

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ**

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ:
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ
ΚΑΙ Η ΟΝΕ**

ΜΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2014

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

**Στη θύμηση του παππού μου Μιχαήλ Μαλωίνα, ο οποίος εξέφραζε
ένα μεγάλο κομμάτι της μουσικής παράδοσης της Δωδεκανήσου.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	8
Κατάλογος διαγραμμάτων.....	10
Κατάλογος εικόνων.....	10
Κατάλογος πινάκων.....	10
Συνοπτομογραφίες.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	15
1.1 Εισαγωγικό Σημείωμα: Σκοποί και κεντρικό ερώτημα της μελέτης.....	16
1.2 Λόγοι ανάληψης της μελέτης.....	19
1.3 Αναλυτικό πλαίσιο.....	20
1.4 Περιορισμοί της διατριβής.....	23
1.5 Παράμετροι πρωτοτυπίας της διατριβής.....	26
1.6 Δομή της Μελέτης.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ.....	34
2.1 Εισαγωγή.....	35
2.2 Η σημασία της θεωρίας.....	36
2.3 Η έννοια της ολοκλήρωσης.....	37
2.4 Οι θεωρίες της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.....	40
2.4.1 Ο νεολειτουργισμός.....	40
2.4.2 Ο διακυβερνητισμός.....	47
2.4.3 Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός.....	51
2.4.3.1 Εθνικές προτιμήσεις-συμφέροντα.....	57
2.4.3.2 Το διαπραγματευτικό παίγνιο.....	59
2.4.3.3 Θεσμική επιλογή.....	61
2.4.4 Η κριτική του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.....	63
2.4.5 Μια εφαρμογή των σταδίων του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.....	65
2.5 Συμπεράσματα.....	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ.....	71
3.1 Εισαγωγή.....	72
3.2 Ιστορικές συνθήκες ενοποίησης της Ευρώπης.....	74
3.3 Οι μορφές ή τα στάδια της οικονομικής ολοκλήρωσης.....	76
3.4 Η ιστορική εξέλιξη της ΟΝΕ.....	79
3.4.1 Η Συνθήκη της Ρώμης.....	79
3.4.2 Η έκθεση Werner (1970).....	82
3.4.3 Το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα.....	85
3.4.4 Η θεωρία αξιοπιστίας του ΕΝΣ.....	90
3.4.5 Η Λευκή Βίβλος και η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη.....	91

3.4.6 Η έκθεση Delors.....	94
3.4.7 Η Συνθήκη του Μάαστριχτ.....	96
3.4.8 Οι βασικές αιτίες δημιουργίας της ΟΝΕ.....	107
3.4.8.1 Παγκόσμιο επίπεδο.....	109
3.4.8.2 Ευρωπαϊκό επίπεδο.....	111
3.4.8.3 Εθνικό επίπεδο.....	114
3.5 Συμπεράσματα.....	121

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΚΑΙ Η ΟΝΕ..... 125

4.1 Εισαγωγή.....	126
4.2 Τα υπέρ και τα κατά της συμμετοχής στην ΟΝΕ.....	128
4.2.1 Τα οφέλη συμμετοχής στην ΟΝΕ.....	129
4.2.2 Το κόστος συμμετοχής στην ΟΝΕ.....	135
4.3 Η θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών.....	140
4.3.1 Η «Pioneering Phase» και τα κριτήρια των ΑΝΠ.....	144
4.3.1.1 Το κριτήριο της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής.....	144
4.3.1.2 Το κριτήριο του βαθμού ανοίγματος της οικονομίας.....	147
4.3.1.3 Το κριτήριο της διαφοροποίησης της παραγωγής.....	148
4.3.1.4 Το κριτήριο των ομογενών προτιμήσεων και του βαθμού ομοιότητας των οικονομιών.....	149
4.3.1.5 Το κριτήριο της ολοκλήρωσης των χρηματοοικονομικών αγορών.....	150
4.3.1.6 Το κριτήριο της δημοσιονομικής ολοκλήρωσης και των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων.....	152
4.3.1.8 Το κριτήριο της πολιτικής ολοκλήρωσης και αλληλεγγύης.....	154
4.3.1.9 Ένα παράδειγμα για την κατανόηση της λειτουργίας των ΑΝΠ.....	155
4.3.2 Η φάση του κόστους-οφέλους.....	157
4.3.3 Η φάση της επαναξιολόγησης από τη δεκαετία του '80 έως τις αρχές της δεκαετίας του '90.....	159
4.3.3.1 Η έκθεση One Market, One Money.....	160
4.3.3.2 Η μακροχρόνια αναποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής.....	161
4.3.3.3 Είναι οι προσαρμογές της συναλλαγματικής ισοτιμίας αποτελεσματικές;.....	162
4.3.4 Η φάση των εμπειρικών αναλύσεων.....	163
4.3.4.1 Η ομοιότητα των διαταραχών.....	163
4.3.4.2 Εξειδίκευση ή ενδογένεια;.....	164
4.3.5 Η ΕΕ σε σχέση με τις ΗΠΑ.....	167
4.4 Η κριτική της θεωρίας των ΑΝΠ.....	170
4.5 Συμπεράσματα.....	172

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ..... 176

5.1 Εισαγωγή.....	177
5.2 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.....	179
5.2.1 Η δομή της ΕΚΤ και η διαδικασία λήψης αποφάσεων.....	179
5.2.2 Οι στόχοι της ΕΚΤ.....	186
5.2.3 Η στρατηγική της νομισματικής πολιτικής.....	187

5.2.4 Η ανεξαρτησία της ΕΚΤ.....	195
5.2.5 Ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής και η ΕΚΤ.....	198
5.2.6 Τα μειονεκτήματα της ΕΚΤ.....	201
5.3 Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης.....	206
5.4 Η δημοσιονομική διακυβέρνηση στην ΟΝΕ και η περίπτωση της Ελλάδας.....	219
5.4.1 Η Κεϋνσιανή επιχειρηματολογία.....	221
5.4.2 Οι κύριες ευπάθειες στο Ευρωπαϊκό επίπεδο.....	223
5.4.3 Η περίπτωση της Ελλάδας.....	225
5.4.4 Η Κεϋνσιανή κριτική.....	228
5.5 Συμπεράσματα.....	230

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΜΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΝΠ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....233

6.1 Εισαγωγή.....	234
6.2 Η εφαρμογή των κριτηρίων των ΑΝΠ στην ΟΝΕ.....	236
6.3 Θεσμικές και πολιτικές ευπάθειες.....	242
6.4 Η πρόκληση της διεύρυνσης της ΟΝΕ.....	248
6.5 Τι χρειάζεται να γίνει;.....	249
6.6 Συμπεράσματα.....	252

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....255

7.1 Εισαγωγή.....	256
7.2 Το πλαίσιο ανάλυσης.....	258
7.3 Κύριοι δείκτες της ελληνικής οικονομικής ανάπτυξης.....	263
7.3.1 Τα ποσοστά μεγέθυνσης.....	264
7.3.2 Δημόσια ελλείμματα και τα δημόσια χρέη.....	266
7.3.3 Παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα.....	266
7.3.4 Επενδύσεις.....	269
7.4 Πολιτική και θεσμική ανάπτυξη στην Ελλάδα.....	273
7.4.1 Η ανάπτυξη του κρατισμού κατά την διάρκεια του 1980 και του 1990.....	275
7.4.2 Αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης.....	276
7.4.3 Ισχυρές ομάδες συμφερόντων και συνδικάτα.....	279
7.4.4 Ο λαϊκισμός.....	281
7.4.5 Αποτυχημένη διαδικασία εξευρωπαϊσμού.....	281
7.4.6 Διαφθορά.....	284
7.4.7 Πολιτική σταθερότητα και κοινοβουλευτική συνέχεια.....	286
7.5 Συμπεράσματα.....	290

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ: Η ΝΕΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ 294

8.1 Εισαγωγή.....	295
8.2 Η αξιολόγηση των πρώτων χρόνων της ΟΝΕ.....	296
8.2.1 Η υπόθεση της σύγκλισης των οικονομιών.....	296
8.2.2 Οι ευπάθειες της ΟΝΕ.....	316
8.3 Η νέα αρχιτεκτονική της ΕΟΔ.....	327

8.3.1 Η αντίδραση της ΕΕ το 2008.....	328
8.3.2 Η αντίδραση της ΕΕ το 2009.....	330
8.3.3 Η αντίδραση της ΕΕ το 2010.....	338
8.3.4 Η αντίδραση της ΕΕ το 2011.....	350
8.3.5 Η αντίδραση της ΕΕ το 2012.....	360
8.3.6 Σύνοψη και κριτική του νέου πλαισίου της ΕΟΔ.....	369
8.4 Ο ρόλος της πολιτικής.....	381
8.5 Συμπεράσματα.....	393
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	397
9. Συμπεράσματα.....	398
Βιβλιογραφικές παραπομπές.....	408
Ξενόγλωσσες αναφορές.....	408
Ελληνικές αναφορές.....	454
Διαδικτυακές αναφορές.....	458

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το τελικό αποτέλεσμα αυτής της μελέτης, αποτέλεσμα προσπαθειών που άρχισαν τουλάχιστον 6 χρόνια πριν, δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί εάν μια σειρά από καθηγητές, συνεργάτες και φίλους δε βοηθούσαν ο καθένας ξεχωριστά με το δικό του τρόπο. Οφείλω να τους ευχαριστήσω όλους μέσα από την καρδιά μου.

Πρώτα από όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κ. Παντελή Σκλιά για την αμέριστη στήριξη, τις συμβουλές και την επιστημονική του βοήθεια σε κάθε κεφάλαιο αυτής της μελέτης. Χωρίς τη συνδρομή και την ενθάρρυνση του η συγγραφή αυτής της εργασίας θα ήταν αδύνατη. Οφείλω επίσης να τον ευχαριστήσω γιατί πάντα βρισκόταν δίπλα μου σε όλες τις δύσκολες στιγμές και φάσεις αυτών των τελευταίων χρόνων.

Θα ήθελα επιπλέον να ευχαριστήσω για τις πολύτιμες συμβουλές και τις κατευθύνσεις που μου έδωσαν τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τους καθηγητές του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κ. Παπαδημητρίου Πύρρο και κ. Κουτσούκη Νικήτα-Σπύρο.

Ιδιαίτερη μνεία και ευχαριστίες οφείλω στον κ. Ρουκανά Σπύρο, λέκτορα καθηγητή του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά, για τη σημαντική βοήθεια που μου προσέφερε καθώς και για τις πολλαπλές εποικοδομητικές συζητήσεις που είχα μαζί του.

Οφείλω ακόμα να ευχαριστήσω για τη σημαντική βοήθεια που μου προσέφεραν όλα αυτά τα χρόνια τον καθηγητή του τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κ. Σεϊμένη Ιωάννη, την κ. Μανώλη Παναγιώτα, καθηγήτρια του τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου και επιβλέπουσα της μεταπτυχιακής μου διατριβής, τον καθηγητή κ. Τριανταφύλλου Δημήτριο, διευθυντή του Κέντρου Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών στο Kadir Has University στην Κωνσταντινούπολη, τον καθηγητή κ. Alex Callinicos, διευθυντή του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Kings College London και την καθηγήτρια κ. Leila Simona Talani, κάτοχο της έδρας Ευρωπαϊκών Σπουδών Jean Monnet στο Kings College London και επιβλέπουσα της μεταπτυχιακής μου διατριβής. Οι παραπάνω καθηγητές έπαιξαν σημαντικό στην ερευνητική μου εξέλιξη και σταδιοδρομία και συνέβαλαν τα μέγιστα κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Θα ήταν παράλειψη μου να μην ευχαριστήσω επίσης τον καθηγητή του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Βαληνάκη Γιάννη, για τις χρήσιμες συμβουλές και κατευθύνσεις που μου έδωσε το διάστημα που ήμουν ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Τα τελευταία τρία χρόνια οι μελέτες και οι απόψεις μου σχετικά με την Ευρωπαϊκή οικονομική ενοποίηση παρουσιάστηκαν σε μια σειρά από βιβλία, επιστημονικά περιοδικά, συνέδρια και συμπόσια. Για όλες τις καλοπροαίρετες κριτικές, συμβουλές, τα πολύτιμα σχόλια καθώς και τη βοήθεια για τη δημοσίευση αυτών των μελετών ανάμεσα σε πολλούς άλλους οφείλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές Ευρωπαϊκών Σπουδών στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο του London School of Economics, κ. Kevin Featherstone και κ. Βασίλη Μοναστηριότη, τον καθηγητή Οικονομικών στη Σχολή Ανατολικών και Αφρικανικών Μελετών του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, κ. Κώστα Λαπαβίτσα, τους εκδότες του περιοδικού International

Journal of Monetary Economics and Finance καθηγητές, κ. Νίκο Απέργη και κ. James Payne, τον εκδότη του περιοδικού Journal of Regional Socio-Economic Issues, καθηγητή κ. Γεώργιο Κορρέ, τον εκδότη του περιοδικού Perspectives on European Politics and Society, καθηγητή κ. Cameron Ross, την κ. Irrera Daniela καθηγήτρια στο College of Global Studies στο Arcadia University και τον κ. Σταυρίδη Στέλιο, καθηγητή Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου της Σαραγόσα επιμελητές του τόμου «The European Parliament as an International Actor: Assessing the First 35 years of a Directly-Elected "Supranational" Parliamentary Institution's External Relations» που θα εκδοθεί το 2014 από την Routledge, τον κ. Ντάλη Σωτήρη, καθηγητή του τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, καθώς και όλους τους ανώνυμους κριτές των έργων μου.

Για τη φιλολογική επιμέλεια του κειμένου ευχαριστώ την κ. Παναγιώτα Χατζημιχαηλίδου, την κ. Μανώλακα Μαρία και τον κ. Στέλιο Σαββιού. Ειδικά χωρίς την βοήθεια της Παναγιώτας η συγγραφή αυτής της μελέτης θα ήταν αδύνατη σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Βεβαίως όλα τα λάθη και οι παραλείψεις της μελέτης βαρύνουν αποκλειστικά και μόνο εμένα.

Σε αυτήν την προσπάθεια πολλές φορές με βοήθησαν, όποτε και εάν εγώ τους χρειάστηκα, οι φίλοι μου ο κ. Γαλατσίδας Γεώργιος, υποψήφιος διδάκτωρ του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και η κ. Παπαγεωργάκη Χριστιάνα τους οποίους ευχαριστώ ολόψυχα.

Τελευταίους, αλλά όχι έσχατους, άφησα την οικογένεια μου και όλους τους άλλους αγαπημένους φίλους μου που με βοήθησαν ο καθένας με το δικό του τρόπο. Ευχαριστώ για την αγάπη και την ανοχή που μου έδειξαν όλα αυτά τα χρόνια τη γιαγιά μου Μαλβίνα Σταματία, τη μητέρα μου Μαρή Θαρρενή, τον πατέρα μου Μαρή Εμμανουήλ, τον αδελφό μου Μαρή Μιχάλη, τον αρχιμουσικό της φιλαρμονικής Καλλιθέας Ρόδου και θείο μου Μαλβίνα Γεώργιο, τη θεία μου Μαλβίνα Τσαμπίκα και τις αγαπημένες μου ξαδέλφες Θεοδώρα και Σταματία Μαλβίνα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου για την αμέριστη συμπαράσταση όλη την οικογένεια του κ. Αλέξη Κωνσταντίνου και ειδικότερα την Αλέξη Αναστασία που ήταν πάντα δίπλα μου σε όλες τις δύσκολες στιγμές. Για όλα τα άλλα ευχαριστώ τους φίλους μου Μπεκυρά Σωκράτη, Κασταμούλα Κωνσταντίνο, Κασταμούλα Μιχάλη, Σαββιού Μανόλη, Λεβέντη Στέργο, Πολυχρόνη Σάββα, Αντωνίου Μιχάλη, Αντωνίου Γιάννη, Καπόγλου Νεκτάριο, Καλούδη Γεώργιο, Τσάλαβο Σωτήρη, Κωστόπουλο Μιχάλη, Χαϊδούλη Νίκο και τη σειρά μου τον Πολύκαρπο Στάθη.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

4.1	Η «ενδογένεια» των κριτηρίων των ΑΝΠ και η διαδικασία ένταξης	166
5.1	Ρυθμός αύξησης του Μ3	193
5.2	Ποσοστό πληθωρισμού στην Ευρωζώνη	194
5.3	Διαδικασία αρχικών προτιμήσεων και μετέπειτα σύγκλισης	213
7.1	Αύξηση πραγματικού (% του ΑΕΠ)	265
7.2	Δημόσια χρέη (% του ΑΕΠ)	267
7.3	Κυβερνητικές επενδύσεις (% του ΑΕΠ)	270
7.4	Επιχειρηματικές επενδύσεις (% του ΑΕΠ)	271
7.5	Αποδοτικότητα διακυβέρνησης	278
7.6	Δείκτης εφαρμογής κανόνα δικαίου	280
7.7	Ρυθμιστική ποιότητα	283
7.8	Έλεγχος της διαφθοράς	285
7.9	Δείκτης συμμετοχής και λογοδοσίας	287
7.10	Πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας	289
8.1	Ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης (% του ΑΕΠ)	299
8.2	Ποσοστό ανεργίας	301
8.3	Ρυθμός πληθωρισμού	302
8.4	Ανταγωνιστικότητα τιμών και κόστους στην Ευρωζώνη	305
8.5	Ονομαστικό κόστος εργασίας	308
8.6	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	309
8.7	Ελλειμα γενικής κυβέρνησης	313
8.8	Χρέος γενικής κυβέρνησης	314
8.9	Αποδόσεις των δεκαετών ομολόγων σε σχέση με το γερμανικό ομόλογο	341

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

5.1	Διαδικασία λήψης αποφάσεων της νομισματικής πολιτικής	183
5.2	Στρατηγική της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ	190
8.1	Το νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο διαφύλαξης χρηματοπιστωτικής σταθ/τας	333
8.2	Ευρωπαϊκό Εξάμηνο: Ποιος κάνει τι και πότε;	378

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

3.1	Κυριότερα γεγονότα της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από το 1948 έως το 2002	75
3.2	Βαθμοί οικονομικής ολοκλήρωσης	79
3.3	Τα τρία στάδια δημιουργίας της ΟΝΕ	99
3.4	Τα κριτήρια σύγκλισης και οι ρήτρες διαφυγής	101
3.5	Τα οικονομικά των υποψήφιων κρατών μελών (Φεβρουάριο 1998)	106
3.6	Διαφορετικές προσεγγίσεις Γερμανίας και Γαλλίας	121
5.1	Οι λειτουργίες της Κεντρικής Τράπεζας	185
6.1	Συντελεστές συσχέτισης των οικονομικών σοκ	240

6.2	Όφελος και κόστος ανά κράτος μέλος	240
7.1	Κατάταξη και βαθμολογία των χωρών	274
8.1	Σύνοψη των δανείων του ΕΜΧΣ	343
8.2	Ευρωπαϊκό Εξάμηνο: Ολοκληρωμένη οικονομική εποπτεία και διακυβέρνηση	348
8.3	Αποδόσεις των κρατών σχετικά με τη Διαδικασία Μακροοικονομικών Ανεσοροπιών 2010	362
8.4	Σύνοψη των ανοικτών ΔΥΕ	365

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

A. ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΝΠ	Άριστη Νομισματική Περιοχή
ΑΜΣ	Άμεσες Νομισματικές Συναλλαγές
ΔΜΑ	Διαδικασία Μακροοικονομικών Ανισορροπιών
ΔΥΑ	Διαδικασία Υπερβολικών Ανισορροπιών
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΑΕΣ	Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων
ΕΑΚΑΑ	Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών
ΕΑΤ	Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΑ	Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά
ΕΕΠ	Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΚΑΕ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (Euratom)
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΚΧ	Ευρωπαϊκή Κρίση Χρέους
ΕΜΣ	Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας
ΕΜΧΣ	Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης
ΕΝΙ	Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ινστιτούτο
ΕΝΣ	Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα
ΕΣΚΤ	Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών
ΕΣΣΚ	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου
ΕΣΧΕ	Ευρωπαϊκό Σύστημα Χρηματοπιστωτικής Εποπτείας
ΕΟΔ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση
ΕΟΕ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Ενοποίηση
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΤΕ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
ΕΤΠ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσαρμογής
ΕΤΧΣ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
ΖΕΣ	Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΕΠΠΑ	Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικός Οργανισμός
ΜΣΙ	Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών
ΟΕΟΣ	Οργανισμός για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΣΣΑ	Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης
ΤΕ	Τελωνειακή Ένωση

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Bundesbank	Γερμανική Κεντρική Τράπεζα
BEPG	Γενικές Κατευθυντήριες Γραμμές Οικονομικής Πολιτικής
ECOFIN	Συμβούλιο Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών
ECU	Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα
EFSF	European Financial Stability Facility
EFSM	European Financial Stability Mechanism
ESM	European Stability Mechanism
Fed	Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα της Αμερικής
SMP	Securities Market Programme

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1
Εισαγωγή και μεθοδολογία της έρευνας

1.1 Εισαγωγικό σημείωμα: σκοποί και κεντρικό ερώτημα της μελέτης

Από τότε που γεννήθηκε, η ιδέα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, μετασχηματίζεται και αφού μετασχηματίζεται βρίσκει πάντα, έστω και την τελευταία στιγμή, τρόπους επιβίωσης. Αυτή η μακροχρόνια διαδικασία αλλαγής και μετασχηματισμού έχει αλλάξει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη μέλη αλληλεπιδρούν, αλληλοεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται μεταξύ τους στον πολιτικό και οικονομικό τομέα. Αυτή η διατριβή δεν έχει σαν στόχο να αλλάξει τον κόσμο, όμως σίγουρα μέσα από την περιπτωσιολογική μελέτη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) μπορούμε να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα για μια σειρά από τα πιο σημαντικά ζητήματα που αντιμετωπίζουμε σήμερα. Γι' αυτό το λόγο, η διατριβή αυτή σκοπεύει να αναλύσει και να αξιολογήσει τη διαδικασία της οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης στη βάση της αλληλεπίδρασης των δυο διαστάσεων, της πολιτικής και της οικονομίας. Αυτό θα γίνει γιατί από μόνη της η οικονομική θεωρία και τα οικονομικά πλεονεκτήματα δεν παρέχουν σαφείς απαντήσεις στο πώς και γιατί οδηγηθήκαμε στη δημιουργία της ΟΝΕ και στο ποιες είναι οι βαθύτερες αιτίες των ευπαθειών και των στρεβλώσεων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης (ΕΟΔ) οι οποίες μας οδήγησαν στη σημερινή κρίση χρέους. Έτσι, η εξήγηση και αξιολόγηση της ΟΝΕ είναι ένα καθαρό ζήτημα της πολιτικής οικονομίας.

Όπως εξάλλου έχει τονιστεί, από τη στιγμή που οι νέοι διεθνικοί ή ευρωπαϊκοί θεσμοί «προσπαθούν να μετατρέψουν τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών και σχετικά αυτόνομων οικονομικών συστημάτων σε σχέσεις ανάλογες με εκείνες που ισχύουν μέσα στα εθνικά οικονομικά συστήματα, καθώς και να διαμορφώσουν από την πανσπερμία των εξωτερικών οικονομικών σχέσεων του κάθε κράτους ένα ενιαίο όλον, σε αυτό το βαθμό ξεπερνούν την παραδοσιακή οικονομολογική ανάλυση και απαιτούν πρωτίστως τη συνεισφορά της Πολιτικής Επιστήμης» (Τσινισιζέλης 1993, σ. 18). Δηλαδή, η διαδικασία αξιολόγησης της ΟΝΕ, εκτός από τη συνεισφορά της οικονομικής επιχειρηματολογίας, απαιτεί και την πολιτική υποστήριξή της. Πώς και για ποιους λόγους η πολιτική και η οικονομία όλα αυτά τα χρόνια επηρέασαν και επηρεάζουν ακόμα και σήμερα την αρχιτεκτονική και τη λειτουργία των πιο σημαντικών θεσμών της ΟΝΕ;

Η δημιουργία της ΟΝΕ είναι ακόμα και σήμερα για πολλούς αδιανόητη, έστω και εάν αυτή είναι ότι πιο σημαντικό έχει συμβεί στην Ευρώπη τα τελευταία 60 χρόνια. Ακόμα και μετά τ Συνθήκη του Μάαστριχτ λίγοι ήταν αυτοί που πίστευαν πως η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης θα προχωρούσε τόσο πολύ. Μάλιστα, ο Βρετανός πρωθυπουργός Τζων Μέιτζορ είχε δηλώσει πως η ΟΝΕ «έχει όλη τη γραφικότητα και την ίδια περίπου αποτελεσματικότητα που έχει ένας χορός της βροχής¹». Έτσι, η ΟΝΕ φαίνεται πως αποτελεί ένα «πραγματικό πείραμα *in vivo* για τους οικονομολόγους και τους κοινωνικούς επιστήμονες προσφέροντας τους μια πρωτόγνωρη εμπειρία να δοκιμάσουν στην πράξη τις θεωρίες τους και να ελέγξουν την ενδεχόμενη εγκυρότητα τους» (Τσούκαλης 2004, σ. 229). Σήμερα, σε αντίθεση με το παρελθόν, υπάρχει ήδη ένα δημιουργημένο και στιβαρό επιστημονικό υπόβαθρο το οποίο προσφέρει την απαραίτητη επιστημονική εγκυρότητα για τη μελέτη του φαινομένου της ΟΝΕ. Όμως, οι προκλήσεις που παρουσιάζονται σε αυτή τη διαδικασία είναι πολλές φορές όχι μόνο ανυπέβλητες αλλά και πρωτόγνωρες. Εξ' υποθέσεως, η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) δεν παύει να είναι ένα μοναδικό φαινόμενο γεγονός το οποίο επηρεάζει κάθε προσπάθεια αξιολόγησης. Αυτό όμως δε σημαίνει πως δεν μπορούμε να ξεπεράσουμε τους θεωρητικούς προβληματισμούς μας και να απαντήσουμε σε θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με το πλαίσιο λειτουργίας και τους νόμους κίνησης της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ενοποίησης (ΕΟΕ).

Κάτω από αυτά τα πλαίσια, η κρίση χρέους της Ευρωζώνης είναι για τον συγγραφέα μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για να μελετηθεί κριτικά η εξέλιξη και το πλαίσιο της ΕΟΔ στη βάση συγκεκριμένων θεωρητικών και αναλυτικών πλαισίων. Ο στόχος αυτής της διατριβής είναι διττός. Από τη μια πλευρά, να αναλύσει τις ευπάθειες που υπάρχουν στο πλαίσιο της ΕΟΔ και των προϋποθέσεων εκείνων που μπορούν να οδηγήσουν στη μακροχρόνια βιωσιμότητα της ΟΝΕ, μέσα από μια ολοκληρωμένη προσέγγιση η οποία ξεκινάει πριν από τη Συνθήκη της Ρώμης και φτάνει στην κρίση χρέους της Ευρωζώνης, μελετώντας μέσα σε αυτά τα πλαίσια και την περίπτωση της Ελλάδας, ως την πιο σημαντική περίπτωση κρίσης σε ολόκληρη την ΕΕ. Από την άλλη πλευρά, στόχος της διατριβής είναι να αξιολογήσει το ρόλο

¹ Αναφέρεται στο Τσούκαλης (2004, σ. 228).

που συνεχίζει να παίζει το έθνος-κράτος καθώς και τα εθνικά συμφέροντα των κρατών μελών καθώς και των άλλων σημαντικών δρώντων-παραγόντων τόσο στη δημιουργία της ατελούς ΟΝΕ, όσο και ως προς τη διαδικασία επίλυσης της κρίσης τα τελευταία χρόνια. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως ουσιαστικά οι ευπάθειες της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής είναι αποτέλεσμα της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης που ακολουθήθηκε όλα αυτά τα χρόνια και η οποία στηρίχθηκε τόσο στα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των κρατών μελών, όσο και στον εν γένει μετασχηματισμό των οικονομικών ιδεών σχετικά με την οικονομική διακυβέρνηση.

Παίρνοντας ως παράδειγμα την Ευρωπαϊκή Κρίση Χρέους (ΕΚΧ), θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στη βάση μιας σειράς πολιτικών και οικονομικών θεωριών το πώς, με ποιο τρόπο και για ποιους λόγους το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ αλλάζει καθώς επίσης και να κατανοήσουμε τους νόμους κίνησης της διαδικασίας της ΕΟΕ. Τα κυριότερα ερωτήματα που θα απαντήσουμε είναι τα εξής:

- Ποιοι λόγοι μας οδήγησαν στη δημιουργία της ΟΝΕ;
- Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τη βιωσιμότητά της;
- Για ποιους λόγους η αρχιτεκτονική της ΟΝΕ παρέμεινε ημιτελής;
- Ποιες είναι οι κυριότερες ευπάθειες της ΟΝΕ στο οικονομικό, πολιτικό και θεσμικό επίπεδο;
- Ποιοι είναι οι πιθανοί τρόποι επίλυσης των ευπαθειών αυτών;
- Ποιοι οι λόγοι εμφάνισης της ΕΚΧ μετά το 2007;
- Πώς και γιατί ενώ όλοι αναγνωρίζουν τις ευπάθειες και τα μειονεκτήματα της ΕΟΔ δεν προχωράμε στη ριζοσπαστική επίλυση τους;
- Ποια ήταν η αντίδραση της ΕΕ;
- Ποιες είναι οι νέες εξελίξεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ μετά την εμφάνιση της ΕΚΧ;
- Είναι η τρέχουσα προσέγγιση που ακολουθείτε από την ΕΕ επαρκής για να επιλύσει τα προβλήματα της Ευρωζώνης;
- Μέσω ποιάς διαδικασίας επηρεάζεται το τελικό αποτέλεσμα και η επιτυχία αυτής της νέας προσέγγισης της ΕΟΔ;

- Η ΕΚΧ θα γίνει η αιτία επιτάχυνσης ή η αιτία επιβράδυνσης της διαδικασίας ΕΟΕ;

Η κύρια ιδέα της όλης διατριβής στηρίζεται στην εξής λογική: Αναλύοντας ταυτόχρονα από τη μια πλευρά τη διαδικασία εξέλιξης της ΟΝΕ και τις ευπάθειες της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής και από την άλλη τον τρόπο και τις αιτίες δημιουργίας των κυριότερων θεσμικών μηχανισμών της ΕΟΔ στη βάση διάφορων θεωρητικών παραδειγμάτων, με κύριο αυτό του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, καθώς και άλλων θεωριών πολιτικής και οικονομίας μπορούμε να βγάλουμε αξιόλογα συμπεράσματα όχι μόνο στο πώς και στο γιατί αυτή η κρίση δημιουργήθηκε αλλά και για το μέλλον της ΕΟΕ. Σε αυτά τα πλαίσια μπορούμε επίσης, από τη μια πλευρά να επαναξιολογήσουμε κριτικά την αξιοπιστία των θεωρητικών παραδειγμάτων που θα χρησιμοποιήσουμε για να αναλύσουμε τις τρέχουσες εξελίξεις, ενώ από την άλλη, να προβούμε σε ουσιαστικές διαπιστώσεις για το πώς και το γιατί οδηγηθήκαμε στη σημερινή κρίση. Τέλος, θα προσφέρουμε μια συνολική αποτίμηση και αξιολόγηση του νέου τρόπου της ΕΟΔ. Αν καταφέρουμε να πετύχουμε τον στόχο μας, τότε θα έχουμε διατυπώσει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για την ανάλυση της ΕΟΔ το οποίο θα ξεπερνά πολλά σημαντικά εμπόδια και θα μπορεί να γίνει σημείο αναφοράς πολλών μελλοντικών ερευνών σχετικά με το θέμα της ΕΟΔ. Υπό αυτό το πρίσμα, θα έχουμε δημιουργήσει ένα ισχυρό υπόβαθρο για την κατανόηση της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας και των ευρωπαϊκών σπουδών γενικότερα.

1.2 Λόγοι ανάληψης της μελέτης

Υπάρχουν τρεις λόγοι για τους οποίους επέλεξα να πραγματοποιήσω τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πρώτα από όλα, ένας σημαντικός λόγος για την ανάληψη αυτής της μελέτης, ήταν η εγγενής ανάγκη μου να κατανοήσω τις κυριότερες αιτίες κίνησης του ευρωπαϊκού συστήματος οικονομικής διακυβέρνησης. Τα τελευταία τριάντα και πλέον χρόνια, έχουν γίνει τεράστιες αλλαγές σε αυτό το πεδίο μελέτης και οι οποίες

δεν με άφηναν αδιάφορο και μου έδωσαν το ερέθισμα για να τις μελετήσω και να τις αξιολογήσω κριτικά.

Ο δεύτερος λόγος, προκύπτει από την ακαδημαϊκή μου κατάρτιση πάνω στα αντικείμενα της παγκόσμιας και Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας καθώς και των διεθνών οικονομικών σχέσεων τα τελευταία έξι και πλέον χρόνια. Η ενασχόληση μου σε μεταπτυχιακό επίπεδο με τα ζητήματα αυτά, μου πρόσφερε τα αναγκαία μεθοδολογικά και ερευνητικά εργαλεία για την κατανόηση των νόμων κίνησης της διαδικασίας της ΕΟΕ και της διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομίας, πολύπλοκές διαδικασίες στις οποίες λαμβάνουν μέρος μια σειρά από δρώντες οι οποίοι καθορίζουν την τύχη και το αποτέλεσμα της ΕΟΔ. Δηλαδή, το αποτέλεσμα της επιλογής αυτού του θέματος δεν είναι ένα αποτέλεσμα μια πρόσκαιρης ενασχόλησης μου με το αντικείμενο της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας αλλά περιλαμβάνει και συνδυάζει τις γνώσεις και τις εμπειρίες ετών, οι οποίες συνιστούν πλέον τώρα τις κύριες θέσεις του επιστημονικού υπόβαθρου και της επαγγελματικής κατάρτισης μου.

Ο τρίτος λόγος, σχετίζεται με την πεποίθηση μου πως εν τέλει ίσως καταφέρουμε να δημιουργήσουμε ένα περισσότερο συνεκτικό και αξιόπιστο θεωρητικό πλαίσιο για τη μελέτη και αξιολόγηση της διαδικασίας της ΕΟΕ και των ευρωπαϊκών σπουδών γενικότερα. Κάθε μελετητής των ευρωπαϊκών σπουδών θα πρέπει να είναι έτοιμος να αντιμετωπίζει καθημερινά μια σειρά από προκλήσεις που εισέρχονται στο σύστημα μελέτης του, είτε ως εξωγενείς είτε ως ενδογενείς μεταβλητές. Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων, είναι αναγκαία όχι μόνο η κατανόηση των διεθνών, ευρωπαϊκών και εγχώριων συνθηκών αλλά και η γνώση όλων των προσδιοριστικών παραγόντων μεταβολής των συνθηκών εξέλιξης και μετασχηματισμού της διαδικασίας της ΕΟΕ. Για αυτό το λόγο, αυτή η διατριβή προσπαθεί να συνοψίσει, να ανακεφαλαιώσει και να αναθεωρήσει κριτικά κάθε κρίσιμο στοιχείο που αφορά τη δημιουργία, λειτουργία και αποδοτικότητα της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής.

1.3 Αναλυτικό πλαίσιο

Το αναλυτικό πλαίσιο της ΕΟΔ αφορά και περιλαμβάνει όλους εκείνους τους παράγοντες-δρώντες οι οποίοι επηρεάζουν τη διαδικασία της ΕΟΕ και εν τέλει τη δημιουργία του πλαισίου της ΕΟΔ. Πρώτα από όλα, ο πιο σημαντικός παράγοντας είναι το έθνος κράτος και ο κεντρικός ρόλος που φαίνεται να παίζει σε κάθε διαπραγμάτευση σχετικά με οποιοδήποτε ζήτημα της ΕΟΔ. Στη βάση αυτού του πλαισίου, η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, δηλαδή ουσιαστικά η θεωρία των διακυβερνητικών αποφάσεων υπό το καθεστώς της αναρχίας, που ανέπτυξε ο Andrew Moravcsik φαίνεται να είναι το καλύτερο παράδειγμα για την ανάλυση και μελέτη των τελευταίων εξελίξεων στα πλαίσια της δημιουργίας της νέας ΕΟΔ. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει, πως μόνο με τη θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε τις σύγχρονες εξελίξεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ. Για αυτό το λόγο, για τη μελέτη του θέματος μας μάλλον θα δημιουργήσουμε μια εκλεκτική σύνθεση πολιτικής οικονομίας στην οποία βέβαια κεντρικό ρόλο θα παίζουν η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού και το έθνος κράτος.

Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού του πλαισίου της ΕΟΔ, φαίνεται επίσης να παίζουν και οι διάφοροι υπερεθνικοί δρώντες όπως για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Στο πλαίσιο της ανάλυσης μας όμως θεωρούμε πως οι υπερεθνικοί οργανισμοί έχουν μάλλον περιορισμένη επίδραση στον μετασχηματισμό της ΕΟΔ και για αυτό το λόγο, θα πρέπει να επικεντρωθούμε μάλλον στη σημασία των Ευρωπαϊκών Συμβουλίων (Cini 2007). Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, πως η σημαντικότερη διαμάχη που παρατηρείται σήμερα είναι η διαμάχη ανάμεσα στη διακυβερνητική και την κοινοτική μέθοδο. Κάθε φορά που η διακυβερνητική μέθοδος προκρίνεται ως η κατάλληλη για τη βελτίωση του πλαισίου της ΕΟΔ, τονίζεται, ακόμα περισσότερο, ο κεντρικός ρόλος και η σημασία του έθνους κράτους σε αυτή τη διαδικασία. Κάθε φορά που ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ή ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υποστηρίζει την ανάγκη χρησιμοποίησης της κοινοτικής μεθόδου, τονίζεται αδυναμία των υπερεθνικών δρώντων να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Όπως η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού τονίζει, η πολιτική και οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης φαίνεται να είναι ένα

παίγνιο διαπραγμάτευσης βήμα προς βήμα, παρά μια συνεχόμενη διαδικασία. Αν σε αυτήν τη διατριβή, δούμε πως η δράση των υπερεθνικών δρώντων μπορεί να απομακρύνει το αποτέλεσμα της ΕΟΔ πέρα από τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του έθνους κράτους τότε, θα είμαστε σε θέση να μιλήσουμε για μια σοβαρή αμφισβήτηση της διακυβερνητικής λογικής. Επίσης, στη διαδικασία δημιουργίας του νέου πλαισίου της ΕΟΔ σημαντικό ρόλο φαίνεται να παίζουν μια σειρά από δρώντες ή παράγοντες στο εγχώριο πλαίσιο όπως για παράδειγμα οι διάφορες επιχειρηματικές ενώσεις, οι ελίτ της χώρας και τα συνδικάτα. Στο εθνικό πλαίσιο τα συμφέροντα των κρατών μελών σχηματοποιούνται και δημιουργούν τους στόχους της πολιτικής. Αυτοί οι στόχοι δεν είναι σταθεροί, προκαθορισμένοι ή αμετάβλητοι αλλά διαφέρουν από κράτος σε κράτος και από χρόνο σε χρόνο (Moravcsik 2008).

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες συνεισφέρουν στον απρόβλεπτο χαρακτήρα της διαδικασίας της ΕΟΕ. Για παράδειγμα, όλες οι προσπάθειες επίλυσης της ΕΚΧ είναι ένα από παράδειγμα της απρόβλεπτης, ασύμμετρης, συγκρουσιακής και ασυνεπούς προόδου της διαδικασίας αυτής. Πράγματι, παρατηρώντας κανείς την εξέλιξη και τη δημιουργία της ΕΕ και της ΟΝΕ όλα αυτά τα χρόνια θα κατανοήσει πως είναι μια διαδικασία απρόβλεπτη, αφού μπορεί να περνάει από την τελμάτωση, την αδράνεια και την από-ολοκλήρωση σε φάσεις δημιουργίας, ανάπτυξης και ενοποίησης. Ακόμα και ο ίδιος ο Haas (1967, σ. 328-330) είχε μάλιστα παραδεχτεί πως σχετικά με τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης «Μπορούμε να κινηθούμε μόνο με πολύ μικρά βήματα και όχι με τολμηρά βήματα στη βάση ενός μεγαλεπήβολου σχεδίου, διαφορετικά θα απολέσουμε μεγάλο μέρος της αναγκαίας υποστήριξης [...] καθώς η κοινότητα θα κινείται από την απλή τελωνειακή ένωση στην οικονομική ένωση και σε μια πολιτική οντότητα, η ροπή προς σύγκρουση θα αυξάνεται». Όπως παρατηρούμε τα τελευταία χρόνια στο ευρωπαϊκό πλαίσιο όντως αυτή η ροπή προς σύγκρουση αυξάνεται και πως όλες οι αλλαγές στο νέο πλαίσιο της ΕΟΔ γίνονται βήμα προς βήμα.

Εξαιτίας εκλεκτικού τρόπου συγγραφής αυτής της διατριβής, ουσιαστικά δηλαδή της σύνθεσης μιας σειράς πολιτικών και οικονομικών θεωριών, εκτός από τη θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού θα χρησιμοποιήσουμε επίσης και μια σειρά από θεωρητικά και εμπειρικά εργαλεία που θα ενισχύσουν σε σημαντικό βαθμό την οικοδόμηση του αναλυτικού μας πλαισίου. Για παράδειγμα, η θεωρία

των Άριστων Νομισματικών Περιοχών (ΑΝΠ) και το αναλυτικό πλαίσιο του κόστους οφέλους ένταξης μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση, θεωρίες για τον ρόλο και αποτελεσματικότητα της κεντρικής τράπεζας σε μια νομισματική ένωση καθώς και θεωρίες διεθνών οικονομικών σχέσεων.

Για να μπορέσει να προχωρήσει η διαδικασία της ΕΟΕ θα πρέπει τα κράτη μέλη να προβούν σε ένα γενναίο μετασχηματισμό του πλαισίου της ΕΟΔ, μετασχηματισμό ο οποίος απαιτεί σύγκρουση με το ήδη δημιουργημένο πλαίσιο αλληλεξάρτησης. Η σύνθεση αναλυτικού πλαισίου της ΕΟΔ που θα πραγματοποιήσουμε σε αυτή τη διατριβή θα αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση όλων των νέων εξελίξεων στα πλαίσια της ΕΟΔ. Η αλληλεξάρτηση των πιο σημαντικών στοιχείων του δε, η σχέση δηλαδή ανάμεσα στα κράτη μέλη, στους υπερεθνικούς και στους εθνικούς δρώντες θα επηρεάζει κάθε φορά την πορεία και το αποτέλεσμα της διαδικασίας της ΕΟΕ.

1.4 Περιορισμοί της διατριβής

Αυτή η προσέγγιση ενσωμάτωσης της πολιτικής και της οικονομίας για τη μελέτη του τρόπου της ΕΟΔ σίγουρα δεν είναι τόσο εύκολη όσο μπορεί να φαντάζει αφού στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης αντιμετωπίζουμε μια σειρά από θεωρητικούς και επιστημονικούς περιορισμούς που ισχύουν γενικά σε κάθε τέτοια περίπτωση.

Πρώτον, η ίδια η οριοθέτηση της θεωρίας των ευρωπαϊκών σπουδών δεν είναι μια τόσο εύκολη υπόθεση. Κάθε προσπάθεια θεωρητικοποίησης, ενώ είναι ένα αναγκαίο στοιχείο έρευνας για τη μελέτη οποιουδήποτε στοιχείου της κοινωνικής μας ζωής, θα πρέπει να γίνει σε πολύ συγκεκριμένα πλαίσια. Έτσι, όπως αναφέρει και ο Rosamond (2004, σ. 10), «η ΕΕ και οι διαδικασίες της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης παραείναι σύνθετες για να συλληφθούν από μια και μοναδική θεωρητική σκοπιά» ενώ συνεχίζει λέγοντας πως «το να πάρει κανείς θέση σημαίνει να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη θεωρητική σκοπιά και να ευνοήσει μια συγκεκριμένη ερμηνεία κάποιων ιστορικών συμβάντων» (Rosamond 2004, σ. 80). Με αυτό τον τρόπο, όπως πολύ σωστά διευκρίνισε η Susan Strange (1994, σ. 16), οι

διαφορετικές θεωρητικές σκοπιές μπορούν να αναπαράγουν διαφορετικούς τύπους γνώσης αφού

«Ο καθένας ξεκινάει την ανάλυση με μια συγκεκριμένη παραδοχή η οποία προσδιορίζει το είδος των ερωτημάτων που θέτει, και επομένως την απάντηση που θα βρει. Είναι σαν [...] παιδικά τρενάκια σε διαφορετικές σιδηροτροχιές, που ταξιδεύουν από διαφορετικές αφετηρίες και καταλήγουν σε διαφορετικά (προκαθορισμένα) σημεία προορισμού, χωρίς ποτέ να διασταυρώνονται».

Δεύτερον, ακόμα και μέσα σε αυτή την προσπάθεια είναι πολύ πιθανό να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της εξαρτημένης μεταβλητής, δηλαδή με άλλα λόγια, χρειάζεται να περιγράψουμε επακριβώς το τι είναι αυτό που προσπαθούμε να εξηγήσουμε. Όπως τόνισε ο ίδιος ο Haas (1971, σ. 18), «[ένα] γιγάντιο βήμα προς την κατεύθυνση μια ολοκληρωμένης θεωρίας της περιφερειακής ολοκλήρωσης [...] θα γινόταν εάν μπορούσαμε να αποσαφηνίσουμε τι σκοπεύουμε να εξηγήσουμε και/η να προβλέψουμε». Δηλαδή, όπως ο Haas (1971, σ. 26) υποστηρίζει, «το έργο της επιλογής και της αιτιολόγησης μεταβλητών, καθώς και της εξήγησης της υποθετικής αλληλεξάρτησης τους δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς μια συμφωνία ως προς τις πιθανές καταστάσεις στις οποίες αναμένεται να οδηγήσει. Με άλλα λόγια έχουμε ανάγκη μια εξαρτημένη μεταβλητή». Αυτό δεν σημαίνει, με βάση το θεωρητικό πλαίσιο που έχουμε επιλέξει πως αναμένουμε το ποιες θα είναι οι απαντήσεις μας, αλλά κυρίως το πού επιδιώκουμε να επικεντρώσουμε τις έρευνές μας (Rosamond 2004).

Πολλοί υποστηρίζουν, ότι πλέον η ΕΕ θα πρέπει να μελετάται σαν ένα κρατικό πολιτικό σύστημα, όπως όλα τα άλλα με βάση τα εργαλεία και τις θεωρίες της συγκριτικής πολιτικής, αφού από τη δεκαετία του '60 και μετά απέκτησε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά ενός πολιτικού συστήματος² (Hix 1994; Hix 2005; Hurrell και Menon 1996). Όπως αναφέρει και ο Jachtenfuchs (2005, σ. 280), ανάλογα με την εξαρτημένη μεταβλητή που επιλέγει κάποιος να μελετήσει το φαινόμενο της

² Σχετικά με το ζήτημα της εξέλιξης της ευρωπαϊκής πολιτείας βλέπε, Mattli και Sweet (2012).

Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, διακρίνονται τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις. Αυτή η άποψη μπορεί να συγκριθεί με τη μεταφορά του Ruchala (1971) άνθρωποι χωρίς δυνατότητα όρασης προσπαθούσαν να εξηγήσουν τον ελέφαντα ενώ ο καθένας άγγιζε ένα διαφορετικό σημείο του σώματος του.

Τρίτον, η ΕΕ ως ένας *sui generis*³ δρώντας, είναι ουσιαστικά ένα μοναδικό παράδειγμα περιφερειακού οργανισμού, πράγμα που σημαίνει πως είναι δύσκολο να μελετηθεί στο θεωρητικό πειραματικό εργαστήριο μας αφού δεν μπορεί να συγκριθεί με κανένα άλλο οργανισμό στην έως τώρα ιστορία της ανθρωπότητας. Αυτό οδήγησε και τον James Caporaso (1997) να διερωτηθεί εάν η ΕΕ εκπροσωπεί ένα *n* του 1. Αν όμως η ΕΕ είναι μια ξεχωριστή και ταυτόχρονα *sui generis* περίπτωση τότε όπως υποστηρίζει ο Rosamond (2004, σ. 25) «έχουμε ένα δίλημμα. Τα ευρήματα δεν μπορούν να γενικευτούν σε άλλες περιπτώσεις λόγω της μοναδικότητας, και ως εκ τούτου οι γενικές θεωρίες της ολοκλήρωσης δεν είναι εφικτές». Οι περιορισμοί αυτοί, έστω και εάν μπορούν να παραβλεφθούν με διάφορους τρόπους⁴, δεν μπορεί να μην επηρεάζουν τη φύση και την ουσία αυτής της διατριβής.

Το παράδειγμά της ΟΝΕ είναι όμως και αυτό μοναδικό. Υπάρχουν τέσσερα κλασικά ιστορικά παραδείγματα εθελοντικής παραχώρησης της εθνικής κυριαρχίας σε μια ευρύτερη δομή η παλιά και η νέα Ελβετική Συνομοσπονδία, οι ενωμένες επαρχίες της Ολλανδίας, η Γερμανική Bund και η Αμερικανική Συνομοσπονδία (Τσινιτσιζέλης 1993). Ουδέποτε όμως άλλοτε στην παγκόσμια ιστορία, κυρίαρχα κράτη δεν έχουν παραχωρήσει τη νομισματική πολιτική τους σε έναν υπερεθνικό θεσμό ενώ ταυτόχρονα έχουν τη δυνατότητα να αποφασίζουν ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό αυτόνομα για τη δημοσιονομική πολιτική τους. Για το λόγο αυτό, η δημιουργία της ΟΝΕ έχει χαρακτηριστεί ως «ένα απaráμιλλο πείραμα» στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Jonung και Drea 2009). Άλλοι πάλι έχουν χαρακτηρίσει τη διαδικασία σαν ένα «αξιοσημείωτο και μοναδικό γεγονός στην οικονομική και πολιτική ιστορία» (Feldstein 2000) ή άλλοι ως ένα «οικονομικό και πολιτικό φαινόμενο» (Eichengreen 1994). Η δημιουργία της ΟΝΕ και η εισαγωγή του

³ Για ένα εξαιρετικό άρθρο σχετικά με τον *sui generis* χαρακτήρα της ΕΕ βλέπε, Wunderlich (2012).

⁴ Βλέπε, Marks (1997).

ευρώ φαίνεται πως είναι ένα από τα πιο συναρπαστικά πειράματα στην ιστορία των νομισματικών ενώσεων και της περιφερειακής ολοκλήρωσης.

1.5 Παράμετροι πρωτοτυπίας της διατριβής

Η παρούσα μελέτη ίσως να αποτελεί μια ουσιαστική συνεισφορά στον επιστημονικό κλάδο των ευρωπαϊκών σπουδών και ειδικότερα της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας για μια σειρά από λόγους τους οποίους παραθέτω παρακάτω.

Πρώτον, επειδή το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ είναι μια διαδικασία εν εξελίξει υπάρχει η ανάγκη άμεσης ενημέρωσης του. Μέχρι σήμερα δεν έχουν παρατηρηθεί πολλές ολοκληρωμένες συνεισφορές και προσεγγίσεις σχετικά με το ζήτημα αυτό όχι μόνο στην ελληνική αλλά και στη διεθνή βιβλιογραφία. Αυτή η διατριβή εντάσσει όλες τις τελευταίες εξελίξεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ έως το 2012 σε ένα ευρύτερο θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο γεγονός που της προσδίδει ένα ακόμα χαρακτηριστικό πρωτοτυπίας και αποτελεί μια σημαντική προσπάθεια κατανόησης των σύγχρονων προβλημάτων της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας και των ευρωπαϊκών σπουδών.

Δεύτερον, η διατριβή δεν αντιμετωπίζει το ζήτημα του τρόπου της ΕΟΔ μονοδιάστατα όπως πολλές άλλες μελέτες. Αντίθετα χρησιμοποιεί έναν εκλεκτικό τρόπο ανάλυσης των κύριων θεμάτων της διαδικασίας της ΕΟΕ. Όπως έχουν τονίσει οι Heipertz και Verdun (2005, σ. 1004) «An eclectic analysis [...] appears to be the logical next step in the intellectual appraisal of governance in EMU». Αυτός ο εκλεκτικός τρόπος είναι ένα σημαντικό στοιχείο πρωτοτυπίας αφού μεταβιβάζει το ζήτημα της μελέτης και της κριτικής του ολοκληρωμένου πλαισίου της ΕΟΔ σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής και οικονομίας. Είναι λίγες οι συνεισφορές στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία που το κάνουν αυτό πετυχημένα. Εάν έχουμε καταφέρει να δημιουργήσουμε ένα ισχυρό και συνεκτικό υπόβαθρο για τη μελέτη και κατανόηση του νέου πλαισίου της ΕΟΔ τότε θα έχουμε συνεισφέρει στην επιστήμη των ευρωπαϊκών σπουδών και της πολιτικής οικονομίας ένα σημαντικό εργαλείο για τη μελέτη της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας και των ευρωπαϊκών σπουδών γενικότερα.

Τρίτον, η ίδια η μελέτη της πολιτικής οικονομίας της ΕΟΔ αποτελεί πρωτοτυπία για την ελληνική βιβλιογραφία, αφού έως τώρα το θέμα της ΕΟΔ στην Ελλάδα είτε θα αντιμετωπιζόταν στη βάση μιας οικονομικής επιχειρηματολογίας, είτε στη βάση μιας πολιτικής προσέγγισης. Ως εκ τούτου, η παρούσα διατριβή φιλοδοξεί να καλύψει το κενό αυτό στην ελληνική βιβλιογραφία και να προσφέρει το απαραίτητο ερέθισμα για περαιτέρω εις βάθος μελέτες των ζητημάτων που άπτονται τα θέματα της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας και των ευρωπαϊκών σπουδών.

Τέταρτον, ίσως αυτή η διατριβή να είναι η πρώτη προσπάθεια να κατανοηθούν και να μελετηθούν όλες οι σύγχρονες εξελίξεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ υπό το πρίσμα της θεωρητικής προσέγγισης του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού ο κύριος θεμελιωτής της οποίας είναι ο Andrew Moravcsik. Μάλιστα, εκτός από μια δική του δημοσίευση στο *Foreign Affairs* το 2012 δεν φαίνεται ακόμα να έχουν γίνει σημαντικές αναφορές στη διεθνή βιβλιογραφία για αυτό το θέμα. Αν η προσέγγιση αυτή εφαρμοστεί πετυχημένα τότε η διατριβή αυτή θα τονίζει την επαναφορά του ρόλου του κράτους, των συμφερόντων και των διακυβερνητικών διαδικασιών στη διαδικασία της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης.

1.6 Δομή της Μελέτης

Αυτή η διδακτορική διατριβή χωρίζεται σε οκτώ κεφάλαια τα οποία αποτελούν ξεχωριστής σημασίας ζητήματα για τη μελέτη της Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας γενικότερα και της ΕΟΔ ειδικότερα. Όλα μαζί αποτελούν ένα σημαντικό τμήμα των σύγχρονων ζητημάτων και προκλήσεων των ευρωπαϊκών σπουδών.

Στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της διατριβής, θα παρουσιάσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά των τριών σημαντικότερων θεωρητικών προσεγγίσεων της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ονομαστικά του νεολειτουργισμού, του διακυβερνητισμού και του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Θα μελετήσουμε επίσης τα βασικά μειονεκτήματα κάθε θεωρητικού παραδείγματος καθώς και τις συνθήκες μέσα από τις οποίες αναδείχθηκαν. Η θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθίσταται πολύ σημαντική, επειδή όχι μόνο μας βοηθά να εξηγήσουμε τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και

να σχηματίσουμε τις προσδοκίες για τις μελλοντικές εξελίξεις και συμπεριφορές, αλλά, επιπλέον, γιατί μας βοηθά να τονίσουμε τα μειονεκτήματα των υποθέσεων μας. Κυρίως θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού καθώς αυτή συνιστά την έως τώρα πιο αξιόλογη προσέγγιση σχετικά με την μελέτη της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να αποκρυσταλλώσουμε την κύρια λογική των θεωρητικών παραδειγμάτων των ευρωπαϊκών σπουδών γεγονός το οποίο μετέπειτα θα μας βοηθήσει να αξιολογήσουμε τα κυριότερα χαρακτηριστικά της πολιτικής οικονομίας της ΕΟΔ.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται τα πιο σημαντικά γεγονότα στο δρόμο προς το Μάαστριχτ. Η εξέταση των κυριότερων γεγονότων αυτής της διαδρομής θα πρέπει να γίνει σε βάθος και με μεγάλη προσοχή γιατί αυτά τα χαρακτηριστικά θα δώσουν νόημα στην ίδια τη δημιουργία της ΟΝΕ. Πιο συγκεκριμένα αναλύονται πρώτον, οι ιστορικές συνθήκες ενοποίησης της Ευρώπης. Δεύτερον, οι μορφές της οικονομικής ολοκλήρωσης. Τρίτον, οι συνθήκες δημιουργίας της ΟΝΕ από την Συνθήκη της Ρώμης έως την Συνθήκη του Μάαστριχτ. Θα τονίσουμε επίσης τόσο τα στάδια δημιουργίας της ΟΝΕ όσο και τα κριτήρια που προτάθηκαν για την σύγκλιση-ένταξη των κρατών μελών στην ΟΝΕ. Τέλος, θα παρουσιάσουμε αναλυτικά τις κυριότερες αιτίες δημιουργίας της ΟΝΕ στην βάση μιας ανάλυσης τριών επιπέδων α. του παγκόσμιου β. του ευρωπαϊκού και γ. του εθνικού. Ο κύριος στόχος της ανάλυσης μας είναι να παρουσιάσουμε σε πλήρη λεπτομέρεια τις πιο σημαντικές αιτίες οι οποίες έστρεψαν τα ευρωπαϊκά κράτη προς την δημιουργία της ΟΝΕ. Όλη αυτή η προσπάθεια δεν θα γίνει αυθαίρετα αλλά χρησιμοποιώντας και εφαρμόζοντας μια σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις και αρχές των διεθνών και ευρωπαϊκών σχέσεων έτσι ώστε να δομηθούν σωστά όλες οι παρατηρήσεις. Στο επίκεντρο της ανάλυσης μας θα βρίσκεται βέβαια η θεωρητική προσέγγιση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.

Στο τρίτο κεφάλαιο πρώτα από όλα θα αναλύσουμε το πλαίσιο συστηματικής εξέτασης των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων που αποκομίζει μια χώρα από την ένταξη της στην ΟΝΕ και το οποίο θα συνιστά το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης του κόστους οφέλους της συμμετοχής της. Επίσης, θα παρουσιάσουμε και θα μελετήσουμε το θεωρητικό πλαίσιο των ΑΝΠ αφού αυτό αποτελεί το κύριο και αναγκαίο μέσο για οποιαδήποτε αξιολόγηση των συνθηκών δημιουργίας και

λειτουργίας των νομισματικών ενώσεων (De Grauwe 1996, 1997). Το παράδειγμα των ΑΝΠ υιοθετείται επίσης, για να διερευνηθούν τα πραγματικά και όχι τα ονομαστικά κριτήρια που θα πρέπει να εκπληρώνουν τα υποψήφια προς ένταξη κράτη σε μια νομισματική ένωση. Τέτοια κριτήρια αφορούν τη κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής, τη πιθανότητα ασύμμετρων διαταραχών και το βαθμός ανοίγματος της οικονομίας. Ένα μεγάλο πρόβλημα της ίδιας της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ ήταν πως παρόλη την αξιοπιστία της θεωρίας των ΑΝΠ, αυτή ποτέ δεν έπαιξε σημαντικό ρόλο τόσο στον σχεδιασμό της νομισματικής ένωσης και του ευρώ όσο και στα κριτήρια σύγκλισης (Arestis και Sawyer 2011). Η όλη ανάλυση παραβλέφθηκε από τους ηγέτες των πιο ισχυρών κρατών μελών της Γερμανίας και τη Γαλλίας κυρίως εξαιτίας των συμφερόντων τους και της σύγκλισης των ιδεών που παρατηρήθηκε τη δεκαετία του '70, δημιουργώντας έτσι μια στρεβλή και γεμάτη ευπάθειες αρχιτεκτονική της ΟΝΕ. Για αυτό το λόγο, η κρίση χρέους της Ευρωζώνης αποτελεί από μόνη της μια απάντηση στις κύριες εξελίξεις και τα ερωτήματα που έχουν δημιουργηθεί ήδη από εκείνη την πρώιμη περίοδο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα γίνει μια προσπάθεια θεωρητικοποίησης και εις βάθος ανάλυσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), ως την κύρια αρχή πραγματοποίησης της νομισματικής πολιτικής στην ΟΝΕ και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) ως τον κύριο μηχανισμό επιβολής δημοσιονομικής πειθαρχίας και εποπτείας. Πιο συγκεκριμένα, θα αναλυθούν η δομή, οι στόχοι, η λειτουργία και τα μειονεκτήματα της ΕΚΤ. Έπειτα, θα ακολουθήσει συζήτηση για τις βασικές αιτίες δημιουργίας, την αποτελεσματικότητα και τα μειονεκτήματα του ΣΣΑ. Για ποιους λόγους τα κράτη μέλη συμφώνησαν στη δημιουργία της ΕΚΤ και του ΣΣΑ; Απώτερος στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να ανιχνευτούν οι βαθύτερες αιτίες δημιουργίας και οι σημαντικότερες ευπάθειες αυτών των δύο θεσμικών μηχανισμών οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη και να διευκρινιστεί ο τρόπος με τον οποίο συνεισφέρουν στην αστάθεια του ευρωπαϊκού οικονομικού συστήματος. Το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει ακόμη μια μελέτη περίπτωσης για τη δημοσιονομική διακυβέρνηση στην Ευρώπη με ειδικές αναφορές στην περίπτωση της Ελλάδας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα μελετηθεί το στρεβλό ευρωπαϊκό πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η Ελληνική κρίση αναπτύχθηκε με βάση κυρίως

την θεωρία των ΑΝΠ που παρουσιάσαμε στο τρίτο κεφάλαιο καθώς και τις αδυναμίες της ΕΚΤ και του ΣΣΑ που παρουσιάσαμε στο τέταρτο κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί ο βαθμός εκπλήρωσης των κριτηρίων των ΑΝΠ για την περίπτωση της Ελλάδας και ειδικότερα τα κριτήρια για την κινητικότητα εργασίας, τη διαφοροποίηση της παραγωγής, του ανοίγματος της οικονομίας, τα κριτήρια των ομοιογενών προτιμήσεων, των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και της αλληλεγγύης. Επίσης, θα αξιολογηθεί ο βαθμός αποδοτικότητας της ΕΚΤ και του ΣΣΑ. Θα μελετήσουμε επίσης τους λόγους για τους οποίους αυξάνεται η πιθανότητα μελλοντικών χρηματοοικονομικών κρίσεων στην Ευρώπη μέσω της διαδικασίας της διεύρυνσης. Τέλος, θα γίνουν συγκεκριμένες προτάσεις για το τι θα πρέπει να περιλαμβάνει η νέα Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική. Όπως θα υποστηριχθεί πολλές ευρωπαϊκές χώρες ανάμεσα τους και η Ελλάδα, καθώς και άλλες περιφερειακές χώρες, παραμένουν παγιδευμένες μέσα στο ευπαθές και μονομερές, πολιτικό και οικονομικό ευρωπαϊκό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν απολέσει σημαντικά στοιχεία της πολιτικής και οικονομικής τους κυριαρχίας. Όσο αυτές οι χώρες παραμένουν ανίκανες να διατηρήσουν την οικονομική τους ανταγωνιστικότητα μέσα στα πλαίσια της Ευρωζώνης και όσο καμία δομική βελτίωση στα πλαίσια της ΕΟΔ δεν παρατηρείται τότε ενδεχομένως το ευρωπαϊκό νομισματικό πλαίσιο να μετασχηματίζεται σε πολιτική και Ευρωπαϊκή παγίδα για τα ίδια τα μέλη του.

Στο έκτο κεφάλαιο, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα του γιατί η Ελλάδα έφτασε λίγο πριν την άτακτη χρεοκοπία παρόλο που τα ποσοστά μεγέθυνσης την προηγούμενη δεκαετία ήταν πολύ υψηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, γεγονός το οποίο από μόνο του αποτελεί παράδοξο για τα ορθόδοξα νεοκλασικά οικονομικά. Θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε τα ήδη υφιστάμενα πλαίσια της ανάλυσης μαζί με μια σειρά δεικτών διακυβέρνησης, πολιτικών και θεσμικών μεταβλητών οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες με την ποιότητα της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης της χώρας. Θα υποστηρίξουμε πως την οικονομική σύγκλιση δεν την ακολούθησε η ανάλογη πολιτική και θεσμική σύγκλιση. Χρησιμοποιώντας την Ελλάδα ως ένα διαφωτιστικό παράδειγμα θα δείξουμε πως το επίπεδο της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης μιας χώρας είναι ένα κρίσιμο συστατικό στοιχείο για την εμφάνιση οικονομικών κρίσεων. Πιο

συγκεκριμένα, στην Ελλάδα αυτό το στρεβλό μοντέλο αναπτύχθηκε κυρίως τα τελευταία τριάντα χρόνια ταυτόχρονα με μια σειρά από άλλα πολιτικά φαινόμενα όπως ο κρατισμός, η διαφθορά, οι προσοδοθηρικές συμπεριφορές, η πολιτική και κοινοβουλευτική ανισορροπία, ο λαϊκισμός, και η αποτυχία των μεταρρυθμίσεων. Αυτό που με την πρώτη μάλιστα φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα των κακών δημοσιονομικών πρακτικών και του σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής, στην πραγματικότητα, στο εγχώριο επίπεδο, είναι το αποτέλεσμα της έλλειψης ενός διαδεδομένου και μονιμοποιημένου συστήματος διακυβέρνησης.

Στο έβδομο κεφάλαιο θα προβούμε σε μια συνολική αποτίμηση των πρώτων χρόνων της ΟΝΕ. Πρώτα, θα απαντήσουμε στο ερώτημα του εάν η ΟΝΕ βοήθησε ή όχι στην σύγκλιση των οικονομιών των κρατών μελών. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι θεμελιώδους σημασίας αφού έχει άμεση σχέση τόσο με το εάν η ΟΝΕ μπορεί να παραμείνει βιώσιμη μακροχρόνια όσο και με το εάν ο τρόπος οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη μπορεί να είναι αποδοτικός (Bearce 2009). Μετέπειτα, θα προβούμε σε μια συνολική αξιολόγηση των κυριότερων μειονεκτημάτων της ΟΝΕ που παρουσιάσαμε σε όλη την διατριβή. Επιπλέον, θα παρουσιάσουμε την νέα αρχιτεκτονική της ΕΟΔ, η οποία ουσιαστικά εμφανίστηκε ως μια αναγκαιότητα και ως ένα αποτέλεσμα της ΕΚΧ. Τέλος, θα μελετήσουμε τις ευπάθειες αυτής της νέας Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής προσπαθώντας ταυτόχρονα να θεωρητικοποιήσουμε την όλη συζήτηση στα πλαίσια της θεωρίας του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Όπως θα γίνει φανερό, η νέα Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική όπως και η γέννηση και δημιουργία της ΟΝΕ είναι κυρίως αποτέλεσμα της σύγκλισης των εθνικών συμφερόντων και των προτιμήσεων των ισχυρότερων κρατών μελών της ΕΕ, κυρίως της Γερμανίας και της Γαλλίας όπως αυτή εξηγείται από την θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Αυτή η σύγκλιση συμφερόντων και προτιμήσεων των δυο ισχυρότερων κρατών μελών παράγαγε σχετικά με το αρχικό πλαίσιο της ΕΟΔ δυο ετερογενείς συνέπειες α. τη δημιουργία μιας ασταθούς οικονομικής και κοινωνικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη (Begg 2010) και β. την δημιουργία ενός άκαμπτου και διαφοροποιημένου πλαισίου οικονομικών πολιτικών (Dyson και Marcussen 2010). Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν η δημιουργία και εμφάνιση της ΕΚΧ. Κατά την διάρκεια των τελευταίων χρόνων της κρίσης οι πολιτικοί ηγέτες της ΕΕ φαίνεται πως

αντιμετώπισαν μόνο τα βραχυχρόνια συμπτώματα της κρίσης. Δηλαδή, όσον αφορά την δημιουργία του νέου πλαίσιο της ΕΟΔ, η αντίδραση της ΕΕ για την αντιμετώπιση της ευρωπαϊκής κρίσης τα τελευταία 4 χρόνια, ήταν μη ικανοποιητική. Τόσο η Γερμανία όσο και η Γαλλία στράφηκαν στην επίλυση της ΕΚΧ στην βάση μιας διακυβερνητικής προσέγγισης, η οποία είχε στην βάση τα εθνικά συμφέροντα και την κυριαρχία του έθνους κράτους έναντι των υπερεθνικών δρώντων, την διακυβερνητική μέθοδο έναντι της κοινοτικής. Με αυτό τον τρόπο, όσο εισάγονται περιορισμοί στο πλαίσιο μετασχηματισμού της ΕΟΔ, τόσο φαίνεται πως μπαίνουν ξεκάθαρα όρια στην γενικότερη διαδικασία της ΕΟΕ.

Στο τελευταίο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια συνολική αποτίμηση της μελέτης μας για την ΕΟΔ και να καταγράψουμε τα κυριότερα συμπεράσματα αυτής.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
Θεωρίες Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

*How much political integration may be necessary
to keep EMU sustainable in the long run;
(Enderlein και Verdun 2009)*

2.1 Εισαγωγή

Κύριο αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου είναι η μελέτη των θεωριών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οι οποίες συνιστούν ένα μέρος του θεωρητικού πλαισίου αυτής της διατριβής. Θα επικεντρωθούμε κυρίως στην εξέταση των στοιχείων του θεωρητικού παραδείγματος του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού καθώς αυτό συνιστά την έως τώρα πιο αξιόλογη προσπάθεια για την ερμηνεία της δημιουργίας και της εξέλιξης της ΟΝΕ. Εκτός από την περιγραφή του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσει την σημασία ύπαρξης της θεωρίας σε κάθε ερευνητικό σχέδιο και θα ορίσει την έννοια της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθώς και των κυριότερων χαρακτηριστικών της. Η θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθίσταται αναγκαία γιατί θα μας δώσει την δυνατότητα να κάνουμε συστηματικές παρατηρήσεις αναφορικά με την αξιολόγηση της διαδικασίας εξέλιξης της ΟΝΕ, του εν γένει τρόπου και μετασχηματισμού της ΕΟΔ και του ρόλου που παίζουν σε αυτήν τα συμφέροντα των πιο ισχυρών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ).

Μετάπειτα θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των θεωρητικών παραδειγμάτων του νεολειτουργισμού, του διακυβερνητισμού και του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Θα επικεντρωθούμε στις συνθήκες που οδήγησαν στην δημιουργία τους, στα κύρια χαρακτηριστικά τους, στα μειονεκτήματα που εμφανίζουν καθώς και στην κριτική την οποία δέχτηκαν. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να αποκρυσταλλώσουμε την κύρια λογική του παραδείγματος του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, την οποία θα χρησιμοποιήσουμε στα επόμενα κεφάλαια και κυρίως στο όγδοο, για να αξιολογήσουμε τα κυριότερα χαρακτηριστικά της πολιτικής οικονομίας της ΕΟΔ, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να βγάλουμε μια σειρά από συμπεράσματα όχι μόνο για τις αιτίες δημιουργίας και την εξέλιξη της ενοποιητικής διαδικασίας στην ΕΕ αλλά και για το ποιους λόγους το

ευρωπαϊκό πλαίσιο της οικονομικής διακυβέρνησης παραμένει ευπαθές έστω και εάν έχουν περάσει τέσσερα χρόνια από την εμφάνιση της ΕΚΧ.

2.2 Η σημασία της θεωρίας

Από τη δεκαετία του '50 έχουν συντελεστεί τεράστιες αλλαγές στον κλάδο των ευρωπαϊκών σπουδών, που επηρέασαν και επηρεάζουν ακόμη την εξέλιξη των κοινωνιών της Ευρώπης. Βέβαια, πολλά από τα θεμελιώδη ερωτήματα που τέθηκαν εξαρχής όλες αυτές τις δεκαετίες, όπως για παράδειγμα αν το έθνος κράτος υποχωρεί απέναντι στις δυνάμεις της αγοράς ή αν τα κρατικά συμφέροντα παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής πολιτικής, συνεχίζουν να απασχολούν τους θεωρητικούς των ευρωπαϊκών σπουδών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ακόμη και σήμερα, δεν είναι ξεκάθαρο εάν οι κοινωνίες της Ευρώπης μετασχηματίζονται και αλλάζουν, όπως διατείνονται οι οπαδοί του λειτουργισμού, ή εάν απλά επικρατούν νέες συνθήκες κανονικότητας της διεθνούς πολιτικής. Ακόμη περισσότερο δεν είμαστε σίγουροι, εν τέλει, εάν η υπό δημιουργία Ευρωπαϊκή πολιτεία συνιστά μια ριζικά νέα μορφή πολιτικού συστήματος ή όχι, γεγονός που μπορεί υπό συνθήκες να επηρεάσει την αξιολόγηση οποιουδήποτε θεωρητικού σχεδίου.

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο είναι εμφανές πως η σύγχρονη επισκόπηση της θεωρίας των ευρωπαϊκών σπουδών για την αξιολόγηση διαδικασίας της ΕΟΕ, μπορεί να μας προσφέρει ασφαλή συμπεράσματα όχι μόνο για την οριοθέτηση της θεωρίας ευρωπαϊκών σπουδών, αλλά και για την αξιολόγηση ολοκλήρου του συστήματος της ΕΟΔ και της λήψης αποφάσεων. Εκείνο δηλαδή το σημείο, όπου το ακαδημαϊκό θεωρητικό δημιούργημα συναντά τον κοινωνικό κόσμο. Όμως, για να μπορέσουμε να πάρουμε θέση και να αναλύσουμε την ουσία της πολιτικής οικονομίας της Ευρωπαϊκής διακυβέρνησης θα πρέπει να υιοθετήσουμε μια συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση και με αυτόν τον τρόπο να ευνοήσουμε μια συγκεκριμένη ερμηνεία κάποιων ιστορικών συμβάντων (Rosamond 2004, σ. 80). Όπως υποστηρίζει ο Rosamond (2004), αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει πως θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε τη θεωρία προς χάριν της θεωρίας, αλλά πως θα

αντιμετωπίσουμε τη θεωρία και τη θεωρητικοποίηση ως θεμελιακές και αναπόδραστες όψεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, το ουσιώδες προαπαιτούμενο για την ορθή μελέτη του κοινωνικού κόσμου.

Ο Gerry Stoker (1995, σ. 16-17) αναφέρει ότι η θεωρία:

«μας βοηθάει να μη χάσουμε το δάσος κοιτώντας το δέντρο. Οι καλές θεωρίες διακρίνουν κάποιους παράγοντες ως πιο σημαντικούς ή συναφείς όταν μας ενδιαφέρει να δώσουμε μια εξήγηση για ένα συμβάν. Χωρίς αυτό το κοσκίνισμα, δεν μπορεί να γίνει οποιαδήποτε εύστοχη παρατήρηση. Ο παρατηρητής θα βρισκόταν θαμμένος κάτω από ένα βουνό λεπτομερειών, ανίκανος να κρίνει τη βαρύτητα των διαφορετικών παραγόντων στην εξήγηση του συμβάντος. Οι θεωρίες έχουν αξία ακριβώς επειδή δομούν όλες τις παρατηρήσεις».

Γενικά, η θεωρία μπορεί να μελετηθεί τόσο υπό μια ευρεία, όσο και υπό μια στενή έννοια. Υπό τη στενή έννοια θεωρία είναι «ένα κοινό επιχείρημα καθολικής και υπερϊστορικής εγκυρότητας και νομοθετικής ποιότητας, το οποίο μπορεί να δοκιμαστεί μέσα από τη νόθευση μιας σειράς υποθέσεων» (Wiener και Diez 2009, σ. 3). Η υιοθέτηση της στενής έννοιας της θεωρίας σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν θεωρίες που εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς. Από την άλλη πλευρά, η θεωρία μπορεί να είναι μια αφηρημένη αντανάκλαση, η οποία παρόλη την αφηρημένη φύση της μπορεί να είναι συγκεκριμένη και να εξηγεί διάφορες πολιτικές διαδικασίες, ή/και αποφάσεις πολιτικής (Wiener και Diez 2009). Για αυτό το λόγο, καθίσταται αναγκαίος ο διαχωρισμός ανάμεσα στη θεωρία ολοκλήρωσης και τις θεωρητικές της προσεγγίσεις.

2.3 Η έννοια της ολοκλήρωσης

Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό γνώρισμα στην διαδικασία της πολιτικής ολοκλήρωσης φαίνεται να είναι το «αίσθημα της κοινότητας» (Ιωακειμίδης 1990, σ.

26). Εξαιτίας αυτού, η έννοια της πολιτικής ολοκλήρωσης, δεν περιλαμβάνει μόνο την συνένωση ανομοιογενών πολλές φορές τμημάτων με σκοπό την δημιουργία μιας νέας οντότητας αλλά και την «την προσπάθεια σφυρηλάτησης εθνικής συνοχής, ομοψυχίας και ομοφωνίας (consensus) και τη διαμόρφωση πολιτικών και συνταγματικών θεσμών, αποδεκτών από την συντριπτική πλειοψηφία των πολιτικών μιας χώρας» (Ιωακειμίδης 1990, σ. 27).

Όσον αφορά την υπερεθνική διάσταση, σύμφωνα με τον Ernst Haas (1958, σ. 16), η έννοια της ολοκλήρωσης⁵ ορίζεται ως η διαδικασία κατά την οποία:

«πολιτικοί δρώντες διάφορων διακριτών εθνικών πλαισίων πείθονται να μεταθέσουν την νομιμοφροσύνη, τις προσδοκίες και τις πολιτικές τους δραστηριότητες προς ένα νέο κέντρο, του οποίου οι θεσμοί διαθέτουν ή απαιτούν δικαιοδοσία επί των προ-υφιστάμενων εθνικών κρατών. Το αποτέλεσμα της διαδικασίας πολιτικής ολοκλήρωσης είναι μια νέα πολιτική κοινότητα, η οποία τίθεται υπεράνω των προϋπαρχουσών πολιτικών κοινοτήτων».

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, η ολοκλήρωση περιλαμβάνει δύο κύριες διαδικασίες: Από τη μια πλευρά, την κοινωνική διαδικασία που λαμβάνει χώρα με την αλλαγή της νομιμοφροσύνης και από την άλλη την πολιτική διαδικασία που πραγματοποιείται μέσω της δημιουργίας νέων πολιτικών θεσμών (Wiener και Diez 2009). Αυτό βέβαια, δε σημαίνει πως αυτές οι διαστάσεις περιλαμβάνονται πάντα στα διάφορα θεωρητικά υποδείγματα που έχουν αναπτυχθεί κατά καιρούς. Η έννοια των πολιτικών δρώντων δεν αφορά μόνο τους ηγέτες των κρατών μελών αλλά το σύνολο όλων όσων συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική ζωή του τόπου.

⁵ Στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί ένας αξιόλογος διάλογος για το εάν ο όρος «integration» θα πρέπει να αποδίδεται ως «ολοκλήρωση» ή ως «ενοποίηση». Βλέπε για παράδειγμα, Τσινισιζέλης (1995), Χρυσόχου (2003), Στεφάνου (1984), Καζάκος (1978), Ιωακειμίδης (1990). Για τις ανάγκες αυτές της διατριβής έχει επιλεγεί η χρησιμοποίηση και των δυο όρων χωρίς καμία διάκριση. Αυτό θα γίνει γιατί παρόλες τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις δύο έννοιες οι ορισμοί έχουν την δυνατότητα να «φαλκιδεύουν την διαλεκτική δημιουργική έρευνα και εμβάθυνση στις πτυχές ενός θέματος» (Ιωακειμίδης 1990).

Ο Lindberg (1963) από την πλευρά του διαφωνούσε πως η πολιτική ολοκλήρωση θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια νέα πολιτική κοινότητα. Σύμφωνα με εκείνον η ολοκλήρωση ήταν

«Η διαδικασία μέσω της οποίας τα έθνη βάζουν πάνω από όλα την επιθυμία και την ικανότητα να ασκούν ξένες και εγχώριες πολιτικές ανεξάρτητα μεταξύ τους, επιχειρώντας αντίθετα να πάρουν από κοινού αποφάσεις ή να μεταβιβάσουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε νέα κεντρικά όργανα [...] Η διαδικασία μέσω της οποίας πολιτικοί δρώντες σε ξεχωριστά ευκρινή σκηνικά πείθονται να αλλάξουν τις προσδοκίες και τις πολιτικές τους δράσεις σε ένα νέο κέντρο» (Lindberg 1963, σ. 119).

Για τις αρχικές θεωρήσεις των ευρωπαϊκών σπουδών το ουσιαστικότερο στοιχείο της ολοκλήρωσης είναι πως πάνω από όλα αυτή είναι μία διαδικασία. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως αρχικά, τόσο οι νεολειτουργιστές όσο και οι οπαδοί του διακυβερνητισμού ενδιαφέρθηκαν κύριως, για τη διαδικασία αυτή καθ' εαυτή και όχι για το πολιτικό σύστημα που αυτή οδηγεί. Σε αντίθεση με αυτούς, οι θεωρητικές προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν μετά τη δεκαετία του '80, εξαιτίας του νέου συστήματος διακυβέρνησης, επικεντρώνονται κυρίως στην αποδοχή της ΕΕ ως μιας πολιτείας που πρέπει να εξηγηθεί καλύτερα (Marks *et al.* 1996).

Οι Wiener και Diez (2009) τονίζουν, πως η θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εξελίσσεται σε τρεις κυρίως φάσεις. Η πρώτη φάση αφορά την προσπάθεια εξήγησης της διαδικασίας ολοκλήρωσης, η δεύτερη την προσπάθεια ανάλυσης της διακυβέρνησης, ενώ η τρίτη επικεντρώνεται στον τρόπο δόμησης της ΕΕ. Η θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι πολύ σημαντική, επειδή όχι μόνο μας βοηθά να εξηγήσουμε τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της ολοκλήρωσης και να σχηματίσουμε τις προσδοκίες για τις μελλοντικές εξελίξεις και συμπεριφορές, αλλά επιπλέον γιατί, μας βοηθά να τονίσουμε τα μειονεκτήματα των υποθέσεων μας. Στη βάση αυτού του πλαισίου, η ανάλυση της ολοκλήρωσης δεν είναι μόνο ένα τεχνικό πρόβλημα, αλλά απαιτεί και συγκεκριμένες θεωρήσεις. Σύμφωνα με τους Wiener και Diez (2009, σ. 4), η θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι ένας τομέας μιας

συστηματικής αντίδρασης στη διαδικασία εντατικοποίησης, τόσο της πολιτικής συνεργασίας στην Ευρώπη, όσο και της δημιουργίας κοινών πολιτικών θεσμών. Επίσης, περιλαμβάνει τη θεωρητικοποίηση των διαφορετικών τρόπων κατασκευής των ταυτοτήτων και των συμφερόντων των κοινωνικών δρώντων στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας. Με αυτό τον τρόπο, η θεωρία καθίσταται αναγκαία στο πλαίσιο αυτής της έρευνας, γιατί θα μας δώσει την δυνατότητα να κάνουμε συστηματικές παρατηρήσεις αναφορικά με την αξιολόγηση της διαδικασίας εξέλιξης της ΟΝΕ, του εν γένει τρόπου της ΕΟΔ και του ρόλου που παίζουν σε αυτήν τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ).

2.4 Οι θεωρίες της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

2.4.1 Ο νεολειτουργισμός

Ο νεολειτουργισμός εμφανίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και βασίστηκε στα έργα δύο κυρίως μελετητών, του Ernst Haas και του Leon Lindberg. Ήταν, ουσιαστικά, μια προσπάθεια να θεωρητικοποιηθούν οι στρατηγικές που ακολουθήθηκαν μετά τον Παγκόσμιο Πόλεμο για την ενοποίηση της Ευρώπης και για αυτό το λόγο ανάμεσα στο νεολειτουργισμό και στην μέθοδο των ιδρυτών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ) υπάρχει μια συσχέτιση. Οι κύριες θεωρητικές διατυπώσεις του νεολειτουργισμού παρουσιάστηκαν αρχικά στο βιβλίο του Haas (1958, 1968) *The Uniting of Europe* (Η Ένωση της Ευρώπης), όπου ουσιαστικά μελετήθηκε η πρώτη περίοδος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Την ίδια, περίπου, περίοδο ακολούθησε και το βιβλίο του Leon Lindberg (1963) *The Political Dynamics of European Economic Integration* (Η Πολιτική Δυναμική της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ολοκλήρωσης).

Αρχικά, ο νεολειτουργισμός εμφανίστηκε σαν μια γενική θεωρία, η οποία θα μπορούσε να εξηγήσει τη διαδικασία της περιφερειακής ολοκλήρωσης παντού (Haas 1961). Σύμφωνα με τον Pollack (2005, σ. 15), οι νεολειτουργιστές τόνιζαν ότι η θεωρία τους μπορούσε να «παράξει ένα ακούσιο και απροσδόκητο συμπέρασμα προώθησης επιπλέον ενοποίησης σε πρόσθετες περιοχές θεμάτων». Κύρια

υπόθεση των δύο παραπάνω μονογραφιών ήταν πως το φαινόμενο της «εκχείλισης» εξασφάλιζε, ότι η ολοκλήρωση ήταν ουσιαστικά ένα γραμμικό, προοδευτικό φαινόμενο, το οποίο από την πρώτη ημέρα που θα ξεκινούσε, η δυναμική του θα διασφάλιζε την διάρκεια της ώθησης (Rosamond 2004). Αυτή ουσιαστικά είναι η «διευρυνόμενη λογική της ολοκλήρωσης», η οποία μπορεί να μας οδηγήσει στην πλήρη πολιτική και οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης (Ιωακειμίδης 1990, σ. 35). Το φαινόμενο της «εκχείλισης» είναι:

«μια κατάσταση όπου μια δεδομένη δράση, συνδεδεμένη με έναν συγκεκριμένο σκοπό, δημιουργεί μια κατάσταση στην οποία ο αρχικός σκοπός μπορεί να διασφαλιστεί μόνο με ανάληψη περαιτέρω δράσης, η οποία με την σειρά της δημιουργεί μια περαιτέρω προϋπόθεση και ανάγκη για επιπλέον δράση». (Lindberg 1963, σ. 9)

Κατά τον Schmitter (1969, σ. 162) η «εκχείλιση» είναι η διαδικασία όπου:

«μέλη ενός σχεδίου ενοποίησης [...] προσπαθούν να λύσουν τη δυσαρέσκεια τους προσφεύγοντας σε συνεργασία σε έναν άλλο, σχετικό τομέα (διευρύνοντας τη σκοπιά κοινής υποχρέωσης) ή εντείνοντας την υποχρέωση τους στον αρχικό τομέα (αυξάνοντας το επίπεδο κοινής υποχρέωσης) ή και τα δύο»

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο διαφορετικά είδη εκχείλισης τα οποία ουσιαστικά δημιουργούν διαφορετικές δυναμικές στην διαδικασία ολοκλήρωσης. Αυτά τα δύο είδη είναι η λειτουργική εκχείλιση και η πολιτική εκχείλιση (Nye 1971; Tranholm-Mikkelsen 1991; Rosamond 2005; Moravcsik 2005). Η λειτουργική εκχείλιση λαμβάνει μέρος όταν η συνεργασία σε ένα τομέα δημιουργεί λειτουργική πίεση για συνεργασία σε ένα άλλο τομέα, ενώ η πολιτική εκχείλιση είναι μια κατάσταση όπου η διάφοροι τομείς πολιτικής συνδέονται μεταξύ τους για πολιτικούς και ιδεολογικούς λόγους (Nye 1971). Σύμφωνα με τον George (1991), στην πολιτική εκχείλιση οι υπερεθνικοί οργανισμοί, όπως για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ή άλλοι δρώντες, ή ομάδες συμφερόντων, δημιουργούν μια

επιπλέον πίεση προς την ολοκλήρωση. Με αυτό τον τρόπο, ο μηχανισμός της «εκχείλισης» γίνεται το απαραίτητο μέσο για την πολιτικοποίηση εκείνων των τεχνικό-οικονομικών λειτουργιών που οδηγούν στην ολοκλήρωση.

Σύμφωνα με το νεολειτουργικό πρότυπο αυτό σημαίνει πως, οι διάφορες κοινωνικές ομάδες και τα διάφορα πολιτικά κόμματα παίζουν κεντρικό ρόλο στη διαδικασία της ολοκλήρωσης. Ο Haas πέρα από το φαινόμενο της εκχείλισης επικεντρώθηκε, τόσο στις εγχώριες ομάδες συμφερόντων, όσο και στα πολιτικά κόμματα που προωθούσαν τα δικά τους συμφέροντα (Gilpin 2005). Άρα, η ολοκλήρωση ήταν μια διαδικασία που πήγαζε μάλλον από τα συμφέροντα των διαφόρων πολιτικών και κοινωνικών ομάδων, παρά από το ιδεολογικό όραμα για την ένωση της Ευρώπης ή εξαιτίας της κοινής ταυτότητας της (Jensen 2007). Σε αυτά τα πλαίσια, οι θεωρητικοί του διακυβερνητισμού υποστήριζαν ότι ο νεολειτουργισμός πρέσβευε πως η πολιτική ολοκλήρωση ήταν περισσότερο μια συνεχόμενη διαδικασία παρά ένα παίγνιο. Άρα, το ευρωπαϊκό σχέδιο για την ενοποίηση της Ευρώπης ήταν μια διαδικασία άτρωτη και ουσιαστικά δεν μπορούσε να καταρρεύσει. Αυτό ήταν θεωρητικά και το σημαντικότερο μειονέκτημα της νεολειτουργικής προσέγγισης.

Παρά την απαξίωση που δέχθηκε ο νεολειτουργισμός τις τελευταίες δεκαετίες και ειδικότερα έπειτα από την εμφάνιση του διακυβερνητισμού σαν το κύριο θεωρητικό παράδειγμα εξήγησης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, στην πραγματικότητα, έχει σταθεί η αιτία παραγωγής μιας σειράς άλλων νέων θεωριών τόσο στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων, όσο και στο επίπεδο της πολιτικής επιστήμης.

Η κύρια συνεισφορά του νεολειτουργισμού στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν η θεμελίωση της έννοιας της «Κοινοτικής Μεθόδου» στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της ΕΕ (Pollack 2005). Σύμφωνα με τον Webb (1977, σ. 13-14) τα τέσσερα κεντρικά στοιχεία της «Κοινοτικής Μεθόδου» ήταν:

- Οι κυβερνήσεις αποδέχονται την Επιτροπή σαν έγκυρο διαπραγματευτικό συνεργάτη και την περιμένουν να παίξει ενεργό ρόλο στη δημιουργία πολιτικής ομοφωνίας.

- Οι κυβερνήσεις κάνουν συμφωνίες μεταξύ τους με την υποχρέωση να λύνουν τα προβλήματα, και να διαπραγματεύονται στο πώς να παίρνουν συλλογικές αποφάσεις και όχι στο αν είναι επιθυμητές ή όχι.
- Οι κυβερνήσεις, η Επιτροπή και άλλοι συμμετέχοντες στη διαδικασία, είναι υπεύθυνοι μεταξύ τους, να μην έχουν απορριπτές απαιτήσεις, και είναι πρόθυμες να κάνουν βραχυπρόθεσμες θυσίες προσδοκώντας πιο μακροπρόθεσμους στόχους.
- Η ομοφωνία είναι ο κανόνας, επιβάλλοντας ότι οι διαπραγματεύσεις θα συνεχιστούν μέχρι όλες οι αντιρρήσεις να έχουν ξεπεραστεί ή οι απώλειες σε μια περιοχή να έχουν αντισταθμιστεί με οφέλη σε μια άλλη (Pollack 2005, σ. 16).

Η «κοινοτική μέθοδος» ήταν το κυριότερο χαρακτηριστικό των πρώτων σταδίων της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από το σχέδιο του Schuman, τον Μάιο του 1950, έως και τη μετέπειτα δημιουργία της ΕΚΑΧ το 1951. Στο γαλλογερμανικό σχήμα μπορούσαν να συμμετάσχουν όσα κράτη επιθυμούσαν, εάν και μόνο εάν, εκπλήρωναν μια βασική προϋπόθεση. Αυτή δεν ήταν άλλη από την εγκατάλειψη της εθνικής τους κυριαρχίας και για αυτό άλλωστε το λόγο η Μεγάλη Βρετανία δε συμμετείχε στις αρχικές διαπραγματεύσεις (Bulmer 2007). Αυτό το στοιχείο της υπερεθνικότητας, που εισήγαγε η κοινοτική μέθοδος, ήταν όχι μόνο το κύριο χαρακτηριστικό της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αλλά και η αιτία διαμάχης ανάμεσα στους διάφορους κυβερνητικούς ή μη δρώντες που επηρέαζαν την διαδικασία της ΕΟΕ. Το κύριο όραμα του Haas ήταν η δημιουργία μιας υπερεθνικής πολιτείας πέρα από το έθνος κράτος. Όπως περιγράφει ο ίδιος:

«Το υπερεθνικό σχέδιο κυβέρνησης στο περιφερειακό επίπεδο παρουσιάζει μια εντυπωσιακή ομοιότητα με την κυρίαρχη φύση της κυβέρνησης στο επίπεδο του βιομηχανικού έθνους από όλες τις απόψεις εκτός από αυτήν της συνταγματικής ορολογίας. [...] Αποτελεί, κατά τα φαινόμενα, το κατάλληλο περιφερειακό στοιχείο του εθνικού κράτους που πλέον δεν νοιώθει ικανό να υλοποιήσει στόχους ευημερίας εντός των δικών του στενών ορίων, που έχει αποδεχτεί το γεγονός της

αλληλεξάρτησης σε μια βιομηχανική και εξισωτική εποχή». (Haas 1964, σ. 71)

Πώς όμως αυτό το όραμα θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί⁶; Αυτός ο στόχος, δε θα μπορούσε να επιτευχθεί αν δεν δημιουργούταν ένα σύστημα θεσμών, το οποίο θα αποτελούσε από τη μια πλευρά το φύλακα της ενοποίησης και από την άλλη το μηχανισμό προώθησης της. Σε αυτό το πλαίσιο, ο νεολεειτουργισμός ταυτίζεται με την πλουραλιστική πολιτική επιστήμη, όπου το κράτος δέχεται πιέσεις από διαφορετικές ομάδες που θέλουν να επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων και η πολιτική ορίζεται ως η κρατική σύνθεση αυτών των αξιώσεων (Rosamond 2004). Όπως αναφέρει και ο Haas (1964, σ. 35), «δεν υπάρχει άλλο κοινό καλό εκτός από αυτό που βλέπουν με τα μάτια του συμφέροντος οι διεθνείς δρώντες».

Η νεολεειτουργική επιχειρηματολογία βασίζεται στην εξής λογική: Έστω ότι δύο ή περισσότερες χώρες αποφασίζουν να προχωρήσουν σε μια περαιτέρω οικονομική ολοκλήρωση σε ένα συγκεκριμένο οικονομικό τομέα (τομέας α). Για να πετύχουν τα μέγιστα αποτελέσματα, από την όλη διαδικασία της ολοκλήρωσης, δημιουργούν έναν υπερεθνικό οργανισμό (μια ανώτατη αρχή), η οποία ουσιαστικά είναι ο ανάδοχος της ολοκλήρωσης και έχει σαν στόχο την εποπτεία του όλου εγχειρήματος. Η οικονομική ολοκλήρωση του τομέα α, ακόμη και αν έχει σημαντικά οφέλη δεν θα είναι πετυχημένη αν δεν δημιουργηθούν πιέσεις για λειτουργικές συνδέσεις και άλλων συναφών τομέων (τομέας β και γ) της οικονομίας στο ολοκληρωμένο δίκτυο. Η παραπάνω λογική δημιουργεί: α) ένα ανώτερο επίπεδο συναλλαγών μεταξύ των δρώντων στο εσωτερικό της περιφέρειας ολοκλήρωσης και β) μια τάση δημιουργίας νέων οργανώσεων συμφερόντων στην περιφέρεια (Rosamond 2004).

Εντούτοις, σύμφωνα με τον Lindberg (1963) για να είναι η παραπάνω λογική επιτυχής θα πρέπει να αναγνωριστούν κάποιες επιπλέον παραδοχές, όπως για παράδειγμα να κατανοηθεί ο τρόπος με τον οποίο η πολιτική ολοκλήρωση λαμβάνει μέρος. Ο Lindberg (1963, σ. 122), υποστηρίζει πως αυτές οι παραδοχές είναι οι παρακάτω:

⁶ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να θυμόμαστε πως ο κύριος στόχος της Ευρωπαϊκής ενοποίησης περιελάμβανε και την αποφυγή μιας ενδεχόμενης μελλοντικής γαλλογερμανικής σύγκρουσης.

1. Θα πρέπει να αναπτυχθούν κεντρικοί θεσμοί και κεντρικές πολιτικές.
2. Το έργο που θα ανατεθεί σε αυτούς τους θεσμούς να είναι αρκετά σημαντικό και συγκεκριμένο έτσι ώστε να ενεργοποιηθούν οι διάφορες κοινωνικό-οικονομικές διαδικασίες.
3. Το έργο που θα ανατεθεί στα διάφορα θεσμικά όργανα θα πρέπει, επίσης, να είναι εγγενώς επεκτατικό.
4. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να ταυτίσουν τα συμφέροντα τους με αυτά του οργανισμού και να διευθετούν τις διαμάχες που αναπόφευκτα δημιουργούνται.

Το ερώτημα που τίθεται τώρα είναι εάν θα μπορούσε αυτή η διαδικασία ενοποίησης να οδηγήσει σε μια εν γένει πολιτικοποίηση και ενοποίηση όχι μόνο της Ευρωπαϊκής περιφέρειας αλλά και σε άλλα περιφερειακά παραδείγματα. Ακόμα και αν αυτές οι παραδοχές ικανοποιηθούν είναι πολύ αμφίβολο αν και κάτω από ποιες προϋποθέσεις, η οικονομική ολοκλήρωση μπορεί να οδηγήσει σε μια περαιτέρω πολιτική ένωση, έστω και αν οι οικονομικές και τεχνολογικές δυνάμεις οδηγούν τον κόσμο σε μια πολιτική ολοκλήρωση (Gilpin 2005). Όπως έχει τονισθεί αυτή η διαδικασία θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα μόνο μέσω της πολιτικοποίησης των τεχνικό-οικονομικών λειτουργιών μέσω των μηχανισμών εκχείλισης (Rosamond 2004). Οι Haas και Schmitter (1964), μελέτησαν διεξοδικά το παραπάνω ερώτημα και κατέληξαν στο συμπέρασμα πως μόνο η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) πληρούσε τις συνθήκες όπου η διαδικασία αυτόματης πολιτικοποίησης ήταν δυνατή.

Πέρα από αυτή την συζήτηση ο νεολειτουργισμός ανέλυε επίσης, το ρόλο που έπαιζαν οι διάφορες πολιτικές ελίτ και οι οποίες είχαν συγκεκριμένες λειτουργικές και τεχνοκρατικές ανάγκες. Η διαδικασία ολοκλήρωσης ήταν μια διαδικασία οδηγούμενη από τις ελίτ, οι οποίες έστω και εάν είχαν διαφορετικά συμφέροντα μεταξύ τους, προωθούσαν την ολοκλήρωση ως το κύριο μέσο για την ικανοποίηση των αναγκών τους (Jensen 2007). Με αυτό τον τρόπο, ο ρόλος του κράτους στο νεολειτουργικό παράδειγμα παραμεριζόταν και πίσω από την διαδικασία εκχείλισης κρύβονταν μη-κυβερνητικοί δρώντες, όπως εμπορικές και επιχειρηματικές ενώσεις

και πολιτικά κόμματα, οι οποίοι πίεζαν, εξαιτίας των οικονομικών και ιδεολογικών τους συμφερόντων, για την προώθηση της ιδέας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Hix 2005). Με την ίδια λογική οι υπερεθνικοί ευρωπαϊκοί οργανισμοί πίεζαν και αυτοί από την πλευρά τους για την επίτευξη του ίδιου στόχου.

Στο θεωρητικό υπόδειγμα του νεολειτουργισμού ασκήθηκε σοβαρή κριτική, τόσο στο εμπειρικό, όσο και στο θεωρητικό επίπεδο. Όπως προκύπτει και από το παραπάνω παράδειγμα, στο εμπειρικό επίπεδο ήταν πολύ δύσκολη η ερμηνεία περιπτώσεων ολοκλήρωσης πέρα από το ευρωπαϊκό παράδειγμα, αφού ο νεολειτουργισμός αφορούσε κυρίως την μελέτη των σύγχρονων πλουραλιστικών κοινωνιών.

Επιπλέον, ο νεολειτουργισμός δεν μπορούσε να εξηγήσει την ανυπαρξία οποιασδήποτε σοβαρής προσπάθειας πολιτικής ολοκλήρωσης στην Ευρώπη από την δεκαετία του '70 έως και τα μέσα της δεκαετίας του '80. Όπως παρατηρεί ο Moravcsik (1993a), ο νεολειτουργισμός είναι ένας μη ικανοποιητικός τρόπος εξήγησης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, γιατί θεωρεί την διαδικασία ολοκλήρωσης ως συνεχόμενη, βαθμιαία, αυτόματη και αυξητική. Το θεωρητικό πλαίσιο του νεολειτουργισμού δεν μπορούσε να εξηγήσει εκείνες τις περιπτώσεις όπου θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο φαινόμενο της από-ολοκλήρωσης και της αποσύνθεσης. Έτσι ήταν σαφές ότι, η «αρχική πεποίθηση ότι η πολιτική ενοποίηση μπορεί να προκύψει βαθμιαία από την οικονομική ολοκλήρωση αποδείχτηκε υπεραισιόδοξη, ανεδαφική» (Ιωακειμίδης 1990, σ. 35).

Στο θεωρητικό επίπεδο αμφισβητήθηκε η κεντρική ιδέα του νεολειτουργισμού πως στους υπερεθνικούς θεσμούς θα μπορούσε να δημιουργηθεί κάποιου είδους υπερεθνικής νομιμοφροσύνης. Ο ίδιος ο Haas, μάλιστα, τη δεκαετία του '70 παραδέχτηκε πως μάλλον η ΕΕ δεν θα δημιουργηθεί μέσω του μηχανισμού της εκχείλισης, ενώ ταυτόχρονα πρότεινε πως η θεωρία της αλληλεξάρτησης θα μπορούσε να προσφέρει μια καλύτερη προσέγγιση στο θέμα (Haas 1975; Haas 1976). Τέλος, η αξιοπιστία του νεολειτουργισμού υπονομευόταν και από το πρόβλημα της «εξαρτημένης μεταβλητής». Όπως αναφέρει ο Rosamond (2004, σ. 130):

«Αν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι η καταληκτική κατάσταση της ολοκλήρωσης θα ήταν μια υπερεθνική κοινότητα, τότε θα ήταν ίσως πιθανό να επιτευχθεί ένα τέτοιο αποτέλεσμα χωρίς τα μέσα που περιέγραφε ο νεολειτουργισμός, κάτι το οποίο σήμαινε ότι ο τελευταίος θα διαψευδόταν [...] ενώ είχαν επεξεργαστεί πρότυπα καταληκτικών καταστάσεων, αυτά θα ήταν στην καλύτερη περίπτωση θεωρητικοί ιδεότυποι. Με άλλα λόγια, η θεωρία της ολοκλήρωσης προσπαθούσε να εξηγήσει κάτι που ακόμη δεν υπήρχε, κάτι του οποίου επιπλέον η ύπαρξη μπορούσε μόνο να υποτεθεί».

Όλα τα παραπάνω στοιχεία οδήγησαν στον θεωρητικό παραγκωνισμό της νεολειτουργικής θεωρίας χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως τα κύρια χαρακτηριστικά του σταμάτησαν να επηρεάζουν με διάφορους τρόπους την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Άλλωστε, ο νεολειτουργισμός παραμένει ακόμα και σήμερα μια από τις κύριες θεωρίες των ευρωπαϊκών σπουδών.

2.4.2 Ο διακυβερνητισμός

Ο Hoffman (1964), είχε υποστηρίξει ότι ο νεολειτουργισμός δεν είχε καταφέρει να αναγνωρίσει επακριβώς το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας. Έτσι, η αλλαγή προς το διακυβερνητισμό δεν είχε να κάνει μόνο με το θέμα της εμπειρικής συμφωνίας αλλά ουσιαστικά και με το ζήτημα της «πειθαρχικής ενημέρωσης» (Rosamond, 2004). Για αυτό κυρίως το λόγο, ο διακυβερνητισμός, ο οποίος αναπτύχθηκε κυρίως από τα έργα του Stanley Hoffmann (1966, 1982, 1995) αλλά και του Taylor (1982), ουσιαστικά στάθηκε η αιτία για σοβαρές αναθεωρήσεις στη θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Ο Hoffmann, σε αντίθεση με τους νεολειτουργιστές, υποστήριξε πως υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που είναι πολύ σημαντικοί στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που μετά την «κρίση της άδειας καρέκλας» του 1965, ο ίδιος ο Haas (1967, σ. 327) παραδέχτηκε πως «ο Ντε Γκωλ απέδειξε ότι κάναμε λάθος [...] τα πραγματιστικά συμφέροντα απλώς επειδή είναι

πραγματιστικά και δεν ενισχύονται από βαθιές ιδεολογικές και φιλοσοφικές δεσμεύσεις είναι εφήμερα. Απλώς επειδή συνδέονται χαλαρά μπορούν να γίνουν θρύψαλα». Μάλιστα, ήταν τόσο αξιόπιστη η κριτική που δέχτηκε ο νεολειτουργισμός από τον διακυβερνητισμό, που ο Haas (1976), έφτασε σε σημείο να δηλώσει πως η θεωρία της περιφερειακής ολοκλήρωσης είχε ουσιαστικά απαρχαιωθεί.

Οι θέσεις του Hoffmann είχαν ένα καθαρά ρεαλιστικό χαρακτήρα και στο επίκεντρο τους βρισκόταν η μακροχρόνια κεντρικότητα του έθνους κράτους η οποία ερχόταν σε αντίθεση με τις νεολειτουργικές εκτιμήσεις. Εκείνο που πρέσβευε ο Hoffmann, ήταν η συνεχιζόμενη σημασία των εθνικών συμφερόντων, καθώς και η σημασία των συγκρούσεων που λάμβαναν μέρος για την προάσπιση τους στο διεθνές επίπεδο. Τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν σαν κύριο στόχο την προστασία των γεωπολιτικών συμφερόντων τους, καθώς και την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας και της κυριαρχίας τους (Hix 2005). Τίποτα δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αναπόφευκτο αναφορικά με την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και κανένας δεν μπορούσε να τεκμηριώσει πως υπήρχε η πολιτική θέληση για τη δημιουργία ενός ομόσπονδου κράτους στην Ευρώπη (O'Neil 1996).

Η ανάλυση του Hoffmann τόνιζε πως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δεν διαιωνίστηκε μόνο η ιδέα του έθνους κράτους, αλλά, ταυτόχρονα, ενισχύθηκε η κρατική κυριαρχία, καθώς και η θέση των εθνών κρατών μέσα στο παγκόσμιο σύστημα και με αυτό τον τρόπο οξύνθηκε η εσωτερική ετερότητα του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος (Ηφαιστος 2001). Σύμφωνα με τον Hoffmann, το ευρωπαϊκό σύστημα ήταν βαθιά συντηρητικό ως προς την ετερότητα, επειδή βασιζόταν στις αρχές της εθνικής αυτοδιάθεσης και οι δίδυμες ελκτικές δυνάμεις που υπάρχουν τόσο στο εσωτερικό όσο και στο παγκόσμιο περιβάλλον, μάλλον θα δημιουργούσαν αποκλίσεις συμφερόντων παρά συγκλίσεις (Rosamond, 2004). Έτσι, τα κράτη στην προσπάθειά τους να υπερασπίσουν τα εθνικά τους συμφέροντα⁷ θα εμπλέκονταν

⁷ Σύμφωνα με τον Hoffmann (1995 σ. 5) τα εθνικά συμφέροντα είναι «διανοητικές κατασκευές στις οποίες παίζουν ρόλο ιδέες και ιδεώδη, προηγούμενα και εμπειρίες τους παρελθόντος, εσωτερικές δυνάμεις και ανώτατοι άρχοντες».

στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία στηριζόταν καθαρά στην ανάλυση κόστους οφέλους⁸ (Cini 2007).

Στο ευρωπαϊκό επίπεδο, η διαδικασία λήψης μια πολιτικής απόφασης ήταν για τον Hoffmann ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, όπου κανένας πολιτικός δεν θα ήθελε να θεωρείτε ηλίθιος (Hoffmann 1966). Ο Hoffmann (1966, σ. 867-868) υποστήριξε πως:

«The failure (so far) of an experiment tried in apparently ideal conditions tells us a great deal about contemporary world politics, about the chances of unification movements elsewhere, and about the functional approach to unification. For it shows that the movement can fail not only when there is a surge of nationalism in one important part, but also when there are differences in assessments of the national interest that rule out agreement on the shape and on the world role of the new, supranational whole. The word nationalism is notoriously slippery. What I suggest is the following threefold distinction, which may be helpful in analyzing the interaction between the nation-state and the international system: 1. There is national consciousness [...] 2. The national situation 3. The term 'nationalism' for a specific meaning: it is one of the numerous ways in which political leaders and elites can interpret the dictates, or rather the suggestions, of the national situation, one of the ways of using the margin it leaves».

Στην βάση όλων των παραπάνω ο Ήφαιστος (2001, σ. 138) αναφέρει

«Ουσιαστικά, ο Stanley Hoffmann υποστήριξε πως το κοινοτικό οικοδόμημα στηρίζεται σε ρευστές και ασταθείς βάσεις στο πλαίσιο μιας διαδικασίας συνεχών ανταλλαγών συμφερόντων που το κρατούν σε ισορροπία, όσο τα ανεξάρτητα και κυρίαρχα κράτη αισθάνονται

⁸ Η ανάλυση του κόστους οφέλους σε οικονομικό επίπεδο αναλύεται κυρίως από την θεωρία των ΑΝΠ την οποία θα παρουσιάσουμε στο κεφάλαιο 3. Στο επίπεδο των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στα κράτη μέλη αυτή σχετίζεται κυρίως την προσέγγιση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.

πως το ισοζύγιο οφελών-ζημιών εξυπηρετεί τα εθνικά τους συμφέροντα. Αυτή η ισορροπία ισχύει για τα οικονομικά ζητήματα στο πλαίσιο μιας έντονα ωφελιμιστικής-εταιρικής ανταλλακτικής βάσης, σε βαθμό μάλιστα που προκαλεί κίνητρα περαιτέρω ανάπτυξης του κοινοτικού οικοδομήματος αλλά δεν ισχύει, όπως έκανε σαφές η κρίση του 1965, όταν συγκρούστηκε ο πρόεδρος Ντε Γκωλ με την Εκτελεστική Επιτροπή, για την πολιτική ολοκλήρωση και την υψηλή πολιτική».

Άρα, η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μάλλον είχε χαρακτήρα περισσότερο συντηρητικό και πραγματιστικό βασιζόμενο στις αρχές της ορθολογικότητας, παρά ένα χαρακτήρα που βασίζεται στην ιδεολογία και στον ιδεαλισμό (Cini 2007). Οι συγκρούσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη μπορούσαν να εξηγηθούν από το ρόλο που μπορούσε και έπαιζε η διάσταση της υπερεθνικότητας στους διάφορους τομείς πολιτικής. Αυτός ο λόγος ήταν η αιτία που έκανε τον Hoffmann να διακρίνει την πολιτική σε «χαμηλή» και «υψηλή», έτσι ώστε να αναλύσει τους λόγους για τους οποίους η ολοκλήρωση ήταν αποτελεσματική μόνο σε κάποια τεχνοκρατικά και μη συγκρουσιακά πεδία, ενώ από την άλλη πλευρά ήταν καθαρά συγκρουσιακή όταν διακυβευόταν τα στοιχεία της εθνικής ταυτότητας ή η αυτονομία των κυβερνήσεων (Rosamond 2004). Σύμφωνα με τον Hoffmann (1966, σ. 882):

«in areas of key importance to the national interest, nations prefer the certainty, or the self-controlled uncertainty, of national self-reliance, to the uncontrolled uncertainty of the untested blender; ambiguity carries one only a part of the way. The logic of integration assumes that it is possible to fool each one of the associates some of the time because his over-all gain will still exceed his occasional losses, even if his calculations turn out wrong here or there. The logic of diversity implies that, on a vital issue, losses are not compensated by gains on other (and especially not on other less vital) issues: nobody wants to be fooled. The logic of integration deems the uncertainties of the supranational function process creative; the logic of diversity sees them

as destructive past a certain threshold: Russian roulette is fine only as long as the gun is filled with blanks».

Με βάση αυτά τα δεδομένα δεν είναι καθόλου σίγουρο αν η πολιτική ολοκλήρωση θα μπορούσε να επιτευχθεί στα πλαίσια της υψηλής πολιτικής, καθώς τα κράτη μέλη της ΕΕ δεν φαίνεται να είναι διατεθειμένα να απαρνηθούν τα οντολογικά χαρακτηριστικά τους, τα οποία έχουν διαμορφωθεί αιώνες τώρα στο παγκόσμιο πολιτικό σύστημα. Στο πεδίο της χαμηλής πολιτικής, σε αντίθεση με την υψηλή πολιτική, η συνεργασία ανάμεσα στις κυβερνήσεις ήταν πολύ πιο εύκολη και αποδοτική. Με βάση αυτά τα πλαίσια ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα είναι το τι θα μπορούσε να συμβεί στο ευρωπαϊκό πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης εάν μια σοβαρή οικονομική κρίση κάνει την εμφάνιση της; Τα ισχυρότερα κράτη μέλη θα προχωρήσουν στην αλλαγή του πλαισίου έστω και εάν υπάρχουν αποκλίσεις στα συμφέροντα και στις προτιμήσεις τους ή θα ψάξουν να βρουν εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης της κρίσης;

2.4.3 Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός

Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός θεωρείται ως η κύρια θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στη θεωρητική συνοχή του, στην εμπειρική του ισχύ, καθώς και στην ικανότητά του να ενσωματώνεται με άλλες θεωρίες (Wiener και Diez 2009; Risse-Karpen 1996; George και Bache 2001). Όπως περιγράφει και ο Dinan (2000, σ. 80), ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός «παρουσιάστηκε αρχικά ως ένα πλαίσιο για τη σύνθεση θεωριών σε μια συνεκτική περιγραφή για τις μεγάλες αποφάσεις της ΕΕ που λαμβάνονται με ομοφωνία, αν και μπορεί να εφαρμοστεί και σε άλλους τύπους αποφάσεων».

Σύμφωνα με τον Rosamond (2004), η ανάλυση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού του Moravcsik είναι το πιο σημαντικό παράδειγμα προσπάθειας να θεωρητικοποιηθεί η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ο Moravcsik (1993a, 1993b, 1998), ουσιαστικά κατασκεύασε ένα υπόδειγμα διεπίπεδου παιγνίου, το οποίο συνίσταται από μια φιλελεύθερη θεωρία σχηματισμού προτιμήσεων και μια διακυβερνητική

ανάλυση στρατηγικών συμφωνιών μεταξύ των κρατών μελών. Άρα, ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός, ο οποίος στηρίζεται στην αλληλεπίδρασή της εσωτερικής και της διεθνούς πολιτικής και προσπαθεί να εξηγήσει την ΕΕ ως ένα πετυχημένο παράδειγμα ενός διακυβερνητικού καθεστώτος, περιλαμβάνει ταυτόχρονα στοιχεία τόσο από τον ρεαλισμό όσο και από τον νεοφιλελευθερισμό (Cini 2007).

Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός συνίσταται σε ένα μοντέλο τριών διαφορετικών σταδίων που συνδυάζουν: α) μια φιλελεύθερη θεωρία σχηματισμού των εθνικών προτιμήσεων, β) ένα διακυβερνητικό μοντέλο διαπραγμάτευσης στο επίπεδο της ΕΕ καθώς και γ) ένα μοντέλο θεσμικής επιλογής δίνοντας έμφαση στο ρόλο των θεσμών και στην παροχή αξιόπιστων δεσμεύσεων προς τις κυβερνήσεις των κρατών μελών (Pollack 2005). Άρα, ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός υπογραμμίζει τόσο το ρόλο των οικονομικών συμφερόντων, όσο και τη σπουδαιότητα των θεσμών στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και δίνει έμφαση στον κεντρικό ρόλο του κράτους, στη σημασία των εγχώριων οικονομικών συμφερόντων και στις διαπραγματεύσεις μεταξύ των εθνικών κυβερνήσεων (Gilpin 2005).

Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός, στο θεωρητικό επίπεδο, βασίζεται πάνω σε μια ευρύτερη θεωρία κοινωνικών επιστημών και επισημαίνει πως δεν μπορεί να εξηγηθεί η διαδικασία της ολοκλήρωσης με ένα μόνο συντελεστή, αλλά πρέπει να συνδυαστούν πολλές θεωρίες και πολλοί συντελεστές μαζί σε μια συνεκτική προσέγγιση, ικανή να εξηγήσει την τροχιά της ολοκλήρωσης μέσα στο χρόνο (Wiener και Diez 2009). Σύμφωνα με τη θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, η πολιτική ολοκλήρωση είναι αποτέλεσμα των συμφερόντων των κρατών μελών, τα οποία παραχωρούν τις διάφορες αρμοδιότητες και εξουσίες που διαθέτουν στους ευρωπαϊκούς υπερεθνικούς θεσμούς, μόνο εάν μπορούν να πάρουν τον έλεγχο σε διάφορους τομείς πολιτικής (Jensen 2007). Για να υπάρξει ολοκλήρωση θα πρέπει να ταυτίζονται τα οικονομικά ή εμπορικά συμφέροντα των κρατών μελών. Οι κυριότερες ιστορικές διακυβερνητικές συμφωνίες, όπως για παράδειγμα η Συνθήκη της Ρώμης ή η Συνθήκη για την ΕΕ, ήταν αποτέλεσμα της περιοδικής διαδικασίας σύγκλισης των προτιμήσεων ανάμεσα στα πιο ισχυρά κράτη μέλη, τα οποία προσέφεραν κίνητρα στα μικρότερα κράτη και μεταβίβασαν περιορισμένες εξουσίες στους ευρωπαϊκούς υπερεθνικούς οργανισμούς που κατά

αυτό τον τρόπο παρέμειναν ουσιαστικά οι υπηρέτες των κρατών μελών (Pollack 2005).

Κατά τον Moravcsik (1998, σ. 3):

Οι ευρείες γραμμές της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από το 1955 και μετά εμφανίζουν τρεις συντελεστές: πρότυπα εμπορικού πλεονεκτήματος, τη σχετική διαπραγματευτική ισχύ σημαντικών κυβερνήσεων και τα κίνητρα για την ενίσχυση της αξιοπιστίας των διακρατικών δεσμεύσεων. Ο σημαντικότερος από αυτούς ήταν το εμπορικό συμφέρον. Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν απόρροια μιας σειράς ορθολογικών επιλογών των εθνικών ηγετών που σταθερά επιδίωξαν οικονομικά συμφέροντα – κατ' αρχάς τα εμπορικά συμφέροντα των ισχυρών οικονομικών παραγωγών και δευτερευόντως τις μακροοικονομικές προτιμήσεις των κυβερνητικών συνασπισμών – τα οποία εξελίχθηκαν σιγά σιγά ως απάντηση στα διαρθρωτικά κίνητρα της παγκόσμιας οικονομίας. Όταν επήλθε η σύγκλιση μεταξύ αυτών των συμφερόντων, η ολοκλήρωση προχώρησε.

Σύμφωνα με τον Rosamond (2004), η ανάλυση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού περιλαμβάνει δύο διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης: Η πλευρά της ζήτησης για συνεργασία, η οποία βλέπει τις εθνικές προτιμήσεις να δημιουργούνται από την εσωτερική πολιτική των κρατών μελών και η πλευρά της προσφοράς, όπου ουσιαστικά τα εθνικά συμφέροντα αφού έχουν ήδη σχηματισθεί γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης στο διακυβερνητικό πλαίσιο. Στα πλαίσια αυτά «ενώ η πλευρά της ζήτησης στη διαδικασία φωτίζει τα πλεονεκτήματα της συνεργατικής δραστηριότητας και του συντονισμού πολιτικής, η πλευρά της προσφοράς εκφράζει το περιορισμένο φάσμα των πιθανών αποτελεσμάτων της ολοκλήρωσης» (Rosamond 2004, σ. 205). Για να εξηγηθεί η σύνδεση ανάμεσα στη ζήτηση και την προσφορά, θα πρέπει να διευκρινιστεί πως η θεωρία διακρίνεται σε τρία διαφορετικά στάδια, όπου το καθένα από αυτά αντικατοπτρίζει τους τρεις διαφορετικούς συντελεστές του οικονομικού συμφέροντος, της σχετικής ισχύος και των αξιόπιστων δεσμεύσεων (Moravcsik 1998, σ. 4).

Σύμφωνα με τον Moravcsik (1993a, σ. 7, 11, 13), ο όρος φιλελεύθερος ταυτίζεται ουσιαστικά με τρεις παραδοχές:

1. Οι βασικοί δρώντες της πολιτικής είναι ορθολογικά, αυτόνομα υποκείμενα και ομάδες που αλληλεπιδρούν στη βάση του συμφέροντος και της αποφυγής του ρίσκου.
2. Οι κυβερνήσεις αποτελούν ένα υποσύνολο της εγχώριας κοινωνίας, του οποίου τα συμφέροντα δεσμεύουν τις προτιμήσεις και τις ταυτότητες των κρατών διεθνώς.
3. Η κρατική συμπεριφορά, καθώς τα πρότυπα σύγκρουσης και συνεργασίας αντικατοπτρίζουν τη φύση και τη σχετική διάταξη των κρατικών συμφερόντων.

Τα παραπάνω συμπεράσματα του Moravcsik έχουν ουσιαστικά επηρεαστεί από το έργο του Keohane (1989), ο οποίος αναλύει το θέμα του πολλαπλασιασμού της θεσμοθέτησης στην παγκόσμια πολιτική. Όπως παρουσιάζεται και στον Rosamond (2004, σ. 212):

Τα υποκείμενα των σύγχρονων διεθνών σχέσεων προφανώς δεν είναι μόνο κυρίαρχα κράτη με συμφέροντα που συγκρούονται, όπως στη μεταφορά του κλασικού ρεαλισμού σαν μπάλες του μπιλιάρδου. Οι θεσμοί παίρνουν διάφορες μορφές. Μπορεί να συνιστούν ένσκοπες οιονεί συνταγματικές τάξεις όπως η ΕΕ, μπορεί να συνιστούν τομεακά συστήματα, ή μπορεί να αποτελούν απλώς καθιερωμένες νόρμες για τη διακρατική αλληλεπίδραση.

Δηλαδή θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως «η νεοφιλελεύθερη θεσμική προσέγγιση επιδιώκει να προσθέσει (ή για μεγαλύτερη ακρίβεια να ενσωματώσει) τους θεσμούς σε αυτή την ερμηνευτική εξίσωση. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, τα κράτη επιδιώκουν τα συμφέροντά τους μέσα σε ένα αναρχικό περιβάλλον, το οποίο, ωστόσο, είναι σημαντικά διαφοροποιημένο από την παρουσία θεσμών. Επομένως, σύμφωνα με τον Moravcsik, το θεσμικό περιβάλλον της ΕΕ γίνεται το

πλαίσιο εκείνο όπου τα κράτη ικανοποιούν την επιδίωξη των προτιμήσεων τους και πετυχαίνουν εσωτερική νομιμοποίηση. Για αυτό και ο Moravcsik (1991, σ. 56), αναφέρει πως «η κύρια πηγή ολοκλήρωσης έγκειται στα συμφέροντα των ίδιων των κρατών και στη σχετική ισχύ που το καθένα φέρει στις Βρυξέλλες» και μόνο εάν «η δράση των υπερεθνικών ηγετών απομακρύνει συστηματικά τα αποτελέσματα από το μακροπρόθεσμο συμφέρον κάθε κράτους μέλους μπορούμε να μιλάμε για μια σοβαρή αμφισβήτηση της διακυβερνητικής άποψης» (Moravcsik 1993a, σ. 514).

Όπως εξηγούν οι Wiener και Diez (2009), η προφανής ακρίβεια του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού βασίζεται στην ακρίβεια και στην ορθότητα των υποθέσεων που χρησιμοποιεί, αλλά και στις εμπειρικές προβλέψεις σχετικά με την Ευρωπαϊκή πολιτική. Ο Ήφαιστος (2001, σ. 144) επιπλέον τονίζει:

«αφού το διακυβερνητικό σύστημα επικράτησε στο επίπεδο της εφαρμοσμένης πολιτικής, η κατανόηση του φαινομένου της διαδικασίας ολοκλήρωσης, όπως εξελίχθηκε, είναι εφικτή μόνο εάν αναλυθεί ως διακυβερνητικό καθεστώς που διαχειρίζεται με επιτυχία την οικονομική αλληλεξάρτηση μέσω συντονισμού των επιλογών των εθνών-κρατών [...] οι κυβερνητικές επιλογές λαμβάνονται σε ορθολογιστική βάση (ευαισθησία όσον αφορά στο κόστος-ζημία εναλλακτικών κυβερνητικών αποφάσεων) και των διακυβερνητικών αποφάσεων στη βάση συγκεκριμένων ιδεολογικών και πρακτικών διλημμάτων που αντιμετωπίζουν τα σύγχρονα κράτη σε έναν αλληλοεξαρτώμενο χώρο».

Στη βάση της παραπάνω λογικής, οι κύριες υποθέσεις του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού είναι δύο:

- Τα κράτη είναι κύριοι δρώντες και θεωρούνται οι κύριοι διαμορφωτές των ευρωπαϊκών συνθηκών, ενώ συνεχίζουν να απολαμβάνουν την πολιτική νομιμοποίηση και την ισχύ των πολιτικών αποφάσεων. Με αυτόν τον τρόπο, τόσο η ΕΕ, όσο και οποιοσδήποτε άλλος διεθνής οργανισμός, μπορεί να μελετηθεί υπό την υπόθεση ότι τα κράτη θα αντιμετωπιστούν ως οι κύριοι

δρώντες στο πλαίσιο της αναρχίας. Με βάση τη λογική του Moravcsik, τα κράτη πετυχαίνουν τους στόχους τους μέσω των διακυβερνητικών διαπραγματεύσεων παρά μέσω μιας κεντρικής εξουσίας. Έτσι, για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είναι μάλλον ένα διεθνές καθεστώς για το συντονισμό της πολιτικής (Moravcsik 1993a). Αυτή η υπόθεση είναι τελείως αντίθετη με τη ρεαλιστική οπτική, αφού σύμφωνα με τους Keohane και Nye (1977), η εθνική προστασία δεν είναι το κύριο κίνητρο για τα κράτη, η κρατική ισχύς δε βασίζεται σε εξαναγκαστικές ικανότητες και οι προτιμήσεις των κρατών δεν είναι ενιαίες.

- Τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες. Σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικότητας οι δρώντες υπολογίζουν την ωφέλεια των δράσεων και επιλέγουν αυτήν την δράση, η οποία μεγιστοποιεί την ωφέλεια που απολαμβάνουν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Με αυτόν τον τρόπο οι συλλογικές αποφάσεις είναι το συναθροιστικό αποτέλεσμα των ατομικών δράσεων των προτιμήσεων των δρώντων. Έτσι, μια συμφωνία συνεργασίας ή η δημιουργία ενός νέου διεθνούς θεσμού, μπορεί να εξηγηθεί ως το συλλογικό αποτέλεσμα των ορθολογικών επιλογών των κρατών και των διακυβερνητικών διαπραγματεύσεων.

Στη βάση αυτών των υποθέσεων, η συνεργασία στο ευρωπαϊκό επίπεδο μπορεί να εξηγηθεί μέσα σε ένα πλαίσιο τριών σταδίων όπου: α) τα κράτη ορίζουν τις προτιμήσεις τους, β) διαπραγματεύονται τις σημαντικές συμφωνίες και γ) δημιουργούν ή αναπροσαρμόζουν τους θεσμούς για να διαφυλάξουν τα οφέλη τους από τη μελλοντική αβεβαιότητα (Moravcsik 1997). Αυτά τα στάδια δεν καθορίζονται από μια και μόνο θεωρία, αλλά κάθε στάδιο μπορεί να εξηγηθεί με μια διαφορετική θεωρία. Το αποτέλεσμα της συνεργασίας έρχεται στο τέλος της διαδικασίας (Moravcsik 1989, 1998). Ο Moravcsik (1998, σ. 18) αναφέρει για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση:

«Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μπορεί να εξηγηθεί καλύτερα ως μια σειρά από ορθολογικές επιλογές που γίνονται από τους εθνικούς ηγέτες. Αυτές οι επιλογές ανταποκρίνονται σε περιορισμούς και ευκαιρίες που

απορρέουν από τα οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών εγχώριων συνιστωσών, τη σχετική ισχύς του κάθε κράτους στο διεθνές σύστημα, και το ρόλο των διεθνών οργανισμών στην ενίσχυση της αξιοπιστίας των διακρατικών υποχρεώσεων».

Το παραπάνω επιχείρημα μπορεί να θεωρηθεί πως είναι το βασικό επιχείρημα της ανάλυσης του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.

2.4.3.1 Εθνικές προτιμήσεις-συμφέροντα

Στο στάδιο της ζήτησης, οι ηγέτες των κρατών μελών συναθροίζουν τα συμφέροντα του εγχώριου εκλογικού σώματος, καθώς και τα δικά τους συμφέροντα και δημιουργούν το σύνολο των εθνικών συμφερόντων που θα διαπραγματευτούν στο επίπεδο της ΕΕ (Pollack 2005). Ο Pollack (2005, σ. 18), επισημαίνει για τα εθνικά συμφέροντα: «Οι εθνικές προτιμήσεις είναι πολύπλοκες, γεγονός που αντικατοπτρίζει τις διακριτικές οικονομίες, τα κόμματα, και τα θεσμικά όργανα κάθε κράτους μέλους, αλλά καθορίζονται εγχώρια, δεν διαμορφώνονται από την συμμετοχή στην ΕΕ». Σύμφωνα με τον Moravcsik, τα εθνικά συμφέροντα είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του κράτους και της κοινωνίας, αποτέλεσμα της εσωτερικής πολιτικής και όχι της αντίληψης των κρατών μελών σχετικά με την σχετική τους θέση στο διακρατικό σύστημα (Rosamond 2004). Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά:

«Τα εθνικά συμφέροντα [...] προκύπτουν από την εσωτερική πολιτική σύγκρουση, όταν οι κοινωνικές ομάδες ανταγωνίζονται για την απόκτηση πολιτικής επιρροής σχηματίζονται εθνικές και διεθνικές συμμαχίες, ενώ αναγνωρίζονται νέες εναλλακτικές πολιτικές από τις κυβερνήσεις. Η κατανόηση της εσωτερικής πολιτικής αποτελεί προαπαιτούμενο και όχι συμπλήρωμα στην ανάλυση για τη στρατηγική αλληλεπίδραση μεταξύ των κρατών» (Moravcsik 1993a, σ. 481).

Αυτό σημαίνει πως όσον αφορά την ΕΕ «οι θεσμοί της παίρνουν έτσι τη μορφή δρώντων που λειτουργούν μέσα σε μια «παθητική δομή», εξυπηρετώντας τα συμφέροντα των κρατών, τα οποία αναθέτουν εξουσίες στις υπερεθνικές αρχές λόγω των αυξημένων πιέσεων της αλληλεξάρτησης» (Τσινισιζέλης και Χρυσόχου 2006, σ. 77). Με βάση τα παραπάνω, οι κύριοι στόχοι των κρατών δεν είναι ούτε σταθεροί και προκαθορισμένοι, ούτε παραμένουν αμετάβλητοι. Οι στόχοι ή οι κρατικές προτιμήσεις διαφέρουν από κράτος σε κράτος, αλλά ακόμα και ανάμεσα στο ίδιο το κράτος από χρόνο σε χρόνο, αλλά και θέμα (Moravcsik 2008). Οι κρατικές προτιμήσεις επηρεάζονται από συγκεκριμένες συναρτήσεις προτιμήσεων που αφορούν κάθε φορά συγκεκριμένα θέματα (Moravcsik και Schimmelfennig 2009). Όσον αφορά τα οικονομικά θέματα, το μοντέλο των κρατικών προτιμήσεων επηρεάζεται τόσο από τα συμφέροντα των παραγωγών, όσο και από τα συμφέροντα των φορολογούμενων και όλων όσων ενδιαφέρονται για τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις (Grossman και Helpman 1994). Σε μη οικονομικούς τομείς, το οικονομικό στοιχείο δεν επηρεάζει τόσο τον υπολογισμό των κρατικών προτιμήσεων, όσο επηρεάζεται από άλλους μη οικονομικούς παράγοντες (Wincott 1995; Moravcsik 1995).

Στην περίπτωση της ΕΕ, όπου τα περισσότερα από τα θέματα πολιτικής είναι οικονομικά και το ενδεχόμενο ενός πολέμου ανάμεσα στα κράτη μέλη έχει απομακρυνθεί, η εμπειρική ανάλυση του Moravcsik επιβεβαιώνει ότι οι προτιμήσεις των εθνικών κυβερνήσεων, σχετικά με την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αντικατοπτρίζουν κυρίως σταθερά οικονομικά συμφέροντα, παρά κινδύνους σχετικούς με την ασφάλεια των κρατών μελών (Moravcsik και Schimmelfennig, 2009). Η εξήγηση των εθνικών προτιμήσεων του Moravcsik για την ολοκλήρωση, όπως αναφέρει και ο ίδιος, βασίζεται στην πολιτική οικονομία και όχι στην οικονομική επιστήμη. Με αυτό τον τρόπο, οι προτιμήσεις των κρατών μελών για την Τελωνειακή Ένωση (ΤΕ), την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) και την ΟΝΕ, αναδύονται από την διαδικασία της εγχώριας πολιτικής σύγκρουσης. Για αυτό το λόγο η ολοκλήρωση ή ενοποίηση είναι για τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, ένα μέσο για να εξασφαλίσουν τα εμπορικά πλεονεκτήματα των παραγωγικών ομάδων, ενώ ταυτόχρονα, οι κύριοι περιορισμοί τους σχετίζονται με το ήδη διαμορφωμένο ρυθμιστικό πλαίσιο και τις απαιτήσεις του προϋπολογισμού, καθώς και άλλων

μακροοικονομικών προτιμήσεων των κυβερνητικών συνασπισμών (Moravcsik 1998, σ. 3). Τα παραπάνω βέβαια δεν σημαίνουν πως τα οικονομικά συμφέροντα αντικατοπτρίζουν τέλεια το πώς και το γιατί τα πράγματα συμβαίνουν στην Ευρωπαϊκή πολιτική. Σύμφωνα με τον Moravcsik, σημαντικό ρόλο παίζουν και τα γεωπολιτικά συμφέροντα. Στο βιβλίο του “The Choice for Europe” από τις 15 περιπτώσεις τομέων που μελετήθηκαν σημαντικό ρόλο σε όλες έπαιξαν οι δυνάμεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, ενώ στις μισές από αυτές σημαντικό ρόλο, έστω και εάν αυτός ήταν δευτερεύων, έπαιξαν η γεωπολιτική και η ιδεολογία.

2.4.3.2 Το διαπραγματευτικό παίγνιο

Η θεωρία παιγνίων παίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανάλυση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, αφού οι εθνικές προτιμήσεις των κρατών μελών της ΕΕ ουσιαστικά ποτέ δεν ταυτίζονται πλήρως. Έτσι, η θεωρία παιγνίων έρχεται να εξηγήσει κάτω από ποιες προϋποθέσεις προκύπτει κάθε συμβιβασμός. Το αποτέλεσμα βέβαια κάθε διαπραγμάτευσης είτε αυτή αφορά το ευρωπαϊκό, είτε το παγκόσμιο πλαίσιο, επηρεάζεται από τη σχετική διαπραγματευτική ισχύ των δρώντων, καθώς και τα πακέτα συμφωνιών (Moravcsik και Schimmelfennig 2009). Ο Rollack (2005, σ. 18), περιγράφει πολύ καλά τη δεύτερη φάση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, όπου οι «Οι εθνικές κυβερνήσεις φέρουν τις προτιμήσεις τους στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στις Βρυξέλλες, όπου οι συμφωνίες αντανακλούν τη σχετική ισχύ του κάθε κράτους μέλους, και όπου οι υπερεθνικοί οργανισμοί, όπως η Επιτροπή ασκεί ελάχιστη ή καμία επιρροή πάνω στα αποτελέσματα της πολιτικής». Η διαπραγματευτική ισχύς, σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας, επηρεάζεται από μια σειρά παραγόντων. Ειδικότερα όσον αφορά την περίπτωση της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης κυρίαρχο ρόλο παίζει η ασύμμετρη αλληλεξάρτηση, η οποία υπαγορεύει την «σχετική αξία της συμφωνίας σε διαφορετικές κυβερνήσεις» (Moravcsik 1998, σ. 7). Με τον όρο ασύμμετρη αλληλεξάρτηση εννοούμε την άνιση κατανομή των ωφελειών μιας συγκεκριμένης συμφωνίας, καθώς και τις πληροφορίες σχετικά με τις προτιμήσεις και τις συμφωνίες (Moravcsik και Schimmelfennig 2009). Με άλλα λόγια, το αποτέλεσμα

μιας διακρατικής διαπραγμάτευσης ουσιαστικά αντικατοπτρίζεται από την ασύμμετρη αλληλεξάρτηση και, τη σχετική αξία μιας συμφωνίας σε διαφορετικές κυβερνήσεις, όπου τα πιο ανεξάρτητα κράτη επωφελούνται πολύ περισσότερο στα πλαίσια του φιλελευθερισμού των αγορών και γι' αυτό το λόγο επιθυμούν να κάνουν περισσότερες υποχωρήσεις (Keohane και Nye 1977).

Τα παραπάνω ουσιαστικά σημαίνουν, ότι οι υπερεθνικοί οργανισμοί μάλλον έχουν περιορισμένη επίδραση στην επίτευξη μιας συμφωνίας. Για αυτό το λόγο, η θεωρία επικεντρώνεται περισσότερο στα ευρωπαϊκά συμβούλια (Cini 2007). Όπως περιγράφουν οι Moravcsik και Schimmelfennig (2009), αυτό ουσιαστικά έχει ένα διττό αποτέλεσμα. Από τη μια πλευρά βρίσκονται οι δρώντες, οι οποίοι ουσιαστικά δεν χρειάζονται να πετύχουν κάποια συμφωνία ή αλλαγή σχετικά με το status quo, ουσιαστικά να μπορούν να απειλούν τους άλλους με την ομολογία της ασυμφωνίας και έτσι να τους σπρώχνουν σε παραχωρήσεις ενώ από την άλλη οι δρώντες που έχουν καλύτερη πληροφόρηση σχετικά με τις προτιμήσεις των άλλων δρώντων, καθώς και την λειτουργία των θεσμών, μπορούν να διαχειρίζονται πιο επιδέξια το αποτέλεσμα της υπεροχής τους.

Με βάση τα παραπάνω, ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός αναλύει ή προσπαθεί να αναλύσει και να εξηγήσει τόσο την αποδοτικότητα της διαπραγμάτευσης, όσο και την κατανομή των ωφελειών από τη συνεργασία ανάμεσα στα κράτη μέλη (Moravcsik και Schimmelfennig 2009). Όπως αναφέρει ο Moravcsik (1998, σ. 3):

«Yet the EC was shaped by more than the convergence of national preferences in the face of economic change. There were important distributional conflicts not just within the states but among them. These interstate conflicts were resolved only through hard interstate bargaining, in which credible threats to veto proposals, to withhold financial side-payments, and to form alternative alliances excluding recalcitrant governments carried the day. The outcomes reflected the relative power of states—more precisely, patterns of asymmetrical interdependence. Those who gained the most economically from integration compromised the most on the margin to realize it, whereas

those who gained the least or for whom the costs of adaptation were highest imposed conditions. To secure the substantive bargains they had made, finally, governments delegated and pooled sovereignty in international institutions for the express purpose of committing one another to cooperate».

Ουσιαστικά, ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός δίνει περισσότερη έμφαση στην κεντρικότητα της στρατηγικής διαπραγμάτευσης ανάμεσα στα κράτη και στη σημασία των κυβερνητικών ελίτ στον σχηματισμό των διακρατικών σχέσεων και όχι τόσο στους υπερεθνικούς θεσμούς, οι οποίοι θεωρούνται πως έχουν περιορισμένη επίδραση (Cini 2007). Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός, σε αντίθεση με τις φεντεραλιστές ή νεολειτουργικές προस्ताγές, θεωρεί πως για να επιτευχθεί μια αναγκαία αποδοτική διακρατική συμφωνία δεν είναι αναγκαία η συμμετοχή τρίτων μερών, όπως για παράδειγμα αυτή του προέδρου της Επιτροπής, γιατί σπάνια τα τρίτα αυτά μέρη κατέχουν πληροφορίες τις οποίες τα κράτη αγνοούν. Γενικά, όμως, ανάμεσα στα κράτη μπορεί να παρατηρηθεί πως δεν υπάρχει ένα αξιολογικό χάσμα σχετικά με τις πληροφορίες που δέχονται.

2.4.3.3 Θεσμική επιλογή

Ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός χρησιμοποιώντας ουσιαστικά τη θεωρία του νεοφιλελευθέρου θεσμισμού των Keohane και Nye (1977), υποστηρίζει πως οι διεθνείς θεσμοί είναι απαραίτητοι για την επίτευξη συμφωνιών συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη. Απόρροια των παραπάνω είναι πως ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός μπορεί και ταυτίζεται, σε ορισμένα σημεία του, με διάφορες άλλες θεωρίες όπως για παράδειγμα το νεολειτουργισμό ή τον ιστορικό θεσμισμό. Σε αυτό το τρίτο στάδιο, τα κράτη μέλη υιοθετούν συγκεκριμένες θεσμικές αλλαγές μεταβιβάζοντας έτσι ουσιαστικά στοιχεία της εθνικής τους κυριαρχίας προς το επίπεδο της ΕΕ έτσι ώστε να αυξήσουν την αξιοπιστία των αμοιβαίων δεσμεύσεων τους (Pollack 2005). Ο Pollack (2005, σ. 18) αναφέρει σχετικά με τη λειτουργία των κρατών:

«Κυρίαρχα κράτη που επιδιώκουν να συνεργάζονται μεταξύ τους αντιμετωπίζουν πάντα έναν ισχυρό πειρασμό για να εξαπατήσουν ή να λιποτακτήσουν από τις συμφωνίες. Η συγκέντρωση και η μεταβίβαση κυριαρχίας μέσω διεθνών οργανισμών, υποστηρίζει, επιτρέπει στα κράτη να δεσμευτούν αξιόπιστα στις αμοιβαίες υποσχέσεις τους, παρακολουθώντας την συμμόρφωση των κρατών με τις εθνικές συμφωνίες συμπληρώνοντας τα κενά των διεθνών συνθηκών, όπως αυτές που συνθέτουν την ΕΚ/ΕΕ».

Επομένως, οι ευρωπαϊκοί θεσμοί θεσπίζονται έτσι ώστε να ενισχυθεί η αποδοτικότητα της διακρατικής διαπραγμάτευσης. Ο Moravcsik (1998, σ. 3-4), το περιγράφει πολύ χαρακτηριστικά «to secure the substantive bargains they had made [...] governments delegated and pooled sovereignty in international institutions for the express purpose of commitments one another to cooperate». Επίσης, όπως αναφέρουν οι Moravcsik και Schimmelfennig (2009, σ. 72):

«Above all, however, institutions help states reach a collectively superior outcome by reducing the transaction costs of further international negotiations on specific issues and by providing the necessary information to reduce the states' uncertainty about each other's future preferences and behaviour. States establish rules for the distribution of gains according to the pre-existing bargain and reduce the costs of coordinating their activities, monitoring the behaviour of other, and mutually sanctioning non-compliance».

Σύμφωνα με τον φιλελεύθερο διακυβερνητισμό, οι μεταβολές ή οι αποκλίσεις στην μεταβίβαση κυριαρχίας ουσιαστικά αντικατοπτρίζουν συγκεκριμένα συμφέροντα και συγκεκριμένες φοβίες από την πλευρά των κυβερνήσεων των κρατών μελών, σχετικά με τη δυνατότητά τους να συμμορφωθούν με τις δεσμεύσεις τους (Moravcsik και Schimmelfennig 2009), έστω και εάν στην πλειονότητα των περιπτώσεων, στα πλαίσια της ΕΕ οι

περισσότερες διαδικασίες και οι περισσότεροι κανόνες ουσιαστικά μειώνουν την αβεβαιότητα και κάνουν πιο αποδοτική την διαπραγμάτευση (Majone 1994).

Σε άλλες περιπτώσεις πιο εκτεταμένης μεταβίβασης της κυριαρχίας, όπως για παράδειγμα είναι οι αρμοδιότητες της ΕΚΤ ή οι διαπραγματευτικές εντολές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τα περισσότερα προβλήματα λύνονται μέσω μιας αξιόπιστης προ-δέσμευσης (Pollack 2003; Franchino 2007). Όπως αναλύουν οι Moravcsik και Schimmelfennig (2009, σ. 72) «μεταφέροντας την κυριαρχία σε ένα διεθνές θεσμό, οι κυβερνήσεις απομακρύνουν αποτελεσματικά τα θέματα από μεταβαλλόμενη επιρροή της εσωτερικής πολιτικής και του αποκεντρωμένου διακυβερνητικού ελέγχου, η οποία θα μπορούσε να δημιουργήσει πιέσεις για τη μη συμμόρφωση, εάν το κόστος για τους ισχυρούς εγχώριους παράγοντες είναι υψηλό».

2.4.4 Η κριτική του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού

Έστω και εάν η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού θεωρείται η μείζονα θεωρία ανάλυσης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, της έχει ασκηθεί σημαντική κριτική. Η πιο σημαντική κριτική φαίνεται να είναι το γεγονός πως η θεωρία είναι πολύ επιλεκτική με τα εμπειρικά δεδομένα όταν προσπαθεί να αποδείξει την εγκυρότητα των παραδοχών της (Nugent 1999). Ουσιαστικά αυτό σημαίνει πως, η παραπάνω θεωρία εφαρμόζεται μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις που η ίδια η θεωρία αποδεικνύεται σωστή (Cini 2007). Έτσι, ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός θα έπρεπε να αναγνωρίζεται μάλλον ως μια προσέγγιση παρά ως μια θεωρία (Wincott 1995).

Ο Wincott (1995, σ. 602) αναφέρει επίσης ότι «Given this focus for his attention, it is hardly surprising that Moravcsik comes to the view that the EC is primarily motivated by the aggregation and conciliation of national interests». Άρα, σε διαφορετικές περιπτώσεις, όπου «οι διεθνείς διαπραγματεύσεις δεν είναι η πρωταρχική μορφή της λήψης αποφάσεων και όπου η ψηφοφορία με βάση τις αρχές της πλειοψηφίας εφαρμόζεται, ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός μπορεί να

μην παράγει τόσο ξεκάθαρα αποτελέσματα», άρα ουσιαστικά δεν δύναται να εξηγήσει την καθημερινότητα της πολιτικής διαδικασίας στην ΕΕ⁹ (Cini 2007, σ. 112). Αυτή η κριτική έχει αναπτυχθεί κυρίως από τους θεσμιστές. Άλλοι πάλι, οι ιστορικοί θεσμιστές τονίζουν πως ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός επικεντρώνεται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορά μόνο στις περιπτώσεις που επέρχονται μεταβολές στις ευρωπαϊκές συνθήκες και για αυτό παραβλέπει πολλές συνέπειες που δημιουργούνται εξαιτίας αυτών των αλλαγών (Moravcsik και Schimmelfennig 2009).

Μια άλλη κριτική στο φιλελεύθερο διακυβερνητισμό επικεντρώνεται στη σπουδαιότητα και στο ρόλο της εσωτερικής πολιτικής, καθώς και στην έννοια του κράτους (Nugent 1999; Cini 2007). Όπως υποστηρίζουν οι George και Bache (2001, σ. 14) για τον φιλελεύθερο διακυβερνητισμό «in some ways it was less sophisticated in its account of domestic politics than was that suggested by Hoffmann» αφού σύμφωνα με τον ίδιο το Moravcsik ο κύριος παράγοντας επηρεασμού των εθνικών προτιμήσεων είναι τα οικονομικά συμφέροντα. Είναι όμως τα οικονομικά συμφέροντα οι μόνες συνθήκες σχηματισμού των εθνικών προτιμήσεων; Σίγουρα η απάντηση στο ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τα κράτη στον σχηματισμό των προτιμήσεων τους δεν είναι και τόσο εύκολη, αφού υπάρχουν μια σειρά από άλλους σημαντικούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα οι γεωπολιτικές ανησυχίες (Wincott 1995) ή η επίδραση της εσωτερικής πολιτικής (Risse-Karpen 1996). Επομένως, η λήψη αποφάσεων στην ΕΕ μπορεί να ξεπερνάει τα δυο επίπεδα ανάλυσης του Moravcsik και να στρέφεται προς μια πολύ-επίπεδη προσέγγιση (Cini 2007).

Μια ακόμη κριτική στο φιλελεύθερο διακυβερνητισμό επισημαίνει πως δε δόθηκε η πρέπουσα σημασία στο ρόλο των υπερεθνικών θεσμών, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, καθώς επίσης και στο ρόλο που έπαιζαν οι διεθνικοί δρώντες και η επέκταση των λειτουργικών στόχων (Τσινισιζέλης και Χρυσόχου 2006). Στο θέμα αυτό αναφέρεται και ο Nugent (1999, σ. 510-511):

⁹ Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι Rosamond (2004) και Peterson (2001) .

«Moravcsik's portrayal of the Commission as exercising a role of little more than a facilitator in respect of significant decision-making has attracted particular criticism, with numerous empirically-based studies claiming to show that the commission does exercise an independent and influential decision-making role, be it as [...] *animateur*, a policy entrepreneur, or a motor force».

Από την άλλη πλευρά, όπως έχει επισημανθεί ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός δεν δίνει τη δέουσα σημασία στο ρόλο που παίζουν οι μη κρατικοί δρώντες, με αποτέλεσμα πολλές φορές να εισάγονται στο σύστημα λήψης αποφάσεων της ΕΕ μη κρατικές προτιμήσεις (Cowles 1995; Sandholtz 1996). Σύμφωνα με τον Sandholtz (1996, σ. 426), κάτω από αυτές τις συνθήκες επιφέρεται μια «αλλαγή στους θεσμούς και στην πολιτική κάθε χώρας. Τα κράτη τα ίδια αλλάζουν ως αποτέλεσμα της συμμετοχής τους στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση». Επίσης, οι Garrett και Tsembeles (1996) επισημαίνουν πως ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός επικεντρώνεται στο στρατηγικό ορθολογισμό των κρατών μελών, ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζονται τόσο η θεσμική πολυπλοκότητα της ΕΕ, όσο και ο ρόλος που παίζουν οι πολλαπλοί κανόνες αποφάσεων στο ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τέλος, άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η ανάλυση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, αναφορικά με τα διεπίπεδα παίγνια, είναι αρκετά απλοϊκή (Smith και Ray 1993). Ο Gilpin (2005) πιστεύει, ότι η πιο σοβαρή αδυναμία της ανάλυσης του Moravcsik είναι η τοποθέτηση του πως τα πολιτικά κίνητρα παίζουν μόνο δευτερεύον ρόλο στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Όπως δηλώνει ο Gilpin «εάν ο Moravcsik έχει δίκιο ότι οι προσπάθειες περιφερειακής ολοκλήρωσης σε ολόκληρο τον κόσμο οφείλονται σε εθνικές αντιδράσεις πάνω στην αυξανόμενη διεθνή οικονομική αλληλεξάρτηση, τότε θα ανέμενε κανείς να εκδηλωθούν παρόμοιες κινήσεις» (Gilpin 2005, σ. 434).

2.4.5 Μια εφαρμογή των σταδίων του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού

Όπως αναφέρθηκε και στο εισαγωγικό κεφάλαιο, ένας από τους κύριους στόχους αυτής της διατριβής είναι να αναλύσει τις διάφορες αποφάσεις που

πάρθηκαν τα τελευταία χρόνια στα πλαίσια της ΕΟΔ, συνδυάζοντας μια σειρά από θεωρίες. Εντούτοις, τόσο η μελέτη των αποφάσεων, στα πλαίσια της ΕΟΔ όσο και η θεωρητική εφαρμογή των αρχών του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού στα πλαίσια της δημιουργίας του νέου τρόπου της ΕΟΔ, δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Για το λόγο αυτό και για να γίνει πιο κατανοητή η επιχειρηματολογία θα πρέπει οποιαδήποτε μελέτη γίνεται να γίνεται στην βάση των σταδίων που η ίδια η θεωρία προτείνει.

Σχετικά με το φιλελεύθερο διακυβερνητισμό το πρώτο στάδιο θα αφορά την ανάλυση των προτιμήσεων και των συμφερόντων των κρατών μελών. Τα βασικά ερωτήματα που θα πρέπει να απαντηθούν είναι: Ποιοι είναι οι κυριότεροι λόγοι που υποκινούν τα κράτη στο σχηματισμό των προτιμήσεων τους και πώς τα συμφέροντα και οι προτιμήσεις των ισχυρότερων κρατών μελών επηρεάζουν την επίλυση της ΕΚΧ. Το δεύτερο στάδιο θα αφορά στην ανάλυση του διαπραγματευτικού παιχνιδιού. Τα βασικά ερωτήματα που θα πρέπει να απαντηθούν είναι: Ποια είναι εκείνα τα πλαίσια της ασύμμετρης αλληλεξάρτησης που οδηγούν στην επίτευξη μιας συμφωνίας; Για ποιους λόγους οι διαπραγματευτικές θέσεις των κρατών μελών δεν είναι ίδιες, αλλά εντοπίζονται αδύναμες και ισχυρές θέσεις; Ποιο είναι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό των διαπραγματεύσεων που έγιναν στο ευρωπαϊκό επίπεδο τα τελευταία χρόνια για την επίλυση της Ευρωπαϊκής κρίσης; Τέλος, το τρίτο στάδιο θα σχετίζεται με την ανάλυση των διάφορων «θεσμικών» αλλαγών στα πλαίσια της ΟΝΕ κατά την διάρκεια της κρίσης. Τα βασικά ερωτήματα που θα μελετηθούν είναι τα εξής: Για ποιους λόγους τα κράτη μέλη της ΟΝΕ προχωρούν ή και όχι σε μια ενδυνάμωση του πλαισίου της ΕΟΔ; Ποιες είναι οι κυριότερες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν;

Όσον αφορά την περίπτωση της κρίσης της Ευρωζώνης και ειδικότερα τη διάσωση της Ελλάδας, δεν είναι εύκολο να διακριθούν, βέβαιες και σαφείς προτιμήσεις από την πλευρά των κρατών μελών, ξεκάθαρες θετικές ωφέλειες από τις διάφορες συμφωνίες, καθώς και ευκρινή προβλήματα ως απόρροια των δεσμεύσεων στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονίσουμε πως δεν θα πρέπει να παραληφθεί η επισήμανση του Moravcsik αναφορικά με το γεγονός ότι, η ΕΕ έχει αναπτυχθεί κυρίως μέσα από τις μεγάλες διακυβερνητικές διαπραγματεύσεις (Ηφαιστος 2001). Αυτές οι διακυβερνητικές διαπραγματεύσεις

και συγκρούσεις είναι εμφανείς στα ευρωπαϊκά συμβούλια ειδικά την περίοδο από το 2009 έως το 2013. Όπως θα γίνει φανερό μετέπειτα, υπήρξαν συγκεκριμένες προτιμήσεις από την πλευρά των κρατών μελών που ωθούσαν και ωθούν ακόμα και σήμερα τον μετασχηματισμό της ΕΟΔ σε συγκεκριμένα μονοπάτια. Για το λόγο αυτό, οι κύριες αλλαγές που συντελέστηκαν στο επίπεδο της ΕΟΔ τα τελευταία χρόνια αφορούσαν, κυρίως, τρόπους για να επιτευχθεί καλύτερος συντονισμός της οικονομικής πολιτικής, να βελτιωθεί η δημοσιονομική εποπτεία και πειθαρχία στο επίπεδο της ΟΝΕ, να πραγματοποιηθούν μεγάλες δομικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα των χρεών και των ελλειμμάτων κάθε χώρας σαν μοναδικές περιπτώσεις με βάση προγράμματα σκληρής και εξοντωτικής λιτότητας ή αλλιώς προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Σε αντίθεση με αυτά θα μπορούσε να έχει αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο η δημοσιονομική, νομισματική και τραπεζική ένωση μεταβιβάζοντας την διαχείριση ολόκληρης της οικονομικής πολιτικής της ΕΕ σε έναν υπερεθνικό θεσμό. Όμως, κάτι τέτοιο δεν συνέβηκε και υπό τις παρούσες συνθήκες ίσως είναι δύσκολο να συμβεί. Το γεγονός αυτό από μόνο του ενισχύει τη διακυβερνητική και υποβιβάζει την κοινοτική προσέγγιση γεγονός που ενισχύει την σημασία που παίζουν τα εθνικά συμφέροντα στην διαδικασία αλλαγής του τρόπου της ΕΟΔ. Επιπλέον, αναφορικά με την κρίση χρέους της Ευρωζώνης, δεν φαίνεται να επηρεάζουν την παρούσα ανάλυση ισχυρά γεωπολιτικά ενδιαφέροντα, ακόμη και αν σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, η επιλογή της εξόδου από το ευρώ θα είχε τεράστιες γεωπολιτικές επιπτώσεις για την ίδια την χώρα.

Τι άλλαξε όμως τα τελευταία χρόνια στα πλαίσια της ΕΟΔ; Επηρέασε η κρίση χρέους της Ευρωζώνης τις κρατικές προτιμήσεις σε τέτοιο βαθμό ώστε να προκύψει μια διαδικασία ουσιαστικής αλλαγής του πλαισίου της ΕΟΔ; Για να μπορέσουμε να προσφέρουμε σαφείς απαντήσεις θα πρέπει να διερευνηθούν και να αναλυθούν οι κρατικές προτιμήσεις των κρατών-μελών στο πλαίσιο της ΟΝΕ, κατανοώντας, ταυτόχρονα, τη δομή συγκεκριμένων κοινωνικών συμφερόντων, κυρίως των οικονομικών. Οι εθνικές προτιμήσεις των κρατών-μελών στο πλαίσιο της ΟΝΕ επηρεάζονται και διαπλέκονται με βάση τα συμφέροντα των μεγάλων και οργανωμένων οικονομικών δρώντων, καθώς και από τις οργανωμένες ή μη ομάδες

των καταναλωτών και των φορολογούμενων, οι οποίοι ουσιαστικά πληρώνουν το τίμημα κάθε απόφασης στο πλαίσιο της ΕΟΔ. Όμως, είναι γεγονός πως η συνολική αποτίμηση του κόστους και των ωφελειών της ένταξης, της παραμονής ή της εξόδου μιας χώρας από την ΟΝΕ δεν είναι εύκολο να αποτυπωθεί.

Για τους παραπάνω λόγους, εύλογα μπορεί να υποστηριχθεί πως οι προτιμήσεις των κρατών μελών όχι μόνο δεν ταυτίζονται, αλλά αντίθετα διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό. Οι προτιμήσεις της Γερμανίας και της Γαλλίας διαφοροποιούνται σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό, όσο οι αποφάσεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ επηρεάζουν άμεσα την απόδοση των εγχώριων επιχειρήσεων και την ευημερία των πολιτών τους. Έτσι, οι διαμάχες και οι συγκρούσεις που προκύπτουν στο πλαίσιο της ΟΝΕ δεν επηρεάζονται τόσο πολύ από διάφορες γεωπολιτικές ή ιδεολογικές προτιμήσεις, αλλά βασίζονται κατά κύριο λόγο σε οικονομικά συμφέροντα και στις σχέσεις αλληλεξάρτησης. Για παράδειγμα ο Moranvsik (1998, σ. 220) αναφέρει πως, η Βρετανική διαπραγματευτική θέση, σχετικά με τη Βρετανική υποψηφιότητα, ήταν αδύναμη γιατί η Βρετανία ήταν η «πιο εμπορικά εξαρτώμενη από τις έξι. Πως τα συμφέροντα επηρέασαν και επηρεάζουν τις σχέσεις των κρατών μελών της ΟΝΕ στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός νέου συνόλου μέτρων για τη αντιμετώπιση της ΕΚΧ και πως οι σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών επηρέασαν το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ;.

2.5 Συμπεράσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάσαμε πρώτον, την σημασία της χρήσης της θεωρίας των ευρωπαϊκών σπουδών και των θεωρητικών προσεγγίσεων της. Δεύτερον, αναφερθήκαμε στην έννοια της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και παρουσιάσαμε τις τρεις κυριότερες φάσεις της θεωρίας. Η θεωρία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθίσταται πολύ σημαντική, επειδή όχι μόνο μας βοηθά να εξηγήσουμε τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και να σχηματίσουμε τις προσδοκίες για τις μελλοντικές εξελίξεις και συμπεριφορές, αλλά, επιπλέον, γιατί μας βοηθά να τονίσουμε τα μειονεκτήματα των υποθέσεων μας. Τρίτον, αναλύσαμε τις τρεις από τις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις των

ευρωπαϊκών σπουδών α. τον νεολειτουργισμό, β. τον διακυβερνητισμό και γ. τον φιλελεύθερο διακυβερνητισμό. Κυρίως εστίασαμε την προσοχή μας στην θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού καθώς αυτή συνιστά την έως τώρα πιο αξιόλογη προσέγγιση σχετικά με την μελέτη της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με βάση κυρίως το παράδειγμα του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού η παρούσα διατριβή, μέσα από την παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης και δημιουργίας της ΟΝΕ, την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των κύριων θεσμών της, και την μελέτη των τελευταίων χρόνων της ΕΚΧ, θα εξετάσει μια σειρά σημαντικών ζητημάτων σχετικών με την ΕΚΧ και την αλλαγή του πλαισίου της ΕΟΔ.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο δρόμος προς το Μάαστριχτ

«Η ΟΝΕ θυμίζει οικοδόμημα που περιφρονεί τον νόμο της βαρύτητας, αλλά ας μην ξεχνάμε ότι στην μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική όλα είναι δυνατά»
(Τσούκαλης 2004)

3.1 Εισαγωγή

Η μέχρι τώρα μακροχρόνια εξέλιξη της διαδικασίας της ΕΟΕ διακρίνεται σε τέσσερις σημαντικές φάσεις. Η πρώτη φάση αφορά τη θεσμική ολοκλήρωση της ΕΚ στο πλαίσιο της Συνθήκης των Παρισίων και της Συνθήκης της Ρώμης, η δεύτερη τη δημιουργία του μηχανισμού του Ευρωπαϊκού «φιδιού», η τρίτη στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ) και η τέταρτη τη δημιουργία της ΟΝΕ. Η δημιουργία της ΟΝΕ, είναι αδιαμφισβήτητα ένα από τα πιο σπουδαία επιτεύγματα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Verdun 2007a). Η ΟΝΕ είναι ταυτόχρονα ένα οικονομικό και πολιτικό φαινόμενο (Eichengreen και Frieden 1993). Οικονομικό, γιατί μετασχημάτισε την οικονομική πολιτική και την οικονομική αποτελεσματικότητα της Ευρώπης και πολιτικό γιατί η δημιουργία του ενιαίου νομίσματος και της ΕΚΤ ήταν αποτέλεσμα μιας πολιτικής διαδικασίας διαπραγματεύσεων, επικυρώσεων και δημοψηφισμάτων, που είχε άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία του έθνους κράτους και στο περιεχόμενο της εθνικής κυριαρχίας.

Αυτός ο πολιτικός και οικονομικός μετασχηματισμός που συντελέστηκε στην Ευρώπη καθώς και η διαδικασία των σταδίων σύγκλισης που ακολουθηθήκαν και μας οδήγησαν στην δημιουργία της ΟΝΕ¹⁰, αποτέλεσε και αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο μελέτης για ερευνητές από όλο τον κόσμο. Πολλοί από αυτούς, στην πλειοψηφία τους Βρετανοί και Αμερικάνοι οικονομολόγοι, σε μια σειρά εξαιρετικών αναλύσεων για διάφορους λόγους ο καθένας τονίζουν την ανησυχία και την απαισιοδοξία τους για τη μελλοντική αποτυχία του ευρωπαϊκού σχεδίου¹¹. Αναμφίβολα, ο δρόμος προς την ΟΝΕ, δεν ήταν καθόλου εύκολος και για αυτό το

¹⁰ Για ολοκληρωμένες αναλύσεις σχετικά με την διαδικασία η οποία μας οδήγησε στην ΟΝΕ βλέπε, Dyson και Featherstone (1999), Szasz (1999), Padoa-Schioppa (1994). Στα ελληνικά για μια εξαιρετική ανάλυση σχετικά με την ιστορική διαδρομή της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, βλέπε Χριστοδουλίδης (2001).

¹¹ Βλέπε μεταξύ άλλων, Conolly (1998), Feldstein (1997b, 2000, 2001), Black (2006), Tilford (2006).

λόγο, η εξέταση των κυριότερων χαρακτηριστικών της θα πρέπει να γίνει σε βάθος και με μεγάλη προσοχή. Είναι, άλλωστε, αυτά τα χαρακτηριστικά που θα δώσουν νόημα στην ίδια τη δημιουργία της ΟΝΕ.

Τα κυριότερα σχέδια για την οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης άρχισαν να διατυπώνονται τη δεκαετία του '60. Εντούτοις, ήδη μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου με τη δημιουργία του Οργανισμού για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία (ΟΕΟΣ), είχε διαφανεί πως, έστω, και σε θεωρητικό επίπεδο ο κύριος στόχος ήταν η ενοποίηση-ομοσπονδοποίηση της Ευρώπης¹². Όμως, όπως έδειξαν οι μετέπειτα εξελίξεις, οι ενοποιητικές δυνάμεις δε μπορούσαν να ξεπεράσουν τις εθνικές επιδιώξεις, ακόμα και αν, το φεντεραλιστικό κίνημα της πρώτης περιόδου είχε στις τάξεις του, ίσως, τους πιο σημαντικούς ευρωπαίους πολιτικούς ηγέτες, όπως ο Monnet, ο Schuman και ο Adenauer (Τσινισιζέλης 1993).

Σε αυτό εδώ το κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε πρώτον, στις ιστορικές συνθήκες ενοποίησης της Ευρώπης. Δεύτερον, θα αναφερθούμε στις μορφές της οικονομικής ολοκλήρωσης. Τρίτον, θα μελετήσουμε σε βάθος τις συνθήκες και τις αιτίες δημιουργίας της ΟΝΕ από την Συνθήκη της Ρώμης έως την Συνθήκη του Μάαστριχτ. Για αυτό το λόγο, θα κάνουμε εκτενείς αναφορές τόσο στα στάδια δημιουργίας της ΟΝΕ όσο και στα κριτήρια σύγκλισης. Τέλος, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις κυριότερες αιτίες δημιουργίας της ΟΝΕ σε τρία κυρίως επίπεδα α. το παγκόσμιο β. το ευρωπαϊκό, και γ. το εθνικό. Ο κύριος στόχος της ανάλυσης μας είναι να παρουσιάσουμε σε πλήρη λεπτομέρεια τις πιο σημαντικές αιτίες οι οποίες έστρεψαν τα ευρωπαϊκά κράτη προς την οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης. Όλη αυτή η προσπάθεια δεν θα γίνει αυθαίρετα αλλά χρησιμοποιώντας και εφαρμόζοντας μια σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις και αρχές των διεθνών και ευρωπαϊκών σχέσεων έτσι ώστε να δομηθούν σωστά όλες οι παρατηρήσεις. Στο επίκεντρο της ανάλυσης μας βρίσκεται βέβαια η θεωρητική προσέγγιση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.

¹² Πρωτοπόρος σε αυτή τη συζήτηση ήταν ο Count-Coudenhove Kallergi, ο οποίος ίδρυσε την «Πανευρωπαϊκή Κίνηση» μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Κύριος στόχος του ήταν η εξάπλωση της πανευρωπαϊκής ομοσπονδίας. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ακολούθησε η «Κίνηση για την Ευρωπαϊκή Ένωση». Στο μεσοδιάστημα ο Churchill με δύο ομιλίες του, το 1940 και το 1946, είχε προτείνει τη δημιουργία των «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης». Άλλες τέτοιες κινήσεις ήταν η Άγγλο-Αμερικανική Ένωση για την Ομοσπονδία, το Φεντεραλιστικό Ευρωπαϊκό Κίνημα, το Σοσιαλιστικό Κίνημα για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης και η Ένωση Ευρωπαίων Φεντεραλιστών.

3.2 Ιστορικές συνθήκες ενοποίησης της Ευρώπης

Για ποιούς λόγους η οικονομική ενοποίηση μετατράπηκε σε αναγκαιότητα για την ίδια την Ευρώπη, έστω και εάν ποτέ δεν ήταν αυτοσκοπός; Σίγουρα μπορεί κανείς να διακρίνει μια σειρά από ιστορικές συνθήκες, οι οποίες έδωσαν το έναυσμα για τη δημιουργία, όχι μόνο της ΟΝΕ, αλλά και της διαδικασίας περιφερειακής ολοκλήρωσης. Ο Bulmer (2007, σ. 7-8), αναφέρει ότι οι κύριες συνθήκες που συνεισέφεραν στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, είναι οι παρακάτω:

- Η ήττα των Γερμανών ναζί και των δυνάμεων του άξονα.
- Η επιθυμία για την αποφυγή νέων εθνικιστικών δυνάμεων και η δημιουργία ενός διακρατικού συστήματος στο πλαίσιο ενός νέου συστήματος διεθνών σχέσεων.
- Η οικονομική αποσάρθρωση εξαιτίας των δύο Παγκόσμιων Πολέμων.
- Η εμφάνιση δυο νέων υπερδυνάμεων με ανταγωνιστικές πολιτικές και οικονομικές ιδεολογίες.
- Ο διαχωρισμός της Ευρώπης και η επιθυμία για ασφάλεια έναντι της Σοβιετικής απειλής.
- Η ανάγκη να βασιστεί η δυτική ασφάλεια σε στέρεες βάσεις καθώς και η υπεράσπιση της οικονομικής ανακατασκευής της Ευρώπης.
- Η ανάγκη διευθέτησης των Γαλλογερμανικών διαφωνιών.

Όμως, όπως είναι ξεκάθαρο πλέον η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης δεν ήταν αποτέλεσμα ιστορικών ή ιδεολογικών αναγκαιοτήτων, ούτε αποτέλεσμα μιας λειτουργικής αναγκαιότητας, ούτε η φυσική εξέλιξη των ιστορικών συνθηκών, ούτε το αποτέλεσμα κάποιας «φυσικής» διαδικασίας, όπως θα περιέγραφε ο Adam Smith με το «αόρατο χέρι», ούτε, βέβαια, ήταν προϊόν μιας ομαλής διαδικασίας ακολουθώντας μια συγκεκριμένη επιστημονική λογική (Bulmer 2007). Από το σχέδιο για τη δημιουργία της ΕΚΑΧ έως σήμερα, τις κυριότερες αλλαγές στο πλαίσιο της ΕΟΕ παρακίνησαν, μάλλον, τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των κρατών

μελών που ωθούνταν από την υποστήριξη της οικονομικής και πολιτικής ελίτ και των συμφερόντων των επιχειρήσεων τους.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η μελέτη και αξιολόγηση της δημιουργίας της ΟΝΕ φαίνεται να είναι μια πολύ δύσκολη περίπτωση, αφού η ΟΝΕ είναι πραγματικά ένα *sui generis* φαινόμενο το οποίο λειτουργεί μέσα σε μια ατελής πολιτική ένωση (Eichengreen 2008). Όλα σχεδόν τα προηγούμενα επιτυχημένα παραδείγματα νομισματικών ενώσεων του 19ου αιώνα λειτουργούσαν αποκλειστικά κυρίως μέσω ξεκάθαρων σχεδίων πολιτικής ολοκλήρωσης (Helleiner 2003; McNamara 2003). Παρόλη την αξιόλογη ανάπτυξη της, η ΕΕ, δεν ακολούθησε την ίδια ιστορική διαδρομή την οποία ακολούθησαν για τη δημιουργία τους τα σύγχρονα δυτικά κράτη (McNamara 2005). Για αυτό και το κύριο ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι το εξής: Με ποιον τρόπο θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια ολοκληρωμένη ΟΝΕ;

Σε γενικές γραμμές, τα κυριότερα γεγονότα της πρώτης περιόδου της οικονομικής ενοποίησης, δηλαδή από το 1948 έως το 2002, παρουσιάζονται παρακάτω στον πίνακα 3.1. Τα πρώτα 54 χρόνια αποτελούν την πρώτη φάση στη διαδικασία της ΕΟΕ, η φάση της δημιουργίας και της εφηβείας της. Η δεύτερη φάση, η φάση της ωριμότητας, αρχίζει με την υιοθέτηση του ευρώ και φτάνει έως σήμερα μέσω της διαδικασίας μετασχηματισμού του υπάρχοντος πλαισίου της ΕΟΔ.

Πίνακας 3.1 Κυριότερα γεγονότα της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από το 1948 έως το 2002

Έτος	Ημερομηνία	Γεγονός
1948	16 Απριλίου	Δημιουργήθηκε ο Οργανισμός για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία (ΟΕΟΣ)
1950	9 Μαΐου	Πρόταση του Robert Schuman για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)
1951	18 Απριλίου	Δημιουργία της ΕΚΑΧ
1952	27 Μαΐου	Δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (ΕΑΚ)
1953	9 Μαρτίου	Δημοσιεύεται το σχέδιο για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα
1957	25 Μαρτίου	Με την Συνθήκη της Ρώμης δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)
1959	21 Ιουλίου	Δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου
1962	1 Ιανουαρίου	Αρχίζει η Κοινή Αγροτική Πολιτική

1968	1 Ιουλίου	Ολοκληρώνεται η Τελωνειακή Ένωση
1969	1-2 Δεκεμβρίου	Συμφωνία για την δημιουργία της Κοινής Αγοράς και της επιτάχυνσης της ολοκλήρωσης.
1972	22 Ιουλίου	Συμφωνίες Ελεύθερου Εμπορίου
1973	1 Ιανουαρίου	Από τις έξι χώρες στις εννέα αφού προστέθηκαν Δανία, Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο
1978	6-7 Ιουλίου	Δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος και του ECU
1981	1 Ιανουαρίου	Η Ελλάδα γίνεται το 10 ^ο μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
1985	14 Ιουνίου	Παρουσιάζεται η Λευκή Βίβλος για την δημιουργία της Κοινής Αγοράς
1986	1 Ιανουαρίου	Η Ισπανία και η Πορτογαλία γίνονται μέλη της Ε.Κ.
1986	28 Φεβρουαρίου	Υπογράφεται η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη.
1990	1 Ιουλίου	Αρχίζει η ΟΝΕ.
1990	10 Οκτωβρίου	Ένωση της Γερμανίας
1992	7 Φεβρουαρίου	Υπογράφεται η συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση.
1994	1 Ιανουαρίου	Αρχίζει το δεύτερο στάδιο της ΟΝΕ.
1995	1 Ιανουαρίου	Η Αυστρία, η Φιλανδία και η Σουηδία γίνονται μέλη της Ε.Ε.
1995	Δεκέμβριος	Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφασίζει να ονομάσει το ενιαίο νόμισμα «ευρώ».
1997	Ιούνιος	Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφασίζει την δημιουργία του ΣΣΑ καθώς και του νέου μηχανισμού συναλλαγματικών ισοτιμιών (ERM II).
1997	2 Οκτωβρίου	Συνθήκη του Άμστερνταμ
1998	1-2 Μαΐου	Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφασίζει τα 11 πρώτα κράτη μέλη της ΟΝΕ.
1998	1 Ιουνίου	Δημιουργείται το ΕΣΚΤ και η ΕΚΤ στην Φρανκφούρτη η οποία αντικαθιστά το ΕΝΙ.
1999	1 Ιανουαρίου	Το ευρώ γίνεται νόμισμα το οποίο θα έχει ηλεκτρονική μορφή έως το 2002. Εισάγεται η ενιαία νομισματική πολιτική καθώς και το νέο σύστημα πληρωμών TARGET.
2000	7-9 Δεκεμβρίου	Συνθήκη της Νίκαιας
2002	1 Ιανουαρίου	Εισαγωγή των Χαρτονομισμάτων του Ευρώ

3.3 Οι μορφές ή τα στάδια της οικονομικής ολοκλήρωσης

Κατά τη δεκαετία του '60, δυο από τους πιο προεξέχοντες οικονομολόγους εκείνης της εποχής τόνισαν πως η οικονομική ολοκλήρωση μπορεί να διαχωριστεί σε συγκεκριμένες μορφές ή στάδια (Balassa 1961; Tinbergen 1965). Οι μορφές αυτές είναι:

- Η Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών (ΖΕΣ)

Στη ΖΕΣ παύουν να ισχύουν, για τις χώρες που συμμετέχουν στην οικονομική ολοκλήρωση αυτού του είδους, οποιοδήποτε περιορισμοί και εμπόδια που σχετίζονται με το εμπόριο. Τέτοιοι περιορισμοί είναι οι δασμοί, οι φραγμοί, οι ποσοτικοί περιορισμοί και οποιαδήποτε άλλα μέτρα ισοδύναμων συνεπειών. Όσον αφορά στο εμπόριο με τρίτες χώρες (δηλαδή με τις χώρες εκτός της ζώνης), πρέπει να διευκρινιστεί πως κάθε χώρα είναι ελεύθερη να αποφασίζει για τη δική της τελωνειακή πολιτική.

- Η Τελωνειακή Ένωση (ΤΕ)

Η ΤΕ προχωράει ένα βήμα πέρα από τη ΖΕΣ και δημιουργεί κοινούς εμπορικούς περιορισμούς και για τις τρίτες χώρες. Παράδειγμα τέτοιου είδους ΤΕ είναι η ΕΚΑΧ.

- Η Κοινή Αγορά

Το κυριότερο στοιχείο της κοινής αγοράς είναι η ελευθερία που χαρακτηρίζει την κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής ήτοι, της εργασίας, των αγαθών, των υπηρεσιών και του κεφαλαίου. Υπάρχουν, επίσης, κοινοί κανόνες που σχετίζονται τόσο με την κινητικότητα των παραπάνω συντελεστών όσο και με τους διάφορους περιορισμούς τους προς τις τρίτες χώρες.

- Η Οικονομική Ένωση

Σε μια οικονομική ένωση υφίστανται όχι μόνο οι κανόνες της κοινής αγοράς, αλλά και ένα υψηλό επίπεδο συντονισμού των οικονομικών πολιτικών, όπως για παράδειγμα της δημοσιονομικής, νομισματικής και βιομηχανικής πολιτικής των κρατών μελών. Επίσης, υπάρχουν κοινές πολιτικές σχετικά με την κατανομή του πλούτου.

- Η Νομισματική Ένωση

Περιλαμβάνει τα στοιχεία της Κοινής Αγοράς, καθώς και διάφορους μηχανισμούς που προωθούν τη συνεργασία ανάμεσα στα κράτη μέλη στον νομισματικό τομέα. Παρόλα αυτά, υπήρχαν περιπτώσεις νομισματικής ένωσης, όπως για παράδειγμα η Σκανδιναβική Νομισματική Ένωση, η οποία δεν περιελάμβανε τα στοιχεία της Κοινής αγοράς. Υπάρχουν επίσης δυο υποπεριπτώσεις σχετικά με τη δημιουργία της νομισματικής ένωσης: η πρώτη αφορά την ύπαρξη σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και τη δυνατότητα πλήρους μετατρεψιμότητας των νομισμάτων και η δεύτερη το κοινό νόμισμα.

- Η ONE

Πρόκειται για μια ένωση που περιλαμβάνει στοιχεία τόσο από την οικονομική ένωση όσο και από την νομισματική. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων σχετικά με το τι είδους οικονομική ένωση θα έπρεπε να δημιουργηθεί στην Ευρώπη, οι σχεδιαστές πολιτικής είχαν κατά νου τους τη δημιουργία μιας τέτοιου είδους ένωσης. Σε αυτό το στάδιο μπορεί να υπάρξει και να δημιουργηθεί μια ένωση όπου τα διάφορα στοιχεία της, όπως για παράδειγμα το σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, ή τα κοινά συναλλαγματικά διαθέσιμα, ή η ενιαία κεντρική τράπεζα, ή το κοινό νόμισμα, να μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά περίπτωση.

- Πλήρης ONE

Περιλαμβάνει την πλήρη ενοποίηση των οικονομιών και των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών.

- Πολιτική Ένωση

Πρόκειται για την περίπτωση όπου τόσο τα θέματα οικονομικής πολιτικής, όσο και αυτά της πολιτικής διακυβέρνησης μεταβιβάζονται σε ένα υπερεθνικό επίπεδο. Η Πολιτική Ένωση σχεδόν πάντα συνδυάζεται με τη δημιουργία μιας συνομοσπονδίας ή ομοσπονδίας.

Οι βασικές αποκλίσεις μεταξύ των διαφόρων μορφών οικονομικής ολοκλήρωσης παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 3.2 Η ONE είναι ένα προχωρημένο, αλλά ταυτόχρονα και ατελές σχέδιο οικονομικής και νομισματικής ολοκλήρωσης, όπου η νομισματική πολιτική, ως επί το πλείστον, σχεδιάζεται και ολοκληρώνεται από έναν υπερεθνικό οργανισμό, την ΕΚΤ, ενώ ταυτόχρονα τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να σχεδιάσουν και να ασκήσουν τη δική τους ανεξάρτητη δημοσιονομική πολιτική.

Πίνακας 3.2 Βαθμοί οικονομικής ολοκλήρωσης

	ΖΕΣ	ΤΕ	ΚΑ	ΟΕ	ΟΝΕ	ΠΟΕ
Κατάργηση περιορισμών στο εμπόριο	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Κοινό εξωτερικό δασμολόγιο (κοινοί περιορισμοί στο εξωτερικό εμπόριο)	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Ελεύθερη κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής και των περιουσιακών στοιχείων	Όχι	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Εναρμόνιση οικονομικών πολιτικών	Όχι	Όχι	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι
Κοινό νόμισμα	Όχι	Όχι	Όχι	Όχι	Ναι	Ναι
Ενοποίηση των Οικονομικών Πολιτικών	Όχι	Όχι	Όχι	Όχι	Όχι	Ναι

Πηγή: Βαβούρας (1994)

3.4 Η ιστορική εξέλιξη της ΟΝΕ

3.4.1 Η Συνθήκη της Ρώμης

Ήδη από τη διακήρυξη Schuman, της 9^{ης} Μαΐου 1950, ήταν φανερό πως η Γαλλία και η Γερμανία θα έπαιζαν τον πιο σημαντικό ρόλο στην ενοποίηση της Ευρώπης. Η

ενοποίηση θα έπρεπε να στηριχθεί σε δυναμικές διαδικασίες που αφορούσαν, κυρίως, τους συγκλίνοντες στόχους-προτιμήσεις των κρατών μελών.

Η Συνθήκη της Ρώμης (1957), προέβλεπε τόσο τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ), όσο και τη δημιουργία της ΕΟΚ. Η ΕΟΚ είχε σαν τελικό στόχο τη δημιουργία της Κοινής Αγοράς, αφού προηγουμένως ολοκληρωνόταν η Τελωνειακή Ένωση, μέσω της κατάργησης όλων των εμπορικών περιορισμών ανάμεσα στα κράτη μέλη. Επιπλέον, στη Συνθήκη της Ρώμης δημιουργήθηκε μια σειρά, θεσμικών διακυβερνητικών δομών, όπως η Νομισματική Επιτροπή αποτελούμενη από τους αντιπροσώπους της Κεντρικής Τράπεζας και των υπουργείων οικονομικών, που ήταν τα πρώτα ουσιαστικά βήματα της ΕΟΚ (Verdun 2007a).

Ωστόσο, η δημιουργία της ΟΝΕ, ουσιαστικά, δεν ήταν ποτέ μέρος της αρχικής Συνθήκης της Ρώμης καθώς, τα τότε συμφέροντα των κύριων δρώντων δεν επέτρεψαν τη διαδικασία πλήρους ολοκλήρωσης της ΕΚ, παρά μόνον την ολοκλήρωση σε ορισμένες πολιτικές. Για παράδειγμα, αυτό συνέβη με την αγροτική πολιτική της ΕΚ ενώ δεν συνέβηκε το ίδιο με την νομισματική πολιτική, όπου προτιμήθηκε να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός συντονισμού της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής των κρατών μελών. Ως εκ' τούτου, στο οικονομικό πεδίο τα δύο κυρίαρχα στοιχεία της Συνθήκης της Ρώμης αφορούσαν μεταξύ άλλων το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών και τη παροχή αμοιβαίας βοήθειας σε περιπτώσεις οικονομικών κρίσεων. Ένας από τους λόγους για τους οποίους η Συνθήκη της Ρώμης δεν περιελάμβανε περισσότερα στοιχεία οικονομικής ενοποίησης, οφείλονταν στην Κεϋνσιανή ανωτερότητα εκείνης της περιόδου, οι αρχές της οποίας επηρέαζαν τον σχεδιασμό των οικονομικών πολιτικών της πλειοψηφίας των κυβερνήσεων παγκόσμια και αυτός ήταν ένας από τους λόγους για τον οποίο οι ευρωπαϊκές χώρες επιδίωξαν με κάθε τρόπο να μη χάσουν την οικονομική τους ανεξαρτησία (Hodson 2010). Επίσης, εκείνη την περίοδο, η συμφωνία του Bretton Woods έδινε στα κράτη μέλη την απαραίτητη νομισματική ασφάλεια που χρειαζόνταν (Maes 2004).

Μετά τη Συνθήκη της Ρώμης για την επιτάχυνση της ενοποιητικής διαδικασίας χρειάστηκε να περάσουν πάνω από δέκα χρόνια γεμάτων αποτυχιών. Το αποτυχημένο σχέδιο Fouchet (1961), η κρίση της «Άδειας Καρέκλας» (1965), οι δύο

αρνήσεις της Γαλλίας ως προς το θέμα της ένταξης της Μεγάλης Βρετανίας στην ΕΚ, το 1961 και το 1967. Ασφαλώς, σε όλη αυτή την επιβράδυνση της ενοποιητικής διαδικασίας σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ηγετική φιγούρα του Charles de Gaulle. Μετά την αποχώρηση του, τον Απρίλιο του 1969, ταυτόχρονα με την συμμετοχή του Γερμανού Καγκελάριου Willy Brandt και του Γάλλου Προέδρου Georges Pompidou, η διαδικασία της ενοποίησης άρχισε πάλι να αναζωογονείται.

Στη Διάσκεψη της Χάγης (1969), οι παραπάνω ηγέτες συμφώνησαν να προχωρήσουν στο επόμενο στάδιο ολοκλήρωσης που δεν ήταν άλλο από την δημιουργία της Κοινής Αγοράς. Τότε, ήταν η πρώτη φορά που τέθηκε το ζήτημα δημιουργίας της ΟΝΕ έστω και μακροπρόθεσμα. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε, βέβαια, τόσο ο παραγκωνισμός του συστήματος του Bretton Woods, όσο και οι φόβοι των επιπτώσεων της μετάβασης από ένα σταθερό σε ένα μεταβαλλόμενο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών (Commission 1969). Επιπλέον, η αστάθεια του παγκόσμιου συστήματος εκείνης της περιόδου και η ανάγκη οικονομικής προστασίας της ΕΚ, από την οικονομική πολιτική των ΗΠΑ, τόνωσαν το ενδιαφέρον για την περαιτέρω νομισματική ολοκλήρωση της Ευρώπης (Τσούκαλης 2004). Δηλαδή εκείνη την περίοδο, δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για τον μετασχηματισμό της ΟΝΕ και το πέρασμα της προς την πολιτική ενοποίηση (Χριστοδουλίδης 2001).

Μετέπειτα, ακολούθησαν κάποιες σημαντικές συμφωνίες, όπως για παράδειγμα η Smithonian Agreement, η οποία αντικατέστησε το σύστημα του Bretton Woods¹³, καθώς και η δημιουργία του νομισματικού «φιδιού», τον Μάρτιο του 1972, ένα σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών που καθιέρωνε συγκεκριμένες αποκλίσεις στις τιμές των νομισμάτων. Μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973, τα κράτη μέλη της ΕΚ άρχισαν να απομακρύνονται από τις κεϋνσιανές πολιτικές που θεωρήθηκαν υπεύθυνες για τη στασιμότητα και την οικονομική επιβράδυνση εκείνης της περιόδου και στράφηκαν σε άλλους τρόπους οικονομικής διακυβέρνησης. Τη δεκαετία του '70, το απρόβλεπτο διεθνές οικονομικό περιβάλλον, καθώς και οι μεγάλες διαφορές των προσεγγίσεων που θα έπρεπε να ακολουθηθούν ανάμεσα στην Γαλλία και στην Γερμανία, υπήρξαν οι κύριες αιτίες στασιμότητας του όλου

¹³ Το σύστημα του Bretton Woods διαλύθηκε το 1971

εγχειρήματος (Hodson 2010). Την επόμενη περίοδο, τον κύριο ρόλο στον τελικό σχεδιασμό και στην υλοποίηση της ΟΝΕ έπαιξαν η έκθεση Werner και η δημιουργία του ΕΝΣ (Dyson 1994).

3.4.2 Η έκθεση Werner (1970)

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, το θέμα της ΟΝΕ αρχίζει να γίνεται μέρος της συζήτησης, μόνο προς το τέλος της δεκαετίας του '60¹⁴. Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης στην Ευρώπη άρχισε από τον Γερμανό καγκελάριο Willy Brandt. Μετά τη Διάσκεψη της Χάγης, στις 1 και 2 Δεκεμβρίου 1969, ανατέθηκε σε δυο επιφανείς πολιτικούς, τον Raymond Barre, επίτροπο για τις οικονομικές και νομισματικές υποθέσεις της ΕΚ και τον Pierre Werner, πρωθυπουργό και υπουργό οικονομικών του Λουξεμβούργου, να δημιουργήσουν τα αρχικά σχέδια της νομισματικής ένωσης.

Από εκείνη την περίοδο, είχαν ήδη γίνει φανερές οι διαφορές στην προσέγγιση που θα έπρεπε να ακολουθηθεί σχετικά με τον τρόπο δημιουργίας της ΟΝΕ ανάμεσα στους «οικονομιστές» και τους «μονεταριστές» (Tsoukalis 1977; Kruse 1980). Αυτός άλλωστε ήταν και ο λόγος για τον οποίο η μετέπειτα ένωση ονομάστηκε ΟΝΕ. Οι σχεδιαστές της ΟΝΕ, δεν ήταν βέβαιοι για το ποιος τρόπος ενδεικνύονταν για τη δημιουργία της (Verdun 2007b).

Οι «οικονομιστές» πίστευαν πως πριν τη δημιουργία της ΟΝΕ θα έπρεπε να προϋπάρχουν οι οικονομικές και δημοσιονομικές συνθήκες ύπαρξης και βιωσιμότητας μιας νομισματικής ένωσης, όπως αυτές που καθορίζονται από τη θεωρία των ΑΝΠ. Οι κύριες δρώντες, στη Γερμανία και την Ολλανδία, διατείνονταν ότι πριν από οποιαδήποτε προσπάθεια δημιουργίας μιας κοινής νομισματικής πολιτικής θα έπρεπε να υπάρχει ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής αναφορικά με τον προϋπολογισμό και τη δημοσιονομική πολιτική, καθώς και η σύγκλιση της οικονομικής αποδοτικότητας των κρατών μελών (Rosenthal 1975). Επίσης τόνιζαν πως, η διαδικασία σύγκλισης θα έπρεπε να είναι μια μακροχρόνια

¹⁴ Για τις εξελίξεις και τα σχέδια αυτής της αρχικής φάσης βλέπε Tsoukalis (1977).

διαδικασία χωρίς κατ' ανάγκη να καθοριστεί κάποια συγκεκριμένη ημερομηνία δημιουργία της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης (Wyplosz 2006). Οι κύριες απόψεις των «οικονομιστών» εκφράστηκαν κυρίως στο European Commission (1991). Από την άλλη, οι «μονεταριστές» πίστευαν πως η ίδια η νομισματική ολοκλήρωση θα δημιουργήσει την πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης. Αυτή η άποψη υιοθετήθηκε κυρίως από τη Γαλλία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο. Αυτές οι χώρες θεωρούσαν πως η κοινή νομισματική πολιτική θα μπορούσε να οδηγήσει σε έναν καλύτερο συντονισμό της οικονομικής πολιτικής.

Όπως διαπιστώνεται από τα παραπάνω, δεν υπήρχε, ακόμη, συμφωνία ανάμεσα στους κύριους δρώντες για το εάν και σε ποιο επίπεδο η σύγκλιση των οικονομιών θα έπρεπε να προηγηθεί της μεταβίβασης κυριαρχίας της νομισματικής πολιτικής σε ένα υπερεθνικό επίπεδο¹⁵ (Verdun 2007a). Με βάση τα παραπάνω ήταν ξεκάθαρο πως, η Werner Group ήταν επιφορτισμένη με τον πολύ δύσκολο ρόλο της εξεύρεσης εκείνης της κατάλληλης λύσης, η οποία θα εξισορροπούσε τις θέσεις και τις απόψεις και των δύο πλευρών (των οικονομιστών και των μονεταριστών) και για το λόγο αυτό εισήγαγε ένα είδος «παραλληλισμού» (Werner Report 1970).

Στις 5 Μαρτίου του 1970 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε το πρώτο σχέδιο για τη δημιουργία της ΟΝΕ, η οποία θα ολοκληρώνονταν σε τρία στάδια. Λίγο αργότερα, στις 17 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου η Επιτροπή ετοίμασε και υπέβαλε στο Συμβούλιο την έκθεση Werner. Η Έκθεση Werner αποτελούσε, ουσιαστικά, έναν «οδικό χάρτη», ο οποίος περιελάμβανε συγκεκριμένα στάδια που έπρεπε να πραγματοποιηθούν για τη δημιουργία της ΟΝΕ μέχρι το 1980. Στο πρώτο στάδιο, το οποίο θα ολοκληρωνόταν στο τέλος του 1973, θα εξαλείφονταν όλοι οι περιορισμοί στην κυκλοφορία των κεφαλαίων και θα επιτυγχάνονταν ο συντονισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών έως ότου προσδιοριστούν οι τελικές συναλλαγματικές ισοτιμίες. Έτσι, σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση, η ΟΝΕ, θα είχε σαν αποτέλεσμα την απόλυτη και αμετάκλητη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων, την εξάλειψη των

¹⁵ Η σημερινή ΕΚΧ αποτελεί για τους «οικονομιστές» μια ξεκάθαρη απόδειξη ότι οι αναγκαίες συνθήκες για τη δημιουργία της ΟΝΕ δεν τηρήθηκαν από την αρχή. Οι «οικονομιστές» θα ήταν σήμερα περισσότερο σκεπτικιστές για το μέλλον της ΟΝΕ, συγκριτικά με τους «μονεταριστές». Από την άλλη πλευρά, οι «μονεταριστές», θα έβλεπαν την ΕΚΧ σαν την αναγκαία συνθήκη προκειμένου να επιτευχθεί η πολιτική ολοκλήρωση της Ευρώπης (Mayer 2012).

διακυμάνσεων στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, τον αμετάκλητο καθορισμό των συντελεστών ισοτιμίας και τη πλήρη απελευθέρωση των κινήσεων κεφαλαίων (Werner Report 1970). Στο δεύτερο στάδιο, προβλέπονταν η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Νομισματικής Συνεργασίας, το οποίο θα ετοίμαζε τα σχέδια για τη δημιουργία της ενιαίας Κεντρικής Τράπεζας. Επίσης, όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο η έκθεση Werner εισήγαγε και κάποιες ακόμα καινοτομίες, όπως η δημιουργία του Κοινοτικού Συστήματος των Κεντρικών Τραπεζών (Community System for the Central Banks), καθώς και το Κέντρο Αποφάσεων για την Οικονομική Πολιτική (Centre of Decision for Economic Policy). Κύριο χαρακτηριστικό της έκθεσης ήταν ότι απέδιδε σημασία στα διάφορα στοιχεία κινητικότητας στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς, όπως η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών και του κεφαλαίου, καθώς και η δημιουργία δημόσιων χρηματοοικονομικών μεταβιβάσεων για την αποφυγή περιφερειακών και δομικών ανισορροπιών (Gros και Thygesen 1992).

Όμως, δυστυχώς, το σχέδιο Werner ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε αφού παρουσίαζε σημαντικά μειονεκτήματα. Το 1971 το Συμβούλιο δεν έκανε δεκτή τη δημιουργία των νέων θεσμών που πρότεινε το σχέδιο Werner, αφού δεν θεωρούσε αναγκαία τη μετατροπή της Συνθήκης της Ρώμης (Gros και Thygesen 1992). Όπως υποστηρίζουν οι Gros και Thygesen (1992), η έκθεση, ουσιαστικά, ήταν ένα ασαφές σχέδιο, καθώς δεν περιελάμβανε πληροφορίες σχετικά με το πώς η κεντρική νομισματική εξουσία θα σχηματιζόταν και το ποια θα ήταν η σχέση της με την πολιτική εξουσία. Αυτό, σύμφωνα με τους παραπάνω, οφείλεται στην ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων σχετικά με το πώς οι οικονομίες δουλεύουν και αλληλεπιδρούν στο πλαίσιο της προαναφερόμενης διαφωνίας μεταξύ των «οικονομιστών» και των «μονεταριστών». Ένα άλλο σημαντικό μειονέκτημα της έκθεσης ήταν η χαλαρότητα των περιορισμών στα πλαίσια των διαβουλεύσεων, καθώς και ο εθελοντικός συντονισμός των οικονομικών πολιτικών¹⁶.

Πλέον των παραπάνω, σημαντικό ρόλο στην αποτυχία αυτού του πρώτου σχεδίου για την οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης έπαιξαν και μια σειρά από εξωγενείς παράγοντες. Εκείνη την περίοδο το διεθνές χρηματοοικονομικό και

¹⁶ Βλέπε Baer και Padoa-Schioppa (1989) και Mortensen (1990).

νομισματικό σύστημα παρουσίασε σημαντικά σημάδια αστάθειας. Για παράδειγμα, τον Μάρτιο του 1973 σήμανε το τέλος του συστήματος του Bretton Woods έπειτα από τη μετάβαση του γερμανικού μάρκου σε ένα σύστημα μεταβαλλόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, ενώ, ταυτόχρονα, οι ευρωπαϊκές χώρες είχαν διαφορετικές προτιμήσεις σχετικά με το σχεδιασμό του νέου συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών (Issing 2010). Όμως, το βασικό μειονέκτημα του σχεδίου ήταν το γεγονός πως αυτό ήταν ουσιαστικά ταυτισμένο με το σύστημα του Bretton Woods. Για αυτό τον λόγο, έπειτα από την κατάρρευση του Bretton Woods εγκαταλείφθηκε και η ιδέα του παραπάνω σχεδίου. Χωρίς το σύστημα του Bretton Woods, το σχέδιο, δεν έδινε κάποια σαφή απάντηση ως προς το ποια θα έπρεπε να είναι η κοινή νομισματική πολιτική της Ευρώπης (Mayer 2012).

3.4.3 Το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα

Την ίδια περίοδο ακολούθησαν μια σειρά από διάφορες άλλες προτάσεις για τη δημιουργία της ONE¹⁷, όπως το Fourcade Plan (1974), το Duisenberg Plan (1976) καθώς και μια πρωτοβουλία που πήρε η ίδια η Επιτροπή (1977)¹⁸. Παρόμοια παραδείγματα προτάσεων ήταν τα σχέδια της ομάδας Marjolin (1975), μέσω των οποίων προτείνονταν η δημιουργία ενός Κοινοτικού Θεσμού για τη μεταβίβαση της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής και η Tindemans Report (1976), που αποτελούσε μια ακόμη προσπάθεια δημιουργίας της ONE. Σύμφωνα με την τελευταία, κάποια μέλη θα έπρεπε να προχωρήσουν στην οικονομική ολοκλήρωση πιο γρήγορα από κάποια άλλα, δημιουργώντας έτσι την Ευρώπη των δύο ταχυτήτων¹⁹. Τέλος, ακολούθησε η πρόταση MacDougall Report (1977), η οποία σχετιζόταν, κυρίως, με τη δημοσιονομική ένωση της Ευρώπης.

¹⁷ Δεν πρέπει να παραλειφθεί πως η ανάλυση αφορά την ιστορική αναδρομή της ONE και για αυτό το λόγο δεν περιλαμβάνονται μια σειρά από πολιτικές πρωτοβουλίες, όπως η Έκθεση Davignon ή Έκθεση του Λουξεμβούργου (1970) και το σχέδιο Genscher-Colombo (1981).

¹⁸ Για μια λεπτομερέστερη ανάλυση των συνθηκών δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ολοκλήρωσης καθώς και κριτικής σχετικά με το ΕΝΣ βλέπε, Gros και Thygesen (1992).

¹⁹ Ο Tindemans ήταν ο Βέλγος Πρωθυπουργός που υπέβαλε την έκθεση για την ΕΕ στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το 1975 και ο οποίος τόνισε πως «όσες χώρες μπορούν προχωρούν και οι υπόλοιπες ακολουθούν μόλις το επιτρέψουν οι συνθήκες», σύμφωνα με τον Στέφανου (2001).

Όμως, ούτε τα παραπάνω σχέδια βρήκαν ανταπόκριση από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, κυρίως, γιατί προέβλεπαν τη μεταβίβαση ενός μεγάλου μέρους της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών προς ένα υπερεθνικό οργανισμό, γεγονός που θα συνέβαλε στη σταδιακή μείωση της εθνικής κυριαρχίας των κρατών. Τα οικονομικά συμφέροντα, την εποχή εκείνη, υποκινούνταν από μια σειρά παραγόντων, οι οποίοι δεν επέτρεπαν την ολοκλήρωση της ενοποίησης σε ικανοποιητικό βαθμό. Όπως προαναφέραμε, τα κράτη μέλη της ΕΚ εξαιτίας της κρίσης του δολαρίου, της κατάρρευσης του συστήματος του Bretton Woods, το 1971-1973 και της πετρελαϊκής κρίσης το 1973-1974, δεν ήταν πρόθυμα να μεταβιβάσουν μέρος της οικονομικής τους πολιτικής προς έναν υπερεθνικό οργανισμό. Δηλαδή μέχρι το 1978, εξαιτίας όλων των παραπάνω συνθηκών, αλλά και της απροθυμίας των κρατών μελών να προχωρήσουν σε περαιτέρω ενίσχυση του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής και της οικονομικής σύγκλισης μεταξύ τους, η διαδικασία της ΕΟΕ αποδομούνταν παρά ενισχύονταν (Αλεξάκης 1993).

Μπορεί η έκθεση Werner, όπως και όλες οι άλλες προτάσεις, να μην πραγματοποιήθηκαν ποτέ, εντούτοις, ήταν εμφανές ότι το σχέδιο για τη δημιουργία της ΟΝΕ είχε αρχίσει να υλοποιείται (Verdun 2007a). Των παραπάνω ενεργειών ακολούθησε η δημιουργία του ΕΝΣ, ένα σχέδιο το οποίο ανάγεται στο σχέδιο Barre που είχε δημοσιευτεί δέκα χρόνια νωρίτερα και άρχισε να συζητείται ξανά έπειτα από πρόταση του Βρετανού προέδρου της Επιτροπής Roy Jenkins στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βρέμης, στις 6-7 Ιουνίου 1978. Η πρόταση του Jenkins βρήκε πρόσφορο έδαφος τόσο από τον Γερμανό Καγκελάριο Helmut Schmidt, όσο και από τον Γάλλο Πρόεδρο Valery Giscard d'Estaing.

Το ΕΝΣ υιοθετήθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών, το Δεκέμβριο του 1978. Επίσης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών καθορίστηκαν τα κύρια στοιχεία του ΕΝΣ που περιελάμβαναν: α) το μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών, β) την Ευρωπαϊκή νομισματική μονάδα και γ) το μηχανισμό βραχυπρόθεσμης νομισματικής στήριξης ο οποίος, ουσιαστικά, αντικατέστησε το μηχανισμό του ευρωπαϊκού «φιδιού»²⁰. Σε αντίθεση με το προηγούμενο σύστημα,

²⁰ Ο μηχανισμός του ευρωπαϊκού «φιδιού» θεμελιώθηκε με την Συμφωνία της Βασιλείας το 1972 και ονομάστηκε έτσι γιατί το εύρος των διμερών διακυμάνσεων ήταν το μισό του εύρους της ζώνης διακύμανσης των κοινοτικών νομισμάτων έναντι του δολαρίου (Καρφάκης 2001). Μέσα στα επόμενα

το ΕΝΣ αποτελούσε ένα συμμετρικό σύστημα διμερών συναλλαγματικών ισοτιμιών των ευρωπαϊκών νομισμάτων. Η βιωσιμότητα του συστήματος στηρίζονταν στη διαδικασία συνεχούς σύγκλισης των εθνικών οικονομιών των οποίων ο κύριος στόχος ήταν πια εκείνος της σταθερότητας των τιμών (Τσούκαλης 2004).

Ποιοι είναι όμως οι λόγοι για τους οποίους οι ηγέτες της ΕΚ οδηγήθηκαν στην αναζήτηση της δημιουργίας μιας πιο ενοποιημένης Ευρώπης εκείνη την περίοδο; Οι λόγοι είναι πολλοί και οφείλονται κυρίως στα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των κρατών μελών. Οι Krugman και Obstfeld (2003, σ. 606 και 609) αναφέρουν πως ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 οι κυβερνήσεις ωθήθηκαν στη δημιουργία ενός πλαισίου σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και στη μετέπειτα δημιουργία του Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ), μέσω του ΕΝΣ, για τους παρακάτω λόγους: α) επιδίωκαν τη διεύρυνση του ρόλου της Ευρώπης στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και ουσιαστικά ικανοποιούσαν με αυτό τον τρόπο την ανάγκη για την αποτελεσματική προστασία των ευρωπαϊκών οικονομικών συμφερόντων στο παγκόσμιο επίπεδο και β) επιδίωκαν τη μετατροπή της ΕΕ σε μια πραγματική ενιαία αγορά, δηλαδή ικανοποιούσαν τη φιλοδοξία τους για την επίτευξη μεγαλύτερης εσωτερικής οικονομικής ενότητας. Με τη δημιουργία του ΕΝΣ, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών της ΕΕ προσπαθούσαν να προστατέψουν, με όσο το δυνατόν καλύτερο τρόπο, τα δικά τους οικονομικά συμφέροντα και για αυτό το λόγο ήθελαν να εξαλείψουν όλες τις αιτίες περιορισμού του ενδοκοινοτικού εμπορίου²¹.

Για τον Τσούκαλη (2004), η νομισματική ενοποίηση εκείνης της περιόδου ήταν το μέσο για την πολιτική και οικονομική ενδυνάμωση της Ευρώπης, η οποία με τη σειρά της θα συνέβαλε στην επίτευξη των πολιτικών στόχων της κοινότητας. Ταυτόχρονα, η νομισματική συνεργασία θα αποτελούσε τον κύριο μηχανισμό άμυνας απέναντι στο ασταθές διεθνές νομισματικό σύστημα και στις οικονομικές πολιτικές των ΗΠΑ. Πράγματι, όπως και ο Αλεξάκης (1993) υποστηρίζει, η δημιουργία του ΕΝΣ ήταν μια απάντηση στη συνεχιζόμενη διεθνή νομισματική αστάθεια εξαιτίας της επίδρασης του δολαρίου. Όπως τονίζει ο ίδιος, «τα κράτη

τέσσερα χρόνια μόνο η Γερμανία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία και η Δανία κατάφεραν να παραμείνουν μέλη του μηχανισμού.

²¹ Τη σημασία του ενδο-ευρωπαϊκού εμπορίου στη διαδικασία της οικονομικής ενοποίησης τόνισε και ο Frieden (1991).

μέλη ήταν πεπεισμένα πως η νομισματική σταθερότητα θα οδηγούσε σε ελαχιστοποίηση των πληθωριστικών πιέσεων και θα δημιουργούσε τις απαραίτητες συνθήκες για την οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης, ενώ, ταυτόχρονα, μέσω αυτής της διαδικασίας θα επέρχονταν η σύγκλιση των ευρωπαϊκών οικονομιών» (Αλεξιάκης 1993, σ. 108).

Άλλοι πάλι μελετητές θεώρησαν τους πολιτικούς λόγους πολύ πιο σημαντικούς. Ο Ludlow (1982) αναφέρει πως τέτοιου είδους πολιτικοί παράγοντες ήταν: α) η ενδυνάμωση των εγχώριων κυβερνητικών συνασπισμών, καθώς και των πολιτικών θέσεων της Γαλλίας και της Γερμανίας την περίοδο του 1977-1978, β) η γενικότερη ανησυχία σχετικά με τις πολιτικές εξελίξεις στην Ιταλία, γ) η δημιουργία ενός καλύτερου πολιτικοοικονομικού πλαισίου που να προσφέρει περισσότερη ανεξαρτησία σε παγκόσμιο επίπεδο και δ) η σημασία της γεωπολιτικής.

Το ΕΝΣ που υιοθετήθηκε έπειτα από τη γάλλο-γερμανική συμφωνία στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στις 5 Δεκεμβρίου 1978, τέθηκε σε λειτουργία τον Μάρτιο του 1979. Τα μέλη που προσχώρησαν αρχικά στο ΕΝΣ ήταν η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Βέλγιο, η Δανία, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο και η Ολλανδία, ενώ τον Ιούνιο του 1989 προσχώρησε η Ισπανία. Ακολούθησε η προσχώρηση της Βρετανίας, τον Οκτώβριο του 1990, και της Πορτογαλίας τον Απρίλιο του 1992. Όπως υποστηρίζει ο Τσούκαλης (2004, σ. 231-232) το ΕΝΣ ήταν «ένα σπουδαίο εργαλείο στον αγώνα κατά του πληθωρισμού, και η δημιουργία του ισοδυναμούσε με μια έμμεση αποδοχή από τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις των προτεραιοτήτων της Γερμανικής πολιτικής. Η εμπειρία από τη δεκαετία του '70 θεωρήθηκε ότι επιβεβαίωνε την ορθότητα της αντιπληθωριστικής στάσης της Γερμανίας, όπως και την εμμονή της στην ισχύ του κραταιού μάρκου».

Το ΕΝΣ ήταν ένας μηχανισμός καθορισμού των συναλλαγματικών ισοτιμιών και περιελάμβανε ένα σύστημα διμερών κεντρικών ισοτιμιών ανάμεσα στα νομίσματα των κρατών μελών, όπου το εύρος διακύμανσης των ισοτιμιών καθορίστηκε στο +/- 2,25% μέσω του ΜΣΙ²² (Καρφάκης 2001). Εξαιρέση σε αυτό αποτελούσαν η λιρέτα, η στερλίνα, η πεσέτα και το εσκούδο. Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Μονάδας (ECU), του μέσου για τον καθορισμό των διμερών συναλλαγματικών

²² Για την ιταλική λίρα αυτό το ποσοστό ήταν 6%.

ισοτιμιών, η οποία αποτελούνταν από τα σταθμισμένα νομίσματα των συμμετεχόντων κρατών, βρίσκονταν στο επίκεντρο του νέου μηχανισμού. Μάλιστα, το ECU ήταν σταθμισμένο, καθώς κάθε εθνικό νόμισμα είχε μια σχετική βαρύτητα που είχε σχέση τόσο με τη σπουδαιότητα και το μέγεθος του ΑΕΠ κάθε χώρας σε σχέση με το συνολικό ΑΕΠ, όσο και το ποσοστό συμμετοχής της στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Οι κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών ήταν υποχρεωμένες να παρεμβαίνουν στις αγορές συναλλάγματος, όταν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες έτειναν προς τα συμφωνημένα όρια διακύμανσης, ώστε να απαλύνουν τις συναλλαγματικές πιέσεις. Το ΕΝΣ με αυτό τον τρόπο, σε αντίθεση με τις απόψεις πολλών σκεπτικιστών, κατάφερε να σταθεροποιήσει τις συναλλαγματικές ισοτιμίες ανάμεσα στα κράτη που άνηκαν στον ΜΣΙ²³.

Το ΕΝΣ κάλυψε τρεις διαφορετικές περιόδους από το 1979 έως το 1998. Στη διάρκεια της πρώτης περιόδου, το σύστημα είχε πολλά κοινά χαρακτηριστικά στοιχεία με το παλαιότερο σύστημα του Bretton Woods. Τη δεύτερη περίοδο, από το Φεβρουάριο του 1987 έως και τον Αύγουστο του 1992, παρόλο που υπογράφηκε η συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν ακολούθησε μία περίοδος σταθερότητας, αφού η Δανία απέρριψε τη Συνθήκη για την ΕΕ τον Ιούνιο του 1992 και ακολούθησαν μία σειρά από σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Το αποτέλεσμα των αρνητικών συνθηκών ήταν η εμφάνιση της κρίσης του ΕΝΣ του Σεπτεμβρίου του 1992²⁴. Μετά τον Αύγουστο του 1993 μέχρι και τη δημιουργία της ΟΝΕ, όπου οι ευρωπαίοι ηγέτες αποφάσισαν την αύξηση του εύρους ζώνης διακύμανσης των νομισμάτων, το ΕΝΣ δεν αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα.

Ουσιαστικά, η δημιουργία του ΕΝΣ έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία του ευρώ, καθώς μετά την απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων προέκυψαν δύο επιλογές για τις εθνικές κυβερνήσεις, είτε να κινηθούν προς την πλευρά των μεταβαλλόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, είτε προς ένα κοινό νόμισμα (Τσούκαλης 2004; Issing 2010). Όπως πολύ σωστά εξηγεί ο Issing (2006b), σχετικά με τη σταθερότητα του συστήματος ανάμεσα στους τρεις στόχους της οικονομικής πολιτικής, τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, τη νομισματική ανεξαρτησία και

²³ Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα που δεν έλαβε ποτέ μέρος στον ΜΣΙ.

²⁴ Σύμφωνα με τον Obstfeld (1996) οι κερδοσκοπικές επιθέσεις που οδηγούν σε συναλλαγματικές κρίσεις είναι αποτέλεσμα των πολιτικών των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών όταν παρατηρούνται μακροοικονομικές ανισορροπίες στην οικονομία μιας χώρας.

την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων (uneasy triangle), η μόνη επιλογή που είχε απομείνει στα ευρωπαϊκά κράτη μέλη ήταν αυτή της ανεξαρτησίας της νομισματικής πολιτικής. Αυτό οφείλονταν στο γεγονός ότι δεν ήταν εφικτό να υπάρξει κοινή αγορά εάν υπήρχαν περιορισμοί στην κυκλοφορία κεφαλαίων και επιπλέον υπήρχαν σοβαροί φόβοι ότι κάποια κρίση στο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την οικονομική ολοκλήρωση στην Ευρώπη. Με αυτόν τον τρόπο, το ζήτημα της δημιουργίας της ΟΝΕ ξέφευγε από τα αόριστα θεωρητικά πλαίσια και περνούσε στο επίπεδο πραγματοποίησης.

3.4.4 Η θεωρία αξιοπιστίας του ΕΝΣ

Το ΕΝΣ δεν ήταν τόσο φιλόδοξο πρόγραμμα όσο η Έκθεση Werner. Για ποιους λόγους όμως οι κυβερνήσεις των κρατών μελών αναζήτησαν την ένταξη τους στο ΕΝΣ; Όπως αναφέρουν οι Krugman και Obstfeld (2003, σ. 609), «Κρατώντας σταθερή τη συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων τους έναντι του μάρκου, οι άλλες χώρες του ΕΝΣ στην πραγματικότητα εισήγαγαν την αξιοπιστία της Bundesbank ως όπλο κατά του πληθωρισμού, αποθαρρύνοντας έτσι την ανάπτυξη πληθωριστικών πιέσεων». Άρα, η νομισματική ένωση ήταν για πολλά κράτη ένας τρόπος για να δημιουργήσουν έναν αξιόπιστο «αντιπληθωριστικό μηχανισμό δέσμευσης» (Eichengreen και Frieden 1993, σ. 89). Για το λόγο αυτό, ο Γάλλος υπουργός οικονομικών Edouard Balladur, στήριξε τη δημιουργία της ΟΝΕ το 1988 (Dinan 2005). Από την πλευρά της, η Γερμανία, εξαιτίας της επανένωσης της χώρας έβλεπε τη δημιουργία της ΟΝΕ ως ζήτημα ζωής ή θανάτου²⁵. Μάλιστα, η νομισματική αξιοπιστία της χώρας ενίσχυσε τόσο πολύ τη διαπραγματευτική της ικανότητα, που της επέτρεπε να επιβάλει τους δικούς της όρους σχετικά με τη δημιουργία της ΟΝΕ (Τσούκαλης 2004).

Ήδη από τον ιδρυτικό της νόμο ο κύριος στόχος της Γερμανικής Κεντρικής Τράπεζας (Bundesbank) ήταν η σταθερότητα των τιμών και η εξάλειψη του πληθωρισμού και για αυτό το λόγο τα μέλη του ΕΝΣ προσπάθησαν να ωφεληθούν

²⁵ Ο Γερμανός Καγκελάριος Κολ είχε δηλώσει πως η ΟΝΕ είναι ζήτημα «πολέμου ή ειρήνης στον 21^ο αιώνα». Αναφέρεται στον Τσούκαλη (2004, σ. 235).

από την αξιοπιστία και τη φήμη ανεξαρτησίας της Bundesbank, της μόνης τράπεζας που θα μπορούσε να εγγυηθεί χαμηλούς ρυθμούς πληθωρισμού²⁶. Την έννοια της πολιτικής αξιοπιστίας (φήμης) (reputation policy) της Bundesbank ανέλυσαν οι Barro και Gordon (1983). Από πολλές απόψεις μια ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα είναι ουσιαστικά ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την ύπαρξη χαμηλών ρυθμών πληθωρισμού σε μια χώρα (Grilli *et al.* 1991; Alesina και Summers 1993). Με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή καθιστώντας τη Bundesbank ως εγγυήτρια χαμηλών ρυθμών πληθωρισμού στο ΕΝΣ, λύθηκε και ένα άλλο πρόβλημα αυτό του Ν-οστού νομίσματός του ΕΝΣ, ενώ ταυτόχρονα τα μέλη του ΕΝΣ δίνοντας στη Bundesbank τη δυνατότητα να αποφασίζει για τη νομισματική πολιτική αύξησαν την αξιοπιστία τους (Krugman και Obstfeld 2003). Σύμφωνα με τους Giavazzi και Pagano, αυτή η προσήλωση προς τη γερμανική κυριαρχία και το ΕΝΣ ασφαλώς δεν ήταν τυχαία (Giavazzi και Pagano 1998). Σήμαινε πως για να ενταχτούν στη νομισματική ένωση τα κράτη μέλη θα έπρεπε, να ενδυναμώσουν την ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών τους και να δεχτούν την απόλυτη ανεξαρτησία της ΕΚΤ έναντι πιθανών πολιτικών πιέσεων (Garrett 1993).

3.4.5 Η Λευκή Βίβλος και η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη

Ο κυριότερος λόγος δημιουργίας της ΟΝΕ δεν είναι άλλος από τις προκλήσεις που αντιμετώπιζε η ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, κυρίως της Γαλλίας και της Γερμανίας τη δεκαετία του '80. Άλλωστε, αυτή ήταν και η λογική της δημιουργίας και της δημοσίευσης της Λευκής Βίβλου, τον Ιούνιο του 1985, από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²⁷. Η Λευκή Βίβλος, εξαιτίας των φόβων για τη μακροχρόνια πτώση της Ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας στους κλάδους υψηλής τεχνολογίας, πρότεινε την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς μέσα από 279 νομοθετικά μέτρα (Gilpin 2007; Krugman και Obstfeld 2003). Ο υπεύθυνος για τη

²⁶ Από την άλλη πλευρά η Bundesbank μπορεί να ειπωθεί πως δεν ήταν πλήρως πεπεισμένη για την αναγκαιότητα ένταξης της Γερμανίας στην ΟΝΕ, βλέπε Heisenberg (1999).

²⁷ Τρεις μήνες πριν την παρουσίαση της Λευκής Βίβλου, η Έκθεση της Επιτροπής Dooge είχε προτείνει τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς και τη βελτίωση του ΕΝΣ και της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας, όπως αναφέρει ο Χριστοδουλίδης (Χριστοδουλίδης 2001).

σύνταξη της Λευκής Βίβλου ήταν ο λόρδος Cockfield, που εκείνη την περίοδο ήταν αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και υπεύθυνος για την εσωτερική αγορά.

Οι απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σχετικά με την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, ήταν η βάση της μετέπειτα δημιουργίας της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς (ΕΕΑ). Όπως περιγράφει ο Gilpin (2007, σ. 243), «Οι ευρωπαίοι ηγέτες έτρεφαν την πεποίθηση ότι ο δυναμισμός μιας τέτοιας αγοράς θα αναζωογονούσε την Ευρωπαϊκή οικονομία και θα προσέφερε στην Ευρώπη τη δυνατότητα να αναπτύξει μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις άξιες να ανταγωνιστούν αποτελεσματικά τις αμερικανικές και τις ιαπωνικές αντιπάλους τους». Για αυτό κυρίως το λόγο, η Γαλλία και η Γερμανία επιδίωκαν τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης και μη αναστρέψιμης ΟΝΕ. Τα λόγια του Γερμανού Καγκελάριου Helmut Kohl είναι πολύ χαρακτηριστικά «Επιθυμούμε μια συνθήκη που θα καθιστά σαφές ότι η οικονομική ένωση, η νομισματική ένωση και η πολιτική ένωση είναι μη αναστρέψιμες» (Gilpin 2007, σ. 243).

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ), που ουσιαστικά συμφωνήθηκε κατά τη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου τον Δεκέμβριο του 1985, ήταν μια από τις σπουδαιότερες θεσμικές εξελίξεις μετά τη Συνθήκη της Ρώμης²⁸. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υιοθετήθηκαν οκτώ κείμενα τα οποία τροποποιούσαν τη Συνθήκη της Ρώμης, καθώς και ένα κείμενο για την Ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασίας (Χριστοδουλίδης 2001). Μέσω της ΕΕΠ, που υπογράφηκε στις 17 Φεβρουαρίου 1986 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου 1987, τα κράτη μέλη με την κατάργηση της ομοφωνίας στη λήψη αποφάσεων που είχε εισάγει η Συνθήκη της Ρώμης, έδωσαν στη διαδικασία ολοκλήρωσης την απαραίτητη ώθηση προς την οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης (Krugman και Obstfeld 2003; Dinan 2005).

Κύριος στόχος των κρατών μελών ήταν η δημιουργία της ΕΕΑ μέσω της πλήρους κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών, μέχρι το 1992. Η ΕΕΠ «προσδιόρισε το περιεχόμενο της εσωτερικής αγοράς («χώρες χωρίς εσωτερικά σύνορα...») και καθόρισε τα «μέσα» και «διαδικασίες» για την επίτευξή της» (Ιωακειμίδης 1990, σ. 12). Με αυτόν τον τρόπο η ΕΕΠ καθιέρωσε τον ευρωπαϊκό χρηματοδοτικό χώρο που σηματοδότησε της πλήρη απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων και τον

²⁸ Ο Ιωακειμίδης (1990, σ. 12) αναφέρει πως αποτελεί το «γεγονός» της δεκαετίας του '80.

ελεύθερο ανταγωνισμό στην παροχή χρηματοδοτικών υπηρεσιών (Καρφάκης 2001). Ουσιαστικά, με την καθιέρωση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς προέκυπτε η ανάγκη της δημιουργίας μιας κεντρικά σχεδιασμένης νομισματικής πολιτικής, αφού κάθε κράτος μέλος πλέον αδυνατούσε να ελέγξει τις νομισματικές εξελίξεις. Οι κύριοι λόγοι δημιουργίας της ΕΕΠ ήταν:

- Η προσπάθεια να ξεπεραστεί η περίοδος ευρωσκήρυνσης η οποία είχε χαρακτηρίσει την οικονομία της Ευρώπης το προηγούμενο διάστημα.
- Η επιθυμία για την παροχή της απαιτούμενης ώθησης στην οικονομία μέσω της φιλελευθεροποίησης των αγορών που συνδέεται με την ολοκλήρωση της κοινής αγοράς.
- Η επιθυμία των κρατών μελών να επαναφέρουν τις συνθήκες σε κοινή γραμμή με τις πραγματικές πρακτικές της ΕΚ.
- Η επιθυμία των κρατών μελών να ανακινήσουν την υπερεθνική ολοκλήρωση.
- Η αναγνώριση της ανάγκης η ΕΚ να γίνει πιο ευαίσθητη πολιτικά (Bulmer 2007, σ. 19-20).

Μια άλλη σημαντική παράμετρος που υιοθετούσε η ΕΕΠ ήταν ότι έκανε την οικονομική και κοινωνική συνοχή (αναδιανομή) σημαντικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής πορείας. Όπως τονίζει ο Τσούκαλης (2004, σ. 41) η «απελευθέρωση των αγορών συνδέθηκε άμεσα με την αναδιανομή, γεγονός που σήμαινε πρακτικά τη μεταφορά σημαντικών πόρων προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και περιφέρειες της Ε.Ε. μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων και αργότερα του Ταμείου Συνοχής». Η ΕΕΠ δεν ήταν ένα πολιτικά εμπνευσμένο κείμενο, αλλά μάλλον είχε τον χαρακτήρα ενός ουδέτερου κείμενου το οποίο δε μπορούσε να δυσανεστήσει ή να ευχαριστήσει κανένα κράτος μέλος αφού προσπαθούσε να διατηρήσει μια ισορροπία ανάμεσα στις δύο πλευρές και με αυτό τον τρόπο να μπορέσει να γίνει αποδεκτή από τα κράτη μέλη που είχαν σοβαρές αντιρρήσεις (Χριστοδουλίδης 2001). Σύμφωνα με την Έκθεση Cecchini (1988), η δημιουργία της ενιαίας αγοράς και κατ' επέκταση της ΟΝΕ θα επέφερε σπουδαία αποτελέσματα στα κράτη μέλη.

3.4.6 Η έκθεση Delors

Μετά την επιτυχία της ΕΕΑ, στα τέλη της δεκαετίας του '80, όλα έδειχναν πως είχε πλέον ωριμάσει η ιδέα για τη δημιουργία της ΟΝΕ. Ο Tomaso Padoa-Schioppa (1987) στην έκθεση του για τις συνέπειες της κοινής αγοράς στην Ευρωπαϊκή οικονομία, ουσιαστικά κατέδειξε τη σχέση που υπήρχε ανάμεσα σε αυτήν και στη δημιουργία της ΟΝΕ (Padoa-Schioppa 1987). Αυτό ήταν προφανές έπειτα από τις κερδοσκοπικές επιθέσεις που δέχτηκε το ΕΝΣ και οι οποίες δεν άφησαν καμία αμφιβολία στα κράτη μέλη της ΕΕ πως η δημιουργία της ΟΝΕ ήταν πλέον μια αναγκαιότητα (De Grauwe 2009b). Σε διαφορετική περίπτωση θα έπρεπε να επανέλθουν τα κράτη μέλη σε ένα σύστημα μεταβαλλόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών. Έτσι, το 1988, ο Γερμανός υπουργός εξωτερικών Hans-Dietrich Genscher σε ένα μνημόνιο που εξέδωσε και το οποίο είχε τον τίτλο «A European Currency Area and a European Central Bank» τόνισε πως για να ολοκληρωθεί η νομισματική ένωση της Ευρώπης απαιτείται πρωτίστως να ολοκληρωθεί η κοινή αγορά. Ήταν επίσης αναγκαίο να δημιουργηθεί μια ομάδα εμπειρογνομόνων για να μπορέσουν τα κράτη μέλη να αναπτύξουν μια σειρά από προτάσεις για τη δημιουργία της ΟΝΕ (Mayer 2012).

Για αυτό το λόγο, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ανόβερου, 27-28 Ιουνίου 1988, ζητήθηκε από τον Jacques Delors να εκπονήσει μια μελέτη για τη δημιουργία της ΟΝΕ. Με αυτό τον τρόπο συστάθηκε η Επιτροπή για τη Μελέτη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Σε αυτή την Επιτροπή συμμετείχαν οι 12 διοικητές των κεντρικών τραπεζών των κρατών μελών, ένας ακόμη επίτροπος και τρεις ανεξάρτητοι τεχνοκράτες, υπό την προεδρεία του προέδρου της Επιτροπής Jacques Delors. Στόχος της επιτροπής ήταν η διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες θα μπορούσε να συγκροτηθεί η ΟΝΕ. Τα αποτελέσματα της έκθεσης της Επιτροπής, που έμειναν γνωστά ως η έκθεση Delors, δημοσιεύτηκαν τον Απρίλιο του 1989 και αποτέλεσαν τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια για τη δημιουργία της ΟΝΕ (Committee for the Study of Economic and Monetary Union 1989). Σύμφωνα με την Έκθεση Delors, η νομισματική ένωση τόνιζε «τη διαβεβαίωση της απόλυτης και αμετάκλητης μετατρεψιμότητας των νομισμάτων; τη πλήρη φιλελευθεροποίηση

των κεφαλαιακών συναλλαγών και της πλήρους ενοποίησης των τραπεζικών και άλλων χρηματοπιστωτικών αγορών; και τη κατάργηση των περιθωρίων διακύμανσης και το αμετάκλητο κλείδωμα των συναλλαγματικών ισοτιμιών» (Committee for the Study of Economic and Monetary Union 1989, σ. 18-19)

Η έκθεση Delors ήταν η πρώτη ουσιαστική προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να προωθήσει και να διασφαλίσει την ΟΝΕ. Από την πλευρά του, ο ίδιος ο Delor είχε ήδη αποκτήσει μια πολύ σημαντική εμπειρία στον τομέα της νομισματικής πολιτικής και ήταν ιδεολογικά δεσμευμένος προς την επιτυχία της δημιουργίας της ΟΝΕ (Hix 2005). Η ΟΝΕ, όμως, όπως και ο δρόμος για την ΕΕ, δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί άμεσα. Η έκθεση Delors, όπως και η έκθεση Werner, πρότεινε τη δημιουργία της ΟΝΕ σε τρία στάδια χωρίς να υπάρχει όμως χρονικός περιορισμός στην υλοποίηση των σχεδίων, αφού δε θα μπορούσε να καθορισθεί, εκ των προτέρων, η δυνατότητα σύγκλισης των οικονομιών των κρατών μελών.

Το πρώτο στάδιο αφορούσε στη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς, την ένταξη όλων των κρατών μελών στο συναλλαγματικό μηχανισμό του ΕΝΣ και τη βελτίωση των συνθηκών μακροοικονομικής συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη μέλη. Ταυτόχρονα, αποφασίστηκε την ίδια περίοδο να ενισχυθεί ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών και η πολυμερής εποπτεία. Ουσιαστικά σε αυτό το πρώτο στάδιο θα γινόταν η εξάλειψη όλων των περιορισμών σχετικά με την κινητικότητα κεφαλαίων σε ευρωπαϊκό επίπεδο και ταυτόχρονα θα γινόταν εμφανής ο διαχωρισμός των κεντρικών τραπεζών και των κυβερνήσεων (Dominguez 2006). Το δεύτερο στάδιο αφορούσε στη θεσμική ενδυνάμωση της ΟΝΕ με στόχο να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο ο συντονισμός της νομισματικής πολιτικής των κρατών μελών. Το τρίτο αφορούσε στη δημιουργία της κοινής οικονομικής (νομισματικής) πολιτικής, ενώ οι συναλλαγματικές ισοτιμίες θα έπαιρναν την τελική τους μορφή μέσω της αμετάκλητης πρόσδεσης τους και θα προέκυπτε το ενιαίο νόμισμα, έστω και εάν δεν γίνονταν ρητή αναφορά σε αυτό. Επίσης, θα άρχιζε η λειτουργία του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) με ότι αυτό συνεπάγεται στην άσκηση της νομισματικής και της δημοσιονομικής πολιτικής.

Η έκθεση Delors (Committee for the Study of Economic and Monetary Union 1989) τόνιζε, πως στο δρόμο προς την ΟΝΕ θα έπρεπε τα κράτη μέλη να

εκπληρώσουν ορισμένες προϋποθέσεις, όπως η πλήρη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων, η σταθεροποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών σε συγκεκριμένες τιμές, καθώς και η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων. Επίσης, πρότεινε τη δημιουργία του ΕΣΚΤ, το οποίο θα λειτουργούσε ανεξάρτητα από οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση ή έλεγχο και επιπλέον έβαζε ανώτατα όρια σχετικά με τα δημοσιονομικά ελλείμματα των κρατών μελών. Ένα ακόμη στοιχείο που προέβλεπε η έκθεση Delors, αφορούσε στο συντονισμό της μακροοικονομικής πολιτικής, που αποτελούσε μια νέα εξέλιξη, η οποία έστω και εάν η έκθεση δεν τόνιζε την αναγκαιότητα της κοινής οικονομικής πολιτικής, εντούτοις τόνιζε την ανάγκη κεντρικού ελέγχου της δημοσιονομικής πολιτικής των κρατών μελών για να μπορεί η ΟΝΕ να λειτουργεί με επιτυχία (Dinan 2005). Πιο συγκεκριμένα, η έκθεση Delors (1989, σ. 15) ανέφερε «Η επιτυχία του προγράμματος της κοινής αγοράς καθορίζεται αποφασιστικά πάνω στον περισσότερο συντονισμό των εθνικών οικονομικών πολιτικών». Η έκθεση δηλαδή ήταν ένα σχέδιο προσαρμοσμένο στις ανάγκες της τότε εποχής χωρίς να περιλαμβάνει ούτε μεταβίβαση της κυριαρχίας, ούτε έναν κοινό προϋπολογισμό για την ΕΕ (Verdun 2007a). Ταυτόχρονα, ήταν φανερό πως δεν έκανε σαφείς αναφορές στη θεωρία των ΑΝΠ ως ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία για την αξιολόγηση του σχεδίου της νομισματικής ένωσης έκτος από το ότι αναγνώριζε το πρόβλημα των ασυμμετρικών διαταραχών (Wyplosz 2006). Από ότι φάνηκε και στη συνέχεια, αυτά τα κριτήρια δεν έγιναν ποτέ μέρος ούτε και της Συνθήκης του Μάαστριχτ (Bini-Smaghi *et al.* 1993). Ουσιαστικά δηλαδή, επιβεβαίωνε την ταύτιση απόψεων των κυρίαρχων κρατών σχετικά με την ακολουθούμενη πολιτική στη νομισματική ένωση που περιελάμβανε τη δέσμευση των κρατών μελών στη μονεταριστική ορθοδοξία. Η μελλοντική ΟΝΕ θα βασιζόνταν σε τέσσερις αρχές, α). στη σταθερότητα των τιμών, β). στη δημοσιονομική πειθαρχία γ). στη λιτότητα και δ). στις δομικές μεταρρυθμίσεις.

3.4.7 Η Συνθήκη του Μάαστριχτ

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η δημιουργία της ΟΝΕ ήταν το φυσικό επακόλουθο της Κοινής Αγοράς. Όπως αναλύεται σε σχετική έκθεση

της Επιτροπής για τη ΟΝΕ «A single currency is the natural complement of a single market. The full potential of the latter will not be achieved without the former. Going further, there is a need for economic and monetary union in part to consolidate the potential gains from completing the internal market, without which there would be risks of weakening the present momentum of the 1992 process». (European Commission 1990, σ. 11). Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όπως υποστηρίζει ο Wyplosz (2006), κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων οι οποίες μας οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ έγινε φανερό η μη ταύτιση των απόψεων της Γαλλίας και της Γερμανίας. Από τη μια πλευρά, η Γερμανία έδινε έμφαση στη σημασία των πολιτικών και της σύγκλισης, ενώ από την άλλη, η Γαλλία στη δημιουργία νέων θεσμικών εργαλείων.

Μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης, τον Ιούνιο του 1989, το οποίο υιοθέτησε το σχέδιο Delors και πρότεινε την έναρξη του πρώτου σταδίου για τη δημιουργία της ΟΝΕ την 1 Ιουλίου 1990, δημιουργήθηκε η ανάγκη για την έναρξη λεπτομερών διαπραγματεύσεων σχετικά με τα επόμενα στάδια της ΟΝΕ. Οι διαπραγματεύσεις άρχισαν με τα Διακυβερνητικά Συνέδρια στην Ρώμη, τον Οκτώβριο του 1990 και τελείωσαν στο Μάαστριχτ το 1991, όπου αποφασίστηκε η τροποποίηση της Συνθήκης της Ρώμης για τη δημιουργία της ΟΝΕ. Στο Μάαστριχτ συζητήθηκαν, επίσης, θέματα εναρμόνισης της κοινωνικής πολιτικής στο πλαίσιο της ΕΕ καθώς, καθώς και η διαδικασία που θα έπρεπε να ακολουθηθεί για τη δημιουργία μιας Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ)²⁹. Ουσιαστικά στα Διακυβερνητικά Συνέδρια συζητήθηκε τόσο η δημιουργία της ΟΝΕ, όσο και η δημιουργία μιας μελλοντικής Πολιτικής Ένωσης. Όμως, οι συζητήσεις για την τελευταία είχαν μάλλον περιορισμένα αποτελέσματα.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992 και επικυρώθηκε από όλα τα μέλη της την 1 Νοεμβρίου 1993. Κύριος στόχος της Συνθήκης ήταν η οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση της Ευρώπης, πέρα από το ΕΝΣ και το ΜΣΙ που εκείνη την περίοδο είχαν δεχτεί σοβαρά πλήγματα

²⁹ Τα πεδία της εξωτερικής και της κοινωνικής πολιτικής δεν θα γίνουν αντικείμενο αυτής της μελέτης.

αξιοπιστίας³⁰. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ προέβλεπε πως για να προχωρήσει η οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης θα έπρεπε πρωτίστως να ολοκληρωθεί ο ενιαίος ευρωπαϊκός οικονομικός χώρος μέσω της δημιουργίας του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, του ευρώ, της δημιουργίας της ΕΚΤ και της κατάργησης μιας σειράς επισήμων ή μη φραγμών που περιορίζουν την ελεύθερη διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών, ατόμων, και κεφαλαίων μεταξύ των κρατών μελών (Gilpin 2007). Η στρατηγική η οποία ακολουθήθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ τόνιζε τη σημασία δύο κυρίως αρχών, της βαθμιαίας μετάβασης και της σύγκλισης (De Grauwe 2009b).

Κατά τη σύναψη της Συνθήκης σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε διάφορες σημαντικές ομάδες. Μια από αυτές ήταν η Επιτροπή των Διοικητών των Κεντρικών Τραπεζών, η οποία σχεδίασε τον τρόπο λειτουργίας της ΕΚΤ σύμφωνα με το Deutsche Bundesbank Act, εδραίωσε το γερμανικό μοντέλο στη λειτουργία της ΕΚΤ και εισήγαγε την αρχή του «One person, one vote» (Issing 2010). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο των Υπουργών έπαιξαν και αυτά σπουδαίο ρόλο. Το τελευταίο μάλιστα ήταν αυτό που θα ενέκρινε τις τελικές προτάσεις της Επιτροπής.

Η οικονομική ενοποίηση αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί, όπως προέβλεπαν και η έκθεση Werner και το σχέδιο Delors σε τρία στάδια, που όμως αυτή τη φορά θα είχαν πιο αυστηρά χρονοδιαγράμματα. Τα στάδια αυτά που περιγράφονται στον πίνακα 3.3 διαβεβαίωναν ότι στο τέλος της τελευταίας δεκαετίας του 2000 η ΕΕ θα είχε δημιουργήσει την πολυπόθητη ΟΝΕ, η οποία θα στηρίζονταν σε τρεις πυλώνες: α) το κοινό νόμισμα (ευρώ), β) την ΕΚΤ και γ) την κατάργηση όλων των επίσημων ή ανεπίσημων φραγμών και περιορισμών. Βέβαια, δεν έλειπαν εκείνοι οι οποίοι αμφισβήτησαν πως η ΟΝΕ θα μπορούσε να δημιουργηθεί με βάση το αυστηρό χρονοδιάγραμμα του Μάαστριχτ (Eichengreen και Frieden 1993).

³⁰ Το έτος 1992 έως και τα μέσα του 1993 συνέβησαν μια σειρά από σημαντικά γεγονότα που οδήγησαν σε μια κατ' ουσία κρίση του ΕΝΣ. Παρόλα αυτά δεν θα γίνουν μέρος αυτής της εργασίας. Αξίζει όμως να θυμόμαστε πως οι ευρωπαίοι ηγέτες μέσω των Συμβουλίων και μέσω της Επιτροπής τόνιζαν πως το ΕΝΣ είναι ο κύριος συντελεστής για την σταθερότητα και την ευημερία στην Ευρώπη.

Πίνακας 3.3 Τα τρία στάδια δημιουργίας της ΟΝΕ

Στάδια	Χρονικό Όριο	Οικονομικά Χαρακτηριστικά	Νομισματικά Χαρακτηριστικά
Πρώτο στάδιο	1/07/1990 - 31/12/1993	<ul style="list-style-type: none"> • Συμπλήρωση της ενοποίησης της εσωτερικής αγοράς • Ενίσχυση της πολιτικής ανταγωνισμού • Πλήρης εφαρμογή της αναδιάρθρωσης των διαρθρωτικών ταμείων • Ενίσχυση του συντονισμού και της εποπτείας με τη δημιουργία μηχανισμού «πολυμερούς εποπτείας» • Προϋπολογιστικές προσαρμογές στις χώρες οι οποίες έχουν υψηλά δημόσια ελλείμματα ή υψηλό δημόσιο χρέος 	<ul style="list-style-type: none"> • Απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων • Ενίσχυση του συντονισμού της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής • Μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή των κρατών μελών στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος • Διευρυμένη χρήση του χρήσης του ECU
Δεύτερο στάδιο	1/01/1994 - 31/12/1998	<ul style="list-style-type: none"> • Αξιολόγηση και προσαρμογή των πολιτικών του σταδίου Ι • Ονομαστική σύγκλιση που θα συνδέεται με τη διατήρηση των δημόσιων ελλειμμάτων σε χαμηλά επίπεδα 	<ul style="list-style-type: none"> • Ίδρυση του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ιδρύματος (ΕΝΙ) • Δυνατός παραπέρα περιορισμός των περιθωρίων διακύμανσης του ΜΣΙ του ΕΝΣ • Απαγόρευση του «εκχρηματισμού» του δημοσίου χρέους • Ανεξαρτησία των εθνικών κεντρικών τραπεζών • Πάγωμα της σύνθεσης της νομισματοδέσμης του ECU
Τρίτο στάδιο	1/01/1999-	<ul style="list-style-type: none"> • Οριστικό σύστημα συντονισμού προϋπολογισμών • Περαιτέρω ενίσχυση των διαρθρωτικών και περιφερειακών πολιτικών 	<ul style="list-style-type: none"> • Ίδρυση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ), το οποίο περιλαμβάνει μια ανεξάρτητη Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) • Η ΕΚΤ αναλαμβάνει την ευθύνη της ενιαίας νομισματικής πολιτικής • Χρησιμοποίηση του ECU ως κοινού Κοινοτικού νομίσματος

Πηγή: Βαβούρας (1994)

Σημαντικό γεγονός εκείνης της περιόδου υπήρξε, η ταύτιση των απόψεων των Mitterrand και Kohl για τον προσδιορισμό καθορισμένης ημερομηνίας δημιουργίας της ΟΝΕ. Η ταύτιση των απόψεων της Γαλλίας και Γερμανίας, αντιπροσώπευε και τη σύγκλιση της νομισματικής και της οικονομικής προσέγγισης που αντίστοιχα πρόσβευαν οι δυο χώρες. Σύμφωνα με τη Συνθήκη για την ΕΕ, τα κράτη μέλη θα έπρεπε να έχουν επιτύχει ένα μεγάλο βαθμό οικονομικής σύγκλισης πριν προχωρήσουν στην ένταξη τους στην ΟΝΕ. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτούργησε και η υιοθέτηση των κριτηρίων σύγκλισης, δηλαδή των κανόνων ένταξης των υποψήφίων κρατών στην ΟΝΕ³¹. Τα κριτήρια αυτά περιελάμβαναν το κριτήριο σταθερότητας των δημοσίων οικονομικών ή αλλιώς κριτήριο δημοσιονομικής πειθαρχίας (δημόσια ελλείμματα και δημόσιο χρέος), το κριτήριο σταθερότητας των τιμών (πληθωρισμός), το κριτήριο σύγκλισης των επιτοκίων και τέλος το κριτήριο συμμετοχής στον ΜΣΙ του ΕΝΣ (συναλλαγματικές ισοτιμίες). Ταυτόχρονα, υπήρχαν και δύο «ρήτρες διαφυγής», όπως περιγράφονται παρακάτω στον πίνακα 3.4.

Για κάθε κράτος μέλος, η μετάβαση στο τελευταίο στάδιο δημιουργίας της ΟΝΕ θα επιτυγχάνονταν μόνο εάν ικανοποιούνταν τα κριτήρια σύγκλισης, όπως περιγράφονταν από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Από ότι φαίνεται όμως, τα κριτήρια αυτά επικεντρώθηκαν κυρίως στη ονομαστική σύγκλιση και στη δημοσιονομική πειθαρχία των υποψήφίων κρατών μελών της ΕΕ, παραβλέποντας τις συνθήκες πραγματικής σύγκλισης των οικονομιών τους, όπως αυτές περιγράφονται από τη θεωρία των ΑΝΠ (Bladen-Hovell 2007). Ουσιαστικά δηλαδή, τα κριτήρια του Μάαστριχτ ήταν απλοί κανόνες για τη δημοσιονομική σταθερότητα και τη σταθερότητα των τιμών (Afxentiou 2000). Σε αντίθεση με τα κριτήρια σύγκλισης που εισήγαγε η συνθήκη του Μάαστριχτ, τα κριτήρια των ΑΝΠ που θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο, αναφέρουν ότι οι κύριοι συντελεστές για την πραγματική σύγκλιση των οικονομιών είναι μεταξύ άλλων η κινητικότητα των

³¹ Θα πρέπει να σημειωθεί πως η υπόθεση της πολιτικής σύγκλισης των οικονομιών είναι μέρος της βιβλιογραφίας σχετική με τη διεθνή πολιτική οικονομία και αναπτύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90. Βασική αρχή αυτή είναι πως η οικονομική παγκοσμιοποίηση εξανάγκασε τις ανεπτυγμένες δημοκρατίες να εφαρμόσουν περισσότερο κοινές οικονομικές πολιτικές, οι οποίες οδηγούν σε πανομοιότυπα μακροοικονομικά αποτελέσματα (Bearce 2009).

Πίνακας 3.4 Τα κριτήρια σύγκλισης και οι ρήτρες διαφυγής

Τα κριτήρια σύγκλισης	Ρήτρες διαφυγής χρέους και ελλείμματος
1. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν το 3% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)	Σύμφωνα με το κριτήριο του δημοσιονομικού ελλείμματος τα ελλείμματα θα έπρεπε να μειώνονται ουσιαστικά και συνεχόμενα και να φτάνουν σε ένα επίπεδο κοντά στην αξία αναφοράς ενώ σε έκτακτες περιπτώσεις οι οποίες δεν μπορούσαν να προβλεφθούν το έλλειμμα θα έπρεπε να είναι κοντά στην τιμή αναφοράς.
2. Το δημόσιο χρέος δεν θα πρέπει να είναι περισσότερο από το 60% του ΑΕΠ	Ταυτόχρονα σχετικά με το κριτήριο του δημόσιου χρέους η αναλογία του θα έπρεπε να είναι επαρκώς μειούμενη και να προσεγγίζει την τιμή αναφορά με ένα ικανοποιητικό ρυθμό.
3. Τα περιθώρια διακύμανσης των συναλλαγματικών ισοτιμιών θα πρέπει να παραμένουν μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια εντός του ΜΣΙ χωρίς να υπάρχουν υποτιμήσεις και μεγάλες διακυμάνσεις κατά τα δυο τελευταία χρόνια πριν την εξέταση του αιτήματος ένταξης.	
4. Ο πληθωρισμός δεν θα έπρεπε το τελευταίο έτος πριν την εξέταση του αιτήματος ένταξης να υπερβαίνει τον αντίστοιχο ρυθμό των τριών κρατών μελών με την καλύτερη απόδοση κατά περισσότερο από 1,5%.	
5. Το μέσο ονομαστικό μακροπρόθεσμο επιτόκιο ένα χρόνο πριν την εξέταση του αιτήματος ένταξης δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τον αντίστοιχο ρυθμό των τριών κρατών μελών με την καλύτερη απόδοση κατά περισσότερο από 2 μονάδες.	

συντελεστών παραγωγής, η ευελιξία των μισθών και των τιμών, η δημοσιονομική ολοκλήρωση, ο υψηλός βαθμός οικονομικού ανοίγματος και η διαφοροποίηση της παραγωγής. Άρα, όπως υποστηρίζουν και οι Schmidt και Straubhaar, τα κριτήρια του Μάαστριχτ δεν βασίζονταν σε μια ισχυρή θεωρητική βάση, ούτε μπορούσαν να δικαιολογηθούν από οικονομικής απόψεως (Schmidt και Straubhaar 1995). Για αυτό το λόγο, οι Schmidt και Straubhaar (1995, σ. 217) υποστήριξαν πως, «υπήρχε μια ξεκάθαρη ασυμφωνία ανάμεσα στην οικονομική θεωρία και στην πολιτική πραγματικότητα».

Συνεπώς, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η Συνθήκη του Μάαστριχτ περιελάμβανε μια σειρά από κριτήρια σύγκλισης τα οποία ήταν μάλλον αυθαίρετα και δεν δημιουργούσαν τις πραγματικές συνθήκες βιωσιμότητας της ΟΝΕ. Ανάμεσα στα υποψήφια κράτη μέλη της ΟΝΕ υπήρχαν τεράστιες αποκλίσεις τόσο στο επίπεδο διαβίωσης και ευημερίας, όσο και σε αυτό της παραγωγικότητας, οι οποίες θα μεγάλωναν έπειτα από οποιαδήποτε διεύρυνση της (Issing 2010). Επιπλέον, αυστηρή κριτική δέχτηκαν επίσης οι τιμές που επιλέχθηκαν τόσο για το επίπεδο του δημόσιου χρέους, όσο και για το επίπεδο δημόσιου ελλείμματος. Τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ φαίνεται να ήταν απλά κάποιοι συγκεκριμένοι στόχοι αποδοτικότητας των οικονομιών της ΕΕ τα οποία επικεντρώνονταν κυρίως στην ονομαστική σταθερότητα της ΟΝΕ (Artis 2003).

Στην προσπάθεια κατανόησης των λόγων για τους οποίους επιλέχθηκαν τα συγκεκριμένα κριτήρια, οφείλει κανείς να εξετάσει αν ήταν δόκιμο η δημιουργία της ΟΝΕ να πραγματοποιηθεί στη βάση συγκεκριμένων χρονοδιαγραμμάτων, σταδίων και κριτηρίων. Κάνοντας μια ιστορική ανασκόπηση διαπιστώνουμε πως μια νομισματική ένωση μπορεί να δημιουργηθεί με διάφορους τρόπους και όχι απαραίτητα με μια προκαθορισμένη μεθοδολογία. Για παράδειγμα η ενοποίηση της Γερμανίας την 1^η Ιουλίου 1990. Η ενοποίηση της Γερμανίας πραγματοποιήθηκε ταχύτατα και χωρίς την ύπαρξη κανενός περιορισμού ή κριτηρίου σύγκλισης. Σε αντίθεση με την περίπτωση της Γερμανίας, η ΟΝΕ χρειάστηκε δέκα περίπου χρόνια για να ενοποιηθεί. Επομένως, προκύπτει το εύλογο ερώτημα, γιατί για την ένταξη μιας χώρας στη ζώνη του ευρώ θα έπρεπε να εκπληρώνονται συγκεκριμένα κριτήρια, ιδίως μάλιστα όταν αυτά δεν περιλαμβάνονται και δε εξηγούνται στη βάση κανενός θεωρητικού ή εμπειρικού οικονομικού υποδείγματος, όπως για

παράδειγμα είναι η θεωρία των ΑΝΠ; Με άλλα λόγια, για ποιούς λόγους οι σχεδιαστές της Συνθήκης τόνισαν τόσο πολύ τη μακροοικονομική σύγκλιση πριν από την έναρξη της ΟΝΕ, ενώ η θεωρία των ΑΝΠ τονίζει τις μικροοικονομικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας επιτυχημένης νομισματικής ένωσης;

Τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ είναι μάλλον το αποτέλεσμα συμβιβασμού έπειτα από μια περίοδο σκληρών διαπραγματεύσεων για τη δημιουργία της ΟΝΕ (Schmidt και Straubhaar 1995). Πίσω από τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ κρύβονται τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των ισχυρών κρατών της ΕΕ και πιο συγκεκριμένα της Γερμανίας και της Γαλλίας. Δεν είναι βέβαιο εάν χώρες, όπως η Γερμανία, με χαμηλό πληθωρισμό και δημόσιο χρέος θα αποδέχονταν την ένταξη στην ΟΝΕ χωρών με υψηλό πληθωρισμό και δημόσιο χρέος όπως για παράδειγμα της Ελλάδας, γεγονός που από μόνο του θα μπορούσε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων (Alesina και Grilli 1993). Όπως πολύ σωστά αναφέρουν οι ίδιοι:

«unless Germany obtains a disproportionate degree of control over monetary policy of the union, it will not have much interest in joining. This creates tensions, particularly in hard times. If the European monetary Policy follows German preferences, other countries are likely to have to endure the “wrong” monetary policy in times of need. For instance, the British might have to suffer through a lengthy recession without lowering interest rates. If they are not willing to do so, there is no hope for the union, since Germany cannot be asked to agree to change its policies. In more colorful terms, one cannot ask Germany to sell “credibility” for free» (Alesina και Grilli 1993, σ. 164).

Πράγματι, ο De Grauwe (2009b) αναλύοντας το ρόλο που έπαιξε η πληθωριστική μεροληψία στη διαδικασία δημιουργίας της ΟΝΕ προτείνει μια πολύ πιθανή εξήγηση: Στη Γερμανία εξαιτίας της ύπαρξης της Bundesbank θεωρήθηκε πως κύριο μέλημα της πολιτείας ήταν η σταθερότητα των τιμών. Όμως, σε μια νομισματική ένωση όπως η ΟΝΕ, έστω και εάν η ΕΚΤ ταυτίζονταν πλήρως με τη Bundesbank, οι εκπρόσωποι της θα μπορούσαν να είχαν διαφορετικές προτιμήσεις

για το ύψος του πληθωρισμού. Το γεγονός αυτό θα σήμαινε την επιλογή ενός στόχου πληθωρισμού διαφορετικού από αυτόν που επέβαλαν τα γερμανικά συμφέροντα. Για αυτόν το λόγο, η Γερμανία θέλησε να ελέγξει τη συμμετοχή των κρατών μελών στη νομισματική ένωση έτσι ώστε να ενταχθούν μόνο οι χώρες με τις ίδιες προτιμήσεις με τη Γερμανία όσον αφορά το στόχο της σταθερότητας των τιμών (Morales και Padilla 1994). Άρα, πριν από το Μάαστριχτ, οι υποψήφιοι προς ένταξη χώρες θα έπρεπε να αποδείξουν στην Γερμανία πως ενδιαφέρονται για τον πληθωρισμό με τον ίδιο τρόπο που ενδιαφέρονταν και εκείνη. Σύμφωνα με τον De Grauwe (2009b, σ. 239), «αυτή η αυτοεπιβαλλόμενη τιμωρία ήταν μια επιπλέον απόδειξη για την Γερμανία ότι οι χώρες όπως η Ιταλία ενδιαφέρονταν σοβαρά να καταπολεμήσουν τον πληθωρισμό». Αν τα κράτη μέλη ικανοποιούσαν αυτήν την προϋπόθεση τότε θα μπορούσαν να ενταχθούν στη νομισματική ένωση.

Σύμφωνα με τον De Grauwe (2009b), το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για τα δημοσιονομικά κριτήρια, δηλαδή τόσο για το κριτήριο του ελλείμματος του προϋπολογισμού, όσο και για το κριτήριο του δημόσιου χρέους. Σε εθνικό επίπεδο φαίνεται πως το πολιτικό σύστημα και κατ' επέκταση οι πολιτικοί, μπαίνουν πολλές φορές στον πειρασμό να προκαλέσουν αιφνιδιαστικό πληθωρισμό έστω και εάν οι νομισματικές αρχές της χώρας έχουν τις ίδιες προτιμήσεις με τις πολιτικές αρχές. Όμως, εάν ένα κράτος μέλος έχει την τάση να προκαλεί βραχυχρόνια συστηματικά αιφνιδιαστικό πληθωρισμό, τότε αυξάνεται η πιθανότητα πληθωριστικών πιέσεων σε ολόκληρη την Ευρωζώνη. Αυτό, όμως, δεν θα ήταν προς το συμφέρον της Γερμανίας. Όσο τα υποψήφια προς ένταξη κράτη μέλη έχουν χαμηλά επίπεδα δημόσιου χρέους και δημόσιων ελλειμμάτων, τόσο μειώνεται η πιθανότητα εμφάνισης πολιτικών αύξησης πληθωρισμού και τόσο μειώνεται ο κίνδυνος ύπαρξης πληθωριστικών πιέσεων στην Ευρωζώνη³². Για αυτό το λόγο, η Γερμανία θέλησε να επιβάλει τα κριτήρια του δημόσιου χρέους και των δημόσιων ελλειμμάτων στις υποψήφιοις προς ένταξη χώρες. Από την άλλη, το κριτήριο της σταθερότητας των συναλλαγματικών ισοτιμιών επιλέχθηκε για να μην μπορέσουν τα υποψήφια κράτη μέλη να συμμετάσχουν στη νομισματική ένωση με μια υποτιμημένη συναλλαγματική ισοτιμία που θα είχε άμεση επίπτωση στην

³² Η υπόθεση αυτή βασίζεται στο πολιτικό κίνητρο που έχει μια κυβέρνηση με υψηλό δημόσιο χρέος να προκαλέσει αιφνιδιαστικό πληθωρισμό για να μειώσει έτσι την αξία του δημόσιου χρέους της.

ανταγωνιστικότητα των αγαθών τους. Για τον ίδιο λόγο, που έχει σχέση με το ενδεχόμενο κερδοσκοπικών πιέσεων στις αγορές κεφαλαίου, επιλέχθηκε και το κριτήριο της σύγκλισης των επιτοκίων.

Τα αμέσως επόμενα χρόνια της Συνθήκης του Μάαστριχτ ήταν φανερό πως τα κριτήρια δεν θα ήταν εύκολο να ικανοποιηθούν από τα κράτη μέλη της ΕΚ, κυρίως από την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα (Pollard 1995). Με βάση αυτά τα κριτήρια σύγκλισης, δεν είναι καθόλου σίγουρο πως η πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών θα βρίσκονταν σε ετοιμότητα για την ένταξη τους στην ΟΝΕ. Μάλιστα, εάν κανείς επικεντρωνόταν αυστηρά στα κριτήρια του Μάαστριχτ, τότε θα διαπίστωνε πως μόνο το Λουξεμβούργο θα μπορούσε να γίνει μέλος της ΟΝΕ. Για αυτό το λόγο, ακόμα και έπειτα από τη Σύνοδο Κορυφής της Μαδρίτης το 1995, η ιδέα μιας νομισματικής ένωσης πολλών ταχυτήτων θεωρούνταν μια αξιόπιστη εναλλακτική επιλογή (Alesina και Grilli 1993; Aglietta και Uctum 1996). Η προσέγγιση των πολλών ταχυτήτων θεωρούνταν από πολλούς πιο αξιόπιστη στρατηγική για τη δημιουργία της ΟΝΕ και για αυτό πολλοί ήταν αυτοί που τη θεωρούσαν πάρα πολύ πιθανή (Dornbusch 1990; Bayoumi και Eichengreen 1993; Letiche 1992). Ο Letiche (1992) υποστήριζε πως μάλλον το πιο αξιόπιστο σενάριο θα ήταν να δημιουργηθούν δυο ή τρεις διαφορετικές ομάδες κρατών, οι οποίες θα είχαν διαφορετικά χρονοδιαγράμματα ένταξης στην ΟΝΕ ανάλογα με την ικανότητα τους να εκπληρώσουν τα κριτήρια σύγκλισης. Αυτό το γεγονός, έβρισκε αντίθετους τους Alesina και Grilli (1993), οι οποίοι θεωρούσαν πως σε μια τέτοια περίπτωση η διεύρυνση της ΟΝΕ δεν θα προχωρούσε σημαντικά.

Παρόλες αυτές τις συζητήσεις, με τις εκθέσεις σύγκλισης τόσο του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ινστιτούτου (ENI), όσο και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δηλώνονταν ότι τα υποψήφια κράτη μέλη θα έπρεπε να ρίξουν το βάρος τους στο ύψος των δημόσιων ελλειμμάτων και των χρεών, καθώς και να προσπαθήσουν με μεταρρυθμίσεις δομικού κυρίως χαρακτήρα να υποστηρίξουν την ανάπτυξη στα κράτη τους (European Monetary Institute 1998). Και οι δύο εκθέσεις διαπίστωσαν πως στην πρώτη φάση της ΟΝΕ θα έπρεπε να συμμετέχουν μόνο 11 μέλη. Έτσι και έγινε. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών το 1998, αποφασίστηκε να συμμετάσχουν τα 11 πρώτα κράτη μέλη που πληρούσαν τα κριτήρια του Μάαστριχτ και πιο συγκεκριμένα η Αυστρία, το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιρλανδία, η

Ισπανία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία, η Πορτογαλία και η Φιλανδία. Εκτός ΟΝΕ έμεινε μόνο η Ελλάδα καθώς δεν εκπλήρωνε τα κριτήρια. Η Δανία και η Μεγάλη Βρετανία αποφάσισαν πως δεν ήθελαν να ενταχθούν, ενώ η Σουηδία δεν πληρούσε το κριτήριο της ανεξαρτησίας της Κεντρικής Τράπεζας.

Πίνακας 3.5 Τα οικονομικά των υποψήφιων κρατών μελών τον Φεβρουάριο του 1998

Κράτος Μέλος	Δημόσιο έλλειμμα (% ΑΕΠ)	Δημόσιο Χρέος (& ΑΕΠ)	Συμμετοχή στην ΟΝΕ;
Βέλγιο	2.1	122.2	Ναι
Δανία	-0.7	64.1	Όχι
Γερμανία	2.7	61.3	Ναι
Ελλάδα	4.0	108.7	Όχι
Ισπανία	2.6	68.3	Ναι
Γαλλία	3.0	58.0	Ναι
Ιρλανδία	-0.9	67.0	Ναι
Ιταλία	2.7	121.6	Ναι
Λουξεμβούργο	-1.7	6.7	Ναι
Ολλανδία	1.4	72.1	Ναι
Αυστρία	2.5	66.1	Ναι
Πορτογαλία	2.5	62.0	Ναι
Φιλανδία	0.9	55.8	Ναι
Σουηδία	0.4	76.6	Όχι
Μεγάλη Βρετανία	1.9	53.4	Όχι

Πηγή: Dinan (2005)

Από τα παραπάνω βγάζουμε το συμπέρασμα πως η απόφαση ένταξης ενός κράτους στην ΟΝΕ φαίνεται πως ήταν μάλλον θέμα πολιτικής παρά οικονομίας. Σε μια μηνιαία έκθεση της, το 1998, η Bundesbank περιέγραφε «Η είσοδος στη νομισματική ένωση θα έχει σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις, οι οποίες θα πρέπει να προσεχτούν ιδιαίτερα, όταν θα ληφθεί η απόφαση ένταξης. Η επιλογή των συμμετεχόντων παραμένει ωστόσο μια πολιτική απόφαση». Τα παραδείγματα που επιβεβαιώνουν το παραπάνω σκεπτικό είναι πολλά. Πρώτα από όλα, η ίδια η Συνθήκη του Μάαστριχτ περιείχε ρήτρες διαφυγής, άρα πολλά από τα κράτη που δεν πληρούσαν τα κριτήρια του Μάαστριχτ έγιναν δεκτά γιατί η αναλογία των τιμών του δημοσίου χρέους τους ήταν μειούμενη. Τέτοια παραδείγματα όπως βλέπουμε

από τον πίνακα 3.5 είναι η Γερμανία, η Ισπανία, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Ολλανδία, η Αυστρία και η Πορτογαλία. Ακόμα περισσότερο, είναι γνωστό πως για να ικανοποιήσουν το κριτήριο του δημόσιου ελλείμματος η Γερμανία και η Γαλλία προέβησαν σε εκτεταμένη χρήση της «δημιουργικής λογιστικής». Για παράδειγμα, στην Γαλλία οι Γαλλικές Τηλεπικοινωνίες το 1997 πλήρωσαν στην Γαλλική κυβέρνηση ένα μέρος του δημόσιου ελλείμματος της χώρας, ενώ στην Γερμανία, τον Μάιο του 1997, ο υπουργός οικονομικών προσπάθησε να ανατιμήσει την αξία των γερμανικών αποθεμάτων χρυσού για να επιτύχει τη μείωση του γερμανικού ελλείμματος (Dinan 2005).

3.4.8 Οι βασικές αιτίες δημιουργίας της ONE

Η συνθήκη του Μάαστριχτ δεν ήταν αποτέλεσμα ούτε των ιστορικών συνθηκών εκείνης της εποχής, έστω και εάν αυτές συνέβαλαν με τον τρόπο τους στη δημιουργία της ONE, ούτε αποτέλεσμα κάποιας φυσικής διαδικασίας. Στην πραγματικότητα μια σειρά από δρώντες για πολλούς και διαφορετικούς λόγους συντέλεσαν στην πραγματοποίηση της. Για παράδειγμα, οι Krugman και Obstfeld (2003, σ. 612) αναφέρουν πως υπάρχουν τέσσερις λόγοι για τους οποίους τα κράτη μέλη της ΕΕ προχώρησαν πέρα από το ΕΝΣ: α) η πεποίθηση πως το κοινό νόμισμα της ΕΕ θα δημιουργούσε μια περισσότερο ολοκληρωμένη Ευρωπαϊκή αγορά, άρα και τα οφέλη της νομισματικής ένωσης θα ήταν μεγαλύτερα αφού θα παραμερίζονταν οι φόβοι για αλλαγές των ισοτιμιών και θα εξαλείφονταν το κόστος μετατροπής των νομισμάτων, β) η ΕΚΤ θα έδειχνε περισσότερο ενδιαφέρον για τα προβλήματα των άλλων κρατών μελών και έτσι θα εξαλείφονταν το μονόπλευρο ενδιαφέρον για τους γερμανικούς μακροοικονομικούς στόχους σε βάρος των άλλων κρατών μελών, γ) αν οι ευρωπαίοι ήθελαν να συνδυάσουν τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες με την ελευθερία στις ροές κεφαλαίων, τότε το ενιαίο νόμισμα ήταν η καλύτερη λύση και δ) όλοι οι ηγέτες των κρατών μελών ευελπιστούσαν ότι το Μάαστριχτ θα εξασφάλιζε την πολιτική σταθερότητα. Άλλοι πάλι, όπως οι Tadeh και Verdun (2009), υποστηρίζουν πως η ONE ήταν το αποτέλεσμα περισσότερο της αντίδρασης των ευρωπαϊκών κρατών στις παγκόσμιες

προκλήσεις και αλλαγές και πως η όποια αντίδραση γινόταν εφικτή κυρίως μέσω της δημιουργίας των ευρωπαϊκών θεσμών. Συνεπώς, η ONE προωθήθηκε εξαιτίας των εθνικών συμφερόντων του γαλλογερμανικού μπλοκ και της ανάγκης διατήρησης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων τους διεθνώς σε υψηλά επίπεδα. Σύμφωνα με τους Tadeh και Verdun (2009, σ. 278), «the single currency will survive as long as the Franco-German political deal sticks, the belief in the “sound money” idea remains hegemonic in Europe, and the losers from EMU are underrepresented in national and EU institutions. While domestic motives cannot explain embarking on a long-term project, they can definitely be sufficient to derail one».

Πέρα από αυτές τις προσεγγίσεις, η όλη συζήτηση μας μπορεί να κατηγοριοποιηθεί και να αναλυθεί καλύτερα στη βάση μιας σειράς συγκεκριμένων πλαισίων³³. Με αυτό τον τρόπο, θα προσπαθήσουμε να δομήσουμε τις πληροφορίες και να κατανοήσουμε τις κύριες αιτίες οι οποίες μας οδήγησαν στη δημιουργία της ONE. Αυτό για παράδειγμα, μπορεί να γίνει κατηγοριοποιώντας τις διάφορες απόψεις κατανέμοντας ταυτόχρονα τις κυριότερες θεωρίες σε μια κλίμακα (Verdun 2002b). Μια άλλη μέθοδος κατηγοριοποίησης είναι η διάκριση ανάμεσα στην υψηλή και στη χαμηλή πολιτική (Kaltenthaler 2002). Σε ένα άλλο επίπεδο, μπορεί να εξυπηρετεί καλύτερα η φιλοσοφική διάκριση, όπως για παράδειγμα, διά μέσου της υπογράμμισης της οντολογικής και επιστημολογικής λογικής των διαφόρων προσεγγίσεων σχετικά με την ONE (Adler 1997). Σε αυτήν τη διατριβή θα επιχειρηθεί η κατηγοριοποίηση μέσω της δημιουργίας τριών διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης όπως προτείνονται και από τους Sadeh και Verdun (2009). Τα επίπεδα κατηγοριοποίησης είναι το παγκόσμιο, το ευρωπαϊκό και το εθνικό³⁴, τα οποία προτιμώνται συνήθως από τους οπαδούς της πολιτικής οικονομίας. Αυτή η μέθοδος της κατηγοριοποίησης προσφέρει ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων αφού με αυτό τον τρόπο παρουσιάζονται στις διάφορες μορφές τους μια πληθώρα θεωρητικών επιχειρημάτων και

³³ Για εξαιρετικές θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με την ανάλυση του γιατί η ONE πραγματοποιήθηκε βλέπε Story (1988), Dyson (1994), Dyson και Featherstone (1999), Verdun (2002b), Dyson (2003) και Sadeh και Verdun (2009).

³⁴ Ένα μεγάλο μέρος της παραπάνω ανάλυσης βασίζεται στο εξαιρετικό άρθρο των Sadeh και Verdun (2009). Εκείνοι προτείνουν και ένα τέταρτο επίπεδο ανάλυσης το εγχώριο το οποίο όμως δεν θα γίνει μέρος της παρούσας διατριβής.

μεθοδολογικών εργαλείων, τα οποία συνεισφέρουν στη διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος. Στο τέλος αυτής της διαδικασίας, θα είμαστε σε θέση να βγάλουμε ασφαλές συμπεράσματα τόσο για τις κύριες αιτίες δημιουργίας της ONE, όσο και για τη σημασία που παίζουν οι θεωρητικές προσεγγίσεις στην αξιολόγηση της διαδικασίας της ΕΟΕ.

3.4.8.1 Παγκόσμιο επίπεδο

Σχετικά με την εξήγηση της δημιουργίας και της επικύρωσης της Συνθήκης για την ΕΕ πολλά έχουν ειπωθεί. Η ανάλυση σε παγκόσμιο επίπεδο εδράζει στη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας που αναπτύχθηκε πρωτίστως από τον Charles Kindleberger, με βάση την οποία η βιωσιμότητα ενός διεθνούς καθεστώτος εξαρτάται από την επικράτηση μιας κυρίαρχης εξουσίας (Gilpin 1987). Για τους Γάλλους, η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, σε παγκόσμιο επίπεδο, ήταν η περιφερειακή απάντηση της Ευρώπης για ισορροπία στις προκλήσεις που αντιμετώπιζε, εκείνη την περίοδο, εξαιτίας της αποσταθεροποιητικής πολιτικής των ΗΠΑ (Henning 1998). Για άλλους οι γαλλικές προσπάθειες για την Ευρωπαϊκή ενοποίηση είχαν στόχο τον περιορισμό της αμερικάνικης επιρροής (Howarth 2001). Με αυτό τον τρόπο οι υπερατλαντικές εντάσεις επηρέασαν σημαντικά τόσο το σχηματισμό του ΕΝΣ (Ludlow 1982; Story 1988), όσο και την προσπάθεια να πεισθεί η Γερμανία προς αυτή την κατεύθυνση (Story και de Cecco 1993). Η δημιουργία της ONE ήταν μια περιφερειακή απάντηση της Ευρώπης στις πολιτικές των ΗΠΑ και σε ορισμένες περιπτώσεις των Βρετανών, οι οποίες ήθελαν να επιβεβαιώσουν το σημαντικό ρόλο που έπαιζε η ΕΕ στη διαχείριση της παγκόσμιας οικονομίας (Murlon-Druot 2011).

Επιπλέον, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η ONE ήταν αποτέλεσμα της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και του φόβου που υπήρχε σχετικά με τις επιπτώσεις που θα είχε η επανένωση της Γερμανίας. Για αυτό το λόγο, φαίνεται πως υπήρξε μια σημαντική προσπάθεια ενσωμάτωσης της ενοποιημένης Γερμανίας στην Ευρώπη μέσω της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Από την άλλη, υπάρχουν πολλοί που υποστηρίζουν πως η Συνθήκη του Μάαστριχτ ήταν ουσιαστικά μέρος της ανταλλαγής της Γερμανίας για την

εξασφάλιση της συναίνεσης της Δύσης προς την ενοποίηση της (Garret 1993; Kaltenthaler 1998; Pond 1993; Thatcher 1993). Έτσι, η Γερμανία φαίνεται πως υποστήριξε τη δημιουργία της ΟΝΕ για να ενδυναμώσει τη διεθνή θέση και νομιμότητα της (Tsoukalis 1996; Dyson και Featherstone 1999; Garton Ash 1993). Για την ενοποιημένη Γερμανία, το ζήτημα της ΟΝΕ όπως είχε αναφέρει ο καγκελάριος Κολ ήταν ζήτημα «πολέμου ή ειρήνης στον 21^ο αιώνα» (Τσούκαλης 2014, σ. 235). Από την άλλη, η Γαλλία φαίνεται να χρησιμοποίησε την ΟΝΕ σαν ένα εξιλαστήριο θύμα για να δικαιολογήσει την οικονομική ολοκλήρωση με την Γερμανία (Andrews 1993; Helleiner 1994).

Σημαντικός στην όλη συζήτηση φαίνεται να είναι και ο ρόλος της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, η οποία περιόρισε τη δυνατότητα αυτονομίας της νομισματικής πολιτικής των κρατών μελών και με αυτό τον τρόπο έδωσε το ερέθισμα στα κράτη μέλη να αρχίσουν σίγα σιγά να συνειδητοποιούν πως η παγκοσμιοποίηση δεν επηρέαζε και τόσο την οικονομική αποτελεσματικότητά τους (Jones *et al.* 1998). Πολλοί επίσης ήταν αυτοί που τόνισαν πως η δημιουργία της ΟΝΕ ήταν συνέπεια των ιδεολογικών πεποιθήσεων των ευρωπαϊών ηγετών (Goldmann 1997; Katzenstein 1997). Έτσι, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η δημιουργία της ΟΝΕ μπορεί να είναι και αποτέλεσμα μιας ιδεολογικής αλλαγής από τον Κεϋνσιανισμό προς το μονεταρισμό ειδικά μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973 (McNamara 1998, 2006a; Young 2002; Hix 2005). Η αποτυχία του Κεϋνσιανισμού τόνισε την ανάγκη να στραφεί η οικονομική πολιτική προς τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, ώστε να επανέλθει η οικονομική ανάπτυξη στην Ευρώπη μέσω της σταθερότητας των τιμών και της χαμηλής ανεργίας. Η δημιουργία της ΟΝΕ δηλαδή προωθήθηκε κυρίως από τη σύγκλιση των οικονομικών ιδεών (Dyson 1994; Marcussen 1997; Marcussen 2000; Verdun 2000).

Όλες οι παραπάνω προσπάθειες, μπορεί να προσφέρουν μια χρήσιμη εξήγηση για το πως η διαδικασία της Ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης προχώρησε με βάση την ύπαρξη συγκεκριμένων χρονοδιαγραμμάτων. Όμως, οι εξηγήσεις αυτές δεν κρίνονται απόλυτα επαρκείς και για αυτό το λόγο θα πρέπει τόσο η δημιουργία της ΟΝΕ, όσο και τη μετάβαση της προς μια υπερεθνική διακυβέρνηση να προσεγγιστεί και να εξηγηθεί και με έναν διαφορετικό τρόπο (Sadeh και Verdun 2009).

3.4.8.2 Ευρωπαϊκό επίπεδο

Η εξήγηση της διαδικασίας της ΕΟΕ ξεκινά από την αναπόφευκτη ανάγκη των κρατών να συμμετάσχουν στην ΟΝΕ. Σε αυτό το επίπεδο, είναι σημαντικός ο τρόπος μέσω του οποίου η δομή της εξουσίας, αλλά και η θεσμική και ιδεατή δομή της ΕΕ, δημιουργούν τις κατάλληλες εκείνες συνθήκες στα κράτη και στους σχεδιαστές πολιτικής για να αποδεχτούν τη συμμετοχή στην ΕΕ (Sadeh και Verdun 2009). Όπως πιο συγκεκριμένα τονίζουν οι Sadeh και Verdun (2009, σ. 281), «στο ευρωπαϊκό επίπεδο οι θεωρήσεις προτείνουν μια συστημική ή δομική λογική ή διαδικασία η οποία κατευθύνει στη συμμετοχή στην ΟΝΕ ως ένα είδος αναπόφευκτου για τα κράτη».

Η συζήτηση θα πρέπει να αρχίσει βέβαια με τον κυρίαρχο ρόλο της Γερμανίας στη νομισματική πολιτική της Ευρώπης. Σύμφωνα με αυτήν τη θέση, τα γερμανικά συμφέροντα ώθησαν τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης προς τη δημιουργία της ΟΝΕ. Κατά τη δεκαετία του '70 και του '80, ήταν σύνηθες να ταυτίζεται το ΕΝΣ με την ηγεμονική θέση της Γερμανίας. Άλλωστε, τα κυριότερα στοιχεία μιας ηγεμονικής δύναμης στο νομισματικό επίπεδο ήταν η υπερβολική χρηματοοικονομική ισχύς, η μεγάλη συνεισφορά της στη ρευστότητα του συστήματος και η δράση της ως δανειστής έσχατης ανάγκης (Eichengreen 2000). Πολλά έχουν ειπωθεί για την ασυμμετρία του ΕΝΣ τη δεκαετία του '80 και για την ικανότητα της Γερμανίας να δημιουργεί και να επηρεάζει την Ευρωπαϊκή νομισματική πολιτική, καθώς και για το πως τα υπόλοιπα κράτη επιθυμούσαν να ταυτίζονται με τη γερμανική πολιτική (Smeets 1990, De Grauwe 1991; Herz και Roger 1992; Congdon 1993; Fratianni και Von Hagen 1993). Όπως υποστηρίζουν πολλοί ερευνητές, οι κανόνες της ΟΝΕ αντικατοπτρίζουν ουσιαστικά τις θέσεις, τις απόψεις και τα συμφέροντα της Γερμανίας (Dyson 1994).

Όλα τα παραπάνω δε σημαίνουν βέβαια πως η Γερμανία αναζήτησε τρόπους να ηγηθεί στη δημιουργία της ΟΝΕ. Η Bundesbank πολλές φορές έδειξε τη δυσαρέσκεια της σχετικά με τη δημιουργία της ΟΝΕ. Αντίθετα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη ακολουθούσαν τις γερμανικές επιλογές γιατί ήθελαν να ωφεληθούν από την αξιοπιστία της (Maes και Verdun 2005). Επιπλέον, εκτός από την κριτική που ασκούσε κατά καιρούς η Bundesbank,

ένα μεγάλο ποσοστό των πολιτών της Γερμανίας ήταν σκεπτικοί σχετικά με τη δημιουργία της ONE (Barkin 1996; Bulmer και Paterson 1996; Markovits και Reich 1997). Στην πραγματικότητα, η Γερμανία ποτέ δεν είχε τη δυνατότητα να επιβάλλει στα άλλα κράτη μέλη να αποδεχτούν τους κανόνες της ONE ή να τιμωρήσει όσους παρέβαιναν τους κανόνες (McNamara 1998). Τα κράτη μέλη ήταν ελεύθερα να επιλέξουν εάν θα συμμετείχαν στην ONE. Η παραπάνω διαπίστωση οδηγεί στο συμπέρασμα πως η Γερμανία δεν ήταν στην πραγματικότητα ο ηγεμόνας της Ευρώπης αφού όλες οι υποθέσεις σχετικά με τις προϋποθέσεις ύπαρξης μιας ηγεμονικής εξουσίας στο νομισματικό επίπεδο μπορούν να αμφισβητηθούν³⁵ (Sadeh και Verdun 2009).

Αν όμως έλειπε η απαραίτητη δομή εξουσίας που θα ωθούσε προς τη δημιουργία της ONE, μήπως εν τέλει η δημιουργία της ONE ήταν αποτέλεσμα μιας νεολειτουργικής λογικής; Από την ανάλυση που προηγήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο προκύπτει πως το κυριότερο χαρακτηριστικό στοιχείο του νεολειτουργισμού είναι η διαδικασία της «διάχυσης», δηλαδή το γεγονός πως η συνεργασία σε ένα οικονομικό τομέα έχει σαν αποτέλεσμα τη μετέπειτα συνεργασία σε άλλους τομείς. Έτσι, για παράδειγμα η ολοκλήρωση του εμπορίου δημιούργησε την ανάγκη για τη νομισματική ολοκλήρωση. Οι σχεδιαστές πολιτικής επέλεξαν να θυσιάσουν την αυτονομία της νομισματικής πολιτικής των κρατών τους για να μπορέσουν να κρατήσουν τα υπόλοιπα δυο στοιχεία, τη συναλλαγματική σταθερότητα και την κινητικότητα των κεφαλαίων. Με αυτόν τον τρόπο, η νομισματική ένωση αποτέλεσε ένα φυσικό επακόλουθο της δημιουργίας της εσωτερικής αγοράς (Padoa-Schioppa 2000b). Άλλοι ερευνητές στη βάση αυτής της νεολειτουργικής οπτικής επικεντρώθηκαν στο ρόλο που έπαιζε η ΚΑΠ, αφού αυτή ειδικά τις πρώτες δεκαετίες, αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα έλξης για τη συμμετοχή της Γαλλίας στην ΕΚ (Dyson 1994; Kaltenthaler 2002).

Όμως, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η θεώρηση της διαδικασίας της «διάχυσης» έχει σημαντικά μειονεκτήματα και η νεολειτουργική προσέγγιση έχει καταρριφτεί ακόμα και από τον ίδιο τον Haas αφού αυτή δεν μπορεί να εξηγήσει τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης σε περιόδους στασιμότητας. Άρα, είναι πολύ δύσκολο

³⁵ Για μια πρόσφατη συζήτηση σχετικά με τον ηγεμονικό ρόλο της Γερμανίας βλέπε Bulmer και Paterson (2013) και Hampl (2012).

να ερμηνευτεί η δημιουργία της ONE στη βάση μιας νεολειτουργικής λογικής, όπου η ολοκλήρωση του εμπορίου ή/και των χρηματοοικονομικών μεθόδευσαν την ανάγκη δημιουργίας της νομισματικής ένωσης. Άλλωστε, διάφορες στατιστικές αναλύσεις καταδεικνύουν πως η ολοκλήρωση των αγορών αγαθών και κεφαλαίου συνδέονται μάλλον με την πρόσδεση των συναλλαγματικών ισοτιμιών ενάντια στο γερμανικό μάρκο (Frieden 1996).

Το ερώτημα τώρα στρέφεται στο εάν η ONE ήταν αποτέλεσμα της ευρύτερης θεσμικής δομής της ΕΕ και του ρόλου των υπερεθνικών δρώντων³⁶. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι πως οι υπερεθνικοί δρώντες, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθώς και οι κεντρικοί τραπεζίτες, έχουν παίξει σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία της ONE. Πολλοί μελετητές συμφωνούν πως μια πιο αποτελεσματική ΕΟΔ είναι αναγκαία για τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της ONE (Crouch 2000; Begg 2002). Προς αυτήν την κατεύθυνση σημαντικό ρόλο θα πρέπει να παίξει και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έτσι ώστε να μειωθεί τόσο το δημοκρατικό έλλειμμα (Martin 1993), όσο και το πρόβλημα της λογοδοσίας της ΕΚΤ (Buitter 1999) και το θέμα της *output legitimacy* (δημοκρατική νομιμοποίηση προσανατολισμένη στις εκροές) (Verdun και Christiansen 2000). Όμως, οι πιο πρόσφατες αναλύσεις σχετικά με το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τονίζουν πως μάχεται να κερδίσει κάποια θέση στη συζήτηση σχετικά με τη νέα οικονομική διακυβέρνηση (Fasone 2012; Maurer 2013; Manoli και Maris 2014), γεγονός που δημιουργεί σοβαρά προβλήματα δημοκρατικής νομιμοποίησης (Schmidt 2013; Heffler και Wessels 2013).

Όσον αφορά τους άλλους υπερεθνικούς δρώντες σπουδαίο ρόλο έπαιξε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Andrews 2002). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν ο πιο σημαντικός παράγοντας στην υιοθέτηση της ατζέντας της ONE (Sandholtz 1993a; Dyson 1994; Smith και Sandholtz 1995; Dyson και Featherstone 1999). Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ήταν πάρα πολύ σημαντικός αναφορικά με την αλλαγή της οπτικής με την οποία έβλεπαν τη δημιουργία της ONE οι κεντρικοί τραπεζίτες, οι εργαζόμενοι και οι εμπορικές ενώσεις (Jabko 1999; Verdun 2000). Επίσης, όπως αναφέρει και ο Hix (2005), ο Delors είχε ουσιαστική επιρροή στην ιδέα ότι η ONE θα έπρεπε να δημιουργηθεί σε διαφορετικά στάδια και το σχέδιο Delors εξαιτίας μη

³⁶ Σε αυτό το πλαίσιο σημαντικό ρόλο φαίνεται επίσης να διαδραματίσουν οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (ΜΚΟ), καθώς και η κοινωνία των πολιτών (Collignon και Schwarzer 2003).

ύπαρξης εναλλακτικής επιλογής ουσιαστικά θεσμοποιήθηκε σαν μια συλλογική στρατηγική για τη δημιουργία της ΟΝΕ. Ο ρόλος των υπερεθνικών δρώντων, όπως του Jacques Delor ή αυτός της ισχύος των υπερεθνικών συνασπισμών φαίνεται να υποβάθμισαν τη δυνατότητα αντίδρασης της Γερμανίας (Ross 1995).

Τέλος, εκτός από την Επιτροπή σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι κεντρικοί τραπεζίτες αφού αυτοί προώθησαν τις κύριες ιδέες της ΟΝΕ, όπως για παράδειγμα τα πλεονεκτήματα της δημοσιονομικής πειθαρχίας και της ανεξαρτησίας της κεντρικής τράπεζας (Sandholtz 1993b; Dyson *et al.* 1995; Verdun 1999). Οι κυβερνήσεις των κρατών μελών μετέφεραν σημαντικές αρμοδιότητες προς την πλευρά των κεντρικών τραπεζιτών, οι οποίοι μετέπειτα δεν μπορούσαν να ελεγχθούν από τις κυβερνήσεις. Πολλοί επίσης υποστήριξαν πως υπερεθνικοί δρώντες, όπως η επιτροπή των διοικητών, η νομισματική επιτροπή καθώς και οι ανεξάρτητες κεντρικές τράπεζες, έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη δημιουργία της ΟΝΕ (Cameron 1995, 1998a).

3.4.8.3 Εθνικό επίπεδο

Ο ρόλος που παίζουν τα εθνικά συμφέροντα στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης είναι μέρος της κλασικής πολιτικής επιστήμης (Sadeh και Verdun 2009). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, το κύριο ερώτημα που θα πρέπει να απαντηθεί είναι εάν η ΟΝΕ είναι το αποτέλεσμα μιας μεγάλης διαπραγμάτευσης των ευρωπαϊκών κρατών και των κυβερνήσεων τους.

Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη συζήτηση παίζουν πρώτα από όλα τα εθνικά οικονομικά συμφέροντα, όπως αυτά εξηγούνται αρχικά από την ανάλυση της θεωρίας κόστους οφέλους των ΑΝΠ³⁷. Μια νομισματική ένωση, μπορεί να προσφέρει τις κατάλληλες συνθήκες για την αύξηση του εμπορίου και του εισοδήματος, εάν δημιουργηθεί μια αποτελεσματική κοινή αγορά όπου θα υπάρχει κυρίως ευελιξία των μισθών και κινητικότητα εργασίας και κεφαλαίων. Τόσο η αρχική θεωρία των ΑΝΠ, όσο και η νέα θεωρία που αναπτύχθηκε κυρίως από τη

³⁷ Η θεωρία των ΑΝΠ θα γίνει αντικείμενο μελέτης του επόμενου κεφαλαίου.

δεκαετία του '80 και μετά, επικεντρώνονται στα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της εισαγωγής του ενιαίου νομίσματος. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση είναι βέβαια η ικανοποίηση των κριτηρίων των ΑΝΠ. Όμως, πολλές φορές, όπως αποδεικνύουν και οι εμπειρικές έρευνες της δεκαετίας του '90, ακόμα και τα κριτήρια των ΑΝΠ μπορούν να αποκτήσουν έναν ενδογενή χαρακτήρα, ο οποίος αλλάζει τη φύση και τα αποτελέσματα της διαδικασίας της ενοποίησης (Frankel και Rose 1998, 2002). Επίσης, είναι γεγονός πως εξαιτίας του ρόλου της ΕΚΤ μπορεί να ασκηθεί μια πολύ πιο αξιόπιστη και αποτελεσματική νομισματική πολιτική, περιορίζοντας τον πληθωρισμό και τις διαταραχές στο επίπεδο της Ευρωζώνης. Όπως αναφέρει και ο De Grauwe (2006), τα κράτη μέλη και μόνο με τη συμμετοχή τους στην Ευρωζώνη εναρμονίζονται μεταξύ τους και συγκλίνουν τα οικονομικά τους χαρακτηριστικά. Αυτά όμως είναι αποτελέσματα που σήμερα μπορούν να αμφισβητηθούν.

Βέβαια, όλο αυτό το διάστημα πολλές ήταν εκείνες οι αναλύσεις που τόνιζαν πως τα υποψήφια προς ένταξη κράτη δεν πληρούσαν τα πραγματικά κριτήρια για την ένταξή τους στην ΟΝΕ και με αυτό τον τρόπο μειώνονταν οι πιθανότητες μακροχρόνιας βιωσιμότητας του σχεδίου (Eichengreen 1997a; Frieden *et al.* 1998). Συνεπώς, το θέμα της αξιολόγησης των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων της ένταξης στην ΟΝΕ και της εισαγωγής του ενιαίου νομίσματος, γίνονταν όλο και πιο αδιευκρίνιστο. Πολλές φορές, η θεωρία των ΑΝΠ έχει δεχτεί έντονες κριτικές ως παραπλανητική, αφού δεν μπορεί να εξηγήσει τη διαδικασία της οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης, καθώς η ΟΝΕ είναι κυρίως ένα πολιτικό σχέδιο και δε μπορεί να εξηγηθεί με βάση της λογικής του κόστους οφέλους (Eichengreen *et al.* 1995; Andrews και Willet 1997; Willet 2000). Άλλοτε πάλι υποστηρίζεται πως, όσο πιο πολλά είναι τα κράτη μέλη μιας νομισματικής ένωσης, τόσο πιο ετερογενής γίνεται και τόσο μειώνεται η πιθανότητα να σχηματιστεί μια ΑΝΠ. Με αυτόν τον τρόπο, μειώνεται η πιθανότητα η νομισματική ένωση να προσφέρει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για σταθερότητα και ανάπτυξη στα κράτη μέλη της. Σε αντίθεση ορισμένοι ερευνητές, μεταξύ αυτών και ο Jones (2002b), τόνισαν πως αυτή η ετερογένεια των χωρών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ δεν είναι αδυναμία παρά μάλλον η ισχύς της Ευρωζώνης. Σε κάθε περίπτωση πάντως, το πιο σημαντικό μειονέκτημα της ΟΝΕ φαίνεται πως να είναι η έλλειψη της πολιτικής ολοκλήρωσης.

Όσο η νομισματική ολοκλήρωση της ΟΝΕ δεν περιβάλλεται από μια πολιτική ένωση, τόσο τα απαισιόδοξα σενάρια για τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της θα ενισχύονται (Goodhart 1998; De Grauwe 2006). Είναι πιθανό μάλιστα, όπως έχει τονίσει και ο Feldstein (1997a), η ΟΝΕ να είναι η αιτία δημιουργίας σημαντικών συγκρούσεων στην Ευρώπη.

Αν όμως είναι τόσο δύσκολο να αξιολογηθεί η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης με βάση τα πλεονεκτήματα που φέρει η ένταξη μιας χώρας στην ΟΝΕ, τότε ποιοι πολιτικοί σκοποί εξυπηρετούνται με τη δημιουργία της ΟΝΕ; Ο Andrew Moravcsik (1997, 1998, 1999), όπως υποστηρίχθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν προσπαθεί να εξηγήσει τη δημιουργία της ΟΝΕ με βάση την οικονομική αποτελεσματικότητα, αλλά κυρίως με βάση τις ορθολογικές αποφάσεις των κυβερνήσεων. Ο Moravcsik υποστηρίζει ότι τόσο η δημιουργία του ΕΝΣ στο τέλος της δεκαετίας του '90 όσο και η Συνθήκη του Μάαστριχτ στις αρχές της δεκαετίας του '90, ήταν το αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων των εθνικών κυβερνήσεων και ταυτόχρονα της προσπάθειας επιβολής των συμφερόντων των ισχυρότερων κρατών μελών. Με αυτόν τον τρόπο οι κυβερνήσεις εκχώρησαν τόσα μερίδια κυριαρχίας προς τους ευρωπαϊκούς υπερεθνικούς θεσμούς όσα τους επέτρεπαν τα εθνικά συμφέροντά τους (Levitt και Lord 2000). Η προσέγγιση του Moravcsik διαφέρει από αυτή του παραδοσιακού πολιτικού ρεαλισμού, αφού αποδέχεται πως οι κύριοι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής των κρατών μελών διαφέρουν μεταξύ τους καθώς επηρεάζονται από τις πιέσεις των εγχώριων κοινωνικών ομάδων (Moravcsik 1993a, σ. 481).

Στην ουσία ο Andrew Moravcsik (1998) θεωρεί πως στις διαπραγματεύσεις σχετικά με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, μια σειρά από συμβατικές εξηγήσεις, όπως αυτές που αναλύθηκαν παραπάνω, δεν είναι απόλυτα σωστές και ουσιαστικά καταρρίπτονται. Ο ίδιος υποστηρίζει πως κάθε κυβερνητική θέση, σχετικά με τη δημιουργία της ΟΝΕ, την υποστήριζε σθεναρά η μεγάλη πλειοψηφία των μεγάλων επιχειρηματικών ομάδων στην Γαλλία και στην Γερμανία. Για παράδειγμα, ενώ η γερμανική πλευρά θα ήταν αντίθετη με τη διεύρυνση της ΟΝΕ με χώρες που είχαν μια πληθωριστική παράδοση, εξαιτίας των ισχυρών επιχειρηματικών συμφερόντων τα οποία θα είχαν σημαντικά πλεονεκτήματα από υιοθέτηση των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, τελικά υποχώρησε και ουσιαστικά έκανε τη

δημιουργία της ONE ένα καθαρά γερμανικό στόχο (Frieden 2002; Josselin 2001). Όπως ο ίδιος ο Moravcsik (1998, σ. 404) τονίζει, «Germany supported an EMU that fulfilled most if not all of the “economics” preconditions demanded by Bundesbank and public opinion while paving the way for a larger EMU and a softer Euro, an outcome good for German exporters». Αυτό βέβαια δε σημαίνει πως δεν υπήρχαν όπως αναφέραμε και παραπάνω πολιτικοί λόγοι που έκαναν την Γερμανία να υποστηρίξει τη δημιουργία της ONE έπειτα από τη γερμανική ενοποίηση και την κατάρρευση του κομμουνισμού (Dyson *et al.* 1994; Kaltenthaler 2002; McKay 1996; Woolley 1994). Για κάποιους μάλιστα, η συνθήκη του Μάαστριχτ ήταν αποτέλεσμα των ζητημάτων ασφαλείας που προέκυψαν έπειτα από τις γεωπολιτικές εξελίξεις του 1989 (Baun 1996), ενώ για κάποιους άλλους ήταν αποτέλεσμα των γαλλικών φόβων για την επανένωση της Γερμανίας (Sandholtz 1993a; Grieco 1995). Πέρα όμως από αυτά ο Moravcsik αναφορικά με το σχεδιασμό και την υλοποίηση της ONE επισημαίνει πως:

«National Preferences, I argue, were driven primarily by enduring structural economic interests of strong - and weak – currency countries under conditions of increased capital mobility and macroeconomic convergence. They were essentially unchanged by German reunification. Firm commitments by France and Germany to move decisively forward with EMU – and opposition by Britain to that goal - predate the fall of Berlin Wall and remained unchanged after unification was completed in August 1990. The conditions under which governments would be willing to move to EMU, as well as the pattern of disagreements among them, had been relatively stable since the late 1960s, but economic conditions changed. Shifts in national strategies during the late 1980s reflected convergence in European macroeconomic policies, liberalization of trade and capital movements, dollar depreciation, a desire of macroeconomic loosening by major governments, particularly that of Germany, and a desire to reduce exchange-rate volatility» (Moravcsik 1998, σ. 381).

Αυτό σημαίνει πως ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της ONE ήταν το προϊόν ενός διαπραγματευτικού παιχνιδιού μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών μελών κατά τη διάρκεια των διακυβερνητικών συνεδρίων (Moravcsik 1998; Hosli 2000; Eichengreen και Frieden 2001). Σύμφωνα με τη λογική του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, η ανάλυση της οποίας έγινε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μια κυβέρνηση η οποία δεν έχει να χάσει πολλά από τη μη επίτευξη συμφωνίας πάνω σε μια συγκεκριμένη πολιτική, είναι πιθανό να κερδίσει πολύ περισσότερα από το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης, παρά από εκείνη την κυβέρνηση που έχει να χάσει πολλά και η οποία είναι διατεθειμένη να κάνει τα πάντα, για την επίτευξη της συμφωνίας. Επίσης, εξαιτίας του γεγονότος ότι η επίτευξη της συμφωνίας πρέπει να είναι ομόφωνη είναι πολύ πιθανό το αποτέλεσμα να είναι μια συμφωνία πακέτο, καθώς για να είναι ικανοποιημένες όλες οι κυβερνήσεις μέσα στη διαπραγμάτευση, καθώς και στην τελική συμφωνία, εισέρχονται μια σειρά από άλλα θέματα (Hix 2005).

Με βάση τα παραπάνω, στη διαδικασία της ΕΟΕ εμπλέκονται μια σειρά από σημαντικά θέματα πολιτικής (Sandholtz 1993a). Κατά τον Moravcsik (1993a, 1998), τόσο τα κριτήρια σύγκλισης, όσο και η ανεξαρτησία της ΕΚΤ, αλλά και ο κύριος στόχος της για τη σταθερότητα των τιμών, αποτελούσαν τις συνθήκες που ώθησαν την Γερμανία να εγκρίνει τη δημιουργία της ONE. Περιορίζοντας τον αριθμό των κρατών που θα υιοθετούσαν τελικά το κοινό νόμισμα, η Γερμανία ήθελε να εισάγει την αξιοπιστία και τη σταθερότητα του γερμανικού μάρκου καθώς και της Bundesbank στην ONE³⁸. Η Γερμανική πλευρά δεν είχε να χάσει πολλά από μια ενδεχόμενη μη επίτευξη συμφωνίας για το ευρώ, καθώς η Bundesbank κατείχε ήδη την πρωτοκαθεδρία στη διοίκηση του ΕΝΣ και με αυτόν τον τρόπο ήταν διατεθειμένη να θέσει βέτο σε κάθε απόφαση. Από την άλλη πλευρά, τα υπόλοιπα κράτη ήταν διατεθειμένα να υποχωρήσουν μπροστά στις γερμανικές απαιτήσεις για να κερδίσουν την αξιοπιστία της γερμανικής νομισματικής πολιτικής και της Bundesbank. Το αντίπαλο δέος της Γερμανίας, η Γαλλία, απέτρεψε την ανάδειξη της ONE ως ένα καθαρά γερμανικό παιχνίδι, καθώς υποχρέωσε την Γερμανία σε μια σειρά από υποχωρήσεις. Τέτοια παραδείγματα ήταν η δημιουργία του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΚΤ και ο πολιτικός ρόλος του ECOFIN στη διαχείριση της

³⁸ Στα επόμενα κεφάλαια ακολουθεί λεπτομερέστερη ανάλυση αυτών των θέσεων.

συναλλαγματικής πολιτικής (Garrett 1993). Επίσης κατά τη διάρκεια της δημιουργίας του ΣΣΑ, η γαλλική πλευρά διασφάλισε τη δημιουργία της Euro-11 Committee και είχε σημαντικό ρόλο στην επιλογή του προέδρου της ΕΚΤ (Hix 2005). Στην Βρετανία, όπου υπήρχε μεγαλύτερος πληθωρισμός, τα επιχειρηματικά συμφέροντα ήταν αντίθετα σε μια άμεση δέσμευση στην ΟΝΕ. Δηλαδή, το αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων στο Μάαστριχτ ήταν ένας συνδυασμός οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων, των ασυμμετριών της αλληλεξάρτησης και της επιθυμίας για συντονισμό της πολιτικής με τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλιστούν αξιόπιστες δεσμεύσεις από την πλευρά των κρατών μελών.

Η πλειοψηφία των κρατικοκεντρικών αναλύσεων επικεντρώνεται σε συγκεκριμένα κράτη μέλη, ενώ οι περισσότερες από αυτές τις αναλύσεις θεωρούν πως τον σημαντικότερο ρόλο στη δημιουργία της ΟΝΕ έπαιξε η συμφωνία ανάμεσα στην Γαλλία και την Γερμανία. Η γερμανική κυβέρνηση προφανώς ήθελε τη σταθερότητα του ενιαίου νομίσματος ώστε να ενδυναμωθεί η διαπραγματευτική ικανότητα των Γερμανών παραγωγών. Επίσης, οι Γερμανοί θεωρούσαν πως εάν υποστήριζαν τη δημιουργία της ΟΝΕ, την οποία υποστήριζε επίσης η Γαλλία, τότε το γεγονός αυτό θα μείωνε το κόστος της ίδιας της Γερμανικής ενοποίησης (Garrett 1993). Έτσι, πολλοί Γερμανοί αναλυτές διατύπωσαν την άποψη πως η ΟΝΕ ήταν ο μηχανισμός μέσω του οποίου οι Γερμανοί ήθελαν να καταμερίσουν το κόστος της ενοποίησης (Sandholtz 1993b). Συνεπώς, κατόπιν αυτής της διαπίστωσης θα μπορούσε να ειπωθεί πως η νομισματική ολοκλήρωση ήταν για τους Γερμανούς ο τρόπος μέσω του οποίου προσπάθησαν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με την Γαλλία και ταυτόχρονα να ξεπεράσουν το δίλλημα ασφαλείας εκείνης της εποχής (Sadeh και Verdun 2009). Από την άλλη, για την Γαλλία η συμμετοχή της στην ΟΝΕ ήταν ένα τρόπος για να απαλύνει την οικονομική και νομισματική σχέση της με την Γερμανία, αφού μέσα στην ΟΝΕ αυτή η σχέση δεν επηρεάζονταν από τις επιταγές της αγοράς (Garrett 1993). Δηλαδή, οι σχεδιαστές πολιτικής της Γαλλίας υποστήριξαν τη νομισματική ενοποίηση της Ευρώπης για να περιορίσουν τη γερμανική οικονομική κυριαρχία προς όφελος της ελευθερίας για τη διαχείριση των εγχώριων πολιτικών αναδιανομής (Howarth 2001). Επίσης όπως για το ίδιο θέμα υποστηρίζει ο Kaltenthaler (2002, σ. 80) «Because the French were an occupying power, they had the ability to block or delay German unification, which they made

clear to German government officials». Με αυτό τον τρόπο, η ONE ήταν από τη μια πλευρά το αποτέλεσμα των εθνικών πολιτικών συμφερόντων της Γαλλίας, η οποία έβλεπε τη νομισματική ένωση ως ένα τρόπο για να εξισορροπήσει τις σχέσεις τις με την Γερμανία και από την άλλη της Γερμανίας, η οποία αναζητούσε περισσότερη πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση (Feldstein 1997b). Σύμφωνα με τον Feldstein, η βιωσιμότητα της ONE εξαρτιόταν περισσότερο από την πολιτική ασφάλεια, παρά από την οικονομική της επιτυχία, ενώ ο Frieden (1998) πίστευε πως το κύριο κίνητρο για τη δημιουργία της ONE είχε πολιτική προέλευση εξαιτίας του φόβου αποκλεισμού των κρατών τόσο από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, όσο και από την Ευρωπαϊκή οικονομία και των πλεονεκτημάτων της ONE³⁹.

Αυτή η κεντρικότητα της γαλλογερμανικής συμμαχίας φαίνεται να έπαιξε τον πιο σπουδαίο ρόλο για τη δημιουργία της ONE (Gilpin 2007). Στη ρεαλιστική κρατικοκεντρική ανάλυση του Gilpin (2007, σ. 244) υποστηρίζεται πως, τόσο η Γερμανία, όσο και η Γαλλία επιθυμούσαν τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς και την Ευρωπαϊκή οικονομική και νομισματική ενότητα, αφού με αυτό τον τρόπο θα ισχυροποιούσαν τη διεθνή παρουσία τους και θα ενδυναμώνονταν το αίσθημα ειρήνης και σταθερότητας. Άρα, η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης στηρίζονταν σε μια ουσιαστική βάση η οποία δεν ήταν άλλη από την ανταλλαγή πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων. Εν τέλει, η Γερμανία θα ήταν η μεγάλη ωφελημένη, αφού το γερμανικό εμπόριο και οι γερμανικές επενδύσεις θα βελτιώνονταν σημαντικά και οι Γερμανοί θα μπορούσαν να μετατρέψουν συγκεκριμένες περιφερειακές ή μη χώρες σε τμήματα γερμανικής επιρροής. Από την άλλη πλευρά η Γαλλία ζητούσε ασφάλεια απέναντι στην αναπόφευκτη ανάκαμψη της γερμανικής οικονομικής ισχύος, ενώ με τη δημιουργία της ONE θα μπορούσε να ελέγχει το ρόλο της ενοποιημένης Γερμανίας τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά. Έτσι, η δημιουργία της ONE, σύμφωνα με την ανάλυση του Gilpin, ήταν αποτέλεσμα της ανταλλαγής πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων της Γερμανίας και της Γαλλίας. Η Γερμανία επεδίωκε τη νομισματική ενοποίηση για να εξασφαλίσει την επάνοδο της χώρας στη δημοκρατία και τη σταθερότητα και ταυτόχρονα για να αποκτήσει κάποιο έλεγχο

³⁹Ο περιορισμός της έκτασης της διατριβής δεν επιτρέπει την περαιτέρω ανάλυση αναφορικά με το ρόλο του Ηνωμένου Βασιλείου και των πιο αδύναμων κρατών. Σημαντικές συνεισφορές σε αυτήν την κατεύθυνση είναι των Verdun (2000, 2002a), Jones *et al.* (1998), Lipietz (1996).

στη γαλλική εξωτερική πολιτική, ενώ η Γαλλία με τη σειρά της επιθυμούσε να ισχυροποιήσει την «άμυνά» της απέναντι στην οικονομική ισχυροποίηση της Γερμανίας και να αποκτήσει τον έλεγχο στη γερμανική οικονομική πολιτική.

Τόσο η Γερμανία όσο και η Γαλλία ακολούθησαν διαφορετικές προσεγγίσεις για μια σειρά από θέματα όπως αυτά που περιγράφονται παρακάτω στον πίνακα 3.6 και πολλές φορές οι απόψεις στο εσωτερικό των χωρών τους ήταν διφορούμενες. Η Γαλλία διατηρούσε σοβαρές επιφυλάξεις για την ενσωμάτωση της ανατολικής Ευρώπης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού η διεύρυνση της ΕΕ απειλούσε τα γαλλικά αγροτικά συμφέροντα και ταυτόχρονα ενίσχυε τη γερμανική επιρροή στην ΕΕ. Ενώ η Γερμανία και η Γαλλία έχουν κοινή δέσμευση στην ευρύτερη Ευρωπαϊκή ενοποίηση, οι υπαρκτές πολιτικές και οικονομικές διαφορές τους περιέπλεξαν σε μεγάλο βαθμό την εφαρμογή της Συνθήκης του Μάαστριχτ (Gilpin 2007, σ. 246).

Πίνακας 3.6 Διαφορετικές προσεγγίσεις Γερμανίας και Γαλλίας

Γερμανία	Γαλλία
Ανεξάρτητη ΕΚΤ, κύριο μέλημα σταθερότητα τιμών.	Μη ανεξάρτητη ΕΚΤ, κύριο μέλημα ανάπτυξη και δημιουργία θέσεων εργασίας εξευρωπαϊσμό της Γερμανικής Κεντρικής Τράπεζας.
Ισχυρό ενιαίο νόμισμα ως ανάχωμα κατά του πληθωρισμού.	Ασθενές ενιαίο νόμισμα, βελτίωση ανταγωνιστικότητας.
Στόχος της Γερμανίας η ανάπτυξη του εμπορίου και των γερμανικών επενδύσεων.	Στόχος της Γαλλίας ήταν η ασφάλεια απέναντι στη Γερμανική ισχύ.
Έλεγχος της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής	Έλεγχος της γερμανικής οικονομικής πολιτικής.
Συγκεντρωτικό ομοσπονδιακό πολιτικό σύστημα.	Ευρώπη των Πατρίδων.
Ελάχιστη δυνατή κρατική παρέμβαση.	Παρεμβατικό κράτος.

Πηγή: Gilpin (2007)

3.5 Συμπεράσματα

Παραπάνω αναλύσαμε τα πιο σημαντικά γεγονότα στο δρόμο προς το Μάαστριχτ. Με μεγάλη λεπτομέρεια παρουσιάσαμε τις ιστορικές συνθήκες ενοποίησης της Ευρώπης τις μορφές της οικονομικής ολοκλήρωσης καθώς και τις

συνθήκες δημιουργίας της ONE από τη Συνθήκη της Ρώμης έως τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Αξιολογήσαμε επίσης τα στάδια δημιουργίας της ONE και τα κριτήρια που προτάθηκαν για τη σύγκλιση-ένταξη των κρατών μελών. Τέλος, παρουσιάσαμε αναλυτικά τις κυριότερες αιτίες δημιουργίας της ONE στην βάση μιας ανάλυσης τριών επιπέδων α. του παγκόσμιου β. του ευρωπαϊκού και γ. του εθνικού. Όλη αυτή η προσπάθεια δεν έγινε αυθαίρετα αλλά χρησιμοποιώντας και εφαρμόζοντας μια σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις έτσι ώστε να δομηθούν σωστά όλες οι παρατηρήσεις. Στο επίκεντρο της ανάλυσης μας βρέθηκε βέβαια η θεωρητική προσέγγιση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.

Από την παραπάνω ανάλυση απορρέουν σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με τις συνθήκες που οδήγησαν στο Μάαστριχτ και στην δημιουργία της ONE. Το πρώτο συμπέρασμα είναι πως σε όλα τα στάδια προς τη δημιουργία της ONE σημαντικό ρόλο έπαιξε η σύγκρουση των εθνικών πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων της Γαλλίας και της Γερμανίας (Gilpin 2007). Πρόκειται για ένα σημαντικό συμπέρασμα το οποίο θα συμβάλλει στην κατανόηση, μεταξύ άλλων, των λόγων για τους οποίους πολλά στοιχεία της ΕΟΔ δεν αλλάζουν παρά την ύπαρξη και τη σοβαρότητα της σημερινής κρίσης. Πολύ απλά, η Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση προχωρά μόνο όταν και στον βαθμό εκείνο που θα υπάρξει η σύγκλιση των οικονομικών συμφερόντων και προτιμήσεων των ισχυρών κρατών μελών.

Η διαδικασία δηλαδή της ΕΟΕ δεν είναι μια διαδικασία όπου οι αλλαγές και οι απαιτούμενες προσαρμογές που απαιτούνται στο επίπεδο της ONE, όπως για παράδειγμα οι αλλαγές στην αγορά εργασίας ή η δημιουργία μηχανισμών δημοσιονομικών μεταβιβάσεων ή η εισαγωγή των ευρωομολόγων ή μιας τραπεζικής ένωσης θα γίνει αυτόματα. Οι αλλαγές δεν προωθούνται όσο δεν υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στα οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων χωρών, δηλαδή της Γαλλίας και της Γερμανίας. Αυτό είναι ένα συμπέρασμα που έχει τον πυρήνα του στη θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού και εξηγείται μέσω αυτής. Όπως θα αποδειχτεί και στη συνέχεια, ιδιαίτερα με την εμφάνιση και όξυνση της ελληνικής και Ευρωπαϊκής κρίσης, έστω και εάν τα κριτήρια σύγκλισης και η λειτουργία της ΕΚΤ και του ΣΣΑ δεν αποτελούσαν ικανές προϋποθέσεις για να οδηγήσουν την Ευρωζώνη σε μακροχρόνια σταθερότητα δεν προωθήθηκε μια

ριζοσπαστική αλλαγή τους. Ακόμα δηλαδή και σήμερα ακολουθείτε, όσον αφορά τη διαδικασία της ΕΟΕ, το μοτίβο των αλλαγών βήμα προς βήμα.

Είδαμε επίσης κάτω από ποιες συνθήκες δημιουργήθηκε η ΟΝΕ και το γιατί η κυριαρχία σχετικά με τη δημοσιονομική πολιτική και την πολιτική του προϋπολογισμού ποτέ δε μεταβιβάστηκε σε έναν υπερεθνικό οργανισμό (Verdun 2007a). Αυτή η ενέργεια συνέβαλε στη δημιουργία μιας ΟΝΕ με έντονα στοιχεία ασυμμετρίας μέσα στην οποία δεν υφίσταται οικονομική ένωση και κατ' αυτόν τον τρόπο η ευρύτερη οικονομική διακυβέρνηση καθίσταται αδύνατη (Verdun 1996; 2000). Αυτό πολύ απλά σημαίνει πως οι κυβερνήσεις των κρατών μελών εξαιτίας των διαφόρων συγκρουσιακών οικονομικών συμφερόντων τους, όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί της θεωρίας του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, ποτέ δεν κατάφεραν να συναινέσουν στη δημιουργία μιας πολιτικής ένωσης. Αυτή η ασυμμετρία είναι ο λόγος για τον οποίο πολλοί αναλυτές θεωρούν τη δημιουργία και τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της ΟΝΕ, ένα πείραμα όπου το αποτέλεσμα της είναι αβέβαιο (Issing 2010). Άρα, εν μέρει ένα σημαντικό ερώτημα το οποίο τίθεται και θα πρέπει να απαντήσουμε, σχετικά με το πλαίσιο της ΕΟΔ, αφορά τον προσδιορισμό του άριστου επιπέδου μεταβίβασης της κυριαρχίας σε κάθε περιοχή πολιτικής (Verdun 2007a).

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η Θεωρία των Άριστα Νομισματικών Περιοχών και η ΟΝΕ

*Moving to a full monetary union in Europe without
first creating the conditions for its success is like
putting the cart before the horse
(Salvatore 1997)*

4.1 Εισαγωγή

Όπως για τις θετικές επιστήμες το εργαστήριο είναι για τους επιστήμονες ο τόπος εφαρμογής στην πράξη των θεωρητικών αρχών, έτσι και για τους κοινωνικούς επιστήμονες, η ΕΕ αποτελεί σήμερα το πειραματικό εργαστήριο μέσα στο οποίο εξετάζονται μια σειρά από θεωρητικές παραδοχές. Τις τελευταίες δεκαετίες οι πιο σημαντικές παραδοχές προς εξέταση για το ζήτημα της οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης, αφορούν την αξιολόγηση της θεωρίας των ΑΝΠ και την ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου κόστους-ένταξης μιας χώρας στη νομισματική ένωση⁴⁰. Για ποιους λόγους όμως κρίνεται αναγκαία μια λεπτομερής επισκόπηση της θεωρίας των ΑΝΠ; Πρώτον, γιατί συμβάλλει στην κατανόηση αρκετών χαρακτηριστικών των νομισματικών ενώσεων και του φαινομένου της περιφερειακής ολοκλήρωσης συμπεριλαμβανομένων των περιορισμών που ενυπάρχουν. Δεύτερον, επειδή η θεωρία των ΑΝΠ και το θεωρητικό πλαίσιο του κόστους-οφέλους παρέχουν ένα μοναδικό αναλυτικό πλαίσιο για να αξιολογηθούν σε βάθος και με λεπτομέρεια πολλά από τα χαρακτηριστικά της οικονομικής ενοποίησης. Τέτοια χαρακτηριστικά μπορούν να παρέχουν σημαντικές πληροφορίες όχι μόνο για του λόγους κάτω από τους οποίους οδηγηθήκαμε στην ΕΚΧ, αλλά ακόμα και για το ποια είναι τα κυριότερα εμπόδια που αναδύονται στην προσπάθεια επίλυσης της κρίσης. Άρα, η θεωρία των ΑΝΠ είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο, αν και σε πολλές περιπτώσεις αμφισβητήσιμο, για να απαντήσουμε όχι μόνο στο εάν και για ποιους λόγους μια χώρα πρέπει να ενταχθεί σε μια νομισματική ένωση, αφού η ίδια η θεωρία καθορίζει τις συνθήκες ελκυστικότητας της νομισματικής ένωσης, αλλά και στο ποιες μπορεί να είναι οι σημαντικότερες στρεβλώσεις και ευπάθειες της νομισματικής ένωσης.

⁴⁰ Για δυο αξιόλογες αναφορές στα ελληνικά γύρω από το θέμα βλέπε Θεοδωρόπουλος (2006) και Κορρές, Κότιος και Λιαργκόβας (2010).

Γενικά, όσον αφορά στην οικονομική πολιτική μιας χώρας, κάθε απόφαση μιας κυβέρνησης μπορεί να έχει τόσο αρνητικά όσο και θετικά αποτελέσματα, τα οποία μπορούν και πάλι να διαφοροποιούνται εάν τα εξετάσει κανείς από τη σκοπιά της βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας περιόδου. Έτσι, η απόφαση για την ένταξη ή μη, μιας χώρας στην ΟΝΕ μπορεί να έχει τόσο θετικές όσο και αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία της. Η απόφαση μη ένταξης μπορεί να συνεπάγεται από τη μια πλευρά τη συνέχιση της δυνατότητας του κράτους να υποτιμά ή να ανατιμά την αξία του νομίσματος της, έναντι των άλλων, ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν, από την άλλη όμως, μπορεί να συνεπάγεται τη δημιουργία συνθηκών μακροχρόνιας αβεβαιότητας σχετικά με τον έλεγχο των τιμών ή ακόμα και τη εμφάνιση πληθωριστικών πιέσεων. Πολλά τέτοια παραδείγματα ήταν εμφανή στην Ευρώπη τη δεκαετία του '80.

Για αυτόν το λόγο, κρίνεται, αρχικά, αναγκαίο να δημιουργηθεί ένα αναλυτικό πλαίσιο συστηματικής εξέτασης των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων που αποκομίζει μια χώρα από την ένταξη της στην ΟΝΕ και το οποίο θα συνιστά το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης του κόστους οφέλους της συμμετοχής της. Θα πρέπει, όμως, να τονισθεί ότι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της απόφασης ένταξης στην ΟΝΕ, δεν συνιστούν ένα ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο γιατί αυτά μπορεί να ταυτίζονται, αλλά και να διαφοροποιούνται ανάλογα τόσο με τις ιδιαίτερες συνθήκες που αντιμετωπίζει κάθε χώρα, όσο και με την εξεταζόμενη χρονική περίοδο (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001).

Επίσης, κρίνεται αναγκαία η επισκόπηση και η ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου των ΑΝΠ αφού αυτό αποτελεί το κύριο και αναγκαίο μέσο για οποιαδήποτε αξιολόγηση των συνθηκών δημιουργίας και λειτουργίας των νομισματικών ενώσεων (De Grauwe 1996, 1997). Το παράδειγμα των ΑΝΠ υιοθετείται επίσης, για να διερευνηθούν τα πραγματικά και όχι τα ονομαστικά κριτήρια που θα πρέπει να εκπληρώνουν τα υποψήφια προς ένταξη κράτη σε μια νομισματική ένωση, όπως είναι η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής, η πιθανότητα ασύμμετρων διαταραχών και ο βαθμός ανοίγματος της οικονομίας. Επιπλέον, αυτό το πλαίσιο υιοθετείται για να κατανοήσουμε κατά πόσο υπάρχει το ενδεχόμενο μέσα σε μια νομισματική ένωση τα κράτη μέλη, που είναι βέβαιο ότι θα επωφεληθούν από την ένταξη, να εκθέτουν σε κίνδυνο την οικονομία τους σε

περίπτωση εμφανίσεως σοβαρών διαταραχών, όπως συνέβη στις αρχές τις δεκαετίας του '80 (De Grauwe 2009b).

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να διευκρινιστεί επίσης ότι πολλές φορές η απόφαση ένταξης μιας χώρας στην ΟΝΕ μπορεί να μην είναι αποτέλεσμα μόνο των οικονομικών υπολογισμών ανάμεσα στα οφέλη και το κόστος. Εξάλλου, τόσο το θεωρητικό πλαίσιο της ανάλυσης του κόστους οφέλους, όσο και αυτό των ΑΝΠ δεν προσφέρουν μια σαφή απάντηση για το αν θα πρέπει ή όχι τα κράτη να συμμετάσχουν στη νομισματική ένωση. Τα κράτη μέλη χρειάζεται να συνυπολογίσουν και το πολιτικό κόστος που συνεπάγεται μια τέτοια απόφαση. Από τη δεκαετία του '90, όταν άρχισε ο διάλογος ανάμεσα στα πλεονεκτήματα και στα μειονεκτήματα της επιλογής ένταξης στην ΟΝΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν ασχολήθηκε καθόλου με το πολιτικό κόστος μιας τέτοιας απόφασης. Εντούτοις, στην έκθεση που δημοσιεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της ένταξης, περιλαμβάνει μια ανάλυση μόνο για τα «ψυχολογικά» προβλήματα της ένταξης (European Commission 1990). Όσον αφορά τα πολιτικά οφέλη και το πολιτικό κόστος θα έπρεπε να ήταν αντικείμενο υπολογισμού του κάθε κράτους ξεχωριστά (Dinan 2005). Όπως είχε τονίσει ο Ishiyama (1975), κάθε κράτος μέλος θα έπρεπε να υπολογίσει τα υπέρ και τα κατά της συμμετοχής του στη νομισματική ένωση με βάση τα δικά του συμφέροντα. Έτσι, η απόφαση ένταξης στην ΟΝΕ γίνονταν μέρος ενός ευρύτερου υπολογισμού των πολιτικών και οικονομικών συνθηκών κάθε χώρας (Tavlas 2004).

4.2 Τα υπέρ και τα κατά της συμμετοχής στην ΟΝΕ

Η δημιουργία της ΟΝΕ και η εισαγωγή του ενιαίου νομίσματός, του ευρώ, στάθηκε η αφορμή για να ανοίξει μια μεγάλη συζήτηση σχετικά με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που θα επέφερε στα κράτη μέλη η υιοθέτηση του κοινού νομίσματος. Δεν θα πρέπει να αγνοηθεί όμως πως η ανάλυση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων της συμμετοχής στην ΟΝΕ δεν προσφέρει μια σαφή ένδειξη υπέρ ή κατά καμίας πλευράς (Eichengreen 1990a).

4.2.1 Τα οφέλη συμμετοχής στην ΟΝΕ

Γενικά, τα κύρια οικονομικά οφέλη από τη συμμετοχή μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση μπορούν να διαχωριστούν κυρίως με βάση: α) τη βελτίωση της μικροοικονομικής αποδοτικότητας και β) την αυξημένη μακροοικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αφοσιώθηκε μόνο στην καταγραφή των οικονομικών πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων που θα είχε η καθιέρωση του ενιαίου νομίσματος. Για αυτό το λόγο, στην έκθεση της με τίτλο «One Money, One Market: An Evaluation of Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union», η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέπτυξε με λεπτομέρεια τα οφέλη που αναμένονταν να προκύψουν από την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος, τα οποία μάλιστα ήταν πολλά και αξιόλογα⁴¹.

Τα πιο σπουδαία οικονομικά οφέλη, σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση, είναι τα εξής:

- Η εξάλειψη της αβεβαιότητας, εξαιτίας της κατάργησης της μεταβλητότητας των συναλλαγματικών ισοτιμιών⁴², η μείωση του συναλλακτικού κόστους και η ανανέωση της κοινής αγοράς αναμένεται πως θα έχουν θετική επίπτωση στην οικονομική αποτελεσματικότητα και στη μεγέθυνση. Κάθε χρόνο το όφελος από τη μείωση του συναλλακτικού κόστους για τις συναλλαγές λιανικής και εμπορίου θα φτάνει περίπου στα 2 δις ECU και 13-18 δις ECU αντίστοιχα (European Economy 1990).
- Η ΕΚ έχει μια ευκαιρία να χτίσει τη νομισματική ένωση στη βάση της φήμης της νομισματικής σταθερότητας που έχουν οι χώρες με μικρότερες πληθωριστικές τάσεις. Δεδομένου του σημαντικού ρόλου που παίζουν η αξιοπιστία και οι προσδοκίες στην οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα, αυτές οι εξελίξεις μπορούν να σταθεροποιήσουν τον πληθωρισμό και τις τιμές και να εξαλείψουν ένα μεγάλο μέρος της οικονομικής αβεβαιότητας

⁴¹ Πέρα από την έκθεση της Επιτροπής, την ίδια περίοδο, δημοσιεύτηκαν και άλλες δύο εκθέσεις πολύ σημαντικές για την καταγραφή των πλεονεκτημάτων-οφελών που θα προκύψουν από μια ΟΝΕ. Η πρώτη είναι η έκθεση Cecchini (1988) και η δεύτερη η έρευνα των Catinat, Donni και Italianer (1988).

⁴² Για μια εξαιρετική ανάλυση σχετικά με το όφελος-κόστος που αποφέρουν οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες βλέπε Eichengreen (1990).

των αγορών και του ρίσκου. Προς αυτήν την κατεύθυνση, σημαντικό ρόλο παίζει και η ΕΚΤ με την ξεκάθαρη εντολή να διασφαλίσει τη σταθερότητα των τιμών και τη θεσμική ανεξαρτησία.

- Επίσης, το νέο πλαίσιο αναμένεται να επηρεάσει θετικά την οικονομική πολιτική των κρατών μελών αφού οι μετέπειτα επιλογές των πολιτικών σε εθνικό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο θα βασίζονται, πλέον, στις αρχές της πειθαρχίας και του συντονισμού. Με αυτό τον τρόπο, πολλές χώρες δε θα μπορούν πλέον να δρουν αυτόνομα, αλλά στο πλαίσιο αυστηρών κανόνων που έχουν συμφωνηθεί στο ευρωπαϊκό πλαίσιο και οι οποίοι εξυπηρετούν στη μείωση της πιθανότητας εμφάνισης των «ελεύθερων καβαλάρηδων» και των δημοσιονομικών, χρηματοοικονομικών κρίσεων. Επιπλέον, μέσω των μειώσεων των επιτοκίων, που θα προκύψουν από τη δημιουργία της ΟΝΕ, εξαιτίας των συνθηκών βεβαιότητας και σταθερότητας στις οικονομίες των κρατών μελών, ο κίνδυνος για πληθωρισμό θα περιοριστεί.
- Επιπλέον, η ΟΝΕ θα μειώσει την πιθανότητα εμφάνισης των οικονομικών διαταραχών αφού το πραγματικό κόστος εργασίας θα γίνει πιο ευέλικτο.
- Δεδομένων των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών στην ΟΝΕ και ταυτόχρονα της δυνατότητας να μεταβάλλονται οι συναλλαγματικές ισοτιμίες διεθνώς, αναμένεται πως το ευρώ θα συνεισφέρει σημαντικά στην εξάλειψη των ανταγωνιστικών υποτιμήσεων.
- Επίσης, η εισαγωγή του ευρώ θα επιφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα στη λειτουργία των τραπεζών και των επιχειρήσεων και θα βοηθήσει στην αποτελεσματικότητα του εμπορίου και στην ανάπτυξη των κεφαλαιακών ροών. Με αυτόν τον τρόπο η διαδικασία οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης θα ενδυναμωθεί ταυτόχρονα με την οικονομική ανάπτυξη.
- Τέλος, το ενιαίο νόμισμα θα διασφαλίσει τα συμφέροντα της ΕΕ στο πλαίσιο των διαδικασιών διεθνούς συντονισμού των πολιτικών για ένα πιο ισορροπημένο πολυμερές σύστημα. Με αυτό τον τρόπο θα βελτιωθεί επίσης και η διαπραγματευτική θέση της ΕΕ απέναντι σε τρίτες χώρες, όπως για παράδειγμα στις ΗΠΑ (European Economy 1990, σ. 11).

Επιπλέον, η υιοθέτηση του ευρώ θα ενίσχυε τη διαφάνεια των τιμών μέσα στην Ευρωζώνη, αφού οι διαφορές στις τιμές ανάμεσα σε ίδια ή σε πανομοιότυπα προϊόντα, θα γίνονταν αμέσως αντιληπτές από τους καταναλωτές. Οι καταναλωτές θα μπορούσαν δηλαδή με αυτό τον τρόπο άμεσα να επιλέξουν το φθηνότερο προϊόν. Το γεγονός αυτό συνεισφέρει στην αύξηση του περιβάλλοντος ανταγωνιστικότητας μέσα στην ΟΝΕ και ταυτόχρονα στη μείωση των τιμών των προϊόντων. Αυτό θα μπορούσε να ήταν ένα πολύ σημαντικό πλεονέκτημα της εισαγωγής του ευρώ. Κατά πόσο όμως μπορεί να ισχύει; Είναι γεγονός πως η διαφοροποίηση των τιμών είναι μια ευρύτατα διαδεδομένη πρακτική στην ΕΕ (De Grauwe 2009b). Οι Haskel και Wolf (2001) παίρνοντας για παράδειγμα τα καταστήματα επίπλων ΙΚΕΑ βρήκαν πως υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις τελικές τιμές παρόμοιων αγαθών που πωλούνταν στα καταστήματα τους. Μάλιστα οι διαφοροποιήσεις των τιμών φαίνεται πως είναι μεγαλύτερες ανάμεσα στα κράτη μέλη παρά στις εσωτερικές αγορές των κρατών. Το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έντονο και στα μεγάλα καταστήματα. Οι Engel και Rogers (2004) μελέτησαν τη σύγκλιση των τιμών 101 προϊόντων σε 18 πόλεις της ΟΝΕ την περίοδο 1990-2003. Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα πως, η εισαγωγή του ευρώ είχε θετικές επιπτώσεις στην ολοκλήρωση των ευρωπαϊκών αγορών σε θέματα διασποράς των τιμών ανάμεσα στις διάφορες πόλεις. Η παρατηρούμενη σύγκλιση των τιμών, ουσιαστικά, ταυτίζεται τόσο με την πραγματοποίηση του προγράμματος της Κοινής Αγοράς, όσο και με την εναρμόνιση των δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών. Όμως, η σύγκλιση των τιμών ουσιαστικά σταματά το 1999. Για αυτό το λόγο, ο De Grauwe (2009b, σ. 126) αναφέρει πως η «κυκλοφορία του ευρώ, παρ' όλο που διευκολύνει τις συγκρίσεις τιμών, δεν αναμένεται να μειώσει τις παρατηρούμενες διαφορές των τιμών».

Ο Schadler με τη σειρά του επισημαίνει πως η ΕΟΕ θα επέφερε σημαντικά πλεονεκτήματα μέσω του εμπορίου στην οικονομική μεγέθυνση κάθε χώρας (Schadler 2007). Ο Mundell (1968) υποστήριζε πως, αφού σε μια νομισματική ένωση δεν υπάρχει ανάγκη μετατροπής των νομισμάτων, η μείωση του κόστους των συναλλαγών θα έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση των ροών του εμπορίου. Μάλιστα, όσο πιο μεγάλες είναι οι ροές εμπορίου ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ,

τόσο πιο μεγάλα αναμένονταν να είναι και τα οφέλη της νομισματικής ένωσης (Cameron 1997, 1998a).

Από τη μια πλευρά, παρατηρείται ότι ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ υπάρχουν μεγάλες διαφορές εξωστρέφειας, δηλαδή υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις στους βαθμούς ανάπτυξης των εξαγωγών και των εισαγωγών των κρατών μελών ενδοπεριφερειακά (De Grauwe 2009b). Δηλαδή, για κάποια κράτη μέλη η ένταξη στην ΟΝΕ σημαίνει την ύπαρξη καθαρού οφέλους, ενώ σε κάποια άλλα καθαρή ζημία. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τις μελέτες του Rose (2000, 2002), η αύξηση των ροών εμπορίου για κάθε χώρα που συμμετέχει σε μια νομισματική ένωση μπορεί να φτάσει μέχρι και το 85% σε μια περίοδο 2 ετών ή ακόμα και να διπλασιασθεί. Ωστόσο, πολλοί ήταν αυτοί που αμφισβήτησαν το αποτέλεσμα του Rose (Persson 2001; Nitsch 2001). Ο Faruqee (2004) υποστήριξε πως μετά από 5 χρόνια συμμετοχής στην ΟΝΕ, το εμπόριο των κρατών μελών αυξήθηκε μόνο κατά 6-12%. Άλλοι πάλι τόνισαν ότι η αύξηση του ενδοκοινοτικού εμπορίου μπορεί να μη συνιστά μια πραγματική αύξηση του ΑΕΠ κάθε κράτους μέλους. Όμως, όπως απέδειξαν οι Frankel και Rose (2002), για κάθε 1 τις εκατό αύξηση του συνολικού εμπορίου μια χώρας, το ΑΕΠ της αυξάνεται τουλάχιστον κατά 0.33 τις εκατό.

Θα πρέπει επίσης να τονίσουμε, έστω και εάν αυτό είναι ένα γεγονός το οποίο δεν αναφέρεται συχνά στη βιβλιογραφία, ότι εάν οι περιοχές μιας νομισματικής ένωσης είναι σε διαφορετικό βαθμό ολοκληρωμένες στον τομέα του εμπορίου, τότε το γεγονός αυτό επηρεάζει τόσο το αποτέλεσμα των εθνικών πολλαπλασιαστών, όσο και τις επιπτώσεις των αλλαγών της συνολικής ζήτησης (Rodseth 2000). Όσο πιο δυναμικό είναι το εμπόριο ανάμεσα στις περιφέρειες της Ευρώπης, τόσο μεγαλύτερη είναι η οριακή τάση για εισαγωγές και τόσο μικρότερο είναι το αποτέλεσμα που θα υπάρξει στις αλλαγές της ζήτησης. Εξαιτίας της αυξημένης ροπής για εισαγωγές τα αποτελέσματα των ασύμμετρων διαταραχών θα διαχέονται ανάμεσα στα κράτη ομοιόμορφα. Τα θετικά αποτελέσματα της νομισματικής ένωσης στο εμπόριο, έστω εάν αυτά είναι δεν είναι πάντα αξιόλογα, δεν μπορούν να αμφισβητηθούν, καθώς η νομισματική ένωση εκτός από τις διευκολύνσεις που προσφέρει μέσω του κοινού νομίσματος, ταυτόχρονα προωθεί την εξομοίωση των μεθόδων πληρωμών, την ενοποίηση των τραπεζικών συστημάτων και την ολοκλήρωση των χρηματαγορών (De Grauwe 2009b).

Ακόμα, η εξάλειψη των συναλλαγματικών κινδύνων και η μείωση του κόστους συναλλαγών, ένα άμεσο αποτέλεσμα της δημιουργίας της ΟΝΕ, θα μπορούσε να βελτιώσει την αποδοτικότητα του μηχανισμού της αγοράς καθώς και να αναδιαμορφώσει-βελτιώσει ολόκληρη τη δομή της εγχώριας ανταγωνιστικότητας και της βιομηχανικής οργάνωσης κάθε χώρας (Chrystal 1991). Αυτό θα είχε σαν αποτέλεσμα, την επιτάχυνση και τη βελτίωση της διαδικασίας της οικονομικής και χρηματοοικονομικής ολοκλήρωσης, καθώς και την ενοποίηση ολόκληρου του χρηματοοικονομικού και χρηματοπιστωτικού ευρωπαϊκού χώρου. Επίσης, σύμφωνα με τους Γιαννακόπουλο και Δημόπουλο (2001, σ. 339), «το ενιαίο νόμισμα με την απομάκρυνση του συναλλαγματικού κινδύνου που συνεπάγεται, περιορίζει επίσης και τα φαινόμενα του ηθικού κινδύνου (moral hazard) και της δυσμενούς επιλογής (adverse selection) εφόσον αυτά προκαλούνται από τα υψηλότερα επιτόκια και την παρουσία συναλλαγματικού κινδύνου».

Στο θεωρητικό επίπεδο οι «μονεταριστές» υποστηρίζουν πως η συναλλαγματική πολιτική είναι ένα αναποτελεσματικό εργαλείο που επιδεινώνει, παρά βελτιώνει τη θέση των κρατών. Άρα, κράτη που δεν έχουν ένα ανεπτυγμένο υψηλό βαθμό εξωστρέφειας και παρουσιάζουν τάσεις για υψηλό πληθωρισμό, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα και η Ιταλία, θεωρούν πως το κόστος από την απώλεια ανεξαρτησίας της νομισματικής πολιτικής θα ήταν πολύ χαμηλό, γεγονός που θα καθιστούσε τη συμμετοχή στη νομισματική ένωση αρκετά ελκυστική. Εκτός των άλλων, η διατήρηση της ανεξάρτητης συναλλαγματικής πολιτικής από ένα κράτος μπορεί να αποφέρει περισσότερα δεινά παρά οφέλη, αφού πολλές φορές η συναλλαγματική πολιτική μπορεί να γίνει πηγή μακροοικονομικών διαταραχών και πολιτικών χειραγώγησης αντί για εργαλείο σταθεροποίησης (De Grauwe 2009b).

Επιπλέον, σύμφωνα με τους Fink και Salvatore (1999), η ΟΝΕ πέρα από τη συμβολή της στη μείωση του κόστους δανεισμού των κρατών μελών της ΕΕ στις διεθνείς χρηματαγορές, θα μπορούσε να αποφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη (seignorage) από τη χρησιμοποίηση του ευρώ σαν διεθνές νόμισμα. Ερευνητές έχουν υπολογίσει πως το σύνολο των κερδών (seignorage) από τη χρησιμοποίηση του αμερικάνικου δολαρίου σαν διεθνές νόμισμα, αλλά και ο υπολογισμός των κερδών από τη μείωση του κόστους δανεισμού, ανέρχονται σε 20-30 δισεκατομμύρια δολάρια το έτος. Το ενιαίο νόμισμα, εξαιτίας της χρησιμοποίησης

του στις διεθνείς αγορές, θα απέφερε τα ανάλογα ποσά στην ΕΕ. Έτσι, η απώλεια της seignorage θα μπορούσε να έχει ένα σημαντικό κόστος για τα κράτη μέλη (Sarno και Taylor 2002). Οι Sarno και Taylor, επίσης, υποστηρίζουν ότι εξαιτίας των διαφορετικών δημοσιονομικών συστημάτων που υπάρχουν μέσα σε μια νομισματική ένωση, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών επιδιώκουν να έχουν διαφορετικά επίπεδα δημόσιου χρέους και δημόσιων ελλειμμάτων. Έτσι, πολλά κράτη μέλη με υποανάπτυκτο δημοσιονομικό σύστημα χρησιμοποιούν τα επίπεδα του πληθωρισμού και όχι την αύξηση της φορολογίας, ως μέσο αύξησης των κερδών τους. Για παράδειγμα, πολλές περιφερειακές χώρες της ΕΕ, όπως η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ελλάδα, έχει γίνει γνωστό πως χρησιμοποιούν τέτοιου είδους πολιτικές με έναν πολύ έξυπνο και εκλεπτυσμένο τρόπο (Dornbusch 1988; Giavazzi 1989). Αυτή η δυνατότητα οικονομικής πολιτικής μέσα στο πλαίσιο μιας νομισματικής ένωσης εξαλείφεται γεγονός που συνιστά άλλο ένα πλεονέκτημα.

Επιπλέον, με τη δημιουργία του ευρώ και την ταυτόχρονη λειτουργία της ανεξάρτητης ΕΚΤ, επιφορτισμένη με την ενιαία άσκηση της νομισματικής πολιτικής, εξαλείφονταν οι προϋποθέσεις νομισματικής αστάθειας. Όπως αναφέρει ο Gilpin (2007, σ. 253) «Με το ενιαίο νόμισμα υπερκεράζονται τα προβλήματα που ανακύπτουν λόγω της ελλιπούς αφοσίωσης των κρατών μελών στις ανειλημμένες δεσμεύσεις τους ή λόγω ενδεχόμενων αποσκιρτήσεων». Με αυτόν τον τρόπο, η ΟΝΕ, θα μπορούσε να βοηθήσει τα κράτη μέλη να πειθαρχήσουν, να αποκτήσουν περισσότερο έλεγχο επί των δημοσιονομικών τους επιδόσεων και να βάλουν σε τάξη τα οικονομικά τους. Επιπροσθέτως, θα υπάρξει εκτός των άλλων και εξοικονόμηση των αναγκών διατηρήσεων των συναλλαγματικών αποθεμάτων, αφού σε μια νομισματική ένωση δε χρειάζεται να παρακρατούνται συναλλαγματικά αποθέματα για την κάλυψη των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, παρά μόνο για τις παρεμβάσεις στις διεθνείς αγορές για την ευθυγράμμιση της συναλλαγματικής ισοτιμίας (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001).

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η νομισματική ένωση γινόταν το σύμβολο της βούλησης της ΕΚ για να παραμεριστούν οι εθνικές διαφορές και να επιδιωχθεί το συμφέρον της πολιτικής ενότητας (Gilpin 2007). Έτσι, η ΟΝΕ γίνονταν η αφορμή ή/και η αιτία μέσω της οποίας η ΕΕ αποκτούσε όλο και μεγαλύτερη πολιτική και

οικονομική βαρύτητα και διαπραγματευτική ικανότητα στο συγκρουσιακό πλαίσιο των διεθνών σχέσεων. Όμως, ακόμα και κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, για την ένταξη μιας χώρας στην ΟΝΕ, θα έπρεπε να γνωρίζουμε επακριβώς εάν τα μακροοικονομικά μειονεκτήματα της ήταν σαφώς λιγότερα από τα μικροοικονομικά πλεονεκτήματα (De Grauwe 2009b).

4.2.2 Το κόστος συμμετοχής στην ΟΝΕ

Οι επικριτές του ευρωπαϊκού σχεδίου ενοποίησης της νομισματικής πολιτικής ανέφεραν πως οι κυβερνήσεις των κρατών μελών της ΕΚ θα έπρεπε να επικεντρωθούν στα ουσιαστικά προβλήματα των οικονομιών τους, όπως για παράδειγμα τα θέματα των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων και της αποκανονικοποίησης των οικονομιών τους, ενώ ταυτόχρονα τόνιζαν πως οι αρνητικές συνέπειες από την ύπαρξη πολλαπλών νομισμάτων, όπως το κόστος των συναλλαγών ή οι επιπτώσεις των συναλλαγματικών κινδύνων στο εμπόριο είναι μηδαμινές (Gilpin 2007). Όλες οι προσπάθειες δημιουργίας της ΟΝΕ, μέσω της προσπάθειας σύγκλισης των κρατών μελών, θα μπορούσαν να επιφέρουν περισσότερα δεινά για τις ήδη δοκιμαζόμενες ευρωπαϊκές οικονομίες καθώς και περισσότερες συγκρούσεις μεταξύ τους.

Πρώτα από όλα, η συμμετοχή μιας χώρας στην ΟΝΕ θα σήμαινε απώλεια ενός σημαντικού ποσοστού εθνικής κυριαρχίας κάθε κράτους μέλους καθώς ένα μεγάλο μέρος των εργαλείων οικονομικής πολιτικής της χώρας και ειδικότερα αυτών της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής θα μεταβιβαζόταν στη δικαιοδοσία ενός υπερεθνικού οργανισμού. Για κάθε κράτος μέλος μιας νομισματικής ένωσης, η απώλεια της νομισματικής και της συναλλαγματικής ανεξαρτησίας είναι το πρωταρχικό και σημαντικότερο πρόβλημα (Eichengreen 1990a; De Grauwe 2009b). Τόσο η νομισματική όσο και η συναλλαγματική πολιτική θα αποφασίζονταν από έναν υπερεθνικό οργανισμό του οποίου οι αποφάσεις, πολλές φορές, δε θα βοηθούσαν το κράτος να βγει από τη δύσκολη θέση στην οποία θα μπορούσε να βρισκόταν για διάφορους λόγους. Εξαρχής δηλαδή, τα κράτη μέλη μιας νομισματικής ένωσης θα αντιμετώπιζαν το πρόβλημα της προσαρμογής

στις ασύμμετρες διαταραχές που θα μπορούσαν να πλήξουν την εθνική οικονομία οποιαδήποτε στιγμή (De Grauwe 2009b). Εξαιτίας της απώλειας της νομισματικής πολιτικής, τα κράτη μέλη δεν θα ήταν το ίδιο αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των ασύμμετρων διαταραχών. Έτσι, οι συλλογικές αποφάσεις στο πλαίσιο της ΕΚΤ θα μπορούσαν να μετατραπούν σε πανάκεια, εάν ταυτόχρονα δεν ικανοποιούνταν μια σειρά από ικανές και επαρκείς προϋποθέσεις όπως αυτές περιγράφονται από τη θεωρία των ΑΝΠ (McNamara 2006b).

Για κάθε ανεξάρτητο κράτος η άσκηση της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής είναι απαραίτητη τόσο για τη μακροχρόνια σταθερότητα και ανάπτυξη της οικονομίας, όσο και για την αντιμετώπιση των οικονομικών κρίσεων. Όμως, σε μια νομισματική ένωση η κοινή νομισματική και συναλλαγματική πολιτική μπορεί να είναι η αιτία σοβαρότερων προβλημάτων. Πως γίνεται όμως αυτό; Εξαιτίας των οικονομικών κύκλων, των περιόδων ύφεσης, ανόδου, κρίσης και καθόδου της οικονομικής δραστηριότητας, ανάμεσα σε δυο διαφορετικά κράτη την ίδια χρονική περίοδο, μπορεί να επικρατούν διαφορετικές οικονομικές συνθήκες με αποτέλεσμα να χρειάζεται η άσκηση διαφορετικού μείγματος οικονομικής πολιτικής σε κάθε κράτος μέλος. Για παράδειγμα, εάν σε ένα κράτος μέλος υπάρχει ύφεση τότε το κράτος αυτό θα πρέπει να μειώσει τα ποσοστά των επιτοκίων του για να μπορέσει η οικονομική δραστηριότητα να επαναλειτουργήσει με κανονικούς ρυθμούς. Όμως, αυτό δεν μπορεί να γίνει σε μια νομισματική ένωση όπου τα εργαλεία νομισματικής πολιτικής χρησιμοποιούνται μόνο από έναν ανεξάρτητο υπερεθνικό οργανισμό όπως είναι η ΕΚΤ. Κανένα κράτος μέλος της ΟΝΕ δεν έχει τη δυνατότητα να ασκήσει ούτε επεκτατική, ούτε περιοριστική νομισματική πολιτική, αφού οι αποφάσεις σχετικά με το ύψος των συναλλαγματικών ισοτιμιών (υποτιμήσεων ή ανατιμήσεων), των ποσοστών επιτοκίων και της προσφοράς χρήματος αποφασίζονται πλέον από την ΕΚΤ. Βέβαια, θα πρέπει επίσης να διευκρινιστεί ότι σε μια ανοικτή οικονομία με ελεύθερες ροές κεφαλαίων το κράτος έτσι και αλλιώς δεν μπορεί να επηρεάσει τα επιτόκια και πως μακροχρόνια η πολιτική υποτίμησης του νομίσματος δε θα ήταν αποδοτική. Όσο μεγαλώνει ο βαθμός ανοίγματος μιας χώρας, τόσο λιγότερο αποτελεσματική γίνεται η άσκηση της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής, άρα και τόσο μικρότερο θα είναι το κόστος από την εγκατάλειψη τους (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001).

Παρόλα αυτά η Schadler (2007) τονίζει πως η ακολουθούμενη πολιτική της ΕΚΤ δε θα ήταν η πρόβλεψη για πολλά κράτη μέλη της ΕΕ. Όσο δεν υπάρχει η κατάλληλη νομισματική πολιτική από την πλευρά των κρατών μελών, η οποία θα μπορούσε να απορροφήσει τυχόν ιδιοσυγκρασιακά σοκ, τόσο θα υπάρχει μεγαλύτερος κίνδυνος για πληθωριστικές πιέσεις και υφέσεις στην οικονομία κάθε κράτους μέλους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, φαίνεται πως η συμμετοχή σε μια νομισματική ένωση μειώνει την ικανότητα των κρατών μελών να ανταποκριθούν στα ασύμμετρα σοκ ζήτησης και προσφοράς (Fink και Salvatore 1999). Όπως πολύ σωστά περιγράφουν οι Fink και Salvatore (1999, σ. 189):

«It is clear that a nation would not be able to change the exchange rate or use monetary policy to overcome its particular problem because of the single currency. Moreover, fiscal discipline will also prevent using this policy to deal with the problem. While exchange rate adjustments generally are easy to handle, the only substitute in a monetary union would be direct downward wage adjustment. Since wages are rigid, this instrument has never been used and would meet with strong resistance from trade unions».

Για παράδειγμα, εάν οι εξαγωγές μιας χώρας, εκτός ΟΝΕ, μειωθούν σημαντικά τότε η κυβέρνηση μπορεί με δυο κυρίως τρόπους να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Αυτό μπορεί να γίνει είτε μέσω της αλλαγής των συναλλαγματικών ισοτιμιών και στην προκειμένη περίπτωση μέσω της υποτίμησης της αξίας του νομίσματος, είτε μέσω μιας μείωσης των μισθών και των τιμών. Τις περισσότερες φορές η υποτίμηση του νομίσματος είναι προτιμότερη, από τους εκάστοτε σχεδιαστές της οικονομικής πολιτικής, γιατί πρώτον, έχει τη μικρότερη επίπτωση στις εθνικές οικονομίες, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει πως είναι και αποτελεσματική μακροχρόνια και δεύτερον, η προσαρμογή μπορεί να γίνει πολύ πιο γρήγορα. Αυτό το θέμα βέβαια είναι μέρος της θεωρίας των ΑΝΠ που θα αναλυθεί παρακάτω. Εντούτοις, είναι σημαντικό να επισημάνουμε πως παρά το γεγονός ότι η ΟΝΕ δημιουργήθηκε σε πολύ αυστηρά πλαίσια και κάθε βήμα της

ήταν πολύ μελετημένο, δεν περιελάμβανε κανένα ουσιαστικά τρόπο διαφυγής στην περίπτωση που ένα κράτος μέλος προσβληθεί από ασύμμετρες διαταραχές.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια η ΕΕ και η ΕΚΤ καλούνται να αντιμετωπίσουν ένα άλλο σημαντικό μειονέκτημα, το γεγονός πως δε θα ήταν ξεκάθαρο ποιο θα έπρεπε να είναι το άριστο επίπεδο συντονισμού της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής στο πλαίσιο της ΟΝΕ (Chrystal 1991). Σε κάποιες περιπτώσεις ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής μπορεί να αποφέρει σημαντικά οφέλη (Eichengreen 1984; Persson και Tabellini 1995), σε άλλες πάλι μπορεί να αποφέρει μέτρια αποτελέσματα (Currie *et al.* 1989), ενώ σε άλλες μπορεί να είναι ακόμα και επιζήμιος (Rogoff 1985a).

Όσον αφορά την ακολουθούμενη οικονομική πολιτική της νομισματικής ένωσης, πολλές φορές εξαιτίας των διαφορών που μπορεί να υπάρξουν στο ρυθμό πληθωρισμού ή στα ποσοστά ανεργίας, δημιουργείται ένα επιπλέον κόστος (De Grauwe 1975; Backus και Driffill 1985). Το ίδιο συμβαίνει και με τα ποσοστά των επιτοκίων τα οποία καλείται να επιλέξει η ΕΚΤ. Έστω για παράδειγμα πως στην Γερμανία υπάρχει μια αύξηση της ζήτησης, ενώ στην Γαλλία μια μείωση της ζήτησης την ίδια χρονική περίοδο. Ποιο θα είναι το άριστο ποσοστό επιτοκίου που καλείται να επιλέξει η ΕΚΤ; Τα ποσοστά επιτοκίων χρειάζονται να αυξηθούν για να επαναφέρουν την ισορροπία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης στην Γερμανία, ενώ την ίδια στιγμή θα πρέπει να μειωθούν για να τονωθεί η οικονομική δραστηριότητα στην Γαλλία και να μειωθεί η ανεργία. Μια άλλη επιλογή των δυο κρατών είναι η χρησιμοποίηση των δημοσιονομικών εργαλείων. Για παράδειγμα, από την πλευρά της η Γαλλία θα επιλέξει να πραγματοποιήσει επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές, ενώ η Γερμανία κατασταλτικές δημοσιονομικές πολιτικές.

Στη βάση της παραπάνω συζήτησης θα πρέπει να διευκρινιστεί πως μέσα σε μια νομισματική ένωση δεν είναι ξεκάθαρο εάν μια ανεξάρτητη δημοσιονομική πολιτική μπορεί να είναι αποτελεσματική. Άρα, ένα άλλο κόστος ένταξης στην ΟΝΕ ίσως να αφορά και την απώλεια της δημοσιονομικής αυτονομίας (Bladen-Hovell 2007). Λέμε ίσως γιατί όντως αυτό είναι ένα αμφισβητήσιμο γεγονός που όμως μπορεί να έχει πολλές ξεχωριστές διαστάσεις. Για παράδειγμα, τα κράτη μέλη της ΟΝΕ δεν μπορούν να χρηματοδοτήσουν τα ελλείμματα του προϋπολογισμού τους χρησιμοποιώντας το εργαλείο της προσφοράς χρήματος. Επίσης, όπως διατύπωσε ο

Eichengreen (1990a, σ. 10-11), το γεγονός ότι πολλά ευρωπαϊκά κράτη έχουν υψηλά ποσοστά δημόσιου χρέους, για παράδειγμα το δημόσιο χρέος του Βελγίου, της Δανία, της Ιρλανδίας και της Ιταλίας πολλές φορές προσέγγιζε ή υπερέβαινε το 100%, σε περίπτωση οικονομικής κρίσης αυτά τα ποσοστά μπορεί να αυξηθούν σε τέτοιο βαθμό που οι επενδυτές θα έχουν κάθε δικαίωμα να αναρωτιούνται που θα βρουν οι χώρες αυτές κεφάλαια για να χρηματοδοτήσουν το χρέος τους. Όπως έγινε για παράδειγμα με την περίπτωση της Ελλάδας το 2009. Άρα, αναφέρει ο Eichengreen, μόνο οι χώρες οι οποίες παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά δημόσιων χρεών, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, θα μπορούν να διατηρήσουν το δικαίωμα δημοσιονομικής αυτονομίας σαν αποτέλεσμα των σχετικά χαμηλών επιπέδων της κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα είναι το γεγονός πως η εισαγωγή του ευρώ μπορεί να αυξήσει τη γεωγραφική συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων και του πλούτου προς τις χώρες που βρίσκονται στο κέντρο της ΕΕ και ταυτόχρονα να οδηγήσει σε αύξηση των ανισοτήτων ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια της Ευρώπης. Για παράδειγμα, διάφορες περιφερειακές χώρες όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ιταλία, εξαιτίας της διαδικασίας της «cumulative causation» είναι πιθανό να γίνουν σχετικά φτωχότερες σε σχέση με τις χώρες του κέντρου (Fink και Salvatore 1999). Αυτό το γεγονός, επίσης, μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση του φαινομένου του *brain drain*, καθώς ένα μεγάλο μέρος των πιο σημαντικών προσωπικοτήτων κάθε χώρας θα προσπαθήσει να βρει εργασία σε κάποια άλλη περιοχή της ΕΕ.

Τέλος, η βασική πηγή κριτικής εναντίον της συμμετοχής μιας χώρας στην ΟΝΕ είναι το γεγονός πως η ΟΝΕ δε συνιστά μια ΑΝΠ και με αυτόν τον τρόπο κάθε κράτος μπορεί να είναι ευάλωτο στις ασύμμετρες διαταραχές που συμβαίνουν σχεδόν καθημερινά σε κάθε οικονομία της Ευρωζώνης. Σύμφωνα με τον De Grauwe (2009b), εάν τα κράτη μέλη μιας νομισματικής ένωσης πλήττονται από ασύμμετρες διαταραχές, τότε είναι αναγκαία η ύπαρξη της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής και της ευελιξίας των τιμών. Εάν, κάτω από αυτές τις συνθήκες, δε λειτουργεί κανένα δημόσιο και ιδιωτικό σύστημα διασφάλισης, τότε το κόστος από τη συμμετοχή στη νομισματική ένωση θα είναι πολύ υψηλό. Η ΟΝΕ φαίνεται πως δεν έχει αναπτύξει σημαντικές δικλίδες διαφυγής όταν οι ασύμμετρες διαταραχές

κάνουν την εμφάνιση τους (Fink και Salvatore 1999). Για αυτό το λόγο, τα κράτη μέλη της ΟΝΕ είναι πολύ πιθανό να εμφανίσουν και αύξηση των ποσοστών της κυκλικής ανεργίας (Feldstein 2000, 2001).

4.3 Η θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών

Η θεωρία των ΑΝΠ⁴³ αποτελεί ένα σημαντικό θεωρητικό πλαίσιο μέσα από το οποίο μπορεί να εξεταστεί το όφελος και το κόστος από τη συμμετοχή μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση, καθώς και το εάν και για ποιους λόγους μια χώρα πρέπει να ενταχθεί σε μια νομισματική ένωση. Η θεωρία προσδιορίζει από τη μια πλευρά το άριστο μέγεθος μιας νομισματικής ένωσης, ενώ από την άλλη τα αναγκαία κριτήρια τα οποία θα πρέπει να πληρούνται από τα κράτη μέλη για να ενταχθούν στη νομισματική ένωση. Η θεωρία επίσης, καταδεικνύει μια σειρά από σημαντικούς παράγοντες της πραγματικής οικονομίας οι οποίοι επηρεάζουν την ομαλή λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της ΟΝΕ. Τις τελευταίες δεκαετίες, η θεωρία των ΑΝΠ έγινε μέρος μιας αξιόλογης θεωρητικής διαμάχης που ακόμα και σήμερα δεν έχει αναδείξει κάποιον ουσιαστικό νικητή. Από τη μια πλευρά, ο Krugman (1993b) υποστήριζε πως η θεωρία θα γίνει ένα κεντρικό κομμάτι των διεθνών νομισματικών οικονομικών, ενώ από την άλλη ο Buiter (2000), τόνιζε πως αυτή η θεωρία είναι ένας από τους αδύναμους κρίκους των νομισματικών οικονομικών.

Πολλοί ήταν αυτοί που υποστήριζαν πως η δημιουργία της ΟΝΕ δε θα είναι τόσο αποτελεσματική γιατί η ΟΝΕ δεν αποτελεί μια ΑΝΠ (Eichengreen 1991; Neumann και von Hagen 1991; Bayoumi και Eichengreen 1993a, 1997b; De Grauwe και Heens 1993). Ο Tobin (1998), είχε τονίσει ότι η ΟΝΕ είναι λιγότερο ικανή από τις ΗΠΑ στην αντιμετώπιση των ασύμμετρων διαταραχών. Όμως, αυτός δεν είναι κατ' ανάγκη λόγος για να θεωρηθεί πως η ΟΝΕ θα αποτύχει, αφού σύμφωνα με μια μελέτη του

⁴³ Ειδικότερα για αυτό το θέμα για εξαιρετικές μελέτες βλέπε, Inshiyama (1975), Mongelli (2002) και Jongung και Drea (2009). Ένα ακόμα εξαιρετικό βιβλίο όπου κάποιος μπορεί να μελετήσει το θέμα των ΑΝΠ από οικονομική σκοπιά είναι αυτό των Hallwood και MacDonald (2004).

Rockoff (2000) ακόμα και οι ίδιες οι ΗΠΑ χρειάστηκαν περίπου 150 χρόνια για να αποκτήσουν τα χαρακτηριστικά μιας ΑΝΠ.

Ποιο είναι όμως το περιεχόμενο και η έννοια μιας ΑΝΠ; Ο Robson (1983) θεωρεί πως μια ΑΝΠ είναι ουσιαστικά μια νομισματική ένωση που δημιουργεί στα κράτη μέλη της όλες εκείνες τις κατάλληλες συνθήκες που ελαχιστοποιούν το κόστος συμμετοχής. Άλλοι πάλι θεωρούν πως, μια ΑΝΠ είναι μια περιοχή όπου εξαιτίας της ολοκλήρωσης δημιουργούνται καθαρά κέρδη για τα συμμετέχοντα κράτη μέλη (Grubel 1984). Ο Frankel (1999, σ. 14) περιγράφει μια ΑΝΠ ως εκείνη τη «region that is neither so small and open that it would be better off pegging its currency to a neighbor, nor so large that it would be better off splitting into subregions with different».

Σύμφωνα με τους Krugman και Obstfeld (2003, σ. 624), μια ΑΝΠ είναι

«ομάδες περιοχών όπου οι οικονομίες τους συνδέονται στενά μέσω του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών και της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής [...] μια περιοχή σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών εξυπηρετεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα οικονομικά συμφέροντα κάθε μέλους της αν το επίπεδο των ανταλλαγών μεταξύ των οικονομιών που συμμετέχουν στην περιοχή είναι υψηλό».

Ο Mongelli (2005) από την πλευρά του υποστηρίζει πως μια ΑΝΠ είναι ένα άριστα γεωγραφικό πεδίο ενός ενιαίου νομίσματος ή διαφόρων νομισμάτων, των οποίων οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους και πρόκειται να ενοποιηθούν. Το πεδίο ορίζεται ανάλογα με τις χώρες που αποφασίζουν να συμμετάσχουν στη νομισματική ένωση, ενώ η αριστότητα ορίζεται με βάση τις ιδιότητες-κριτήρια των ΑΝΠ (Mongelli 2002). Τα κράτη μέλη μιας νομισματικής ένωσης εγκαταλείπουν το δικαίωμα άσκησης της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής με την προσδοκία να κερδίσουν σημαντικά καθαρά κέρδη μέσα στην ένωση.

Ο Mongelli (2002) τονίζει πως η θεωρία των ΑΝΠ γνώρισε τέσσερις κυρίως φάσεις ανάπτυξης: α) τη φάση “pioneering phase”, η οποία άρχισε στο τέλος της δεκαετίας του '50 έως τη δεκαετία του '60, β) τη φάση κόστους-οφέλους στις αρχές

της δεκαετίας του '70, γ) τη φάση της επαναξιολόγησης των πλεονεκτημάτων-μειονεκτημάτων του κοινού νομίσματος, από τη δεκαετία του '80 έως τη δεκαετία του '90 και δ) τη φάση της εμπειρικής έρευνας η οποία ουσιαστικά περιλαμβάνει την περίοδο των τελευταίων 15-20 χρόνων. Σύμφωνα με τον Mongelli, τα κυριότερα ερωτήματα που απασχόλησαν κατά καιρούς τους διάφορους ερευνητές ήταν το ποια θα πρέπει να θεωρείται μια άριστη γεωγραφική περιοχή για ένα ενιαίο νόμισμα, το πώς θα μπορούσαν να οριστούν τα άριστα νομισματικά και οικονομικά κριτήρια για μια τέτοια περιοχή, αλλά και με ποιο τρόπο θα γίνει ο προσδιορισμός του κατάλληλου χρόνου που χρειάζεται για τη νομισματική ολοκλήρωση. Από αυτή την άποψη η θεωρία των ΑΝΠ μπορεί να είναι ένα αξιόπιστο αναλυτικό πλαίσιο για μελέτη της ΟΝΕ, αλλά δεν μπορεί να δώσει μια ολοκληρωμένη απάντηση σχετικά με τη βιωσιμότητα αυτής.

Σύμφωνα με τον Jovanovic (2005), η θεωρία των ΑΝΠ είναι περισσότερο ένα θεωρητικό πρόβλημα παρά ένα πρακτικό. Μέσα στο πλαίσιο ενός διεθνούς νομισματικού συστήματος θα έπρεπε αρχικά να αντιμετωπιστεί ένα δίλημμα πολιτικής που αρχικά ο Padoa-Schioppa (1988) ονόμασε «inconsistent quarter», όπου μέσα σε ένα διεθνές νομισματικό σύστημα η ταυτόχρονη παρουσία του ελεύθερου εμπορίου, των ελεύθερων ροών κεφαλαίου, της αυτονομίας της εθνικής πολιτικής και των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών δεν ήταν συμβατή. Αργότερα, ο Frankel (1999) έκανε αναφορά στην αρχή της «impossible trinity» όπου δεν μπορούν να συνυπάρξουν στις ανοικτές οικονομίες ταυτόχρονα τρία χαρακτηριστικά. Αυτό σημαίνει πως μέσα σε μια νομισματική ένωση, ένα κράτος δεν μπορεί να απολαμβάνει ταυτόχρονα την πλήρη κινητικότητα του κεφαλαίου, τη νομισματική ανεξαρτησία και τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες. Όπως τονίσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, μέσα στην ΟΝΕ, η παρουσία της ελεύθερης κινητικότητας των κεφαλαίων και των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών είχε σαν αποτέλεσμα την απώλεια της νομισματικής ανεξαρτησίας των συμμετεχόντων κρατών μελών.

Η κύρια ιδέα του πότε ένα κράτος θα επιλέξει να γίνει μέλος μιας νομισματικής ένωσης έχει γίνει γνωστή από τον Krugman (1990). Ο Krugman ανέλυσε το ενδεχόμενο ένταξης μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση ως συνάρτηση δυο παραγόντων: α) του κόστους και του οφέλους που προκύπτει από τη νομισματική

ένωση ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) και β) του βαθμού ολοκλήρωσης ως την αναλογία του συνόλου των εξαγωγών και των εισαγωγών ως προς το ΑΕΠ. Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός ολοκλήρωσης, τόσο μεγαλύτερα θα είναι τα οφέλη που θα αποκομίσει η χώρα εξαιτίας τόσο της μη ύπαρξης κόστους συναλλαγών όσο και της σταθερότητας των συναλλαγματικών ισοτιμιών και συνεπώς τόσο μικρότερο θα είναι και το κόστος ένταξης. Από την άλλη, όσο μικρότερος είναι ο βαθμός ολοκλήρωσης τόσο μεγαλύτερο θα είναι το κόστος συμμετοχής στη νομισματική ένωση. Θα υπάρχει όμως ένα σημείο i^* όπου η καμπύλη κόστους θα είναι ίση με την καμπύλη οφέλους. Από εκείνο το σημείο και μετά το όφελος της συμμετοχής θα είναι πάντα μεγαλύτερο από το κόστος, άρα συντρέχουν σοβαροί λόγοι σχηματισμού μιας νομισματικής ένωσης.

Όταν όμως σε μια νομισματική ένωση όπως η ΟΝΕ, επικρατούν συγκεκριμένες συνθήκες, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη μεγάλων και συνεχομένων ασύμμετρων διαταραχών, ακαμψίες των τιμών και των μισθών, μη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και ανεπαρκείς μηχανισμοί δημοσιονομικής αντιστάθμισης, τότε η συμμετοχή μιας χώρας στη νομισματική ένωση θα ήταν μια λάθος επιλογή. Πολλοί μελετητές συγκλίνουν στην άποψη πως αν δεν συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις, τότε είναι πολύ πιθανό η ΟΝΕ να καταρρεύσει (Salvatore 1997; Frieden 1998; Salvatore 1998; Fink και Salvatore 1999).

Αυτή η διαπίστωση είναι η ουσία της θεωρίας των ΑΝΠ, που αναπτύχθηκε πρωτίστως από τους Robert Mundell (1961)⁴⁴, MacKinnon (1963) και Peter Kenen (1969) και μετέπειτα συμπληρώθηκε από τους Ingram (1969), Haberler (1970) και Fleming (1971). Συμπερασματικά, η θεωρία των ΑΝΠ προσδιορίζει μια σειρά από κριτήρια που θα πρέπει να πληρούνται για να δημιουργηθεί μια νομισματική ένωση.

⁴⁴ Ο Caserano (2006) υποστηρίζει πως ουσιαστικά οι βασικές αρχές της θεωρίας των ΑΝΠ υιοθετήθηκαν από τον Friedman. Βλέπε επίσης Dellas και Tavlas (2009)

4.3.1 Η «Pioneering Phase» και τα κριτήρια των ΑΝΠ

Η πρώτη φάση αρχίζει με τη σημαντική συνεισφορά του Mundell (1961). Αρχικά, η θεωρία των ΑΝΠ επικεντρωνόταν στη συζήτηση σχετικά με τα κριτήρια των ΑΝΠ καθώς και με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των σταθερών και των μεταβαλλόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών. Πολλές επίσης ερευνητικές προσπάθειες σχετικές με τη θεωρία των νομισματικών περιοχών εκείνης της περιόδου επικεντρώνονταν στις διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην ΕΚ⁴⁵. Τα κυριότερα κριτήρια των ΑΝΠ παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω:

4.3.1.1 Το κριτήριο της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής

Ο Mundell (1961) τόνισε τη σημασία που έπαιζε η κινητικότητα της αγοράς εργασίας και κεφαλαίου και η ευελιξία των μισθών και των τιμών για την αποτελεσματική λειτουργία μιας ΑΝΠ. Η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής είναι το κριτήριο που καθορίζει μια περιοχή ως ΑΝΠ. Χωρίς την ύπαρξη των παραπάνω κριτηρίων κάθε χώρα που λαμβάνει μέρος σε μια νομισματική ένωση και η οποία έχει απολέσει τον έλεγχο της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής, εάν πληγεί από ένα εξωγενές σοκ ή μια ασύμμετρη διαταραχή, για παράδειγμα μια μείωση της ζήτησης, τότε δεν θα δύναται να μετριάσει τις συνέπειες των διαταραχών και να επαναφέρει σε ισορροπία την οικονομία. Έτσι η ένταξη της χώρας στη νομισματική ένωση θα έχει μεγάλο κόστος.

Το αποτέλεσμα μιας ασύμμετρης διαταραχής στην οικονομία του κράτους θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό τόσο από τη σοβαρότητα, όσο και από το βαθμό ακαμψίας των τιμών και των μισθών. Εάν δηλαδή οι τιμές και οι μισθοί είναι τελείως άκαμπτοι, τότε αυτοί δεν μπορούν να προσαρμοστούν με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει μια αποτελεσματική και γρήγορη προσαρμογή και να επιστρέψει η οικονομία σε ισορροπία. Σε αυτήν την περίπτωση η απώλεια του εργαλείου της

⁴⁵ Δεν θα πρέπει να αγνοηθεί πως αυτή η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται κυρίως από το διεθνές νομισματικό σύστημα του Bretton Woods, από την ύπαρξη χαμηλών ποσοστών πληθωρισμού στις οικονομίες των χωρών, καθώς και από κεφαλαιακούς ελέγχους σε πολλά κράτη μέλη.

συναλλαγματικής πολιτικής, από την πλευρά της κυβέρνησης, θα έχει μεγάλο κόστος (Kawai 1987). Αντίθετα, εάν οι μισθοί και οι τιμές μπορούν να μεταβληθούν εύκολα, είναι δηλαδή εύκαμπτοι, τότε η οικονομία θα μπορέσει να ευκολότερα να προσαρμοστεί έπειτα από μια οικονομική διαταραχή, χωρίς να υποφέρει από ανεργία ή πληθωρισμό. Άρα, η κρατική παρέμβαση, μέσω της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, δεν καθίσταται πλέον αναγκαία. Έτσι, η ανάγκη για ονομαστικές αλλαγές στη συναλλαγματική ισοτιμία μειώνεται (Friedman 1953). Αυτό συνεπάγεται πως η μεταβλητότητα των τιμών και των μισθών μπορεί να είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας προσαρμογής μιας οικονομίας βραχυχρόνια (Kawai 1987).

Είναι γεγονός πως η ευκαμψία των τιμών ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες δεν είναι ικανοποιητική, καθώς αυτή παρεμποδίζεται από την αργή προσαρμογή του προγράμματος της Κοινής Αγοράς, κυρίως εξαιτίας της ύπαρξης μονοπωλίων, χαμηλής ανταγωνιστικότητας και κρατικών μονοπωλιακών επιχειρήσεων (OECD 1999; European Commission 1999b). Το ίδιο συμβαίνει και με την ακαμψία των μισθών η οποία ουσιαστικά συμβάλει και στην ακαμψία των τιμών. Διάφορες έρευνες αποδεικνύουν πως τα κράτη μέλη της ΕΕ αν και έχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, εντούτοις παρουσιάζουν σχεδόν άκαμπτους πραγματικούς μισθούς (Calmfors και Driffil 1988; Boeri *et al.* 2001). Επιπλέον, παρατηρείται χαμηλότερος ρυθμός προσαρμογής των πραγματικών μισθών στις οικονομικές διαταραχές (OECD 1994). Για τους Cadieu *et al.* (2001) τα κράτη μέλη παρουσιάζουν σημαντικές ασυμμετρίες στην αγορά εργασίας. Οι ακαμψίες στους μισθούς έχουν να κάνουν, κυρίως, με την αποτελεσματικότητα και τη λειτουργία των θεσμών (Blanchard 1999; Blanchard και Wolfers 2000).

Το ίδιο βέβαια συμβαίνει και για την κινητικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου. Η ολοκλήρωση των αγορών μπορεί να μειώσει την ανάγκη των τιμών και των συναλλαγματικών ισοτιμιών σε μια χώρα, έτσι ώστε να αποτραπούν τα αρνητικά αποτελέσματα των διαταραχών (Mundell 1961). Κατά τον Mundell, σε μια ΑΝΠ θα πρέπει να υπάρχει πλήρης κινητικότητα εργασίας. Εάν υπάρχει κινητικότητα κεφαλαίου και εργασίας, τότε η οικονομία μπορεί και πάλι να επανέλθει σε ισορροπία, αφού οι συντελεστές εργασίας θα μετακινηθούν από τις χώρες με πλεονάζουσα προσφορά στις χώρες με πλεονάζουσα ζήτηση,

επαναφέροντας έτσι την ισορροπία στη νομισματική ένωση. Θα πρέπει να τονισθεί ότι χρειάζεται να γίνει διάκριση ανάμεσα στην κινητικότητα των φυσικών συντελεστών της παραγωγής και της κινητικότητας της εργασίας, αφού η κινητικότητα της εργασίας μπορεί να χαλαρώσει την προσαρμογή στις μόνιμες διαταραχές όταν οι πραγματικοί μισθοί είναι άκαμπτοι (Mongelli 2002).

Όμως η κινητικότητα της εργασίας δε θεωρείται ένας μηχανισμός που ενεργοποιείται εύκολα αφού, όπως παρατηρείται μέσα στην Ευρώπη, με εξαίρεση συγκεκριμένες περιπτώσεις, το εργατικό δυναμικό έστω και εάν παραμένει άνεργο δεν παίρνει την απόφαση να μεταναστεύσει. Θα πρέπει να συντρέχουν άλλοι λόγοι οι οποίοι επηρεάζουν την απόφαση μετανάστευσης. Όπως έχει τονίσει ο Bentolila (1997), η πιθανότητα μετανάστευσης για λόγους εργασίας φαίνεται πως δε σχετίζεται με τη σχετική ανεργία. Το ίδιο συμπέρασμα προκύπτει και από τις σχετικές έρευνες του OECD (1999), όπου η μετανάστευση για λόγους εργασίας ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης δεν προκαλούνταν ως αντίδραση στις ασύμμετρες διαταραχές. Βέβαια, ούτε και η κινητικότητα της εργασίας φαίνεται να αποτελεί τη λύση του προβλήματος, αφού μπορεί μακροχρόνια να είναι υψηλότερη από ότι σε βραχυχρόνιο επίπεδο και να συνεπάγεται ένα κόστος μετανάστευσης ή επανεκπαίδευσης (Corden 1972).

Από την παραπάνω ανάλυση διαπιστώνεται πως στην ΕΕ, ο βαθμός ολοκλήρωσης της αγοράς εργασίας και το ποσοστό κινητικότητας των εργαζομένων, δεν είναι τόσο ικανοποιητικός, παρά το γεγονός ότι αυτός θα μπορούσε να συνεισφέρει στην ευκολότερη προσαρμογή της Ευρωπαϊκής οικονομίας έπειτα από την εμφάνιση μιας οικονομικής διαταραχής. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αποσαφηνιστούν κάποιες λεπτομέρειες. Πρώτον, για να επανέλθει η ισορροπία του συστήματος έπειτα από την εμφάνιση μιας ασύμμετρης διαταραχής είναι αναγκαία, κυρίως η ύπαρξη κινητικότητας της εργασίας και όχι η μεταβολή των τιμών και των μισθών ανάμεσα στα κράτη μέλη. Για τους Baldwin και Wyplosz (2006), η κινητικότητα εργασίας μπορεί επίσης να επηρεάζεται τόσο από οικονομικά κίνητρα, όπως το κόστος μετακίνησης, η πιθανότητα να παραμείνει κάποιος άνεργος ακόμα και στη χώρα υποδοχής, τα διάφορα κοινωνικά πλεονεκτήματα που μπορεί να απολαμβάνουν οι άνεργοι και οι ευκαιρίες καριέρας, όσο και μη οικονομικά κίνητρα, όπως οι πολιτισμικές διαφορές στη γλώσσα, στο

νομικό και θεσμικό πλαίσιο των χωρών και ο εθνικισμός. Επίσης, μπορεί τα αγαθά που παράγονται ανάμεσα στις δυο χώρες να διαφέρουν ή και να χρησιμοποιείται διαφορετική τεχνολογία για την παραγωγή των αγαθών. Δεύτερον, η μεταβλητότητα των τιμών ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης δεν είναι ακόμα στο ίδιο επίπεδο. Αυτό σημαίνει πως μέσα στην Ευρωζώνη επικρατούν μονοπωλιακές ροπές, κυρίως σε τομείς όπου οι δημόσιες επιχειρήσεις είχαν πάντα ένα σημαντικό ρόλο. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση του επιπέδου ανταγωνισμού των οικονομιών των κρατών μελών. Τρίτον, παρά τις προσπάθειες και την αξιοσημείωτη πρόοδο που έχει επιτελεστεί, οι μισθοί ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης φαίνεται πως είναι άκαμπτοι (Boeri *et al.* 2001). Για παράδειγμα, ο ρυθμός προσαρμογής των πραγματικών μισθών ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ευρωζώνης φαίνεται να είναι σχετικά μικρός (OECD 1999). Οι διαφορές ανάμεσα στο θεσμικό εργασιακό πλαίσιο θα μπορούσαν επίσης να επηρεάσουν δυσανάλογα τις τιμές και τους μισθούς, ακόμα και υπό την παρουσία ταυτόσημων διαταραχών (Mongelli 2005). Συμπερασματικά, ακόμα και για τις χώρες οι οποίες μπορεί να μην παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές στο θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας, η συμμετοχή τους στη νομισματική ένωση μπορεί να ενέχει σημαντικό κόστος (De Grauwe 2009b).

4.3.1.2 Το κριτήριο του βαθμού ανοίγματος της οικονομίας

Ένα δεύτερο κριτήριο το οποίο χαρακτηρίζει μια ΑΝΠ είναι το κριτήριο του McKinnon (1963) για το βαθμό ανοίγματος της οικονομίας. Η ικανοποίηση του κριτηρίου του βαθμού ανοίγματος μιας οικονομίας μπορεί να αξιολογηθεί σε διάφορες διαστάσεις όπως για παράδειγμα τη διάσταση του ανοίγματος μιας οικονομίας στο παγκόσμιο εμπόριο, το βαθμό ανοίγματος σε σχέση με τις χώρες τις οποίες προτίθεται να δημιουργήσει μια νομισματική ένωση, τη μερίδα των εμπορεύσιμων ή μη-εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών στην παραγωγή και κατανάλωση, την οριακή ροπή για εισαγωγές και τη διεθνή κινητικότητα του κεφαλαίου (Mongelli 2005).

Έτσι, η αναλογία των εμπορεύσιμων ή μη-εμπορεύσιμων αγαθών τα οποία παράγονται σε μια περιοχή, μπορεί να καθορίζει το βαθμό ανοίγματος της περιοχής στο εμπόριο. Σύμφωνα με τους Beck και Weber (2001), η διαδικασία φιλελευθεροποίησης των τιμών, η πραγματοποίηση του προγράμματος της κοινής αγοράς και της εμβάθυνσης του βιομηχανικού εμπορίου, συνέβαλαν ώστε οι τιμές των εμπορεύσιμων αγαθών εντός της ΕΕ να ευθυγραμμιστούν περισσότερο. Όσο πιο ανοικτές είναι οι οικονομίες των υποψήφιων προς ένταξη κρατών μελών τόσο πιο ελκυστικό γίνεται το ενδεχόμενο δημιουργίας της νομισματικής ένωσης αφού η χρησιμότητα της συναλλαγματικής πολιτικής, ως ο κύριος μηχανισμός προσαρμογής της οικονομίας, υποτιμάται εξαιτίας της μεγάλης οικονομικής αλληλεξάρτησης των χωρών. Εάν ανάμεσα στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες υπάρχει ήδη μια αυξημένη οικονομική αλληλεξάρτηση, τότε η νομισματική ένωση θα βελτιώσει την οικονομική αποτελεσματικότητά τους, ενώ ταυτόχρονα το κόστος συμμετοχής στη νομισματική ένωση θα μειωθεί σημαντικά. Με άλλα λόγια, εάν μια οικονομία είναι μικρή και ταυτόχρονα ανοικτή στο εξωτερικό εμπόριο, τότε έχει περιορισμένη ικανότητα να επηρεάσει τις τιμές των αγαθών στις διεθνείς αγορές και για αυτό το λόγο έστω και εάν απολέσει το εργαλείο συναλλαγματικής πολιτικής εξαιτίας της ένταξης της στη νομισματική ένωση, αυτό δε θα συνεπάγεται μεγάλο κόστος για την οικονομία της (Baldwin και Wyplosz 2006).

4.3.1.3 Το κριτήριο της διαφοροποίησης της παραγωγής

Το τρίτο κριτήριο είναι αυτό της διαφοροποίησης της παραγωγής όπου χώρες των οποίων η παραγωγή διαφοροποιείται σημαντικά δε χρειάζεται να αλλάζουν, τόσο συχνά, τους όρους εμπορίου σε σχέση με τις άλλες χώρες (Kenen 1969). Δηλαδή, το κριτήριο της διαφοροποίησης της παραγωγής ορίζει πως οι χώρες των οποίων η παραγωγή και οι εξαγωγές είναι αρκετά διαφοροποιημένες και έχουν την ίδια δομή, τότε αυτές μπορούν να σχηματίσουν μια ΑΝΠ (Baldwin και Wyplosz 2006). Οι Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος (2001, σ. 336) τονίζουν πως οι «καταλληλότεροι υποψήφιοι για μια νομισματική ένωση είναι είτε οικονομίες που έχουν την ίδια (περίπου) παραγωγική διάρθρωση, και συνεπώς χαμηλό βαθμό

εξειδικεύσεως, που ελαχιστοποιεί την πιθανότητα εμφάνισης ασυμμετρικών διαταραχών, είτε οικονομίες με υψηλό βαθμό διαφοροποίησης της παραγωγής, που μειώνει τις αρνητικές επιπτώσεις των ασυμμετρικών διαταραχών».

Ο υψηλός βαθμός διαφοροποίησης συμβάλλει στην εξασθένιση της επίδρασης των διαταραχών σε ένα συγκεκριμένο τομέα της οικονομίας μιας χώρας, άρα καθιστά την υποτίμηση τους νομίσματος της μη αναγκαία. Άρα, σύμφωνα με αυτό το κριτήριο μια ασύμμετρη διαταραχή, όπως για παράδειγμα μια μείωση της ζήτησης από το εξωτερικό για ένα εξαγόμενο προϊόν, μπορεί να έχει μικρότερη επίδραση στη χώρα με τη μεγαλύτερη διαφοροποιημένη παραγωγή. Για αυτό το λόγο, η διαφοροποίηση της παραγωγής συντελεί στη διατήρηση της εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας μιας χώρας, στη σταθερότητα του ισοζυγίου πληρωμών και στην αύξηση των εξαγωγών της και έτσι συνιστά το κατάλληλο κριτήριο για την ένταξη μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001).

Σύμφωνα με τον Mongelli, η διαφοροποίηση της παραγωγής είναι υψηλή ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ (Mongelli 2005). Οι Bini-Smaghi και Vori (1992) υποστηρίζουν αναφορικά ότι «in the manufacturing sector, on average, the differences between regional production structures are much larger within the EU than within the United States». Ο Krugman (1993a) επίσης τονίζει πως, ο βαθμός εξειδίκευσης των κρατών μελών της ΕΕ είναι μικρότερος από αυτόν των ΗΠΑ. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν πως εξαιτίας της διαφοροποίησης της παραγωγής στην ΕΕ καθώς και άλλων παραγόντων, όπως για παράδειγμα το βαθμό ομοιότητας των δομών κατανάλωσης ή τη σύνθεση του προϊόντος, τα κράτη μέλη της ΕΕ είναι λιγότερο πιθανό να εμφανίσουν μεταξύ τους ασύμμετρες διαταραχές καθώς σε πολλές περιπτώσεις έχουν πιο ομογενείς αγορές συγκριτικά με τις ΗΠΑ.

4.3.1.4 Το κριτήριο των ομογενών προτιμήσεων και του βαθμού ομοιότητας των οικονομιών

Σύμφωνα με το κριτήριο της ομοιότητας των οικονομιών, εάν οι υποψήφιες προς ένταξη στη νομισματική ένωση χώρες έχουν κοινά οικονομικά χαρακτηριστικά,

τότε οι διαταραχές οι οποίες θα πλήξουν την οικονομία τους θα είναι συμμετρικές σε σχέση με τις διαταραχές που θα πλήξουν τις άλλες οικονομίες και για αυτό το λόγο, το κόστος ένταξης θα είναι μικρό. Η ομοιότητα των οικονομιών καθορίζεται τόσο από τις προτιμήσεις τους, όσο και από την τεχνολογία και τον εξοπλισμό τους.

Από την άλλη πλευρά το κριτήριο της ομογένειας των προτιμήσεων αφορά τον τρόπο αντίδρασης των κρατών στις ασύμμετρες διαταραχές. Αν οι αντιδράσεις των μελών είναι παρόμοιες και όλες οι χώρες συμφωνούν στις ίδιες πολιτικές αντιμετώπισης των διαταραχών, τότε μπορούν, χωρίς μεγάλο κόστος, να συμμετέχουν στη νομισματική ένωση. Το πρόβλημα, όμως, είναι πως οι κυβερνήσεις σπάνια συμφωνούν μεταξύ τους για την αντιμετώπιση κοινών οικονομικών προβλημάτων αφού έχουν στις περισσότερες των περιπτώσεων διαφορετικές ανάγκες και συμφέροντα. Οι προτιμήσεις των κρατών μελών, ακόμα και εάν αυτές έχουν να κάνουν με συγκεκριμένα θέματα οικονομικής πολιτικής όπως για παράδειγμα το ύψος του πληθωρισμού ή της ανεργίας καθορίζονται κυρίως από την εσωτερική πολιτική και την οικονομική κουλτούρα κάθε κράτους. Για αυτό το λόγο, σπάνια οι προτιμήσεις των κρατών μελών ταυτίζονται.

4.3.1.5 Το κριτήριο της ολοκλήρωσης των χρηματοοικονομικών αγορών

Η ολοκλήρωση των χρηματοοικονομικών αγορών μπορεί να εξαλείψει, έως ένα μεγάλο βαθμό, την ανάγκη για προσαρμογές της συναλλαγματικής ισοτιμίας και επομένως μπορεί να συμβάλει στην ομαλή λειτουργία μιας νομισματικής ένωσης (Ingram 1962). Το κριτήριο της ολοκλήρωσης των χρηματοοικονομικών αγορών δεν υποκαθιστά μια μόνιμη προσαρμογή των συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά μπορεί να απαλύνει τη μακροχρόνια διαδικασία της προσαρμογής (Mongelli 2005). Αυτό μπορεί να γίνει γιατί εάν υπάρχουν αγορές χρήματος οι οποίες έχουν ολοκληρωθεί σε ένα σημαντικό βαθμό, τότε ακόμα και παρά πολύ μικρές αλλαγές στο επίπεδο των ποσοστών των επιτοκίων συνεπάγονται εξισορροπητικές κινήσεις κεφαλαίων ανάμεσα στα κράτη μέλη. Το γεγονός αυτό καθιστά μη αναγκαία τόσο τη χρηματοδότηση των ανισορροπιών ανάμεσα στα κράτη μέλη όσο και την μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών (Mongelli 2002).

Ο Paul De Grauwe (2009b) αναφέρει πως, η ολοκλήρωση των χρηματαγορών μπορεί να διευκολύνει τη διαδικασία προσαρμογής σε μια νομισματική ένωση μέσω των ολοκληρωμένων αγορών μετοχών και χρεογράφων και μέσω των ολοκληρωμένων αγορών ομολόγων. Έστω για παράδειγμα πως σε μια νομισματική ένωση υπάρχουν ολοκληρωμένες αγορές μετοχών. Αν μια ασύμμετρη διαταραχή γίνει εμφανής στις οικονομίες των κρατών μελών τότε δεν είναι σίγουρο πως θα επηρεαστούν οι επιχειρήσεις τους παρόμοια. Έτσι, οι τιμές των μετοχών μιας επιχείρησης σε μια χώρα Α, εξαιτίας της απώλειας κερδών, θα μειωθούν, ενώ οι τιμές των μετοχών μιας επιχείρησης σε μια χώρα Β εξαιτίας της αύξησης των κερδών μπορεί να αυξηθούν. Εάν όμως η αγορά μετοχών είναι ολοκληρωμένη, οι κάτοικοι της χώρας Α θα κατέχουν και μετοχές των επιχειρήσεων της χώρας Β και με αυτόν τον τρόπο θα επωφεληθούν από την αύξηση των τιμών των μετοχών και το αντίθετο. Με λίγα λόγια, θα υπάρξει μια αντιστάθμιση τόσο των απωλειών, όσο και των ωφελειών, με αποτέλεσμα να διαχυθούν οι αρνητικές συνέπειες σε όλα τα κράτη μέλη και να μετριαστούν οι απώλειες εισοδήματος. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αγορές ομολογιών.

Γενικά, είναι αποδεκτό στην επιστημονική κοινότητα ότι η ολοκλήρωση των χρηματοοικονομικών αγορών της Ευρώπης ενώ είναι ικανοποιητική, ο βαθμός ολοκλήρωσης είναι πιο χαμηλός από τον βαθμό ολοκλήρωσης των ΗΠΑ. Αμέσως μετά την εισαγωγή του ευρώ οι αγορές χρήματος ολοκληρώθηκαν σχεδόν αυτόματα, όμως η ολοκλήρωση δεν προχώρησε με έναν πανομοιότυπο τρόπο στους διάφορους τομείς της αγοράς. Για παράδειγμα, η αγορά των *repos* είναι ολοκληρωμένη σε μικρότερο βαθμό απ' ότι η αγορά των ομολόγων. Ακόμη και αν η ολοκλήρωση των χρηματοοικονομικών αγορών μπορεί να συνεχίζεται στις περισσότερες των περιπτώσεων, η ολοκλήρωση φαίνεται πως είναι μεγαλύτερη ανάμεσα στις διάφορες περιοχές των κρατών μελών της Ευρώπης παρά ανάμεσα στα ίδια τα κράτη μέλη μεταξύ τους (Atkeson και Bayoumi 1993; Bayoumi και Klein 1997; Crucini 1999).

Τέλος, πέραν των παραπάνω διαπιστώσεων, θα πρέπει να τονίσουμε πως το κριτήριο της ολοκλήρωσης των χρηματοοικονομικών αγορών έχει μια σημαντική αδυναμία. Τα ασθενέστερα μέλη των οικονομιών χαμηλότερου εισοδηματικού επιπέδου, δεν έχουν τη δυνατότητα διασποράς της κατοχής χρηματοοικονομικών

στοιχείων από διάφορες χώρες και με αυτό των τρόπο ουσιαστικά αποκλείονται από τη διαδικασία αντιστάθμισης των απωλειών (De Grauwe 2009b).

4.3.1.6 Το κριτήριο της δημοσιονομικής ολοκλήρωσης και των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων (ή ύπαρξης εναλλακτικών μηχανισμών προσαρμογής)

Το κριτήριο αυτό αναφέρει πως επειδή μέσα σε μια νομισματική ένωση είναι πιθανή η εμφάνιση ασύμμετρων διαταραχών είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων ανάμεσα στα κράτη μέλη, έτσι ώστε να μετριάζεται η επίπτωση των διαταραχών. Το κριτήριο αυτό μπορεί να αξιολογηθεί στη βάση τριών κυρίως διαστάσεων: α) το βαθμό δημοσιονομικής σύγκλισης, β) το βαθμό δημοσιονομικής σταθερότητας και γ) την ικανότητα καταμερισμού του κόστους. Είναι γεγονός πως, τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης έχουν ένα σημαντικό βαθμό δημοσιονομικής σύγκλισης μεταξύ τους, καθώς ικανοποιούν τα κριτήρια του Μάαστριχτ, έστω και εάν αυτό πολλές φορές αμφισβητείται για διάφορους λόγους. Επιπλέον, είναι γεγονός πως έχει δημιουργηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ένας σημαντικός μηχανισμός δημοσιονομικής εποπτείας, το ΣΣΑ, που προσφέρει τις αναγκαίες προϋποθέσεις για τη δημοσιονομική σταθερότητα. Αυτός ο θεσμικός μηχανισμός έχει σαν στόχο την εξισορρόπηση των αναγκών δημοσιονομικής αυτονομίας, την ενδυνάμωση του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής, καθώς και την αμοιβαία πειθαρχία (Mongelli 2005). Όμως, σύμφωνα με το Mbaye (2001), οι δημοσιονομικές αποδόσεις των κρατών μελών πολλές φορές μπορεί να επηρεάζονται και από ιδιοσυγκρατικά στοιχεία. Για αυτό το λόγο, το δημοσιονομικό πλαίσιο μπορεί να έχει διαφορετικές επιπτώσεις στην αποτελεσματικότητα της ΟΝΕ⁴⁶. Η δημοσιονομική πειθαρχία δηλαδή είναι περισσότερο ένα ζήτημα εθνικό από ότι ευρωπαϊκό.

Είναι βέβαιο πως μέσα σε μια νομισματική ένωση θα πρέπει να λειτουργούν αντισταθμιστικοί μηχανισμοί (ή εναλλακτικοί μηχανισμοί προσαρμογής) για να μετριάζουν και να απορροφούν τις επιπτώσεις των ασύμμετρων διαταραχών.

⁴⁶ Βλέπε για παράδειγμα Enderlein (2004) και Sorensen (2004).

Τέτοιοι εναλλακτικοί μηχανισμοί προσαρμογής μπορεί να είναι ο βαθμός ευκαμψίας των τιμών και των μισθών, ή ο βαθμός της κινητικότητας της εργασίας και του κεφαλαίου, ή η ομοιομορφία του διακοινοτικού εμπορίου, ή η δυνατότητα που μπορεί να έχει η εθνική δημοσιονομική πολιτική στον μετριασμό των ασύμμετρων διαταραχών (Αλογοσκούφης και Αρτάγου 1999; Δημόπουλος 1999; Γαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001).

Τον ίδιο ρόλο, ως μηχανισμού αντιστάθμισης, θα μπορούσε επίσης να παίξει και η δημιουργία επίσημων ή ανεπίσημων μηχανισμών δημοσιονομικών μεταβιβάσεων. Αυτό το είδος του αντισταθμιστικού μηχανισμού είναι ο καλύτερος τρόπος για τον καταμερισμό του κόστους ανάμεσα στις χώρες της νομισματικής ένωσης. Σύμφωνα με τον Kenen (1969), οι χώρες οι οποίες έχουν δημιουργήσει ένα σύστημα δημοσιονομικών μεταβιβάσεων έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρουν κεφάλαια σε χώρες οι οποίες έχουν χτυπηθεί από μια ασύμμετρη διαταραχή, γεγονός που θα απαλύνει την προσαρμογή. Αυτά τα μεταβιβαστικά σχήματα, τα οποία μπορούν να παρατηρηθούν σε κάθε χώρα, πολλές φορές παίρνουν τη μορφή είτε άμεσων, είτε έμμεσων μεταβιβάσεων αλλά προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός σημαντικού βαθμού πολιτικής ολοκλήρωσης.

Δυστυχώς στην Ευρωζώνη δεν έχουν θεσπιστεί τέτοιοι μηχανισμοί δημοσιονομικής αντιστάθμισης. Όμως τι κόστος θα μπορούσε να έχει η έλλειψη τέτοιων μηχανισμών για την ΟΝΕ; Ο Mongelli (2002, σ. 23) για το θέμα αυτό αναφέρει σχετικά πως:

«Given the high degree of diversification in production and consumption and the relatively high similarity in the types of shocks faced by several European countries, this cost could be quite contained at present. In addition, euro area countries are attentive in securing fiscal discipline and the use of national fiscal stabilizers. However, if asymmetric shock will prevail in the future, for example due to increasing specialization, the lack of a supranational federal budget may entail significant cost».

4.3.1.8. Το κριτήριο της πολιτικής ολοκλήρωσης και αλληλεγγύης

Το κριτήριο της πολιτικής ολοκλήρωσης και της αλληλεγγύης θεωρείται πως είναι το πιο σπουδαίο από όλα τα κριτήρια για τη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης (Mintz 1970). Αυτό το κριτήριο, μπορεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για να επιτευχθεί η κατάλληλη συμμόρφωση στις κοινές δεσμεύσεις (Mongelli 2005). Για παράδειγμα, η δημιουργία ενός υπερεθνικού συστήματος δημοσιονομικής προσαρμογής είτε αυτό έχει τη μορφή άμεσων, είτε έμμεσων μεταβιβάσεων απαιτεί την ύπαρξη υψηλού βαθμού πολιτικής ολοκλήρωσης και αλληλεγγύης. Το κριτήριο της αλληλεγγύης αναφέρει ότι «όταν η κοινή νομισματική πολιτική δημιουργεί συγκρούσεις εθνικών συμφερόντων, τότε οι χώρες οι οποίες σχηματίζουν μια νομισματική περιοχή χρειάζονται να αποδεχθούν το κόστος στο όνομα της κοινής μοίρας» (Baldwin και Wyplosz 2006).

Η ύπαρξη ισχυρής πολιτικής βούλησης έχει δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για τη συνέχιση της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Vantoor 1999) και η ίδια η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης φαίνεται πως έχει μειώσει τις αποκλίσεις ανάμεσα στις προτιμήσεις των κρατών μελών της ΟΝΕ (Gaspar και Mongelli 2003). Είναι επίσης γεγονός πως καθώς η διακυβέρνηση των κρατών μελών γίνεται ολοένα και πιο παρόμοια, παρατηρείται μια αυξημένη τάση προς την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης (Simon 1998). Το ίδιο συμβαίνει κάθε φορά που ενοποιείται και το υπερεθνικό ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο.

Όμως, η ΕΕ είναι ένα μοναδικό παράδειγμα περιφερειακής ολοκλήρωσης το οποίο δεν μπορεί να συγκριθεί πλήρως με τα παραδοσιακά κυρίαρχα κράτη, γι' αυτό το λόγο και η πολιτική ολοκλήρωση χρειάζεται να αναλυθεί σε ένα ξεχωριστό πλαίσιο (Issing 2001; Padoa-Schioppa 2000a). Σε αυτά τα πλαίσια, έστω και εάν πολλές φορές είναι δύσκολο να αξιολογήσουμε και να αναλύσουμε πολλές πλευρές της πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης, τα κράτη μέλη είναι φανερό πως έχουν προχωρήσει αυτοβούλως ήδη σε σημαντικές παραχωρήσεις κυριαρχίας προς τους υπερεθνικούς ευρωπαϊκούς θεσμούς. Όπως υποστηρίζει ο Padoa-Schioppa (2000a), η ΕΕ έχει παραχωρήσει σημαντικά στοιχεία εθνικής κυριαρχίας σε πολλούς τομείς που τη μετατρέπουν σε μια ημιτελή πολιτική ένωση. Στα επόμενα κεφάλαια θα αναλυθεί αυτό το πολύ σημαντικό γεγονός στη βάση της

κρίσης της Ευρωζώνης και στο κατά πόσο και για ποιους λόγους τα κράτη μέλη είναι διατεθειμένα ή όχι να προχωρήσουν σε ακόμα μεγαλύτερες παραχωρήσεις εθνικής κυριαρχίας για να μπορέσουν να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα της οικονομικής διακυβέρνησης της ΟΝΕ μακροχρόνια.

4.3.1.9 Ένα παράδειγμα για την κατανόηση της λειτουργίας των ΑΝΠ

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται ένα παράδειγμα το οποίο θα συμβάλει στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας μιας νομισματικής ένωσης, του θεωρητικού πλαισίου των ΑΝΠ, καθώς και του αντίκτυπου που μπορεί να έχει μια νομισματική ένωση στις οικονομίες των κρατών μελών που συμμετέχουν σε αυτήν. Θεωρείστε πως οι προτιμήσεις των καταναλωτών μέσα σε μια νομισματική ένωση όπως η ΟΝΕ, αλλάζουν, και αντί να αγοράζουν το ελληνικό λάδι προτιμούν το ισπανικό. Αυτό θα έχει άμεσα αντίκτυπο τόσο στο ΑΕΠ των δύο χωρών όσο και στην ανεργία. Θα υπάρξει μια μείωση του ελληνικού ΑΕΠ, μείωση των εξαγωγών λαδιού της Ελλάδας, καθώς και αύξηση της ανεργίας μέσα στη χώρα. Από την άλλη πλευρά, στην Ισπανία θα αυξηθεί το ΑΕΠ, θα αυξηθούν οι εξαγωγές ελαιολάδου και θα μειωθεί η ανεργία. όλα τα παραπάνω θα έχουν άμεση επίπτωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών κάθε χώρας δημιουργώντας έλλειμμα στην περίπτωση της Ελλάδας και πλεόνασμα στην περίπτωση της Ισπανίας. Έτσι, και οι δυο χώρες θα αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα προσαρμογής των οικονομιών τους. Από τη μια πλευρά η Ελλάδα θα πρέπει να αντιμετωπίσει τα ελλείμματα και την ανεργία, από την άλλη η Ισπανία θα πρέπει να αντιμετωπίσει τις πληθωριστικές πιέσεις και το πλεόνασμα.

Με ποιον τρόπο ή με βάση ποιο μηχανισμό οι δυο χώρες θα μπορέσουν να επανέλθουν στην αρχική ισορροπία των συστημάτων τους τώρα που μέσα στην ΟΝΕ δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν το εργαλείο της συναλλαγματικής πολιτικής; Η θεωρία των ΑΝΠ λέει ότι αυτό μπορεί να γίνει είτε μέσω της κινητικότητας της εργασίας, είτε μέσω αλλαγών στο επίπεδο των μισθών. Εάν οι μισθοί είναι άκαμπτοι τότε δε θα μπορέσουν να μειωθούν και έτσι δεν θα μειωθεί και το κόστος παραγωγής λαδιού στην Ελλάδα και η χώρα δε θα μπορέσει να ανακτήσει την

ανταγωνιστικότητα της. Με αυτόν τον τρόπο, δεν θα μειωθεί ούτε η ανεργία, ούτε και το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Εάν πάλι δεν υπάρχει κινητικότητα της εργασίας μέσα στην ΟΝΕ, τότε οι Έλληνες άνεργοι δε θα μπορέσουν να μετακινηθούν εύκολα σε κάποια άλλη περιοχή της ΟΝΕ για να βρουν δουλειά προκειμένου να καλύψουν και την αυξημένη ζήτηση εργασίας στην Ισπανία. Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα και οι δύο οικονομίες να μείνουν παγιδευμένες μέσα σε ένα πλαίσιο το οποίο θα διατηρεί τις ανισορροπίες στην αγορά εργασίας, στους μισθούς, στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, στην ανταγωνιστικότητα των οικονομιών και στο ύψος του πληθωρισμού.

Είναι όμως η θεωρία των ΑΝΠ το κατάλληλο εργαλείο για να αξιολογηθούν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα τη ΟΝΕ και να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για το μέλλον της Ευρωπαϊκής ενοποίησης; Ο Robson (1987) είχε τονίσει πως πολλές από τις ιδιότητες των κριτηρίων των ΑΝΠ είναι πολύ δύσκολο να μετρηθούν και να αξιολογηθούν έναντι των άλλων. Από την άλλη ο Tavlas (1994) είχε τονίσει πως η θεωρία των ΑΝΠ είχε ένα πολύ σημαντικό μειονέκτημα, το πρόβλημα του εγκλεισμού. Κάθε χώρα μέσα σε μια νομισματική περιοχή μπορεί να αντιμετωπίζει διάφορα προβλήματα τα οποία μπορεί μεταξύ τους να απαιτούν διαφορετικές πολιτικές αντιμετώπισης. Επίσης, όπως ο ίδιος τόνισε, οι διαφορετικές ιδιότητες των κριτηρίων των ΑΝΠ μπορούν να οδηγήσουν στο πρόβλημα της ασυνέπειας. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '90, οι Frankel και Rose (1996, 1997, 2000) είχαν τονίσει πως τα κριτήρια των ΑΝΠ θα πρέπει να αντιμετωπίζονται, καλύτερα, σαν ενδογενή, αφού κάθε φορά που μια χώρα γίνεται μέλος μια νομισματικής ένωσης, η οικονομία της έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται στο νέο περιβάλλον. Αυτό σημαίνει πως, η ένταξη μιας χώρας στην ΟΝΕ μπορεί να ενισχύσει σε τέτοιο βαθμό το εμπόριο, ώστε να υπάρξει μια αυξημένη συσχέτιση των οικονομικών κύκλων των κρατών μελών. Ο ενδογενής χαρακτήρας των κριτηρίων των ΑΝΠ εξετάστηκε και από τους De Grauwe και Mongelli (2005), οι οποίοι επικεντρώθηκαν σε τέσσερις διαφορετικές περιοχές ανάλυσης: α) την ενδογένεια της οικονομικής ολοκλήρωσης, εξετάζοντας κυρίως τις τιμές και το εμπόριο, β) την ενδογένεια της μεταβλητότητας των αγορών προϊόντος και εργασίας, γ) την ενδογένεια της χρηματοοικονομικής ολοκλήρωσης και δ) ενδογένεια της συμμετρίας των διαταραχών. Σύμφωνα με τους De Grauwe και

Mongelli (2005, σ. 29) «The different endogeneities that exist in the dynamics towards optimal currency areas are at work. How strong these endogeneities are and how quickly they do their work remains to be seen. Some non-economic factors may be playing a role as well».

Οι Frankel και Rose μέσα από την εμπειρική δουλειά τους που παρουσιάσαμε παραπάνω προειδοποίησαν για τους κινδύνους που αναδύονται από τη μηχανική εφαρμογή των κριτηρίων των ΑΝΠ για τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της ΟΝΕ. Προς αυτήν την κατεύθυνση συγκλίνει και η έρευνα των Bayoumi, Eichengreen και von Hagen (1997), οι οποίοι υποστήριξαν πως η θεωρία των ΑΝΠ «while providing a useful template for research and helping to structure the debate over EMU, it remains difficult to estimate the projects benefits and costs». Η άποψη αυτή ενδυναμώθηκε και από τις εμπειρικές έρευνες των Bayoumi και Eichengreen (1997) και Eichengreen (1996b)⁴⁷. Όπως θα αναλύσουμε και στο επόμενο κεφάλαιο όταν υπάρχει μια ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα το να επικεντρωθούμε πολλές φορές στα δημοσιονομικά κριτήρια είναι πολλές φορές περιττό (Dornbusch 1997) πολλές φορές όμως και όχι.

4.3.2 Η φάση του κόστους-οφέλους

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 η συζήτηση σχετικά με τη θεωρία των ΑΝΠ και την ανάδειξη των θετικών και αρνητικών προοπτικών της συμμετοχής μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση, προσέλκυσε το ενδιαφέρον των επιστημόνων. Σε αυτήν τη χρονική περίοδο πολλοί ερευνητές ανάμεσα τους και οι Corden (1972), Ishiyama (1975) και οι Tower και Willet (1976), προσπάθησαν να εναρμονίσουν τα κύρια στοιχεία των κριτηρίων των ΑΝΠ, να αξιολογήσουν τα πλεονεκτήματα τους και να αντιμετωπίσουν το θέμα του κόστους-οφέλους πιο συστηματικά (Mongelli 2002).

Ο Corden (1972) είχε διευκρινίσει πως η δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης συνεπάγεται απώλεια της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής. Άρα, το

⁴⁷ Για μια πρόσφατη μελέτη σχετικά με το θέμα βλέπε Bancevicius (2011).

κράτος έχει πολύ λιγότερα εργαλεία για να αντιμετωπίσει τις ανισορροπίες και τις διαταραχές, όπως για παράδειγμα τα ελλείμματα του ισολογισμού των τρεχουσών συναλλαγών. Η απώλεια της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής θα ήταν ένα σημαντικό κόστος για το κράτος μέλος, ειδικά εάν εμφανίζονταν ασύμμετρες διαταραχές. Ο Corden τόνισε πως η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής και η κινητικότητα εργασίας είναι μια σημαντική προϋπόθεση για την δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης έστω και εάν η τελευταία συνεπάγεται υψηλό κόστος, όπως για παράδειγμα το κόστος της μετανάστευσης.

Ο Ishiyama (1975) από την πλευρά του αναγνώρισε τους περιορισμούς που είχε η ανάλυση της θεωρίας των ΑΝΠ και τόνισε πως για κάθε κράτος μέλος το κόστος ή το όφελος που αποκομίζει από τη συμμετοχή του ή όχι σε μια νομισματική ένωση μπορεί να διαφέρει σημαντικά. Για το λόγο αυτό, κάθε κράτος θα πρέπει να αξιολογεί από μόνο του ξεχωριστά την απόφαση ένταξης στη βάση των δικών του συμφερόντων. Όπως επίσης τόνισε, οι διαφορές ανάμεσα στα ποσοστά πληθωρισμού καθώς και στους μισθούς οι οποίες πηγάζουν από διαφορετικές κοινωνικές προτιμήσεις και συγκρουόμενες πολιτικές διαχείρισης της οικονομίας στο εσωτερικό της χώρας πολλές φορές υπερβαίνουν σε σημασία τις ιδιότητες των ΑΝΠ.

Επιπρόσθετα, οι Tower και Willet (1976) μέσω της δημιουργίας μιας γραφικής αναπαράστασης παρουσίασαν τις ιδιότητες της θεωρίας των ΑΝΠ και τα πλεονεκτήματά τους, σε σχέση με τα εναλλακτικά συναλλαγματικά καθεστώτα, τονίζοντας παράλληλα την ανάγκη για περισσότερες έρευνες σχετικά με το θέμα. Οι Tower και Willet (1976) απέδειξαν πως όσο πιο ανοικτή είναι μια οικονομία, η συμμετοχή σε μια νομισματική ένωση, εξυμνεί τη χρησιμότητα του χρήματος. Όμως, όπως διευκρίνισαν οι ίδιοι επιστήμονες, δεν υπάρχει μια γενική συμφωνία σχετικά με την ποσοτική σημασία των κριτηρίων των ΑΝΠ και είναι αναγκαία περισσότερη εμπειρική έρευνα στο θέμα αυτό. Με αυτό τον τρόπο, η θεωρία των ΑΝΠ γίνονταν καταλύτης δημιουργίας νέων εναλλακτικών τάσεων σχετικών με τα νομισματικά καθεστώτα (Mongelli 2005).

Επίσης, τα πλεονεκτήματα μιας νομισματικής περιοχής σχετίζονται με τον τύπο και την ομοιογένεια των διαταραχών που αντιμετωπίζουν τα κράτη μέλη της νομισματικής ένωσης. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι υπάρχει μια θεμελιώδης

διαφορά μεταξύ των διαταραχών που δημιουργούνται στο εγχώριο και στο διεθνές πλαίσιο (McKinnon 1963; Corden 1972)⁴⁸. Σύμφωνα με τον Tavlas (1994), μια ομάδα χωρών, η οποία έχει τα ίδια χαρακτηριστικά και ανταποκρίνεται στις διαταραχές με παρόμοιο τρόπο, δε χρειάζεται μεγάλες ονομαστικές προσαρμογές στη συναλλαγματική τους ισοτιμία. Ο Corden (1972) ονόμασε αυτήν την ομάδα χωρών ως «feasible currency area».

Ο McKinnon (2004) ανέλυσε το ρόλο της χρηματοοικονομικής ολοκλήρωσης με βάση τις δυο διαφορετικές έρευνες του Mundell (1961, 1973). Όπως τόνισε ο McKinnon (2004), οι χώρες δεν πρέπει να συμμετέχουν σε μια νομισματική ένωση εάν συντρέχουν δύο λόγοι: α) τα δημόσια οικονομικά τους είναι αδύναμα και β) εάν δεν υπάρχει κανένα σταθερό νομισματικό σύστημα στον κόσμο. Από την άλλη πλευρά μια πετυχημένη νομισματική ένωση βασίζεται κυρίως: α) a credible anchoring mechanism so that countries which attach themselves to the standard succeed in stabilizing the purchasing powers of their national monies; and β) close trading partners which attach themselves convincingly to the same standard (McKinnon 2004, σ. 712). Σύμφωνα με τον McKinnon, οι χώρες που συμμετέχουν σε μια νομισματική ένωση μπορούν να μετριάσουν τα αρνητικά αποτελέσματα των ασύμμετρων διαταραχών με τους εξής τρόπους: α) διαφοροποιώντας την πηγή του εισοδήματός τους, β) προσαρμόζοντας το χαρτοφυλάκιο τους και γ) συγκεντρώνοντας τα συναλλαγματικά αποθέματα τους. Για αυτό το λόγο, μπορεί να υποτεθεί πως η ομοιότητα των διαταραχών δεν αποτελεί μια αυστηρή προϋπόθεση για τη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης εάν όλα τα κράτη μέλη μιας νομισματικής περιοχής έχουν προβεί στην ολοκλήρωση των χρηματοοικονομικών αγορών (Mongelli 2005).

4.3.3 Η φάση της επαναξιολόγησης από τη δεκαετία του '80 έως τις αρχές της δεκαετίας του '90.

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70 η θεωρία των ΑΝΠ πέρασε σε μια «διαλεκτική κόλαση» (Tavlas 1993). Ο πρώτος λόγος ήταν η αδυναμία του

⁴⁸ Βλέπε Mongelli (2002)

αναλυτικού πλαισίου της θεωρίας. Ήδη, όμως, αυτό άρχισε να αναθεωρείται περιλαμβάνοντας τη θεωρία των ορθολογικών προσδοκιών που αναπτύχθηκε εκείνη την περίοδο, τη μονεταριστική κριτική, καθώς και τη συζήτηση περί πληθωριστικών σφαλμάτων σχετικά με τη μακροχρόνια αναποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής (McCallum 1989; Calvo 1978, Barro και Gordon 1983; Kydland και Prescott 1977). Ο δεύτερος λόγος ήταν η ίδια η απώλεια την ενοποιητικής διαδικασίας τη δεκαετία του '70, ενώ ο τρίτος λόγος ήταν το γεγονός πως οι οικονομολόγοι και οι σχεδιαστές πολιτικής δεν μπορούσαν να βρουν απαντήσεις στη θεωρία των ΑΝΠ σχετικά με το αν η ΕΕ θα έπρεπε να προχωρήσει σε μια πολιτική ένωση (Mongelli 2005). Αυτή η τρίτη φάση οδηγεί σε μια επαναξιολόγηση τόσο του πραγματικού κόστους της ενοποιητικής διαδικασίας όσο και της απώλειας του ελέγχου της συναλλαγματικής πολιτικής (Mongelli 2002). Ουσιαστικά, στο τέλος αυτής της φάσης μια νέα θεωρία των ΑΝΠ κάνει την εμφάνιση της (Tavlas 1993).

4.3.3.1 Η έκθεση *One Market, One Money*

Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «There is no ready-to-use theory for assessing the costs and benefits of EMU. Despite its early insights, the 'theory of optimum currency areas' provides a too narrow and somewhat outdated framework of analysis. Recent developments in both micro- and macroeconomics have not yet led to a unified theory of monetary unions. However, they provide building blocks for a comprehensive analysis of EMU» (European Economy 1990, σ. 31). Αυτό σήμαινε πως, στην προσπάθεια απάντησης του ερωτήματος αναφορικά με το αν η ΕΕ θα έπρεπε να περάσει προς μια ολοκληρωμένη νομισματική ένωση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έβλεπε τη θεωρία των ΑΝΠ μάλλον σαν ένα περιορισμένο και ετεροχρονισμένο αναλυτικό πλαίσιο, αφού δεν υπήρχε μέχρι τότε μια ενοποιημένη θεωρία νομισματικών ενώσεων (Mongelli 2002). Η πιο σημαντική αναφορά της έκθεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αφορά στο εμπειρικό κομμάτι την επίπτωση του μακροχρόνιου πληθωρισμού. Ο πληθωρισμός δεν οδηγεί σε κανένα μακροοικονομικό όφελος, αλλά συνδέεται με υψηλή ανεργία και χαμηλά επίπεδα

εισοδήματος. Υπάρχει μεγάλη διαφορά βέβαια εάν ο πληθωρισμός είναι προεξοφλούμενος ή όχι. Το κύριο συμπέρασμα της έκθεσης ήταν πως σε μια νομισματική περιοχή θα έπρεπε να διατηρείται ένα χαμηλό επίπεδο πληθωρισμού⁴⁹.

4.3.3.2 Η μακροχρόνια αναποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής

Όπως έχουμε τονιστεί και παραπάνω, η απώλεια άσκησης ελέγχου της νομισματικής πολιτικής είναι μια από τις σπουδαιότερες επιπτώσεις της ένταξης μιας χώρας στην ΟΝΕ. Όμως, η μονεταριστική κριτική, που σχετίζεται με την ανάλυση της καμπύλης Philips, έχει δημιουργήσει νέα δεδομένα σχετικά με την απώλεια άσκησης ελέγχου της νομισματικής πολιτικής αφού ουσιαστικά η αντίληψη περί της ικανότητας άσκησης ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής είναι μάλλον μύθος (Mongelli 2002). Είναι γεγονός, ότι η καμπύλη Philips έπειτα από τη σημαντική κριτική που ασκήθηκε πάνω σε αυτό το θέμα κυρίως από τον Friedman (1968), φαίνεται πως δεν είναι σταθερή όπως οι αρχικές θεωρήσεις των ΑΝΠ υποστήριζαν. Αυτό σημαίνει πως μπορεί να μετατοπίζεται όταν οι προσδοκίες για τον πληθωρισμό αλλάζουν και με αυτό τον τρόπο οι οποιοσδήποτε αλλαγές στην πολιτική μιας χώρας μπορεί να μην έχουν καμία επίδραση στις πραγματικές μεταβλητές της οικονομίας (McCallum 1989). Άρα, οι σχεδιαστές πολιτικής αδυνατούν με σχετική ελευθερία να επιλέξουν ανάμεσα στον πληθωρισμό και την ανεργία, αφού η ανεργία καθορίζεται μάλλον από το φυσικό ποσοστό ανεργίας και είναι ανεξάρτητη από τον πληθωρισμό (De Grauwe 2009b). Όπως τονίζει ο De Grauwe (2009b), αυτό πρακτικά σημαίνει ότι τα κράτη μέλη της ΟΝΕ δεν έχουν τίποτα να κερδίσουν εάν υπάρχουν διαφορετικά επίπεδα ποσοστών πληθωρισμού στη νομισματική ένωση. Για αυτό το λόγο επιθυμούν μάλλον να εξισώσουν τα επίπεδα του πληθωρισμού, χωρίς αυτό να συνεπάγεται κανένα επιπλέον κόστος ανεργίας. Επίσης, όπως οι Alesina *et al.* (2002) τόνισαν, εάν τα κράτη μέλη

⁴⁹ Όπως θα δούμε αυτό ήταν ένα στοιχείο που επηρεάστηκε κυρίως από τα συμφέροντα των πιο ισχυρών μελών και ειδικότερα της Γερμανίας και της Γαλλίας και εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από την θεωρητική προσέγγιση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού.

παρουσιάζουν μικρές αποκλίσεις εισοδήματος και τιμών, η απώλεια της νομισματικής ανεξαρτησίας δεν συνεπάγεται μεγάλο κόστος. Δηλαδή, το κόστος της απώλειας του ελέγχου της νομισματικής πολιτικής δεν είναι και τόσο σημαντικό (Mongelli 2002).

Αυτή η άποψη, παρόλο που είναι σήμερα γενικά αποδεκτή, δεν έμεινε χωρίς κριτική. Ο Tavlas (1993) τόνισε πως μπορεί να υπάρχουν ενδεχόμενες πηγές ουδετερότητας του χρήματος, ενώ ο Melitz (1991) υποστήριξε πως ακόμα και αν οι χώρες αντιμετωπίζουν ταυτόσημες διαταραχές, εντούτοις μπορεί να χρειάζονται διαφορετικές πολιτικές αντιμετώπισης εξαιτίας των διαφορετικών αρχικών επιπέδων των τιμών, της μεταβλητότητας των μισθών, της δομής των φόρων, της ανταπόκρισης του εμπορίου καθώς και άλλων καταναλωτικών προτιμήσεων⁵⁰. Όμως το κύριο συμπέρασμα παραμένει: Το κόστος από την απώλεια της ανεξάρτητης άσκησης της νομισματικής πολιτικής φαίνεται να είναι μάλλον ελάχιστο (Mongelli 2002).

4.3.3.3 Είναι οι προσαρμογές της συναλλαγματικής ισοτιμίας αποτελεσματικές;

Υπάρχουν δύο κύριες θέσεις σχετικά με αυτό το θέμα. Από τη μια πλευρά, υποστηρίζεται ότι οι ονομαστικές μεταβολές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες δεν είναι καθόλου αποτελεσματικές. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, που υιοθετήθηκε, κυρίως, από τη θεωρία των ΑΝΠ της πρώτης περιόδου, οι αλλαγές στη συναλλαγματική ισοτιμία λειτουργούν με σημαντικές καθυστερήσεις (Brason 1985). Από την άλλη πλευρά, οι ονομαστικές μεταβολές στη συναλλαγματική ισοτιμία μπορούν να είναι αποτελεσματικές. Ο Paul De Grauwe (2009b, σ. 81), σχετικά με την υποτίμηση του 1982 στο Βέλγιο, αναφέρει ότι αυτή «βοήθησε στην αποκατάσταση της ισορροπίας στην εγχώρια οικονομία και στο εμπορικό ισοζύγιο, με κόστος πιθανότατα χαμηλότερο από εκείνο που θα προέκυπτε, αν δεν είχε ασκηθεί πολιτική υποτίμησης και δεν είχε μεταβληθεί η συναλλαγματική ισοτιμία του εθνικού νομίσματος». Ένα άλλο επιτυχημένο παράδειγμα προσαρμογής της

⁵⁰ Για πιο σύγχρονες αναλύσεις βλέπε Akerlof *et al.* (2000) και Groshen και Schweitzer (2000).

συναλλαγματικής ισοτιμίας ήταν οι υποτιμήσεις του γαλλικού φράγκου (Sachs και Wyplosz 1986). Το ίδιο συνέβη και με την υποτίμηση του εθνικού νομίσματος της Δανίας το 1982 (De Grauwe και Vanhaverbeke 1990), αλλά και την υποτίμηση του ιταλικού νομίσματος το 1992 (Mongelli 2002). Οι παραπάνω θέσεις «illustrate that some nominal exchange rate adjustments can actually be quite effective under very specific circumstances» (Mongelli 2002, σ. 16). Άρα, από την άλλη αν κάποιο κράτος χάσει την ανεξαρτησία της συναλλαγματικής πολιτικής αυτό μπορεί να συνεπάγεται σημαντικό κόστος για αυτό.

4.3.4 Η φάση των εμπειρικών αναλύσεων

4.3.4.1 Η ομοιότητα των διαταραχών

Οι μελέτες σχετικά με την ομοιότητα των διαταραχών πολλαπλασιάστηκαν εξαιτίας της εμφάνισης νέων οικονομετρικών τεχνικών στις αρχές της δεκαετίας του '90. Για αυτό το λόγο παρουσιάστηκαν μια σειρά από έρευνες, οι οποίες θα παρουσιαστούν παρακάτω. Οι Bayoumi και Eichengreen (1996a) βρήκαν ότι υπάρχει μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στις ασύμμετρες διαταραχές της Αυστρίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας, του Βελγίου, του Λουξεμβούργου, της Ολλανδίας και της Ελβετίας. Ο βαθμός συσχέτισης μάλιστα μεταξύ των παραπάνω χωρών είναι υψηλότερος από ότι στις περιφερειακές χώρες της ΕΕ. Οι Demertzis *et al.* (2000) παρατήρησαν πως τα σοκ ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ έχουν κάποια συμμετρία. Όμως, αυτή η συμμετρία βασίζεται κυρίως στις πολιτικές της ζήτησης, παρά στη σύγκλιση των οικονομικών δομών των χωρών. Οι Decressin και Fatas (1995) από την πλευρά τους υποστήριξαν πως τα σοκ κατανέμονται λιγότερο συμμετρικά στην Ευρώπη. Έτσι, τα αποτελέσματα της ομοιότητας των διαταραχών πολλές φορές είναι αμφιλεγόμενα και συγκρουόμενα μεταξύ τους (Tavlas 1994).

4.3.4.2 Εξειδίκευση ή Ενδογένεια;

Το κύριο ερώτημα του τίθεται σε αυτό το σημείο είναι το εάν η νομισματική ολοκλήρωση μπορεί να αυξήσει είτε το βαθμό συσχέτισης του εισοδήματος, είτε το βαθμό εμπορίου ανάμεσα σε μια ομάδα κρατών. Το ερώτημα θα απαντηθεί στη βάση δυο υποθέσεων που είναι αντίθετες μεταξύ τους. Η μια αφορά στην υπόθεση εξειδίκευσης του Krugman (Krugman 1991, 1993a; Krugman και Venables 1996). Η υπόθεση αυτή βασίζεται στη θεωρία του εμπορίου και των αυξουσών αποδόσεων κλίμακας. Όσο οι χώρες ολοκληρώνονται περισσότερο και παράλληλα το επίπεδο του μεταξύ τους εμπορίου αυξάνεται, τόσο θα εξειδικεύονται στην παραγωγή εκείνων των αγαθών στα οποία έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα (Bertola 1993; Rauch 1994). Άρα, είναι πιθανό να υπάρξει αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο βαθμό της οικονομικής σύγκλισης και του όγκου του εμπορίου (Krugman 1991, 1993a). Έτσι, τα κράτη μέλη μιας νομισματικής ένωσης καθίστανται λιγότερο διαφοροποιημένα και περισσότερο ευπαθή στις διαταραχές, ενώ ταυτόχρονα ο βαθμός συσχέτισης του εισοδήματός τους μειώνεται. Έτσι, η πιθανότητα εμφάνισης ασύμμετρων διαταραχών μεγαλώνει όσο μεγαλύτερη είναι η εξειδίκευση των οικονομιών τους. Αυτό συνεπάγεται πως για την αντιμετώπιση των ασύμμετρων διαταραχών απαιτούνται όλο και περισσότερα εργαλεία οικονομικής πολιτικής.

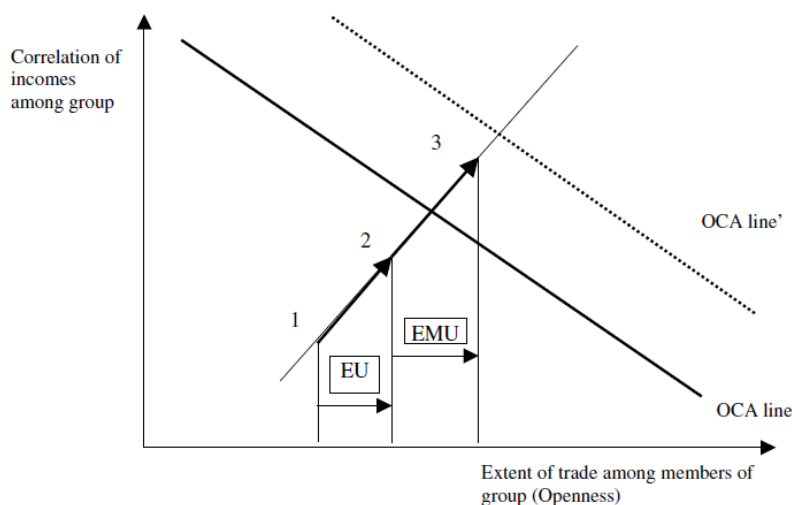
Σχετικά με την υπόθεση της εξειδίκευσης ο Melitz (1995b, 1996) είχε τονίσει πως οι καλύτεροι εταίροι για τη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης είναι αυτοί οι οποίοι έχουν ανεπτυγμένο το ενδοκλαδικό (intra-industry) και όχι το διακλαδικό (inter-industry) εμπόριο, αφού με αυτόν τον τρόπο εισάγουν και εξάγουν παρόμοια αγαθά και έτσι μειώνεται ο κίνδυνος δημιουργίας και εμφάνισης ασύμμετρων διαταραχών (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001). Ο Eichengreen (1996a) τόνισε πως στην ΕΕ υπήρχε αυξημένη εξειδίκευση σε σχέση με το ποσοστό εξειδίκευσης στις ΗΠΑ. Επίσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε τονίσει πως στην ΕΕ υπάρχει όντως αυξημένη εξειδίκευση, αλλά μειούμενη συγκέντρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων (European Commission 1999a). Ενώ, δηλαδή, τα κράτη μέλη της ΕΕ γίνονταν όλο και περισσότερο εξειδικευμένα στους τομείς που είχαν πλεονέκτημα οι βιομηχανίες τους συγκεντρώνονταν σε ένα πολύ μεγαλύτερο πεδίο. Το κύριο συμπέρασμα της όλης συζήτησης περιγράφεται από τους Γιαννακόπουλο και

Δημόπουλο (2001, σ. 344) «όσο περισσότερο όμοιες είναι οι χώρες ως προς την οικονομική τους διάθρωση, τόσο μικρότερος θα είναι ο βαθμός της εξειδικεύσεως τους και τόσο μικρότερη θα είναι η πιθανότητα επελεύσεως ασυμμετρικών διαταραχών».

Η δεύτερη υπόθεση σχετίζεται με την ενδογένεια των ΑΝΠ (Frankel και Rose 1998),⁵¹ την οποία αναφέραμε και παραπάνω και σύμφωνα με την οποία ανάμεσα στο βαθμό συσχέτισης του εισοδήματος και την εμπορική ολοκλήρωση υπάρχει μια θετική σχέση. Αυτή η υπόθεση βασίζεται στην άποψη πως όσο προχωράει η νομισματική ενοποίηση, τόσο μειώνεται το κόστος εμπορίου. Η νομισματική ένωση, εκτός των άλλων, εμποδίζει τις μεταβολές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, διευκολύνει τις ξένες άμεσες επενδύσεις και επιπλέον βοηθά στην ανάπτυξη σταθερών μακροχρόνιων σχέσεων. Αυτές οι συνθήκες οδηγούν στην ανάπτυξη του ανταποδοτικού εμπορίου, στη χρηματοοικονομική ολοκλήρωση και στον συγχρονισμό των οικονομικών κύκλων. Οι Frankel και Rose (1997) αναφέρουν ένα πάρα πολύ καλό παράδειγμα: Το διάγραμμα 4.1 δείχνει τη διαδικασία ένταξης μιας χώρας αρχικά στην ΕΕ και μετέπειτα στην ΟΝΕ. Στον κάθετο άξονα υπάρχει ο βαθμός συσχέτισης του εισοδήματος, ενώ στον οριζόντιο ο βαθμός ανοίγματος (εμπόριο) ανάμεσα στα κράτη μέλη. Οι χώρες αρχικά βρίσκονται στο σημείο 1, που σημαίνει πως δεν έχουν ενταχθεί ακόμα στην ΕΕ. Εάν αυτές οι χώρες ενταχθούν ταυτόχρονα στην ΕΕ, τότε τόσο η εμπορική ολοκλήρωση, όσο και η συσχέτιση του εισοδήματος τους θα αυξηθούν ταυτόχρονα με αποτέλεσμα να μετακινηθούν στο σημείο 2. Εάν οι ίδιες χώρες αποφασίσουν να δημιουργήσουν μια νομισματική ένωση, τότε πάλι τα δυο στοιχεία (εμπορική ολοκλήρωση και ο βαθμός συσχέτισης του εισοδήματος) θα αυξηθούν και οι χώρες θα μεταφερθούν στο σημείο 3 που βρίσκεται δεξιά της καμπύλης των ΑΝΠ. Αυτό, όμως, μπορεί να σημαίνει, όπως αναφέρουν και οι Frankel και Rose (1997, σ. 760) ότι «a country is more likely to satisfy the criteria for entry into a currency union ex post than ex ante!». Άρα, εξαιτίας του ενδογενούς χαρακτήρα των κριτηρίων σύγκλισης, πολλές χώρες δεν ικανοποιούν τα κριτήρια σύγκλισης εκ' των προτέρων αλλά εκ' των υστέρων.

⁵¹ Για μια εξαιρετική σύγχρονη ανάλυση της σημασίας του ενδογενούς χαρακτήρα των ΑΝΠ για την περίπτωση της Ευρώπης βλέπε Willett *et al.* (2010).

Διάγραμμα 4.1 Η «ενδογένεια» των κριτηρίων των ΑΝΠ και η διαδικασία ένταξης.

Πηγή: Mongelli (2002).

Όπως τονίζει ο De Grauwe (2006, σ.717) υπάρχουν τρεις μηχανισμοί μέσω των οποίων τα κριτήρια των ΑΝΠ μετατρέπονται σε ενδογενή, α. η νομισματική ένωση επηρεάζει τις ροές εμπορίου και με αυτό τον τρόπο εντατικοποιείται η ολοκλήρωση του εμπορίου η οποία αυξάνει τα πλεονεκτήματα ένταξης, β. η νομισματική ολοκλήρωση οδηγεί σε μια πιο εντατική χρηματοοικονομική ολοκλήρωση διευκολύνοντας τη δημιουργία μηχανισμών διασφάλισης γεγονός που μειώνει το κόστος των ασύμμετρων διαταραχών και γ. η νομισματική ένωση επηρεάζει τη λειτουργία των αγορών εργασίας αυξάνοντας την ευκαμψία τους και μειώνοντας με αυτό τον τρόπο το κόστος προσαρμογής στις ασυμμετρικές διαταραχές. Εξαιτίας αυτών των μηχανισμών «the decision to start a monetary union has a self-fulfilling property» (De Grauwe 2006, σ. 717). Ταυτόχρονα η περιοχή όπου ικανοποιούνται κατά το ελάχιστο τα κριτήρια των ΑΝΠ και εκφράζεται από την καμπύλη των ΑΝΠ μετακινείται προς τα αριστερά. Για αυτό το λόγο τα κριτήρια των ΑΝΠ πολλές φορές μπορεί να μην θεωρούνται επαρκείς προϋποθέσεις για τη συμμετοχή μιας χώρας στην ΟΝΕ (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001). Το συμπέρασμα αυτό δίνει τη δυνατότητα στις χώρες που δεν ικανοποιούν τα κριτήρια εκ των προτέρων, να ενταχθούν στη νομισματική ένωση θεωρώντας πως εξαιτίας της ενδογένειας των κριτηρίων θα είναι σε θέση να τα ικανοποιήσουν στο μέλλον.

Όπως τόνισαν οι Frankel και Rose (1998), η ενδογενής φύση της σχέσης των κριτηρίων των ΑΝΠ σχετίζεται άμεσα με την κριτική του Lucas (1976). Μια σειρά

από άλλες ερευνητικές εργασίες προσπάθησαν να τονίσουν την εγκυρότητα ή μη του αποτελέσματος της ενδογένειας (Rose 2000; Frankel και Rose 2000; Persson 2001; Rose και van Wincoop 2001; Melitz 2001; Bun και Klaassen 2002; Micco *et al.* 2002). Σύμφωνα με τον De Grauwe (2006), μπορούμε με βεβαιότητα να τονίσουμε πως η δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης έχει θετική επίδρασή στην οικονομική ολοκλήρωση μέσω του εμπορίου. Όμως θα πρέπει να τονίσουμε πως στην ουσία οι εμπειρικές έρευνες μας δεν έδειξαν πως δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη τάση επαλήθευσης ή μη του αποτελέσματος και για αυτό το λόγο υπάρχουν πολύ διαφορετικές απόψεις σχετικά με τα ενδεχόμενα οφέλη του εμπορίου σε μια νομισματική ένωση (Mongelli 2002). Διαφορετικές απόψεις έχουν επίσης εκφραστεί κατά καιρούς και για την υπόθεση της ευκαμψίας των αγορών εργασίας μέσα σε μια νομισματική ένωση⁵².

Άρα, οι πιο σημαντικές ερωτήσεις που τίθενται σχετικά με τη θεωρία των ΑΝΠ και τη διαδικασία ΕΟΕ και στις οποίες θα δοθεί μια απάντηση στα επόμενα κεφάλαια αφορούν κυρίως το περιεχόμενο και την μορφή της νέας Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής και διακυβέρνησης: α. έχουν αναπτυχθεί σημαντικές δικλίδες ασφαλείας στο ευρωπαϊκό πλαίσιο που να μετριάζουν το κόστος συμμετοχής μιας χώρας στην ΟΝΕ; Ποιοι είναι οι πιο αποδοτικοί και αποτελεσματικοί τρόποι για να το επιτύχουμε αυτό; Ποιες καινοτομίες θα πρέπει να εισαχθούν στα πλαίσια της νέας ΕΟΔ έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ομαλή λειτουργία της ΟΝΕ;

4.3.5 Η ΕΕ σε σχέση με τις ΗΠΑ

Οι ΗΠΑ σε σχέση με την ΕΕ έχουν πάρα πολλές διαφορές. Κάποιες από αυτές τις διαφορές είναι ασήμαντες, ενώ άλλες είναι πάρα πολύ σημαντικές. Για παράδειγμα, πολλές εμπειρικές έρευνες αποδεικνύουν ότι μάλλον η ΕΕ δεν είναι μια ΑΝΠ, όπως για παράδειγμα είναι οι ΗΠΑ (Eichengreen 1990a; Feldstein 1992; Bayoumi και Eichengreen 1993a; Caporale 1993; Bayoumi και Masson 1995). Σε καμία περίπτωση

⁵² Βλέπε για παράδειγμα, Bertola και Boeri (2002), Blanchard και Giavazzi (2003), Sibert και Sutherland (2000) και Soskice και Iversen (2001).

αυτό βέβαια δε συνεπάγεται πως η ONE είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Μάλλον όμως αυτές οι διαφορές στο επίπεδο της πραγματικής σύγκλισης των οικονομιών των κρατών μελών της ΕΕ δημιουργούν επιπρόσθετα προβλήματα που σε κάθε περίπτωση τα επόμενα χρόνια είτε γιατί αυτό θα είναι μια αναγκαιότητα είτε γιατί θα το επιβάλουν τα συμφέροντα των κρατών μελών θα πρέπει να επιλυθούν. Εάν δεν επιλυθούν τότε μακροχρόνια η βιωσιμότητα της ONE θα παραμείνει ασταθής.

Πρώτα από όλα στο επίπεδο της ολοκλήρωσης των αγορών κεφαλαίου η ΕΕ, μάλλον, δεν μπορεί να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ (Sorenson και Yosha 1998). Εάν στην ΕΕ υπήρχε το ίδιο επίπεδο ολοκλήρωσης των αγορών κεφαλαίου τότε θα δινόταν στους οικονομικούς δρώντες περισσότερες ευκαιρίες για δανεισμό ή επενδύσεις με τέτοιο τρόπο ώστε ο ρυθμός της κατανάλωσης στην ΕΕ να ήταν πιο ήπιος. Αυτό βέβαια δε σημαίνει πως στην ΕΕ η αγορά κεφαλαίου δεν τείνει να ολοκληρωθεί ακόμα περισσότερο (Cariello *et al.* 2006). Μια πιο ολοκληρωμένη αγορά κεφαλαίων, εργασίας και αγαθών στην ΕΕ μπορεί να προσφέρει τις κατάλληλες εκείνες συνθήκες για μια καλύτερη προσαρμογή των οικονομιών των κρατών μελών στα εξωγενή ή ενδογενή οικονομικά σοκ και στις οικονομικές διαταραχές μειώνοντας έτσι την ανάγκη κάποιας κρατικής παρέμβασης.

Το ίδιο βέβαια ισχύει και για την ολοκλήρωση της αγοράς εργασίας. Όπως αποδεικνύουν πολλές εμπειρικές έρευνες, ένα πρώτο πρόβλημα της ONE είναι ότι σε σχέση με τις ΗΠΑ υπάρχει λιγότερη κινητικότητα εργασίας και περισσότερες ακαμψίες μισθών. Άρα, από αυτήν την άποψη η ONE χρειάζεται τόσο περισσότερη ευκαμψία μισθών και τιμών, όσο και ένα περισσότερο κεντρικό δημοσιονομικό σύστημα διαχείρισης. Σύμφωνα με τον OECD (1999), η γεωγραφική κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής στις ΗΠΑ ήταν τρεις φορές μεγαλύτερη από ότι στην Ευρώπη. Επίσης, έχει παρατηρηθεί πως η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού μέσα στα σύνορα της ΕΕ πραγματοποιείται σε μικρότερο βαθμό από ότι στις ΗΠΑ (Hix 2005). Ο βαθμός ευελιξίας των αγορών εργασίας είναι επίσης μια από τις πιο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις ΗΠΑ και την ΕΕ (De Grauwe 2009b). Στην ΕΕ οι πραγματικοί μισθοί ανταποκρίνονται λιγότερο στην ανεργία σε αντίθεση με τις ΗΠΑ (Grubb *et al.* 1983; Bruno και Sachs 1985). Επίσης αρκετές μελέτες αποδεικνύουν ότι η κινητικότητα της εργασίας είναι πολύ υψηλότερη στις ΗΠΑ παρά στην ΕΕ. Οι Masson και Taylor (1994) υποστηρίζουν πως η κινητικότητα εργασίας στις ΗΠΑ είναι

δύο με τρεις φορές υψηλότερη από ότι στην Ευρώπη. Στην ΕΕ είναι περιορισμένες οι περιοχές όπου οι μετανάστες ακολουθούν τις κεφαλαιακές επενδύσεις, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην Βρετανία, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία των οποίων οι μετανάστες αναζήτησαν εργασία στην περιοχή του Βερολίνου (Eichengreen 1993a). Όμως, γενικά το εργατικό δυναμικό για διάφορους λόγους δεν μετακινείται με τον ίδιο ρυθμό όπως συμβαίνει στην Αμερική. Όλη αυτή η συζήτηση βέβαια οδηγεί στην αναγκαιότητα ύπαρξης εναλλακτικών μηχανισμών προσαρμογής μέσω της δημιουργίας μιας κεντρικής δημοσιονομικής αρχής (Sala-i-Martin και Sachs 1992). Η ανυπαρξία εναλλακτικών μηχανισμών προσαρμογής δεν σημαίνει πως η ΟΝΕ θα αποτύχει δημιουργεί όμως αμφιβολίες σχετικά με το πώς η ΟΝΕ θα αντισταθμίσει τα προβλήματα που θα δημιουργηθούν από την έλλειψη αυτών των μηχανισμών (Eichengreen 2012).

Ο Eichengreen (1991) επίσης τόνισε πως η μεταβλητότητα των πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών ήταν τρεις με τέσσερις φορές υψηλότερη από ότι στις ΗΠΑ και πως υπήρχε μεγαλύτερη συσχέτιση των οικονομικών σοκ στη Βόρεια Αμερική παρά στην Ευρώπη. Το ίδιο συνέβαινε βέβαια και με την κινητικότητα της εργασίας, καθώς και την ταχύτητα προσαρμογής της αγοράς εργασίας στις οικονομικές διαταραχές και για αυτούς τους λόγους, μάλλον, η Ευρώπη απέχει πολύ από το να θεωρείται μια ΑΝΠ (Eichengreen 1990a; Eichengreen 1991). Επίσης, σε μια έρευνα που δημοσίευσαν οι Bayoumi και Eichengreen (1993a) τόνισαν πως οι διαταραχές είναι πολύ πιο ιδιοσυγκρατικές ανάμεσα στις χώρες της ΕΚ παρά ανάμεσα στις διάφορες περιφέρειες των ΗΠΑ. Επίσης από ότι φαίνεται κάποια κράτη μέλη της ΕΕ αντιδρούν στις ασυμμετρικές διαταραχές πολύ πιο αργά από ότι άλλα κράτη μέλη, εξαιτίας κυρίως του βαθμού κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής. Μόνο οι χώρες που βρίσκονται στο κέντρο της Ευρώπης φαίνεται να παρουσιάζουν ταυτόσημο μέγεθος και συνοχή με τις περιοχές των ΗΠΑ. Όλα τα παραπάνω σήμαιναν πως εάν στο δείγμα της Ευρώπης παραμείνει ο πυρήνας των κρατών μελών δηλαδή, Γερμανία, Γαλλία, Δανία, Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο τότε οι ασύμμετρες διαταραχές θα εξαλειφθούν.

Άλλοι ερευνητές εστίασαν την προσοχή τους στο κριτήριο των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και εξέτασαν εάν στην Ευρώπη, σε αντίθεση με την Αμερική, λειτουργούν τέτοιου είδους αντισταθμιστικοί μηχανισμοί. Για παράδειγμα οι Imman

και Rubinfeld (1992) τόνισαν ότι επειδή τη νομισματική πολιτική της Ευρώπης τη διαχειρίζεται μια υπερεθνική αρχή, τότε σε κεντρικό επίπεδο για την αντιμετώπιση των ασύμμετρων διαταραχών η δημοσιονομική πολιτική θα πρέπει να παίξει σημαντικό υποστηρικτικό ρόλο. Επίσης, ο Eichengreen (1990a) υποστήριξε πως η νομισματική ολοκλήρωση θα περιορίσει τη δημοσιονομική ανεξαρτησία στην ΕΕ και για αυτό το λόγο η ΟΝΕ θα έπρεπε, εξ αρχής, να αντιμετωπίσει τεράστια θέματα προσαρμογής (Eichengreen 1992; Krugman 1993a).

4.4 Η κριτική της θεωρίας των ΑΝΠ

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η θεωρία των ΑΝΠ δεν αποτελεί πανάκεια. Η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε δηλώσει ότι «the optimum currency area approach provides useful insights but cannot be considered a comprehensive framework in which the costs and benefits of EMU can be analysed. Empirical applications of this approach are scarce and hardly conclusive» (European Economy 1990, σελ. 46). Είναι φανερό πως, πολλές φορές, η καταμέτρηση των οικονομικών χαρακτηριστικών είναι μια πολύ δύσκολη εργασία και καμία υποψήφια χώρα δε δύναται να ικανοποιεί όλα τα κριτήρια των ΑΝΠ (Γιαννακόπουλος και Δημόπουλος 2001). Πρέπει να αναφερθεί ότι στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο η θεωρία έχει δεχτεί σημαντικές κριτικές. Η πρώτη αφορά στο αν οι ασύμμετρες διαταραχές-σοκ συμβαίνουν συχνά στο πλαίσιο μιας νομισματικής ένωσης όπως η ΟΝΕ. Η δεύτερη αφορά το αν η πολιτική των συναλλαγματικών ισοτιμιών είναι αποτελεσματική ή όχι. Η τρίτη θεωρεί πως μάλλον το εργαλείο της συναλλαγματικής πολιτικής στα χέρια των πολιτικών δημιουργεί περισσότερα προβλήματα παρά από αυτά που επιλύει. Για αυτά τα ζητήματα έχει αναπτυχθεί μια αξιολογή παράθεση απόψεων, μια συνοπτική παρουσίαση των οποίων αναφέρεται παρακάτω. .

Όσον αφορά την πρώτη κριτική έχουν εκφραστεί δυο κύριες απόψεις. Η μια προέρχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Economy 1990) και η άλλη από τον Paul Krugman (1991). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί πως η οικονομική ολοκλήρωση της ΕΕ θα βοηθήσει στην εξάλειψη των ασύμμετρων διαταραχών και με αυτόν τον τρόπο θα εξαλειφθεί ουσιαστικά το κόστος που προέρχεται από την

αδυναμία ενός κράτους μέλους να προσαρμόσει τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Αυτό το γεγονός οφείλεται στο ενδοκλαδικό εμπόριο των βιομηχανικών περιοχών της Ευρώπης, όπου τα κράτη μέλη ανταλλάσσουν μεταξύ τους ταυτόσημα προϊόντα με αποτέλεσμα οποιεσδήποτε διαταραχές να έχουν την ίδια επίπτωση για όλες τις χώρες. Από την άλλη ο Krugman (1991) θεωρεί πως η οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης θα οδηγήσει σε περιφερειακή συγκέντρωση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και με αυτόν τον τρόπο θα αυξηθεί η πιθανότητα εμφάνισης κάποιας ασύμμετρης διαταραχής. Σύμφωνα με τον Krugman εξαιτίας της εξάλειψης των εμποδίων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο θα προκύψει επίσης συγκέντρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Έτσι, οι διαταραχές δεν θα αποκτήσουν ποτέ το χαρακτηριστικό της συμμετρίας όπως επισημαίνει η Επιτροπή.

Όσον αφορά τη δεύτερη κριτική σχετικά με το αν η συναλλαγματική πολιτική δε θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική στη διόρθωση των ασυμμετριών, ο De Grauwe (1997), τονίζει πως η απώλεια της δυνατότητας κάθε κράτους μέλους να ασκήσει νομισματική πολιτική δε συνιστά ένα ουσιαστικό κόστος για τη μη ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ. Επίσης, σε μια εμπειρική έρευνά τους οι Giavazzi και Spraventa (1990) έδειξαν πως ήδη από τη δεκαετία του '80 ο ΜΣΙ ήταν αρκετά αποδοτικός και βοήθησε τα κράτη μέλη να ανταποκριθούν στις οικονομικές διαταραχές με έναν παρόμοιο τρόπο, βελτιώνοντας έτσι ουσιαστικά το συντονισμό της οικονομικής πολιτικής. Άρα, εκτός των άλλων η ΟΝΕ θα μπορούσε να βοηθήσει τα κράτη στον καλύτερο συντονισμό της οικονομικής πολιτικής. Επίσης, είναι φανερό, όπως αναφέρει και ο Hix (2005, σ. 322-323), πως:

«economic logic may be able to explain why EMU was launched in the 1990s, but it only offers a partial explanation of why certain states joined and others did not. Economics suggests that EMU should have been launched only between the core member states. Economics cannot explain why Italy and Spain joined when they had comparatively low levels of integration and potentially divergent economic cycles».

Μια ακόμη σημαντική κριτική της θεωρίας των ΑΝΠ προέρχεται από τον Melitz (1995a, 1995b, 1996), ο οποίος τόνισε πως τα μεμονωμένα κριτήρια που τίθενται

προκειμένου να καθοριστεί εάν η έκταση μιας νομισματικής περιοχής είναι η άριστη έχει οδηγήσει τη θεωρία σε αδιέξοδο. Τα κριτήρια των ΑΝΠ παρέχουν πολλά επιχειρήματα σχετικά με το πώς και γιατί μια νομισματική ένωση μπορεί να μην είναι τόσο επιτυχημένη ή το γιατί θα μπορούσε να αποτύχει. Όπως τονίζει και ο Krugman (1993a), σε κάθε περίπτωση τα κριτήρια παρέχουν ένα πολύ ικανοποιητικό πλαίσιο για την ανάλυση ζητημάτων σχετικών με τις νομισματικές ενώσεις. Όμως παραβλέπουν ένα πολύ σημαντικό γεγονός. Παραβλέπουν τη σημασία που είχε και έχει σε ολόκληρη τη διαδικασία της ΕΟΕ η πολιτική, η οποία εκτός των άλλων καθορίζει και το σχεδιασμό όλων των αποφάσεων σχετικά με το πλαίσιο ΕΟΔ.

4.5 Συμπεράσματα

Παραπάνω, αναλύσαμε το θεωρητικό πλαίσιο του κόστους-οφέλους για την ένταξη μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση και παρουσιάσαμε τα κυριότερα χαρακτηριστικά σημεία της θεωρίας των ΑΝΠ. Από την μια πλευρά, ακόμη και σήμερα επικρατεί μια διάσταση απόψεων σχετικά με το εάν το ενιαίο νόμισμα προσφέρει καθαρά κέρδη ή καθαρές ζημιές στα κράτη μέλη. Η απόφαση ένταξης ή όχι σε μια νομισματική ένωση όπως είναι η ΟΝΕ, μπορεί να επηρεασθεί από μια σειρά παραγόντων που άπτονται τα θέματα της πολιτικής οικονομίας. Από την άλλη, η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής, ο βαθμός ανοίγματος της εθνικής οικονομίας, η διαφοροποίηση της παραγωγής, η χρηματοοικονομική ολοκλήρωση, η ομογένεια των προτιμήσεων, καθώς και οι ανεπαρκείς μηχανισμοί προσαρμογής επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την λειτουργία μιας νομισματικής ένωσης. Η ΕΕ φαίνεται πως δεν ικανοποιεί πολλά από τα κριτήρια των ΑΝΠ και αυτό μας βάζει σοβαρούς προβληματισμούς σχετικά με την μελλοντική βιωσιμότητα της. Όμως, δεν μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως εξαιτίας της έλλειψης αυτών των στοιχείων η ΕΕ είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Σε έναν κόσμο όπου έχει υπάρξει ήδη ένας σημαντικός, πλέον, βαθμός παγκόσμιας και περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης, με το φαινόμενο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης να κυριαρχεί

δημιουργώντας συνθήκες αστάθειας στις χρηματοοικονομικές αγορές και υψηλό βαθμό κινητικότητας του διεθνούς κεφαλαίου, όλα είναι πιθανά.

Είναι προφανές πως τα τελευταία χρόνια η θεωρία των ΑΝΠ φαίνεται πως έχει ισχυροποιηθεί περιλαμβάνοντας πολλά από τα χαρακτηριστικά της οικονομίας, των θεσμών, των προτιμήσεων και της συμπεριφοράς των οικονομικών δρώντων (Mongelli 2002). Εντούτοις όμως, ακόμα και σήμερα, είναι πολύ δύσκολο να υποστηριχθεί πως έχει δημιουργηθεί ένα επαρκές πλαίσιο θεωρίας για την κατανόηση όλων των ζητημάτων που μας απασχολούν για την βιωσιμότητα μιας νομισματικής ένωσης.

Σχετικά με το ζήτημα του μετασχηματισμού και της αποτελεσματικότητας του πλαισίου της ΕΟΔ, όπως περιγράφει ο Τσούκαλης (2004, σ. 246), οποιεσδήποτε αποφάσεις πάρθηκαν και θα συνεχίζονται να παίρνονται από ανθρώπινα όντα τα όποια, «δεν διακρίνονται πάντοτε για τον απόλυτο ορθολογισμό τους (τουλάχιστον στα οικονομικά ζητήματα), ενώ παράλληλα κουβαλάνε τις ιδιαίτερες ιδεολογικές αποσκευές τους, των οποίων μάλιστα το περιεχόμενο αλλάζει συχνά αλλάζει, ανάλογα με την πολιτική και οικονομική συγκυρία». Δηλαδή, η διαδικασία της εξέλιξης της ΕΟΕ κρύβει πάνω από όλα ένα χαρακτήρα πολιτικό, ο οποίος δεν μπορεί να αμφισβητηθεί.

Παρόλα αυτά, είναι φανερό πως η όλη θεωρία παραβλέφθηκε από τους ηγέτες των πιο ισχυρών κρατών μελών της Γερμανίας και τη Γαλλίας, κυρίως εξαιτίας των συμφερόντων τους και της σύγκλισης των ιδεών που παρατηρήθηκε τη δεκαετία του '70, δημιουργώντας έτσι μια στρεβλή και γεμάτη ευπάθειες αρχιτεκτονική της ΟΝΕ. Για αυτό το λόγο, η κρίση χρέους της Ευρωζώνης αποτελεί από μόνη της μια απάντηση στις κύριες εξελίξεις και τα ερωτήματα που έχουν δημιουργηθεί ήδη από εκείνη την πρώιμη περίοδο. Πριν από την κρίση χρέους της Ευρωζώνης, η όλη πορεία της ΕΟΕ δεν φαίνονταν να αντικατοπτρίζει τα κακά σενάρια που η θεωρία προέβλεπε. Οι οικονομικές διαταραχές στην ΕΕ δεν φαίνονταν πως επηρέαζαν σημαντικά της ενοποιητική πορεία. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές περιοχές φαίνεται πως ανέπτυσσαν μεταξύ τους ισχυρές σχέσεις εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, η ολοκλήρωση των αγορών προχωρούσε σε αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο και μαζί με αυτή ενισχυόταν και η οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση. Σε αυτά τα πλαίσια δεν συνέτρεχαν λόγοι ανησυχίας. Μετά την κρίση χρέους όλα φάνηκε ξαφνικά πως

αλλάζουν. Τώρα πλέον, είναι περισσότερο ξεκάθαρο από οποιαδήποτε άλλη φορά πως στο μέλλον οποιοσδήποτε αλλαγές γίνουν στο πλαίσιο της ΕΟΔ θα πρέπει να περιλαμβάνουν και τις θέσεις της θεωρίας των ΑΝΠ. Για αυτό το λόγο, η αποτυχία ένταξης της θεωρίας στο νέο πλαίσιο διακυβέρνησης μπορεί να επιφέρει ακόμα πιο καταστροφικές συνέπειες για την πορεία και την εξέλιξη της ΟΝΕ.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Would you tell me please, which way I ought to go from here?

That depends a good deal on where you want to get to...

(Lewis Carroll 1865)

5.1 Εισαγωγή

Για την επίτευξη της μακροοικονομικής σταθερότητας τις δεκαετίες του '70 και '80, οι Ευρωπαίοι σχεδιαστές πολιτικής είχαν μεταφέρει το βάρος των προσπαθειών τους στην αναζήτηση εκείνων των θεσμικών μηχανισμών που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τις οικονομίες τους (Morris *et al.* 2007). Μετά όμως τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, όλο το βάρος στράφηκε στην προσπάθεια ενδυνάμωσης του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών. Δηλαδή, τα ισχυρότερα κράτη μέλη στραφήκαν όχι στην προσπάθεια δημιουργίας ενός υπερεθνικού θεσμού ο οποίος θα μπορούσε αποτελεσματικά να λύσει το πρόβλημα της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΟΝΕ, αλλά μάλλον στην προσπάθεια αναζήτησης νέων τρόπων για το σχεδιασμό και την πραγματοποίηση της οικονομικής πολιτικής (Hodson και Maher 2001). Έτσι, αν εξαιρέσει κανείς τη δημιουργία της ΕΚΤ, η Συνθήκη του Μάαστριχτ δε δημιούργησε μια σειρά νέων υπερεθνικών θεσμικών οργάνων τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν στη βελτίωση της άσκησης της οικονομικής πολιτικής και στη γενικότερη οικονομική διακυβέρνηση της Ευρώπης προς μια ομοσπονδιακή κατεύθυνση (Τσούκαλης 2004).

Η οικονομική πολιτική της Ένωσης επικεντρώθηκε σε δυο σημαντικούς στόχους. Πρώτον, στην επίτευξη της σταθερότητας των τιμών ως ο πρωταρχικός στόχος της ΕΚΤ. Δεύτερον, στην επίτευξη της δημοσιονομικής πειθαρχίας, έστω και εάν οι αποφάσεις σχετικά με τη δημοσιονομική πολιτική λαμβάνονταν κυρίως στο εθνικό επίπεδο. Συνέπεια αυτών των στόχων ήταν πως τα κράτη μέλη για να μπορέσουν να παραμείνουν ανταγωνιστικά στο ευρωπαϊκό επίπεδο θα έπρεπε να προχωρούν πάντα σε δομικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες κυρίως θα στόχευαν την ευελιξία των αγορών εργασίας. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω, ήταν η δημιουργία ενός ξεχωριστού «εκκεντρικού» τρόπου οικονομικής διακυβέρνησης όπου η ευθύνη άσκησης νομισματικής πολιτικής μεταβιβαζόταν σε έναν υπερεθνικό οργανισμό, ενώ η δημοσιονομική πολιτική παρέμενε στην αποκλειστική ευθύνη των κρατών

μελών. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκε ένα ατελές και ασύμμετρο ευρωπαϊκό σύστημα οικονομικής διακυβέρνησης (Τσούκαλης 2004) το οποίο ευθύνεται σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό για την ΕΚΧ.

Υπάρχουν πολλές ερμηνείες σχετικά με το γιατί τα κράτη μέλη δείχνουν απρόθυμα να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός υπερεθνικού οργανισμού υπεύθυνου για την οικονομική πολιτική στην ΟΝΕ. Κάποιοι θεωρούν πως αυτό το γεγονός είναι αποτέλεσμα της απροθυμίας των κρατών να μεταβιβάσουν περισσότερα μερίδια εθνικής κυριαρχίας προς μια υπερεθνική αρχή. Για άλλους πάλι, το γεγονός του ότι ο σχεδιασμός των αποφάσεων σχετικά με την οικονομική πολιτική δεν έχει μεταβιβαστεί σε μια κεντρική αρχή είναι αποτέλεσμα της σημασίας που δίνουν στην επιθυμία των σχεδιαστών των Συνθηκών για την προστασία της πολιτικής ανεξαρτησίας της ΕΚΤ (Dyson 2003). Όπως αναφέρει ο Hix (2005, σ. 38), εάν τα κράτη μέλη «ήταν σοβαρά σχετικά με μεταρρύθμιση της πολιτικής σε μια συγκεκριμένη περιοχή τότε η κλασική μέθοδος της ΕΕ θα ήταν προφανώς ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να πετύχουν τους στόχους της πολιτικής».

Είναι γεγονός πως είναι αδύνατο να εξηγηθεί η γέννηση και η δημιουργία της ΟΝΕ μόνο μέσα από μια θεωρητική σκοπιά. Αν όμως μέσα από την οπτική των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, μπορούμε να μελετήσουμε τις βαθύτερες αιτίες δημιουργίας της Συνθήκης του Μάαστριχτ και της γέννησης του ευρώ για ποιο λόγο να μην μπορούμε να αναλύσουμε με το ίδιο πλαίσιο όχι μόνο τη δημιουργία της ΕΚΤ και του ΣΣΑ αλλά και τις περιπτώσεις στασιμότητας ή από-ολοκλήρωσης της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ενοποίησης; Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια θεωρητικοποίησης και εις βάθος ανάλυσης της ΕΚΤ, ως της κύριας αρχής πραγματοποίησης της νομισματικής πολιτικής και του ΣΣΑ ως του κύριου μηχανισμού επιβολής δημοσιονομικής πειθαρχίας. Πιο συγκεκριμένα, θα αναλυθούν η δομή, οι στόχοι, η λειτουργία και τα μειονεκτήματα της ΕΚΤ. Έπειτα, θα ακολουθήσει συζήτηση για τις βασικές αιτίες δημιουργίας, την αποτελεσματικότητα και τα μειονεκτήματα του ΣΣΑ. Για ποιους λόγους τα κράτη μέλη συμφώνησαν στη δημιουργία της ΕΚΤ και του ΣΣΑ; Απώτερος στόχος της παρακάτω προσπάθειας είναι να ανιχνευτούν οι βαθύτερες αιτίες δημιουργίας και οι σημαντικότερες ευπάθειες αυτών των δύο κυριότερων θεσμικών μηχανισμών

οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη και να διευκρινιστεί ο τρόπος με τον οποίο συνεισφέρουν στην αστάθεια του ευρωπαϊκού οικονομικού συστήματος.

Το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει ακόμη μια μελέτη περίπτωσης για τη δημοσιονομική διακυβέρνηση στην Ευρώπη με ειδικές αναφορές στην περίπτωση της Ελλάδας. Αυτό το πλαίσιο της ανάλυσης, προσφέρεται προκειμένου να κατανοηθεί πως ενώ πολλά έχουν αλλάξει στο πλαίσιο της ΕΟΔ τα τελευταία χρόνια, εντούτοις οι κυριότερες ευπάθειες της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής παραμένουν, κυρίως εξαιτίας του ρόλου που παίζουν κάθε φορά τα συμφέροντα και οι προτιμήσεις των κύριων δρώντων της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Όσο οι προτιμήσεις της Γερμανίας και της Γαλλίας δε συγκλίνουν με την ιδέα δημιουργίας μιας δημοσιονομικής ένωσης, τόσο οι περιφερειακές κυρίως χώρες είναι αναγκασμένες να ανέχονται το άνισο και ασύμμετρο ευρωπαϊκό οικονομικό πλαίσιο. Όπως μας είχε υπενθυμίσει ο Buiter (1999) η κατάσταση θυμίζει λίγο πολύ το παραμύθι της Αλίκης στη χώρα των θαυμάτων: *Θα μου πείτε σας παρακαλώ ποιον δρόμο να ακολουθήσω; Αυτό εξαρτάται από το που θες να πας*. Για αυτόν το λόγο, κάθε πρόταση για τη δημιουργία ενός δημοσιονομικού θεσμού υπεύθυνου για τον μετριασμό των επιπτώσεων των ασυμμετριών και την σταθεροποίηση της ΟΝΕ έχει πάρα πολύ μικρή υποστήριξη (Τσούκαλης 2004).

5.2 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

5.2.1 Η δομή της ΕΚΤ και η διαδικασία λήψης αποφάσεων

Με την εισαγωγή του ευρώ στις 1 Ιανουαρίου 1999, η ευθύνη της νομισματικής πολιτικής των κρατών μελών της ΟΝΕ μεταβιβάστηκε σε έναν υπερεθνικό κεντρικό τραπεζικό σύστημα το Ευρωσύστημα. Το ΕΣΚΤ αποτελείται από τους διοικητές των κεντρικών τραπεζών των κρατών μελών της Ευρωζώνης και θεωρείται πως είναι η μεγαλύτερη θεσμική καινοτομία της ΟΝΕ. Στο ΕΣΚΤ συμμετέχουν, επίσης, και οι διοικητές των κεντρικών τραπεζών των χωρών που δεν είναι μέλη της ΟΝΕ αλλά έχουν έναν πολύ περιορισμένο ρόλο. Η ΕΚΤ είναι μέρος ουσιαστικά του ΕΣΚΤ. Ο κύριος ρόλος της ΕΚΤ και του ΕΣΚΤ είναι ο σχηματισμός και η πραγματοποίηση της

νομισματικής πολιτικής στην Ευρώπη μέσω ενός συστήματος συλλογικής λήψης αποφάσεων. Στο νέο πλαίσιο που δημιουργήθηκε μετά την Συνθήκη του Μάαστριχτ οι διοικητές των κεντρικών τραπεζών κάθε κράτους μέλους, ταυτόχρονα με την υπερεθνική Εκτελεστική Επιτροπή καθώς και αρκετούς τεχνοκράτες, δημιούργησαν ένα νέο σύνολο που είχε σαν στόχο τον σχεδιασμό και υλοποίηση της νομισματικής πολιτικής της ΕΕ. Έτσι, η ΕΚΤ είναι υπεύθυνη για το σχηματισμό και την πραγματοποίηση της νομισματικής πολιτικής σε μια σειρά από σημαντικά ζητήματα όπως το ύψος των ποσοστών επιτοκίων, την προσφορά χρήματος, τη διαχείριση των επίσημων αποθεματικών, τον καθορισμό των συναλλαγματικών ισοτιμιών καθώς και την πραγματοποίηση μιας σειράς εργασιών στην αγορά συναλλάγματος⁵³.

Η ΕΚΤ περιλαμβάνει τρία διαφορετικά αλλά επικαλυπτόμενα σύνολα: την Executive Board (Εκτελεστική Επιτροπή), το Governing Council (Διοικητικό Συμβούλιο) και το General Council (Γενικό Συμβούλιο). Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΕΚΤ αποτελείται από τον πρόεδρο της ΕΚΤ, τον αντιπρόεδρο καθώς και τέσσερα άλλα μέλη και είναι ένα υπηρεσιακό σώμα λήψης αποφάσεων. Τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής τα οποία θα πρέπει απαραίτητα να είναι πολίτες της ΕΕ έχουν θητεία οκτώ ετών η οποία δεν ανανεώνεται. Η Εκτελεστική Επιτροπή συνεδριάζει, συνήθως, κάθε Τρίτη χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν μπορεί να συγκληθεί έκτακτα όταν οι περιστάσεις το απαιτήσουν. Η Εκτελεστική Επιτροπή έχει έναν υποδεέστερο ρόλο και οι κύριες αρμοδιότητες της αφορούν την εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής και την υλοποίηση των αποφάσεων που έχουν αποφασισθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο. Επίσης, προετοιμάζει τις συναντήσεις του Διοικητικού Συμβουλίου και δίνει τις απαραίτητες οδηγίες στις εθνικές κεντρικές τράπεζες. Παρ' όλα αυτά, η Εκτελεστική Επιτροπή θέτει επίσης σε εφαρμογή τη νομισματική πολιτική της ένωσης όπως ακριβώς έχει προαποφασισθεί στο Διοικητικό συμβούλιο και ασκεί όσες εξουσίες της έχουν μεταβιβάσει (Κανελλόπουλος 2001). Τέλος, είναι υπεύθυνη για την προετοιμασία των συναντήσεων του Διοικητικού Συμβουλίου καθώς και την έκδοση των κατάλληλων οδηγιών προς της εθνικές τράπεζες (McNamara 2005).

⁵³ Για τη διαδικασία προετοιμασίας των νομισματικών αποφάσεων καθώς και τον ρόλο των συνόλων που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων της ΕΚΤ βλέπε Moutot *et al.* (2008), Jung *et al.* (2010).

Από την άλλη πλευρά το Διοικητικό Συμβούλιο αποτελείται από τα έξι μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής και τους διοικητές των εθνικών κεντρικών τραπεζών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ. Το Διοικητικό Συμβούλιο παίρνει αποφάσεις σχετικά με το σχηματισμό και τη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής, καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές της νομισματικής πολιτικής, θεσπίζει τον εσωτερικό κανονισμό της εσωτερικής οργάνωσης της ΕΚΤ και επιπλέον εφαρμόζει τις οδηγίες για την πραγματοποίηση της νομισματικής πολιτικής έτσι ώστε να επιτυγχάνεται ο κύριος στόχος της ΕΚΤ δηλαδή η σταθερότητα των τιμών. Το Διοικητικό Συμβούλιο είναι το κατ' εξοχήν όργανο λήψης αποφάσεων της ΕΚΤ. Τα μέλη του κυρίως αποφασίζουν για το ύψος του ποσοστού επιτοκίου, το οποίο καθορίζει το ποσοστό επιτοκίου δανεισμού των εμπορικών τραπεζών και άλλα θέματα συναλλαγματικών αποθεμάτων και ρευστότητας. Εξαιτίας του γεγονότος ότι οι αποφάσεις στο Διοικητικό Συμβούλιο παίρνονται με την αρχή της απλής πλειοψηφίας, η ψήφος των μικρότερων κρατών μελών αποκτά δυσανάλογο βάρος. Όμως αυτός δημοκρατικός χαρακτήρας του Διοικητικού Συμβουλίου σχετικά με τον σχεδιασμό και την πραγματοποίηση της νομισματικής πολιτικής βοηθά στην νομιμοποίηση των αποφάσεων του στις διάφορες περιφέρειες της ΟΝΕ, διευκολύνει την επικοινωνία με τα ετερογενή σύνολα των πολιτών και διασφαλίζει την συμμετοχή των περιφερειών στη λήψη αποφάσεων (Jung *et al.* 2010).

Το Διοικητικό Συμβούλιο συνεδριάζει συνήθως δυο φορές το μήνα και σήμερα αποτελείται από 21 μέλη, κατόπιν της ένταξης της Σλοβενίας το 2007 και της Κύπρου και της Μάλτας το 2008. Όταν τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου υπερβούν τα 21 (15 Διοικητές και 6 μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής) τότε θα αρχίσει να λειτουργεί ένα σύστημα εναλλαγής για τα μέλη του (ECB 2003). Το 2008 αποφασίσθηκε πως στο αρχικό σύστημα εναλλαγής των μελών στο Διοικητικό Συμβούλιο θα επεκταθεί για ακόμα δυο μέλη⁵⁴. Δηλαδή, θα χρειαστεί τα κράτη μέλη να είναι πάνω από 18 για να εφαρμοστεί το σύστημα εναλλαγής και τα μέλη θα εναλλάσσονται ανά μήνα έτσι ώστε η περίοδος στην οποία δε θα έχουν δικαίωμα ψήφου να είναι πολύ μικρή (ECB 2008).

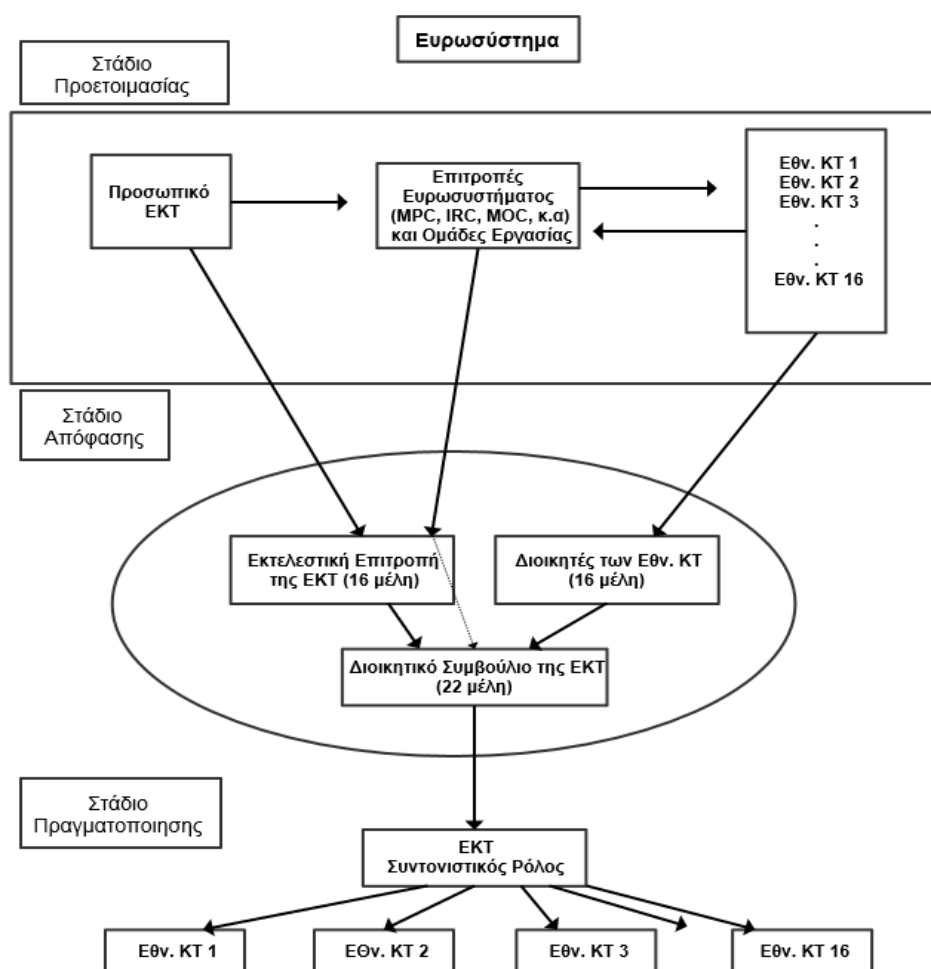
⁵⁴ Σχετικά με τα αποτελέσματα του συστήματος εναλλαγής στη διαδικασία ψηφοφορίας του Διοικητικού Συμβουλίου σε μια διευρυμένη ΟΝΕ βλέπε, Benassy-Quere και Turkisch (2009).

Υπάρχει αυξημένος σκεπτικισμός σχετικά με το αν τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου επηρεάζονται στη λήψη αποφάσεων από τις εθνικές κυβερνήσεις. Όμως, όπως αναφέρει και ο Issing (2010, σ. 69), «οι διοικητές των εθνικών κεντρικών τραπεζών είναι μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου εκφράζοντας τις ατομικές τους προτιμήσεις και δεν δρουν σαν αντιπρόσωποι της χώρας τους». Άρα, τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου δεν αποφασίζουν στην πραγματικότητα με βάση τα συμφέροντα της χώρας τους, αφού η άσκηση της νομισματικής πολιτικής είναι ανεξάρτητη από οποιοσδήποτε πολιτικές πιέσεις. Με αυτό τον τρόπο, φαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή νομισματική πολιτική έχει ανατεθεί μάλλον σε τεχνοκράτες (Τσούκαλης 2004). Βέβαια, στην πραγματικότητα, η λήψη αποφάσεων καθώς και η υιοθέτηση της ατζέντας επηρεάζεται πολύ περισσότερο από την Εκτελεστική Επιτροπή παρά από το Διοικητικό Συμβούλιο, αφού το πρώτο παρουσιάζει πληροφορίες στους κυβερνήτες των εθνικών κεντρικών τραπεζών σχετικά με την κατάσταση της οικονομίας στην Ευρωζώνη, σχεδιάζει τις μελλοντικές πρωτοβουλίες και προτείνει συγκεκριμένα μέτρα για την υλοποίηση των στόχων της ΕΚΤ (McNamara 2006b). Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί κανείς να υποστηρίξει πως «στην περίπτωση της ΟΝΕ το σύστημα λήψης αποφάσεων πλησιάζει στο ομοσπονδιακό μοντέλο περισσότερο απ' όσο οποιοσδήποτε άλλος Ευρωπαϊκός θεσμός» (Τσούκαλης 2004, σ. 243).

Το τρίτο σύνολο της ΕΚΤ είναι το Γενικό Συμβούλιο το οποίο αποτελείται από το πρόεδρο, τον αντιπρόεδρο καθώς και τους διοικητές των κεντρικών τραπεζών όλων των οικονομιών της ΕΕ. Τα υπόλοιπα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής συμμετέχουν στις συναντήσεις του Γενικού Συμβουλίου, αλλά δεν έχουν δικαίωμα ψήφου. Το Γενικό Συμβούλιο συνεδριάζει τέσσερις φορές το χρόνο τον Μάρτιο, τον Ιούνιο, τον Σεπτέμβριο και τον Δεκέμβριο κατά τις ημέρες των δεύτερων συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου. Ο ρόλος όμως του Γενικού Συμβουλίου είναι αρκετά πιο υποτιμημένος σε σχέση με το Διοικητικό Συμβούλιο και την Εκτελεστική Επιτροπή. Το Γενικό Συμβούλιο δεν έχει καμία ευθύνη για τη νομισματική πολιτική αλλά κυρίως επικεντρώνεται στην παροχή συμβουλών προς τις χώρες που ετοιμάζονται να γίνουν μέλη της ΟΝΕ, για αυτόν το λόγο εκδίδει εκθέσεις σύγκλισης και επιθεωρεί τη λειτουργία του ΜΣΣ II.

Η διαδικασία λήψης αποφάσεων του Ευρωσυστήματος που ουσιαστικά περιλαμβάνει την αλληλεπίδραση της ΕΚΤ και των εθνικών κεντρικών τραπεζών περιγράφεται στην παρακάτω εικόνα 5.1. Όπως βλέπουμε αυτή χωρίζεται σε τρία διαφορετικά στάδια α. το στάδιο της προετοιμασίας, β. το στάδιο της απόφασης και γ. το στάδιο της πραγματοποίησης της νομισματικής πολιτικής. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό είναι πως σε αυτή την διαδικασία μετέχουν πάρα πολλοί εμπλεκόμενοι φορείς όπως για παράδειγμα οι επιτροπές του ευρωσυστήματος, οι εθνικές κεντρικές τράπεζες, η Εκτελεστική Επιτροπή, το Διοικητικό Συμβούλιο, το προσωπικό της ίδιας της ΕΚΤ οι οποίοι αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται μεταξύ τους.

Εικόνα 5.1 Διαδικασία λήψης αποφάσεων της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ

Πηγή: Jung *et al.* (2010)

Είναι επίσης σημαντικό να αναφέρουμε λίγα λόγια για τον προεξέχον ρόλο του προέδρου της ΕΚΤ. Πολλές φορές, ο ρόλος του προέδρου μπορεί να είναι πολύ πιο σημαντικός από οποιαδήποτε πολιτική απόφαση. Ανάμεσα στην Γαλλία και την Γερμανία υπήρξε μια διαμάχη για την επιλογή του πρώτου προέδρου της ΕΚΤ. Η Γαλλία υποστήριζε τη συμμετοχή του Jean Claude Trichet, ενώ η Γερμανία αυτή του Wim Duisenberg. Τελικά επιλέχτηκε ο Duisenberg στη θέση του πρώτου πρόεδρου της ΕΚΤ ο οποίος όμως συνταξιοδοτήθηκε το 2002. Μετά το 2002 την θέση του ανέλαβε ο Jean Claude Trichet. Οι διαφορές ανάμεσα στους δυο προέδρους ήταν μεγάλες. Από τη μια πλευρά στον Duisenberg ασκήθηκε σημαντική κριτική αφού η ΕΚΤ δεν έστελνε ξεκάθαρα μηνύματα στις αγορές σχετικά με την πορεία της οικονομίας, την αξιολόγηση των οικονομικών εξελίξεων στην ΟΝΕ καθώς και την καταλληλότητα του μείγματος της νομισματικής πολιτικής. Από την άλλη ο Trichet κατάφερε να αποφορτίσει την πίεση από την Ευρωπαϊκή οικονομία και να ενδυναμώσει με κάθε τρόπο το ευρώ (McNamara 2006b). Όλα τα παραπάνω δε σημαίνουν βέβαια πως οι εθνικές κεντρικές τράπεζες, αλλά και οι διοικητές τους, δεν έχουν κανένα ρόλο στην άσκηση της νομισματικής πολιτικής. Οι εθνικές κεντρικές τράπεζες συλλέγουν και αναλύουν σημαντικά δεδομένα για τη μοντελοποίηση της νομισματικής πολιτικής στην Ευρωζώνη, παρέχουν την απαιτούμενη τραπεζική εποπτεία και εξασφαλίζουν μια άμεση επικοινωνία με την Ευρωπαϊκή πολιτική (McNamara 2006b).

Είναι γεγονός πως η Συνθήκη του Μάαστριχτ τονίζει πως η άσκηση νομισματικής πολιτικής θα πρέπει να πραγματοποιείται σύμφωνα με την αρχή της αποκέντρωσης η οποία θα πρέπει να εφαρμόζεται όπου αυτή μπορεί να εφαρμοστεί (Jung *et al.* 2010). Για τους Jung *et al.* (2010) αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η διαδικασία λήψης αποφάσεων θα έχει έναν κεντρικό χαρακτήρα ενώ η πραγματοποίηση της νομισματικής πολιτικής έναν πιο αποκεντρωμένο χαρακτήρα. Σύμφωνα με αυτούς, ο αποκεντρωμένος χαρακτήρας της νομισματικής πολιτικής μπορεί να επιφέρει μια σειρά από απτά οφέλη στο Ευρωσύστημα αφού με αυτό τον τρόπο μειώνεται η πιθανότητα επηρεασμού των αποφάσεων της ΕΚΤ, εξυμνούνται οι δυνάμεις ανταγωνισμού, παρακινείται η καινοτομία και μπορούν να κατανοηθούν καλύτερα οι περιφερειακές ανάγκες καθώς και ο μηχανισμός μεταβίβασης της νομισματικής πολιτικής. Για να μπορέσει όμως η αποκέντρωση της νομισματικής πολιτικής να

αποφέρει αυτά τα αποτελέσματα χρειάζεται, όπως μας δείχνει η εμπειρία της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας της Αμερικής (Fed), ένα ισχυρό κέντρο (Goodfriend 2000). Ο παρακάτω πίνακας 5.1 μας δείχνει τις λειτουργίες καθώς και τον βαθμό αποκέντρωσης της ΕΚΤ και της Fed. Όπως παρατηρούμε η ΕΚΤ καθώς και η Fed έχουν σχεδόν τις ίδιες λειτουργίες. Όμως, αυτό δεν σημαίνει πως είναι ταυτόσημες⁵⁵.

Πίνακας 5.1 Οι λειτουργίες της Κεντρικής Τράπεζας

<i>Function/Degree of Centralization</i>	<i>Eurosystem comprises the ECB and 16 NCBs</i>	<i>Federal Reserve System comprises the Board of Governors, and 12 Federal Reserve Banks</i>
Defines and implements monetary policy	Yes Centralized	Yes Centralized
Issues banknotes	Yes Decentralized	Yes Decentralized
Conducts foreign exchange operations	Yes Mainly decentralized	Yes (on behalf of the Treasury) Fed New York
Holds and manages official reserves	Yes Mainly decentralized	Yes Fed New York
Acts as the fiscal agent for the government (including the lender of last resort function)	Some NCBs Decentralized	Yes Fed New York
Promotes stability of financial system	Yes Mainly decentralized	Yes Centralized
Supervises banks	Some NCBs Decentralized	Yes Mainly decentralized
Promotes the smooth operation of payments systems	Yes Decentralized	Yes Decentralized
Collects statistical information	Yes Decentralized	Yes Centralized
Participates in international monetary institutions	Yes Mainly centralized	Yes Centralized

Πηγή: Jung *et al.* (2010)

⁵⁵ Ο Pollard (2003) προσφέρει μια εξαιρετική ανάλυση για τις κύριες διαφορές ανάμεσα στην ΕΚΤ και στην Fed.

5.2.2 Οι στόχοι της ΕΚΤ

Η συνθήκη του Μάαστριχτ παρουσιάζει αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να ασκείται η νομισματική πολιτική στην ΟΝΕ. Ειδικότερα, το άρθρο 105 αναφέρει:

«Πρωταρχικός στόχος του ΕΣΚΤ είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Με την επιφύλαξη του στόχου της σταθερότητας των τιμών, το ΕΣΚΤ στηρίζει τις γενικές οικονομικές πολιτικές στην Κοινότητα, προκειμένου να συμβάλλει στην υλοποίηση των στόχων της Κοινότητας, που ορίζονται στο άρθρο 2. Το ΕΣΚΤ ενεργεί σύμφωνα με την αρχή της οικονομίας της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό».

Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο ο κύριος ρόλος του ΕΣΚΤ είναι:

- η χάραξη και η εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής της Κοινότητας,
- η διενέργεια πράξεων συναλλάγματος σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 109,
- η κατοχή και η διαχείριση των επίσημων συναλλαγματικών διαθέσιμων των κρατών μελών,
- η προώθηση της ομαλής λειτουργίας των συστημάτων πληρωμών

Άρα, ο κύριος στόχος της ΕΚΤ αφορά, κυρίως, τη σταθερότητα των τιμών και σε ένα δευτερεύον επίπεδο την οικονομική ανάπτυξη. Πέρα από αυτό, η ΕΚΤ είναι υπεύθυνη για τη διεξαγωγή μιας σειράς σημαντικών διεργασιών μέσα στην ΟΝΕ, όπως για παράδειγμα την έκδοση χρήματος και τη συλλογή μιας σειράς σημαντικών στατιστικών στοιχείων χρήσιμα για το σχεδιασμό της νομισματικής πολιτικής. Ειδικότερα στο άρθρο 105 περιγράφεται επίσης πως:

- Η ΕΚΤ έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέπει την έκδοση τραπεζογραμμάτων μέσα στην Κοινότητα. Τόσο η ΕΚΤ, όσο και οι εθνικές

κεντρικές τράπεζες μπορούν να εκδίδουν τέτοια τραπεζογραμμάτια, τα οποία είναι τα μόνα τραπεζογραμμάτια που αποτελούν νόμιμο χρήμα μέσα στην Κοινότητα.

- Τα κράτη μέλη μπορούν να εκδίδουν κέρματα, η ποσότητα των οποίων τελεί υπό την έγκριση της ΕΚΤ. Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Γ και μετά από διαβούλευση με την ΕΚΤ, μπορεί να θεσπίζει μέτρα για την εναρμόνιση της ονομαστικής αξίας και των τεχνικών προδιαγραφών όλων των κερμάτων που πρόκειται να κυκλοφορήσουν, στο βαθμό που είναι απαραίτητα για την ομαλή κυκλοφορία τους μέσα στην Κοινότητα.

5.2.3 Η στρατηγική της νομισματικής πολιτικής

Είναι γεγονός πως υπάρχουν δύο κύρια πρότυπα λειτουργίας μιας κεντρικής τράπεζας: α) το άγγλο-γαλλικό πρότυπο, όπου η κεντρική τράπεζα προσπαθεί να πετύχει ταυτόχρονα πολλούς στόχους μαζί και οι αποφάσεις της νομισματικής πολιτικής τίθενται πάντα υπό την έγκριση της κυβέρνησης και β) το γερμανικό πρότυπο, όπου η σταθερότητα των τιμών είναι ο κύριος στόχος της κεντρικής τράπεζας και η ίδια η τράπεζα είναι ένας απόλυτα ανεξάρτητος οργανισμός. Είναι φανερό από την Συνθήκη του Μάαστριχτ πως η ΕΚΤ δημιουργήθηκε με βάση το γερμανικό πρότυπο.

Το πιο σημαντικό ερώτημα που τίθεται, πριν προχωρήσουμε στον τρόπο άσκησης νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ, είναι το εξής: Ποιοι είναι οι κύριοι λόγοι για τους οποίους προτιμήθηκε το γερμανικό και όχι το άγγλο-γαλλικό πρότυπο; Όπως αναφέρει ο De Grauwe (2009b) δύο ήταν οι κύριοι λόγοι επικράτησης του γερμανικού προτύπου: α) η μονεταριστική επανάσταση της εποχής⁵⁶ και β) η στρατηγική θέση της Γερμανίας στη διαδικασία δημιουργίας της ΟΝΕ. Πράγματι, όπως υποστηρίζει ο De Grauwe, η μονεταριστική άποψη ανέφερε από τη μια πλευρά πως οι διαθρωτικές πολιτικές (ευελιξία στην αγορά εργασίας και λιγότεροι

⁵⁶ Η μονεταριστική άποψη διατυπώθηκε αρχικά από τον Friedman (1968) και αποτυπώνεται στο άρθρο των Barro και Gordon (1983). Κατά τον Milton Friedman ο πληθωρισμός είναι πάντα και παντού ένα νομισματικό φαινόμενο.

φόροι) ήταν ο μόνος τρόπος μείωσης του φυσικού ποσοστού ανεργίας ο οποίος θα επέτρεπε την μόνιμη μείωση της ανεργίας σε κάθε εθνική οικονομία, ενώ από την άλλη, το μόνο που θα έπρεπε να ενδιαφέρει την κεντρική τράπεζα είναι το επίπεδο των τιμών αφού στην πραγματικότητα το επίπεδο των τιμών είναι το μόνο το οποίο μπορεί να διαχειριστεί καλύτερα.

Το παραπάνω συμπέρασμα άλλαξε τελείως τη σχέση των κυβερνήσεων με τις κεντρικές τράπεζες αφού η κεντρική τράπεζα θα έπρεπε πλέον να είναι τελείως ανεξάρτητη από πολιτικές πιέσεις για την εφαρμογή επεκτατικών νομισματικών πολιτικών που κυρίως εμφανίζονται εξαιτίας του ρόλου που παίζουν τα βραχυχρόνια εκλογικά οφέλη στην πολιτική διαδικασία. Η γερμανική πλευρά έθετε ως προϋπόθεση για τη δημιουργία της ONE την ύπαρξη μιας ΕΚΤ, η οποία θα έδειχνε μεγαλύτερο βάρος στη σταθερότητα των τιμών από ότι και η ίδια η Bundesbank. Όλα αυτά για να μην αναγκαστεί η γερμανική πλευρά να αποδεχτεί επίπεδα πληθωρισμού υψηλότερα των προτιμήσεων της. Όπως φαίνεται και από την Συνθήκη του Μάαστριχτ, εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης η Γερμανία κατάφερε να δημιουργήσει την ΕΚΤ στα πρότυπα της Bundesbank και στην ουσία να επιβάλει τα επίπεδα του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη. Αυτό βέβαια σε καμία περίπτωση δεν αποδεικνύει τον ηγεμονικό ρόλο της Γερμανίας στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής νομισματικής ενοποίησης.

Ήδη από την δεκαετία του '80, είχε υπάρξει μια ταύτιση των απόψεων⁵⁷ κυρίως των δυο μεγάλων δυνάμεων Γαλλίας και Γερμανίας ως προς την σταθερότητα των τιμών και την ανεξαρτησία της ΕΚΤ (McNamara 1998). Αυτή η ταύτιση των ιδεών ανάμεσα στα δυο ισχυρότερα μέλη της ΕΕ είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία μιας ξεκάθαρης νομισματικής στρατηγικής από την πλευρά της ΕΚΤ⁵⁸. Όπως περιγράφηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ ο κύριος και πρωταρχικός στόχος της ανεξάρτητης ΕΚΤ ήταν η σταθερότητα των τιμών γεγονός που σήμαινε πως η ΕΚΤ θα έπαιρνε τις αποφάσεις της με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει όσο το δυνατόν μικρότερος ρυθμός πληθωρισμού στα κράτη μέλη χωρίς να δίνεται και τόσο μεγάλη σημασία στα θέματα της ανάπτυξης και της ανεργίας. Μια σειρά από εμπειρικές

⁵⁷ Για αυτή την σύγκλιση των ιδεών η οποία οδήγησε στην δημιουργία της ONE και στην εισαγωγή του ευρώ βλέπε, McNamara (1998; 2006a).

⁵⁸ Για την νομισματική στρατηγική της ΕΚΤ βλέπε, Giavazzi και Giovannini (1989).

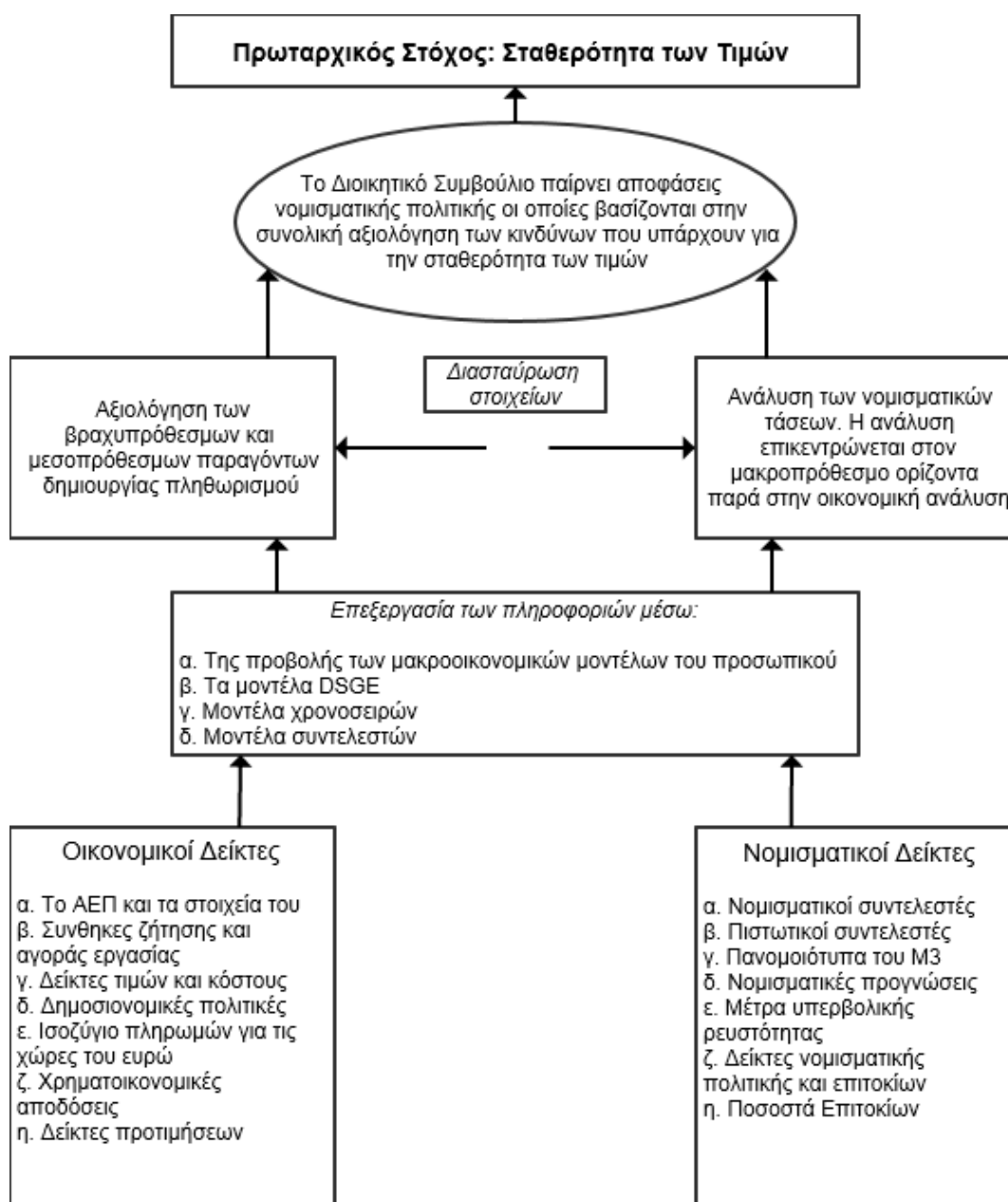
έρευνες αποδεικνύουν την σχέση της πολιτικής ανεξαρτησίας των κεντρικών τραπεζών και του χαμηλού πληθωρισμού (Bade και Parkin 1978; Demopoulos *et al.* 1987; Grilli *et al.* 1991; Cukierman 1992; Alesina και Summers 1993). Αυτό βέβαια δεν σήμαινε πως η ΕΚΤ δεν ενδιαφερόταν για τα άλλα θέματα της οικονομικής πολιτικής αλλά πως αυτά θα έπρεπε να υποστηρίζονται χωρίς να βλάπτεται η σταθερότητα των τιμών.

Οι αξιωματούχοι της ΕΕ πίστευαν πως οποιαδήποτε αύξηση της προσφοράς χρήματος μέσω της μείωσης των ποσοστών επιτοκίων μπορεί να έχει καταστροφικά αποτελέσματα καθώς μπορεί να δημιουργήσει μόνιμες πληθωριστικές πιέσεις με αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική δραστηριότητα. Άρα, η επεκτατική νομισματική πολιτική δεν θα μπορούσε να μας οδηγήσει μακροχρόνια σε οικονομική ανάπτυξη. Έμμεσα η διατήρηση χαμηλών ρυθμών πληθωρισμού θα μπορούσε να δημιουργήσει εκείνες τις αναγκαίες συνθήκες για την οικονομική ανάπτυξη και την μείωση της ανεργίας. Βέβαια πολλές φορές αυτή η άποψη δεν είναι πλήρως αποδεκτή αφού τα χαμηλά επίπεδα πληθωρισμού μπορούν να έχουν αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη της ΕΕ (Eichengreen 1996a; Cameron 1998b).

Η άσκηση της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ πραγματοποιείται μέσω δύο κυρίως στρατηγικών α) την νομισματική στόχευση και την β) πληθωριστική στόχευση με την δεύτερη να θεωρείται πως αντιπροσωπεύει την ΕΚΤ καλύτερα (Artis 2007). Η παρακάτω εικόνα 5.2 παρουσιάζει την στρατηγική της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ

Η στρατηγική της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ ακολουθεί την στρατηγική των δύο πυλώνων της Bundesbank. Σε θεωρητικό επίπεδο αυτή η επιλογή της ΕΚΤ έχει κυρίως επηρεαστεί από την θεωρία της πληθωριστικής στόχευσης που αναπτύχθηκε κυρίως από τους Svensson (1997, 2000a), Alesina *et al.* (2001) και Mishkin και Schmidt-Hebbel (2001). Σύμφωνα με αυτά τα θεωρητικά παραδείγματα, η πληθωριστική στόχευση βοηθά την κεντρική τράπεζα όχι μόνο να σταθεροποιήσει τα επίπεδα τιμών αλλά και να σταθεροποιήσει το ΑΕΠ μιας οικονομίας (De Grauwe 2006). Ο πρώτος πυλώνας αφορά την ανάλυση και την παρακολούθηση των νομισματικών εξελίξεων και κυρίως τον ρυθμό αύξησης του M3 ενώ ο δεύτερος αφορά την ανάλυση και την παρακολούθηση όλων των άλλων οικονομικών

Εικόνα 5.2 Στρατηγική της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ

Πηγή: Jung *et al.* (2010)

μεταβλητών⁵⁹. Για να μπορέσει η ΕΚΤ να επικεντρωθεί στην πληθωριστική στόχευση και ουσιαστικά να τιθασεύσει τον ρυθμό του πληθωρισμού επικεντρώνεται κυρίως στον έλεγχο του ρυθμού αύξησης του αποθέματος χρήματος M3. Πιο συγκεκριμένα ο στόχος της ΕΚΤ ήταν να κρατήσει το ρυθμό αύξησης του M3 κάτω από το 4.5% (De Grauwe 2009c). Από το διάγραμμα 5.1 που μας δείχνει τον ρυθμό αύξησης του M3

⁵⁹ Για την ανάλυση σχετικά με τους δύο πυλώνες της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ βλέπε Schelkle (2006), Goodhart (2006), De Grauwe (2002).

παρατηρούμε πως μόνο την περίοδο του 2000-2001 και από το 2009 και μετά ο ρυθμός αύξησης του M3 ήταν κάτω από τον στόχο. Μάλιστα, για κάποιες μεγάλες περιόδους ο ρυθμός αύξησης του M3 έφτασε και πάνω από το 8%. Αυτό σημαίνει πως ουσιαστικά η νομισματική στρατηγική της ΕΚΤ να κρατήσει το ρυθμό του πληθωρισμού σε πολύ χαμηλά επίπεδα μέσω του ελέγχου του ρυθμού αύξησης του M3 ουσιαστικά είχε αποτύχει. Το γεγονός αυτό δεν μας καταδεικνύει μόνο την αποτυχία της ΕΚΤ αλλά και την αδυναμία του M3 να αποτελεί ένα στοιχείο για την πρόβλεψη του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη (De Grauwe 2009c). Πράγματι, όπως θα δούμε και από το διάγραμμα 5.2 που δείχνει το ρυθμό πληθωρισμού στην Ευρωζώνη είναι ξεκάθαρο πως ανάμεσα στο M3 και στο ρυθμό πληθωρισμού δεν μπορεί να υπάρξει κάποια συσχέτιση.

Ακόμα, η ΕΚΤ απέτυχε επίσης να συνδυάσει την πολιτική αύξησης του M3 με τις πολιτικές των επιτοκίων (Mayer 2012). Όπως ο Mayer (2012, σ. 89) τονίζει «the ECB gave only minor attention to money growth and failed to set interest rates strictly symmetrically in an environment of increased divergences in economic growth [...] the ECB conducted its interest rate policy largely without taking cues from M3 growth». Έτσι, η ακολουθούμενη πολιτική των επιτοκίων της ΕΚΤ μπορεί μάλλον να εξηγηθεί με βάση των κανόνα του Taylor ο οποίος σχετίζει την πολιτική επιτοκίων με την εξέλιξη του πληθωρισμού και τις αποκλίσεις του ΑΕΠ. Μάλιστα όπως γίνεται φανερό η πολιτική της ΕΚΤ φαίνεται να σχετίζεται πολύ περισσότερο με τις ανάγκες της γερμανικής οικονομίας παρά με τις οικονομικές συνθήκες στην Ευρωζώνη την περίοδο του 2002-2010 (Mayer 2012).

Σε θεωρητικό επίπεδο η πληθωριστική στόχευση μέσω του ρυθμού αύξησης του M3 δέχτηκε πάρα πολύ μεγάλη κριτική καθώς αυτή η στρατηγική αποδείχτηκε πολύ αντιφατική⁶⁰. Πρώτον, η ΕΚΤ αντιμετώπιζε ένα σημαντικό ζήτημα αδιαφάνειας εξαιτίας της τεχνοκρατικής δομής της, το οποίο δημιουργούσε και ζητήματα δημοκρατικής νομιμότητας (Wyplosz 2006). Δεύτερον, από ότι φαίνεται η στρατηγική νομισματικής πολιτικής μέσω της πληθωριστικής στόχευσης της ΕΚΤ φαίνεται πως είναι μάλλον μη ρεαλιστική και ουσιαστικά μειώνει την αξιοπιστία της

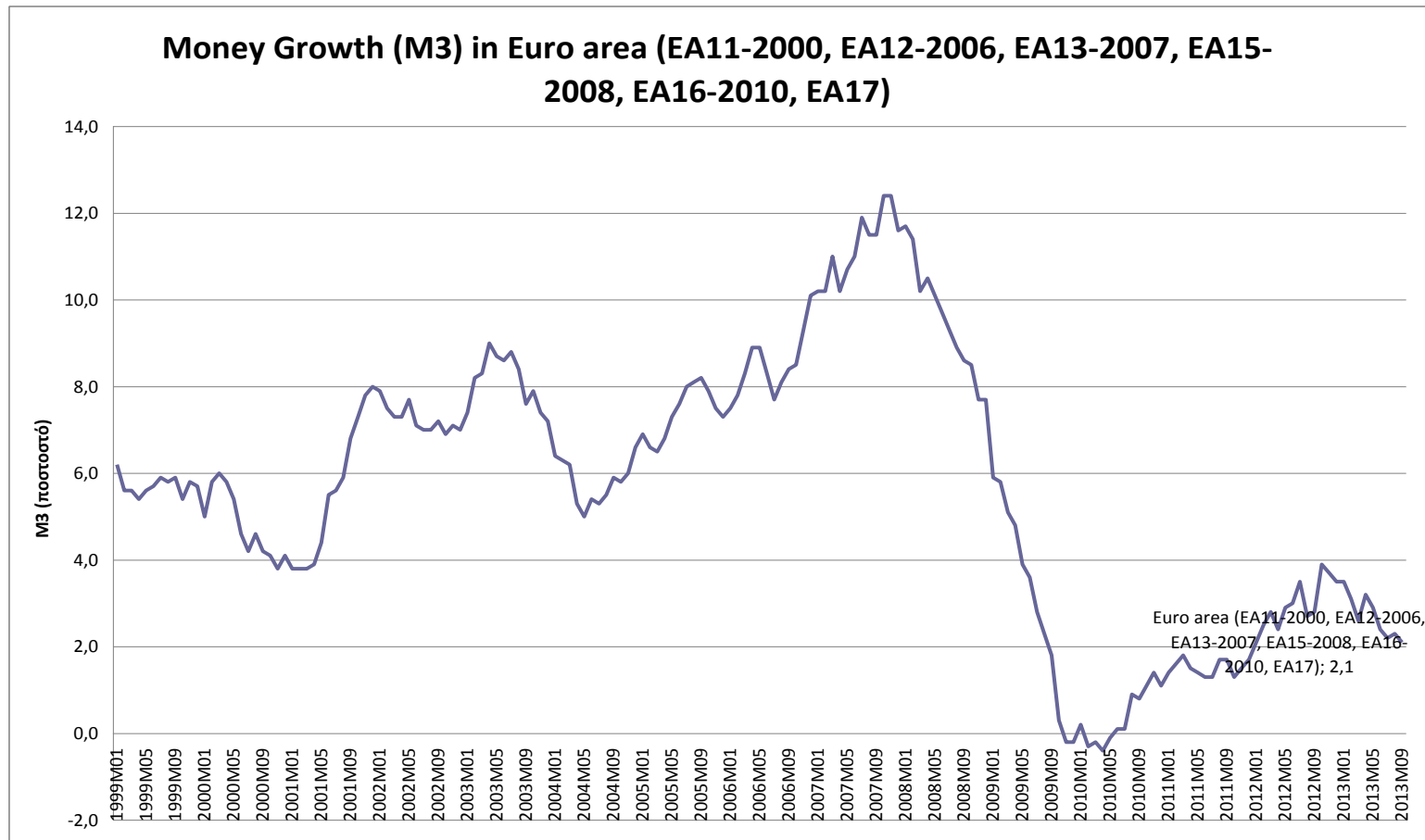
⁶⁰ Για την γενικότερη κριτική και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η στρατηγική της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ βλέπε Begg *et al.* (1998), Buiter (1999), Issing (1999), Svensson (2000b), De Grauwe (2002), Gerlach (2004) και Goodhart (2006).

EKT (De Grauwe 2002). Μάλιστα, έχει υποστηριχθεί πως τα χαμηλά επίπεδα πληθωρισμού μαζί με την τεχνολογική επανάσταση στην ηλεκτρονική τραπεζική έκαναν όλες τις νομισματικές μεταβλητές όπως το ρυθμό αύξησης του M3 ασταθείς, μειώνοντας την ικανότητα προβλέψεων μέσω αυτών, αφού ο πληθωρισμός μπορεί να μην ήταν πάντα ένα νομισματικό φαινόμενο (De Grauwe και Polan 2005). Τρίτον, όπως αποδείχθηκε, πολλές φορές η νομισματική στρατηγική της EKT είτε δεν δικαιολογούνταν είτε ήταν πιθανό να αγνοηθεί από τα κράτη μέλη (Wyplosz 2006). Για παράδειγμα, η Bundesbank πριν από την εισαγωγή του ευρώ φαίνεται πως αγνόησε πάρα πολλές φορές τους κανόνες της EKT (Baltensperger 1999).

Όσον αφορά τη σταθερότητα των τιμών στην Ευρωζώνη η στρατηγική στόχευσης του ρυθμού πληθωρισμού στα επίπεδα του 0-2% της EKT μπορεί να είναι μη συμμετρική (Svensson 2000b). Επίσης, όπως έχει τονίσει κατ' επανάληψη ο De Grauwe (2002), η πληθωριστική στόχευση της EKT είναι μη-ρεαλιστικά χαμηλή. Αυτά τα γεγονότα δημιουργούν δυο επιπλέον ζητήματα. Από την μια πλευρά φαίνεται πως δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη νομισματική πολιτική σχετικά με τα επίπεδα του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη (Favero *et al.* 2000, Svensson 2000b) ενώ από την άλλη, η διακύμανση του ρυθμού πληθωρισμού στα επίπεδα του 0-2% μπορεί να είναι αυθαίρετη αυξάνοντας έτσι τον κίνδυνο πληθωριστικών πιέσεων (Wyplosz 2006). Το παραπάνω διάγραμμα 5.2 μας δείχνει πως από την εισαγωγή του ευρώ ο ρυθμός πληθωρισμού στην Ευρωζώνη ήταν σχεδόν πάντα πάνω από το 2%. Το 2007 εκτινάχθηκε σε επίπεδα πάνω του 3% ενώ το 2009 έπεσε κάτω από το 0.5% εξαιτίας της ΕΚΧ. Όμως δυο χρόνια αργότερα το 2011 αυξήθηκε πάλι στα επίπεδα πάνω του 2.5%. Εξαιτίας του ότι η EKT δεν μπορούσε να πιάσει τον στόχο του πληθωρισμού που αρχικά είχε δηλώσει αποφάσισε να αλλάξει τον στόχο. Όπως χαρακτηριστικά δηλώθηκε: «the Governing Council agreed that in the pursuit of price stability it will aim to maintain inflation rates close to 2% over the medium term» (Δελτίο τύπου της EKT στις 8 Μαΐου 2003).

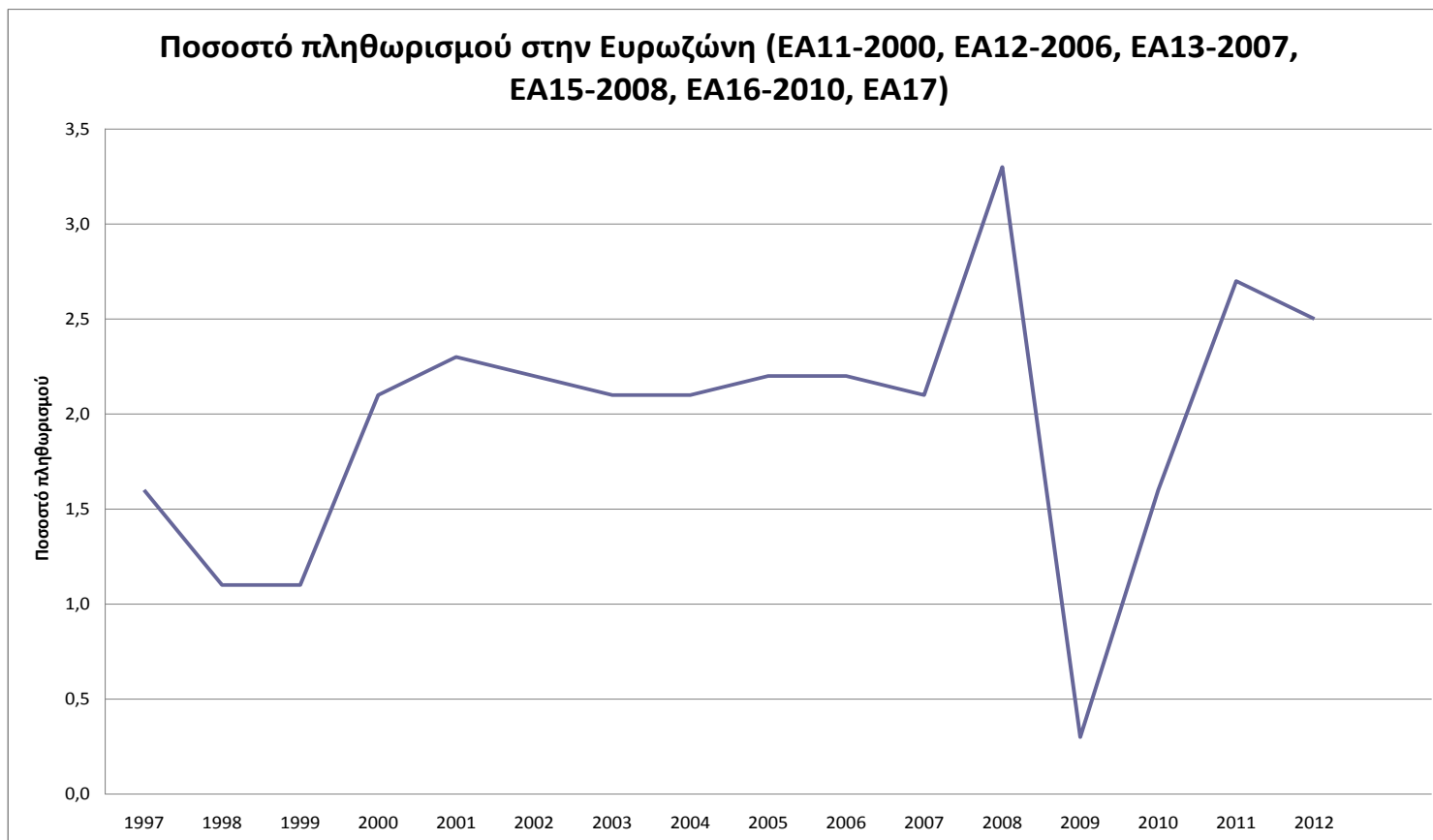
Ο De Grauwe (2009b), αναλύοντας την συμπεριφορά της EKT και της Fed καταλήγει στο συμπέρασμα πως, η EKT φαίνεται να είναι πιο «συντηρητική» σε σχέση με την Fed αφού η διοίκηση της στοχεύει περισσότερο στην σταθερότητα των τιμών και αντιδρά με μετριοπάθεια στις μεταβολές του συνολικού προϊόντος. Ενώ δηλαδή οι νομισματικές πολιτικές της Fed φαίνεται να είναι υπερβολικά

Διάγραμμα 5.1 Ρυθμός αύξησης του M3

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 5.2 Ποσοστό πληθωρισμού στην Ευρωζώνη

Πηγή: Eurostat

επεκτατικές οι νομισματικές πολιτικές της ΕΚΤ φαίνεται να έχουν έναν περισσότερο συσταλτικό χαρακτήρα. Όπως τονίζει, αυτό οφείλεται στο ότι «οι διοικήσεις αυτών των δύο κεντρικών τραπεζών είχαν διαφορετικές προτιμήσεις, με αποτέλεσμα να αντιδρούν διαφορετικά σε παρόμοιες οικονομικές διαταραχές» (De Grauwe 2009b, σ. 286). Σημαντικό ρόλο στην συντηρητική προσέγγιση της ΕΚΤ φαίνεται να παίζει και το γεγονός πως ενώ οι ασυμμετρίες στον ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο αυξάνονται, οι προσπάθειες σταθεροποίησης της ΕΚΤ μειώνονται, εξαιτίας των δεδομένων προτιμήσεων σταθερότητας (De Grauwe 2000).

5.2.4 Η ανεξαρτησία της ΕΚΤ

Όσον αφορά την ανεξαρτησία της ΕΚΤ, αυτή πηγάζει από το άρθρο 107 της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Το άρθρο 107 αναφέρει:

«Κατά την άσκηση των εξουσιών και την εκτέλεση των καθηκόντων και υποχρεώσεων που τους ανατίθενται από την παρούσα συνθήκη και το καταστατικό του ΕΣΚΤ, ούτε η ΕΚΤ, ούτε οι εθνικές κεντρικές τράπεζες, ούτε κανένα μέλος των οργάνων λήψης αποφάσεων των ιδρυμάτων αυτών, δεν ζητάει ούτε δέχεται υποδείξεις από τα κοινοτικά όργανα ή οργανισμούς, από την κυβέρνηση κράτους μέλους ή από άλλο οργανισμό. Τα κοινοτικά όργανα ή οργανισμοί καθώς και οι κυβερνήσεις των κρατών μελών αναλαμβάνουν την υποχρέωση να τηρούν την αρχή αυτή και να μην επιδιώκουν να επηρεάζουν τα μέλη των οργάνων λήψης αποφάσεων της ΕΚΤ ή των εθνικών κεντρικών τραπεζών, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους».

Η αναγκαιότητα της ανεξαρτησίας μιας κεντρικής τράπεζας είτε αυτή αφορά στην κεντρική τράπεζα μιας χώρας, είτε στην κεντρική τράπεζα μιας νομισματικής ένωσης, έχει ήδη μελετηθεί από τη δεκαετία του '90 από πολλούς ερευνητές (Persson και Tabellini 1993, 1996; Rogoff 1985b; Alesina και Gatti 1995; Laskar

1989). Όπως υποστηρίζεται, η δημιουργία της ανεξάρτητης ΕΚΤ στα πρότυπα της Bundesbank ήταν το αποτέλεσμα της αναποτελεσματικής νομισματικής πολιτικής της δεκαετίας του '70 και των γερμανικών ανησυχιών σχετικά με τη μελλοντική πορεία της νομισματικής πολιτικής στην ΟΝΕ (Issing 2010). Άρα, από τη μια πλευρά η ανεξαρτησία της ΕΚΤ ήταν αποτέλεσμα της «δυναμικής ασυνέπειας» της νομισματικής πολιτικής (Ζερβογιάννη 2001)⁶¹. Ενώ από την άλλη, κάποιοι άλλοι υποστήριζαν πως τον κεντρικό ρόλο έπαιζαν οι προσδοκίες και η αξιοπιστία της νομισματικής πολιτικής (Alesina και Summers 1993; Issing 2006a). Δηλαδή, η ανεξάρτητη άσκηση της νομισματικής πολιτικής φαίνεται να πηγάζει από κάποιους πολύ σημαντικούς λόγους που άπτονται των θεμάτων πολιτικής οικονομίας.

Η ανεξαρτησία της ΕΚΤ δεν αμφισβητείται. Σύμφωνα με τον Kaufmann, η ΕΚΤ φαίνεται πως είναι μια πραγματικά ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα καθώς πληροί μια σειρά από συγκεκριμένα κριτήρια (Kaufmann 1995). Κάποιοι άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν πως ίσως να είναι ακόμα πιο ανεξάρτητη και από τη Bundesbank ή την Fed (Cukierman 1992; Bini-Smaghi και Gros 2000). Οι Arnone *et al.* (2007) φτάνουν μάλιστα στο σημείο να υποστηρίξουν πως, η ΕΚΤ είναι η πιο ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα του κόσμου. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ αναγνωρίζει πως η ανεξαρτησία της ΕΚΤ ταυτίζεται πλήρως με τη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών στην Ευρωζώνη. Εάν δεν υπήρχε πολιτική ανεξαρτησία τότε οι διάφορες κυβερνήσεις θα μπορούσαν να υποχρεώσουν την ΕΚΤ να εκδώσει χρήμα για να χρηματοδοτήσει για παράδειγμα τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού τους κάτι που θα είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του πληθωρισμού (De Grauwe 2009b). Για να αποφευχθεί αυτή η περίπτωση το άρθρο 104 παρ. 1 της Συνθήκης προβλέπει:

«Απαγορεύονται οι υπεραναλήψεις ή οποιουδήποτε άλλου είδους πιστωτικές διευκολύνσεις από την ΕΚΤ ή από τις κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών, οι οποίες εφεξής αποκαλούνται “Εθνικές κεντρικές τράπεζες”, προς κοινοτικά όργανα ή οργανισμούς,

⁶¹ Όπως αναφέρει η Ζερβογιάννη (2001, σ. 376), βασικό χαρακτηριστικό της «δυναμικής ασυνέπειας» είναι ότι «η νομισματική πολιτική δεν έχει επιπτώσεις σε πραγματικά μακροοικονομικά μεγέθη». Αυτή η άποψη αναλύθηκε αρχικά από τον Kydland και Prescott (1977), Barron και Gordon (1983) και μετέπειτα από τους Alesina και Tabellini (1987).

κεντρικές κυβερνήσεις, περιφερειακές, τοπικές ή άλλες δημόσιες αρχές, άλλους οργανισμούς δημοσίου δικαίου ή δημόσιες επιχειρήσεις των κρατών μελών. απαγορεύεται επίσης να αγοράζουν απευθείας χρεόγραφα από τους οργανισμούς ή τους φορείς αυτούς, η ΕΚΤ ή οι εθνικές κεντρικές τράπεζες».

Επίσης είναι άξιο αναφοράς ότι, η ανεξαρτησία της ΕΚΤ την καθιστά ταυτόχρονα υπόλογη των επιλογών της⁶². Άρα, εφόσον οι κυβερνήσεις των κρατών μελών μεταβίβασαν στην ΕΚΤ την αποκλειστική αρμοδιότητα της άσκησης της νομισματικής πολιτικής τους, ουσιαστικά μεταβίβασαν και την ευθύνη για τα αποτελέσματα των αποφάσεων της. Έτσι, η ανεξαρτησία και η ευθύνη είναι ουσιαστικά μέρος της ίδιας διαδικασίας εκχώρησης αρμοδιοτήτων (De Grauwe 2009b). Με αυτόν τον τρόπο, η ΕΚΤ και γενικότερα το ΕΣΚΤ, έγιναν πλήρως ανεξάρτητοι θεσμοί και δεν επηρεάζονται από άλλους ευρωπαϊκούς θεσμούς, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην άσκηση της νομισματικής πολιτικής. Η εφαρμογή και χάραξη της νομισματικής πολιτικής είναι αποκλειστική αρμοδιότητα μόνο του ΕΣΚΤ.

Πολλοί ερευνητές θεωρούν επίσης πως, η ΕΚΤ είναι πολύ πιο ανεξάρτητη από την ίδια τη Bundesbank και αυτό γιατί οι αλλαγές στον κανονισμό της ΕΚΤ είναι πολύ πιο δύσκολες καθώς προϋποθέτουν την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ (Issing 2010; De Grauwe 2009b). Η μόνη περίπτωση η οποία αποτελεί εξαίρεση σε αυτό αποτελούν οι σχέσεις της Ένωσης με τρίτες χώρες ή οργανισμούς σχετικά με τα θέματα νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής όπως καθορίζονται από το άρθρο 111. Η ανεξαρτησία αυτή δε σημαίνει βέβαια πως η ΕΚΤ είναι ένας ξεχωριστός οργανισμός που δε συνδέεται με άλλα πολιτικά υποκείμενα. Όμως, υπάρχουν σίγουρα μια σειρά από ποιοτικά χαρακτηριστικά τα οποία διαφοροποιούν την ΕΚΤ από τα άλλα θεσμικά όργανα. Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, πάντα υπάρχει φόβος η ΕΚΤ να συμβάλει στη διεύρυνση του δημοκρατικού ελλείμματος της Κοινότητας αφού η νομισματική πολιτική της ΟΝΕ αποφασίζεται από «διορισμένους τεχνοκράτες» που

⁶² Οι εργασίες του Cukierman (1992) και των Bini-Smaghi και Gros (2000) αποτελούν πολύ σημαντικές αναφορές για τη σχέση ανάμεσα στην ανεξαρτησία και την ευθύνη της ΕΚΤ.

στερούνται του πολιτικού κριτηρίου και κάθε δημοκρατικής νομιμοποίησης (Κανελλόπουλος 2001, σ. 444).

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι καθώς οι εξελίξεις μέσα στην ΟΝΕ ενσωμάτωναν όλο και περισσότερο τον θρίαμβο του τεχνοκρατικού ελιτισμού έναντι της ιδέας της πολιτικής δημοκρατίας (Dyson και Featherstone 1999), οι πολιτικοί και οικονομικοί επιστήμονες άρχισαν να μελετούν το πρόβλημα της λογοδοσίας, της ανεξαρτησίας και του δημοκρατικού ελλείμματος της ΕΚΤ (Eijffinger και De Haan 1996; Verdun 1998; Elgie 1998; Berman και McNamara 1999; Buitter 1999). Όλες αυτές οι νέες εξελίξεις οδηγούσαν στο συμπέρασμα πως ακόμα και η ίδια η ιδέα της υπερεθνικότητας οδηγούσε στην διάβρωση της δημοκρατίας (Cerny 1999; Sassen 1996). Όπως υποστηρίζει ο Jabko (2003), στην νέα εποχή της παγκοσμιοποίησης και της ΟΝΕ, η δυσκολία καθορισμού των ορίων ανάμεσα στην τεχνοκρατία και στην πολιτική παράγει μια νέα αντίληψη σχετικά με το πρόβλημα της δημοκρατίας.

5.2.5 Ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής και η ΕΚΤ

Σε μια νομισματική ένωση ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής είναι σπουδαίας σημασίας (Begg 2002). Για αυτό το λόγο, το θέμα του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής ήταν ένα από τα κυριότερα σημεία της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 3 Α παρ. 1 της συνθήκης του Μάαστριχτ αναφέρεται:

«η δράση των κρατών μελών και της Κοινότητας περιλαμβάνει, σύμφωνα με τους όρους και με το χρονοδιάγραμμα που προβλέπει η παρούσα συνθήκη, τη θέσπιση μιας οικονομικής πολιτικής, που βασίζεται στο στενό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών, στην εσωτερική αγορά, καθώς και στον καθορισμό κοινών στόχων, και ασκείται σύμφωνα με την αρχή της οικονομίας της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό».

Δηλαδή, τα κράτη μέλη θα έπρεπε να συντονίζουν την οικονομική τους πολιτική και να εφαρμόζουν τους κανόνες της ανοικτής αγοράς σύμφωνα με τις αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού. Ενώ δηλαδή η ΕΚ επέβαλε στα κράτη μέλη το οικονομικό σύστημα το οποίο θα έπρεπε να ακολουθήσουν δεν επέβαλλε το καθεστώς της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής (Κανελλόπουλος 2001).

Είναι γεγονός ότι στην προσπάθεια ενδυνάμωσης του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής μετά το Μάαστριχτ, έναν από τους σημαντικότερους ρόλους παίζει από την μια πλευρά η ΕΚΤ, η οποία είναι επιφορτισμένη σε ένα υπερεθνικό επίπεδο με την άσκηση της νομισματικής πολιτικής και από την άλλη, το ΣΣΑ το οποίο δημιουργήθηκε ως ο κύριος μηχανισμός επιβολής δημοσιονομικής πειθαρχίας για την αποτροπή των υψηλών ελλειμμάτων και χρεών των κρατών μελών. Όμως, είναι γεγονός πως τόσο η ύπαρξη της ΕΚΤ όσο και του ΣΣΑ δεν επαρκούσε για την αποτελεσματική λειτουργία της ΟΝΕ, υπονομεύοντας με αυτό τον τρόπο τη μακροχρόνια σταθερότητα και βιωσιμότητα του σχεδίου της ΕΟΕ. Άρα, σχετικά με την πραγματοποίηση της οικονομικής πολιτικής φαίνεται πως δεν εκχωρήθηκαν στα κοινοτικά όργανα αποφασιστικές αρμοδιότητες και έτσι κανένα κράτος μέλος της Ευρωζώνης δεν απώλεσε την αυτονομία του στη χάραξη της οικονομικής του πολιτικής (Γκόρτσος 2001). Αυτό για τον De Grauwe (2009a) ήταν ένα από τα σπουδαιότερα ελλείμματα της ΕΟΔ. Όπως τονίζει «η πολιτική λογοδοσία για τα αποτελέσματα των αποφάσεων που πάρθηκαν σε αυτούς τους τομείς είναι ακόμα αδιάσειστο δικαίωμα των εθνικών κυβερνήσεων. Αυτό δημιουργεί μια διαμάχη η οποία θα κερδηθεί από τις εθνικές κυβερνήσεις» (De Grauwe 2009a, σ. 19).

Σύμφωνα με το άρθρο 98, τα κράτη μέλη θα έπρεπε να «ασκούν την οικονομική τους πολιτική με σκοπό να συμβάλουν στην υλοποίηση των στόχων της Κοινότητας, όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο 2 στα πλαίσια των γενικών προσανατολισμών που διαμορφώνεται στο Συμβούλιο». Ενώ δηλαδή η οικονομική πολιτική κάθε κράτους μέλους επαφίενται στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών, η Ένωση δημιούργησε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ένα πλαίσιο περιορισμών. Με αυτό τον τρόπο, η Συνθήκη προέβλεπε μάλλον στην ενδυνάμωση των υφιστάμενων μηχανισμών πολυμερούς εποπτείας καθώς και στον καθορισμό κοινών κανόνων

σχετικά με τον τρόπο προσδιορισμού και δημιουργίας μιας κοινά αποδεκτής οικονομικής συμπεριφοράς από τα κράτη μέλη (Τσούκαλης 2004).

Ήδη από το 1997 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, με την δημιουργία Eurogroup, ενός ανεπίσημου οργάνου που συμμετείχαν οι υπουργοί οικονομικών της Ευρωζώνης, προσπάθησε να βελτιώσει τον συντονισμό της οικονομικής πολιτικής⁶³. Το Eurogroup ήταν ουσιαστικά ένα θεσμικό φόρουμ διακυβερνητικού χαρακτήρα όπου οι υπουργοί οικονομικών των κρατών μελών της ΟΝΕ και η ΕΚΤ θα αντάλλασαν απόψεις σχετικά με την οικονομική πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθείται σε ένα ανεπίσημο επίπεδο (Puetter 2006). Επίσης, τον Μάρτιο του 2000 δημιουργήθηκε ένα ακόμα φιλόδοξο πρόγραμμα η Στρατηγική της Λισσαβόνας. Ένα άλλο σημαντικό όργανο στην διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της Ένωσης ήταν το ECOFIN το οποίο καθορίζει τις προτεραιότητες των κρατών μελών της Ευρωζώνης. Επίσης, σύμφωνα με τη Συνθήκη το κύριο εργαλείο συντονισμού της οικονομικής πολιτικής γίνεται μέσω των Γενικών Κατευθυντήριων Γραμμών της Οικονομικής Πολιτικής ή αλλιώς Broad Economic Policy Guidelines (BEPG)⁶⁴ οι οποίες παίρνουν την μορφή γενικών κατευθυντήριων οδηγιών από το ECOFIN στα κράτη μέλη σχετικά με την διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής. Ουσιαστικά, αυτές θεωρείται πως είναι ένα είδος «ήπιου» συντονισμού των δημοσιονομικών και των ευρύτερα οικονομικών πολιτικών που ασκούν τα κράτη μέλη (Τσούκαλης 2004, σ. 244).

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ δεν υπήρχε καμία πρόβλεψη για τον συντονισμό της δημοσιονομικής πολιτικής στα πλαίσια της ΕΕ πέρα από την μετέπειτα δημιουργία του ΣΣΑ. Τα κράτη μέλη παρ' όλα αυτά θα έπρεπε να λαμβάνουν υπόψη τους τις προτιμήσεις των άλλων μελών και να δουλεύουν πάνω στο συντονισμό της οικονομικής πολιτικής. Όμως ακόμα και κάτω από αυτές τις συνθήκες η οικονομική πολιτική κάθε μέλους αφήνονταν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής γίνεται κυρίως μέσα από το ECOFIN.

Όσον αφορά το συντονισμό της πολιτικής των συναλλαγματικών ισοτιμιών τα πράγματα δεν ήταν και τόσο ξεκάθαρα αφού, από τη μια πλευρά οι αποφάσεις

⁶³ Για το συμπληρωματικό ρόλο του Eurogroup στην διακυβέρνηση της ΟΝΕ και στο ΣΣΑ βλέπε Puetter (2004), ενώ γενικότερα για το θέμα του οικονομικού συντονισμού στην ΟΝΕ βλέπε Hodson (2004) και Schelkle (2004).

⁶⁴ Για μια εξαιρετική πρόσφατη αξιολόγηση βλέπε Deroose *et al.* (2008).

σχετικά με το ύψος των συναλλαγματικών ισοτιμιών μέσω των παρεμβάσεων και της καθημερινής διαχείρισης των συναλλαγματικών αποθεμάτων είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της ΕΚΤ, όμως από την άλλη είναι μάλλον αβέβαιο ποιος είναι υπεύθυνος για το σχηματισμό ή τη δημιουργία της πολιτικής των συναλλαγματικών ισοτιμιών (McNamara 2006a). Όπως υποστηρίζει ο Taylor (2004), το γεγονός του ότι οι πολιτικές συναλλαγματικών ισοτιμιών ταυτίζονταν εν μέρει με τις κεϋνσιανές ιδέες κατά την διάρκεια δημιουργίας της Συνθήκης του Μάαστριχτ, έκανε τους σχεδιαστές της Συνθήκης να απορρίψουν την ιδέα δημιουργίας ενός συναλλαγματικού καθεστώτος για την ΕΕ. Στην ΕΕ υπάρχει μια αυξημένη αβεβαιότητα σχετικά με τη νομιμότητα της διάκρισης των ευθυνών ανάμεσα στο ECOFIN και στην ΕΚΤ για το σχεδιασμό της πολιτικής των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

5.2.6 Τα μειονεκτήματα της ΕΚΤ

Παρόλο, που η ΕΚΤ μέσα σε πολύ λίγα χρόνια από τη δημιουργία της απέκτησε φήμη και αξιοπιστία συγκρίσιμη με τις άλλες κεντρικές τράπεζες (De Haan *et al.* 2005), δεν σημαίνει πως λειτουργεί άριστα. Πρώτα από όλα, η ΕΚΤ φαίνεται πως έχει παραποιήσει την εντολή που της δόθηκε καθώς προσπαθεί να αντιμετωπίσει μόνο το πρόβλημα της σταθερότητας των τιμών χωρίς να προσπαθεί να επιτύχει και άλλους νομισματικούς στόχους όπως για παράδειγμα το στόχο της οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρωζώνη⁶⁵ (De Grauwe 2002). Επίσης, δεν έχει την απόλυτη ευθύνη για τη σταθερότητα του χρηματοοικονομικού συστήματος και αδυνατεί να εκδώσει ομόλογα ή άλλα εργαλεία για την αντιμετώπιση των χρεών ή των χρηματοοικονομικών κρίσεων, τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για τη βιωσιμότητα μιας εθνικής οικονομίας ή μιας νομισματικής ένωσης (McNamara 2005). Όπως επίσης έχει υποστηριχθεί, το γεγονός ότι η ΕΚΤ δεν είχε πάρει ξεκάθαρη εντολή για την αντιμετώπιση τέτοιων θεμάτων θα αποφέρει σημαντικές επιπτώσεις στη μακροχρόνια αξιοπιστία της (Wynne 1999). Έτσι, μια ανεξάρτητη ΕΚΤ χωρίς τη

⁶⁵ Αυτό το γεγονός δεν έγινε βέβαια τυχαία, βλέπε Svensson (1997, 2000a).

δυνατότητα διάσωσης ενός κράτους μέλους παρέχει μόνο τις αναγκαίες, αλλά όχι τις ικανές συνθήκες δημοσιονομικής πειθαρχίας (Beetsma και Bovenberg 2000). Αυτά τα σημαντικά στοιχεία, για συγκεκριμένους λόγους, λείπουν από τη δικαιοδοσία της ΕΚΤ αφού ποτέ δε μεταφέρθηκαν σε ένα υπερεθνικό επίπεδο και αποτελούν ακόμα και σήμερα πολύ σημαντικά μειονεκτήματα της Ευρωπαϊκής οικονομικής και νομισματικής αρχιτεκτονικής.

Επίσης, είναι δεδομένο πως υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις απόψεων σχετικά με το ποιο είναι ένα αποδεκτό επίπεδο πληθωρισμού (McNamara 2006a). Είναι ξεκάθαρο πως η επιλογή από την ΕΚΤ του ορίου του 2% για το ύψος του πληθωρισμού φαίνεται να είναι «too low and too narrow» (De Grauwe 2002, σ. 297). Από τη μια πλευρά, αυτή η επιλογή του ποσοστού του πληθωρισμού σε τόσο χαμηλά επίπεδα ουσιαστικά αυξάνει τη δομική ανεργία στην ΕΕ (Wyplosz 2001). Από την άλλη, αυτή η επιλογή μπορεί να οδηγήσει σε ένα επικίνδυνο παιχνίδι (παγίδα) αποπληθωρισμού παρόμοιο με αυτό που αντιμετώπισε πρόσφατα η Ιαπωνία (De Grauwe 2002). Επιπλέον, η ΕΚΤ δεν κατάφερε να υπερασπίσει τη στρατηγική του πληθωρισμού σύμφωνα με τους κανόνες που είχαν ορισθεί στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και γι' αυτόν το λόγο μετέπειτα άλλαξε τη στρατηγική της από τα επίπεδα πληθωρισμού στο 2 τις εκατό σε επίπεδα πληθωρισμού κοντά στο 2 τις εκατό (Mayer 2012). Συνήθως η ΕΚΤ επικεντρωνόταν στο γεγονός πως η σταθερότητα των τιμών δεν επηρεάζονταν από τις ανάγκες συγκεκριμένων κρατών. Ήταν τα κράτη μέλη που θα έπρεπε να προσαρμοστούν στην πολιτική της. Όμως εάν κανείς αναλύσει προσεκτικά τις διάφορες αποφάσεις που έχει πάρει τα τελευταία χρόνια η ΕΚΤ, φαίνεται πως μάλλον απέτυχε να εφαρμόσει μια αποτελεσματική νομισματική πολιτική ιδιαίτερα όσον αφορά τα ποσοστά των επιτοκίων και την προσφορά χρήματος, ενώ ταυτόχρονα σε πολλές περιπτώσεις ήταν ξεκάθαρο πως αντιδρούσε πάρα πολύ αργά (Mayer 2012). Όπως υποστηρίζει ο ίδιος ο Mayer (2012), η πολιτική των επιτοκίων της ΕΚΤ έχει δυο κύρια χαρακτηριστικά: α) ακολουθεί τον κανόνα του Taylor και β) είναι πιο κοντά στις ανάγκες της Γερμανίας, ειδικά για την περίοδο 2002-2010, παρά στις ανάγκες της Ευρωζώνης.

Σύμφωνα με τον Winkler, για να μπορέσει μια κεντρική τράπεζα να πετύχει τους στόχους της δεν πρέπει να είναι μόνο αξιόπιστη, αλλά θα πρέπει επίσης και να νομιμοποιείται μέσω της φήμης και της εμπιστοσύνης που θα αποκτήσει στις

αγορές και στην συνείδηση των ατόμων, έτσι ώστε να αποδέχονται τις αποφάσεις της, έστω και εάν αυτές δεν είναι και τόσο δημοφιλείς (Winkler 1996). Όπως αναφέρει ο Hix (2005, σ. 330) «there is a particular problem for the ECB as a new institution managing a new currency. Without an established reputation, public opinion in states that suffer asymmetric shocks is likely to turn against the EC quicker than it would against a national central bank with a history of independence, such a Bundesbank». Σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της αξιοπιστίας της ΕΚΤ φαίνεται να παίζει και η διαφάνεια των διαδικασιών στο σχεδιασμό των αποφάσεων της ΕΚΤ (Verdun 1998; Buitier 1999; Keefer και Stasavage 2002). Σε ένα πρόσφατο άρθρο τους οι Kaltenthaler *et al.* (2010, σ. 1262-1263) τόνισαν πώς σχετικά με την ΕΚΤ

«the euro area citizenry (the principals) must believe that the ECB (the agent) is doing what the citizenry wants it to do. This means the citizens must believe that they have a say in setting the policy goals of the central bank, must know what the bank is doing and be satisfied with what the central bank has done. If any or all of these conditions are not met, it will diminish the trust of the euro area publics in the ECB. Because the ECB does not have mechanisms to represent the policy preferences of euro area citizens, we posit that concerns about a lack of democracy in the institution will be the primary factor eroding its trust among euro area citizens».

Ένα άλλο σημαντικό μειονέκτημα της ΕΚΤ φαίνεται να είναι το γεγονός πως πολλές φορές οι κεντρικοί τραπεζίτες έχουν μακροχρόνια διαφορετικές προτιμήσεις από τους πολιτικούς ή από τα άτομα μέσα σε ένα κράτος μέλος (Hix 2005). Αυτό σημαίνει πως πολλές φορές η ανεξαρτησία της ΕΚΤ μπορεί να μη συνδυάζεται με τα μακροχρόνια οικονομικά οφέλη (McNamara 2002). Ο Hix (2005, σ. 330) τονίζει πως:

«In the short term this is precisely the aim of delegation: to prevent politician from promoting growth today that citizens will have to pay for tomorrow. But locking in a hawkish monetary policy via central bank

independence may not be in the long-term interests of large sections of society, and so may undermine the legitimacy of the EU as a whole».

Ένα άλλο σημαντικό μειονέκτημα που σχετίζεται με το συντονισμό της οικονομικής πολιτικής είναι πιθανό να προκύψει από τη διάκριση της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής (Smaghi και Casini 2000; Way 2000; Buti *et al.* 2001). Πολλοί ήταν εκείνοι που πίστευαν πως, η οικονομική πολιτική της ΟΝΕ θα ήταν αναποτελεσματική, κυρίως, εξαιτίας της έλλειψης του απαιτούμενου συντονισμού της (Dyson 1994; Johnson 1994; Verdun 2000). Γι' αυτόν το λόγο, δεν είναι σίγουρο πως μια μεταβίβαση της νομισματικής πολιτικής στην ΕΚΤ μπορεί να προσφέρει αξιοπιστία αφού χρειάζεται επίσης να υπάρχει μια συμφωνία στον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικοί θα διαχειρίζονται τη δημοσιονομική πολιτική μιας χώρας (Stasavage και Guillaume 2002). Επίσης, οι Dixit και Lambertini (2000, 2001) και Dixit (2001) είχαν τονίσει πως εξαιτίας της πληθώρας αρχών δημοσιονομικής πολιτικής θα δημιουργηθούν σοβαρά προβλήματα για την ΕΚΤ, αφού η ελευθερία των δημοσιονομικών αρχών μπορεί να υποβαθμίσει το ρόλο και την αξιοπιστία της ΕΚΤ. Ταυτόχρονα, η ΕΚΤ φαίνεται να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα εποπτείας και ελέγχου του τραπεζικού συστήματος (De Grauwe 2009b).

Όσον αφορά την πολιτική επιλογής των ποσοστών επιτοκίων το Διοικητικό Συμβούλιο αντιμετωπίζει σημαντικούς περιορισμούς. Εάν δηλαδή ανάμεσα στα κράτη μέλη δεν υπάρχουν σημαντικές ασυμμετρίες και οι οικονομικοί κύκλοι είναι συγχρονισμένοι, τότε η ΕΚΤ δεν έχει μεγάλο πρόβλημα στην επιλογή των πιο κατάλληλων ενιαίων ποσοστών επιτοκίων, εάν όμως ανάμεσα στα κράτη μέλη υπάρχουν διαφορετικοί οικονομικοί κύκλοι, τότε η ΕΚΤ αντιμετωπίζει ένα μεγάλο δίλλημα γιατί είναι προφανές πως οι διοικητές των κεντρικών τραπεζών των κρατών μελών που βρίσκονται σε ύφεση θέλουν να μειώσουν και άλλο το επιτόκιο ενώ οι διοικητές των κεντρικών τραπεζών των κρατών μελών που βρίσκονται σε ανάπτυξη θέλουν να το αυξήσουν. Ποια επιλογή θα πρέπει να υιοθετήσει η ΕΚΤ; Είναι γεγονός ότι με βάση τα παραπάνω πλαίσια η πολιτική που εφαρμόζει η Εκτελεστική Επιτροπή της ΕΚΤ, δηλαδή αυτή της "one member, one vote", δεν είναι ο πιο κατάλληλος τρόπος επιλογής των επιτοκίων (Bindseil 2001).

Επίσης, έπειτα από την αλλαγή που έγινε το 2003 στον τρόπο ψήφισης των μελών της ΕΚΤ εξαιτίας της διεύρυνσης της ΕΕ, είναι γεγονός πως υπάρχει πιθανότητα ένα κράτος μέλος το οποίο βρίσκεται σε ύφεση εκείνη τη χρονική περίοδο να μην έχει δικαίωμα ψήφου και με αυτόν τον τρόπο να μην μπορεί να αποφασισθεί καμία ενέργεια που θα μπορούσε να το βοηθήσει (Baldwin *et al.* 2001). Ακόμα περισσότερο το νέο σύστημα φαίνεται να εκχωρεί προνόμια υπέρ της εθνικότητας παρά να είναι επικεντρωμένο στις ανάγκες της Ευρωζώνης σαν μια οικονομική περιοχή (McNamara 2006b). Όπως η McNamara (2006b, σ. 177) αναφέρει «the increase in votes of non-executive board members tips the balance away, again, from the President and his or her board members, potentially slowing down decision-making».

Τέλος, έστω και εάν η ΕΚΤ έχει σχεδιαστεί για να είναι ένας ανεξάρτητος και δημοκρατικός θεσμός, είναι ειρωνικό πως ένα από τα μεγαλύτερα μειονεκτήματα της φαίνεται να είναι το γεγονός ότι πολλές φορές θεωρείται πως δεν είναι ούτε ένας δημοκρατικά νομιμοποιημένος αλλά ούτε και ένας διαφανής θεσμός (Dominguez 2006). Έρευνες έχουν δείξει πως το δημοκρατικό έλλειμμα καταστέλλει την υποστήριξη των πολιτών προς την ενοποίηση της Ευρώπης (Rohrschneider 2002). Ο Buiter (1999, σ. 185) αναφέρει ξεκάθαρα πως «the main threat to the continued existence of EMU will be the widespread perception that the ECB lacks political legitimacy. This lack of legitimacy has two dimensions: first: the lack of openness and accountability of the ECB and second the problem of monetary integration being ahead of general political and institutional integration». Έτσι, η δημοκρατική νομιμότητα φαίνεται πως είναι η Αχίλλειος Πτέρνα της ΕΚΤ (Buiter 1999, σ. 185). Επίσης, οι Meade και Sheets (2002) υποστηρίζουν πως τις αποφάσεις της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ από το 1999-2001, επηρέασαν μάλλον τα εθνικά συμφέροντα των διοικητών των εθνικών κεντρικών τραπεζών. Συνεπώς, τίθεται τόσο ένα σημαντικό θέμα «δημοκρατικού ελέγχου» της ΕΚΤ, όσο και ένα θέμα ανάληψης ευθυνών (Απέργης 2001; Ζερβογιάννη 2001). Όλα αυτά βέβαια σχετίζονται με το βαθμό ανεξαρτησίας της ΕΚΤ. Άλλο πράγμα η ανεξαρτησία μιας κεντρικής τράπεζας στα χαρτιά και άλλο πράγμα η αποτελεσματικότητα της (Lohmann 1996). Πολλοί μάλιστα κατηγορήσαν ως μυστικοπαθή την ηγεσία της ΕΚΤ, αργή στις αντιδράσεις της και άκαμπτη όσον αφορά την οικονομική της

πολιτική (Howarth και Loebel 2005). Άλλοι τόνισαν πως ουσιαστικά, η έλλειψη διαφάνειας στα πλαίσια της ΕΚΤ συνεπάγεται έλλειψη αξιοπιστίας κάτι που μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα τη μη υποστήριξη των πολιτών (Lohmann 1999; Berman και McNamara 1999).

5.3 Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Το ΣΣΑ αναπτύχθηκε για να αντιπροσωπεύει έναν από τους κύριους πυλώνες αξιοπιστίας της ΟΝΕ, αυτόν της δημοσιονομικής πειθαρχίας. Ήδη από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ είχαν δημιουργηθεί μια σειρά από κανόνες για την αντιμετώπιση των υπερβολικών δημόσιων χρεών και των δημόσιων ελλειμμάτων. Τέτοιοι κανόνες περιλαμβάνονται κυρίως στο άρθρο 104 της Συνθήκης του Μάαστριχτ και αφορούν τα ποσοστά των δημόσιων ελλειμμάτων, των δημόσιων χρεών, την απαγόρευση της χρηματοδότησης των ελλειμμάτων ή των χρεών μιας χώρας από το ΕΣΚΤ, την απαγόρευση της δυνατότητας άμεσης χρηματοδότησης της, καθώς και την απαγόρευση της διάσωσης μιας χώρας ακόμα και στην περίπτωση οικονομικής κρίσης⁶⁶. Κάθε κράτος μέλος θα έπρεπε αναγκαστικά να εξυπηρετεί το ίδιο το δημόσιο χρέος του. Ειδικότερα, στο άρθρο 104 Γ, καθώς και στο πρωτόκολλο σχετικά με τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος, αναφέρονται τα εξής:

1. Τα κράτη μέλη θα πρέπει αποφεύγουν τα υπερβολικά δημοσιονομικά ελλείμματα.

2. Η Επιτροπή θα παρακολουθεί την εξέλιξη της δημοσιονομικής κατάστασης και το ύψος του δημοσίου χρέους στα κράτη μέλη προκειμένου να εντοπίζει τις μεγάλες αποκλίσεις. Ειδικότερα, θα εξετάζει την τήρηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας, με βάση τα εξής δύο κριτήρια:

α) κατά πόσον ο λόγος του προβλεπόμενου ή υφισταμένου δημοσιονομικού ελλείμματος προς το ΑΕΠ υπερβαίνει μια τιμή αναφοράς, εκτός εάν,

⁶⁶ Αυτή η νομοθετική διάταξη αναφέρεται συχνά ως «no bail-out clause».

- είτε ο λόγος αυτός σημειώνει ουσιαστική και συνεχή πτώση και έχει φθάσει σε επίπεδο παραπλήσιο της τιμής αναφοράς,
- είτε, εναλλακτικά, η υπέρβαση της τιμής αναφοράς είναι απλώς έκτακτη και προσωρινή και ο λόγος παραμένει κοντά στην τιμή αναφοράς,

β) κατά πόσον ο λόγος του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ υπερβαίνει μία τιμή αναφοράς, εκτός εάν ο λόγος μειώνεται επαρκώς και πλησιάζει την τιμή αναφοράς με ικανοποιητικό ρυθμό.

3. Εάν ένα κράτος μέλος δεν εκπληρώνει τους όρους ενός από τα κριτήρια αυτά ή αμφοτέρων των κριτηρίων, η Επιτροπή συντάσσει έκθεση. Η έκθεση της Επιτροπής λαμβάνει επίσης υπόψη το κατά πόσον το δημόσιο έλλειμμα υπερβαίνει τις δαπάνες δημοσίων επενδύσεων, καθώς και όλους τους άλλους σχετικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης της μεσοπρόθεσμης οικονομικής και δημοσιονομικής κατάστασης του κράτους μέλους. Η Επιτροπή μπορεί επίσης να συντάξει έκθεση εάν εκπληρώνονται οι όροι των κριτηρίων, εντούτοις θεωρεί ότι υπάρχει σε ένα κράτος μέλος ο κίνδυνος υπερβολικού ελλείμματος.

Όλα τα παραπάνω σημαίνουν πως ενώ η Συνθήκη του Μάαστριχτ περιελάμβανε ξεκάθαρα κριτήρια ένταξης, δεν περιελάμβανε ξεκάθαρες διατάξεις για την εξασφάλιση βιώσιμων επιπέδων σχετικά με τα δημόσια ελλείμματα και χρέη (Heipertz και Verdun 2005). Τα κριτήρια σύγκλισης και η δημιουργία της ΕΚΤ δεν επαρκούσαν για να προσφέρουν μακροχρόνια οικονομική σταθερότητα⁶⁷. Έτσι, το πλαίσιο της δημοσιονομικής πολιτικής που δημιουργήθηκε μετά τη Συνθήκη φαίνεται πως ήταν μάλλον ανεπαρκές και διφορούμενο.

Σχετικά με τον καθορισμό του μετέπειτα δημοσιονομικού καθεστώτος, τα κράτη μέλη είχαν τρεις επιλογές: είτε αυτό α) να είναι αντικείμενο μιας εθελοντικής συμφωνίας όπως τα κριτήρια ένταξης στην ΟΝΕ, είτε β) να δημιουργήσουν ρητούς κανόνες στα πλαίσια του ΣΣΑ είτε γ) να δημιουργήσουν μια υπερεθνική αρχή

⁶⁷ Για τη συζήτηση σχετικά με τα επιχειρήματα δημιουργίας δημοσιονομικών κανόνων βλέπε Heipertz (2003).

υπεύθυνη για αυτά τα ζητήματα⁶⁸. Ήδη από τις δεκαετίες του '70 και του '80 ορισμένα κράτη ανάμεσα τους η Ιταλία, το Βέλγιο και η Ελλάδα, είχαν υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και κατ' επέκταση μεγάλα δημόσια χρέη. Αυτές οι αποκλίσεις στα χρέη και στα ελλείμματα των κρατών μελών δεν συνδέονται με την κουλτούρα σταθερότητας που θα έπρεπε να δημιουργηθεί μέσα στην Ευρωπαϊκή νομισματική ένωση (Stark 2001). Η Γερμανική πλευρά θεωρούσε πως πολλά από τα υποψήφια προς ένταξη κράτη μέλη δεν ικανοποιούσαν τις ελάχιστες προϋποθέσεις για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της ΟΝΕ. Τη Γερμανία την απασχολούσε ο ενδεχόμενος κίνδυνος υπονόμευσης της αξιοπιστίας της από την ένταξη στην ΟΝΕ διάφορων ευπαθών κρατών. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί είτε εξαιτίας των μη βιώσιμων χρεών και του πληθωρισμού είτε εξαιτίας των «ελεύθερων καβαλάρηδων» (Wyplosz 2006). Για αυτό και ο κύριος λόγος επιβολής δημοσιονομικών περιορισμών ήταν φανερό ότι είχε να κάνει με τη μελλοντική χρηματοοικονομική αστάθεια που θα μπορούσε να πλήξει την ΟΝΕ και η οποία θα έπληττε τα συμφέροντα των γερμανικών επιχειρήσεων (Eichengreen και Wyplosz 1998). Από καθαρά οικονομική άποψη, η ανάγκη δημιουργίας ενός πιο αυστηρού δημοσιονομικού πλαισίου επιβλήθηκε από τους εξής λόγους: α) από την ανάγκη συλλογικών αποτελεσμάτων, β) τις ανησυχίες για το ρόλο που θα έπαιζαν τα προβλήματα εξωτερικεύσεων⁶⁹, γ) από την αξιοπιστία της ανεξάρτητης ΕΚΤ⁷⁰ και δ) την ανάγκη για ένα πιο συνεκτικό πλαίσιο συντονισμού της οικονομικής πολιτικής (Heipertz και Verdun 2004). Από την πλευρά της πολιτικής οικονομίας, σε κάθε περίπτωση τα ισχυρότερα κράτη μέλη ήθελαν να αποτρέψουν την εμφάνιση των «ελεύθερων καβαλάρηδων» (Wyplosz 2006)⁷¹.

Εξαιτίας όλων αυτών, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '90, ο Γερμανός υπουργός οικονομικών Theo Waigel είχε τονίσει πως η Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση πρέπει να προχωρήσει πέρα από τα κριτήρια σύγκλισης, μέσω της

⁶⁸ Βλέπε Verdun (1998; 2003). Η ιδέα της δημιουργίας μιας υπερεθνικής αρχής υπεύθυνη για την οικονομική πολιτική στην ΟΝΕ ανάγεται ήδη από τη Werner Report.

⁶⁹ Τέτοια για παράδειγμα προβλήματα μπορεί να προέρχονται από την εγκατάλειψη της εθνικής νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής.

⁷⁰ Το ΣΣΑ ήταν ουσιαστικά ένας τρόπος για την προστασία της αξιοπιστίας της ανεξάρτητης ΕΚΤ (Artis και Winkler 1999).

⁷¹ Για μια εκτεταμένη συζήτηση σχετικά με την επιχειρηματολογία γύρω από το ΣΣΑ, βλέπε Brunila *et al.* (2001).

δημιουργίας ενός «Συμβουλίου Σταθερότητας» (Cini 2007)⁷². Η πρόταση του Waigel είναι άξια αναφοράς γιατί το «Συμβούλιο Σταθερότητας» ήταν ουσιαστικά μια πρώτη πρόταση προς μια υπερεθνική ολοκλήρωση των οικονομικών πολιτικών (Verdun 2007a). Όμως μόλις ο Waigel κατάλαβε τις συνέπειες της πρότασης του, το ότι δηλαδή η γαλλική πλευρά θα εκλάμβανε την πρόταση του ως ένα βήμα προς την *gouvernement economique*, γεγονός το οποίο θα επηρέαζε την ανεξαρτησία της ΕΚΤ, την απέσυρε (Howarth 2001).

Εκείνη την περίοδο, εξαιτίας των μεγάλων προσπαθειών που έκαναν οι χώρες να μειώσουν τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος τους, είχε επίσης αναπτυχθεί μια αρνητική αντίληψη σχετικά με το ρόλο που έπαιζε η δημιουργία της ΟΝΕ στην ανάπτυξη, στην ανεργία καθώς και στα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας. Αυτή η αντίληψη, όπως ήταν φυσικό, εκφραζόταν κυρίως από την Γαλλία αφού η κυβέρνηση Chirac ήταν πολύ ευαίσθητη σχετικά με τον πολιτικό αντίκτυπο των αντιλαϊκών μέτρων (Dinan 2005). Αυτή είναι μια πολύ σημαντική διάσταση της εσωτερικής πολιτικής διαπραγμάτευσης στην Γαλλία, η οποία ήταν καθοριστική στις διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία του ΣΣΑ. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος αλλά και της ιδέας της αυτόματης επιβολής κυρώσεων, η αρχική πρόταση της γερμανικής πλευράς για την αποτροπή των λεγόμενων «ελευθέρων καβαλάρηδων⁷³» συνάντησε τη σθεναρή αντίθεση της Γαλλίας. Ουσιαστικά, κάποια κράτη μέλη ανησυχούσαν πως πίσω από την πρόταση της Γερμανίας κρύβονταν η πρόθεση της για κατάργηση των επιπλέον περιορισμών για την ένταξη στην ΟΝΕ (Stark 2001).

Όμως, στη Σύνοδο Κορυφής του Δουβλίνου το 1996, οι υπουργοί οικονομικών των κρατών μελών συμφώνησαν στην ανάγκη δημιουργίας ενός Συμφώνου Σταθερότητας (Stability Pact) για την ενίσχυση της ΕΚΤ, το οποίο μετέπειτα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Άμστερνταμ μετατράπηκε σε ΣΣΑ⁷⁴. Στα πλαίσια των μετέπειτα διαπραγματεύσεων η Γαλλία δέχτηκε το γεγονός πως κάθε κράτος μέλος το οποίο παραβίαζε τους κανόνες του ΣΣΑ θα έπρεπε να «τιμωρείται». Εξαιτίας των

⁷² Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1995, ο Waigel αναφερόταν στην επιθυμία του να επισημοποιήσει κατά κάποιο τρόπο τους κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας στην ΟΝΕ (Milesi 1998; Stark 2001).

⁷³ Η αγγλική ορολογία του όρου είναι «free riders». Για την σχετική βιβλιογραφία και τις εν γένει επιπτώσεις βλέπε Uhlig (2002).

⁷⁴ Για το ψήφισμα δημιουργίας του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης βλέπε <http://www.ena.lu/mce.cfm>

γαλλικών πιέσεων, για τους πολιτικούς λόγους ευαισθησίας, που αναπτύχθηκαν παραπάνω το ECOFIN άλλαξε την ονομασία της συμφωνίας σε ΣΣΑ.

Το 1997, ο νέος πρωθυπουργός της Γαλλίας Loine Jospin έπειτα από την εκλογή του υποστήριξε πως το ΣΣΑ θα έπρεπε να ξανασυζητηθεί⁷⁵. Όμως, έστω και εάν το ΣΣΑ έγινε ξανά αντικείμενο διαπραγμάτευσης, ο Jospin το μόνο που κατάφερε ήταν να υιοθετήσει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ένα ξεχωριστό ψήφισμα σχετικά με την ανάπτυξη και την εργασία στο πλαίσιο του ΣΣΑ (Dinan 2005). Ύστερα από αμοιβαίες υποχωρήσεις το ΣΣΑ, το οποίο υιοθετήθηκε στις 17 Ιουνίου του 1997 στο Άμστερνταμ και αναθεωρήθηκε στις 27 Ιουνίου του 2005, έγινε ο μηχανισμός ελέγχου της ΕΕ μέσω του οποίου τα κράτη μέλη δε θα μπορούσαν να αυξάνουν σε υπερβολικό βαθμό τα ελλείμματα και τα χρέη τους.

Ποιες όμως ήταν οι κυριότερες αιτίες για τη δημιουργία του ΣΣΑ⁷⁶; Όπως αναφέρουν οι Heipertz και Verdun (2005, σ. 986) ενώ μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε μια σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις για να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα, όπως για παράδειγμα το διακυβερνητισμό, ή το νεολειτουργισμό, ή άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις της συγκριτικής πολιτικής οικονομίας, εντούτοις είναι προτιμότερο να δημιουργήσουμε ένα «εκλεκτικό» κατάλληλο συνδυασμό των διαφόρων εξηγήσεων οι οποίες να μας παρέχουν μια ικανοποιητική απάντηση.

Όπως διευκρινίστηκε από το πρώτο κεφάλαιο, οι διακυβερνητικές προσεγγίσεις εστιάζουν στο ρόλο που αναπτύσσουν τα κράτη μέλη για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων τους. Με βάση αυτό το πλαίσιο, η Γερμανία και η Γαλλία θεωρούνται οι πιο σημαντικοί δρώντες οι οποίοι επηρεάζουν τις διαπραγματεύσεις, αλλά και το αποτέλεσμα αυτών (Heipertz και Verdun 2005). Ενώ η Γερμανία φαίνεται να είχε τον κυρίαρχο ρόλο στη δημιουργία του ΣΣΑ⁷⁷, η Γαλλία φαίνεται πως ήταν η πιο σημαντική αντιπολιτευτική δύναμη επιρροής στην όλη διαδικασία (Heipertz και Verdun 2005). Σύμφωνα με τις διακυβερνητικές προσεγγίσεις, η

⁷⁵ Την ίδια περίοδο ο Jospin υποστήριξε πως θα έπρεπε να δημιουργηθεί ένα είδος οικονομικής διακυβέρνησης, η οποία θα ελέγχει την ΕΚΤ. Το αποτέλεσμα αυτής της πρότασης ήταν η δημιουργία τον Δεκέμβρη του 1997 του "Euro-X" Συμβουλίου των υπουργών οικονομικών, το γνωστό σε όλους Eurogroup.

⁷⁶ Εξαιρετικές αναλύσεις για το θέμα προσφέρουν οι Heipertz και Verdun (2004, 2005), Talani (2005, 2008).

⁷⁷ Η δημιουργία του ΣΣΑ αντικατοπτρίζει την ασύμμετρη διαπραγματευτική ισχύς της Γερμανίας (Heipertz και Verdun 2004).

δημιουργία του ΣΣΑ βασίζονταν στη σύγκλιση των απόψεων των κυρίαρχων κρατών της Γερμανίας και της Γαλλίας στο ανώτατο επίπεδο λήψης αποφάσεων (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και ECOFIN). Όπως αναφέρουν οι Heipertz και Verdun (2005, σ. 991) «η προέλευση και η δημιουργία του ΣΣΑ υπογραμμίζει την σχετική ισχύ των κρατών μελών, αποδεικνύοντας πως οι προτιμήσεις σχηματίζουν το αποτέλεσμα».

Η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού τόνιζε πως, η δημιουργία του ΣΣΑ ήταν αποτέλεσμα της σύγκλισης των συμφερόντων των πιο ισχυρών κρατών μελών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά την διάρκεια των συναντήσεων του ECOFIN. Η Talani (2008) υποστηρίζει ότι, θα έπρεπε να αναλύσουμε τα μακροοικονομικά συμφέροντα των πιο ισχυρών κρατών μελών της Ευρωζώνης στους διάφορους κοινωνικό-οικονομικούς τομείς. Πράγματι, εκείνη την περίοδο η εν γένει αξιοπιστία⁷⁸ των νομισματικών θεσμών είχε βασιστεί στην άκαμπτη ερμηνεία της αντί-πληθωριστικής δημοσιονομικής πολιτικής κυρίως από την πλευρά της Γερμανίας (Moravcsik 1998). Με βάση αυτό το πλαίσιο, τα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα των Γερμανικών και των Γαλλικών επιχειρήσεων επικεντρώθηκαν στην πραγματοποίηση σημαντικών δομικών μεταρρυθμίσεων οι οποίες θα βελτιώναν την ανταγωνιστικότητα τους σε παγκόσμιο επίπεδο⁷⁹ (Crouch 2002). Από τη μια πλευρά, τα οικονομικά συμφέροντα της Γερμανίας ταυτίζονταν με την ανάγκη εξάλειψης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων στην ΟΝΕ και την επιθυμία μείωσης της πολιτικής παρέμβασης, ενώ από την άλλη, η γαλλική κυβέρνηση επιθυμούσε να συνεχιστεί η διαδικασία της ΕΟΕ και ταυτόχρονα να αποκτήσει όσο το δυνατόν περισσότερο πολιτικό κέρδος στο εσωτερικό της χώρας (Heipertz και Verdun 2005).

Όμως, τα συμφέροντα και οι προτιμήσεις, όπως αναφέρει και η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, είναι αποτέλεσμα της εσωτερικής πολιτικής διαπραγμάτευσης. Το πλαίσιο της εσωτερικής πολιτικής ενσωματώνει μια σειρά από εγχώριους παράγοντες, όπως τα πολιτικά κόμματα, ή οι εθνικές κεντρικές κυβερνήσεις, ή ακόμα και οι εμπορικές ενώσεις οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο

⁷⁸ Σύμφωνα με τον Gill (1997), η αξιοπιστία σχετίζεται άμεσα με τη θεσμοποίηση ενός συνόλου ευνοϊκών μακροοικονομικών πολιτικών, οι οποίες απαιτούν συγκεκριμένες δομικές αλλαγές.

⁷⁹ Η Talani (2008) αναλύει το θέμα σε τρία διαφορετικά επίπεδα: α) της πολιτικής οικονομίας, β) της οικονομίας και γ) της πολιτικής. Στο επίπεδο της πολιτικής σημαντικό ρόλο παίζουν και οι εμπορικές ενώσεις των ισχυρότερων κρατών μελών.

στη διαμόρφωση των συμφερόντων των κρατών μελών. Είναι άλλωστε γνωστό πως υπάρχουν μια σειρά από μελέτες οι οποίες ενσωματώνουν την προσέγγιση της εσωτερικής πολιτικής σχετικά με τη δημιουργία της ΟΝΕ (Dyson και Featherstone 1996; Martin 1993; Sandholtz 1993a; Young 1999). Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η γερμανική πρωτοβουλία για τη δημιουργία του ΣΣΑ ήταν μια αντίδραση της γερμανικής κυβέρνησης στην αντιπολιτευτική ρητορική σχετικά με την κριτική της Bundesbank και την αρνητική γνώμη που εξέφραζαν οι Γερμανοί πολίτες. Από την άλλη, η γαλλική πλευρά εισήγαγε στην όλη συζήτηση τη ρητορική της ανάπτυξης και εξέφραζε με αυτόν τον τρόπο τη γνώμη των Γάλλων πολιτών (Heipertz και Verdun 2005). Όπως αναφέρει η Talani (2005, σ. 208), αυτή η εσωτερική διάσταση μπορεί να εξηγήσει γιατί «the position of Germany in negotiations over EMU did not reflect the strong anti-inflationary position of the Bundesbank but rather a compromise between the Bundesbank's strict anti-inflationary stance and the preferences of the business sector for a devalued exchange rate, low interest rate and macroeconomic flexibility». Άρα, σύμφωνα με την Talani (2005), η δημιουργία του ΣΣΑ ήταν η μόνη απάντηση της Γερμανίας στην έλλειψη μιας κοινής δημοσιονομικής πολιτικής ή στην απουσία της εναρμόνισης του φορολογικού συστήματος της ΟΝΕ.

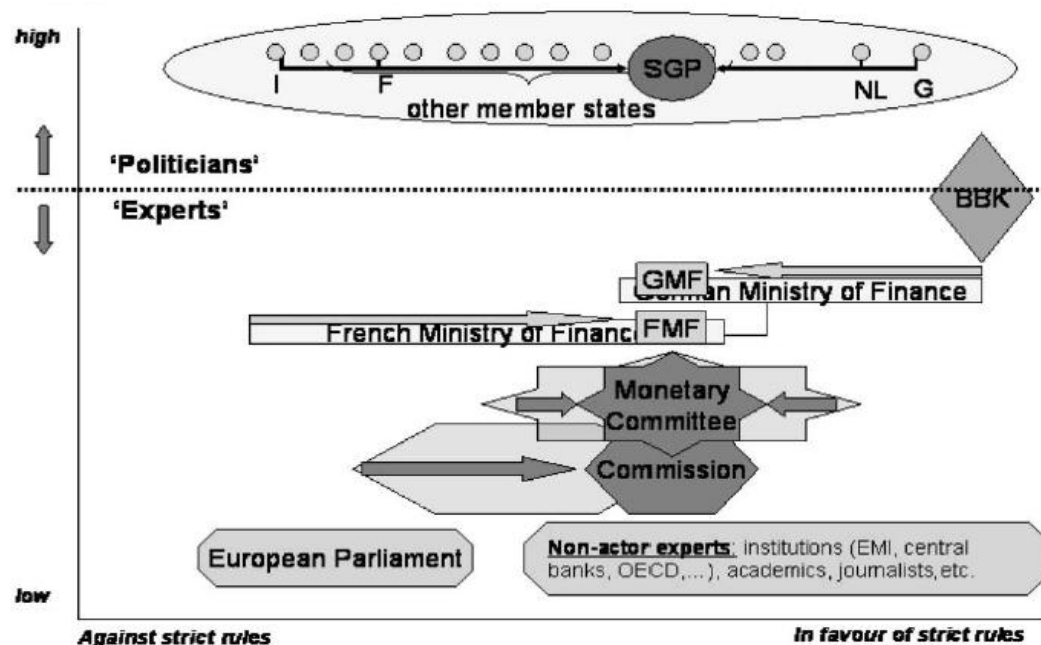
Έτσι, όπως τονίζουν οι Heipertz και Verdun (2004), η δημιουργία του ΣΣΑ είναι αποτέλεσμα κυρίως των πολιτικών διεργασιών στο εσωτερικό της Γερμανίας αφού η γερμανική κυβέρνηση χρησιμοποίησε το ΣΣΑ για να κατευνάσει τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης και της Bundesbank. Κύριος στόχος της Bundesbank ήταν να ενισχύσει τη σταθερότητα της ΟΝΕ μέσω της ενδυνάμωσης των δημοσιονομικών ελέγχων (Heipertz 2001). Όπως οι Heipertz και Verdun (2004, σ. 768) αναφέρουν, «there was a risk that the opposition and even Waigel's own party in Bavaria under Prime Minister Edmund Stoiber would capitalize on this sentiment and run on an anti-EMU platform».

Επίσης, οι Heipertz και Verdun⁸⁰ (2004) τονίζουν ότι το ΣΣΑ υιοθετήθηκε εξαιτίας της σύγκλισης των βασικών ιδεών σχετικά με τις ακολουθούμενες δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές από τους υπουργούς εξωτερικών, τους κεντρικούς

⁸⁰ Οι Heipertz και Verdun (2004) προσφέρουν μια νέο-κονστρουκτοβιστική προσέγγιση για τη δημιουργία και την κατάρρευση του ΣΣΑ.

τραπεζίτες, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και πανεπιστημιακούς, αφού δεν υπήρχε κάποια συγκεκριμένη συμφωνία πέρα από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ⁸¹. Το διάγραμμα 5.3 περιλαμβάνει τις θέσεις των πιο σημαντικών δρώντων καθώς και τον τρόπο με τον οποίο επήλθε η συμφωνία σχετικά με το ΣΣΑ. Στον κάθετο άξονα βρίσκονται οι πηγές ισχύος και οι ικανότητες λήψης αποφάσεων, ενώ στον οριζόντιο οι προτιμήσεις των διαφόρων δρώντων υπέρ ή κατά της δημιουργίας ενός αυστηρού (άκαμπτου) ΣΣΑ. Επιπλέον, στο διάγραμμα γίνεται φανερή η διάκριση ανάμεσα στη σφαίρα των πολιτικών και των εμπειρογνώμων. Οι εμπειρογνώμονες λαμβάνουν οδηγίες από τους πολιτικούς αλλά είναι ελεύθεροι να επιλέξουν οι ίδιοι τη συμφωνία. Οι πολιτικοί στις περισσότερες περιπτώσεις συμφωνούν με την πρόταση των εμπειρογνώμων. Μόνο τα θέματα για τα οποία δεν μπορεί να υπάρξει συμφωνία μεταφέρονται σε ένα διαφορετικό πολιτικό επίπεδο. Γι' αυτόν τον λόγο η διαδικασία έχει μάλλον ένα χαρακτήρα από κάτω προς τα πάνω (bottom-up), όπου οι εμπειρογνώμονες επηρεάζουν σημαντικά τη διαπραγμάτευση και το τελικό αποτέλεσμα αυτής.

Διάγραμμα 5.3 Διαδικασία αρχικών προτιμήσεων και μετέπειτα σύγκλισης

Πηγή: Heipertz και Verdun (2004)

⁸¹ Σε αυτά τα πλαίσια η νομισματική ολοκλήρωση στην Ευρώπη προωθήθηκε από τη λεγόμενη «επιστημική κοινότητα», όπου τα μέλη των κεντρικών τραπεζών, των υπουργείων οικονομικών και ακαδημαϊκοί μοιράζονταν τις ίδιες ιδέες για το σχεδιασμό της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής (Heipertz και Verdun 2004).

Θα πρέπει να τονισθεί ότι το ΣΣΑ είχε κατά βάση πολιτικό χαρακτήρα, αφού οποιαδήποτε απόφαση για επιβολή κυρώσεων στα κράτη μέλη θα έπρεπε να ληφθεί σε πολιτικό επίπεδο. Το ΣΣΑ ανέφερε χαρακτηριστικά πως κάθε χώρα που έχει δημοσιονομικό έλλειμμα πάνω από 3% του ΑΕΠ και δημόσιο χρέος πάνω από 60% του ΑΕΠ, θα έπρεπε το συντομότερο χρονικό διάστημα να προσπαθήσει να διορθώσει την κατάσταση αυτή για να μην τις επιβληθούν αυστηρές κυρώσεις.

Το ΣΣΑ περιλαμβάνει δυο διαδικασίες, μια προληπτική μέσω της δημιουργίας μιας πολυμερούς δημοσιονομικής εποπτείας των κρατών μελών και μια διορθωτική μέσω της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ)⁸². Μια χώρα εντάσσεται στην ΔΥΕ έπειτα από πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και αποδοχή της από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η πρώτη χώρα που μπήκε στη ΔΥΕ ήταν η Πορτογαλία τον Νοέμβριο του 2002 και ακολούθησε η Γερμανία και η Γαλλία. Η Πορτογαλία έπειτα από τις απαραίτητες διορθώσεις κατάφερε να βγει από την ΔΥΕ. Όμως δεν συνέβηκε το ίδιο με την περίπτωση της Γαλλίας και της Γερμανίας. Οι συνεχόμενες παραβιάσεις του ΣΣΑ από τις δυο ισχυρότερες χώρες της ΟΝΕ ουσιαστικά κατέδειξαν πως οι κυβερνήσεις των κρατών μελών πολλές φορές επιθυμούν να ακολουθούν ανεξάρτητες μακροοικονομικές πολιτικές (Dominguez 2006). Στο Συμβούλιο των Υπουργών Οικονομικών (ECOFIN), τον Νοέμβριο του 2003, σε αντίθεση με την πρόταση της Επιτροπής για επιβολή κυρώσεων στην Γαλλία και την Γερμανία, αποφασίστηκε η πρόταση της Επιτροπής να μη γίνει δεκτή. Όπως ήταν φυσικό, υπήρξε άμεσα θέμα αξιοπιστίας τόσο των διαδικασιών των αποφάσεων όσο και της καταλληλότητας του ΣΣΑ να προσφέρει τις συνθήκες δημοσιονομικής πειθαρχίας⁸³. Τον Ιούλιο του 2004 μάλιστα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, έπειτα από την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να προωθήσει το ζήτημα σε αυτό, ενώ καταδίκασε το γεγονός ως παράνομο, παράλληλα δήλωσε πως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είχε κάθε δικαίωμα να αποφασίσει τη μη υιοθέτηση της πρότασης της Επιτροπής.

Δηλαδή, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και στην πράξη το ΣΣΑ δεν μπορούσε από μόνο του να δεσμεύσει τα κράτη μέλη της ΟΝΕ να προβούν σε πολιτικές που θα βοηθούσαν τη δημοσιονομική πειθαρχία (Mayer 2012). Όπως αναφέρει και η Talani

⁸² Σχετικά με τη διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος βλέπε Γκόρτσος (2001).

⁸³ Για τη σχετική συζήτηση βλέπε Hodson και Maher (2004).

(2008, σ. 85), όλα τα παραπάνω μπορούν να εξηγηθούν στη βάση της λογικής του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού όπου

«the most powerful member states, namely Germany and France, sought to obtain a relaxation of the macroeconomic policy framework ,much needed by their economic domestic actors, by loosening the grip of the SGP. The exact timing of the crisis, in turn, was defined by the political needs of the German government, which in November/December 2003 was involved in the final stages of a tough negotiation with both the opposition and the trade unions for the approval of a package of structural reforms denominated Agenda 2010».

Άρα, όπως εκείνη υποστηρίζει, η γερμανική και γαλλική αυστηρή δέσμευση για δημοσιονομική πειθαρχία που επέβαλε το ΣΣΑ χαλάρωσε εξαιτίας της ανάγκης για επικράτηση των δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων των κοινωνικών εταίρων (Talani 2008).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το 2005 το ΣΣΑ αναθεωρήθηκε. Οι κύριες αλλαγές που έγιναν στο ΣΣΑ αφορούσαν⁸⁴:

A. Την προληπτική διαδικασία:

- Οι χώρες θα μπορούσαν να καθορίσουν οι ίδιες τους στόχους της δημοσιονομικής πολιτικής τους, παρά να έχουν ισορροπία ή πλεονάσματα στο ισοζύγιο τους.
- Η πορεία προς την προσαρμογή ως προς τους μεσοπρόθεσμους στόχους απέκτησε ένα χαρακτήρα διακριτικής ευχέρειας και με αυτό τον τρόπο πολιτικοποιήθηκε αντί να απολιτικοποιηθεί.
- Οι δομικές μεταρρυθμίσεις λαμβάνονταν πλέον υπόψη ως συντελεστές μετριασμού στην αξιολόγηση των ελλειμμάτων.

⁸⁴ Περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Mayer (2012).

B. Τη Διορθωτική διαδικασία:

- Ο ορισμός της σοβαρής οικονομικής ύφεσης ορίστηκε πιο ξεκάθαρα ως μια μείωση του ΑΕΠ για μια μεγαλύτερη περίοδο.
- Για την αξιολόγηση των ελλειμμάτων λαμβάνονταν υπόψη πολλοί περισσότεροι συντελεστές.
- Οι προθεσμίες για τη διόρθωση των υπερβολικών ελλειμμάτων αυξήθηκαν.
- Δόθηκε στο Συμβούλιο η δυνατότητα να διορθώνει τις προτάσεις της Επιτροπής όταν απρόβλεπτα οικονομικά γεγονότα συμβαίνουν και επηρεάζουν αρνητικά τη δημοσιονομική απόδοση των χωρών.
- Δόθηκε περισσότερη έμφαση στη βιωσιμότητα του χρέους.

Παρά τις όποιες μεταρρυθμίσεις το Διοικητικό συμβούλιο της ΕΚΤ φαίνεται πως δεν ήταν σίγουρο σχετικά με το αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων του ΣΣΑ. Σε μια μελέτη της ΕΚΤ από τους Morris *et al.* (2006), αναφέρεται ότι η ΕΚΤ θεωρούσε πως «It must be avoided that changes in the corrective arm undermine confidence in the fiscal framework of the European Union and the Sustainability of public finances in the euro area Member States [...] As regard the preventive arm of the Pact, the Governing Council also takes note of some proposed changes which are in line with its possible strengthening». Προς την ίδια κατεύθυνση ήταν και οι Hodson και Maher (2004) οι οποίοι υποστήριζαν πως, η μεταρρύθμιση του ΣΣΑ και η γενικότερη ευελιξία που του πρόσδιδε θα προσέφερε περισσότερους βαθμούς ελευθερίας στα κράτη μέλη να χειραγωγούν τα δημόσια οικονομικά τους και με αυτό τον τρόπο θα αυξανόταν η αβεβαιότητα σχετικά με την δημοσιονομική συμμόρφωση στην ΟΝΕ.

Το ΣΣΑ δηλαδή δέχτηκε αυστηρή κριτική τόσο για τους κανόνες που επέβαλε, όσο και για την εν γένει λειτουργία του. Όμως το σημαντικότερο μειονέκτημά του φαίνεται να είναι το γεγονός πως δεν αποδείχθηκε το κατάλληλο εργαλείο για την επίλυση των προβλημάτων της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ. Σύμφωνα με την McNamara (2005, σ. 155), «το ΣΣΑ είναι ένα κάκιστο εργαλείο για τον συντονισμό της δημοσιονομικής πολιτικής αφού παρέχει μόνο ένα αργόστροφο και

άκαμπτο εργαλείο για τον σχηματισμό της πολιτικής». Όπως συνεχίζει η McNamara (2005, σ. 156), «Although the SGP has the word 'growth' in its title, it is not likely to promote growth, but rather to be excessively restrictive at precisely the times that European states may need to stimulate their economies, as states are more likely to run up deficits in economic recession».

Τα δημοσιονομικά όρια που έθετε το ΣΣΑ φαίνεται να ήταν περισσότερο αποτέλεσμα μια πολιτικής διαδικασίας, παρά να έχουν επιλεγθεί στη βάση μιας αυστηρής οικονομικής προσέγγισης. Για αυτό το λόγο, από την μια πλευρά, η κυριότερη πρόκληση που αντιμετώπιζε το ΣΣΑ ήταν εάν αυτό ήταν τόσο πολύ περιοριστικό έτσι ώστε να μην επιτρέπει έναν απαιτούμενο βαθμό ευελιξίας (Buiter *et al.* 1993; Eichengreen και Wyplosz 1998). Από την άλλη όμως, αυτό σήμαινε πως τα κράτη μέλη δεν μπορούσαν να κατηγορήσουν τα άλλα κράτη μέλη για δημοσιονομική ακαταστασία, αφού και τα ίδια ή είχαν πέσει έξω τα προηγούμενα χρόνια, ή θα μπορούσαν στο μέλλον να κατηγορηθούν (Mayer 2012). Όμως, ούτε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν υπόλογη στις αποφάσεις των κρατών μελών. Αυτό έγινε φανερό από την περίπτωση καταστρατήγησης του ΣΣΑ, όπου η Γερμανία και η Γαλλία δεν τιμωρήθηκαν ποτέ. Έτσι, όπως τονίζει ο De Grauwe (2009c) αυτή η έλλειψη λογοδοσίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κάνει το ΣΣΑ ευπαθές, αφού κάθε φορά που μια διαμάχη ανάμεσα στην Επιτροπή και στα κράτη μέλη θα ξεκινάει, τα κράτη μέλη θα έχουν πάντα πλεονέκτημα. Άρα, το ΣΣΑ είναι ένας εύθραυστος θεσμικός μηχανισμός, ο οποίος πολύ δύσκολα θα μπορούσε να πετύχει τους στόχους του.

Το ΣΣΑ λειτουργούσε ως ένας θεσμικός περιοριστικός μηχανισμός μέσω του οποίου τα κράτη μέλη μπορούσαν να εφαρμόζουν επεκτατικές πολιτικές μόνο εάν αύξαναν τα έσοδα από τους φόρους. Αυτό όμως δημιουργεί ένα σημαντικό πρόβλημα αφού στην περίπτωση που μια ασύμμετρη διαταραχή κάνει την εμφάνιση της σε μια οικονομία, τότε οι μοναδικές οδοί διαφυγής της οικονομίας αυτής είναι είτε μέσω αύξησης των φόρων, είτε μέσω εύρεσης τρόπων περικοπής των δαπανών (Buiter *et al.* 1993; Eichengreen *et al.* 1995). Στο σημείο αυτό με στόχο την καλύτερη κατανόηση της προβληματικής παρατίθεται το παράδειγμα που δόθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Έστω ότι εξαιτίας μιας ασύμμετρης διαταραχής η συνολική ζήτηση στη χώρα Α μειώνεται ενώ στην χώρα Β αυξάνεται. Αυτό θα έχει

σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση ανεργίας στην χώρα Α και τη δημιουργία πληθωριστικών πιέσεων στην χώρα Β. Εάν οι χώρες δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν ούτε τη νομισματική, ούτε τη συναλλαγματική πολιτική τους τότε οι επιπτώσεις της διαταραχής μπορούν να μετριαστούν μόνο μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής. Η κύρια αιτία για αυτό θα είναι η ύπαρξη «αυτόματων σταθεροποιητών», δηλαδή κονδυλίων του προϋπολογισμού, όπως η μείωση των πληρωτέων φόρων ή οι αυξήσεις των κρατικών επιδομάτων, που ουσιαστικά θα έχουν την ίδια επίπτωση με μια αυτόματη αντικυκλική πολιτική. Για να συμβεί όμως αυτό θα πρέπει μια χώρα να έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ελλειμματικούς προϋπολογισμούς αυξάνοντας το δανεισμό της. Επομένως, πολλές φορές είναι αναγκαίο μέσα στη νομισματική ένωση η δημοσιονομική πολιτική να διατηρήσει την ευκαμψία και την αυτονομία της (Bayoumi και Eichengreen 1996; Eichengreen 1997b; Driver και Wren-Lewis 2000). Ταυτόχρονα αυτή η πολιτική έχει σημαντική επίπτωση στην ανταγωνιστική θέση της οικονομίας, αφού η αύξηση των φόρων οδηγεί σε αύξηση του κόστους παραγωγής.

Με τη σύσταση του ΣΣΑ δημιουργήθηκαν αυτόματα περιορισμοί στη δημοσιονομική λειτουργία των κρατών μελών. Ταυτόχρονα με το γεγονός πως η νομισματική πολιτική αποφασιζόταν από την ΕΚΤ, ανεξάρτητα από το εάν αυτή ήταν άριστη ή όχι για όλα τα κράτη μέλη, στις περιπτώσεις ύφεσης μιας οικονομίας, οι πολιτικές του ΣΣΑ δεν θα ήταν καθόλου δημοφιλείς. Έτσι, εξαιτίας των διαφορετικών οικονομικών κύκλων που πολλές φορές υπάρχουν ανάμεσα στις οικονομίες της περιοχής, όχι μόνο τα ποσοστά επιτοκίων της ΕΚΤ θα ήταν υψηλότερα από τα ποσοστά επιτοκίων που θα χρειαζόταν το κράτος μέλος σε ύφεση, αλλά ταυτόχρονα και το ίδιο το κράτος δεν θα μπορούσε να δανειστεί για να τονώσει ξανά την οικονομία του. Επιπλέον, υποβιβάζόταν η ίδια η δυνατότητα του κράτους να προβεί σε δομικές μεταρρυθμίσεις (Hix 2005). Για τους παραπάνω λόγους, δεν είμαστε σίγουροι πως το ΣΣΑ βοήθησε στην βελτίωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην Ευρωζώνη.

5.4 Η δημοσιονομική διακυβέρνηση στην ΟΝΕ και η περίπτωση της Ελλάδας⁸⁵

Σε μία νομισματική ένωση δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη μηχανισμών συντονισμού της δημοσιονομικής πολιτικής. Εντούτοις, η έλλειψη ενός μηχανισμού για το συντονισμό των δημοσιονομικών πολιτικών σε ολόκληρη την Ευρώπη παίζει σπουδαίο ρόλο στη σταθερότητα και βιωσιμότητα της ΟΝΕ. Στο πλαίσιο αυτό υπάρχουν δυο μεγάλες προκλήσεις που θεωρούνται πολύ σημαντικές. Θα πρέπει από τη μια πλευρά να βρεθεί το κατάλληλο μείγμα οικονομικών πολιτικών και από την άλλη να λειτουργούν οι αυτόματοι δημοσιονομικοί σταθεροποιητές. Όμως, αυτό το γεγονός από μόνο του δε συνεπάγεται πως πραγματικά θα υπάρχει μια πετυχημένη οικονομική πολιτική (McNamara 2005).

Το μόνο σίγουρο είναι πως η δημιουργία μιας δημοσιονομικής ένωσης στο πλαίσιο της ΟΝΕ είναι σήμερα μια αναγκαιότητα, η οποία έχει και ιστορικές προεκτάσεις. Όλες οι προηγούμενες νομισματικές ενώσεις, που επιβίωσαν, συνδυάζονταν πάντα με κάποια μορφή δημοσιονομικής ένωσης. Παραδείγματα τέτοιων πετυχημένων ενώσεων κατά τον 19^ο αιώνα είναι οι περιπτώσεις της Γερμανίας, της Ελβετίας, της Ιταλίας και των ΗΠΑ, ενώ αντίθετα η Σκανδιναβική Νομισματική Ένωση και η Λατινική Νομισματική Ένωση κατέρρευσαν, εξαιτίας της έλλειψης κοινής δημοσιονομικής ένωσης (McNamara 2005).

Όσον αφορά την τρέχουσα κρίση, είναι φανερό πως οι Ευρωπαίοι ηγέτες προσπάθησαν να την επιλύσουν, κυρίως, μέσω των μέτρων λιτότητας. Για αυτούς, είτε είναι ένα θέμα καθαρά ιδεολογικό, είτε έχει σοβαρές πολιτικές και οικονομικές προεκτάσεις, οι απαντήσεις που έδωσαν έχουν ταυτιστεί με την αντιλήψεις της

⁸⁵ Ένα μέρος αυτού του κεφαλαίου έχει παρουσιαστεί στο “Keynes and the Eurozone’s Crisis”, The 6th Biennial Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece & Cyprus, Organized by Hellenic Observatory, The London School of Economics and Political Science, 6-7 June, 2013.

http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/CMS%20pdf/Events/2013_PhD_Symposium/Papers%20for%20website/Maris%20Georgios.pdf

Επίσης στο “Keynes and the Eurozone’s Crisis: Towards a Fiscal Union”, 5th International Conference, The Economies of Balkan and Eastern Europe Countries in the Changed World, EBEEC 2013, Organized by Kavala Institute of Technology, Department of Accountancy and Istanbul University, Department of Economics, Istanbul, Turkey, May 9-12, 2013. Επίσης, θα δημοσιευτεί στο Sklias, P., Roukanas, S., and Maris, G. (2014) ‘Keynes and the Eurozone’s Crisis: Towards a Fiscal Union’. *Procedia Economics and Finance*, (accepted for publication).

ελεύθερης αγοράς⁸⁶. Αυτή η προσέγγιση που ταυτίζεται με την ιδεολογία του *laissez faire* έχει δημιουργήσει σοβαρές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις μέσα στα κράτη μέλη. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, η «ενεργός ζήτηση» σε κάθε χώρα που ανήκει στην περιφέρεια της Ευρώπης μειώθηκε σημαντικά, δημιουργώντας κύματα απαισιοδοξίας, ανεργία και μιζέρια. Η ΕΕ δεν ανταποκρίθηκε ικανοποιητικά στις απαιτήσεις που ανέκυψαν της κρίσης και όπως διαφαίνεται και από την ελληνική περίπτωση, σχεδόν όλες οι προσπάθειες για την επίλυση της δεν ήταν ικανοποιητικές, αφού δεν επικεντρώνονταν στο πραγματικό πρόβλημα των οικονομιών της Ευρωζώνης. Βέβαια, θα πρέπει να τονισθεί πως με βάση το μέχρι τότε θεσμικό πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης και με βάση τις αρχές του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, η αντίδραση της ΕΕ ήταν αναμενόμενη. Από την μια δηλαδή υπήρχαν σοβαρές θεσμικές ανεπάρκειες και από την άλλη ισχυρά οικονομικά κυρίως συμφέροντα που εμπόδιζαν την Ένωση να προχωρήσει στα επόμενα αξιόλογα βήματα οικονομικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης.

Η παρούσα μελέτη στοχεύει να αποδείξει πως παρά το γεγονός ότι τα τελευταία τέσσερα χρόνια έχουν αλλάξει πολλά δεδομένα στο πλαίσιο της ΕΟΔ, οι κυριότερες ευπάθειες του ευρωπαϊκού οικονομικού παραδείγματος παραμένουν, εξαιτίας του ότι τα συμφέροντα και οι προτιμήσεις των κύριων δρώντων, δηλαδή της Γερμανίας και της Γαλλίας, προς το παρόν δεν ταυτίζονται με την ιδέα είτε μιας δημοσιονομικής ένωσης, είτε μιας πολιτικής ένωσης. Σε αυτήν τη συζήτηση, βέβαια, ο John Maynard Keynes έχει πολλά να μας μάθει, καθώς ο ίδιος κατά καιρούς πρότεινε μια σειρά από εφαρμόσιμες ιδέες οικονομικής πολιτικής, οι οποίες θα παρουσιαστούν σε αυτό το κεφάλαιο. Σε αυτά τα πλαίσια σχεδόν όλες οι προσπάθειες των ευρωπαίων ηγετών να επιλύσουν την κρίση της Ευρωζώνης δεν σχετίζονται με την ανάπτυξη αποτελεσματικών πολιτικών για τα ευπαθή περιφερειακά κράτη μέλη και η ΕΕ δεν ακολουθεί σχεδόν καμία από τις ιδέες του Keynes για να ξεπεράσει την κρίση. Για αυτόν το λόγο καθώς και για άλλους που θα αναπτυχτούν σε αυτήν τη διατριβή, η πολιτική οικονομία της λιτότητας δεν παρέχει

⁸⁶ Να σημειωθεί πως έχει αναπτυχθεί μια ολόκληρη συζήτηση που δεν αναλύεται σε αυτή την διατριβή για την σημασία των ιδεών όπου για παράδειγμα η συνοχή που υπήρξε γύρω από την νομισματική πολιτική στην Ευρώπη στο τέλος της δεκαετίας του '80 οδήγησε στην δημιουργία της ΟΝΕ (McNamara 1998, 2001). Τέτοια παραδείγματα ήταν το μανιφέστο που δημοσιεύτηκε στους Economist το 1975 από την ομάδα του All Saints.

στα περιφερειακά κράτη μέλη όπως είναι για παράδειγμα η Ελλάδα επαρκείς λύσεις. Αντίθετα τα οδηγεί προς την καταστροφή. Έτσι, ένα νέο πλαίσιο για την ΕΟΔ χρειάζεται να δημιουργηθεί για να καλύψει τα κενά διακυβέρνησης.

5.4.1 Η Κεϋνσιανή επιχειρηματολογία

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική αναταραχή που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ το 2007 καταδεικνύει την αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης σε περιόδους κρίσεων, αφού οι κύριοι δρώντες των αγορών δεν μπορούν να σχηματίσουν ακριβείς αντιλήψεις σχετικά με την κατεύθυνση της οικονομίας. Με βάση αυτήν την υπόθεση ο John Maynard Keynes έχει ένα πολύ σημαντικό ρόλο να παίξει. Στα γραπτά του ο Keynes παρείχε τον χαμένο θεωρητικό σύνδεσμο ανάμεσα σε δυο πολύ σημαντικές μεταβλητές, τα επίπεδα εργασίας και οικονομικής μεγέθυνσης. Στο επίκεντρο της θεωρίας του βρίσκεται η αβεβαιότητα που επικρατεί για τις μελλοντικές οικονομικές συνθήκες (Keynes 1921). Η αβεβαιότητα όχι μόνο είναι ο κύριος λόγος για την ανισορροπία των οικονομιών, αλλά επίσης περιορίζει την ανάκαμψη από τις χρηματοοικονομικές κρίσεις. Ο Keynes πίστευε πως μια παγκόσμια οικονομική κρίση είναι πάντα πολύ πιθανή σε ένα αυτό-διαχειριζόμενο σύστημα αγοράς. Τα κράτη θα πρέπει να αναλάβουν τον κυρίαρχο ρόλο για την πραγματοποίηση μιας αποτελεσματικής και σταθερής διαχείρισης της οικονομίας όταν η παγκόσμια οικονομική ζήτηση μειώνεται. Πολλές φορές κατά τη διάρκεια των χρηματοοικονομικών κρίσεων, ακόμα και εάν τα ποσοστά των επιτοκίων (κόστος δανεισμού χρήματος) είναι πολύ χαμηλά, για διάφορους λόγους αυτές οι συνθήκες δεν οδηγούν την οικονομία στην ανάκαμψη και για αυτό η κρατική παρέμβαση στη χρηματοδότηση νέων επενδύσεων είναι αναγκαία (Keynes 1982). Τα κράτη θα πρέπει να παρέμβουν μέσω επεκτατικών δημοσιονομικών πολιτικών έτσι ώστε να συντηρήσουν την απαιτούμενη ενεργό ζήτηση στην οικονομία. Για αυτό το λόγο, θα πρέπει όταν υπάρχει οικονομική άνθηση, να έχουν πλεονασματικούς προϋπολογισμούς οι οποίοι θα γίνονται ελλειμματικοί κατά τη διάρκεια των κρίσεων. Αυτού του είδους η «κοινωνικοποίηση» των επενδύσεων είναι ένας τρόπος σταθεροποίησης της οικονομίας.

Επιπλέον, τα κράτη θα πρέπει να παίξουν το ρόλο των επενδυτών, δημιουργώντας διάφορες συνεργασίες και μηχανισμούς ανάμεσα στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα για να διασφαλίσουν την πλήρη απασχόληση στην οικονομία (Keynes 2001). Όπως υποστηρίζει ο Keynes:

«It is the policy of an autonomous rate of interest, unimpeded by international preoccupations, and of a national investment programme directed to an optimum level of domestic employment which is twice blessed in the sense that it helps ourselves and our neighbours at the same time. And it is the simultaneous pursuit of these policies by all countries together which is capable of restoring economic health and strength internationally» (Keynes 2001, σ. 366).

Στην βάση της Κεϋνσιανής προσέγγισης η κρίση θεωρείται αποτέλεσμα και της επενδυτικής αστάθειας. Εάν το κράτος δεν παρεμβαίνει ώστε να σταθεροποιήσει τη συνολική δαπάνη η οποία χρειάζεται για να σταθεροποιηθεί η οικονομία, τότε η αγορά γίνεται ασταθής καθώς οι επενδύσεις επηρεάζονται από αβέβαιες προσδοκίες σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις της οικονομικής δραστηριότητας. Σε αυτήν την περίπτωση το κράτος θα πρέπει να χρησιμοποιεί τα πλεονάσματα που περιγράψαμε παραπάνω για να παράσχει την απαιτούμενη ώθηση στην οικονομία.

Η κερδοσκοπία, δηλαδή η δραστηριότητα της πρόβλεψης της ψυχολογίας της αγοράς, αυξάνεται καθώς η οργάνωση των αγορών επενδύσεων γίνεται όλο και καλύτερη. Σύμφωνα με τον Keynes (2001, σ. 187) «Americans are apt to be unduly interested in discovering what average opinion believes average opinion to be; and this national weakness finds its nemesis in the stock market». Η λειτουργία της αγοράς έτσι ταυτίζεται με ένα «διαγωνισμό ομορφιάς» όπου το βραβείο απομένετε σε εκείνο τον διαγωνιζόμενο του οποίου οι προτιμήσεις είναι στην μέση έναντι των άλλων. Ο Keynes (2001, σ. 188) υποστηρίζει:

«Speculators may do no harm as bubbles on a steady stream of enterprise. But the position is serious when enterprise becomes the bubble on a whirlpool of speculation. When the capital development of

a country becomes a by-product of the activities of a casino, the job is likely to be ill-done. The measure of success attained by Wall Street, regarded as an institution of which the proper social purpose is to direct new investment into the most profitable channels in terms of future yield, cannot be claimed as one of the outstanding triumphs of *laissez-faire* capitalism».

5.4.2 Οι κύριες ευπάθειες στο Ευρωπαϊκό επίπεδο

Η Ευρωπαϊκή κρίση δεν είναι ένας «Μαύρος Κύκνος⁸⁷» ο οποίος εντελώς απροσδόκητα επηρέασε αρνητικά ολόκληρο το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αυτό σημαίνει πως η Ευρωπαϊκή καταιγίδα που έφερε η ΕΚΧ δεν ήταν μη αναμενόμενη. Στην Ευρωζώνη, όπως και σε κάθε νομισματική ένωση με σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες και κοινό νόμισμα, ενυπάρχουν σημαντικά ελλείμματα και ανισορροπίες εμπορίου και κεφαλαίου ανάμεσα στα κράτη μέλη. Αυτές οι ανισορροπίες μπορούν να παραμένουν για πολλά χρόνια δημιουργώντας έτσι ένα εκρηκτικό μείγμα οικονομικών συνθηκών το οποίο επιδεινώνεται εάν ταυτόχρονα δεν υπάρχουν οι κατάλληλοι θεσμικοί μηχανισμοί στήριξης, οι οποίοι θα μπορούσαν να μετριάσουν την επίδραση των διαταραχών. Για αυτό το λόγο, θεωρείται πως η κύρια ευπάθεια της Ευρωζώνης είναι μάλλον η έλλειψη ενός ευρωπαϊκού μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων, ο οποίος θα μπορούσε να καταπραΰνει τα τεράστια χάσματα εμπορίου και οικονομικών ανισοτήτων για την πλειοψηφία των περιφερειακών κρατών. Ο ευρωπαϊκός μηχανισμός διαχείρισης των οικονομικών διαταραχών μέσω του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής είναι αδύναμος και αναποτελεσματικός, και τα υπερχρεωμένα περιφερειακά κράτη μέλη έχουν λιγότερες εναλλακτικές λύσεις για τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών οικονομικής μεγέθυνσης. Κατά τη διάρκεια της διάσκεψης του Bretton Woods, ο Keynes είχε προσπαθήσει να λύσει το ίδιο πρόβλημα προτείνοντας τη δημιουργία ενός παγκόσμιου νομίσματος, τη

⁸⁷ Βλέπε Taleb (2007).

δημιουργία μιας διεθνούς νομισματικής ένωσης και επιπλέον όλων των αναγκαίων θεσμικών οργανισμών.

Παρά το γεγονός ότι οι προτάσεις για τη δημιουργία τέτοιων θεσμών είχαν γίνει πολλά χρόνια πριν, στην Ευρωζώνη δεν υπάρχει ένα τέτοιος μηχανισμός, είτε επίσημος, είτε ανεπίσημος, για την ανακύκλωση αυτών των ανισορροπιών. Για παράδειγμα, ο Eichengreen (1991) είχε προτείνει τη δημιουργία ενός συστήματος προϋπολογιστικών μεταβιβάσεων για τη δυνατότητα πιθανών ενέσεων ρευστότητας από το ένα κράτος μέλος στο άλλο. Αυτό το σύστημα συνεπάγεται επίσης τη δημιουργία ενός συστήματος πολιτικών ανακατανομής του εισοδήματος, το οποίο προϋποθέτει την ύπαρξη μιας κεντρικής δημοσιονομικής αρχής (Dibooglu και Horvath 1997). Υπάρχει δηλαδή η ανάγκη δημιουργίας ενός οικονομικού θεσμού, ο οποίος θα μπορούσε να οργανώσει όχι μόνο τη νομισματική, και τη δημοσιονομική πολιτική, αλλά και την πολιτική του προϋπολογισμού στην Ευρωζώνη (Verdun 2007b). Ο Βαρουφάκης (2012) πιστεύει πως, μέσω αυτού του μηχανισμού θα μπορούσε να επέλθει μια ανακύκλωση των δημοσιονομικών πλεονασμάτων η οποία θα μπορούσε να πάρει είτε την μορφή μεταβιβάσεων χρήματος, είτε επενδύσεων στις παραγωγικές δραστηριότητες ελλειμματικών χωρών.

Η Ευρώπη φαίνεται να υποφέρει από κάποιου είδους εμπορικής και κεφαλαιακής ανισορροπίας, η οποία είναι ουσιαστικά παρόμοια με την ανισορροπία μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας (Buzgalo 2011). Μάλιστα, όπως τονίζεται τα πλεονάσματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Κίνας και της Γερμανίας σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό (Aizenman και Sengupta 2011). Μέσα στην Ευρωζώνη έχουν επίσης δημιουργηθεί τεράστια εξωτερικά χρέη για τις περιφερειακές χώρες τα οποία έχουν περιορίσει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα αποπληρωμής τους. Αυτό το συμπέρασμα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Έτσι, συνολικά στην Ευρωζώνη, μόνο οι περιφερειακές χώρες με υψηλά ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών έχουν επηρεαστεί από την κρίση (Gros 2013) όμως το πιο ανησυχητικό στοιχείο από όλα είναι το γεγονός πως υπάρχει μια ισχυρή πολιτική απροθυμία από πολλά ευρωπαϊκά κράτη να αποτρέψουν αυτές τις ανισορροπίες και τα ελλείμματα και με αυτόν τον τρόπο να λύσουν το πρόβλημα της Ευρωζώνης.

5.4.3 Η περίπτωση της Ελλάδας

Η περίπτωση της Ελλάδας στο εγχώριο επίπεδο φαίνεται πως είναι μοναδική. Προκειμένου να εξηγήσει κανείς με όσο το δυνατόν περισσότερες λεπτομέρειες το πώς και το γιατί οδηγηθήκαμε στην ελληνική κρίση, θα πρέπει να γνωρίζει τις πτυχές τόσο του ευρωπαϊκού, όσο και του εγχώριου πλαισίου. Όσον αφορά το εγχώριο πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2007 αποφάσισε να σταματήσει την ΔΥΕ για την Ελλάδα, μια επιλογή πολιτικής η οποία ερχόταν σε αντίθεση με την τρέχουσα παγκόσμια οικονομική κρίση. Πάρα πολλοί στην Ελλάδα ήταν εκείνοι που δεν είχαν καταφέρει να προβλέψουν την επίδραση της παγκόσμιας κρίσης. Για παράδειγμα, ο Έλληνας υπουργός οικονομικών Αλογοσκούφης (2009) υποστήριζε πως ευτυχώς η Ελλάδα δεν έχει επηρεαστεί από την παγκόσμια οικονομική κρίση όσο άλλες χώρες. Όμως, ο Έλληνας πρωθυπουργός στο τέλος του 2008 αναγκάστηκε εξαιτίας των οικονομικών συνθηκών να παραδεχτεί πως το μεγάλο πρόβλημα της Ελλάδας ήταν η επίδραση που θα είχε η παγκόσμια κρίση στο ποσοστό του δημόσιου χρέους της χώρας (Eleytherotipia 2008). Εξαιτίας αυτού, η κυβέρνηση της ΝΔ δημοσίευσε τον Ιανουάριο του 2009 ένα αναθεωρημένο πρόγραμμα για τη σταθερότητα και την ανάπτυξη (Υπουργείο Οικονομικών 2009). Όμως την ίδια στιγμή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προειδοποιούσε την Ελλάδα πως το νέο πρόγραμμα σταθερότητας ήταν μη ρεαλιστικό (Council of the EU 2009). Αλλά ακόμα και τότε, κανένας δεν μπορούσε να προβλέψει το πώς η παγκόσμια οικονομική κρίση και η κρίση χρέους της Ελλάδας συνδέονταν με τη συστημική Ευρωπαϊκή κρίση της οικονομικής διακυβέρνησης.

Πριν τις εκλογές του 2009 στην Ελλάδα, η κύρια διαμάχη των δύο πολιτικών κομμάτων του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ είχε ξεκινήσει. Παρ' όλα αυτά, τα κύρια επιχειρήματα της πολιτικής καμπάνιας του μετέπειτα πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου δε στόχευαν στη δημιουργία μιας οργανωμένης στρατηγικής εξόδου από την κρίση. Σε αντίθεση, ο κ. Παπανδρέου τόνιζε στις ομιλίες του τα διάφορα οικονομικά και πολιτικά σκάνδαλα και την ανικανότητα διακυβέρνησης της ΝΔ. Εκείνη την περίοδο τα πολιτικά επιχειρήματα του ΠΑΣΟΚ βασιζόνταν στην οικονομική πολιτική του λαϊκισμού, αφού ο μετέπειτα πρωθυπουργός υπόσχονταν την υποστήριξη του εισοδήματος, την αναζωογόνηση της αγοράς, την τόνωση της

εργασίας και ταυτόχρονα τη δημοσιονομική πειθαρχία. Όλα αυτά τα βάσισε στο λαϊκιστικό σλόγκαν «λεφτά υπάρχουν».

Μετά τις εκλογές, η νέα κυβέρνηση φαινόταν πως δεν είχε αντιληφθεί ή δεν μπορούσε να αντιληφθεί τη σοβαρότητα του ελληνικού προβλήματος. Γι' αυτόν τον λόγο δεν ανέπτυξε καμία στρατηγική εξόδου από την κρίση και έτσι οι χρηματοοικονομικές αγορές πολύ γρήγορα έκλεισαν. Μόνο στις αρχές του 2010 η νέα κυβέρνηση ξεκίνησε να παίρνει κάποια μέτρα δημοσιονομικού χαρακτήρα. Παρ' όλα αυτά, αυτές οι κινήσεις της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας εκείνη την περίοδο ήταν μάλλον σπασμωδικές αφού σε πάρα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα θα πληρωνόταν ακριβά το λάθος των λαϊκιστικών εξαγγελιών του Έλληνα πρωθυπουργού. Αυτά τα ανεπαρκή και καθυστερημένα μέτρα από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ καταδεικνύουν ότι η έλλειψη μιας στρατηγικής εξόδου ήταν το κυριότερο πρόβλημα ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ. Η ουσία των μέτρων που ψηφίστηκαν εκείνη την περίοδο αποτελεί μια ακόμη ένδειξη για τον αρνητικό ρόλο και την επιρροή που είχαν οι διάφορες εργατικές ενώσεις και οι ομάδες ενδιαφερόντων στον εκσυγχρονισμό της Ελληνικής οικονομίας. Την ίδια στιγμή οι χρηματοοικονομικές αγορές, οι οποίες ήταν πλήρως ενημερωμένες για τα δομικά προβλήματα της Ελληνικής πολιτείας, δεν πίστευαν πως η Ελλάδα θα ξεπερνούσε εύκολα την κρίση.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ένα Μνημόνιο Συνεργασίας ανάμεσα στα τέσσερα μέρη (ΕΕ, ΕΚΤ, ΔΝΤ και Ελλάδα) επικυρώθηκε από το νόμο 3845/2010 στις 6 Μαΐου 2010. Αυτή η προσπάθεια διάσωσης μιας χώρας διαφέρει σε σημαντικό βαθμό από τα προηγούμενα προγράμματα του ΔΝΤ, επειδή περιλάμβανε την πραγματική εμπλοκή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και της ΕΚΤ στη διαδικασία καθώς και στην επίβλεψη των διαδικασιών πραγματοποίησης των δεσμεύσεων της ελληνικής πλευράς (Μητσόπουλος και Πελαγίδης 2012). Σε ανταπόδοση του πακέτου των 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, η ελληνική πλευρά θα έπρεπε να πάρει σκληρές αποφάσεις λιτότητας οι οποίες στην πραγματικότητα θα είχαν τρομερές χωρικές και δομικές επιπτώσεις στην Ελλάδα για να αγνοηθούν (Monastiriotis 2011).

Πολλοί οικονομικοί αναλυτές πιστεύουν ότι το μνημόνιο συνεργασίας ήταν καταστροφικό για την Ελλάδα και το αποτέλεσμα του μάλλον αβέβαιο. Πρώτον, οι δημιουργοί του προγράμματος δεν υπολόγισαν σωστά την επίδρασή που θα είχε η

μείωση του εισοδήματος στην ενεργό ζήτηση της ελληνικής οικονομίας, καθώς υπολόγισαν λάθος τους δημοσιονομικούς πολλαπλασιαστές (Standard & Poor's 2012). Δεύτερον, οι παγκόσμιες χρηματαγορές επηρέασαν τη σοβαρότητα και την επίπτωση των μέτρων λιτότητας στην Ελλάδα. Όπως υποστηρίζουν οι De Grauwe και Yuemei (2013, σ. 4), η χρονική διάρκεια και η ένταση των προγραμμάτων λιτότητας έχουν υπαγορευτεί σε σημαντικό βαθμό από την γνώμη των αγορών, παρά από μια ορθολογική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τρίτον, οι τεχνοκράτες αγνόησαν το ρόλο των εμπορικών ενώσεων των συνδικάτων και των διαφόρων ομάδων ενδιαφερόντων στην πραγματοποίηση των μεταρρυθμίσεων. Οι Karlanoglou και Rapanos (2012, σ. 17) υποστηρίζουν πως «το πιο εκπληκτικό είναι ο βαθμός στον οποίο αυτά τα χαρακτηριστικά φαίνεται να εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα και μετά την επικυριαρχία της Ελλάδας σε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής από τρεις κύριους διεθνείς οργανισμούς». Τέταρτον, οι Έλληνες πολιτικοί για ακόμα μια φορά έδειξαν μια απροθυμία συμμόρφωσης τους με τις κυριότερες μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες που πρότεινε το Μνημόνιο (Μητσόπουλος και Πελαγίδης 2012). Πέμπτο, πολλές φορές οι απαιτήσεις των υπαλλήλων του ΔΝΤ και της Ευρωζώνης για λιτότητα και ένα πιο μικρό, ευέλικτο και αποτελεσματικό κράτος μπορεί να είναι κατανοητές, αλλά προϋποθέτουν η ελληνική πολιτική κουλτούρα να αλλάξει δραματικά σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα (Skliasis και Maris 2013). Αυτή η διαπίστωση φαίνεται πως αγνοήθηκε.

Όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, το ελληνικό παράδειγμα επιβεβαιώνει πως η πολιτική και θεσμική σύγκλιση μέσα στην Ευρωζώνη αποδείχθηκε ότι ήταν πολύ πιο δύσκολη από την οικονομική σύγκλιση. Φαίνεται πως όλες οι προσπάθειες για εκσυγχρονισμό και ευρωπαϊσμό της ελληνικής πολιτείας όχι μόνο απέτυχαν να δημιουργήσουν ένα σταθερό πολιτικό και οικονομικό σύστημα στην Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα παγιοποίησαν και μονιμοποίησαν ένα ώριμο πελατειακό πολιτικό σύστημα ως το κύριο χαρακτηριστικό της Ελληνικής πολιτείας. Παρά το γεγονός ότι τα πολιτικά κόμματα αναγνώρισαν την αναγκαιότητα για μεταρρυθμίσεις και πραγματικό εκσυγχρονισμό της ελληνικής πολιτείας, εντούτοις την ίδια στιγμή υποβάθμιζαν κάθε προσπάθεια για μεταρρυθμίσεις και εκσυγχρονισμό.

5.4.4 Η Κεϋνσιανή κριτική

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες αντί να δημιουργήσουν αποτελεσματικές πολιτικές φαινόταν πως είχαν ξεχάσει το ρόλο των σχεδιαστών πολιτικής. Αυτό δε σημαίνει βέβαια πως οι προτάσεις που υποβλήθηκαν μέχρι στιγμής ήταν απόλυτα ανεπιτυχείς. Όμως, μάλλον θα έπρεπε να αναζητήσουμε τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων ο οποίος θα μπορούσε να καταλείψει το ρίσκο και τις ανισορροπίες στην Ευρωπαϊκή περιφέρεια δίκαια. Δηλαδή, η Ευρωπαϊκή κρίση ταυτίζεται με τη δημιουργία ενός κεντρικού δημοσιονομικού ευρωπαϊκού συστήματος το οποίο θα διαχέει τη μεγέθυνση και τον πλούτο πιο αποτελεσματικά και πιο ορθολογικά.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει η ανάγκη η ΕΕ να λάβει έναν πιο καθοριστικό ρόλο αναφορικά με την αναζήτηση μιας σειράς πολιτικών μέτρων, τα οποία θα μπορούσαν να μετριάσουν την αποδόμηση της Ευρωπαϊκής περιφέρειας. Παραδείγματα τέτοιων μέτρων παρουσιάζονται παρακάτω. Πρώτον, οι περιφερειακές χώρες θα πρέπει να προτείνουν την δημιουργία ενός Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Φόρων μέσω του οποίου τα διάφορα περιφερειακά ρίσκα και οι ασυμμετρίες μπορεί να διαχυθούν αποτελεσματικά. Αυτό δε σημαίνει πως τα εθνικά φορολογικά συστήματα θα πρέπει να διαλυθούν, αλλά μάλλον πως θα πρέπει να έχουν ένα συμπληρωματικό ρόλο στην ανακατανομή της ανάπτυξης ανάμεσα στις πιο αδύναμες περιφέρειες. Με αυτόν τον τρόπο, η στρατηγική φορολογικής πολιτικής, η οποία προτάθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001), θα πρέπει να επανεξεταστεί. Η ΕΕ θα πρέπει να ακολουθήσει το αμερικανικό παράδειγμα, όπου οι φόροι επιβάλλονται τόσο από το ομοσπονδιακό κράτος όσο και από τις αυτόνομες κυβερνήσεις και τις τοπικές.

Δεύτερον, θα πρέπει επίσης να προταθεί η δημιουργία ενός κοινού Ευρωπαϊκού Επιδόματος Ανεργίας. Αυτός ο μηχανισμός θα είναι ένας επίσημος μηχανισμός ανακατανομής του πλούτου της Ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής. Τα αμερικανικά επιδόματα ανεργίας είναι στην πραγματικότητα πρόγραμμα της ομοσπονδιακής κυβέρνησης το οποίο χρηματοδοτείται τόσο από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση, όσο και από τις αυτόνομες πολιτείες των ΗΠΑ. Αυτό το πρόγραμμα θα μπορούσε να συμπληρώσει τα προγράμματα ανεργίας σε κάθε κράτος μέλος. Για αυτόν τον λόγο

θα πρέπει να δημιουργηθεί επίσης και μια Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εσόδων στο πλαίσιο της Εσωτερικής Υπηρεσίας Εσόδων των ΗΠΑ, υπεύθυνη για να συλλέγει ένα συγκεκριμένο ποσοστό φόρων.

Τρίτον, οι περιφερειακές χώρες της Ευρώπης θα πρέπει επίσης να απαιτήσουν μεγάλα προγράμματα ευρωπαϊκών επενδύσεων να μεταφερθούν στην Ευρωπαϊκή περιφέρεια. Στις ΗΠΑ, τέτοιοι μηχανισμοί λειτουργούν πολύ καλά καθώς η κυβέρνηση παρεμβαίνει στις ελλειμματικές περιοχές δημιουργώντας τεράστιες στρατιωτικές βάσεις και εργοστάσια παραγωγής όπλων (Βαρουφάκης 2012). Αυτά τα Κοινά Ευρωπαϊκά Επενδυτικά Προγράμματα όχι μόνο διαφοροποιούνται πιο αποτελεσματικά ανάμεσα στις περιοχές και τους τομείς αλλά δημιουργούν επίσης τον θεμελιώδη μηχανισμό για μια πιο ισορροπημένη ανάπτυξη της Ευρωζώνης μέσω παραγωγικών επενδύσεων. Αυτό δε σημαίνει πως ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ETE) ή των Διαρθρωτικών Ταμείων (ΔΤ) θα πρέπει να αγνοηθούν. Σημαντικό ρόλο θα μπορούσε να παίξει και το ήδη προτεινόμενο Ευρωπαϊκό Σχέδιο Μάρσαλ.

Τέταρτον, η ΕΕ θα πρέπει να κινηθεί προς την αποκέντρωση των ευρωπαϊκών θεσμών. Για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απασχολεί 32.666 ανθρώπους από τους οποίους οι 21.467 δουλεύουν στις Βρυξέλλες, 3.908 στο Λουξεμβούργο, 3.524 σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και 3.767 στις τρίτες χώρες. Υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος για αυτή την περιφερειακή συγκέντρωση των υπαλλήλων; Η αποκέντρωση θα μπορούσε να βοηθήσει τα περιφερειακά κράτη να ξεπεράσουν τις αυξημένες ασυμμετρίες μέσα στην Ευρωζώνη καθώς μπορεί να λειτουργήσει ως ένας ανεπίσημος μηχανισμός ανακύκλωσης των ανισορροπιών.

Πέμπτον, θα πρέπει επίσης να δημιουργηθούν μια σειρά κυρώσεων για εκείνες τις χώρες που έχουν τεράστια πλεονάσματα. Αυτό το κεϋνσιανό επιχείρημα είναι πολύ απλό στην επιχειρηματολογία του: Αν τα πλεονάσματα των κρατών μελών υπερβαίνουν ένα συμφωνημένο επίπεδο εμπορικών συναλλαγών τότε κάθε κράτος μέλος θα πρέπει να πληρώνει κάποιο είδος φόρου αφού αυτά τα υπερβολικά πλεονάσματα επηρεάζουν την ισορροπία και τη σταθερότητα στην Ευρωζώνη. Μετέπειτα οι φόροι που θα συλλεχθούν μπορεί να επενδυθούν στις ελλειμματικές χώρες δημιουργώντας έναν ουσιαστικό μηχανισμό σταθερότητας, ο οποίος θα διαχέει το ρίσκο και τις ασυμμετρίες. Σε αυτά τα πλαίσια ήδη έχει προταθεί η

δημιουργία του φόρου των χρηματοοικονομικών συναλλαγών ή όπως αλλιώς λέγεται φόρος Tobin.

5.5 Συμπεράσματα

Παραπάνω κάναμε μια προσπάθεια ανάλυσης και κριτικής των κύριων θεσμικών μηχανισμών της Ευρωζώνης α. της ΕΚΤ και β. του ΣΣΑ. Επίσης, προσπαθήσαμε να αναλύσουμε την περίπτωση της δημοσιονομικής διακυβέρνησης της ΟΝΕ και των προβλημάτων που δημιουργεί η έλλειψη ενός κεντρικού μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων. Κατανοήσαμε πως και στα τρία αυτά επίπεδα, η ΕΕ αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις τις οποίες θα πρέπει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Είναι γεγονός πως και οι τρεις αυτοί μηχανισμοί έχουν συνεισφέρει ο καθένας με τον δικό του τρόπο στην δημιουργία και στην εμφάνιση της τρομερής σε έκταση Ευρωπαϊκής κρίσης μετά το 2009.

Από τη μια πλευρά, η ΕΚΤ έχει πάρα πολλές προκλήσεις να αντιμετωπίσει. Πρώτα από όλα θα πρέπει να εγκαταλείψει την συντηρητική και περιοριστική νομισματική πολιτική και να ακολουθήσει μια πολιτική προσανατολισμένη στην ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να γίνει πιο ελαστική και εγκαταλείψει την «one size fits all» νομισματική πολιτική η οποία φαίνεται πως έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την λειτουργία της Ευρωζώνης και έχει συμβάλει στην εμφάνιση της ΕΚΧ. Επίσης, θα πρέπει να αναλάβει την πραγματοποίηση και άλλων στόχων πέρα από αυτόν της σταθερότητας των τιμών και να αποφασίσει επιτελούν να δράσει ως δανειστής έσχατης ανάγκης προσφέροντας σταθερότητα στην Ευρωπαϊκή οικονομία. Όλα αυτά θα βοηθήσουν στην γενικότερη λογοδοσία και αξιοπιστία της γεγονός που θα αυξήσει και την δημοκρατική νομιμοποίηση της.

Από την άλλη πλευρά, το ΣΣΑ φαίνεται πως έχει αποτύχει τελείως στην επίτευξη του στόχου του, να γίνει δηλαδή εκείνος ο θεσμικός μηχανισμός που θα εξασφαλίζει την δημοσιονομική πειθαρχία στην Ευρωζώνη. Το ζήτημα των «ελεύθερων καβαλάρηδων» και της δημοσιονομικής ακαταστασίας φαίνεται πως είναι ένα καθαρά εθνικό πρόβλημα που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες όλα σχεδόν τα κράτη μέλη έχουν

παραβιάσει του κανόνες του. Όπως έχει τονίσει και ο Τσούκαλης (2004, σ. 257), «η νομισματική ένωση απαιτεί και πιο αποτελεσματικό συντονισμό των δημοσιονομικών πολιτικών, ο οποίος να υπερβαίνει τους απλούς περιορισμούς των εθνικών ελλειμμάτων και τις γενικές οικονομικές κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες είναι κατά κανόνα υπερβολικά γενικές ώστε να μπορούν να επιδράσουν επί των εθνικών πολιτικών».

Τέλος, η έλλειψη μιας κεντρικής δημοσιονομικής αρχής. Οι ευρωπαίοι ηγέτες φαίνεται πως έχουν ξεχάσει να δρουν σαν σχεδιαστές πολιτικής και δεν ακολουθούν καμία από τις κεϋνσιανές ιδέες. Ακόμα και εάν το ελληνικό χρηματοοικονομικό πρόβλημα μπορεί να μετριαστεί μέσω των πολιτικών λιτότητας και των προγραμμάτων προσαρμογής, δεν μπορεί να επιλυθεί ικανοποιητικά εάν δεν προχωρήσουμε προς μια δημοσιονομική ένωση. Για αυτό το λόγο χρειαζόμαστε μια νέα προσέγγιση στο πλαίσιο της ΕΟΔ. Χωρίς αμφιβολία, ο Keynes έχει αναμφίβολα έναν σημαντικό ρόλο να παίξει. Αυτή η παρατήρηση είναι πολύ σημαντική για το μέλλον της Ευρωζώνης, καθώς κάθε νομισματική ένωση για να επιβιώσει χρειάζεται ένα ορθολογικό σύστημα μιας κεντρικής δημοσιονομικής αρχής. Τέτοιοι μηχανισμοί ανακύκλωσης δεν υπάρχουν στην Ευρωζώνη και με αυτό τον τρόπο η κρίση θα συνεχίζει να επηρεάζει τη λειτουργία της ΕΕ.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Μια αξιολόγηση των κριτηρίων των ΑΝΠ: Η περίπτωση της Ελλάδας⁸⁸

⁸⁸ Μέρος αυτού του κεφαλαίου έχει δημοσιευτεί στο Sklias, P. and Maris, G. (2012) Reassessment of the OCA Criteria in the Euro area: the Case of Greece. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, vol. 5, no. 2, σ. 124-138.

6.1 Εισαγωγή

Η υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992 από όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής οικογένειας σήμανε το τέλος των μακροχρόνιων προσπαθειών για την δημιουργία της ΟΝΕ. Όπως έχουμε ήδη τονίσει, η ΟΝΕ ήταν αποτέλεσμα των διακυβερνητικών διαπραγματεύσεων ανάμεσα στα πιο ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη, έτσι ώστε να ξεπεράσουν τις νέες εθνικές περιφερειακές και παγκόσμιες προκλήσεις που αντιμετώπιζαν (Moravcsik 1998; Hosli 2000). Παρόλα αυτά, είκοσι περίπου χρόνια μετά, η ελληνική οικονομική κρίση έκανε ξεκάθαρα φανερό πως τόσο η αρχιτεκτονική όσο και το πολιτικό, οικονομικό και θεσμικό πλαίσιο της ΟΝΕ είναι μάλλον ένα πολύ σύνθετο και γεμάτο παγίδες περιβάλλον για τα κράτη μέλη.

Πολλά κράτη μέλη και κυρίως τα περιφερειακά παραμένουν τρωτά στις αιφνίδιες πολιτικές και οικονομικές διαταραχές οι οποίες συμβαίνουν πολύ συχνά μέσα στην Ευρωζώνη, κυρίως, εξαιτίας των συγκρουόμενων εθνικών προτιμήσεων και συμφερόντων. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος των οικονομικών πολιτικών παραμένουν στην ευθύνη των εκάστοτε κυβερνήσεων δημιουργώντας ασύμμετρες διαταραχές οι οποίες υποβιβάζουν την βιωσιμότητα της νομισματικής ένωσης (De Grauwe 2010b). Ταυτόχρονα, ολόκληρο το θεσμικό πλαίσιο της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΟΝΕ παρουσιάζει σημαντικές στρεβλώσεις, περιορισμούς και ελλείψεις, στοιχεία που θεωρούνται πως είναι αναπόσπαστο μέρος της κρίσης και τα οποία εν μέρει παρουσιάσαμε και στα προηγούμενα τμήματα της διατριβής. Το ευπαθές ευρωπαϊκό πολιτικό-οικονομικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο η τρέχουσα ελληνική κρίση αναπτύχθηκε, έχει συνεισφέρει στην μεγάλη αναταραχή που παρατηρείται αυτήν την στιγμή στην Ευρωζώνη. Η αποτελεσματικότητα αυτού του πλαισίου μπορεί εύκολα να αναλυθεί από την εφαρμογή των κριτηρίων των ΑΝΠ και από την αξιολόγηση των ευπαθειών των θεσμικών μηχανισμών της ΕΟΔ.

Όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας, η πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση μέσα στην Ευρωζώνη δεν ήταν ποτέ ικανοποιητική και η πραγματική οικονομική σύγκλιση δεν επήλθε ποτέ. Αυτό ήταν αποτέλεσμα δυο κυρίως παραγόντων, από την μια πλευρά, του ευρωπαϊκού πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης ενώ από την άλλη, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, του επιπέδου της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης της χώρας και των χαρακτηριστικών

της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας τα οποία περιελάμβαναν μεταξύ άλλων τη δημιουργία ενός μονιμοποιημένου πελατειακού συστήματος. Έτσι, η ελληνική ένταξη στην ΕΕ και στην ΟΝΕ ήταν μια καθαρά πολιτική απόφαση. Αυτή η απόφαση εξαιτίας των αναρίθμητων προβλημάτων διακυβέρνησης και δομικού χαρακτήρα στο εγχώριο περιβάλλον (Skliasis και Galatsidas 2010) ταυτόχρονα με τη συνεχιζόμενη άρνηση των ευρωπαϊκών κανόνων της νομισματικής ένωσης στο εσωτερικό της χώρας (Kosters 2010a) δημιούργησαν και δημιουργούν ένα εκρηκτικό μείγμα συνθηκών οι οποίες μακροχρόνια πιθανώς θα έχουν μια τρομερή επίπτωση τόσο στο περιφερειακό όσο και στο παγκόσμιο επίπεδο. Μακροχρόνια, αν το κόστος των προβλημάτων και των διαταραχών είναι υψηλό και τα πολιτικά κριτήρια για την ένταξη στην Ευρωζώνη δεν ικανοποιούνται, τότε η Ευρωζώνη θα κινδυνεύει να καταρρεύσει (Wyplosz 2006).

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα αναλυθεί το στρεβλό ευρωπαϊκό πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η Ελληνική κρίση αναπτύχθηκε με βάση κυρίως την θεωρία των ΑΝΠ που παρουσιάσαμε στο τρίτο κεφάλαιο. Ταυτόχρονα, θα αναλυθεί και ο ρόλος των κύριων θεσμικών μηχανισμών που θεωρείται πως είναι η άλλη όψη της κρίσης. Όπως θα υποστηριχθεί, πολλές ευρωπαϊκές περιφερειακές χώρες ανάμεσα τους και η Ελλάδα, αδυνατούν να παραμείνουν ανταγωνιστικές μέσα στο ευπαθές και μονομερές, αδύναμο πολιτικό και οικονομικό ευρωπαϊκό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν απολέσει ήδη σημαντικά στοιχεία της πολιτικής και οικονομικής τους κυριαρχίας. Όσο αυτές οι χώρες παραμένουν ανίκανες να διατηρήσουν την οικονομική τους ανταγωνιστικότητα μέσα στα πλαίσια της Ευρωζώνης και όσο καμία δομική και θεσμική βελτίωση στα πλαίσια της ΕΟΔ δεν παρατηρείται, τόσο το ευρωπαϊκό νομισματικό πλαίσιο θα μετασχηματίζεται σε μια Ευρωπαϊκή πολιτική και οικονομική παγίδα για τα ίδια τα μέλη του. Παρόλες τις προτάσεις για την αναθεώρηση του πλαισίου της ΕΟΔ παρατηρείται μια άρνηση των ευρωπαϊκών πολιτικών ηγετών να μετασχηματίσουν ριζοσπαστικά το νέο πλαίσιο αυτό εξαιτίας των ισχυρών εθνικών τους συμφερόντων το οποίο είναι επίσης αντικείμενο μελέτης αυτής της διατριβής. Ακόμα περισσότερο θα υποστηριχθεί πως, εάν ένα νέο πλαίσιο ΕΟΔ δεν δημιουργηθεί, ενδεχόμενες μελλοντικές διευρύνσεις της Ευρωζώνης θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ακόμα μεγαλύτερο κόστος και ακόμα περισσότερα προβλήματα για όλες τις χώρες της Ευρωζώνης και

όχι μόνο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η ΕΕ μπορεί να παραμένει σε ανισορροπία μακροχρόνια.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστεί, ο βαθμός εκπλήρωσης των κριτηρίων των ΑΝΠ κυρίως για την περίπτωση της Ελλάδας και ειδικότερα τα κριτήρια για την κινητικότητα εργασίας, τη διαφοροποίηση της παραγωγής, του βαθμού ανοίγματος της οικονομίας, τα κριτήρια των ομοιογενών προτιμήσεων, των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και της αλληλεγγύης. Αυτά σχετίζονται όχι μόνο με το επίπεδο της Ευρωπαϊκής οικονομικής αποτελεσματικότητας αλλά και με τις πολιτικές, οικονομικές και θεσμικές ευπάθειες του ευρωπαϊκού πλαισίου. Για αυτό το λόγο, θα αξιολογηθεί, επίσης, ο βαθμός αποδοτικότητας της ΕΚΤ και του ΣΣΑ. Θα δούμε τους λόγους για τους οποίους η πιθανότητα μελλοντικών κρίσεων αυξάνεται καθώς νέα μέλη προστίθενται στην Ευρωζώνη και στην Ευρωπαϊκή οικογένεια. Τέλος, θα γίνουν συγκεκριμένες προτάσεις για το τι θα πρέπει να περιλαμβάνει η νέα Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική.

6.2 Η εφαρμογή των κριτηρίων των ΑΝΠ στην ΟΝΕ

Η θεωρία των ΑΝΠ είναι ένα πολύ χρήσιμο πλαίσιο για την αξιολόγηση του ευρωπαϊκού νομισματικού σχεδίου. Η σπουδαιότητα και αποδοτικότητα αυτού του πλαισίου δεν επηρεάστηκε ούτε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ούτε και από τον σχηματισμό των κριτηρίων σύγκλισης. Σε αντίθεση με σπουδαίες μελέτες πάνω σε αυτό το θέμα όπως των Eichengreen (1991) και των Bayoumi και Eichengreen (1992) φαίνεται πως παραβλέφθηκε το γεγονός ότι η Ευρώπη δεν είναι μια ΑΝΠ και με αυτό τον τρόπο η δημιουργία μιας συνεκτικής και αξιόπιστης Ευρωπαϊκής πολιτικής και οικονομικής αρχιτεκτονικής απέτυχε πραγματοποιηθεί. Με αυτό τον τρόπο, η ΕΟΔ περιορίστηκε σε ανεπαρκείς και αναποτελεσματικούς πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς και στόχους πολιτικής. Τέτοιου είδους αποτυχίες, ανεπάρκειες και παραλήψεις είναι σήμερα υπεύθυνες για την ΕΚΧ.

Εφαρμόζοντας τις αρχές της θεωρίας των ΑΝΠ, οι Baldwin και Wyplosz (2006) προτείνουν έξι κριτήρια που μπορούν να δώσουν την απάντηση στο εάν μια χώρα είναι ή δεν είναι ικανή να συμμετάσχει σε μια νομισματική ένωση. Αυτά τα κριτήρια

μπορούν να βασιστούν είτε σε αμιγώς οικονομικούς παράγοντες όπως η κινητικότητα εργασίας, η διαφοροποίηση της παραγωγής και ο βαθμός ανοίγματος της οικονομίας είτε σε ευρύτερης φύσεως οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, όπως οι δημοσιονομικές μεταβιβάσεις, οι ομοιογενείς προτιμήσεις και το κριτήριο της αλληλεγγύης. Σύμφωνα με τους Baldwin και Wyplosz (2006), οι ευρωπαϊκές χώρες δεν πληρούν ούτε το κριτήριο της κινητικότητας κεφαλαίου ούτε το κριτήριο των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων. Πληρούν, μερικώς, το κριτήριο της ομογένειας των προτιμήσεων και είναι πολύ ασαφές το εάν υπάρχει μια κοινή αίσθηση αλληλεγγύης. Οι ευρωπαϊκές χώρες φαίνεται να πληρούν το κριτήριο του βαθμού ανοίγματος της οικονομίας και της διαφοροποίησης της παραγωγής. Σε αυτά τα πλαίσια, είναι πολύ εύκολο να καταλάβουμε ότι η περίπτωση της Ελλάδας αποτελεί μια αρνητική εξαίρεση σε όλα τα κριτήρια.

Μέσα στα πλαίσια της ONE υπάρχουν σοβαρές οικονομικές αποκλίσεις τόσο στο ΑΕΠ, όσο και στα επίπεδα απασχόλησης, στην παραγωγικότητα εργασίας και στο δημόσιο χρέος. Η μερική εκπλήρωση των κριτηρίων των ΑΝΠ και η μερική Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα πώς η συμμετοχή στην ONE δημιουργεί πολλές ανισοροπίες και προβλήματα για την πλειοψηφία των ευρωπαϊκών κρατών όσο η διαδικασία νομισματικής ενοποίησης παραμένει ένα πολιτικό σχέδιο βασισμένο στις εθνικές προτιμήσεις και τα συμφέροντα κάθε κράτους μέλους. Είναι φανερό πως όλα αυτά τα στοιχεία κριτικής της θεωρίας των ΑΝΠ αγνοήθηκαν από πολλούς ευρωπαϊκούς ηγέτες. Το πρώτο θέμα που σχετίζεται με τις έρευνες του Mundell για τις ΑΝΠ είναι η πιθανότητα ύπαρξης ασύμμετρων διαταραχών οι οποίες σχετίζονται με την κινητικότητα εργασίας και τις ακαμψίες μισθών. Σύμφωνα με το πλαίσιο των ΑΝΠ, πολλοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν πώς οι ΗΠΑ είναι σε πιο πλεονεκτική θέση από ότι η ΕΕ για το σχηματισμό μιας Νομισματικής Ένωσης. Και αυτό γιατί οι περιοχές των ΗΠΑ μπορούν να προσαρμοστούν πληρέστερα στις ασύμμετρες διαταραχές σε σχέση με τις αντίστοιχες της ΕΕ αφού η κινητικότητα εργασίας στην ΕΕ είναι χαμηλότερη από ότι στις ΗΠΑ (Eichengreen 1990b; Bayoumi και Eichengreen 1992). Ο Eichengreen (1990b), μάλιστα, υποστηρίζει πως στις ΗΠΑ υπάρχει ταχύτερη προσαρμογή στην αγορά εργασίας παρά στην Ευρωζώνη. Αυτό σημαίνει πως όταν μια ασύμμετρη διαταραχή συμβαίνει είτε αυτή αφορά την προσφορά είτε τη ζήτηση, στην

Ευρωζώνη τα κράτη μέλη στέκονται ανίκανα να δράσουν κατά αυτής της διαταραχής γιατί υπάρχει έλλειψη της κινητικότητας εργασίας. Έτσι, εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου της κινητικότητας εργασίας και την ύπαρξη ακαμψίας των μισθών μέσα στην Ευρωζώνη, υπάρχουν ουσιώδη όρια στην ικανότητα της ΕΕ να απορροφήσει τις αρνητικές διαταραχές προσφοράς και ζήτησης (Dibooglu και Horvath 1997).

Όπως οι υποστηρικτές της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης υποστηρίζουν εάν οι διαταραχές που επηρεάζουν τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης είναι μεταξύ τους συμμετρικές τότε τα κράτη μέλη μπορούν να δώσουν μια ενοποιημένη απάντηση στις διαταραχές γεγονός που θα έκανε το ζήτημα της απώλειας της νομισματικής αυτονομίας ασήμαντο. Αντίθετα, εάν οι διαταραχές είναι ασύμμετρες τότε η απώλεια της οικονομικής αυτονομίας είναι σημαντική και για αυτό το λόγο τα κράτη μέλη δεν θα πρέπει να προχωρήσουν στην δημιουργία της νομισματικής ένωσης (Eichengreen 1990a).

Οι διάφορες αναλύσεις δείχνουν πως οι διαταραχές αυτές είναι πιο συμμετρικές ανάμεσα στις περιφέρειες των ΗΠΑ παρά στην ΕΕ. Σύμφωνα με τον Eichengreen (1990a, σ. 13)

«These results imply that country - specific shocks are likely to remain a significant problem for the “Southern tier” of the European Community. (For these purposes, Ireland is a member of the “South” along with Portugal, Spain, Italy and Greece.) These are the countries for which the sacrifice of monetary autonomy is likely to involve significant cost. Since these are also countries with relatively high public debts, monetary unification may also involve some sacrifice of fiscal autonomy, exacerbating those costs».

Σε αντίθεση με τα κράτη που βρίσκονται στο κέντρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα περιφερειακά κράτη της Ευρωζώνης έχουν λιγότερη ικανότητα να ξεπεράσουν τις αρνητικές διαταραχές εξαιτίας των σοβαρών αδυναμιών της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής. Στην Ευρωζώνη δεν υπάρχει κανένας επίσημος ή αποδοτικός μηχανισμός να αντισταθμίσει τις αρνητικές διαταραχές. Με αυτό τον

τρόπο, η Ελλάδα καθώς και άλλες περιφερειακές χώρες όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία, αλλά ακόμα και η Ιταλία μπορούν να βρίσκονται τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο παγιδευμένες, αδυνατώντας να αντιμετωπίσουν τις καθημερινές οικονομικές προκλήσεις.

Εφαρμόζοντας το πρώτο κριτήριο των ΑΝΠ για την περίπτωση της Ελλάδας διαφαίνεται πως υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές τόσο στα σοκ της προσφοράς όσο και της ζήτησης. Αυτό γίνεται φανερό από τον Πίνακα 6.1. Από την άποψη της ομοιότητας των οικονομικών δομών των κρατών μελών της ΕΕ οι οποίες θα μπορούσαν να ελαχιστοποιήσουν την εμφάνιση και την επίπτωση των οικονομικών διαταραχών επικρατεί μια αβεβαιότητα σχετικά με το εάν αυτές οι δομές καταφέρουν να είναι αποτελεσματικές (Krugman και Obstfeld 2003). Σε συνάρτηση με το γεγονός ότι εντός της Ευρωζώνης η κινητικότητα εργασίας και οι ακαμψίες των μισθών δεν είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο (Fink και Salvatore 1999), τα κράτη μέλη δεν μπορούν να ανταποκριθούν επιτυχώς στις σοβαρές οικονομικές διαταραχές. Επίσης, είναι γεγονός πως ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη η ελαστικότητα της μετανάστευσης σε σχέση με τις περιφερειακές διαφορές μισθών είναι τουλάχιστον πέντε φορές μικρότερη από ότι στις ΗΠΑ (Eichengreen 1993a). Η Ελλάδα και η Ιταλία, το 2003, κατείχαν τους δύο τελευταίες θέσεις στο βαθμό συμμετοχής (κινητικότητα εργασίας) του εργατικού δυναμικού στην Ευρωζώνη (Angeloni *et al.* 2007). Ο Wyplosz (2006) μιλώντας για την μεγέθυνση του ΑΕΠ, τον πληθωρισμό και την ανεργία, αναφέρει πως η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα, η οποία φαίνεται να υποφέρει από ασύμμετρες διαταραχές προερχόμενες και από τους τρεις αυτούς παράγοντες. Όλα αυτά σημαίνουν πως, η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής δεν μπορεί να προσφέρει μια ικανοποιητική λύση για το ελληνικό πρόβλημα το οποίο μάλλον χειροτερεύει παρά απαλύνει.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, η Ελλάδα φαίνεται να κατέχει τα λιγότερα εφόδια για να ξεπεράσει τις ασύμμετρες διαταραχές μέσα στην Ευρωζώνη. Δεν είναι τυχαίο ότι η Ιταλία, η Ισπανία, Πορτογαλία, και η Ιρλανδία, όσον αφορά τα σοκ προσφοράς, έχουν τους χαμηλότερους συντελεστές συσχέτισης σε σχέση με την Γερμανία. Όλα αυτά παρουσιάζονταν ήδη από τις αρχές του 1990. Ο πίνακας 6.2 ο οποίος παρουσιάζει το κόστος και το όφελος για τις 12 χώρες της Ευρωζώνης είναι πολύ κατατοπιστικός. Είναι γεγονός πως η Ελλάδα η Ιρλανδία και η Πορτογαλία έχουν

τους υψηλότερους δείκτες κόστους με την Ελλάδα να έχει το χειρότερο ισοζύγιο ανάμεσα από όλες τις χώρες της ΕΕ.

Πινάκας 6.1 Συντελεστές συσχέτισης των οικονομικών σοκ

	Σοκ Προσφοράς	Σοκ Ζήτησης
Γερμανία	1	1
Γαλλία	0,54	0,35
Βέλγιο	0,61	0,33
Ολλανδία	0,59	0,17
Δανία	0,59	0,39
Ηνωμένο Βασίλειο	0,11	0,16
Ιταλία	0,23	0,17
Ισπανία	0,31	-0,07
Ιρλανδία	-0,06	-0,08
Πορτογαλία	0,21	0,21
Ελλάδα	0,14	0,19

Πηγή: Bayoumi και Eichengreen (1992)

Πίνακας 6.2 Όφελος και κόστος ανά κράτος μέλος

Χώρα	Όφελος	Κόστος
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	44.5	-1.39
Δανία	13.65	-6.47
Γερμανία	14.35	-1.81
Ελλάδα	13.25	-14.01
Ισπανία	8.95	-2.07
Γαλλία	12.95	-0.71
Ιρλανδία	38.85	-8.48
Ιταλία	9.7	-2.02
Ολλανδία	34.2	-5.14
Πορτογαλία	24.55	-10.31
Ηνωμένο Βασίλειο	10.7	-8.40

Πηγή: Gros και Thygesen (1992)

Για αυτά τα κράτη μέλη, τα υποκειμενικά και αντικειμενικά κόστη της κινητικότητας της εργασίας και οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές που υπάρχουν μέσα στην ΕΕ είναι τεράστια συγκρινόμενα με αυτά των κρατών μελών που βρίσκονται στον πυρήνα της. Όπως επισημαίνουν οι Krugman και Obstfeld (2003, σ. 626) «Οι διαφορετικές γλώσσες και οι διαφορετικές πολιτισμικές καταβολές αποθαρρύνουν την κινητικότητα της εργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών περισσότερο από ότι συμβαίνει, για παράδειγμα, μεταξύ των περιοχών των

Ηνωμένων Πολιτειών». Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και ο Eichengreen (1990b). Επίσης, εκτός από τα θέματα μεταβολών των μισθών, οι ευρωπαίοι εργάτες δεν δείχνουν πρόθυμοι να μετακινηθούν σε κάποια άλλη περιοχή της ΟΝΕ έτσι ώστε να εξαλειφτούν τα θέματα ανεργίας στην περιφέρεια της ΕΕ (Blanchard και Katz 1992). Γίνεται δηλαδή φανερό πως, ανάμεσα στα κράτη μέλη υπάρχουν σημαντικές διαφορές που αφορούν τις κυβερνητικές ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας και επηρεάζουν τον βαθμό κινητικότητας του ευρωπαϊκού εργατικού δυναμικού (Krugman και Obstfeld 2003). Για την Ελλάδα και για τις άλλες περιφερειακές χώρες που αντιμετωπίζουν τέτοιες προκλήσεις, τα ασύμμετρα σοκ, εξαιτίας της μη ύπαρξης κινητικότητας της εργασίας και των άκαμπτων μισθών, δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στη διαχείριση και στην μακροχρόνια σταθερότητα των οικονομιών τους.

Δεύτερον, ακολουθώντας το κριτήριο του Kennen για τη διαφοροποίηση της παραγωγής, μια ΑΝΠ μπορεί να δημιουργηθεί μόνο εάν τα κράτη μέλη έχουν ένα πολύ καλό επίπεδο διαφοροποιημένης παραγωγής και εξαγωγών. Εκπληρώνει η Ελλάδα το κριτήριο της διαφοροποίησης της παραγωγής; Σύμφωνα με το δείκτη διαχωρισμού του εμπορίου είναι γεγονός πως υπάρχουν σημαντικές διαφορές σε όρους αποτελεσματικότητας του εμπορίου στη νομισματική ένωση (Baldwin και Wyplosz 2006). Η Ελλάδα βρίσκεται δεύτερη πίσω από την Νορβηγία σε αυτόν τον δείκτη γεγονός που σημαίνει ότι η οικονομία της δεν είναι τόσο ολοκληρωμένη όσο οι άλλες οικονομίες της Ευρώπης και κατά συνέπεια δεν πληροί αυτό το κριτήριο. Σύμφωνα με αυτό το κριτήριο η θέση της Ελλάδας δείχνει πως η Ευρωζώνη στην ουσία θα είχε μια πολύ αρνητική επίδρασή για αυτήν. Ήδη από το 1992 οι Gros και Thygesen (1992) είχαν αναφέρει ότι από το ενδο-περιφερειακό εμπόριο μέσα στην ΕΕ μόνο τέσσερις χώρες επωφελούνται πλήρως το Βέλγιο, η Ιρλανδία, η Ολλανδία και η Πορτογαλία. Άρα, για την Ελλάδα η ένταξη στην ΟΝΕ θα της προσέφερε λίγα πλεονεκτήματα σε όρους εμπορίου και παραγωγής ενώ το κόστος συμμετοχής θα ήταν τεράστιο.

Επίσης, θα πρέπει να εξεταστεί ο βαθμός ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωζώνη. Η πλειοψηφία των ευρωπαϊκών κρατών μελών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ φαίνεται να πληρούν αυτό το κριτήριο αφού έχουν υψηλά ποσοστά εξαγωγών και εισαγωγών ως προς το ΑΕΠ. Όμως ξανά η Ελλάδα φαίνεται να είναι

μια εξαίρεση. Σύμφωνα με το Statistical Annex of European Economy (2005), η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο μέσο όρο εξαγωγών και εισαγωγών σε σχέση με το ΑΕΠ της με ποσοστό μόλις στο 25.5%. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, ο μέσος όρος της Ιταλίας είναι 27.9%, της Πορτογαλίας είναι 36.2%, της Βουλγαρίας είναι 65.9% και της Τουρκίας 36.5%. Άρα στην ΟΝΕ υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα κράτη μέλη σε σχέση με την ικανότητα κάθε κράτους μέλους να ξεπεράσει τις διάφορες εξωτερικές διαταραχές. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα δεδομένα αποδεικνύουν πως υπάρχει σημαντική απόσταση από τα άλλα κράτη μέλη γεγονός που υποθάλλει τη μακροχρόνια βιώσιμη συμμετοχή της χώρας στην ΟΝΕ.

6.3 Θεσμικές και πολιτικές ευπάθειες

Η θεωρία των ΑΝΠ προϋποθέτει τρία ακόμα κριτήρια για την αξιολόγηση της ικανότητας κάθε κράτους να συμμετέχει στη νομισματική ένωση. Όμως, οι ομοιογενείς προτιμήσεις, οι δημοσιονομικές μεταβιβάσεις και το κριτήριο της αλληλεγγύης δεν σχετίζονται μόνο με την Ευρωπαϊκή οικονομική αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα αλλά και με τις θεσμικές και πολιτικές ευπάθειες που μπορούν να παρατηρηθούν στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως θα αποδειχτεί, αυτές οι πολιτικές και θεσμικές ευπάθειες στο ευρωπαϊκό επίπεδο επηρεάζουν άμεσα την αποτελεσματικότητα των κρατών μελών που συμμετέχουν στην Ευρωζώνη και κυρίως την αποτελεσματικότητα των περιφερειακών κρατών. Χώρες όπως η Ελλάδα δεν μπορούν να υποστηριχθούν από το υφιστάμενο πολιτικό και θεσμικό ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Σύμφωνα με το κριτήριο της ομοιογένειας των προτιμήσεων, εάν μια οικονομική κρίση κάνει την εμφάνισή της, η νομισματική ένωση θα πρέπει να προτείνει κοινές δράσεις για το πώς θα επιλυθεί η κρίση στη βάση της ομοιογένειας των προτιμήσεων από τις ίδιες τις χώρες. Όμως το πρόβλημα είναι το εξής: Μοιράζονται τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη κοινές προτιμήσεις ή τουλάχιστον τις ίδιες προτεραιότητες, έτσι ώστε να ξεπεραστούν οι διάφορες κρίσεις ή οι οικονομικές διαταραχές που συμβαίνουν σχεδόν καθημερινά στο ευρωπαϊκό επίπεδο; Η τρέχουσα Ευρωπαϊκή κρίση και ειδικότερα η περίπτωση της Ελλάδας αποδεικνύει

πως, μάλλον, μέσα στην ΟΝΕ δεν υπάρχουν κοινές απόψεις για το πώς θα επιλυθεί η κρίση αφού τα οικονομικά συμφέροντα και οι προτιμήσεις των κρατών μελών επηρεάζουν τόσο τις διαπραγματεύσεις όσο και τα πλαίσια των συμφωνιών. Τα τελευταία χρόνια, οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν προσπαθήσει να αντισταθμίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της παγκόσμιας κρίσης πάνω σε ένα «μονόπλευρο» πλαίσιο διακυβερνητικού μάλλον χαρακτήρα βασισμένο, κυρίως, σε όρους εθνικών συμφερόντων. Σε αυτό το πλαίσιο η Ελλάδα, η οποία δεν μπορεί να ασκήσει έτσι και αλλιώς ανεξάρτητη νομισματική πολιτική, έπειτα από την παρέμβαση του ΔΝΤ, και εξαιτίας των υψηλών ελλειμμάτων και των χρεών της, δεν μπορεί να ασκήσει ούτε δημοσιονομική πολιτική. Πως περιμένουμε μια χώρα να αντιμετωπίσει την κρίση εάν δεν έχει τη δυνατότητα άσκησης ούτε νομισματικής ούτε δημοσιονομικής πολιτικής; Έτσι, η ύπαρξη μεγάλων ανισορροπιών και αποκλίσεων ανάμεσα στα κράτη του κέντρου και της περιφέρειας όπως για παράδειγμα οι διαφορές στα ποσοστά του ΑΕΠ, στα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στα δημόσια χρέη, στα δημόσια ελλείμματα, στον πληθωρισμό εκτός του ότι συνεισφέρουν στη δημιουργία ενός εκρηκτικού πολιτικού και οικονομικού περιβάλλοντος μέσα στην ΟΝΕ, δεν προσφέρουν το κατάλληλο πλαίσιο ικανοποίησης του κριτηρίου της ομοιογένειας των προτιμήσεων.

Με αυτό τον τρόπο, το ευρωπαϊκό πλαίσιο μετασχηματίζεται σε μία πολιτική και οικονομική παγίδα αφού ούτε και οι κύριοι θεσμοί της ΕΕ φαίνεται να λειτουργούν αποτελεσματικά. Ο πιο σημαντικός από αυτούς τους θεσμούς, η ΕΚΤ έχει αναπτυχθεί για να εξυπηρετεί μία νομισματική ένωση με μάλλον ένα περιορισμένο αίσθημα αλληλεγγύης (Bindseil 2001). Όταν ένα οικονομικό σοκ συμβαίνει εντός της Ευρωζώνης είτε αυτό αφορά την προσφορά, είτε την ζήτηση τότε η αποτελεσματικότητα της ΕΚΤ μειώνεται. Η αποτελεσματικότητά της μειώνεται ακόμα περισσότερο, όταν οι αποφάσεις της ΕΚΤ στο νομισματικό πεδίο αφορούν κράτη με διαφορετικές ανάγκες και διαφορετικές προτεραιότητες. Στην περίπτωση μας, είναι φανερό πως πολύ πριν από την κρίση ή και κατά τη διάρκεια της τα διάφορα περιφερειακά κράτη της Ευρωζώνης είχαν ανάγκη από συγκεκριμένες νομισματικές πολιτικές τις οποίες η ΕΚΤ δεν μπορούσε να προσφέρει. Όπως δηλαδή ο De Grauwe (2009b) υποστηρίζει, το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ θα έπρεπε να προβεί σε άμεσες διορθωτικές κινήσεις και να υποστηρίξει τα διάφορα

περιφερειακά κράτη όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Ισπανία. Όμως δυστυχώς, όπως υποστηρίχτηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, τέτοιες λεπτομέρειες δεν αποτελούσαν αντικείμενο επίλυσης είτε της ΕΚΤ είτε του ΣΣΑ (Heipertz και Verdun 2010). Ούτε βέβαια περιλαμβάνονταν στο πλαίσιο ανάλυσης των κυρίαρχων μονεταριστικών οικονομικών τα οποία διαμόρφωσαν το πλαίσιο λειτουργίας της ΟΝΕ πριν την κρίση (De Grauwe 2010b). Επιπλέον, η ΕΚΤ δεν είχε καν τη δυνατότητα διάσωσης ενός κράτους μέλους από τη χρεοκοπία. Όλα τα παραπάνω ήταν ουσιαστικά μέρος της στρεβλής αρχιτεκτονικής καθώς και του μεροληπτικού χαρακτήρα της ΟΝΕ. Ένας μεροληπτικός χαρακτήρας που ασφαλώς δεν οφείλονταν στην άγνοια των κινδύνων αλλά κυρίως στα συγκεκριμένα συμφέροντα-προτιμήσεις των κρατών μελών που έκαναν δυνατή τη δημιουργία μιας ΟΝΕ κομμένης και ραμμένης πάνω τους. Όλες οι παραπάνω διαπιστώσεις δημιουργούν ουσιαστικούς κινδύνους για τη μακροχρόνια ισορροπία και βιωσιμότητα της Ευρωζώνης (Buiter 1999).

Από την άλλη, το ΣΣΑ υιοθετήθηκε ως ένα από τα κύρια θεσμικά εργαλεία για την σταθερότητα και τη μεγέθυνση στην Ευρωζώνη προκειμένου να δημιουργηθούν όρια στη δημοσιονομική αυτονομία των κρατών μελών και να σταματήσουν τους λεγόμενους «ελεύθερους καβαλάρηδες», (Horstmann και Schneider 1994). Όμως από ότι φαίνεται, δεν είναι ο κατάλληλος μηχανισμός για την αντιμετώπιση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων γιατί δεν μπορεί να κάνει διαχωρισμό των ελλειμμάτων που υπάρχουν σε περιόδους κρίσης και των ελλειμμάτων που υπάρχουν σε περιόδους σταθερότητας (Scharpf 2011). Επίσης, γιατί όπως έγινε φανερό από την Γάλλο-Γερμανική περίπτωση εξαίρεσης από την ΔΥΕ, η ευθύνη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι περιορισμένη. Ακόμα, γιατί είναι προφανές πως ενώ το Σύμφωνο έχει τη λέξη ανάπτυξη στον τίτλο του δεν προσφέρει ουσιαστικά καμία δυνατότητα για ανάπτυξη, ενώ αντίθετα, είναι υπέρμετρα περιοριστικό (McNamara 2005). Για αυτό το λόγο, όχι μόνο χώρες όπως η Ελλάδα, δεν έχουν κανένα κίνητρο να συμμορφωθούν με τους συμφωνημένους κανόνες του αλλά φαίνεται πως και αυτές οι χώρες έχουν παγιδευτεί στους ευπαθείς κανόνες του. Αυτό το γεγονός ασφαλώς και επηρεάζει την ισορροπία και την ανάπτυξη σε ολόκληρη την Ευρωζώνη.

Η πιο σημαντική βέβαια αδυναμία του ΣΣΑ προέρχεται από την πολιτική διάσταση της ΔΥΕ η οποία διαδικασία παραβλέφθηκε όχι μόνο από την Ελλάδα, την Πορτογαλία ή την Ισπανία αλλά, επίσης, από την Γαλλία και την Γερμανία (Leblond 2006; Heipertz και Verdun 2007b). Είναι δηλαδή πολύ δύσκολο σε πολιτικό επίπεδο να κατηγορήσεις τα αλλά κράτη μέλη για τα υπερβολικά ελλείμματα τους όταν εσύ ο ίδιος δεν ακολουθείς τους κανόνες. Αυτή η πολιτική διάσταση ήταν η ίδια η οποία έδωσε στην Ελλάδα τη δυνατότητα να γίνει μέλος της Ευρωζώνης αφού η αποδοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ το 2001 έγινε στην βάση στρεβλών δημοσιονομικών αποδόσεων (Kosters 2010b). Πολύ χαρακτηριστική είναι η φράση του Leblond (2006, σ. 986) ο οποίος σχετικά με την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη αναφέρει: «θεωρούνταν πάντα περισσότερο μια πολιτική απόφαση παρά μια οικονομική». Άρα η ελαστικότητα των κριτηρίων, είτε αυτή είχε μια πολιτική χροιά είτε όχι, έκανε το ΣΣΑ ακόμα πιο τρωτό και ευάλωτο. Σε αυτά δεν θα πρέπει να ξεχνάμε βέβαια πως, η δημοσιονομική πειθαρχία των κρατών μελών φαίνεται να είναι ένα καθαρά εθνικό θέμα το οποίο επηρεάζεται περισσότερο από την οικονομική κουλτούρα των κρατών παρά από τους επιβαλλομένους κανόνες.

Επίσης, η ΕΕ δεν έχει αναπτύξει κανένα μηχανισμό (επίσημο ή ανεπίσημο) δημοσιονομικών μεταβιβάσεων. Είναι γεγονός πως σε περίπτωση ύπαρξης διαφορετικών οικονομικών κύκλων μέσα στην ΟΝΕ και εξαιτίας των περιορισμών που υφίστανται τα κράτη στο δημοσιονομικό επίπεδο, η δημιουργία ενός μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων, όπως αναλύσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι κάτι παραπάνω από αναγκαιότητα (Sala-i-Martin και Sachs 1991; Eichengreen 1994; McKay 1999; Crowley 2001; Wildasin 2002). Όμως, η ΕΕ εξαιτίας των περιορισμένων δυνατοτήτων φορολόγησης δεν μπορεί να έχει τον ρόλο που μπορεί να παίζουν οι ΗΠΑ καθώς δεν υπάρχει ένα ολοκληρωμένο σύστημα δημοσιονομικών μεταβιβάσεων όπως υπάρχει στις ΗΠΑ⁸⁹ (Krugman και Obstfeld 2003). Σύμφωνα με τους Krugman και Obstfeld (2003), στις ΗΠΑ οι φτωχότερες σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα πολιτείες δέχονται αυτομάτως ενίσχυση από την Washington με την μορφή κοινωνικών παροχών και άλλων

⁸⁹ Σχετικά με τον ρόλο του μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων στις ΗΠΑ, βλέπε Sala-i-Martin και Sachs (1992).

ομοσπονδιακών μεταβιβαστικών πληρωμών, η οποία προέρχεται από τους φόρους που καταβάλλουν οι άλλες πολιτείες.

Ακόμα περισσότερο στην ΟΝΕ, φαίνεται πως δεν υπάρχει έλλειψη μόνον ενός μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων αλλά υπάρχει και έλλειψη ενός μηχανισμού συντονισμού ανάμεσα στις δημοσιονομικές και νομισματικές αρχές. Έτσι, η ΕΕ χρειάζεται έναν οικονομικό θεσμό ο οποίος θα μπορούσε να οργανώσει και να συντονίσει τόσο τις νομισματικές όσο και τις δημοσιονομικές πολιτικές της Ευρωζώνης. Ενός είδους οικονομικής κυβέρνησης⁹⁰. Αυτό το χαρακτηριστικό στην ΕΕ σε αντιδιαστολή με τις ΗΠΑ δεν υπάρχει. Επίσης, όπως αναφέρει ο Jonaonics (2005, σ. 60) δεν υπάρχουν «αυτοματοποιημένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις ως μηχανισμοί ισορροπίας». Αντίθετα, αυτό που υπάρχει είναι μια ισχυρή πολιτική απροθυμία σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη να επιτρέψουν την δημιουργία μηχανισμών συντονισμού και οικονομικής διακυβέρνησης. Όλα αυτά, εμποδίζουν παρά προωθούν την αποτελεσματική και αποδοτική λειτουργία των αγορών (Gillingham 2003). Κάτω από αυτές τις συνθήκες και όσο δεν υπάρχουν τέτοιοι μηχανισμοί για να περιοριστούν οι αρνητικές επιπτώσεις των διαταραχών, οι αποκλίσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ευρωζώνης διευρύνονται επικίνδυνα (De Grauwe 2010a).

Οι παραπάνω ευπάθειες θεωρούνται σημαντικά στοιχεία της αναποτελεσματικότητας του πλαισίου της ΕΟΔ. Όσο η Γερμανία και οι άλλες χώρες του πυρήνα της Ευρωζώνης έχουν τη δυνατότητα να προωθούν τις δικές τους οικονομικές πολιτικές, όχι μόνο οι οικονομικές αποκλίσεις μέσα στην Ευρωζώνη θα συνεχίσουν να υπάρχουν αλλά και πολλές περιφερειακές χώρες, όπως η Ελλάδα, θα παραμένουν σχεδόν πάντα παγιδευμένες σε αυτό το ατελές και μη ολοκληρωμένο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της ΕΟΔ. Ο Feldstein (1997b, σ. 41) ξεκάθαρα είχε τονίσει πως οι: «Οι πολιτικοί ηγέτες φαίνεται ότι είναι έτοιμοι να αγνοήσουν αυτές τις δυσμενείς επιπτώσεις [...] παρά το ότι μια τέτοια πολιτική συχνά παρουσιάζεται ως μια μέθοδος για να περιοριστεί η ενδοευρωπαϊκή σύγκρουση τελικά μπορεί να έχει το αντίθετο αποτέλεσμα». Πράγματι, ο Feldstein φαίνεται πως είχε δίκιο αφού εν τέλει, αυτές οι ελλείψεις οδηγούν ουσιαστικά σε σύγκρουση παρά σε ισορροπία. Πως όμως μπορεί να ερμηνευτεί η παραπάνω συμπεριφορά; Ο φιλελεύθερος

⁹⁰ Η δημιουργία μιας οικονομικής κυβέρνησης ήταν αρχικά ιδέα των Γάλλων Σοσιαλιστών.

διακυβερνητισμός μάλλον δίνει μία απάντηση (Moravcsik 1993a) και ειδικότερα ο εμπεδωμένος φιλελεύθερος διακυβερνητισμός, όπου οι επιδιώξεις των πιο ισχυρών εθνών κρατών μέσα στην Ευρωζώνη επηρεάζονται από ισχυρούς κοινωνικό-οικονομικούς δρώντες (Talani 2005). Όπως η Talani (2007, σ. 299) πιστεύει: «Ο διακυβερνητισμός θα μπορούσε να προβλέψει ότι το συμφέρον των πιο ισχυρών κρατών μελών υπερέχει έναντι εκείνου των μικρότερων κρατών». Αυτό σημαίνει πως δεν είναι ακραίο να υποθέσουμε πως τις δυο τελευταίες δεκαετίες συγκρούσεις συμφερόντων μπορούν να παρατηρηθούν ανάμεσα στα ισχυρά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Tombazos 2011).

Συμπερασματικά, η παραπάνω ανάλυση μας έδειξε πως:

- Το μοντέλο Ευρωπαϊκής πολιτικής και οικονομικής διακυβέρνησης είναι ανεπαρκές με πολλά ελαττώματα και ευπάθειες.
- Το πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της Ευρωζώνης είναι περισσότερο συγκρουσιακό και σύνθετο από ότι αρχικά φαινόταν.
- Δεν παρατηρείται καμία ικανή πολιτική κίνηση για να αλλάξει το προαναφερόμενο ανεπαρκές σύστημα το οποίο θα έδινε σε χώρες όπως στην Ελλάδα το δικαίωμα να ξεπεράσουν τα διάφορα προβλήματα τους.
- Οι μικρές περιφερειακές χώρες της Ευρωζώνης, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα, δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα πιο σημαντικά πολιτικά και οικονομικά εργαλεία που έχουν αναπτυχθεί στο ευρωπαϊκό πλαίσιο έτσι ώστε να ξεπεράσουν τα συνηθισμένα ή τα έκτακτα οικονομικά και πολιτικά σοκ που αντιμετωπίζουν. Με αυτό τον τρόπο παραμένουν παγιδευμένες στο ευρωπαϊκό πλαίσιο.
- Αυτές οι χώρες, όπως και η Ελλάδα δεν εκπλήρωναν αρχικά τα κριτήρια του Μάαστριχτ για την συμμετοχή τους στην Ευρωζώνη. Έτσι, η απόφαση ένταξης ήταν ξεκάθαρα μια πολιτική απόφαση.

6.4 Η πρόκληση της διεύρυνσης της ΟΝΕ

Η ελληνική κρίση έχει αναλυθεί μέχρι τώρα ως αποτέλεσμα βεβιασμένων πολιτικών αποφάσεων στην βάση των εθνικών συμφερόντων, μη ολοκληρωμένων ευρωπαϊκών θεσμών διακυβέρνησης καθώς και ως αποτέλεσμα άλλων πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων εντός της Ευρωζώνης. Όμως, εάν έτσι είναι η κατάσταση, τι θα γίνει στην περίπτωση διεύρυνσης της ΟΝΕ; Η διευρυμένη Ευρωζώνη θα αποκτήσει τα χαρακτηριστικά μιας ΑΝΠ ή η διεύρυνση θα οδηγήσει σε μεγαλύτερες αποκλίσεις; Σύμφωνα με τον De Grauwe (2009b), αν ο βαθμός ανάπτυξης των εμπορικών ροών χρησιμοποιηθεί ως κριτήριο για την άριστη επιλογή του μεγέθους της ΟΝΕ τότε τα δώδεκα κράτη μέλη φαίνεται να είναι ένας ιδανικός αριθμός. Όμως, ο βαθμός ανάπτυξης των εμπορικών ροών ασφαλώς και δεν είναι το μοναδικό κριτήριο. Για αυτό θα πρέπει να αναλύσουμε και τον βαθμό της ασυμμετρίας των διαταραχών. Το αισιόδοξο σενάριο αναφέρει πως όσον αφορά τους συντελεστές συσχέτισης των διαταραχών ζήτησης και προσφοράς πολλές χώρες της Κεντρικής Ευρώπης παρουσιάζουν ομοιότητες με τους συντελεστές συσχέτισης των κρατών μελών της Ευρωζώνης (Korhonen και Fidrmuc 2001). Επίσης, είναι πιθανό η διαδικασία ολοκλήρωσης των χωρών αυτών να επιταχυνθεί μετά την είσοδό τους στην Ευρωζώνη (Fidrmuc 2004).

Από την άλλη πλευρά όμως, η πλειοψηφία των σχετικών ερευνών που έχει πραγματοποιηθεί αποδεικνύει πως αυτές οι νέες χώρες είναι τόσο αποδοτικές όσο και οι ευρωπαϊκές περιφερειακές χώρες (Fidrmuc και Korhonen 2006). Εάν αυτό είναι το απαισιόδοξο σενάριο, θα πρέπει τουλάχιστον να ανησυχούμε για το μέλλον και τη μακροχρόνια ισορροπία και βιωσιμότητα της Ευρωζώνης. Οι Horvath και Ratfai (2004) υποστηρίζουν ότι, οι οικονομικές διαταραχές ανάμεσα στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία από τη μια πλευρά και την Τσεχία, τη Σλοβακία, την Πολωνία, την Ουγγαρία, τη Σλοβενία, την Εσθονία, τη Λετονία και τη Λιθουανία είναι μη συσχετιζόμενες. Μπορεί επίσης να τεκμηριωθεί πως, ανάμεσα στις υποψήφιες χώρες υπάρχουν τρομερές ασυμμετρίες και αποκλίσεις στους οικονομικούς κύκλους (Fidrmuc και Korhonen 2003). Μόνο η Ουγγαρία και η Εσθονία είναι ικανές να συμμετέχουν στην Ευρωζώνη, χωρίς ουσιαστικά μεγάλο κόστος. Από την άλλη, τεκμαίρεται πως ανάμεσα σε αυτές τις χώρες όχι μόνο

υπάρχουν σοβαρές διάφορες στο βαθμό συσχέτισης αλλά και πως οι αποκλίσεις καθώς περνούν τα χρόνια μεγαλώνουν (Darvas και Szapary 2008). Σε μια πρόσφατη έρευνα υποστηρίχθηκε πως, η συμμετρία των σοκ προσφοράς και ζήτησης ανάμεσα στα παλιά και στα νέα κράτη μέλη δεν θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη (Mikek 2009). Έτσι, μπορεί να ειπωθεί πως μια ενδεχόμενη διεύρυνση της Ευρωζώνης θα μπορούσε να δημιουργήσει μακροχρόνια περισσότερα κόστη και προβλήματα παρά πλεονεκτήματα όχι μόνο για τις νέες χώρες αλλά και για την Ευρωζώνη γενικότερα.

Σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, θα πρέπει να είναι κανείς πολύ προσεκτικός σχετικά με το θέμα της διεύρυνσης της Ευρωζώνης, ίσως και της ίδιας της ΕΕ. Είναι φανερό και με βάση την παραπάνω ανάλυση πως, υπάρχουν σοβαρές θεσμικές ελλείψεις που δεν βοηθούν στον μετριασμό τόσο των ασύμμετρων διαταραχών όσο και στην επίπτωση που θα έχουν αυτές στις οικονομίες των κρατών μελών. Η μόνη αξιόπιστη λύση έως τώρα φαίνεται να είναι η αναμόρφωση των αγορών εργασίας καθώς και η ευκαμψία των μισθών και των τιμών. Οι μονομερείς και μονόπλευρες πολιτικές αποφάσεις θα πρέπει να αποφευχθούν. Το ευρωπαϊκό πλαίσιο έχει μετασηματιστεί σε μια μεγάλη παγίδα για την πλειοψηφία των κρατών μελών του και αυτό θα πρέπει να παρθεί σοβαρά υπόψη για το μέλλον. Μέχρι στιγμής φαίνεται πως έχουμε λίγους λόγους να πιστεύουμε πως τα μελλοντικά κράτη μέλη είναι σε καλύτερο επίπεδο σε σχέση με τις περιφερειακές χώρες της ΕΕ. Οι περισσότερες από τις χώρες που προτίθενται να ενταχθούν στην νομισματική ένωση φαίνεται πως δεν έχουν τους απαραίτητους μηχανισμούς για να ανταπεξέλθουν στις αυξανόμενες προκλήσεις που εμφανίζονται στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, εξαιτίας των τεράστιων αποκλίσεων. Στο μέλλον, ίσως, αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα όπως η Πορτογαλία, η Ισπανία, και η Ελλάδα.

6.5 Τι χρειάζεται να γίνει;

Ακόμα και σήμερα, οι έως τώρα λύσεις που συμφωνήθηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την ελληνική κρίση, δεν φαίνεται να αντιμετωπίζουν τα σοβαρά συστημικά και δομικά προβλήματα της Ευρωζώνης και τα πραγματικά αίτια της κρίσης. Έτσι, δεν έχει δημιουργηθεί ακόμα ένα επαρκές αξιολογικό πλαίσιο για την

επίλυση των πραγματικών αιτιών αυτής της κρίσης. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν συγκεκριμένα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα που επηρεάζουν αυτές τις αποφάσεις. Για αυτό το λόγο, όλες σχεδόν οι προτεινόμενες λύσεις α) αφορούν αποκλειστικά την ελληνική περίπτωση β) δεν προτείνουν παρά ελάχιστες βελτιώσεις στο δομικό και θεσμικό πλαίσιο της ΕΟΔ γ) οι ευρωπαίοι ηγέτες φαίνεται είτε πως έχουν αποτύχει να κατανοήσουν τα πραγματικά αίτια της κρίσης είτε πως έχουν σοβαρούς λόγους για να μην αναθεωρήσουν το παρωχημένο πλαίσιο της ΕΟΔ. Όμως τι χρειάζεται να γίνει;

- *Αποτελεσματικοί θεσμοί διακυβέρνησης*

Ήδη από το 1991, ο Barry Eichengreen (1991) έγραφε πως, η δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης στην Ευρώπη θα συνδυαστεί με σοβαρά περιφερειακά προβλήματα. Αυτό δημιουργεί την ανάγκη να δημιουργηθούν εκείνοι οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί οι οποίοι είναι αναγκαίοι για την ομαλή λειτουργία μιας νομισματικής ένωσης. Η απουσία αυτών των θεσμών, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, είναι μια πολύ σοβαρή πρόκληση αφού διαφορετικά η Ευρωζώνη θα είναι μια πολύ ευάλωτη κατασκευή. Δυστυχώς, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, όχι μόνο παρατηρείται η απουσία αυτών των θεσμών αλλά και αυτοί που έχουν δημιουργηθεί δεν επαρκούν για την ομαλή λειτουργία της Ευρωζώνης. Ακόμα και η ΕΚΤ δημιουργεί σοβαρά προβλήματα αφού η «one size fits all» πολιτική της εξαιτίας των μεγάλων ασυμμετριών και αποκλίσεων που παρατηρούνται στην Ευρωζώνη δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε όλα τα επίπεδα πολιτικής της. Άρα, η δημιουργία πιο αποδοτικών πολιτικών και οικονομικών θεσμών έτσι ώστε να βελτιωθεί η ΕΟΔ είναι η πρώτη αναγκαιότητα.

- *Εναλλακτικοί Μηχανισμοί Προσαρμογής (ΕΜΠ)*

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρουσιάσαμε μια σειρά από τέτοιες προτάσεις για την δημιουργία άμεσων ή έμμεσων εναλλακτικών μηχανισμών προσαρμογής. Ο Eichengreen, είχε εδώ και σχεδόν δυο δεκαετίες προτείνει ένα μηχανισμό μεταβιβάσεων που θα μπορούσε να προσφέρει ρευστότητα στις χώρες. Αυτό

σημαίνει πως ουσιαστικά χρειάζεται να δημιουργηθεί ένα σύστημα ανακατανομής που συνεπάγεται την αναγκαιότητα σύστασης μιας κεντρικής δημοσιονομικής αρχής (Dibooglu και Horvath 1997). Άρα, δημιουργείται η ανάγκη για έναν οικονομικό θεσμό που θα οργανώσει όχι μόνο την νομισματική πολιτική αλλά και τη δημοσιονομική στο επίπεδο της Ευρωζώνης αλλά και να προσφέρει την κατάλληλη ανακατανομή με τέτοιο τρόπο ώστε να αντισταθμίζονται οι ασύμμετρες διαταραχές και να εξασφαλίζεται η ισόρροπη ανάπτυξη στην ΟΝΕ. Δυστυχώς, ακόμα και σήμερα δεν υφίσταται ένας τέτοιος θεσμός στην ΕΕ. Ως εκ τούτου, η δημιουργία εναλλακτικών μηχανισμών προσαρμογής είναι άλλη μια αναγκαιότητα.

- *Το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο (ENT)*

Το ENT καθώς και μια ενδεχόμενα Κοινή Αγορά Ευρώ-Ομολόγων είναι επίσης δυο πολύ σημαντικές λύσεις για την Ευρωζώνη. Θα μπορούσε, επίσης, να δημιουργηθεί ένα πιο ξεκάθαρο πλαίσιο, δημοσιονομικής εποπτείας των κρατών μελών.

- *Πολιτική Ένωση*

Το εάν η πολιτική ένωση θα έπρεπε να είχε προηγηθεί ή όχι από την νομισματική ένωση ήταν ένα ζήτημα το οποίο ανέκυψε εξαιτίας της Γαλλογερμανικής διαμάχης. Η Γαλλική προσέγγιση στα πλαίσια της *gouvernement economique* ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τη γερμανική θέση του ότι η νομισματική ένωση θα έπρεπε να προηγηθεί της πολιτικής ένωσης (Dyson και Featherstone 1999). Μια πολιτική ένωση θα μπορούσε να είναι το τελικό αποτέλεσμα της διαδικασίας ενσωμάτωσης εντός της ΟΝΕ, στο βαθμό που αυτή ακριβώς η έλλειψη συνιστά την πιο σημαντική ευπάθεια της Ευρωζώνης (De Grauwe 2006; De Grauwe 2008; De Grauwe 2009c). Η πολιτική ένωση καθιστά την παραμονή στην Ευρωζώνη πιο ομαλή και μειώνει τις διάφορες ασυμμετρίες που πηγάζουν από τις πολιτικές διαμάχες (De Grauwe 2009a). Όμως, είναι ξεκάθαρο πως υπάρχει έλλειψη αυτού του στοιχείου που ο De Grauwe ονομάζει «Deep Variable» και το οποίο σχετίζεται με το κριτήριο της αλληλεγγύης άμεσα και έμμεσα

(De Grauwe 2009c). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Μια ένωση στην οποία τα κράτη μέλη δείχνουν μηδενική αλληλεγγύη για την τύχη των άλλων κρατών δεν μπορεί να ελπίζει σε μια εύλογη πιθανότητα επιβίωσης» (De Grauwe 2006, σ.723)

6.6 Συμπεράσματα

Σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, δεν είναι προφανής ο βαθμός στον οποίο το υπόβαθρο εντός της ΟΝΕ είναι στέρεο και μπορεί να δημιουργήσει ένα αξιόλογο και αξιόπιστο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον για τα κράτη μέλη της. Η δημιουργία της ΟΝΕ βασίστηκε όχι μόνο στην ικανότητα κάθε χώρας να συμμετέχει σε αυτήν αλλά και σε πολιτικούς λόγους. Πολιτικές και οικονομικές προτεραιότητες έχουν μάλλον ξεπεράσει τις οικονομικές και δημοσιονομικές αρχές στη λειτουργία της ΟΝΕ. Έτσι, είναι σχεδόν βέβαιο ότι οι κανόνες του παιχνιδιού δεν είναι πια βιώσιμοι. Η Ελλάδα και οι άλλες περιφερειακές χώρες δεν μπορούν να παραμένουν σε αυτό το ευρωπαϊκό πλαίσιο το οποίο είναι γεμάτο από ευπάθειες, ανισοροπίες, ασυμμετρίες και διαταραχές. Για αυτό το λόγο, είναι αναγκαίος ένας μεγάλος μετασχηματισμός στο σύστημα της ΕΟΔ.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το πολιτικό, θεσμικό και οικονομικό πλαίσιο της ΟΝΕ φαίνεται να είναι ένα ιδιαίτερα περίπλοκο πλαίσιο για πολλές χώρες της Ευρωζώνης. Σε αυτό το πλαίσιο, μπορούμε να κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις σχετικά με την ΕΟΔ

- Δημιουργήθηκε ένα βεβιασμένο σύστημα ΕΟΔ. Αυτό το σύστημα δεν μπορεί να βοηθήσει τα κράτη μέλη να αντιμετωπίσουν τους ασύμμετρους κινδύνους.
- Μέσα στην Ευρωζώνη οι συντελεστές παραγωγής παραμένουν σε σταθερότητα και οι μισθοί χαρακτηρίζονται από ακαμψίες. Αυτό όμως δεν βοηθάει καθόλου στην αντιμετώπιση των οικονομικών αναταραχών. Έτσι πολλές χώρες δεν μπορούν να παραμείνουν ανταγωνιστικές στο υφιστάμενο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

- Τα πιο σημαντικά θεσμικά όργανα της ΕΕ δεν λειτουργούν αποδοτικά. Η περίπτωση της ΕΚΤ και του ΣΣΑ είναι χαρακτηριστικές.
- Το πιο σημαντικό από όλα όμως είναι η περίπτωση της έλλειψης αλληλεγγύης. Όπως αναφέρουν οι Dyson και Featherstone (1999): «Η αχίλλειος πτέρνα του ευρωπαϊκού νομισματικού συστήματος ήταν η προοπτική του να ζητηθεί από λαούς να κάνουν θυσίες για άλλους με τους οποίους το αίσθημα της αλληλεγγύης ήταν αδύναμο».

Οι παραπάνω παρατηρήσεις δημιουργούν αυξημένη ανησυχία για τις μελλοντικές διευρύνσεις της Ευρωζώνης αφού τα κριτήρια του Μάαστριχτ και το γενικότερο πλαίσιο είναι ανεπαρκές. Ακόμα και εν μέσω της μεγάλης ελληνικής κρίσης φαίνεται πως η ΕΕ δεν έχει δημιουργήσει ένα επαρκές πλαίσιο για να αντιμετωπιστούν οι κύριες αιτίες αυτής. Οι αδύναμες ευρωπαϊκές χώρες παραμένουν παγιδευμένες, τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά. Η Ελλάδα δεν μπορεί αυτή τη στιγμή να χρησιμοποιήσει κανέναν είδους πολιτικής τόσο στο νομισματικό όσο και στο δημοσιονομικό πεδίο. Όσο το ευρωπαϊκό πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο παραμένει αδύναμο τόσο οι ευρωπαϊκές χώρες θα παραμένουν ανίκανες να ξεπεράσουν τις αδυναμίες τους. Όσο οι πολιτικοί ηγέτες δεν παρεμβαίνουν σε αυτό το πλαίσιο για να λάβουν αποφασιστικές αποφάσεις για τη βελτίωση του τότε θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα απαισιόδοχοι σχετικά με τη μελλοντική πορεία της Ευρωζώνης, καθώς υπονομεύεται καθημερινά η βιωσιμότητα της.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η πολιτική διάσταση της Ελληνικής οικονομικής κρίσης⁹¹

91 Μέρος αυτού του κεφαλαίου έχει δημοσιευτεί στο Sklias, P. and Maris, G. (2013) *The Political Dimension of the Greek Financial Crisis*, *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 14, no. 1, σ. 144-164. Ταυτόχρονα έχει παρουσιασθεί στο “*The Political Dimension of the Greek Financial Crisis*”, *Second Joint PhD Symposium on South East Europe*, Goldsmiths, University of London, Organized by the Centre for the Study of the Balkans, Goldsmiths, the Centre for South East European Studies, SSEES, UCL and the LSEE-Research on South East Europe, European Institute, LSE, 18 June 2012.

7.1 Εισαγωγή

Πρόσφατα πολλοί ερευνητές προσπάθησαν να αναλύσουν τις βασικές αιτίες της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Στην πλειοψηφία αυτών των αναλύσεων τους, εστίασαν σε μια σειρά από οικονομικούς συντελεστές, οι οποίοι τονίστηκαν ως τα βασικά αίτια του προβλήματος. Πιο συγκεκριμένα, θεωρήθηκε πως τα υψηλά δημόσια ελλείμματα, η μη ορθολογική διαχείριση του χρέους και των δαπανών, το εξωτερικό χρέος, η έλλειψη εξαγωγών, η ελάχιστη ανταγωνιστικότητα και η κατάρρευση της αγοράς εργασίας ήταν ανάμεσα στους πιο σημαντικούς παράγοντες της κρίσης. Ενώ αυτοί οι παράγοντες είναι σημαντικοί και επηρέασαν το τελικό αποτέλεσμα σε αυτό το κεφάλαιο θα υποστηριχθεί ότι είναι μόνο ένα μέρος της πραγματικότητας⁹². Το νεοκλασικό πλαίσιο της ανάλυσης μπορεί να παράσχει μόνο ένα μέρος της εξήγησης για τους λόγους αυτής της πρωτοφανούς κρίσης και σε κάθε περίπτωση δεν συμπεριλαμβάνει τις πολιτικές και θεσμικές συνιστώσες που στο εγχώριο πεδίο θεωρείται πως αποτελούν τις κύριες αιτίες της κρίσης. Σε αυτό το κεφάλαιο, επιχειρούμε να αναδείξουμε τους βασικούς παράγοντες αυτής της κρίσης που θεωρούμε πως είναι ο πυρήνας του ελληνικού προβλήματος.

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να απαντήσει στο ερώτημα γιατί η Ελλάδα έφτασε σε τέτοια κατάσταση παρόλο που τα ποσοστά μεγέθυνσης την προηγούμενη δεκαετία ήταν πολύ υψηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, γεγονός το οποίο από μόνο του αποτελεί παράδοξο για τα ορθόδοξα νεοκλασικά οικονομικά. Θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε τα ήδη υφιστάμενα πλαίσια της ανάλυσης μαζί με μια σειρά δεικτών διακυβέρνησης, πολιτικών και θεσμικών μεταβλητών οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες με την ποιότητα της πολιτικής ανάπτυξης της χώρας. Θα υποστηρίξουμε πως την οικονομική σύγκλιση δεν την ακολούθησε η ανάλογη πολιτική και θεσμική σύγκλιση. Με άλλα λόγια, τα ποσοστά μεγέθυνσης ήταν παραπλανητικά και η ελληνική κρίση θα έπρεπε να ήταν

⁹² Όποιος ενδιαφέρεται να μελετήσει σε βάθος την ελληνική οικονομική κρίση θα πρέπει αρχικά να επικεντρωθεί στις τρεις μελέτες του Πάνου Καζάκου (2009, 2010, 2011). Αυτές οι τρεις μελέτες μαζί με το άρθρο του Kevin Featherstone (2011) σχετικά με τις δυο διαστάσεις της Ελληνικής κρίσης χρέους θεωρούνται βασικά προαπαιτούμενα οποιασδήποτε ανάλυσης σχετικά με την ελληνική οικονομική κρίση.

αναμενόμενη. Δεδομένου του ότι δεν είναι εύκολο να αλλάξει το ελληνικό πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο, ακόμα και εάν οι τρέχουσες απαιτήσεις των αξιωματούχων της Τρόικας για λιτότητα και μικρότερο, πιο αποδοτικό κράτος είναι κατανοητές, δεν είναι κατανοητό το πώς η Ελληνική πολιτική κουλτούρα μπορεί να αλλάξει αξιολογικά σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα.

Χρησιμοποιώντας το ελληνικό παράδειγμα θα δείξουμε επίσης πως το επίπεδο της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης μιας χώρας είναι ένα κρίσιμο συστατικό στοιχείο για την εμφάνιση μιας οικονομικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα αυτό το στρεβλό μοντέλο αναπτύχθηκε κυρίως τα τελευταία τριάντα χρόνια ταυτόχρονα με μια σειρά από άλλα πολιτικά φαινόμενα όπως ο κρατισμός, η διαφθορά, οι προσοδοθηρικές συμπεριφορές, η πολιτική και κοινοβουλευτική ανισορροπία, ο λαϊκισμός, και η αποτυχία των μεταρρυθμίσεων. Επίσης θα υποστηρίξουμε πως αυτό που με την πρώτη μάλιστα φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα των κακών δημοσιονομικών πρακτικών και του σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής, στην πραγματικότητα είναι το αποτέλεσμα της έλλειψης ενός διαδεδομένου και μονιμοποιημένου συστήματος διακυβέρνησης. Έτσι, η Ελληνική οικονομική κρίση σχετίζεται μάλλον με το στρεβλό μοντέλο της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης της χώρας και του αποτυχημένου μοντέλου διακυβέρνησης. Για αυτό το λόγο, πιστεύουμε πως ακόμα και εάν μπορεί να συμφωνηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο μια οικονομική λύση για το πρόβλημα, αυτή δεν θα αντιμετωπίσει την ουσία της ελληνικής κρίσης.

Η Ελλάδα είναι πολύ πίσω σε κάθε δείκτη πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης και διακυβέρνησης στην ΕΕ. Όσο αυτού του είδους τα φαινόμενα παρατηρούνται τόσο η ελληνική κρίση θα παραμένει. Αυτό μας κάνει να είμαστε απαισιόδοξοι για το ίδιο το μέλλον της Ευρώπης. Η ελληνική κρίση μας φανέρωσε τόσο την ανεπάρκεια των κριτήριων του Μάαστριχτ όσο και την ανεπαρκή ικανότητα της ΕΕ να προωθήσει και να υποστηρίξει την πολιτική και θεσμική ανάπτυξη των κρατών μελών της ΕΕ. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να πιστεύουμε πως θα μπορεί αυτό το στρεβλό πλαίσιο να αλλάξει τόσο γρήγορα.

Για να πετύχουμε τον στόχο μας, πρώτα από όλα σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε το πλαίσιο της ανάλυσης. Δεύτερον, θα αναλύσουμε τους κρίσιμους δείκτες της οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας, πιο συγκεκριμένα τα

ποσοστά μεγέθυνσης, των δημόσιων χρεών, των δημόσιων ελλειμμάτων, τους δείκτες παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας. Θα υποστηρίξουμε πως, η συνολική οικονομική επίδοση της ελληνικής οικονομίας δεν επαρκούσε για να προβλέψουμε την μελλοντική εξέλιξη των γεγονότων. Αντίθετα μάλλον, αυτή η εικόνα οδήγησε σε παραπλανητικές υποθέσεις σχετικά με την επίδοση της ελληνικής οικονομίας η οποία σε σύντομο χρονικό διάστημα κατέρρευσε. Τρίτον, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των δεικτών της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης της χώρας, δηλαδή του κρατισμού, της αποδοτικότητας της διακυβέρνησης, της επίδραση των ισχυρών συνδικάτων και των ομάδων συμφερόντων στην ελληνική οικονομία, του λαϊκισμού, της διαδικασίας εξευρωπαϊσμού της χώρας, της διαφθοράς και της πολιτικής και κοινοβουλευτικής ασυνέχειας. Η αξιολόγηση των παραπάνω δεικτών θα μας δώσει να κατανοήσουμε όχι μόνο πως η οικονομική αποτυχία της κρίσης μπορεί να εξηγηθεί στην βάση της ανεπαρκούς πολιτικής και θεσμικής λειτουργίας της χώρας, αλλά και πως η ελληνική πολιτική κουλτούρα είναι απίθανο μάλλον να αλλάξει σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα όσο απαιτούν η Τρόικα και οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι. Έτσι, η Ελληνική οικονομική κρίση είναι πιθανόν να παραμένει για πολλά χρόνια.

7.2 Το πλαίσιο ανάλυσης

Προκειμένου να αξιολογήσουμε την ελληνική κρίση θα πρέπει να επικεντρωθούμε στους πολιτικούς θεσμούς της χώρας και στο τρόπο διακυβέρνησης. Η πολιτική και θεσμική ανισορροπία παίζει ένα πολύ σημαντικό ρόλο. Σύμφωνα με τον North (1990, σ. 3) «Οι θεσμοί είναι οι κανόνες του παιχνιδιού σε μια κοινωνία ή, πιο επίσημα, είναι οι ανθρώπινα κατασκευασμένοι περιορισμοί οι οποίοι σχηματίζουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση [...] Το ότι η διαφορετική απόδοση των οικονομιών στον χρόνο κυρίως επηρεάζεται από τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμοί αναπτύσσονται δεν είναι αμφισβητήσιμο». Όπως οι Acemoglu και Robinson, (2008, σ. 1) τονίζουν οι «θεσμοί, επίσης πολύ ευρέως ερμηνευμένοι, είναι η κύρια αιτία οικονομικής μεγέθυνσης και των διαφορών της ανάπτυξης ανάμεσα

στις χώρες»⁹³. Επίσης υποστηρίζουν πως είναι πιθανό να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο μέσω του οποίου μπορούμε να κατανοήσουμε το πώς και το γιατί οι θεσμοί διαφέρουν ανάμεσα στις χώρες, πως αλλάζουν, πως μπορούν να αναλυθούν οι παγίδες των θεσμικών μεταρρυθμίσεων καθώς και να δούμε πως όλο το παραπάνω πλαίσιο συνδέεται με την οικονομική επιτυχία ή αποτυχία των κρατών. Σε αυτά τα πλαίσια οι Acemoglu και Robinson (2008, σ. 25) καταλήγουν πως:

«The main determinants of cross-country differences in income per capita are differences in economic institutions. Though institutions often persist for long periods of time and have unintended consequences, differences in institutions across countries primarily reflect the outcome of different collective choices. Different collective choices reflect differences in political institutions and different distributions of political power. As a result, understanding underdevelopment implies understanding why different countries get stuck in political equilibria that result in bad economic institutions. Solving the problem of development entails understanding what instruments can be used to push a society from a bad to a good political equilibrium.

Πέρα από τους Acemoglu και Robinson, πολλοί άλλοι ακαδημαϊκοί προσπάθησαν να εξηγήσουν το πώς οι πολιτικοί και θεσμικοί παράγοντες επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των εθνικών οικονομιών και, τελικά, την απόδοση του κράτους (Roubini και Sachs 1989; Grilli *et al.* 1991; Corsetti και Roubini 1993; Alesina και Perotti 1995). Με βάση αυτή τη λογική, μπορεί να υπάρξει μια ξεκάθαρη διάκριση ανάμεσα στην αύξηση του εισοδήματος και στην βελτίωση ενός ευρύτερου πλέγματος πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης (Kaufmann και Kraay 2002). Έτσι, η ελληνική κρίση μας έκανε να κατανοήσουμε ότι οι πολιτικοί θεσμοί

⁹³ Κατά την συγγραφή αυτής της ερευνητικής εργασίας την περίοδο του 2010 δεν είχε δημοσιευτεί το βιβλίο του Acemoglu και Robinson (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Profile Books, London. Η δεύτερη έκδοση του βιβλίου έγινε το 2013. Όπως οι Acemoglu και Robinson (2013, σ. 398) τονίζουν σε αυτό «Τα έθνη αποτυγχάνουν οικονομικά εξαιτίας των αποσπασματικών θεσμών. Αυτοί οι θεσμοί κρατούν τις χώρες φτωχές και τις αποτρέπουν από την πορεία της οικονομικής μεγέθυνσης».

απέχουν από το να θεωρούνται ώριμοι και ικανοί για να ικανοποιήσουν τους αναπτυξιακούς στόχους της χώρας. Έτσι, όπως οι Mitsopoulos και Pelagidis (2009b) υποστηρίζουν, είναι μάλλον ο σχεδιασμός του ελληνικού πολιτικού συστήματος ο οποίος μας οδηγεί σε προσοδοθηρικές συμπεριφορές και στην μη πραγματοποίηση των μεταρρυθμίσεων.

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την σύγχρονη οικονομική και πολιτική πραγματικότητα στην Ελλάδα θα πρέπει να αναλύσουμε την οικονομική κρίση στην Ελλάδα ως συνέπεια του ανεπαρκούς πολιτικού και θεσμικού πλαισίου τα τελευταία 30 χρόνια. Μετά τη δικτατορία το '74 δύο κύρια πολιτικά κόμματα δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα. Όταν το ΠΑΣΟΚ όμως ήρθε στην εξουσία το 1981 ο Paras (2010) υποστηρίζει πως η:

«Greece experienced the rise of irresponsible populism, unrestrained patronage politics, and a powerful culture of ethnocentrism that worked against the country's full Europeanization. To the extent that Greek society had willingly accepted the terms of the contract offered to it by Papandreou, most of his successors in power felt no need to reverse them».

Έτσι, ο Paras (2010) πιστεύει πως ο Παπανδρέου σε αντίθεση με τον Καραμανλή πρόσφερε στον ελληνικό λαό ένα πρόγραμμα με τρία χαρακτηριστικά:

- the imprudent economic expansion based on the manipulation of the state and its resources without providing for a stable tax basis able to fund such a policy;
- the backing for a large and expansive, albeit not necessarily strong, state geared towards patronage politics; and
- ethnocentric nationalism, which was expressed either as a strong belief in the superiority of the Greek nation or as antipathy, let alone fear, towards other stronger nations.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το κράτος και ο δημόσιος τομέας τη δεκαετία του '80 επεκτάθηκε τρομακτικά και έστω και εάν κάποιος θα μπορούσε να υποστηρίξει πως όλο αυτό έγινε για να αποφευχθεί η ανεργία σε μη ανταγωνιστικούς τομείς, με κανένα τρόπο δεν μπορεί να δικαιολογηθεί η μετέπειτα λειτουργία και αποδοτικότητα του δημόσιου τομέα. Την επόμενη δεκαετία, ο εξευρωπαϊσμός και ο εκσυγχρονισμός της χώρας δεν υποστηρίχθηκαν από τους αναγκαίους θεσμούς και από ένα ευρέος διαδεδομένο και σταθερό μοντέλο οικονομικής διακυβέρνησης της χώρας. Σαν αποτέλεσμα, η διαδικασία εξευρωπαϊσμού και εκσυγχρονισμού και το ελληνικό μοντέλο διακυβέρνησης μπόρεσαν να ενισχύσουν και να μονιμοποιήσουν ένα ώριμο πελατειακό σύστημα ως το κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτείας. Για αυτό το λόγο, σχεδόν κάθε σοβαρή προσπάθεια για μεταρρυθμίσεις απέτυχε τα τελευταία 30 χρόνια. Και τα δύο πολιτικά κόμματα προσπάθησαν να μεταρρυθμίσουν το πλαίσιο αυτό αλλά στο τέλος, κάτω από το βάρος των πιέσεων που δεχόντουσαν, πάντα τις υποβάθμιζαν. Έτσι, μπορεί να υπάρχουν πραγματικοί μεταρρυθμιστές μέσα σε κάθε κόμμα ξεχωριστά αλλά δεν μπορεί να υπάρχει ένα πραγματικό κόμμα μεταρρυθμίσεων.

Αναλύοντας το πλαίσιο αυτό είναι πιθανό να απομυθοποιήσουμε επίσης πολλούς μύθους σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Μεταξύ άλλων:

- Η αποτυχία των μακροοικονομικών πολιτικών είναι η μοναδική αιτία για την εμφάνιση της κρίσης.
- Η πολιτική σταθερότητα και η πολιτική συνέχεια επικράτησαν στην Ελλάδα και συντήρησαν την ελληνική πολιτική ηγεσία.
- Τα κοινοβουλευτικά κόμματα είχαν ένα κοινό στρατηγικό όραμα για την ανάπτυξη της χώρας.
- Η αντίληψη των Ελλήνων να προωθήσουν αυτό το κοινό όραμα τους βοήθησε να προωθήσουν την οικονομική και πολιτική ανάπτυξη στην Ελλάδα εξαλείφοντας πολλά άλλα αρνητικά φαινόμενα όπως η διαφθορά.

Όπως θα αποδειχθεί στην παρούσα μελέτη, αυτοί οι μύθοι σχετίζονται με την πολιτική και θεσμική υπανάπτυξη και την αναποτελεσματικότητα της

διακυβέρνησης της χώρας. Τα επίπεδα των δεικτών διακυβέρνησης πολλές φορές λαμβάνονται ως δεδομένα σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης, τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Είναι αυτά τα επίπεδα που διαφοροποιούν ουσιαστικά την Ελλάδα από όλες τις άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες του κόσμου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η ελληνική κρίση κυρίως σχετίζεται με το μοντέλο πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης και της γενικότερης διακυβέρνησης. Με βάση αυτό εξάγεται το συμπέρασμα πως ακόμα και αν μια οικονομικά βιώσιμη λύση βρεθεί για το ελληνικό πρόβλημα στο ευρωπαϊκό επίπεδο δεν θα λύσει ποτέ το πραγματικό πρόβλημα στην Ελλάδα, αυτό της πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης και της κακής διακυβέρνησης. Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση πολλών δεικτών διακυβέρνησης στην ΕΕ. Όσο αυτά τα φαινόμενα συνεχίζουν να παραμένουν, η ελληνική κρίση θα παραμένει. Η ελληνική κρίση αποκάλυψε πως ούτε τα κριτήρια του Μάαστριχτ είναι επαρκή, ούτε η ΕΕ έχει αναπτύξει πρακτικές οι οποίες μπορούν να υποστηρίξουν και να αναπτύξουν την ευρύτερη πολιτική και θεσμική θωράκιση των κρατών καθώς και τρόπους για τη βελτίωση των μεθόδων διακυβέρνησης.

Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου μετέπειτα θα αξιολογήσουμε βασικούς δείκτες οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, τα ποσοστά μεγέθυνσης, τα δημόσια ελλείμματα και χρέη καθώς και τους δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Θα αποδειχθεί πως με βάση τη συνολική οικονομική αποδοτικότητα της ελληνικής οικονομίας δεν θα μπορούσαμε να προβλέψουμε την ελληνική κρίση. Αυτό σημαίνει πως πρέπει να γίνει μια πιο ενδελεχή ανάλυση για την έκταση της πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης στη χώρα. Για το αυτό λόγο παρακάτω αναλύονται επτά δείκτες πολιτικής και θεσμικής ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, θα διερευνηθεί ο ρόλος του κρατισμού, της αποδοτικότητας της διακυβέρνησης, το αποτέλεσμα των ισχυρών συνδικάτων και των ομάδων συμφερόντων, ο λαϊκισμός, το φαινόμενο του εξευρωπαϊσμού, η διαφθορά, η πολιτική ισορροπία και κοινοβουλευτική συνέχεια.

Η αξιολόγηση αυτών των δεικτών θα αποδείξει πως τα ποσοστά μεγέθυνσης βασίστηκαν σε λανθασμένα και παραπλανητικά στοιχεία και η οικονομική ανάπτυξη δεν ακολουθήθηκε από μια σημαντική πολιτική και θεσμική ανάπτυξη. Έτσι, η οικονομική αποτυχία μπορεί να εξηγηθεί με βάση της ελλιπούς πολιτικής λειτουργίας του κράτους και των θεσμών διακυβέρνησης.

7.3 Κύριοι δείκτες της ελληνικής οικονομικής ανάπτυξης

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί η αξιολόγηση μιας σειράς οικονομικών δεικτών, προκειμένου να αποδειχθούν οι εξής απόψεις:

- Τα ποσοστά μεγέθυνσης από μόνα τους δεν ήταν τόσο αντιπροσωπευτικοί δείκτες για να αξιολογηθεί η πραγματική οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Επιπλέον, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ήταν μάλλον παραπλανητικά στοιχεία, αφού η ανάπτυξη ήταν αποτέλεσμα κυρίως των προσωρινών και βραχυχρόνιων εισροών στην ελληνική οικονομία.
- Το δημόσιο χρέος ήταν, επίσης, ένας παραπλανητικός δείκτης αφού από μόνος του δεν μπορούσε να δικαιολογήσει τη κατάρρευση της οικονομίας εκτός και αν είχε αναλυθεί σε συνδυασμό με την έλλειψη πολιτικής, θεσμικής και οικονομικής σύγκλισης.
- Τα επίπεδα παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας θα πρέπει, επίσης, να αξιολογηθούν σε σχέση με τη λειτουργία των ισχυρών ομάδων συμφερόντων και των διαφόρων ενώσεων.
- Τα ποσοστά επενδύσεων έστω και αν είναι απογοητευτικά θα πρέπει επίσης να αναλυθούν στο πλαίσιο των βραχυχρόνιων εισροών όπως για παράδειγμα, τα κοινοτικά πακέτα στήριξης, οι εισροές των Ολυμπιακών Αγώνων, οι αδύναμες ιδιωτικές επενδύσεις, το φτωχό επιχειρηματικό και επενδυτικό περιβάλλον το οποίο ήδη επηρεάζεται από μια σειρά από ευπάθειες όπως είναι για παράδειγμα η υψηλή διαφθορά και η υψηλή γραφειοκρατία.

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει πως από μόνοι τους οι οικονομικοί δείκτες δεν μπορούν να παρέχουν επαρκώς ένα αξιόλογο πλαίσιο ανάλυσης ώστε να αντιληφθεί κανείς τις βαθύτερες ρίζες της κρίσης στην Ελλάδα.

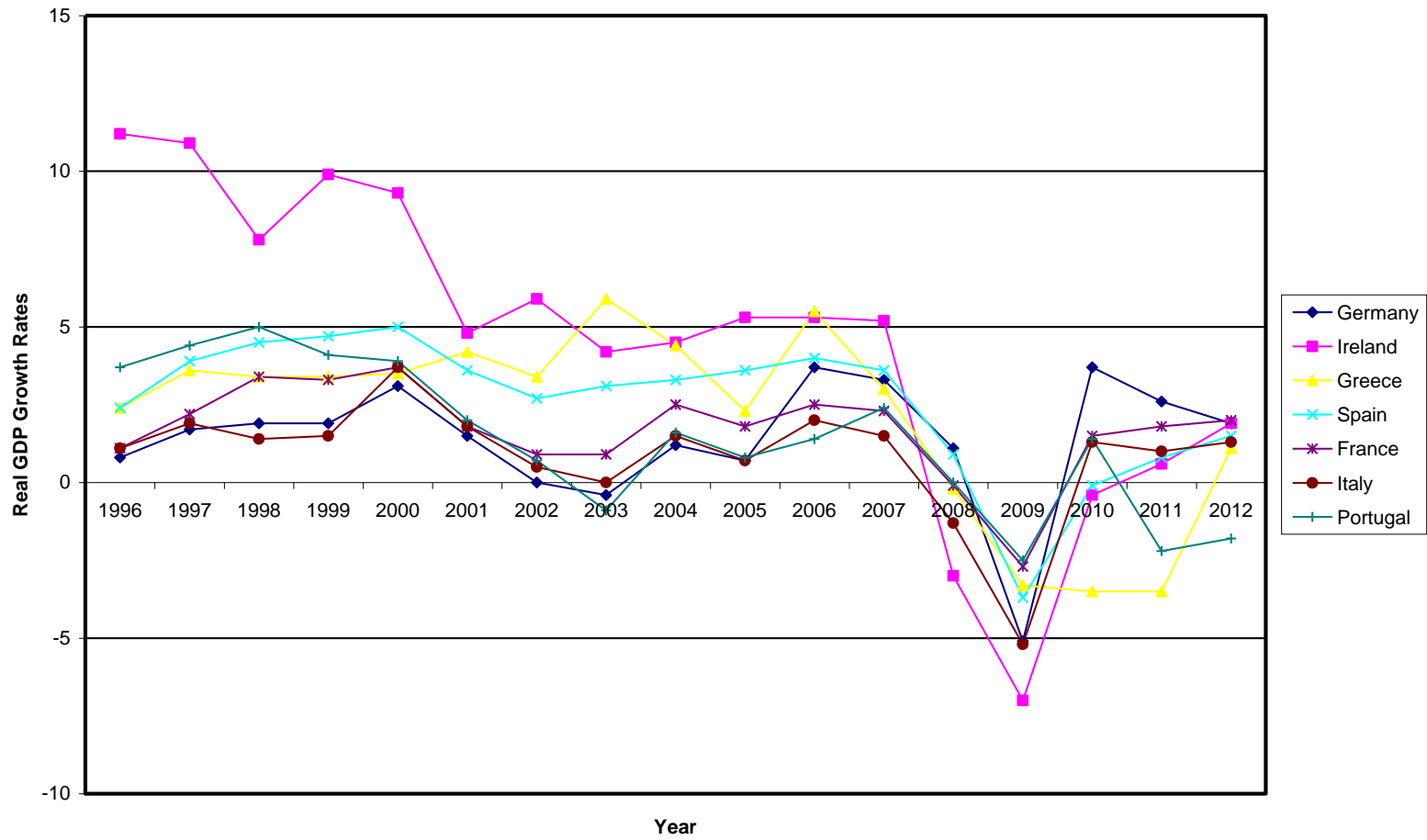
7.3.1 Τα ποσοστά μεγέθυνσης

Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 7.1, οι χώρες εντός της Ευρωζώνης ακολούθησαν μια σχεδόν πανομοιότυπη πορεία όσον αφορά τα ποσοστά μεγέθυνσής τους. Στην πραγματικότητα, μέχρι το 2007, η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Ισπανία ήταν θετικές εξαιρέσεις. Οι χώρες εντός της Ευρωζώνης είχαν χαμηλότερα ποσοστά μεγέθυνσης του ΑΕΠ από ότι μια δεκαετία πριν και επιπρόσθετα μεταξύ τους υπήρξαν σοβαρές αποκλίσεις. Αυτό σημαίνει πως τα τελευταία 10 χρόνια η οικονομική σύγκλιση στην Ευρωζώνη ήταν ανεπαρκής. Ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας, η θετική της συμπεριφορά ήταν παραπλανητική γιατί κυρίως βασίστηκε σε προσωρινές και βραχυχρόνιες οικονομικές επιδόσεις όπως για παράδειγμα, οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004. Για αυτό το λόγο, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι υπήρχαν μια σειρά από σημαντικές παραμέτρους, οι οποίες θα μπορούσαν να στρέψουν την Ελλάδα προς μια διαφορετική και ουσιαστικά πιο θετική οικονομική κατάσταση. Οι πιο σημαντικές ήταν οι ακόλουθες:

- Η εισροή των κοινοτικών πακέτων σύγκλισης προς την Ελλάδα τα τελευταία 30 χρόνια (1981-2011).
- Τα αυξανόμενα έσοδα των δύο κύριων ελληνικών τομέων βιομηχανίας δηλαδή του τουρισμού και της ναυτιλίας την ίδια περίοδο.
- Το γεγονός ότι το 2007 η Ελλάδα ήταν ένα από τα πιο επιτυχημένα κράτη μέλη της ΕΕ από την άποψη της οικονομικής αποτελεσματικότητας.

Όμως, μπορεί η οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας να εξηγήσει γιατί η οικονομική κρίση εκδηλώθηκε την συγκεκριμένη περίοδο; Η απάντηση ασφαλώς και είναι όχι. Μετά το 2009 η ελληνική οικονομία κατέρρευσε και μέχρι σήμερα καμία βιώσιμη λύση δεν έχει προταθεί τόσο από την ελληνική κυβέρνηση όσο και από την πλευρά της ΕΕ.

Διάγραμμα 7.1. Αύξηση πραγματικού ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

7.3.2 Δημόσια ελλείμματα και τα δημόσια χρέη

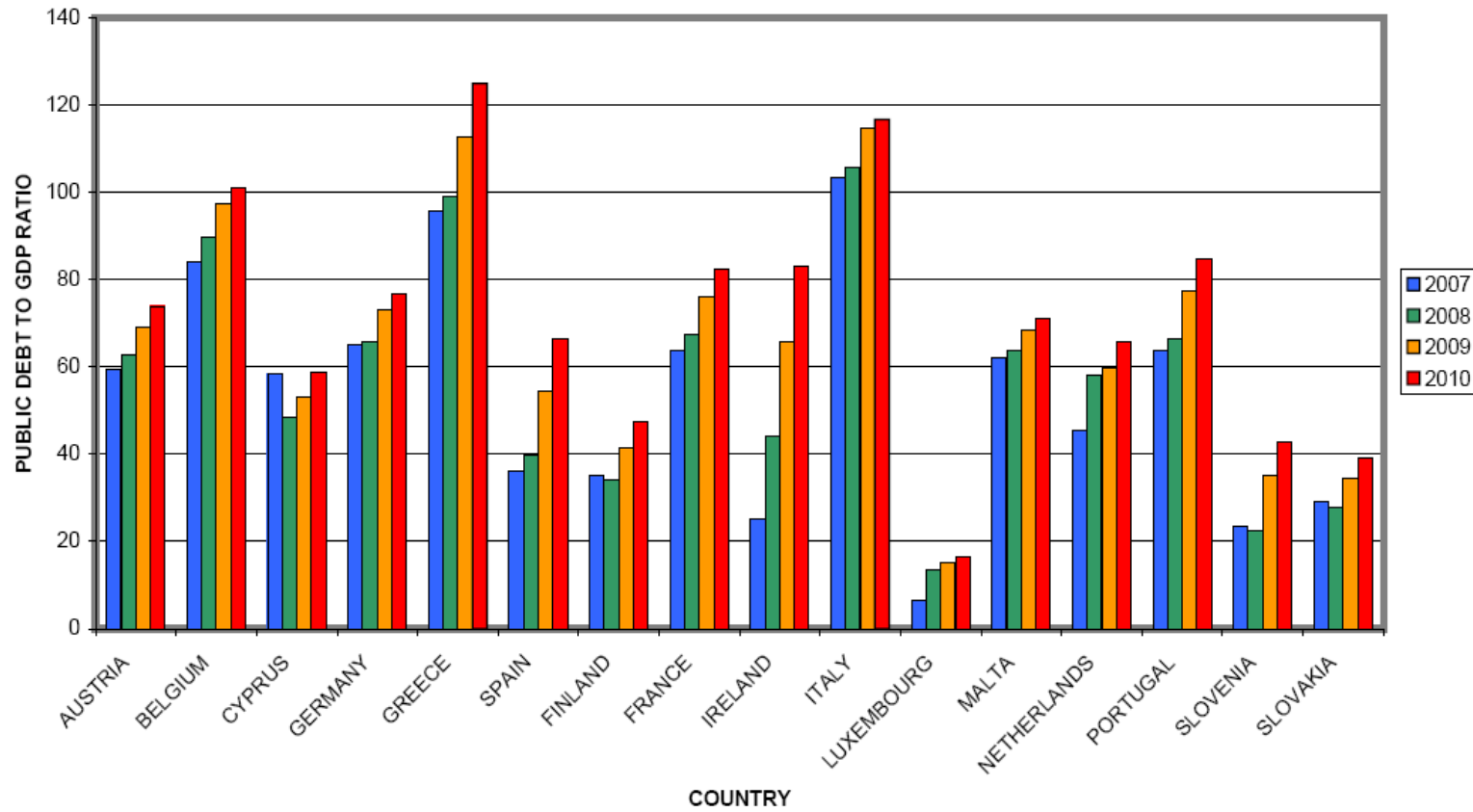
Στην Ελλάδα η δημοσιονομική προσαρμογή τα τελευταία 30 χρόνια ήταν τελείως απογοητευτική. Αυτό, βέβαια, δεν σχετίζεται μόνο με τα ποσοστά δημόσιων ελλειμμάτων και των δημόσιων χρεών αλλά και με το μέγεθος, την έκταση, την λειτουργία και την αποδοτικότητα του δημόσιου τομέα. Υπάρχουν τεράστια και μη βιώσιμα δημόσια χρέη και ελλείμματα, αλλά όπως είναι γνωστό, η Ελλάδα δεν είναι η μόνη χώρα στην Ευρωζώνη με τέτοια στοιχεία. Αντίθετα, όπως προκύπτει και από το Διάγραμμα 7.2 τα τελευταία χρόνια έντεκα από τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη απέτυχαν να διατηρήσουν τα δημόσια χρέη τους σε ποσοστό κάτω από το 60% του ΑΕΠ.

Έτσι, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι τα δημόσια χρέη και τα δημόσια ελλείμματα δεν είναι ουσιαστικά η κύρια αιτία για αυτήν την κρίση. Γιατί όμως τότε η ελληνική κρίση είναι τόσο δύσκολο να επιλυθεί και ταυτόχρονα είναι τόσο μοναδική; Η απάντηση βασίζεται στην έλλειψη πολιτικής και θεσμικής σύγκλισης με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ. Αυτό είναι το πιο σημαντικό στοιχείο αποτροπής της οικονομικής σύγκλισης και της μη πραγματοποίησης των κύριων στόχων της οικονομικής πολιτικής μέσω της δημοσιονομικής προσαρμογής, της φιλελευθεροποίησης των κινήσεων κεφαλαίων, τη σύγκλιση του πληθωρισμού και των επιτοκίων και τη σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών όπως αυτή περιγράφεται στη συνθήκη του Μάαστριχτ. Για παράδειγμα, η συντήρηση και επέκταση του κρατισμού δεν έκανε μόνο το κράτος ανίκανο να ξεπεράσει τα σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα του αλλά κατέστησε και αναγκαία τη λεγόμενη «Δημιουργική Λογιστική» η οποία είναι και αυτή χαρακτηριστικό της πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης.

7.3.3 Παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα

Η ΟΝΕ από τις αρχές της δημιουργίας της βασίστηκε όχι στην πραγματική ικανότητα κάθε κράτους να συμμετάσχει στην Ένωση αλλά κυρίως σε πολιτικούς υπολογισμούς. Αυτές οι πολιτικές και οικονομικές προτεραιότητες είχαν σαν

Διάγραμμα 7.2 Δημόσια χρέη (% του ΑΕΠ)

Πηγή: European Central Bank (2010)

αποτέλεσμα να δημιουργήσουν μια Ένωση γεμάτη ευπάθειες και παθογένειες. Η Ευρωζώνη απέτυχε να δημιουργήσει ένα πολιτικό, οικονομικό, και θεσμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο κάθε κράτος μέλος, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα, θα μπορούσε να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα του, τόσο σε οικονομικούς όσο και σε πολιτικούς όρους. Είναι μάλιστα γεγονός πως, όπως ο Baldwin (2001) υποστηρίζει, το Λουξεμβούργο ήταν η μοναδική χώρα στην Ευρωζώνη η οποία πληρούσε τα κριτήρια του Μάαστριχτ. Με τους συγκεκριμένους όρους, όπως αποδεικνύεται και σε άλλο κεφάλαιο αυτής της μελέτης, η Ευρωζώνη μοιάζει περισσότερο με μια παγίδα παρά με μια περιοχή όπου η ανάπτυξη, η σταθερότητα και η ευημερία μπορούν να προωθηθούν (Skliasis και Maris 2012). Η Ελλάδα δεν ήταν έτοιμη να παραμείνει ανταγωνιστική μέσα στο ευρωπαϊκό επίπεδο γιατί τα κριτήρια σύγκλισης ποτέ δεν εκπληρώθηκαν. Η συνεχώς μειούμενη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας εμφανιζόταν στα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της τελευταίας δεκαετίας τα οποία το 2007 έφτασαν στα επίπεδα του 14,1% του ΑΕΠ. Από το 1995, η παραγωγικότητα εργασίας στην Ελλάδα ήταν πάντα χαμηλότερη από κάθε άλλο ευρωπαϊκό κράτος μέλος με την εξαίρεση μόνο την Πορτογαλία.

Παρόλα αυτά αυτό είναι μόνο ένα μέρος τους ελληνικού προβλήματος γιατί στον εγχώριο τομέα, η ανεπάρκεια του πολιτικού, οικονομικού και θεσμικού μοντέλου σχετίζονταν με την μείωση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Σύμφωνα με πολλούς οικονομολόγους, στην Ελλάδα όπως και σε κάθε άλλο περιφερειακό κράτος της Ευρωζώνης υπάρχουν πολύ οργανωμένες εργατικές ενώσεις οι οποίες επηρεάζουν την ευκαμψία των πραγματικών μισθών καθώς και των θεσμικών μεταρρυθμίσεων με αρνητικά αποτελέσματα στην συνολική παραγωγικότητα της χώρας (Λαπαβίτσας *et al.* 2010). Δεν είναι παράξενο ότι έως τώρα μέσα στην ελληνική περιοχή παραμένουν και συνεχίζουν να υπάρχουν ισχυρά μονοπώλια τα οποία επηρεάζουν αρνητικά αυτόν τον τομέα της οικονομίας. Για παράδειγμα, ακόμα και τώρα στους τομείς της ενέργειας, των τηλεπικοινωνιών, της ύδρευσης, των ταχυδρομικών υπηρεσιών και του φυσικού αερίου το κράτος παραμένει ο κύριος διαχειριστής. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα στην Ελλάδα επηρεάζεται όχι μόνο από τις οικονομικές

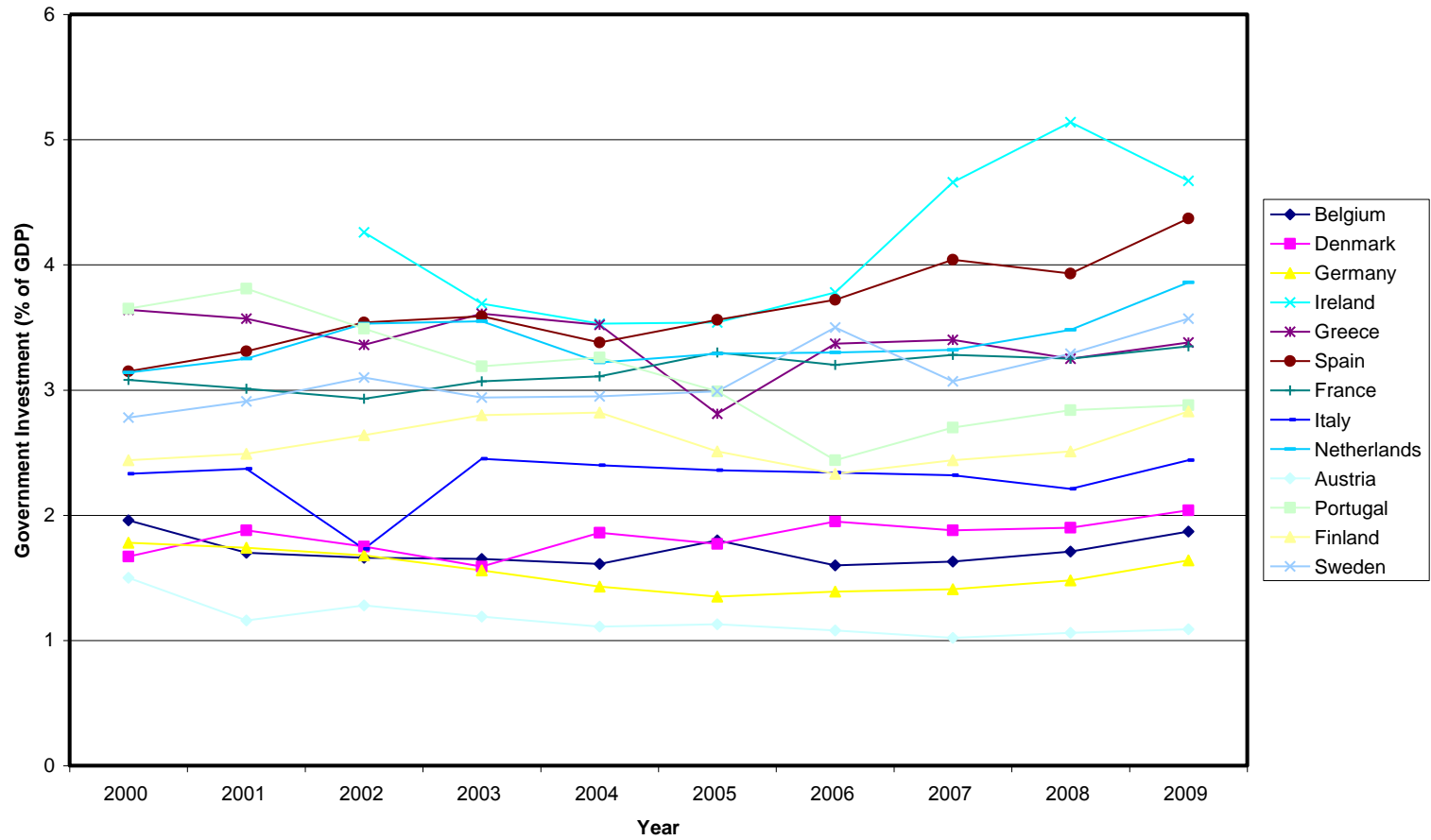
συνθήκες αλλά και από τα στοιχεία πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης και το ευρύτερο μοντέλο διακυβέρνησης της χώρας το οποίο είναι ελλιπέστατο.

7.3.4 Επενδύσεις

Το 2000 στην Ελλάδα το συνολικό ποσοστό επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν ήταν απογοητευτικό. Παρόλα αυτά υπάρχουν ορισμένα σημαντικά σημεία για τα οποία απαιτείται να είμαστε λίγο πιο κριτικοί. Πρώτα από όλα, η περίοδος 2000-2004, ήταν μια περίοδος οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα γιατί ήταν η περίοδος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα και πολύ μεγάλα κεφάλαια τόσο από την Ευρώπη όσο και από τον υπόλοιπο κόσμο εισέρρευσαν για αυτό τον σκοπό. Δεύτερον, η χώρα είχε πετύχει την είσοδο της στην Ευρωζώνη και υπήρχε στην Ελλάδα τεράστια αισιοδοξία για το μέλλον και την σταθερότητα της χώρας, η οποία επηρέασε την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα. Τρίτον, οι επιχειρηματικές επενδύσεις στην Ελλάδα ήταν κατά πολύ, οι χαμηλότερες στην Ευρωζώνη. Αυτό σημαίνει όχι μόνο πως το κράτος συμμετείχε ενεργά στην μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας αλλά και ότι το ελληνικό μοντέλο μεγέθυνσης ήταν κατά πολύ διαφορετικό από τα άλλα ευρωπαϊκά μοντέλα. Αυτό είναι ένα προφανές αποτέλεσμα της πολιτικής, οικονομικής και θεσμικής υπανάπτυξης στην Ελλάδα. Έτσι, η οικονομική αισιοδοξία της πρώτης περιόδου μέσα στην Ευρωζώνη μπορεί να υποτεθεί ότι ήταν ουσιαστικά παραπλανητική. Μετά το 2003 οι συνολικές επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκαν και το 2009, η Ελλάδα ήταν σε απόδοση η δεύτερη χειρότερη χώρα στην Ευρωζώνη.

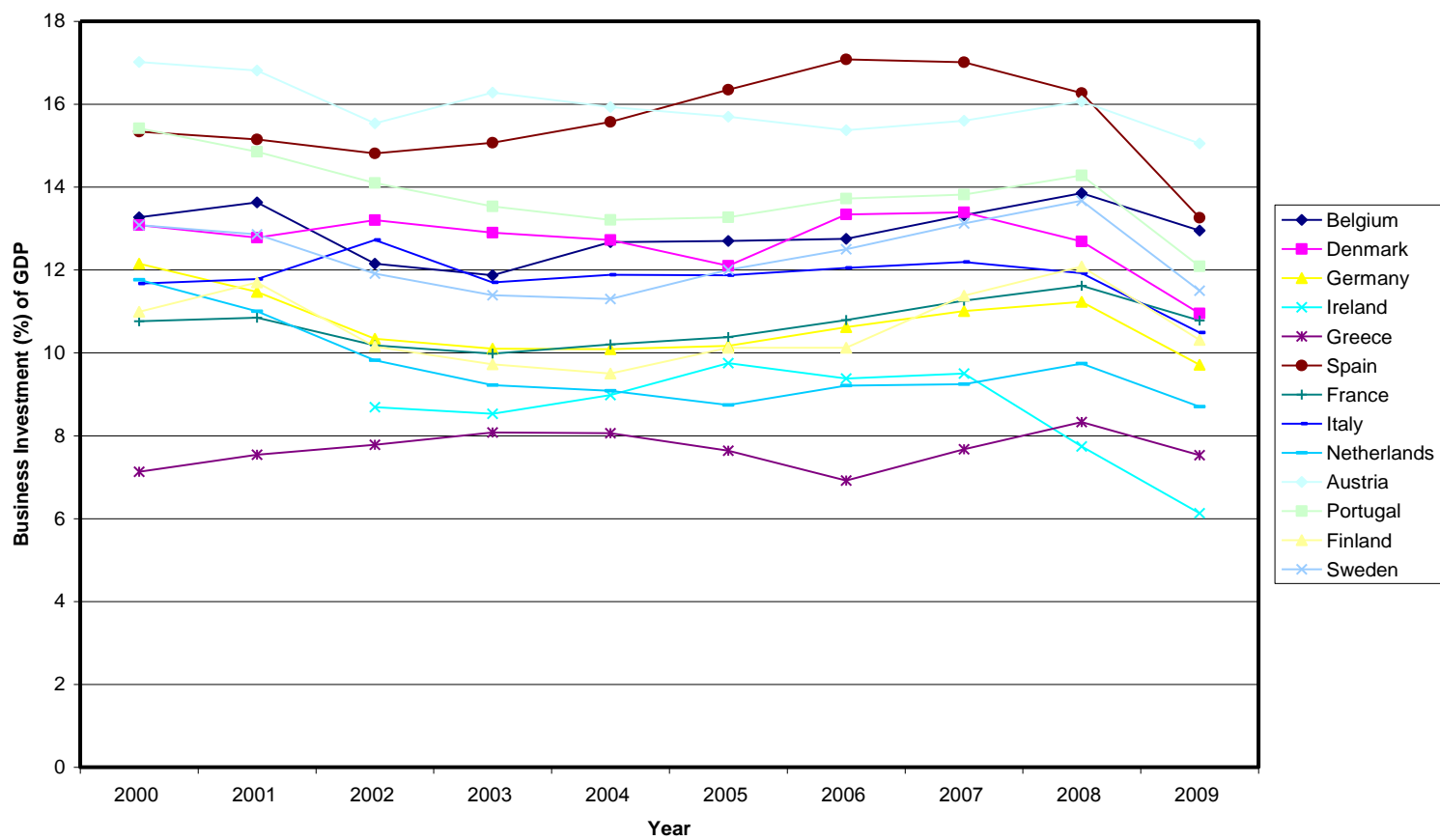
Όπως δείχνει το Διάγραμμα 7.3 κατά την διάρκεια των τελευταίων δέκα χρόνων οι επενδύσεις της κυβέρνησης στην Ελλάδα ήταν ανάμεσα στις υψηλότερες στην Ευρωζώνη. Η χώρα μας σε αντίθεση με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη είχε κάνει το κράτος την κύρια μηχανή οικονομικής μεγέθυνσης. Με αυτό τον τρόπο η χώρα δεν απέτυχε μόνο να αναπτύξει τις ικανότητες της να παράγει βιομηχανικά υλικά αλλά υποβάθμισε την ικανότητά της να παραμένει ανταγωνιστική στην Ευρωζώνη. Το πιο σημαντικό από όλα ήταν ότι, αυτό το στρεβλό μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης είχε

Διάγραμμα 7.3. Κυβερνητικές επενδύσεις (% του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 7.4 Επιχειρηματικές επενδύσεις (% του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat

γίνει ένα εγγενές στοιχείο της πολιτισμικής ανάπτυξης της χώρας. Για παράδειγμα, το Διάγραμμα 7.4 είναι το αποτέλεσμα αυτού του μεγάλου λάθους.

Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η μερίδα των επενδύσεων των επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν η χειρότερη και η πιο απογοητευτική από το 1980. Με βάση αυτό, δεν είναι παράδοξο το γεγονός ότι η Παγκόσμια Τράπεζα θεωρεί την χώρα μας ως το χειρότερο περιβάλλον για να γίνουν επιχειρηματικές επενδύσεις στην Ευρωζώνη (World Bank 2008). Ποια είναι όμως η κύρια αιτία για αυτήν την παρατήρηση; Γιατί οι Ελληνικές επιχειρήσεις δεν επενδύουν μέσα στην χώρα τους σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις στην Ευρώπη; Σε μια θεωρητική έρευνα ο Μο (2009) περιγράφει πως η διαφθορά επηρεάζει ταυτόχρονα την πολιτική σταθερότητα και την οικονομική μεγέθυνση. Έτσι, ένα μέρος της απάντησης μπορεί να βρεθεί στο στρεβλό μοντέλο της διακυβέρνησης, στο ρόλο του κράτους και στο μοντέλο πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης (Kaufmann *et al.* 2005). Το ίδιο συμβαίνει και με τα επίπεδα κατανάλωσης που αυξάνουν συνεχόμενα και είναι ουσιαστικά κατανάλωση προερχόμενη από προϊόντα που εισάγονται (Τράπεζα της Ελλάδος 2009). Οι Έλληνες ουσιαστικά σταμάτησαν να αγοράζουν τα εγχώρια προϊόντα και η πλειοψηφία των ελληνικών βιομηχανιών και εργοστασίων έκλεισε ή αυτά μετέφεραν τις δραστηριότητες τους στο εξωτερικό. Όπως υποστηρίζει και ο Καζάκος (2010), η ελληνική οικονομική κουλτούρα βασίστηκε κυρίως στις επενδύσεις για την αγορά διαμερισμάτων, στον τουρισμό, και στην αυξανόμενη κατανάλωση με αποτέλεσμα η βιομηχανική και γεωργική παραγωγή να μειώνεται. Με αυτό τον τρόπο, το κράτος και οι πολίτες αύξησαν τα χρέη τους για να συντηρήσουν το αυξανόμενο ποσοστό κατανάλωσης.

Η λειτουργία και αποδοτικότητα της Ελλάδας μέσα στην Ευρωζώνη έστω και αν ήταν σε μέτρια επίπεδα δεν μπορεί να μας εξηγήσει από μόνη της γιατί συνέβηκε αυτή η πρωτοφανής κρίση. Όπως διαφαίνεται, η οικονομική μεγέθυνση, τα δημόσια ελλείμματα, τα δημόσια χρέη, η παραγωγικότητα εργασίας και τα ποσοστά επενδύσεων δεν είναι από μόνα τους οι βασικές αιτίες αυτής της κρίσης αφού αυτά είναι αποτέλεσμα δύο πολύ σημαντικών πραγμάτων. Του στρεβλού ελληνικού μοντέλου διακυβέρνησης και της πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης που ακολουθήθηκε τα τελευταία χρόνια. Οι παραπάνω δείκτες θα μπορούσαν να

καταδείξουν πως οδηγούμαστε σε μια κρίση μόνο εάν υιοθετούσαμε μια πιο κριτική προσέγγιση. Όμως, είναι γεγονός πως τέτοιες κριτικές αναλύσεις αποσιωπήθηκαν. Για αυτό το λόγο, θα πρέπει να εστιάσει κανείς την προσοχή του στο ελληνικό μοντέλο διακυβέρνησης και στην πολιτική και θεσμική ανάπτυξη της Ελλάδας.

7.4 Πολιτική και θεσμική ανάπτυξη στην Ελλάδα

Σε αυτό το σημείο της μελέτης, θα αναλυθούν επτά πολιτικά και θεσμικά φαινόμενα των οποίων η αρνητική απόδοση είναι βασικό στοιχείο των κύριων αιτιών της ανεπανάληπτης ελληνικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα θα εξεταστούν, το φαινόμενο του κρατισμού, η λειτουργία της διακυβέρνησης, η επίδραση στην οικονομία των πανίσχυρων συνδικάτων και ομάδων συμφερόντων, ο λαϊκισμός, η αποτυχία του Εξευρωπαϊσμού, η διαφθορά, η πολιτική αστάθεια και η κοινοβουλευτική ασυνέχεια. Αυτά τα φαινόμενα, τα οποία μπορούν να παρατηρηθούν κατά την διάρκεια των τελευταίων 30 χρόνων, είχαν ένα πολύ σημαντικό αποτέλεσμα. Οι Έλληνες ακολούθησαν ένα τελείως εσφαλμένο και παραπλανητικό μοντέλο πολιτικής, οικονομικής και θεσμικής ανάπτυξης, το οποίο άμεσα και έμμεσα επηρέασε τις πολιτικές και οικονομικές τους επιλογές και προτιμήσεις καθώς και τον τρόπο σκέψης τους. Από το 1980, οι Έλληνες δημιούργησαν αυτό το στρεβλό μοντέλο και οι Έλληνες πολιτικοί ηγέτες απέτυχαν να το αλλάξουν. Για αυτό το λόγο ολόκληρο το σύστημα κατέρρευσε. Τα παραπάνω θα μπορούσαν να αποτελέσουν την εξήγηση για το γεγονός ότι οι Έλληνες ήθελαν στην μεγάλη τους πλειοψηφία να γίνουν δημόσιοι λειτουργοί, ή δημόσιοι υπάλληλοι ή να εργασθούν για το κράτος γενικότερα. Με αυτό τον τρόπο, στην Ελλάδα δημιουργήθηκε ένας στρεβλός Λεβιάθαν, ο οποίος εν τέλει απέτυχε να τους υποστηρίξει κατά την διάρκεια τριών διαφορετικών σταδίων ανάπτυξης τις τελευταίες δεκαετίες, δηλαδή την περίοδο της διαδικασίας κοινωνικοποίησης στις αρχές του 1980, την περίοδο της από-εθνικοποίησης τη δεκαετία του '90, και την τελευταία περίοδο του εκσυγχρονισμού.

Σύμφωνα με τους δείκτες της Lisbon Review για την ποιότητα της διακυβέρνησης, το 2008 και το 2010 η Ελλάδα ήταν η 23^η χώρα ανάμεσα στις χώρες

Πίνακας 7.1 Κατάταξη και βαθμολογία των χωρών

Economy	Final Index		Subindexes															
			Information Society		Innovation and R&D		Liberalization		Network Industries		Financial Services		Enterprise Environment		Social Inclusion		Sustainable Development	
	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score
Sweden	1	5.83	1	6.20	2	5.64	1	5.55	2	6.19	1	5.93	4	5.15	3	5.42	1	6.57
Finland	2	5.72	5	5.51	1	6.12	7	5.26	8	5.96	3	5.86	2	5.27	2	5.59	3	6.19
Denmark	3	5.61	3	5.74	3	5.33	5	5.39	4	6.09	6	5.60	7	5.05	1	5.64	5	6.07
Netherlands	4	5.51	2	5.81	5	4.94	2	5.54	7	5.98	7	5.54	6	5.06	4	5.31	6	5.91
Luxembourg	5	5.43	7	5.43	12	4.17	6	5.29	5	6.08	2	5.90	1	5.43	5	5.31	7	5.87
Germany	6	5.39	9	5.27	4	5.10	4	5.39	1	6.49	9	5.36	17	4.50	9	4.85	2	6.19
Austria	7	5.39	6	5.45	8	4.65	3	5.42	6	6.08	4	5.70	10	4.79	8	4.91	4	6.14
France	8	5.22	10	5.21	9	4.62	11	5.10	3	6.17	5	5.61	12	4.78	13	4.71	9	5.54
United Kingdom	9	5.15	4	5.61	7	4.71	10	5.12	9	5.77	14	5.10	11	4.78	14	4.61	10	5.48
Belgium	10	5.15	14	4.71	6	4.78	8	5.22	11	5.76	11	5.28	8	4.88	6	5.08	11	5.46
Ireland	11	5.00	13	4.78	10	4.47	9	5.20	18	5.24	17	4.87	5	5.08	11	4.72	8	5.64
Estonia	12	4.96	8	5.33	14	3.99	14	4.84	13	5.47	10	5.33	3	5.17	16	4.47	14	5.07
Cyprus	13	4.83	16	4.44	21	3.71	13	4.91	10	5.76	12	5.28	13	4.73	7	5.03	18	4.77
Slovenia	14	4.79	12	4.84	11	4.28	18	4.49	15	5.37	19	4.75	15	4.61	15	4.56	12	5.43
Czech Republic	15	4.71	17	4.43	13	4.02	12	4.96	20	5.11	15	5.00	19	4.47	10	4.73	16	4.96
Portugal	16	4.70	15	4.64	16	3.92	19	4.47	12	5.69	16	4.97	16	4.50	17	4.18	13	5.20
Malta	17	4.58	11	5.15	23	3.50	16	4.73	16	5.30	8	5.49	23	3.99	12	4.71	27	3.80
Spain	18	4.53	20	4.21	15	3.93	15	4.73	14	5.37	13	5.10	25	3.94	21	3.92	15	5.06
Slovak Republic	19	4.45	18	4.42	25	3.46	17	4.70	23	4.64	20	4.75	9	4.81	18	3.98	17	4.86
Lithuania	20	4.39	19	4.38	20	3.76	24	4.15	19	5.11	21	4.58	18	4.49	20	3.93	19	4.73
Hungary	21	4.28	22	4.12	18	3.79	21	4.35	21	4.85	23	4.42	20	4.40	23	3.79	22	4.50
Latvia	22	4.21	21	4.15	24	3.48	22	4.21	24	4.57	26	4.27	14	4.72	26	3.61	20	4.68
Greece	23	4.18	25	3.55	17	3.81	25	4.10	17	5.25	18	4.81	26	3.62	24	3.75	21	4.54
Poland	24	4.07	26	3.50	22	3.64	20	4.44	26	4.12	22	4.46	24	3.95	19	3.96	23	4.49
Italy	25	4.03	23	3.74	19	3.78	23	4.16	22	4.81	24	4.31	27	3.54	25	3.64	24	4.28
Romania	26	3.96	27	3.48	26	3.37	26	4.04	27	4.05	25	4.30	21	4.38	22	3.89	25	4.19
Bulgaria	27	3.77	24	3.63	27	3.12	27	3.82	25	4.23	27	3.80	22	4.22	27	3.55	26	3.82
EU 27	-	4.81	-	4.73	-	4.23	-	4.80	-	5.39	-	5.05	-	4.60	-	4.51	-	5.16
United States	-	5.27	-	5.79	-	6.03	-	5.05	-	5.73	-	5.22	-	5.07	-	4.71	-	4.59
East Asia	-	5.28	-	5.56	-	5.24	-	5.10	-	6.06	-	5.41	-	5.17	-	4.93	-	4.74

Πηγή: World Economic Forum (2010)

της ΕΕ (World Economic Forum 2010). Όπως φαίνεται από τον πίνακα 7.1, η Ελλάδα υστερεί σε σχέση με τις άλλες χώρες στην πολιτική, θεσμική και οικονομική ανάπτυξη. Αυτό το αποτέλεσμα επιβεβαιώνεται επίσης και από το Centre for European Reform (2010).

Εξαιτίας της πολιτικής και θεσμικής ανισορροπίας όλες σχεδόν οι αναγκαίες προσπάθειες μεταρρύθμισης και οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας οι οποίες πραγματοποιηθήκαν τις τελευταίες τρεις δεκαετίες στην Ελλάδα απέτυχαν. Ποια είναι όμως τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά του μοναδικού αυτού στρεβλού ελληνικού μοντέλου;

7.4.1 Η ανάπτυξη του κρατισμού κατά την διάρκεια του 1980 και του 1990

Όταν η Ελλάδα έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το 1981, το συνολικό κατά κεφαλήν εισόδημα βρισκόταν στο 90,4% του Ευρωπαϊκού μέσου όρου αλλά δυστυχώς αυτό το ποσοστό μειώθηκε σε 82,5% το 1985 και 74,2% το 1990 (Αλογοσκούφης 2009). Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου της οικονομικής υπανάπτυξης, σε αντίθεση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, το ελληνικό κράτος επεκτάθηκε τρομακτικά. Αυτό έγινε με διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα, με τον νόμο 1368/83 περί κοινωνικοποίησης των δημόσιων επιχειρήσεων και την εθνικοποίηση πολλών δημόσιων οργανισμών δημιουργώντας δυο πολύ σημαντικές συνέπειες. Από την μια πλευρά, δημιουργήθηκε η ανάγκη χρηματοδοτήσεων όλων αυτών των κρατικών δραστηριοτήτων και από την άλλη, η ίδια η επέκταση του κράτους, όχι μόνο μείωσε την δυνατότητα ιδιωτικών πρωτοβουλιών για ανάπτυξη και αποτελεσματικότητα των δράσεων της ελεύθερης αγοράς αλλά παράλληλα άλλαξε την αντίληψη των Ελλήνων για τον ρόλο του κράτους. Αυτό οδήγησε σε οικονομικές στρεβλώσεις οι οποίες μείωσαν το πραγματικό ΑΕΠ μακροπρόθεσμα και την ίδια περίοδο αύξησαν τα δημόσια ελλείμματα και τα δημόσια χρέη μόνιμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο από το 1991-2007 έγιναν στην Ελλάδα 65 ιδιωτικοποιήσεις από τις οποίες όμως, μόνο στις 16 από αυτές η κρατική συμμετοχή μετά την ιδιωτικοποίηση ήταν κάτω από το 50% (Ράπανος 2009). Αυτό σημαίνει πως το ελληνικό κράτος προτίμησε να κάνει μερικές ιδιωτικοποιήσεις για να μην χάσει τα ήδη αποκτηθέντα κυριαρχικά του δικαιώματα έναντι του ιδιωτικού τομέα αλλά

και για να περιορίσει τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο.

Σε πολιτικό και θεσμικό επίπεδο η ανάπτυξη του κρατισμού οδήγησε σε απόλυτη αποτυχία των προγραμμάτων σύγκλισης και σταθερότητας γιατί όπως υποστηρίζει ο Σημίτης (1989) ήταν πολύ δύσκολο για πολλές ομάδες συμφερόντων με συγκεκριμένα πολιτικά και οικονομικά ενδιαφέροντα να αποσυρθούν από την συμμετοχή τους από τα ενεργά αναδιανεμητικά σχήματα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, κάθε προσπάθεια για έναν προοδευτικό εκσυγχρονισμό του μοντέλου ανάπτυξης της Ελλάδας απέτυχε. Τα αποτελέσματα αυτού του είδους της ανάπτυξης μετατράπηκαν άμεσα σε λανθασμένες και στρεβλές πολιτικές επιλογές και αποφάσεις. Αυξήθηκαν οι φόροι για να χρηματοδοτηθούν οι δημόσιες επιχειρήσεις, αυξήθηκαν οι κρατικοποιήσεις, δημιουργήθηκαν πολλά μονοπώλια, συντηρήθηκαν οι προβληματικές επιχειρήσεις και έτσι μειώθηκαν οι επιχειρηματικές επενδύσεις στη χώρα.

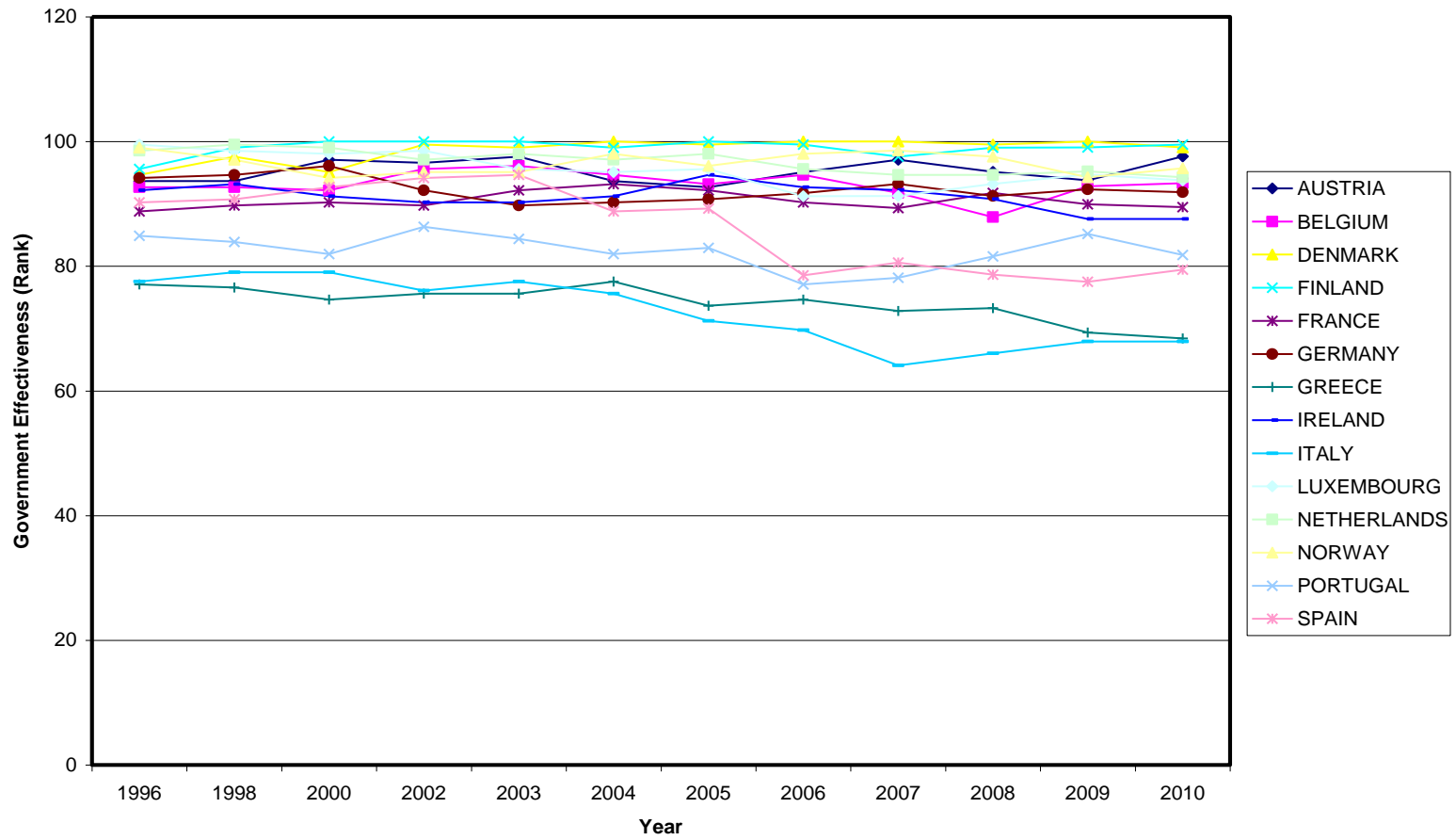
7.4.2 Αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης

Στην Ελλάδα, το ευρύτερο σύστημα διακυβέρνησης παίζει πραγματικό ρόλο εάν θέλουμε να κατανοήσουμε τις κύριες αιτίες της ελληνικής κρίσης. Πρώτα από όλα αυτό το σύστημα που περιλαμβάνει τόσο επίσημους όσο και ανεπίσημους θεσμούς είναι πολύ διαφορετικό από το ευρωπαϊκό. Ακόμα και αν χρησιμοποιήσουμε όρους όπως των 'structural congruence' (Katzenstein 1997) ή τον όρο 'institutional fit' (Giuliani 2003) το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Σχεδόν όλες οι προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις απέτυχαν, όπως για παράδειγμα, η μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας το 2000, για αυτό και η υπόθεση διακυβέρνησης στην Ελλάδα θεωρείται πως είναι ένα χαμένο παιχνίδι. Αυτή η 'θεσμική ακαταστασία' (Tsebelis 1995) ήταν ο κύριος λόγος του γιατί οι πιθανότητες για πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις περιορίστηκαν τα τελευταία 30 χρόνια. Όπως τονίζει και ο Featherstone (2005a), το πρόβλημα της διακυβέρνησης ακόμα παραμένει, έστω και εάν θεωρεί πως το 1996 ήταν ένα σημαντικό σημείο αναφοράς για την Ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας. Αυτό το πρόβλημα της διακυβέρνησης επίσης θέτει σε προβληματισμό τη φύση της ελληνικής σύγκλισης στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα ο Featherstone τονίζει:

«Η σύγχρονη ελληνική πολιτική χαρακτηρίζεται από εντάσεις ανάμεσα στο αίτημα για μεταρρυθμίσεις και τα δομικά εμπόδια για την υλοποίησή τους. Οι πιέσεις συνδυάζουν εκείνες που προέρχονται από τις διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού (για παράδειγμα το αίτημα της ΕΕ για οικονομικές μεταρρυθμίσεις) και το εσωτερικό αίτημα για 'έκσυγχρονισμό'. Και οι δυο τύποι πιέσεων γίνονται αντιληπτές από κοινού στη Ελλάδα. Οι επακόλουθες εντάσεις έχουν δημιουργήσει ένα ζωτικό θέμα στη διακυβερνησιμότητα: σ' έναν αριθμό θεματικών περιοχών η Ελλάδα έχει καταστεί μια 'μπλοκαρισμένη κοινωνία'. Υπάρχουν συστημικές αδυναμίες οι οποίες προέρχονται από τη θεσμική ικανότητα του κράτους, το καθεστώς ενός 'συντεχνιακού κατακερματισμού' και τις πολιτισμικές πρακτικές των πελατειακών σχέσεων και του κέρδους. Αυτές περιορίζουν τις στρατηγικές του φορέα και της ηγεσίας... Η διαδικασία των μεταρρυθμίσεων είναι ασύμμετρη και αμφίβολη στο χαρακτήρα της. Το πρόβλημα της διακυβέρνησης παραμένει και ως συνέπεια θέτει υπό αμφισβήτηση την πορεία της σύγκλισης της Ελλάδας με την ΕΕ» (Featherstone 2005a, σ. 223).

Δεύτερον, η ικανότητα αποτελεσματικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα περιορίζεται αφού είναι κατά πολύ η χειρότερη Ευρωπαϊκή χώρα στον τομέα αυτό. Για παράδειγμα, η Ελλάδα και η Ιταλία είναι οι δυο χειρότερες χώρες στην αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης όπως μπορούμε να δούμε και από το Διάγραμμα 7.5 το οποίο αντικατοπτρίζει τις αντιλήψεις για την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών, τον βαθμό αλληλεξάρτησης τους από τις πολιτικές πιέσεις, την ποιότητα για τον σχηματισμό της πολιτικής και την εφαρμογή της, και την αξιοπιστία της κυβερνητικής δέσμευσης σε τέτοιες πολιτικές. Επίσης, σύμφωνα με τους Δείκτες Βιώσιμης Διακυβέρνησης το 2011, η Ελλάδα στην ικανότητα μεταρρυθμίσεων και στον δείκτη διαχείρισης είχε τη χειρότερη επίδοση, ενώ όσον αφορά τη λειτουργία της δημοκρατίας και της πολιτικής κατείχε τη δεύτερη χειρότερη επίδοση σε σχέση με 31 χώρες του ΟΟΣΑ .

Διάγραμμα 7.5 Αποδοτικότητα διακυβέρνησης

Πηγή: World Bank Indicators

7.4.3 Ισχυρές ομάδες συμφερόντων και συνδικάτα

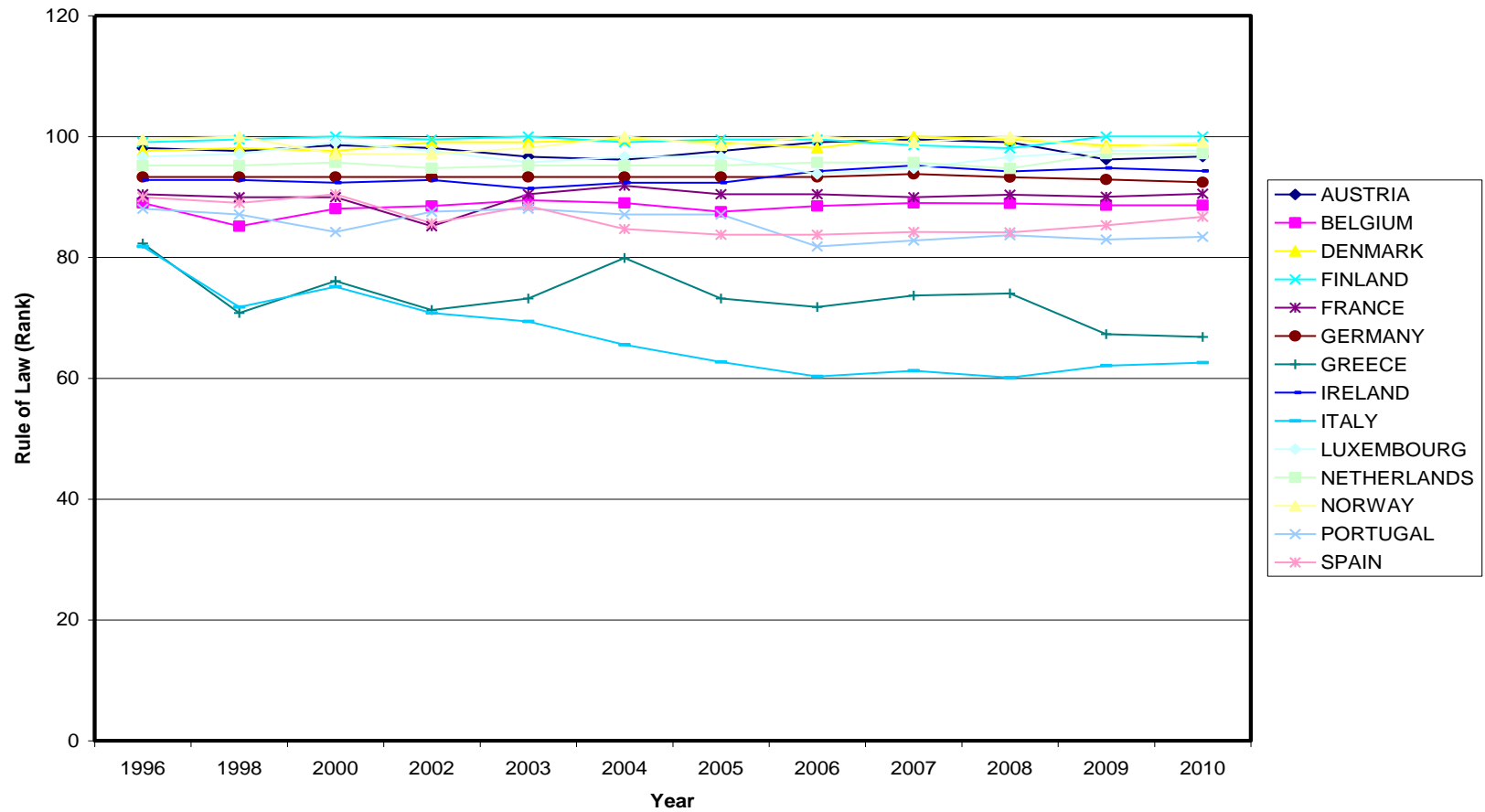
Σύμφωνα με τον Mitsoroulos και Pelagidis (2009a), η δημιουργία και η ύπαρξη ισχυρών και πολύ καλά οργανωμένων και αλληλεξαρτώμενων ομάδων συμφερόντων είναι το αποτέλεσμα της ελλιπούς ποιότητας διακυβέρνησης και του διοικητικού φορτίου. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αντίδραση τους στη λεγόμενη «Έκθεση Sprao» η οποία σύμφωνα με τον Featherstone *et al.* (2001, σ. 475):

«Ανέδειξε ένα βαθιά ριζωμένο δομικό σχίσμα στην ελληνική κοινωνία σχετικά με την παροχή των συντάξεων. Περιχαρακωμένα και κατακερματισμένα συμφέροντα επεδίωξαν να υπερασπιστούν τα συσσωρευμένα προνόμια τους ενώ ένα αναποτελεσματικό και χρηματοοικονομικά μη βιώσιμο σύστημα απέτυχε να ικανοποιήσει τις νόμιμες ανάγκες των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων».

Έτσι, στην Ελλάδα πολλές ομάδες συμφερόντων μπορεί να θεωρηθεί πώς επηρεάζουν αρνητικά τη γενικότερη πολιτική και οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη. Οι Mitsoroulos και Pelagidis (2009β, σ. 399) περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι ομάδες συμφερόντων αναπτύσσονται και δραστηριοποιούνται. Πιο συγκεκριμένα αναφέρουν:

«Αυτές οι πολυπληθείς ομάδες συμφερόντων περιορίζουν τον ανταγωνισμό του προϊόντος και των υπηρεσιών, αυξάνουν γραφειοκρατικά και διοικητικά εμπόδια και επιδιώκουν να εγκαθιδρύσουν την αδιαφάνεια σε όλες τις νομικές και διοικητικές διαδικασίες έτσι ώστε να είναι σε θέση να αυξήσουν τα κέρδη που μπορούν να αποκομίσουν. Την ίδια στιγμή, επιδιώκουν να εξασφαλίσουν ότι το κράτος δικαίου αποτυγχάνει με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε η κοινωνία δεν θα είναι σε θέση να τους καταστήσει υπόλογους για τις δράσεις τους. Προεξέχοντα χαρακτηριστικά του τρόπου με τον οποίο σχεδιάστηκε το ελληνικό πολιτικό σύστημα υποδεικνύουν τους λόγους για τους οποίους οι Έλληνες πολιτικοί δεν είναι σε θέση να προωθήσουν μεταρρυθμίσεις και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα σχέδια αυτών των ληστρικών ομάδων συμφερόντων».

Διάγραμμα 7.6 Δείκτης εφαρμογής κανόνα δικαίου

Πηγή: World Bank Indicators

Πράγματι, σύμφωνα με τον δείκτη της Παγκόσμιας Τράπεζας για την εφαρμογή του κανόνα δικαίου όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7.6, το οποίο αντικατοπτρίζει τις αντιλήψεις των ατόμων σχετικά με την εφαρμογή του κανόνα δικαίου, μας δείχνει πως από το 1996, η Ελλάδα και η Ιταλία ήταν τα χειρότερα σε απόδοση κράτη μέλη της ΕΕ.

7.4.4 Ο λαϊκισμός

Ο λαϊκισμός έχει επίσης χαρακτηριστεί ως ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά προβλήματα που οδήγησαν στην κρίση και είναι μέρος του στρεβλού πολιτικού και θεσμικού μοντέλου που παρουσιάζουμε. Ο λαϊκισμός μπορεί έτσι να είναι η βασική αιτία για την κακή διαχείριση του δημόσιου τομέα (De Grauwe 2010a; Tsakalotos 1998). Με βάση αυτό το πλαίσιο, η ελληνική οικονομία είναι πολύ στενά συνδεδεμένη με τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος, το οποίο δεν ήταν έτοιμο να αναλάβει μια σειρά από πολύ σημαντικές προκλήσεις. Αρχικά το φαινόμενο του λαϊκισμού παρατηρήθηκε κατά την δεκαετία του '80 όταν η ελληνική οικονομική πολιτική απέτυχε και η μακροοικονομική αποδοτικότητα του κράτους υπήρξε απογοητευτική. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου, ήταν η πρώτη φορά που στην Ελλάδα η διαδικασία κοινωνικοποίησης μαζί με την ανάπτυξη του κρατισμού δημιούργησαν ένα στρεβλό και συνεχόμενα αυξανόμενο πλέγμα κρατικών δραστηριοτήτων του οποίου το αποτέλεσμα ήταν οι μετέπειτα προσοδοθηρικές δράσεις και συμπεριφορές του δημόσιου τομέα.

7.4.5 Αποτυχημένη διαδικασία εξευρωπαϊσμού

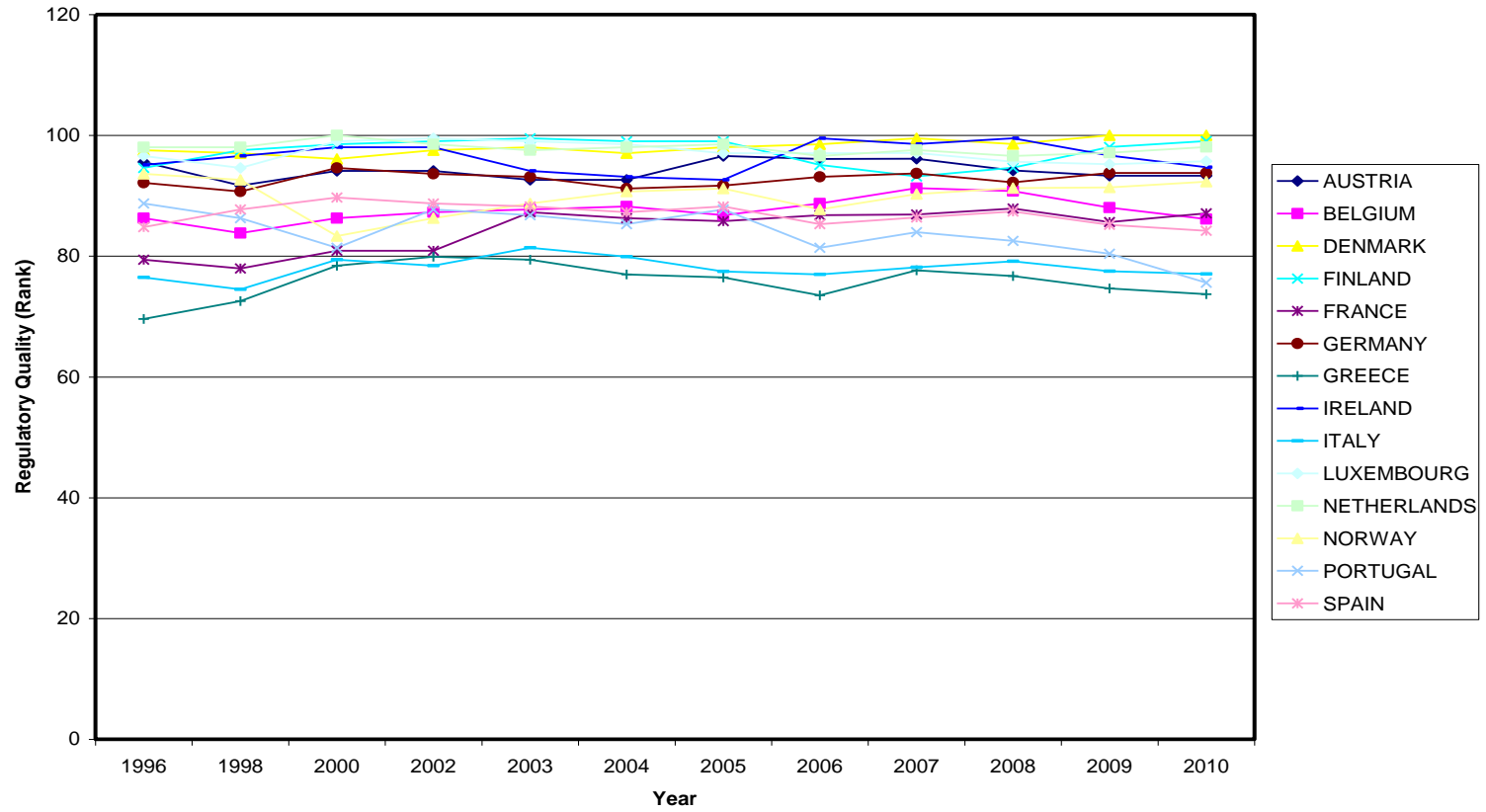
Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ δεν ήταν μια εύκολη διαδικασία αφού ήδη από τις αρχές των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και στα υπόλοιπα κράτη μέλη υπήρξαν μεγάλες ασυμμετρίες και αποκλίσεις οι οποίες επηρέασαν σημαντικά τις διαπραγματευτικές διαδικασίες και το τελικό αποτέλεσμα (Featherstone *et al.* 2000). Όμως ακόμα και εάν η Ελλάδα έγινε μέλος της ΕΚ πολύ πιο νωρίς από άλλα ευρωπαϊκά κράτη μέλη, έμεινε πολύ πίσω σχετικά με την

τυπική και πραγματική εφαρμογή των ευρωπαϊκών κανόνων και αυτό που σήμερα ονομάζεται *ευρωπαϊκό κεκτημένο (acquis communautaire)*. Είναι χαρακτηριστικό πως πολλές από τις ευρωπαϊκές οδηγίες δεν εφαρμόστηκαν και ακόμα και σήμερα δεν έχουν εφαρμοστεί. Για παράδειγμα, η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού δεν εφαρμόστηκε επιτυχώς από όλες τις ελληνικές πολιτικές αρχές (Angelaki 2007). Όπως ο αναφέρουν οι Borras και Jacobsson (2004), οι συνθήκες για τη μεταφορά πολιτικών μπορεί εν τέλει να λείπουν. Αυτό το μειονέκτημα έχει επίσης αξιολογηθεί για πολλές περιπτώσεις και ειδικότερα όταν αναλύουμε τις σχέσεις ανάμεσα στο κράτος και τα συμφέροντα των διαφόρων ομάδων συμφερόντων. Μια τέτοια περίπτωση είναι η σχέση ανάμεσα στους δασκάλους και τις διδασκαλικές ενώσεις και τις κρατικές πολιτικές εκσυγχρονισμού (Athanasiaides και Patramanis 2002).

Ακόμα είναι ενδιαφέρον πως στην Ελλάδα, η διαδικασία εκσυγχρονισμού ταυτίστηκε με την διαδικασία του εξευρωπαϊσμού (Featherstone 2005a). Παρόλα αυτά τόσο στην περίπτωση των «soft» όσο και στην περίπτωση των «hard» ευρωπαϊκών κανόνων δικαίου είναι φανερό πως αυτοί δεν υιοθετήθηκαν αποτελεσματικά. Η εφαρμογή και η πρακτική των κανόνων δικαίου είχε πολλούς περιορισμούς οι οποίοι έκαναν προφανές το χάσμα ανάμεσα στον τυπικό εκσυγχρονισμό και στην πραγματικότητα. Κατά την διάρκεια των τελευταίων δυο δεκαετιών, η ΕΕ στράφηκε κατά της Ελλάδας για την μη συμμόρφωση της χώρας με τους ευρωπαϊκούς κανόνες για πολλές περιπτώσεις. Δυο τυπικά παραδείγματα είναι η περίπτωση του εκσυγχρονισμού των λογιστικών προτύπων και της αναδιοργάνωσης των χρηματοπιστωτικών φορέων.

Τελικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι μεταρρυθμίσεις δεν ακολουθήθηκαν ή δεν υποστηρίχθηκαν από ένα επαρκές σύγχρονο πλαίσιο θεσμών έτσι ώστε να πραγματοποιηθούν. Φαίνεται πως μάλλον υπάρχουν: «Διεθνικοί παράγοντες παρά ιδιόμορφα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την ανικανότητα και την απροθυμία ενός κράτους να συμμορφωθεί και να προσαρμοστεί αντίστοιχα» (Mbaye 2001, σ. 259). Ακόμα περισσότερο, το χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και στο κράτος έχει αυξήσει το κόστος για να εφαρμοστούν αυτές (Boix και Posner 1998). Επίσης, η εφαρμογή ορθολογικών πολιτικών έχει γίνει πιο δύσκολη εξαιτίας των επίσημων και ανεπίσημων προνομίων των συγκεκριμένων ομάδων του δημόσιου τομέα. Έτσι, η πραγματική εφαρμογή των κανόνων δικαίου και ο

Διάγραμμα 7.7 Ρυθμιστική ποιότητα

Πηγή: World Bank Indicators

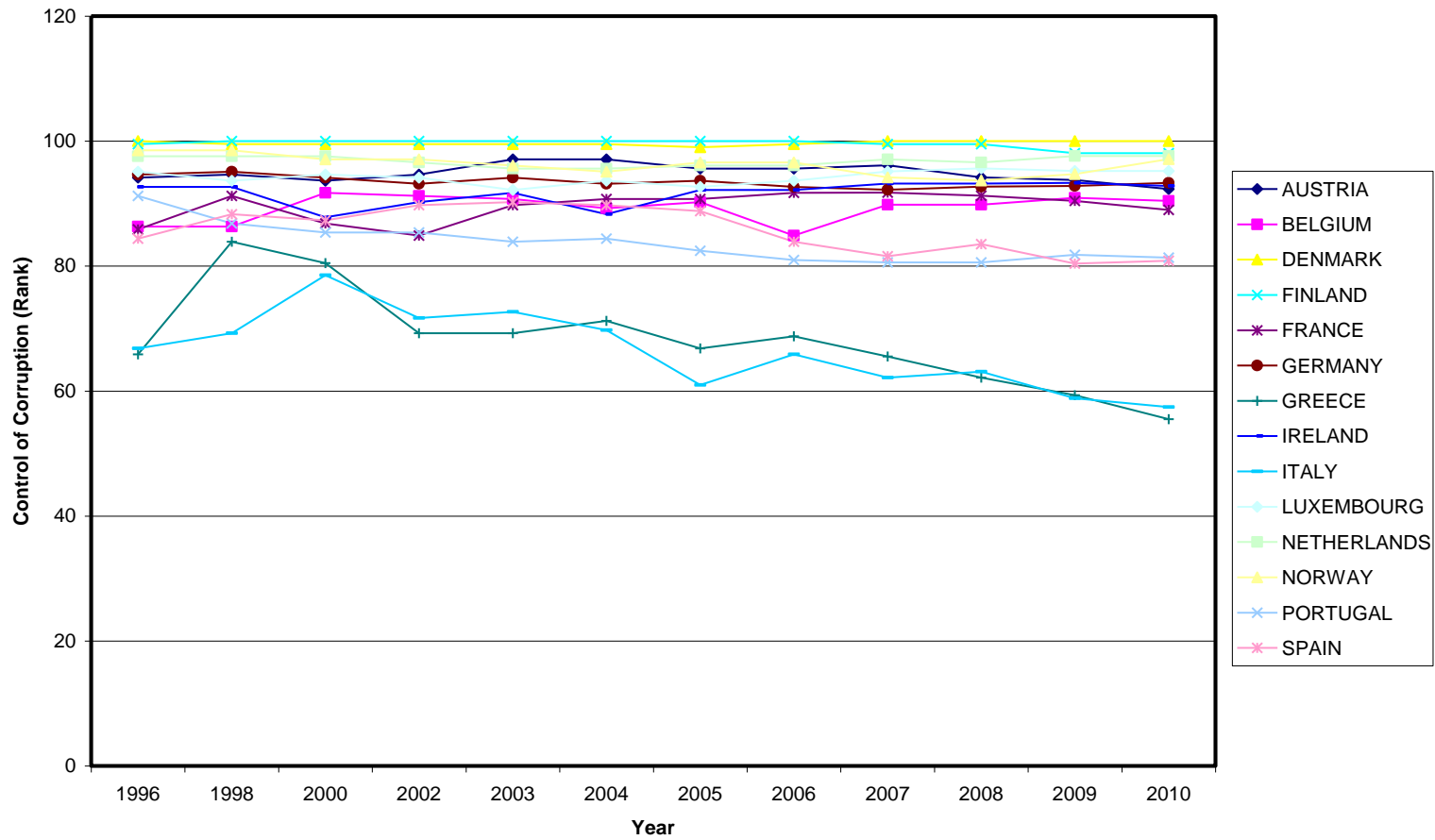
πραγματικός εκσυγχρονισμός της Ελλάδας ποτέ δεν υποβοηθήθηκε από ένα πολύ συνεκτικό θεσμικό πλαίσιο έτσι ώστε να ενσωματωθούν οι ευρωπαϊκοί κανόνες τόσο πετυχημένα όσο χρειάζονταν. Μπορεί να φαίνεται παράδοξο αλλά μάλλον η ελληνική κρίση μας έδωσε την δυνατότητα να κατανοήσουμε ότι η πραγματική εφαρμογή των κανόνων δικαίου δεν πραγματοποιούνταν. Για αυτό το λόγο, το αποτέλεσμα του Διαγράμματος 7.7 τώρα πια δεν είναι καθόλου τυχαίο.

7.4.6 Διαφθορά

Η εξέλιξη της διαφθοράς στην Ελλάδα δεν είναι τόσο απλή όσο φαίνεται. Στην πραγματικότητα, σχετίζεται με την έλλειψη μιας ανεπτυγμένης κοινωνίας των πολιτών στην χώρα (Μακρυδημήτρης 2006). Επίσης, όπως ο Καζάκος (2010) πιστεύει, η υπερβολική μεγέθυνση του κράτους και τα ανεπτυγμένα πελατειακά δίκτυα επηρέασαν αρνητικά την λειτουργία των θεσμών και την διαφθορά. Σύμφωνα με τελευταίες εμπειρικές έρευνες, η διαφθορά επηρεάζει περισσότερο την ικανότητα διακυβέρνησης παρά την οικονομική αναποτελεσματικότητα (Graycar και Villa 2011). Όπως οι Κουτσούκης και Σκλιάς (2005) ισχυρίζονται, οι πιο σημαντικοί παράγοντες που συνεισφέρουν στο φαινόμενο της διαφθοράς στην Ελλάδα είναι το πολιτικό σύστημα που ενισχύει τον λαϊκισμό, ένα σύνθετο νομικό πλαίσιο το οποίο όχι μόνο είναι αναποτελεσματικό αλλά και προσφέρει την δυνατότητα για πολλές μανούβρες και μια πολιτική κουλτούρα η οποία παρέχει τον χώρο για συμπεριφορές γεμάτες παθογένειες και στρεβλώσεις.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 7.8, η Ελλάδα ανήκει στις δυο τελευταίες χώρες με την χειρότερη επίδοση στον έλεγχο της διαφθοράς στην Ευρώπη. Αυτό το αποτέλεσμα επιβεβαιώνεται, επίσης, και από την Transparency International (2010) και από το World Economic Forum (2010). Ο έλεγχος της διαφθοράς στην Ελλάδα δυστυχώς φαίνεται να είναι μια πολύ δύσκολη υπόθεση για τους Έλληνες πολιτικούς γιατί η διαφθορά σχετίζεται με το ελληνικό μοντέλο πολιτισμικής ανάπτυξης. Με βάση αυτό είναι βέβαιο πως το επίπεδο της διαφθοράς στην Ελλάδα επηρεάζει αρνητικά την ανταγωνιστικότητα και αυξάνει το κόστος παραγωγής και την ίδια στιγμή δημιουργεί έναν πιο στρεβλό και πιο δύσκολο να αντιμετωπιστεί κρατισμό (World Bank 2005).

Διάγραμμα 7.8 Έλεγχος της διαφθοράς

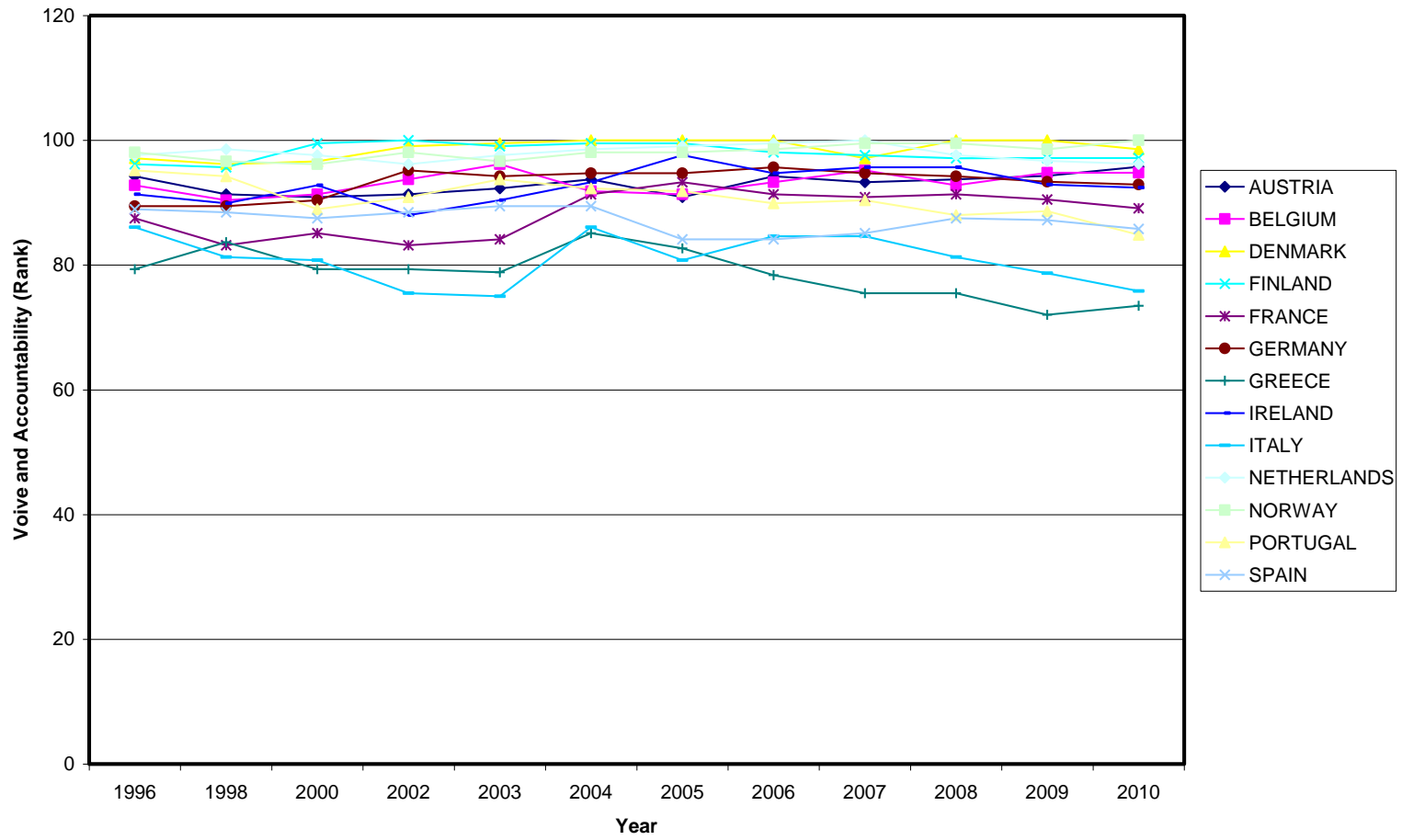
Πηγή: World Bank Indicators

7.4.7 Πολιτική σταθερότητα και κοινοβουλευτική συνέχεια

Το ελληνικό πολιτικό και κοινοβουλευτικό σύστημα είναι ασταθές. Για παράδειγμα, υποστηρίζεται πως στην Ελλάδα είχαμε εκλογές κάθε φορά που η πολιτική αριστοκρατία ήθελε να αναπαράγει τα συμφέροντα και την πολιτική εξουσία (Καζάκος 2010). Όπως τονίζει και ο Αλιβιζάτος (2001) τα μέλη του ελληνικού κοινοβουλίου έκαναν προτάσεις χωρίς κανενός είδους στρατηγική για τη θεσμική μεταρρύθμιση της χώρας. Ακόμα περισσότερο, τα τελευταία τριάντα χρόνια έχουν γίνει πάρα πολλοί κυβερνητικοί ανασχηματισμοί γεγονός που περιορίζει τις πιθανότητες επίτευξης συγκεκριμένων στόχων πολιτικής μέσα σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια. Η κυρίαρχη φιγούρα του Ανδρέα Παπανδρέου είναι ένα τυπικό παράδειγμα αυτής της κατάστασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνο κατά τη διάρκεια των 4 πρώτων χρόνων της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (1981-1985) χρησιμοποίησε 70 μέλη του κοινοβουλίου στην κυβέρνηση του. Το 1984 μόνο, το κράτος υπέστη 5 ανασχηματισμούς ενώ σε 6 περιπτώσεις πραγματοποιήθηκαν μεμονωμένες αλλαγές υπουργών. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου διακυβέρνησης του (1985-1989) συμμετείχαν στην κυβέρνηση συνολικά 105 άτομα ενώ τον πρώτο ενάμιση χρόνο της δεύτερης περιόδου διακυβέρνησης έγιναν 4 ανασχηματισμοί.

Με βάση τις παραπάνω συνθήκες δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι η συμπεριφορά των Ελλήνων πολιτικών μοιάζει με ένα καλά οργανωμένο κλαμπ το οποίο επιλέγει τα μέλη και ενδυναμώνει την προστασία του (Καζάκος 2010). Όπως οι Mitsopoulos και Pelagidis (2009b, σ. 406) υποστηρίζουν: «Πολιτικοί οι οποίοι θέτουν σε κίνδυνο το status quo εύκολα απομακρύνονται από την πολιτική σκηνή ενώ πολιτικοί που συνεργάζονται με ειδικές ομάδες συμφερόντων ανταμείβονται με μακροχρόνιες πολιτικές καριέρες και ασυλία για σχεδόν όλες τις άνομες πράξεις στις οποίες μπορεί να έχουν εμπλακεί». Για αυτό το λόγο, σύμφωνα με τους δείκτες της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Ελλάδα είναι πάλι ένα από τα δυο χειρότερα σε απόδοση κράτη στο δείκτη συμμετοχής και λογοδοσίας (Διάγραμμα 7.9).

Διάγραμμα 7.9 Δείκτης συμμετοχής και λογοδοσίας

Πηγή: World Bank Indicators

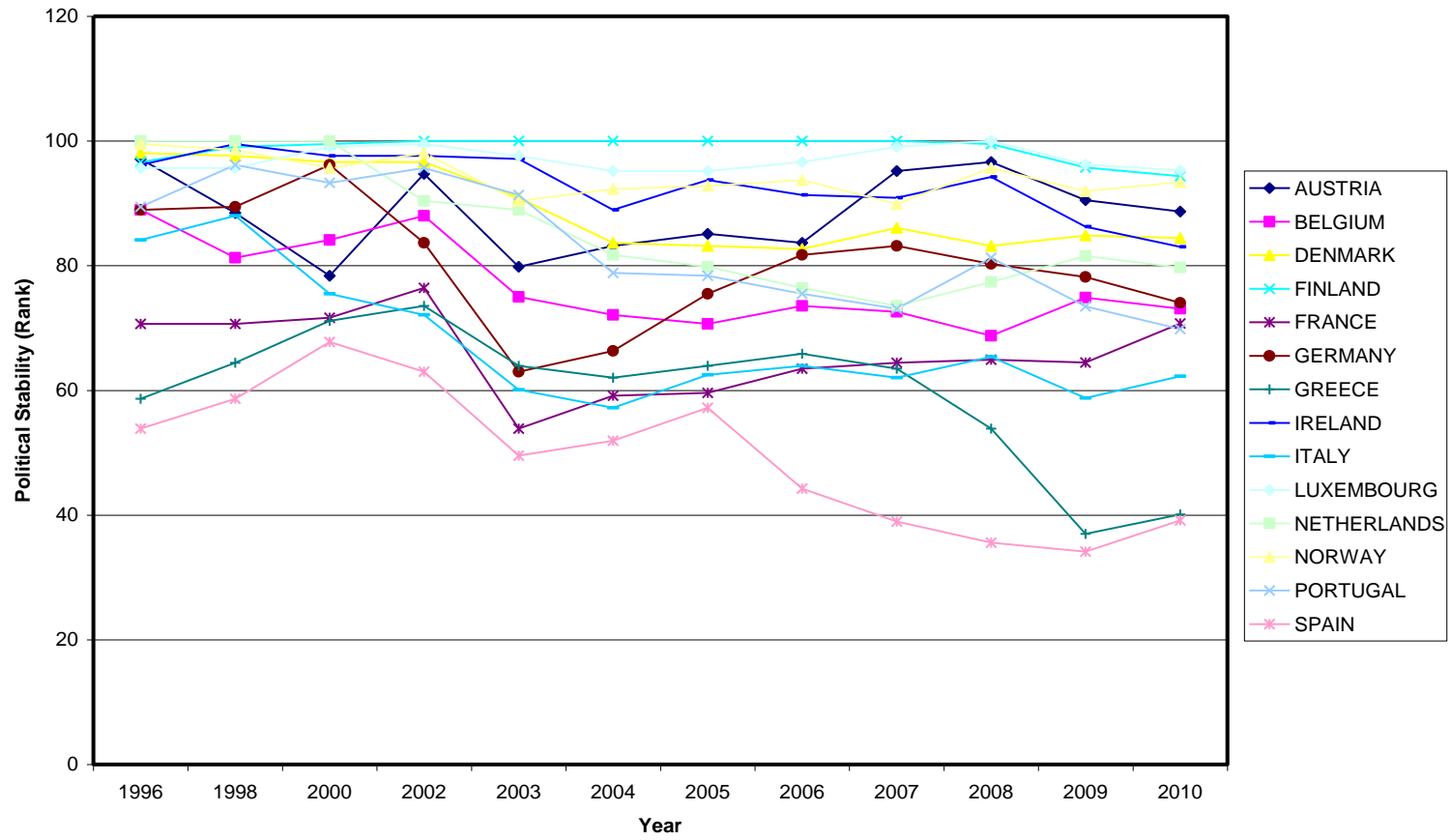
Όπως ο Featherstone (2005b, σ. 747) ισχυρίστηκε:

«Τα εμπόδια στη μεταρρυθμιστική διαδικασία θέτουν υπό ερωτηματικό την φύση της δικαιοδοσίας της νομιμοποίησης και της συμμετοχής στο ελληνικό σύστημα. Θέτουν σημαντικά διλήμματα για τις δομικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις που εκκινούνται από διαφορετικές ιδεολογικές οπτικές- σοσιαλδημοκρατικές ή νεοφιλελεύθερες- και οι οποίες είναι απίθανο να ξεπεραστούν στο πλαίσιο ενός βραχυπρόθεσμου σχεδίου. Η κυβέρνηση παγιδεύεται σε μια διαδικασία διαπραγμάτευσης, υποκύπτοντας σε αδιέξοδα ανίκανη να κτίσει αποτελεσματικές συμμαχίες και να προσφέρει επαρκή κίνητρα».

Είναι γεγονός πως κατά τη διάρκεια των τελευταίων 30 χρόνων σχεδόν κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια απέτυχε. Για παράδειγμα, η μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας το 1998 και το 2000, η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού το 2000 και το 2008, η μεταρρύθμιση των κλειστών επαγγελμάτων, η μεταρρύθμιση του εθνικού συστήματος υγείας το 2000, η μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, της προστασίας του περιβάλλοντος, της φιλελευθεροποίησης της αγοράς ενέργειας και πάμπολλα ακόμα παραδείγματα, δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα. Είναι φανερό ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες, κανένας δεν θα πίστευε πως στην Ελλάδα υπάρχει πολιτική σταθερότητα. Αυτό γίνεται αντιληπτό και από το Διάγραμμα 7.10.

Η Ελλάδα είναι ένα τέλειο παράδειγμα του πως η πολιτική και θεσμική υπανάπτυξη καθώς και ο στρεβλός τρόπος διακυβέρνησης μπορεί να οδηγήσει σε επικίνδυνες οικονομικές κρίσεις. Αυτό το στρεβλό μοντέλο διακυβέρνησης δημιουργήθηκε τα τελευταία τριάντα χρόνια και ενδυναμώθηκε από τα φαινόμενα του κρατισμού, της διαφθοράς, των προσοδοθηρικών συμπεριφορών, της πολιτικής ανισορροπίας, του λαϊκισμού, και της πολιτικής και κοινοβουλευτικής ασυνέχειας. Δηλαδή αυτό που με την πρώτη ματιά μπορεί να φαίνεται πως είναι το αποτέλεσμα κακών δημόσιων οικονομικών πρακτικών, στην πραγματικότητα αφορά την έλλειψη ενός ικανοποιητικού και επαρκούς μοντέλου διακυβέρνησης. Άρα, οι αιτίες της κρίσης στην Ελλάδα σχετίζονται μάλλον με την πολιτική παρά με την οικονομία. Οι Έλληνες

Διάγραμμα 7.10 Πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας

Πηγή: World Bank Indicators

φαίνεται πως δημιούργησαν έναν στρεβλό «Λεβιάθαν» ο οποίος απέτυχε να τους υποστηρίξει. Για αυτό το λόγο, όλες οι προσπάθειες για εκσυγχρονισμό και εξευρωπαϊσμό απέτυχαν να δημιουργήσουν ένα σταθερό πολιτικό και οικονομικό σύστημα και ταυτόχρονα μονιμοποίησαν και νομιμοποίησαν ένα «ώριμο πελατειακό σύστημα» σαν το κύριο χαρακτηριστικό της Ελληνικής πολιτείας. Αυτό το «ώριμο πελατειακό σύστημα» είναι η κύρια αιτία της Ελληνικής κρίσης και μπορεί να θεωρηθεί πως είναι η κύρια συνέπεια της παραπάνω πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης στην Ελλάδα. Όλοι οι παραπάνω συντελεστές συνδέονται με το πελατειακό σύστημα το οποίο όλες οι πολιτικές ελίτ στην Ελλάδα χρησιμοποίησαν για να επεκτείνουν τα δίκτυα πατρωνίας μέσα από τους νέους πολιτικούς θεσμούς που δανειστήκαμε τα τελευταία χρόνια τόσο γεωγραφικά όσο και λειτουργικά. Για αυτό το λόγο, είναι πολύ δύσκολο έστω και αν τα οικονομικά μέτρα λιτότητας έχουν στο μέλλον ικανοποιητικά αποτελέσματα, να αλλάξει σε ένα σύντομο διάστημα η ελληνική πολιτική κουλτούρα. Η αλλαγή του τρόπου λειτουργίας της ελληνικής πολιτείας είναι μια πολύ δύσκολη δουλειά για τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους αξιωματούχους και μάλλον είναι απίθανο να πραγματοποιηθεί βραχυχρόνια.

7.5 Συμπεράσματα

Ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου ήταν να αναδείξει ότι η ελληνική κρίση μπορεί να γίνει αντιληπτή ως αποτέλεσμα του στρεβλού μοντέλου διακυβέρνησης της χώρας που αναπτύχθηκε τα τελευταία 30 χρόνια ταυτόχρονα με ύπαρξη σημαντικών πολιτικών και θεσμικών ευπαθειών. Αυτό το στρεβλό μοντέλο διακυβέρνησης και κυρίως η πολιτική και θεσμική διάσταση του έφεραν την Ελλάδα ένα βήμα πριν την ολοκληρωτική καταστροφή μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η οικονομική σύγκλιση εντός των πλαισίων της ΕΕ ήταν μόνο ονομαστική, δεν ήταν πραγματική και δεν ακολουθήθηκε από την πολιτική και θεσμική σύγκλιση και την ανάπτυξη ενός αξιόπιστου μοντέλου διακυβέρνησης.

Το νεοκλασικό οικονομικό πλαίσιο από μόνο του δεν μπορούσε να μας προσφέρει όλες τις απαντήσεις για τα πραγματικά αίτια αυτής της κρίσης. Αυτό το πλαίσιο θα έπρεπε να εμπλουτιστεί και να ενδυναμωθεί με τον ρόλο των πολιτικών μεταβλητών που αναπτύξαμε παραπάνω. Πράγματι, από την παραπάνω ανάλυση γίνεται φανερό πως μέσα στα πλαίσια της ΕΕ δεν μπορούμε να κρίνουμε την αποτελεσματικότητα, σταθερότητα και ανάπτυξη μιας χώρας μόνο από τους οικονομικούς δείκτες γιατί αυτοί μπορεί να είναι παραπλανητικοί. Επίσης, θα πρέπει να αναπτυχθούν στα πλαίσια της ΕΕ, εκείνοι οι θεσμοί που να ελέγχουν ότι οι κανόνες δικαίου εφαρμόζονται και μεταφέρονται στα κράτη μέλη πραγματικά και όχι τυπικά. Αυτό είναι μια πολύ σημαντική έλλειψη της ΕΕ. Μέσα στην ΟΝΕ δηλαδή, εκτός από τη πραγματική οικονομική σύγκλιση απαιτείται και η πολιτική και θεσμική σύγκλιση των κρατών μελών. Δεν είναι τυχαίο πως οι τελευταίες προτάσεις για την βελτίωση της οικονομικής διακυβέρνησης περιλαμβάνουν μόνο οικονομικούς στόχους.

Οι αιτίες της κρίσης φαίνεται να σχετίζονται με την πολιτική και θεσμική διάσταση που αναπτύξαμε παραπάνω. Έτσι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οποιαδήποτε παρέμβαση στον οικονομικό τομέα και εάν γίνει, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Οι οικονομικοί συντελεστές έχουν συνεισφέρει στη δημιουργία της κρίσης μα οι βαθύτερες αιτίες φαίνεται να είναι πολιτικές και έχουν να κάνουν με την πολιτική και θεσμική υπανάπτυξη και το μοντέλο διακυβέρνησης. Για αυτό το λόγο, παραπάνω αναπτύχθηκαν και αναλύθηκαν μια σειρά από πολιτικούς παράγοντες. Η δημιουργία του κρατισμού, η αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης, η αποτυχία του εξευρωπαϊσμού, τα επίπεδα διαφθοράς, η επίδραση των συνδικάτων και των ομάδων ενδιαφέροντος, ο λαϊκισμός, το ασταθές πολιτικό και κοινοβουλευτικό καθεστώς είναι οι πιο σημαντικοί.

Για τους παραπάνω λόγους υποστηρίζεται πως αυτή η κρίση έχει ένα σημαντικό πολιτικό στοιχείο το οποίο δεν πρέπει να παραβλεφθεί. Είναι, μάλιστα, αυτό το πολιτικό στοιχείο που συμβάλλει στην όξυνση ανησυχιών που υπάρχουν όχι μόνο για την πορεία της Ελλάδας αλλά και για το μέλλον της ΕΕ. Έτσι, είναι αμφίβολο να υποθέσουμε πως η ελληνική οικονομική κρίση μπορεί να ξεπεραστεί σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα όση βοήθεια και αν πάρει η Ελλάδα από τους τεχνοκράτες του ΔΝΤ και της ΕΕ. Η εξοντωτική λιτότητα που επιβάλλουν στην

Ελλάδα είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει την χώρα στην εξαθλίωση και το κυριότερο να εξασθενήσει ακόμα περισσότερο τη σχέση πολιτικής και πολίτη. Από την άλλη, δεν μπορεί κανείς να προβλέψει ότι η ΕΕ θα προβεί στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις έτσι ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι, το μείγμα των πολιτικών εξόδου από την κρίση που ακολουθήθηκαν έως σήμερα στόχευαν περισσότερο στη διάσωση των ευρωπαϊκών τραπεζών και του κοινού νομίσματος παρά στην πραγματική μεταμόρφωση του συστήματος της ΕΟΔ.

Επιπλέον, στο εσωτερικό της χώρας είναι πολύ σημαντική η αποκατάσταση των στοιχείων καλής διακυβέρνησης της ελληνικής πολιτείας όπως για παράδειγμα του νόμου και του κράτους δικαίου στα μάτια των πολιτών της. Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες από τη μια πλευρά και των πολιτών και της πολιτικής από την άλλη είναι επίσης αναγκαία. Η αναδημιουργία του κοινωνικού κράτους και η παροχή κοινωνικών και άλλων παροχών ιδιαίτερα προς τις ευπαθείς ομάδες είναι μια ακόμα αναγκαιότητα. Η δημιουργία ενός νέου πλαισίου πολιτισμικών και πολιτιστικών αξιών και ηθικής που να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής πολιτείας είναι επίσης τόσο σημαντική όσο και οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Έστω και αν σε ευρωπαϊκό επίπεδο το στοίχημα κερδηθεί, τίποτα δεν θα πρέπει να θεωρείται ακόμα δεδομένο στο εσωτερικό. Η αναμόρφωση της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας είναι ένα πολύ σημαντικό και δύσκολο έργο στο οποίο θα πρέπει να επικεντρωθεί οποιαδήποτε κυβέρνηση για να μπορέσουμε οριστικά να μπούμε στον δρόμο της οικονομικής και πολιτικής σταθερότητας και ανάπτυξης και να ξεπεράσουμε την κρίση της ελληνικής πολιτείας .

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση: Η νέα αρχιτεκτονική

8.1 Εισαγωγή

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναλύσαμε λεπτομερώς μια σειρά από σημαντικές πολιτικές και οικονομικές πτυχές της διαδικασίας οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης. Στο πρώτο κεφάλαιο κατανοήσαμε τις αρχές των βασικών θεωριών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης τονίζοντας τον κεντρικό ρόλο του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού και τη σπουδαιότητα του ρόλου των κρατών μελών καθώς και των εθνικών συμφερόντων τους στον δρόμο προς την ΟΝΕ. Στο δεύτερο, παρουσιάσαμε λεπτομερώς τα κυριότερα γεγονότα μέχρι τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και συζητήσαμε τις κύριες αιτίες δημιουργίας της ΟΝΕ. Στο τρίτο, παρουσιάσαμε τη θεωρία των ΑΝΠ και τονίσαμε πολύ σημαντικά προβλήματα της ΟΝΕ που η θεωρία είχε επισημάνει εδώ και πάρα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Στο τέταρτο, αναλύσαμε τα προβλήματα της ΕΚΤ και του ΣΣΑ στην λειτουργία και αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής και σταθερότητας στην ΟΝΕ. Στο πέμπτο και στο έκτο κεφάλαιο παίρνοντας ως παράδειγμα την ελληνική κρίση από τη μια πλευρά καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο το πλαίσιο της ΟΝΕ αποτελεί ουσιαστικά μια παγίδα για τα περιφερειακά κράτη μέλη, ενώ από την άλλη σε εγχώριο επίπεδο τονίσαμε πως εκτός από την οικονομική σύγκλιση είναι πολύ σημαντική η πολιτική και η θεσμική ανάπτυξη των κρατών μελών η οποία παραβλέπεται.

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα προβούμε καταρχάς σε μια συνολική αποτίμηση αξιολόγησης των πρώτων χρόνων της ΟΝΕ. Πιο συγκεκριμένα, θα απαντήσουμε στο ερώτημα του εάν η ΟΝΕ βοήθησε ή όχι στη σύγκλιση των οικονομιών των κρατών μελών. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι θεμελιώδους σημασίας αφού έχει άμεση σχέση τόσο με το εάν η ΟΝΕ μπορεί να παραμείνει βιώσιμη μακροχρόνια όσο και με το εάν ο τρόπος οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη μπορεί να είναι αποδοτικός (Bearce 2009). Όπως θα δούμε μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που παρουσιάζεται σήμερα, είναι η δυνατότητα σύγκλισης των διαφορετικών καπιταλιστικών μοντέλων οικονομικής ανάπτυξης της Ευρώπης.

Μετέπειτα, θα παρουσιάσουμε την νέα αρχιτεκτονική της ΕΟΔ η οποία ουσιαστικά η συνολική απάντηση της ΕΕ στην κρίση χρέους. Θα μελετήσουμε λεπτομερώς το χρονολόγιο των αλλαγών στο πλαίσιο της ΕΟΔ και θα αξιολογήσουμε κριτικά τις ευπάθειες και τους περιορισμούς αυτής της νέας αρχιτεκτονικής. Τέλος, παρουσιάσουμε το πολιτικό πλαίσιο μέσα στον οποίο αυτή η νέα αρχιτεκτονική δημιουργήθηκε προσπαθώντας ταυτόχρονα να θεωρητικοποιήσουμε την όλη συζήτηση κυρίως με βάση τις αρχές του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Όπως θα γίνει φανερό, η νέα Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική, όπως και η γέννηση και δημιουργία της ΟΝΕ, είναι κυρίως αποτέλεσμα της σύγκλισης των εθνικών συμφερόντων και των προτιμήσεων των ισχυρότερων κρατών μελών της ΕΕ, κυρίως της Γερμανίας και της Γαλλίας. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως άλλοι δρώντες δεν είναι σημαντικοί. Το αντίθετο μάλιστα, από ότι φαίνεται το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ είναι αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης και χρονοβόρας διαπραγματευτικής διαδικασίας την οποία επηρεάζουν, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, μια σειρά από σημαντικούς παράγοντες και οι οποίοι είναι πολύ δύσκολο να αναλυθούν στην βάση μιας θεωρητικής προσέγγισης. Παρόλα αυτά, οι νόμοι κίνησης της διαδικασίας ΕΟΕ δεν φαίνεται να αλλάζουν και η κυριαρχία της θεωρίας του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού φαίνεται να είναι αδιαπραγμάτευτη.

8.2 Η αξιολόγηση των πρώτων χρόνων της ΟΝΕ

8.2.1 Η υπόθεση της σύγκλισης των οικονομιών

Όπως έχουμε αναλύσει στα προηγούμενα κεφάλαια ολόκληρο το ευρωπαϊκό οικοδόμημα έχει στηριχθεί στην υπόθεση της σύγκλισης των οικονομιών των κρατών μελών της Ευρωζώνης. Αυτό ήταν κυρίως το αποτέλεσμα της οικονομικής ετερογένειας που υπήρχε ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΟΝΕ (Eichengreen 1991; Sachs και Sala-i-Martin 1992) καθώς και της έλλειψης ισχυρής πολιτικής εξουσίας κατά τους πρώτους χρόνους δημιουργίας της ΟΝΕ (Verdun 1996, 2000; Howarth 2007; Jones 2002a). Για αυτό το λόγο, ένα από τα κύρια ερωτήματα που πρέπει να απαντήσουμε είναι το εάν η εισαγωγή του ευρώ βοήθησε στη σύγκλιση των

οικονομιών της ΕΕ. Η υπόθεση της σύγκλισης των οικονομιών της Ευρωζώνης, από την πλευρά της διεθνούς πολιτικής οικονομίας προϋποθέτει την ύπαρξη πανομοιότυπων οικονομικών χαρακτηριστικών σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη, την ανεργία, τον πληθωρισμό και άλλων μακροοικονομικών μεταβλητών (Bearce 2009).

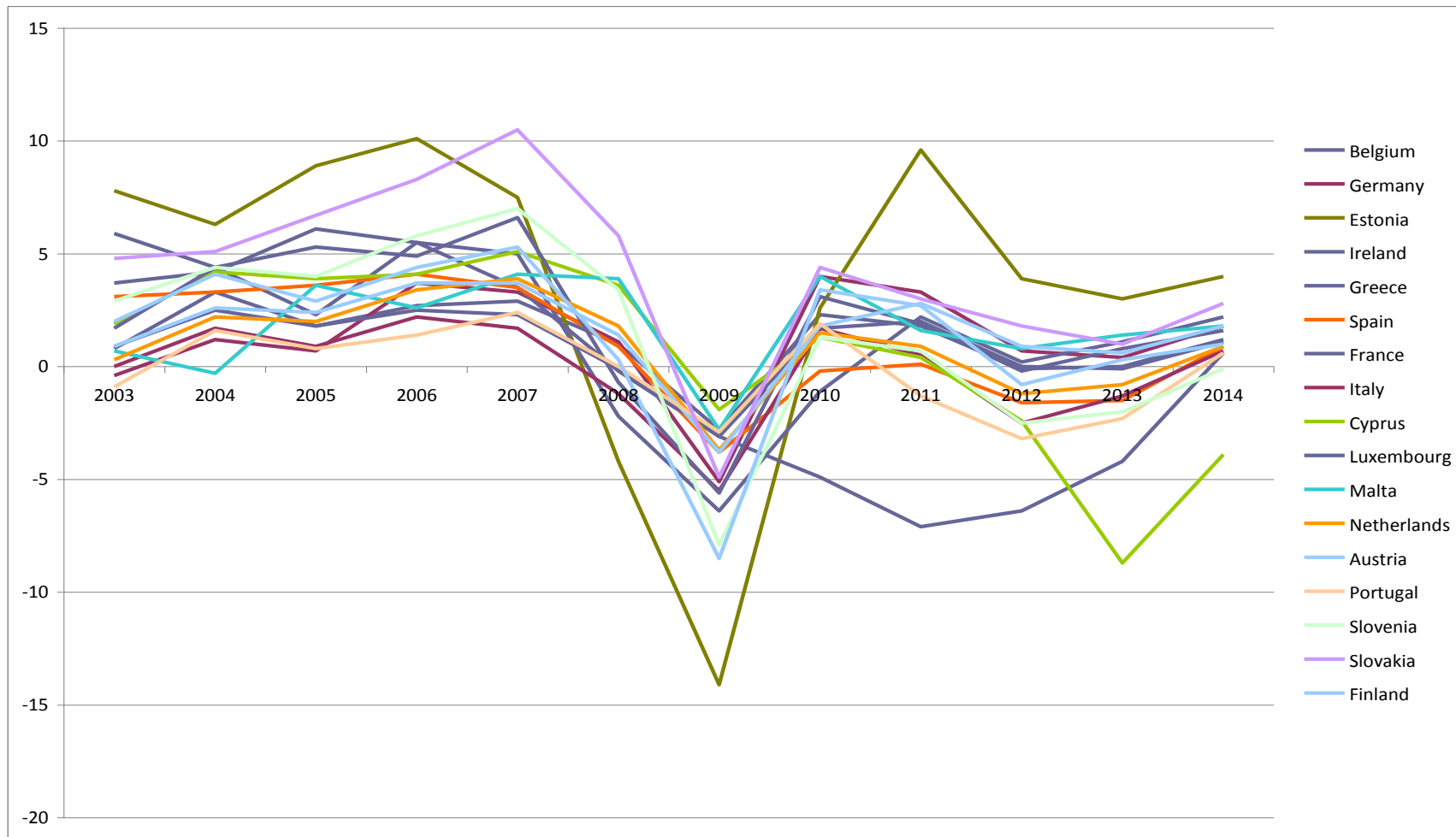
Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90, η ΕΕ παρουσίαζε σοβαρά δομικά προβλήματα καθώς και προβλήματα ανταγωνιστικότητας, όχι μόνο στο ευρωπαϊκό αλλά και στο διεθνές περιβάλλον. Αυτό το γεγονός, έκανε τους ερευνητές να υποστηρίζουν πως η δημιουργία της ΟΝΕ θα χειρότερευε τις οικονομικές συνθήκες μέσα στην Ευρωζώνη αφού θα διεύρυνε τα προβλήματα και τις οικονομικές αποκλίσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη (Salvatore 1998). Τα τελευταία χρόνια, οι παρατηρούμενες αποκλίσεις σχετικά με τις μακροοικονομικές αποδόσεις των κρατών μελών καθώς και ο χαμηλός ρυθμός προσαρμογής τους, είχαν δημιουργήσει ανησυχία σχετικά με τη βιωσιμότητα τη ΟΝΕ (Gros *et al.* 2005; European Commission 2006). Ήταν δηλαδή ξεκάθαρο πως σε διάφορους τομείς όπως για παράδειγμα το εμπόριο (Badinger 2005; Baldwin 2006), τη νομισματική ολοκλήρωση (Gregorioy *et al.* 2011), της αγοράς κεφαλαίων (Baele *et al.* 2004), την αγορά εργασίας (Nowotny *et al.* 2009) ή την θεσμική ανάπτυξη (Mongelli *et al.* 2007), η ολοκλήρωση της ΕΕ δεν προχωρούσε ικανοποιητικά. Εκτός των άλλων η υιοθέτηση του ευρώ είχε σαν αποτέλεσμα να μειωθούν τα επιτόκια δανεισμού των κρατών μελών και με αυτό τον τρόπο να παρακινηθεί ο δανεισμός προς τις περιφερειακές χώρες της Ευρώπης. Με την εμφάνιση το 2007 της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, οι οικονομικές αποκλίσεις των κρατών μελών μεγάλωσαν ειδικά όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα και το ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών των κρατών μελών (European Commission 2009; European Commission 2010) και τα ποσοστά των ελλειμμάτων και των χρεών εκτοξεύτηκαν σε επικίνδυνο βαθμό.

Σχετικά με το θέμα της σύγκλισης έχουν ήδη γραφτεί μια σειρά από έρευνες όπως για παράδειγμα των Bordo και James (2008), του Begg (2008) και των Barrell *et al.* (2008). Όλες οι παραπάνω έρευνες δυστυχώς, παρόλο που είναι πολύ αξιόλογες, δεν παρουσιάζουν νέα στοιχεία σχετικά με το θέμα της σύγκλισης. Όμως, σήμερα, πάνω από δέκα χρόνια μετά την εισαγωγή του κοινού νομίσματος και της

κοινής περιφερειακής νομισματικής πολιτικής είναι μια ιστορική ευκαιρία να προβούμε σε μια τέτοια αξιολόγηση (Bearce 2009). Μάλιστα σύμφωνα με τον Bearce (2009), αυτή η αξιολόγηση μπορεί να γίνει τόσο για την οικονομική απόδοση των κρατών όσο και για τα εργαλεία οικονομικής διακυβέρνησης τα οποία χρησιμοποιούνται. Για την επίτευξη του πρώτου στόχου, κρίσιμα θεωρούνται τα στοιχεία σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη, τα δημόσια χρέη και τα δημόσια ελλείμματα της γενικής κυβέρνησης, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, τα ποσοστά ανεργίας, το ρυθμό πληθωρισμού και του ονομαστικού κόστους εργασίας. Για να πετύχουμε το δεύτερο θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε διάφορες θεωρίες που άπτονται τα θέματα πολιτικής και οικονομίας όπως έχουν χρησιμοποιηθεί κατά κόρον σε ολόκληρη την μελέτη.

Όπως βλέπουμε από το διάγραμμα 8.1 ανάμεσα στους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης των κρατών μελών της ΟΝΕ υπάρχουν τεράστιες αποκλίσεις αφού η ΟΝΕ δεν κατάφερε να ενισχύσει την οικονομική ανάπτυξη στην Ευρωζώνη. Από την άλλη βέβαια, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να καταδεικνύει πως η Ευρωζώνη οδήγησε σε υπανάπτυξη (De Grauwe 2009c). Σε ορισμένες περιπτώσεις, η οικονομική ανάπτυξη ήταν αποτέλεσμα πρόσκαιρων και παροδικών οικονομικών συνθηκών και όχι το αποτέλεσμα πραγματικών δομικών μεταρρυθμίσεων. Τα ποσοστά ανάπτυξης των χωρών είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων χαμηλότερα από την δεκαετία του '90. Όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας, μπορούμε να δούμε πως από την οικονομική ανάπτυξη του 5.9% το 2003, έφτασε μέσα σε πέντε χρόνια στην ύφεση της τάξεως του 0.2% το 2008 και από τότε έως και σήμερα δεν έχει καταφέρει να επανέλθει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Αυτό προβλέπεται να γίνει μέσα στο 2014. Φυσικά, στην ελληνική περίπτωση όπως και σε άλλες περιπτώσεις, η μεγάλη οικονομική ανάπτυξη δεν ήταν αποτέλεσμα της δημιουργίας μιας ισχυρής οικονομίας αλλά μάλλον αποτέλεσμα πρόσκαιρων γεγονότων όπως για παράδειγμα της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων ή της ευφορίας που δημιούργησε η συμμετοχή στην ΟΝΕ. Παρόλες τις μεγάλες αποκλίσεις θα πρέπει επίσης να τονίσουμε πως μέσα στην ΟΝΕ, οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης ακολουθούν σχεδόν παρόμοιες πορείες αποτέλεσμα της αλληλεξάρτησης των οικονομιών. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της Εσθονίας. Τα τελευταία χρόνια βέβαια η Ευρωπαϊκή οικονομία βρίσκεται σε ύφεση για μια σειρά

Διάγραμμα 8.1 Ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης (% του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat

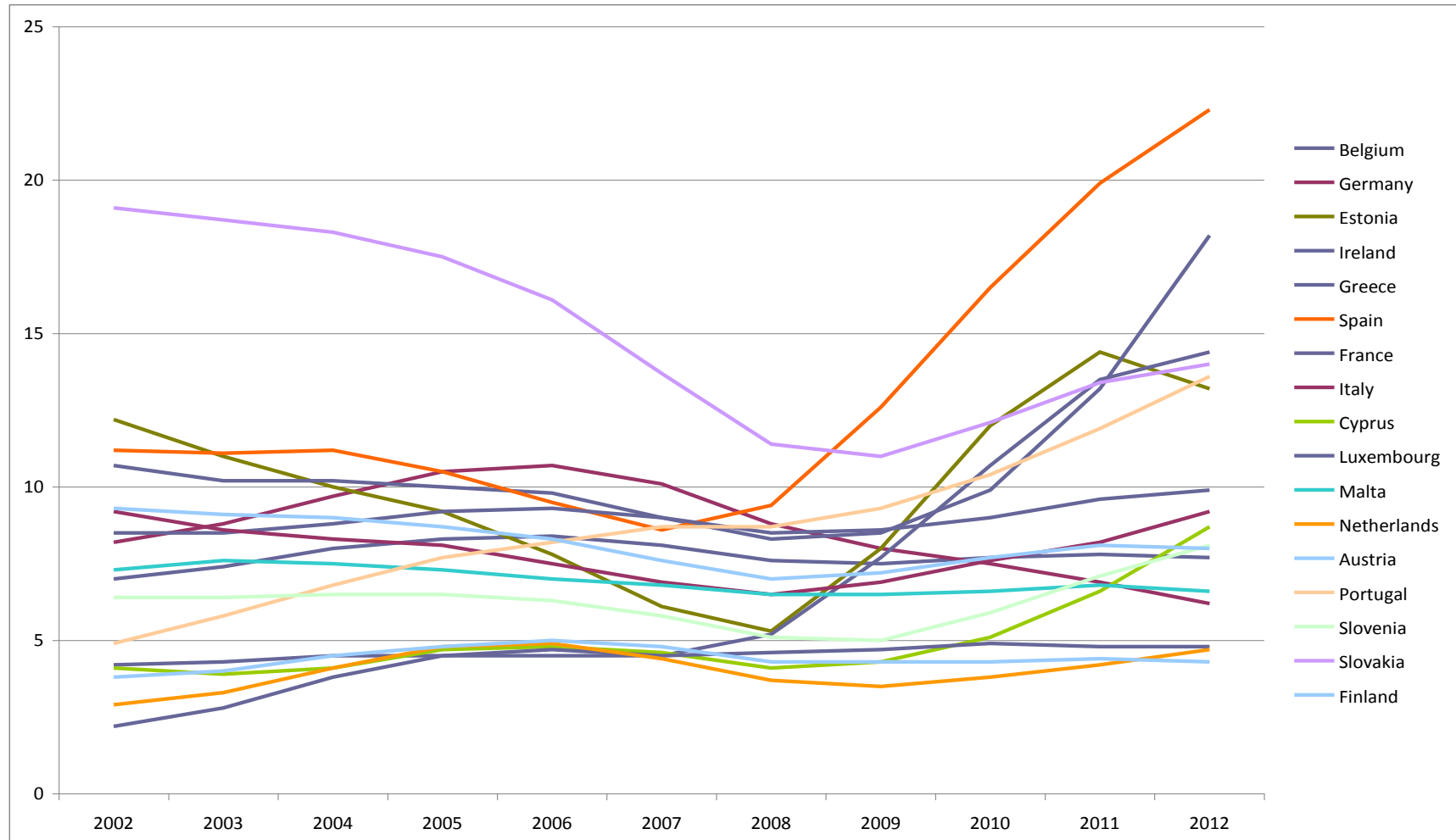
από λόγους όπως είναι για παράδειγμα οι σκληρές πολιτικές λιτότητας, δημοσιονομικής προσαρμογής και απομόχλευσης που παρατηρούνται στις περιφερειακές κυρίως οικονομίες της Ευρωζώνης οι οποίες οδήγησαν στην έλλειψη ρευστότητας και στην διάχυση της απαισιοδοξίας σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή οικονομία γεγονός που επηρεάζει τις επενδύσεις και την κατανάλωση⁹⁴.

Όσον αφορά τα ποσοστά ανεργίας τα πράγματα φαίνεται να είναι ακόμα πιο ξεκάθαρα. Τα ποσοστά ανεργίας ακολουθούν τα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης των κρατών μελών. Με εξαίρεση την περίπτωση της Σλοβενίας, η οποία μαστίζεται εδώ και αρκετά χρόνια από το φαινόμενο της ανεργίας, τα υπόλοιπα κράτη μέλη φαίνεται να ακολουθούν παρόμοια μονοπάτια. Βέβαια, τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας κατέχουν κυρίως οι περιφερειακές χώρες της ΟΝΕ όπως είναι η Ισπανία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, και η Ιρλανδία τα οποία έφτασαν σε ορισμένες περιπτώσεις να είναι πάνω από 25%. Χωρίς αυτό να σημαίνει πως τα νέα μέλη της ΟΝΕ όπως για παράδειγμα η Εσθονία και η Σλοβακία είναι σε καλύτερο επίπεδο. Το τραγικό της όλης υπόθεσης είναι πως η νεανική ανεργία έχει φτάσει μέσα στο 2012 να ξεπερνά το 50% στην Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία. Μετά την εμφάνιση της ΕΚΧ, τα ποσοστά ανεργίας στην ΟΝΕ επιδεινώθηκαν σχεδόν για όλες τις χώρες ακολουθώντας την εξέλιξη της ανάπτυξης. Μάλιστα στην Ελλάδα, πρόσφατες μελέτες δείχνουν ότι μέσα στο 2014 η ανεργία μπορεί να φτάσει έως και το 30%. Όλα τα παραπάνω σημαίνουν πως στην Ευρωζώνη υπάρχει έλλειψη συντονισμού των πολιτικών εργασίας αφού τα κράτη μέλη στις περισσότερες των περιπτώσεων ακολουθούν τις δικές τους πολιτικές.

Όσον αφορά τώρα τα ποσοστά του πληθωρισμού, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 8.3, είναι γεγονός πως η δημιουργία της ΟΝΕ και η εισαγωγή του ευρώ στάθηκε η αιτία σύγκλισης της τάσης αύξησης του γενικού επιπέδου των τιμών των περισσότερων κρατών μελών. Εξαίρεση αποτελεί η Σλοβενία και η Εσθονία οι οποίες όμως δεν εντάχτηκαν στην ΟΝΕ από την αρχή. Σε γενικές γραμμές θα πρέπει να τονίσουμε πως οι χώρες στην πραγματικότητα εισήγαγαν την αξιοπιστία της Bundesbank στις οικονομίες τους και για αυτό το λόγο οι ρυθμοί πληθωρισμού

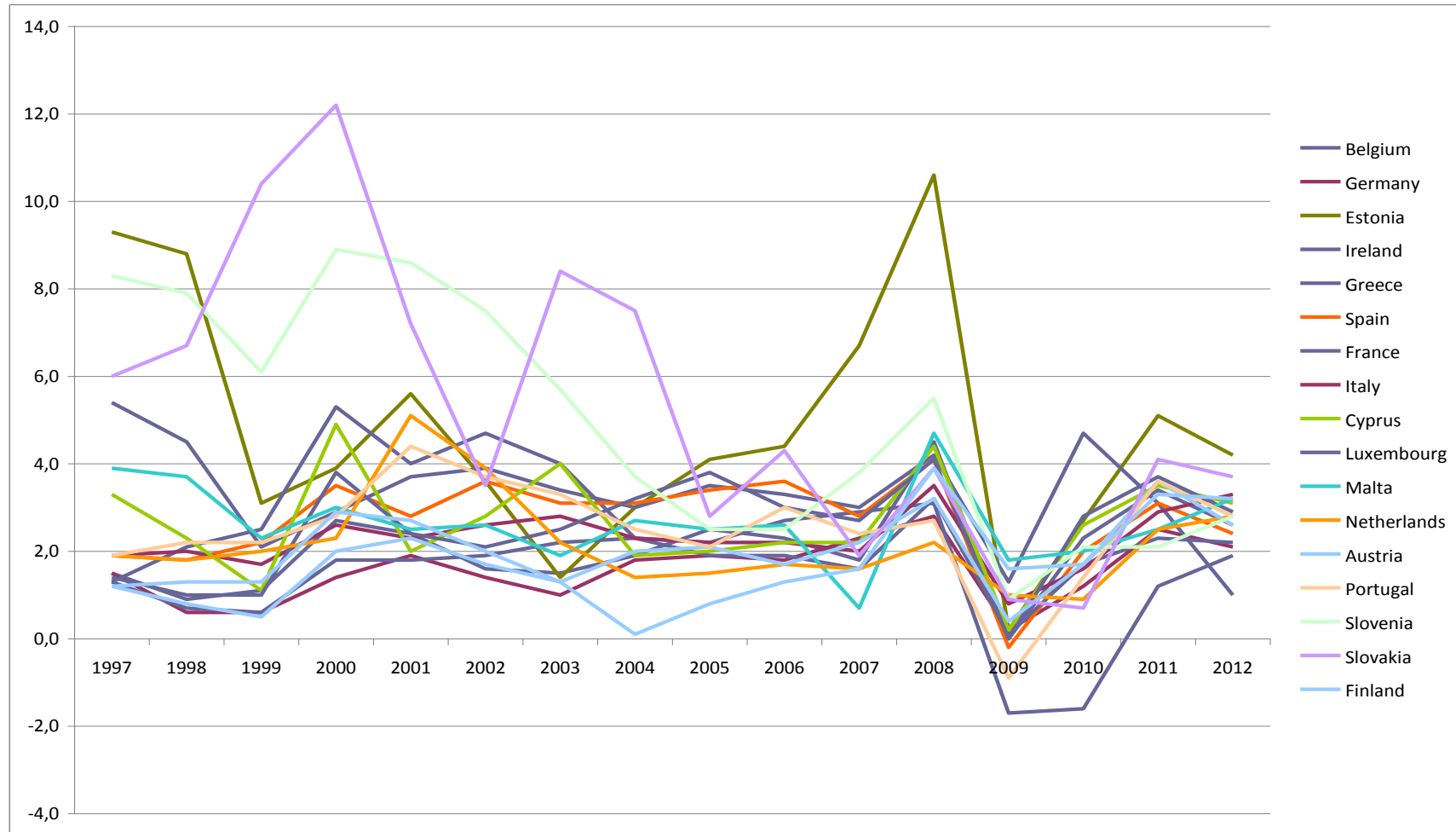
⁹⁴ Είναι αυτό που ο Keynes ανέφερε ως παράδοξο της φειδούς (paradox of thrift), εάν ο ιδιωτικός τομέας βρίσκεται σε μια διαδικασία απομόχλευσης τότε η ταυτόχρονη απομόχλευση του δημόσιου τομέα (περιορισμός ελλειμμάτων μέσω σκληρών πολιτικών λιτότητας) θα επιδεινώσει την κρίση.

Διάγραμμα 8.2 Ποσοστό ανεργίας

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 8.3 Ρυθμός πληθωρισμού

Πηγή: Eurostat

είχαν την τάση σύγκλισης. Αναμφίβολα, αυτό οφείλεται και στον σταθεροποιητικό ρόλο της ΕΚΤ. Μετά το 2007 είναι δύσκολο να ερμηνεύσουμε την εξέλιξη του ρυθμού πληθωρισμού στην Ευρωζώνη καθώς η κρίση επηρέασε σε ένα μεγάλο ποσοστό τις οικονομικές εξελίξεις. Για αυτό το λόγο για παράδειγμα παρατηρείτε τα τελευταία χρόνια, μια μείωση του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη ως αποτέλεσμα των αρνητικών ρυθμών ανάπτυξης και ανεργίας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ελλάδας η οποία το 2009 είχε τον τρίτο υψηλότερο ρυθμό πληθωρισμού το 2009 με 1.3% μετά την Φιλανδία και την Μάλτα, το 2010 είχε τον υψηλότερο ρυθμό πληθωρισμού με 4.7%, ενώ το 2012 είχε τον χαμηλότερο με 1%.

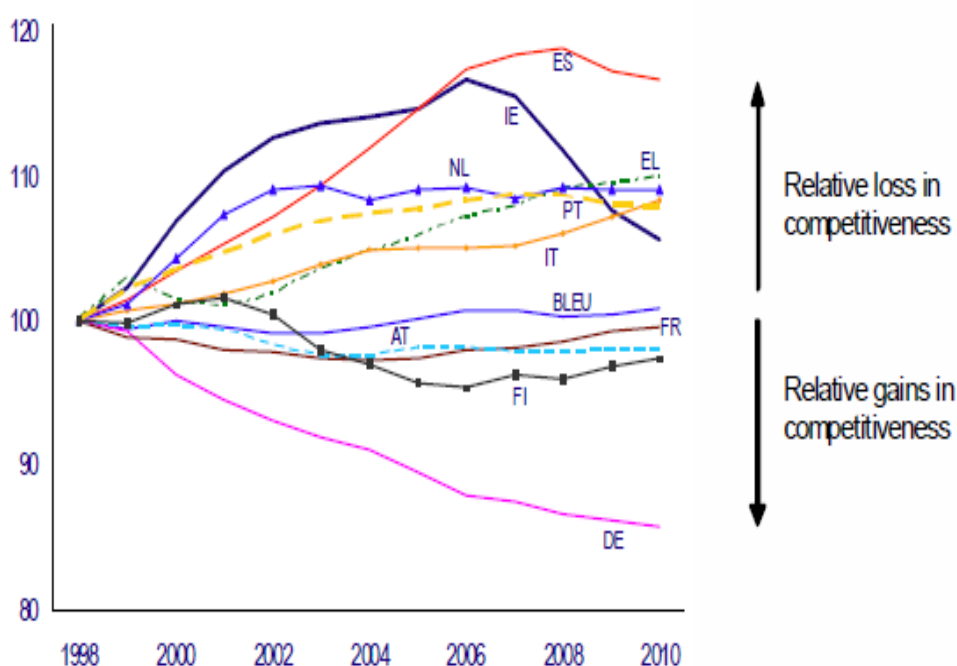
Επιπροσθέτως, το ζήτημα της μεταρρύθμισης της αγοράς εργασίας είναι πολύ σημαντικό ήδη από την συνθήκη του Μάαστριχτ. Η πρώτη Ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση παρουσιάστηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου το 1997. Μετέπειτα ακολούθησε η Στρατηγική της Λισαβόνας το 2000 που στόχευε στην πλήρη απασχόληση μέσω της ευελιξίας της αγοράς εργασίας. Σε όλη την επόμενη περίοδο η ΕΕ προσπάθησε να ενισχύσει σε σημαντικό βαθμό την Στρατηγική της Λισαβόνας. Σημείο αναφοράς αποτελεί η έκθεση de Kok όπου προτείνονταν μια σειρά από μεταρρυθμίσεις για την ευελιξία της αγοράς εργασίας, την προώθηση της προσωρινής και μερικής απασχόλησης και την δημιουργία κινήτρων. Όλες οι παραπάνω μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες ουσιαστικά οδήγησαν σε έναν «αγώνα δρόμου προς τα κάτω» για τις αμοιβές των εργαζόμενων (Λαπαβίτσας *et al.* 2010, σ. 43). Επειδή το ευρωπαϊκό πλαίσιο που περιγράψαμε έως τώρα στηριζόταν από την μια πλευρά στην ενιαία άσκηση της νομισματικής πολιτικής και από την άλλη στην δημοσιονομική σταθερότητα μέσω του ΣΣΑ, οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας ήταν από τις λίγες πολιτικές όπου το εθνικό κράτος θα μπορούσε να παρέμβει για να βελτιώσει την διεθνή ανταγωνιστικότητα του. Για αυτό το λόγο, όλα τα κράτη μέλη προσπάθησαν να κάνουν πιο ευέλικτη την αγορά εργασίας και ταυτόχρονα να μειώσουν το κόστος της σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο (Λαπαβίτσας *et al.* 2010). Όμως, η κυριαρχία της Γερμανίας σε αυτό τον τομέα ήταν αδιαμφισβήτητη.

Εξαιτίας του ότι ουσιαστικά τα κράτη μέλη είχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους, τόσο σε πολιτική και θεσμική οργάνωση και αποτελεσματικότητα όσο και στο επίπεδο των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, τα αποτελέσματα των

μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας διαφοροποιούνταν σε μεγάλο βαθμό. Για παράδειγμα, οι περιφερειακές κυρίως χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία διέθεταν ισχυρά οργανωμένα εργατικά συνδικάτα τα οποία πίεζαν στην διατήρηση και στην αύξηση των πραγματικών μισθών σε κάθε χώρα. Για αυτό το λόγο, ήδη από το 1998 το σχετικό κόστος εργασίας στην Ευρωζώνη παρουσίαζε μεγάλες αποκλίσεις (De Grauwe 2009c). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα ουσιαστικά την δημιουργία μιας ONE δύο ταχυτήτων. Από την μια πλευρά, η ομάδα των χωρών που είχαν χάσει ένα σημαντικό μέρος από την ανταγωνιστικότητα των τιμών και των μισθών τους και από την άλλη πλευρά, η ομάδα των χωρών που είχαν κερδίσει μέρος από την ανταγωνιστικότητα των μισθών και των τιμών τους (Berger και Danninger 2006). Δείτε για παράδειγμα στο διάγραμμα 8.4, τις μεγάλες αποκλίσεις που παρουσιάζονται στην ανταγωνιστικότητα μέσα στην Ευρωζώνη.

Αυτό το θέμα σχετίζεται με τις ακολουθούμενες οικονομικές πολιτικές των κρατών μελών της Ευρωζώνης. Από ότι φαίνεται η Γερμανική οικονομική πολιτική ήδη από το 1999 είχε στόχο την μείωση των πραγματικών μισθών της Γερμανίας βελτιώνοντας έτσι κάθε χρόνο την ανταγωνιστικότητα της σε σχέση με τα άλλα κράτη μέλη, ενώ ταυτόχρονα η θέση των άλλων κρατών μελών χειροτέρευε (De Grauwe 2009c). Η πολιτική της Γερμανίας στηρίχτηκε κυρίως στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν μέρος την πρώτη δεκαετία του 2000. Για παράδειγμα, οι μεταρρυθμίσεις Hartz που έδιναν την δυνατότητα στις γερμανικές επιχειρήσεις να έχουν λιγότερο προστατευμένες θέσεις εργασίας, είχαν σαν αποτέλεσμα την μείωση του κόστους εργασίας και την αύξηση της απασχόλησης (Reisenbichler και Morgan 2013). Επίσης το 2003, ο τότε Γερμανός Καγκελάριος για να αποκαταστήσει την διεθνή ανταγωνιστικότητα της Γερμανίας και να βελτιώσει τις προσδοκίες της χώρας για οικονομική ανάπτυξη εισήγαγε ένα πρόγραμμα οικονομικών και δομικών μεταρρυθμίσεων που το ονόμασε «Ατζέντα 2010» (Mayer 2012). Η «Ατζέντα 2010» περιελάμβανε αλλαγές σε όλο το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας όπως στο φορολογικό σύστημα, στην απορρύθμιση του τομέα των υπηρεσιών, στην φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και συντάξεων και μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας.

Διάγραμμα 8.4 Ανταγωνιστικότητα τιμών και κόστους στην Ευρωζώνη

Πηγή: Παρουσίαση Olli Rehn στο συνέδριο 12/01/2011

Όλα τα παραπάνω είχαν σαν αποτέλεσμα τεράστια βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης της Γερμανίας σε σχέση με τα άλλα κράτη μέλη της ΟΝΕ. Το γεγονός αυτό γίνεται φανερό από το διάγραμμα 8.5, όπου παρουσιάζεται το ονομαστικό κόστος εργασίας στην Ευρωζώνη. Σε σταθερές τιμές του 2005 είναι φανερό πως η Γερμανία είχε πετύχει τόσο να μειώνει τους πραγματικούς μισθούς όσο και να βελτιώνει χρόνο με τον χρόνο την ανταγωνιστικότητα των γερμανικών επιχειρήσεων. Μάλιστα, από ότι θα παρατηρήσουμε η πορεία της καμπύλης του ονομαστικού κόστους εργασίας της Γερμανία είναι σχεδόν οριζόντια καταδεικνύοντας τη σοβαρότητα με την οποία ακολουθήθηκε η μισθολογική πολιτική στην Γερμανία. Όπως αναφέρει ο De Grauwe (2009c, σ. 14) «The German policy of wage moderation has not been without consequences for the other Eurozone countries which have seen their competitive positions deteriorate thanks to these German wage policies [...] In this sense one can conclude that there been a coordination failure in the Eurozone»⁹⁵. Από το διάγραμμα επίσης γίνεται προφανές

⁹⁵ Θα πρέπει να τονίσουμε επίσης πως ο De Grauwe (2009c) υποστηρίζει ότι οι διαφορές στην ανταγωνιστική θέση των κρατών μελών της Ευρωζώνης δεν οφείλονται μόνο στη μείωση των μισθών αλλά εξαρτώνται και από τις αποκλίσεις της ταχύτητας των δομικών αλλαγών που συμβαίνουν

πως, στις περιφερειακές χώρες από το 2008 και μετά πραγματοποιήθηκε μια βίαιη αλλαγή εξαιτίας των σκληρών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Μέχρι το 2008 το ονομαστικό κόστος εργασίας για την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Πορτογαλία και την Ισπανία αυξανόταν σε υπερβολικό βαθμό μειώνοντας την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων και των επιχειρήσεων τους. Η παραπάνω επιχειρηματολογία έχει δημιουργήσει μια σύγκρουση απόψεων σχετικά με το ποιος ευθύνεται για την ΕΚΧ. Ευθύνεται η αύξηση των ονομαστικών μισθών που οδήγησε σε απώλεια της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων ή μήπως ευθύνεται η γερμανική πολιτική συρρίκνωσης των μισθών παρατηρούμενη κυρίως μετά την δημιουργία της ΟΝΕ; Είναι δύσκολο να απαντήσουμε με ακρίβεια το παραπάνω ερώτημα καθώς και τα δύο επιχειρήματα είναι μέρος του ίδιου προβλήματος.

Σε κάθε περίπτωση, αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν η μείωση της ανταγωνιστικότητας των κρατών μελών της περιφέρειας σε σχέση με τα κράτη μέλη που βρίσκονταν στο κέντρο της Ευρώπης και κυρίως της Γερμανίας. Η μείωση της ανταγωνιστικότητας, όπως βλέπουμε και από το διάγραμμα 8.6 του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, είχε τρομερή επίπτωση και στις δύο πλευρές. Από την μια πλευρά, οι χώρες της περιφέρειας εμφάνισαν μόνιμα ελλείμματα στο ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών, ως αποτέλεσμα της αύξησης του ονομαστικού κόστους εργασίας που παρουσιάσαμε παραπάνω και της αδυναμίας αύξησης της παραγωγικότητας. Από την άλλη, τα κράτη μέλη του κέντρου της Ευρωζώνης παρουσίασαν σημαντικά πλεονάσματα με αποκορύφωμα την περίπτωση της Γερμανίας. Μάλιστα, η διαφορά στο ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών της Γερμανίας σε σχέση με τις άλλες χώρες εκτός του ότι είναι τεράστια, έχει την τάση να αυξάνεται συνεχώς. Επίσης είναι γεγονός πως, η ΕΚΧ οδήγησε ουσιαστικά σε αύξηση των γερμανικών πλεονασμάτων αν εξαιρέσουμε μια μικρή περίοδο κάμψης. Αν υποθέσουμε, πως τα δύο τρίτα του γερμανικού εμπορίου διεξάγονται μέσα στην Ευρωζώνη (Λαπαβίτσας *et al.* 2010) τότε είναι ξεκάθαρο πως η πορεία των ελλειμμάτων και των πλεονασμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών των

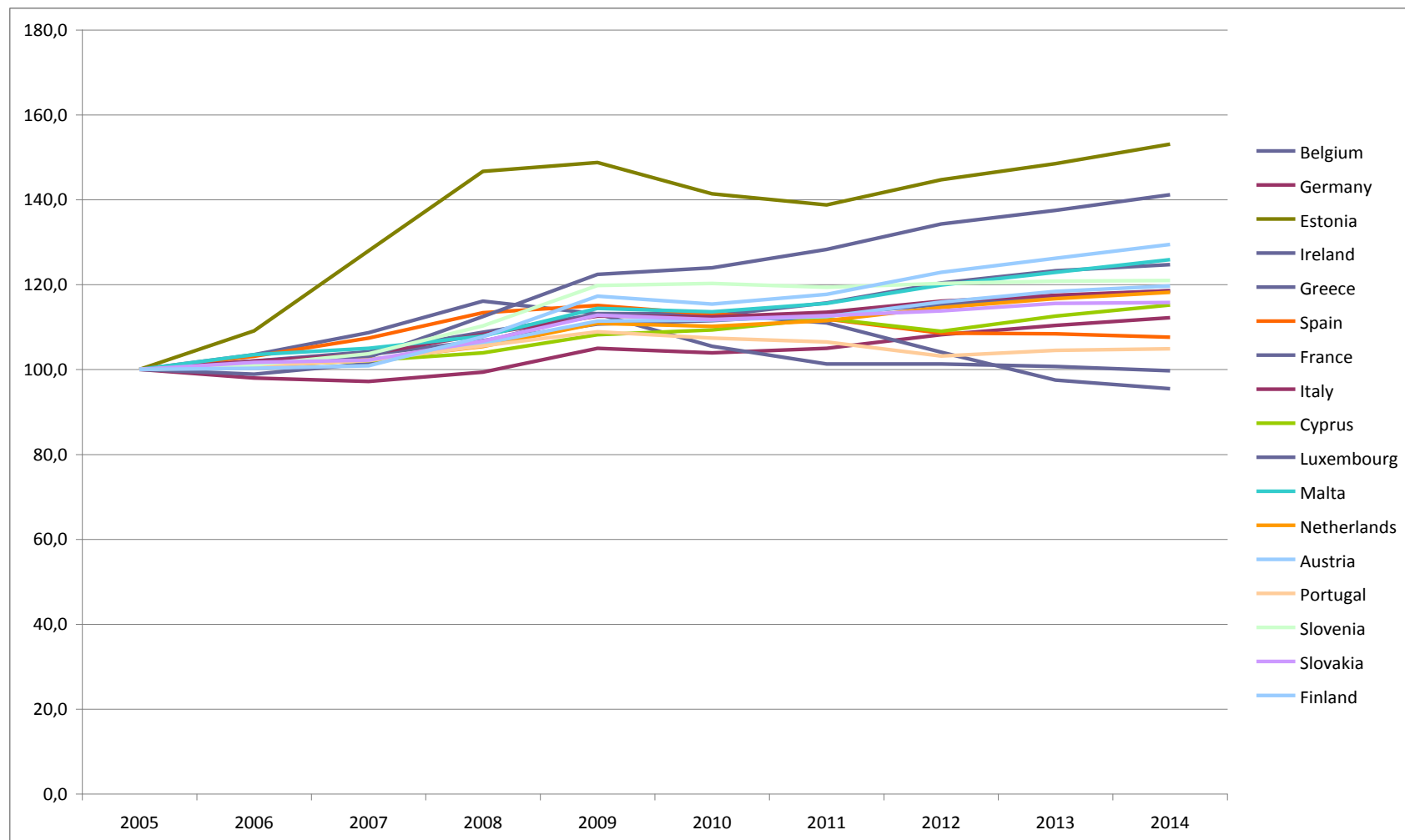
ανάμεσα στα κράτη μέλη όπως για παράδειγμα τις μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας και στη φιλελευθεροποίηση των αγορών. Όλες αυτές οι διαφοροποιήσεις δημιουργούν ασυμμετρικές διαταραχές και ανισοροπίες οι οποίες θα πρέπει στο μέλλον να διορθωθούν με έναν «βάνουσο» τρόπο.

κρατών μελών της Ευρωζώνης δημιουργεί τεράστιες ανησυχίες σχετικά με τη μακροχρόνια βιωσιμότητα της ΟΝΕ (Arestis και Sawyer 2011).

Τόσο τα πλεονάσματα της Γερμανίας όσο και τα ελλείμματα των περιφερειακών κρατών μελών είναι ουσιαστικά η άλλη όψη του ίδιου προβλήματος. Η δημιουργία της ΟΝΕ, ουσιαστικά για όλους τους λόγους που έχουμε αναφέρει έως τώρα, οδήγησε στην δημιουργία μιας Ευρώπης καταναλωτών και μιας Ευρώπης παραγωγών. Εκτός όμως από αυτό, γεγονός που μάλλον είναι πιο σημαντικό, όπως έχει τονίσει ο Θεόδωρος Μαριόλης, η δημιουργία της ΟΝΕ μέσω α. της απελευθέρωσης του εμπορίου, β. της ελεύθερης κίνησης των χρηματικών κεφαλαίων και, γ. την ελεύθερη κίνηση του εργατικού δυναμικού, έχει μετατρέψει το νόμο του συγκριτικού πλεονεκτήματος που ισχύει για τις εμπορικές σχέσεις δύο ανεξάρτητων κρατών, στο νόμο του απόλυτου πλεονεκτήματος δηλαδή «λειτουργεί όπως και μια κλειστή οικονομία και αυτό σημαίνει ότι ενδέχεται να υπάρχουν εκτεταμένες περιφέρειες ή ακόμα και χώρες οι οποίες δεν είναι σε θέση να παράγουν τίποτα απολύτως ή, τέλος πάντων, τίποτα που να μπορεί να αποτελεί αντικείμενο διεθνών ανταλλαγών» (Μαριόλης 2009, σ. 700-701). Με αυτό τον τρόπο, η ΟΝΕ και οι ακολουθούμενες οικονομικές πολιτικές έγιναν το εργαλείο και ο μηχανισμός μέσω του οποίου εξασφαλιζόνταν τα γερμανικά πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών μακροχρόνια (Λαπαβίτσας *et al.* 2010). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Λαπαβίτσας *et al.* (2010, σ. 53)

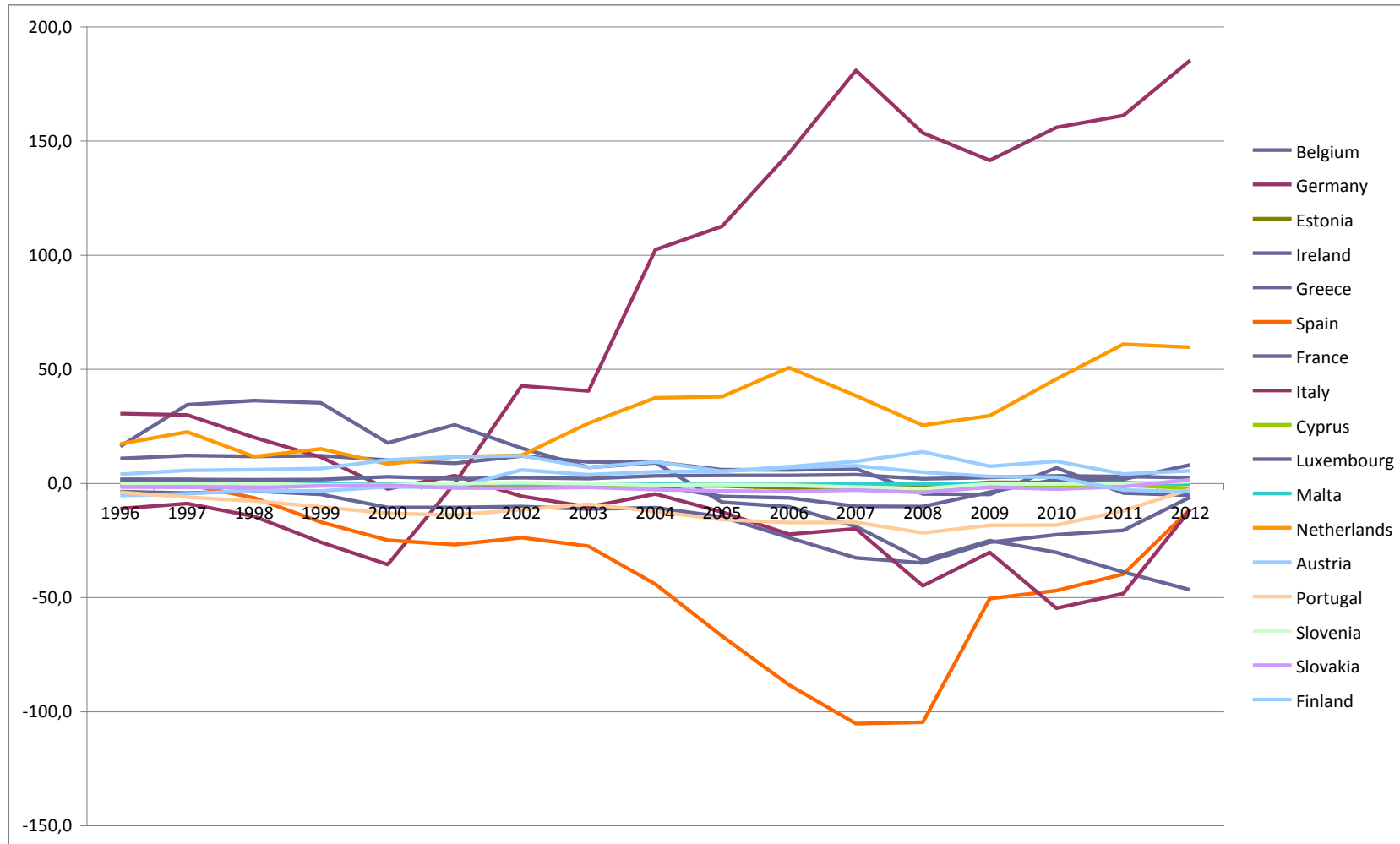
«Οι χώρες της περιφέρειας εντάχθηκαν σε ένα νομισματικό σύστημα το οποίο φιλοδοξούσε να δημιουργήσει νέα μορφή παγκόσμιου χρήματος και εκχώρησαν έτσι μέρος της ανταγωνιστικότητας τους, ενώ παράλληλα υιοθέτησαν πολιτικές που διεύρυναν το χάσμα της ανταγωνιστικότητας. Ο ευνοημένος αυτής της διαδικασίας ήταν η Γερμανία διότι διαθέτει μεγαλύτερη οικονομία με υψηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας, και διότι κατάφερε να πιέσει του εργάτες της περισσότερο από ότι οι άλλες χώρες. Τα δομικά πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών υπήρξαν η μόνη πηγή ανάπτυξης για τη γερμανική οικονομία τις τελευταίες δυο δεκαετίες. Το ευρώ για τη Γερμανία είναι μια πολιτική “φτώχειας για το γείτονα” [beggar-thy-neighbour], με την προϋπόθεση ότι φτωχαίνει πρώτα τους δικούς της εργάτες».

Διάγραμμα 8.5 Ονομαστικό κόστος εργασίας

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 8.6 Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Πηγή: Eurostat

Όσον αφορά τον συντονισμό των οικονομικών πολιτικών, όπως υποστηρίζει ο Hall (2012), στην ΟΝΕ δημιουργήθηκαν δύο διαφορετικές ομάδες οι οποίες ακολουθούσαν μάλλον διαφορετικές στρατηγικές. Από την μια πλευρά, οι χώρες που βρίσκονταν στο κέντρο της ΕΕ, δηλαδή η Γερμανία, το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Αυστρία και η Δανία ακολούθησαν πολιτικές ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού μέσω των σκληρών δημοσιονομικών πολιτικών, της μείωσης των πραγματικών μισθών, και της υποκατάστασης κεφαλαίου για εργασία, ενώ από την άλλη οι περιφερειακές χώρες δηλαδή η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Ιταλία ακολούθησαν επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές αύξησης της εγχώριας ζήτησης. Αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις, είχαν σαν αποτέλεσμα την ροή φτηνού χρήματος με την μορφή δανείων προς τις περιφερειακές χώρες και την δημιουργία τεράστιων πλεονασμάτων και ελλειμμάτων. Στις περισσότερες των περιπτώσεων οι αξιωματούχοι της ΕΕ έτειναν να υποβαθμίζουν αυτές τις ανησυχίες σχετικά με τις ανισοροπίες στο ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών των κρατών μελών της ΟΝΕ (Mayer 2012). Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό πως το μόνο που πρότειναν σε όλες σχεδόν τις μελέτες τους ήταν η καλύτερη παρακολούθηση αυτών των δεδομένων⁹⁶. Ακόμα και το Μάρτιο του 2008 ο πρόεδρος της ΕΚΤ Trichet δήλωνε «The fundamentals of the euro area economy remain sound and the euro area economy does not suffer from major economic imbalances» (Trichet 2008).

Σημαντικό ρόλο στην διατήρηση τέτοιων ανισοροπιών έπαιξε και η Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική. Με αυτό τον τρόπο, η ΕΚΧ είναι αποτέλεσμα των δομικών και θεσμικών στρεβλώσεων της ΕΟΔ. Τόσο οι τεράστιες μακροοικονομικές αποκλίσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη και η δημιουργία μιας ασυμμετρικής ΟΝΕ, όσο και η παρουσία της ΕΚΤ και του ΣΣΑ, περιόριζαν την ικανότητα αντίδρασης των κρατών μελών. Ειδικότερα όσον αφορά την δημοσιονομική πειθαρχία όπως τονίζει ο Λαπαβίτσας *et al.* (2010, σ. 58), «Η δημοσιονομική πολιτική συνεπώς “φόρεσε χειροπέδες”» στα κράτη μέλη δημιουργώντας μια αφόρητη κατάσταση για τις οικονομίες τους. Το γεγονός αυτό αντί να βελτιώσει την δημοσιονομική λειτουργία των κρατών μελών ουσιαστικά έστρεψε τα αδύναμα κράτη μέλη στην παρανομία

⁹⁶ Βλέπε τον πρόλογο στο European Commission (2008).

και στην διαστρέβλωση των οικονομικών τους στοιχείων. Όπως περιγράφει ο Λαπαβίτσας *et al.* (2010, σ. 58)

«δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι τα περιφερειακά κράτη προσέφυγαν τελικά στα όπλα των αδυνάτων, δηλαδή στα τεχνάσματα και τον δόλο. Μερικές από τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για την απόκρυψη του δημόσιου χρέους υπήρξαν καταστροφικές για τη μακροπρόθεσμή πορεία των λογαριασμών του δημοσίου. Οι Έλληνες πρωτοστάτησαν στις πρακτικές αυτές, με εξακολουθητική χειραγώγηση των εθνικών στατιστικών καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, καθώς και με τις οριακά νόμιμες συμφωνίες με την διεθνή τράπεζα Goldman Sachs που εμφάνιζαν το δημόσιο δανεισμό ως συναλλαγή παραγώγων. Οι δημόσιες-ιδιωτικές συναλλαγές χρησιμοποιήθηκαν ευρέως στην περιφέρεια για να αναβληθεί η καταγραφή δημοσίων δαπανών στο μέλλον, με ζημιά κατά κανόνα για το δημόσιο».

Έτσι, όσο το ΣΣΑ εξακολουθούσε να παραβλέπει την ανάγκη δημιουργίας ενός μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και όσο ο συντονισμός της οικονομικής πολιτικής δεν ήταν ικανοποιητικός, τόσο τα φαινόμενα της «δημιουργικής λογιστικής» επικράτησαν στο εσωτερικό αρκετών κρατών μελών συμβάλλοντας ουσιαστικά στην δημιουργία συνθηκών δημοσιονομικής ασφυξίας. Η παρουσία τέτοιων δομικών στρεβλώσεων όπως περιγράψαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια είναι ένα μεγαλύτερα ελλείμματα της ΟΝΕ. Σε αυτές τις στρεβλώσεις θα πρέπει να προσθέσουμε όπως αναλύσαμε διεξοδικά στο πέμπτο κεφάλαιο και την αδυναμία της ΕΚΤ να λειτουργήσει σαν μια κανονική κεντρική τράπεζα αφού το καταστατικό της απαγορεύει τόσο την διάσωση ενός κράτους μέλους από την χρεοκοπία, όσο και την έκδοση ευρώ-ομολόγων.

Όλες οι παραπάνω συνθήκες, είχαν άμεση επίπτωση στην αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων και των δημοσίων χρεών των κρατών μελών η οποία γίνεται φανερή στα παρακάτω διαγράμματα 8.7 και 8.8. Με την εισαγωγή του ευρώ, τα δημόσια ελλείμματα των χωρών αυξήθηκαν αντανακλώντας την διάβρωση της

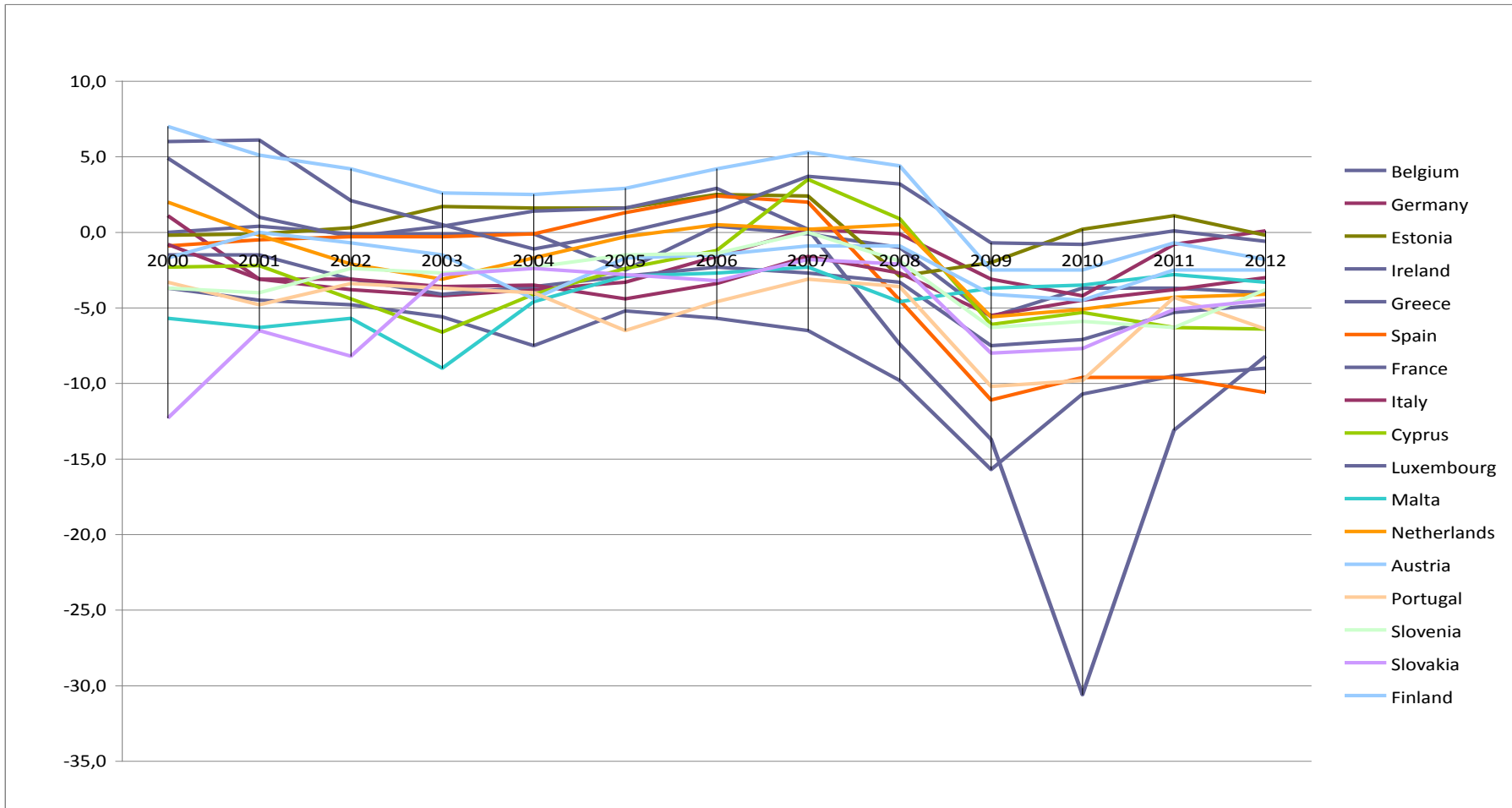
ανταγωνιστικότητας (Tomazos 2011). Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης της Ελλάδος έφτασε το 2009 να είναι 15.7% ακλουθώντας από εκείνο το σημείο εξαιτίας των προγραμμάτων προσαρμογής μια πτωτική πορεία φτάνοντας το 2010 στο ύψος του 10.7%, το 2011 στο ύψος του 9.5%, ενώ το 2012 στο 9%. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως, το ύψος του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης της Ιρλανδίας έφτασε το 2010 στο ύψος του 30.6%. Μπορεί γενικά κανείς να παρατηρήσει πως τα δημόσια ελλείμματα των κρατών μελών έτειναν να μειώνονται ακολουθούμενα κυρίως το παράδειγμα της Γερμανίας. Όμως, όπως έγινε φανερό κατά την διάρκεια της κρίσης αυτά εκτινάχθηκαν στα ύψη και οι περισσότερες χώρες ουσιαστικά δεν εκπλήρωναν το κριτήριο του Μάαστριχτ περί ελλείμματος 3% του ΑΕΠ. Εξαιτίας και της μείωσης των κρατικών εσόδων, όλα τα παραπάνω, είχαν σαν συνέπεια την αύξηση της ανάγκης δανεισμού των περιφερειακών κυρίως κρατών μελών της ΟΝΕ κάτι που οδήγησε στην εκτίναξη και των δημόσιων χρεών τους.

Τα τελευταία χρόνια δημόσιο χρέος της γενικής κυβέρνησης έφτασε σε υψηλά επίπεδα για όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρωζώνης προσεγγίζοντας το 90% του ΑΕΠ. Αυτό το επίπεδο, ασφαλώς και είναι πολύ υψηλό για τις ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ και δημιούργησε αυξημένες ανάγκες δανεισμού. Για παράδειγμα, το δημόσιο χρέος της Ελλάδας όλη την τελευταία δεκαετία ήταν μόνιμα πάνω από το 100% του ΑΕΠ με εξαίρεση το έτος 2003 και 2004, φτάνοντας το έτος 2011 στο εξωπραγματικό ποσοστό του 170.3% του ΑΕΠ. Το δημόσιο χρέος τα Ισπανίας έφτασε το 2012 στο 86% του ΑΕΠ ενώ το δημόσιο χρέος της Πορτογαλίας στο 124.1% του ΑΕΠ. Σημαντικό επίσης φαίνεται να είναι το δημόσιο χρέος του Βελγίου 99.8%, της Ιρλανδίας 117.4%, και της Γαλλίας 90.2%.

Όλες οι παραπάνω μακροοικονομικές αποκλίσεις των κρατών μελών της Ευρωζώνης, οι οποίες είχαν παρατηρηθεί και από την ίδια την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήδη από το 2008⁹⁷, τονίζουν την ανάγκη μετασχηματισμού και αλλαγής του πλαισίου της ΕΟΔ. Φαίνεται πως την πρώτη δεκαετία της δημιουργίας της, η ΟΝΕ δεν συνέβαλε καθοριστικά στην δημιουργία ενός σταθερού και ισχυρού μακροοικονομικού περιβάλλοντος για τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης, αφού όπως

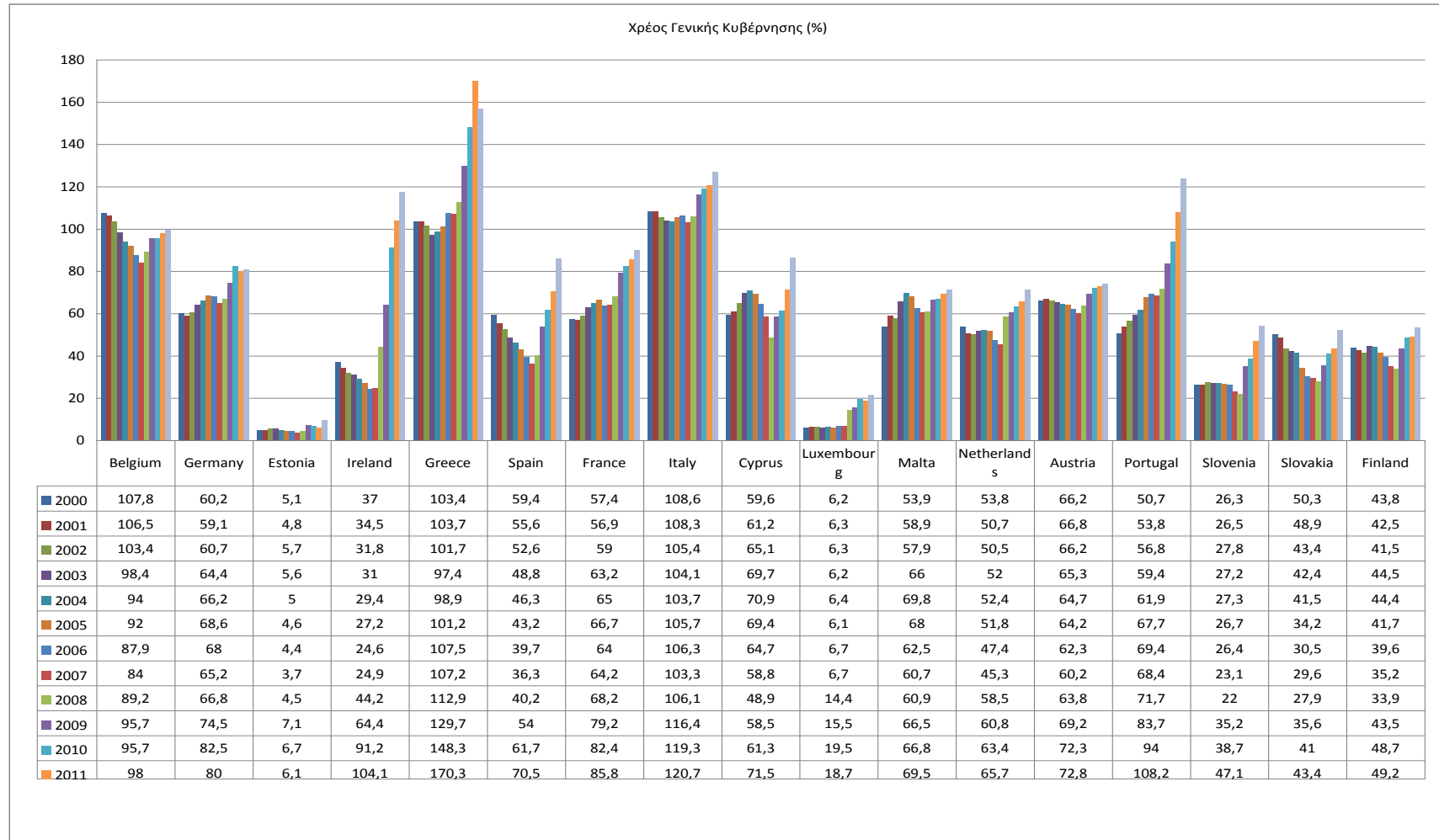
⁹⁷ European Commission (2008).

Διάγραμμα 8.7 Ελλειμμα γενικής κυβέρνησης

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 8.8 Χρέος γενικής κυβέρνησης

Πηγή: Eurostat

ανέφερε και ο Schuknecht *et al.* (2011), χάθηκαν οι καλοί χρόνοι. Η ΟΝΕ δεν κατάφερε να μειώσει τις οικονομικές αποκλίσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη παρά μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις. Έτσι, η οικονομική σύγκλιση των κρατών μελών παρέμεινε στα χαρτιά. Πιθανόν τα κράτη μέλη της ΟΝΕ, κάθε φορά που επιτύγχαναν τα κριτήρια σύγκλισης, μετέπειτα να παρουσίαζαν μια ροπή προς την οικονομική ακαταστασία (Wyrlosz 2003). Σε μια πρόσφατη έρευνα τους οι Kopig και Ohr (2013) υποστηρίζουν πως, σήμερα η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση υποστηρίζεται από τις χώρες που βρίσκονται στον πυρήνα της ΕΕ, Αυστρία, Φιλανδία, Γαλλία, Ολλανδία και η Γερμανία. Η Πορτογαλία, η Ιταλία και η Ισπανία δημιουργούν μια δική τους ξεχωριστή ομάδα ενώ η Ελλάδα και η Ιρλανδία από την άλλη είναι πολύ μακριά από τα άλλα κράτη μέλη. Σύμφωνα Kopig και Ohr (2013), αυτή η οικονομική ανομοιογένεια είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει και σε ασύμμετρες-ετερογενείς οικονομικές προτιμήσεις σχετικά με τις ακολουθούμενες οικονομικές πολιτικές. Επίσης, τα μακροχρόνια υψηλά ποσοστά των δημόσιων ελλειμμάτων και των χρεών των κυβερνήσεων σημαίνουν ότι η αποτροπή και η διαχείριση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και των δημοσιονομικών χρεών των κρατών μελών δεν έγινε ποτέ πραγματικά θέμα ευρωπαϊκό ούτε και αντιμετωπίστηκε με την ανάλογη σοβαρότητα από τα κράτη μέλη. Τα κράτη μέλη συνέχιζαν να ακολουθούν τις δικές τους οικονομικές πολιτικές βασιζόμενες κυρίως στις εθνικές τους προτιμήσεις όπως η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού αναφέρει. Ήταν δηλαδή πολύ δύσκολο για αυτές να αλλάξουν την κουλτούρα οικονομικής πολιτικής που αντιπροσώπευαν. Στην πραγματικότητα δηλαδή, τόσο η συνθήκη του Μάαστριχτ όσο και το ΣΣΑ δεν μπορούσαν να αποτρέψουν τους «ελεύθερους καβαλάρηδες» όσο αυτές οι πολιτικές ήταν στην διακριτική ευχέρεια των κυβερνήσεων.

Όλα τα παραπάνω ουσιαστικά καταδεικνύουν πως το πλαίσιο της ΟΝΕ δεν μπορούσε ούτε να υποστηρίξει την οικονομική σύγκλιση των κρατών μελών ούτε να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις οικονομικής βιωσιμότητας του συστήματος. Επιπλέον, η ανυπαρξία του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής, η δημοσιονομική ακαταστασία καθώς και οι μακροοικονομικές αποκλίσεις των κρατών μελών φανέρωναν τις θεσμικές ανεπάρκειες του πλαισίου της ΕΟΔ. Όπως αναφέρει και ο Bearce (2009, σ. 584), «given the European Union's inability to enforce the terms of its Stability and Growth Pact and varying national preferences

for fiscal policy expansion, economic policy divergence seems likely to persist, even expand as more (and less developed) national economies enter into the euro area». Όλα τα παραπάνω μπορεί να γίνουν οι αιτίες διάλυσης της Ευρωζώνης μελλοντικά. Για αυτό το λόγο θα πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα οι θεσμικές και δομικές ανεπάρκειες του πλαισίου της ΕΟΔ αλλά και ταυτόχρονα το πρόβλημα της σύγκλισης των άνισων και ασύμμετρων καπιταλιστικών μοντέλων που παρατηρούνται στο σύνολο της ευρωπαϊκής οικονομίας.

8.2.2 Οι ευπάθειες της ΟΝΕ

Είμαστε πλέον σε θέση να παρουσιάσουμε μια συνοπτική καταγραφή των κυριότερων αιτιών που μας οδήγησαν στην εμφάνιση της ΕΚΧ. Αυτές είναι:

1. Το ανεπαρκές εθνικό οικονομικό πλαίσιο. Δεν ξέρουμε τι θα γινόταν σε ένα κόσμο χωρίς την παρουσία του ΣΣΑ όμως το μόνο βέβαιο είναι ότι σε εθνικό επίπεδο η πραγματοποίηση και η επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων ήταν ένα τελείως ξεχωριστό θέμα από τον σχεδιασμό της Ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της ΟΝΕ είναι η περίπτωση της Ελλάδας όπου σχεδόν πάντα ο προϋπολογισμός της χώρας ποτέ δεν ήταν ένα ρεαλιστικό σχέδιο και πάντα διαστρεβλωνόταν βάνουσα από τους σχεδιαστές πολιτικής. Αυτό άλλωστε δείχνουν και οι επαναλαμβανόμενες περιπτώσεις «δημιουργικής λογιστικής» στην χώρα. Όπως τονίζουν οι Buti και Carnot (2012, σ. 902), τα κράτη μέλη στις περισσότερες των περιπτώσεων είχαν μια «τάση να υπολειτουργούν» γεγονός που ενώ είχε ετήσια ένα περιορισμένο αντίκτυπο στα οικονομικά των κρατών μελών μακροχρόνια επηρέαζε σημαντικά το συσσωρευμένο χρέος. Το χάσμα ανάμεσα στις εθνικές προτιμήσεις σχετικά με το ύψος των στοιχείων του προϋπολογισμού και της δυνατότητας εποπτείας στο ευρωπαϊκό επίπεδο είναι μια θεμελιώδη αδυναμία του πλαισίου της ΕΟΔ (Buti και Carnot 2012). Φυσικά όλα αυτά σχετίζονται και με την άρνηση των κρατών μελών να συμμορφωθούν με τις ευρωπαϊκές επιταγές σχετικά με την οικονομική πολιτική⁹⁸. Μάλιστα πως έχει

⁹⁸ Σχετικά με το θέμα της συμμόρφωσης με τις δεσμεύσεις και το μέλλον μιας νομισματικής ένωσης βλέπε, Cohen (2000).

υποστηριχθεί «While the member states of the euro zone have in recent years converged in support of macroeconomic policies that are important for a sustainable EMU, they have also become more divergent about the imperative microeconomic policies, and their skepticism with regard to the authority of EU institutions has become more consensual» (Sadeh 2009, σ. 561). Από την εισαγωγή του ευρώ, πολλά κράτη μέλη της Ευρωζώνης δεσμεύονταν όλο και λιγότερο με τις πολιτικές και τις αξίες που συνάδουν με μια βιώσιμη ΟΝΕ (Sadeh 2009). Έτσι, όσο πιο πολύ οι τομείς και τα εργαλεία της οικονομικής πολιτικής παρέμεναν στην δικαιοδοσία των εθνικών κυβερνήσεων, τόσο υποβιβάζονταν η βιωσιμότητα της νομισματικής ένωσης (De Grauwe 2009a).

2. Οι αδυναμίες της ίδιας της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ. Όπως έχει επισημανθεί, η ΕΚΧ δεν σχετίζεται μόνο με τα προβλήματα των κρατών μελών σε εθνικό επίπεδο αλλά είναι αποτέλεσμα της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ η οποία από μιας αρχής, δηλαδή από τα κριτήρια σύγκλισης και μετά, επικεντρωνόταν σε ονομαστικές και όχι σε πραγματικές μεταβλητές (Arestis και Sawyer 2011). Για παράδειγμα, ο αυθαίρετος χαρακτήρας των κριτηρίων του Μάαστριχτ δήλωνε πως αυτά ποτέ δεν θα επαρκούσαν για την μακροχρόνια βιωσιμότητα των εθνικών δημοσιονομικών πλαισίων (Buiter 2006). Άρα, τόσο οι ευπάθειες της ίδιας της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ, σε όλο της το εύρος, όσο και οι αδυναμίες που παρατηρούνται σε εθνικό επίπεδο ουσιαστικά αποδυνάμωναν την δυνατότητα των κρατών μελών να ανταπεξέλθουν στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της ΟΝΕ, παραμένοντας παγιδευμένες μέσα στο ασύμμετρο ευρωπαϊκό πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο (Skliasis και Maris 2012). Σε αυτό το πλαίσιο συνέβαλε και το γεγονός πως η θεωρία των ΑΝΠ, δεν επηρέασε, για συγκεκριμένους λόγους που έχουν να κάνουν με τις προτιμήσεις των ισχυρότερων κρατών μελών, με κανένα τρόπο την αρχιτεκτονική της ΟΝΕ (Arestis και Sawyer 2011). Αυτό το γεγονός μας δείχνει πως κατά την δημιουργία της ΟΝΕ δεν λήφθηκαν υπόψη οι απόψεις των ακαδημαϊκών σχετικά με τις ευπάθειες του προτεινόμενου συστήματος της οικονομικής διακυβέρνησης (Wyplosz 2006; Eichengreen 2012).

3. Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί οικονομικής διακυβέρνησης είναι μάλλον ακατάλληλοι για να υποστηρίξουν την βιωσιμότητα και σταθερότητα της ΟΝΕ μακροχρόνια (Crouch 2000). Σε αυτά θα πλαίσια θα πρέπει να τονίσουμε και την έλλειψη μιας

κοινής Ευρωπαϊκής οικονομικής κυβέρνησης (Begg 2002). Σε αντίθεση με αυτές τις θέσεις, η επίσημη φιλοσοφία του τρόπου οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη που έχει γερμανικές ρίζες τονίζει πως οι ευρωπαϊκοί θεσμοί οικονομικής διακυβέρνησης επαρκούν για να προσφέρουν σταθερότητα στην ΟΝΕ. Αυτό το συμπέρασμά δεν είναι τυχαίο αλλά προέρχεται από την σύγκλιση των ιδεών σχετικά με την οικονομική πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθήσει η Ευρώπη μετά την δεκαετία του '70 και η οποία έχει σχετίζεται με την προσπάθεια των κρατών μελών να παραμείνουν ανταγωνιστικές στο νέο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον (McNamara 1998; McNamara 2006a) και στην αδυναμία της Γαλλίας να προσφέρει ένα αξιόπιστο εναλλακτικό πλαίσιο. Για την McNamara (2006a), υπάρχουν τρεις κύριες αιτίες για την σύγκλιση αυτών των ιδεών α. η αποτυχία του κεϋνσιανισμού κατά την διάρκεια της πετρελαϊκής κρίσης του 1970, ο οποίος δημιούργησε το πλαίσιο πραγματοποίησης σημαντικών μεταρρυθμίσεων χωρίς αξιόλογη αντίδραση από την κοινωνία β. η άνοδος του μονεταρισμού, ο οποίος παρείχε το εναλλακτικό πλαίσιο εξόδου από την κρίση νομιμοποιώντας την γερμανική προσέγγιση σταθερότητα τιμών-μεταρρυθμίσεις-λιτότητα και γ. η Γερμανική οικονομική επιτυχία και η πραγματιστική ερμηνεία των μονεταριστικών πολιτικών εκείνης της περιόδου. Όσον αφορά την τρίτη αιτία, η McNamara αναφέρει χαρακτηριστικά: «The experience of German Bundesbank with restrictive, anti-inflationary policies offered a powerful and persuasive example of the merits of pragmatic monetarism for the anchor currency of the EMS [...] Bundesbank officials were not hesitant to make known their view on the important of price stability, proselytizing the merits of restrictive monetary policy to their EU neighbours». Άρα, αυτή η ταύτιση των ιδεών περί οικονομικής πολιτικής έχει τις θεωρητικές τις ρίζες στην μονεταριστική θεωρία και στην θεωρία των επιχειρηματικών κύκλων, μέσα στην Ευρωζώνη όπου οι ασυμμετρικές διαταραχές θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται πλέον μόνο μέσω της μεγαλύτερης ευελιξίας των αγορών εργασίας και για αυτό το λόγο στα κράτη μέλη θα έπρεπε να προβούν στις αναγκαίες δομικές μεταρρυθμίσεις (De Grauwe 2006). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα έπρεπε η ΕΚΤ να ενδιαφέρεται μόνο για την σταθερότητα των τιμών και οι κυβερνήσεις των κρατών μελών να εξασφαλίζουν την απαραίτητη δημοσιονομική πειθαρχία και ευελιξία των αγορών. Δυστυχώς όμως, όπως είχαμε αναφέρει και στο πέμπτο κεφάλαιο, ο ίδιος ο Keynes είχε τονίσει πως

οι οικονομικές διαταραχές ή οι κρίσεις μπορεί να προέρχονται όχι μόνο από την πλευρά της προσφοράς αλλά και της ζήτησης (Skidelsky 2010). Σύμφωνα με την Κεϋνσιανή αυτή οπτική όπως αναφέρει ο De Grauwe (2006, σ. 727)

«a monetary union needs a central budgetary authority capable of offsetting the desire of consumers gripped by pessimism to increase their savings, by dissaving of the central government. In addition, to the extent that there are asymmetric developments in demand national level, the existence of an automatic redistributive mechanism through a centralized budget can be powerful stabilizing force. Finally in this view the responsibility of a central bank extends beyond price stability (even if this remains its primary objective). There are movements in demand that cannot be stabilized only caring about price stability».

Αν όμως έτσι είναι τα πράγματα τότε μπορούμε να συμπεράνουμε πως η επιχειρηματολογία περί γερμανικού ηγεμονισμού στην Ευρώπη δεν μπορεί να ισχύει. Αυτό γιατί ήδη από τις αρχές της δημιουργίας της ΟΝΕ ανάμεσα στα πιο ισχυρά κράτη μέλη υπήρξε μια ταύτιση των ιδεών σχετικά με τον τρόπο δημιουργίας της ΟΝΕ, τις προϋποθέσεις οι οποίες θα έπρεπε να ικανοποιούνται καθώς και τον βασικό ρόλο των κύριων θεσμών οι οποίοι με βάση αυτό το πλαίσιο ήταν οι πλέον κατάλληλοι. Τα κράτη μέλη εθελοντικά εντάχθηκαν στην ΟΝΕ γνωρίζοντας επακριβώς τους κανόνες οικονομικής διακυβέρνησης της. Από ότι φαίνεται, όπως μας δείχνει και η ανάλυση των περιπτώσεων του Βελγίου και της Ολλανδίας, δεν προκύπτουν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν την γερμανική ηγεμονία στην ΕΕ (Maes και Verdun 2005). Η Γερμανία ποτέ δεν έδρασε ως δανειστής έσχατης ανάγκης (Gros και Thygesen 1992) αλλά ούτε και κατείχε ποτέ την δύναμη να εξαναγκάσει ένα κράτος να δεχτεί τους ευρωπαϊκούς κανόνες ή να τιμωρήσει όσους τους παραβιάζουν (McNamara 1998).

Μια περίπου δεκαετία μετά, η εμφάνιση της ΕΚΧ φαίνεται πως δεν επηρέασε καθόλου την ακολουθούμενη προσέγγιση σχετικά με την οικονομική διακυβέρνηση στην ΟΝΕ, κύριος εκφραστής της οποίας είναι η Γερμανία. Τα πιο ισχυρά κράτη μέλη και κυρίως η Γερμανία και η Γαλλία δεν έχουν αλλάξει την οπτική τους σχετικά με το

ποια θα πρέπει να είναι η ακολουθούμενη οικονομική πολιτική στην Ευρώπη. Ακόμα και σήμερα δίνουν προτεραιότητα στη σταθερότητα των τιμών, στην δημοσιονομική πειθαρχία, στις δομικές μεταρρυθμίσεις και στην ευελιξία των αγορών εργασίας, στόχοι οι οποίοι νομιμοποιήθηκαν από τη δεκαετία του '70. Το ελληνικό πρόγραμμα προσαρμογής καθώς και όλες οι προσπάθειες για την διάσωση της Ελλάδας δεν περιλαμβάνουν τίποτε άλλο από αυτές τις προτεραιότητες. Δεν τίθεται δηλαδή θέμα γερμανικού ηγεμονισμού παρά θέμα αυστηρής εφαρμογής της Ευρωπαϊκής οικονομικής ορθοδοξίας. Αυτή η γερμανό-γαλλικής προέλευσης Ευρωπαϊκή οικονομική ορθοδοξία⁹⁹, ίσως να μην είναι η αιτία διάλυσης της Ευρωζώνης, είναι όμως ικανή να γίνει ο λόγος αποχώρησης κάποιων κρατών μελών από την ΟΝΕ.

4. Ο τρόπος λειτουργίας της ΕΚΤ. Η ΕΚΤ πολλές φορές τείνει να είναι πολύ αργή και άκαμπτη στις αντιδράσεις της (Howarth και Loebel 2005). Όμως η πιο σημαντική πρόκληση που φαίνεται να αντιμετωπίζει είναι το να επιλέξει το ποια θα πρέπει να είναι η επιλογή της κατάλληλης νομισματικής πολιτικής σε μια τόσο ετερογενής νομισματική ένωση (McNamara 2006a). Πράγματι, η «one size fits all» νομισματική πολιτική φαίνεται πως έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τη λειτουργία της Ευρωζώνης και έχει συμβάλει στην εμφάνιση τόσο των ασύμμετρων διαταραχών όσο και της ΕΚΧ. Για αυτό το λόγο, πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι προτείνουν τον μετασχηματισμό της ΕΚΤ (Fitoussi και Creel 2003; Arestis και Sawyer 2011). Ένα ακόμα μεγάλο πρόβλημα της ΕΚΤ είναι μάλλον η απροθυμία της να δράσει ως «δανειστής έσχατης ανάγκης» (De Grauwe και Ji 2012). Αυτό το πρόβλημα βέβαια συνδέεται άμεσα με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ στην οποία δηλώνονταν ξεκάθαρα πως η ΕΚΤ θα πρέπει πάνω από όλα να ενδιαφέρεται για την σταθερότητα των τιμών. Το πρόβλημα αυτό κορυφώθηκε μετά το 2007 όταν η ΕΚΤ στεκόταν αδύναμη να βοηθήσει ουσιαστικά τα υπό πτώχευση κράτη μέλη και κυρίως την Ελλάδα. Παρόλο που κάποιοι σωστά υποθέτουν πως η αξιολόγηση του ρόλου της ΕΚΤ έχει θετικό πρόσημο (Banducci *et al.* 2009), έστω και εάν η αντίδραση της ΕΚΤ ήταν έως

⁹⁹ Αυτή η παρατήρηση δεν σημαίνει πως ανάμεσα στην Γαλλία και στην Γερμανία δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις και συγκρούσεις συμφερόντων και προτιμήσεων ειδικά σε σχέση με το πλαίσιο της ΕΟΔ. Σημαίνει πως εν τέλει η πρόοδος στα πλαίσια της ΕΟΔ προχωρά μόνο έπειτα από συμβιβασμούς που προκύπτουν για τα πιο σημαντικά ζητήματα. Με αυτό τον τρόπο η ΟΝΕ είναι ένα ξεκάθαρο διαπραγματευτικό παιχνίδι.

ένα βαθμό ικανοποιητική μετά την εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης τον Αύγουστο του 2007, η νομισματική στρατηγική των δυο πυλώνων δεν φαίνεται να είναι επαρκής τα δύσκολα χρόνια (Trichet 2010).

5. Η λειτουργία του ΣΣΑ το οποίο ακόμα και μετά την αναθεώρηση είχε πάρα πολλά μειονεκτήματα τα οποία συνεισέφεραν στην εμφάνιση της ΕΚΧ. Το ΣΣΑ δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι βοήθησε στην βελτίωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην Ευρωζώνη. Ο Buiter (2006) τονίζει επίσης πως, α. το σύμφωνο επιβάλλει εξωτερικούς περιορισμούς στην εθνική δημοσιονομική αυτονομία για να αποτρέψει τα θέματα βιωσιμότητας τα οποία δεν έχουν ξεκάθαρες cross-border externalities associated with them that can be addressed through debt and deficit limits και β. το σύμφωνο αφορά κάθε φορά μια ξεχωριστή περίπτωση χώρας. Με αυτό τον τρόπο όμως δεν αντιμετωπίζονται τα προβλήματα σταθεροποίησης και της επιλογής του κατάλληλου μείγματος της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής στην Ευρωζώνη. Μάλιστα, ο Buiter (2006) υποστηρίζει ότι, η πιο καταστροφική αμέλεια του ΣΣΑ περιλαμβάνεται σε μια τροποποίηση της ΔΥΕ όπου αναφέρεται πως το έλλειμμα δεν θα πρέπει να θεωρείτε υπερβολικό αν προέρχεται από αναπάντεχα οικονομικά γεγονότα τα οποία επηρεάζουν τα δημόσια οικονομικά μιας χώρας. Κατά τον Buiter (2006, σ. 690), θα έπρεπε να αναφέρεται επίσης το εξής: «outside the control of the Member concerned». Από την άλλη, ο De Grauwe (2009c) επικέντρωσε την προσοχή του στην έλλειψη λογοδοσίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία έγινε εμφανής κατά την διάρκεια του 2003 όπου η Γερμανία και η Γαλλία παρέκαμψαν την Επιτροπή. Με βάση τα παραπάνω φαίνεται πως, η απλή δέσμευση του συμφώνου στα κράτη μέλη να πετύχουν μεσοπρόθεσμα τους δημοσιονομικούς στόχους δεν συνεισφέρει σε τίποτα στην μακροχρόνια σταθερότητα και βιωσιμότητα της Ευρωζώνης. Το πρόβλημα έχει συνοψισθεί σε μια μελέτη της ΕΚΤ όπου αναφέρονταν ότι «η διαδικασία η οποία δημιουργήθηκε στην Συνθήκη δεν είναι με κανένα τρόπο μηχανιστική, και τελικά αφήνει στην διακριτική ευχέρεια του Συμβουλίου των Υπουργών Οικονομικών της ΕΕ [...] να αποφασίσουν κάθε φορά πότε θα αναλάβουν δράση» (Morris *et al.* 2006). Δηλαδή, κάθε φορά τα κράτη μέλη μπορούν να προασπίζουν τα εθνικά τους συμφέροντα και τις εθνικές τους προτιμήσεις έναντι της Ευρωπαϊκής αλληλεγγύης. Για αυτό το λόγο ο Delors (2013, σ. 175) σχολιάζει πως «Στην πραγματικότητα, αυτό ήταν ξεκάθαρα και απλά ένα

σύμφωνο σταθερότητας του προϋπολογισμού: Χωρίς οικονομικό συντονισμό, χωρίς εργαλεία για την αναζωογόνηση, συνεργασία και ρύθμιση». Σε κάθε περίπτωση, για μια σειρά από λόγους, το ΣΣΑ είναι απίθανο να είναι αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση της δημοσιονομικής ακαταστασίας στην Ευρώπη (Heipertz και Verdun 2010).

6. Το επίπεδο συντονισμού της οικονομικής πολιτικής στην Ευρωζώνη το οποίο από την εισαγωγή του ευρώ δείχνει σημάδια υποχώρησης σε αντίθεση με την σημασία του εγχώριου πλαισίου σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής (Enderlein 2006). Ήδη από την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, πολλοί μελετητές είχαν εκφράσει τις αμφιβολίες τους σχετικά με την αποτελεσματικότητα του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής στην ΟΝΕ (Dyson 1994; Johnson 1994; Verdun 2000). Αυτή η επιχειρηματολογία βασιζόταν στην ασύμμετρη άσκηση της οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη όπου μόνο η νομισματική πολιτική μεταφερόταν σε έναν υπερεθνικό οργανισμό. Αναμφίβολα, ο αποτυχημένος συντονισμός της οικονομικής πολιτικής, έστω και εάν αυτός δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής της Γερμανίας αλλά και της διαφορετικής ταχύτητας στην διαδικασία δομικών μεταρρυθμίσεων στα υπόλοιπα κράτη μέλη (De Grauwe 2009c), απέτυχε να αποτρέψει την εμφάνιση της ΕΚΧ. Με αυτό τον τρόπο, το ζήτημα του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής ταυτίζεται με τον ασύμμετρο θεσμικό σχεδιασμό της ΟΝΕ και την έλλειψη μιας ομοσπονδιακού τύπου οικονομικής αρχής (Verdun 1996, 2000; Enderlein και Verdun 2009). Είναι γεγονός πως εάν συνεχίσουν να υπάρχουν τόσο οι μακροοικονομικές αποκλίσεις και οι διαφορετικές και σε πολλές φορές αντίθετες προτιμήσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη τότε ο συντονισμός των οικονομικών πολιτικών δεν θα μπορέσει να παράσχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα (Le Cacheux 2010). Μάλιστα όπως υποστηρίζει ο Le Cacheux (2010, σ. 56),

«This lack of coordination appears especially costly in the current crisis, with the prospects of a very deep and protracted recession, followed by a very shallow recovery in the Euro zone. Because of the still very large divergences in preferences and perceptions of costs and benefits of the various possible strategies for fiscal policies, and more generally for

economic policy-making amongst member governments of the Euro zone, the prospects for a genuine economic government of the Euro zone are rather gloomy. It is therefore not surprising that in the face of the massive recession that has hit the EU economies, coordinated policy responses have not easily been forthcoming. This is all the more problematic as an appropriate aggregate fiscal orientation, as well as an appropriate macroeconomic policy mix, would probably prove more effective in fighting the recession than disorderly national policy responses that seem to be inspired, at least in part, by free-riding considerations. And although all EU governments are now facing very similar fiscal circumstances – high public deficits and sharply increasing public debt ratios - it seems unlikely that cats will be more easily herded when it comes to public finance consolidation plan».

Εξαιτίας όλων των παραπάνω, μετά την εμφάνιση της ΕΚΧ έγινε κατανοητό πως ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ευρωζώνης υπήρχε φτωχή συνεργασία, σχεδόν ανύπαρκτη ανταλλαγή πληροφοριών, και άνισες διαδικασίες πραγματοποίησης των κανονισμών γεγονός που επιδείνωσε τόσο την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών εποπτείας όσο και τον συντονισμό της οικονομικής πολιτικής (Drudi *et al.* 2012). Όλα αυτά ασφαλώς και οδήγησαν στην εμφάνιση της ΕΚΧ.

7. Μέσα στην ΟΝΕ όπως συνέβαινε και με την περίπτωση του ΕΝΣ πολλά κράτη μέλη φαίνεται να παρουσιάζουν σοβαρά μακροχρόνια προβλήματα ανταγωνιστικότητας τα οποία δεν μπορούν να ξεπεράσουν εξαιτίας της έλλειψης ενός μηχανισμού ευθυγράμμισης των ισοτιμιών (Giavazzi και Pagano 1998; Schelkle 2006). Το γεγονός αυτό συνεισφέρει στην μονιμοποίηση των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου και την συσσώρευση των χρεών των κρατών μελών. Είναι ξεκάθαρο πως και κατά την διάρκεια της κρίσης οδηγηθήκαμε σε μια ασύμμετρη διαδικασία προσαρμογής μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων λιτότητας τα οποία δυσχέραναν ακόμα περισσότερο την θέση των υπερχρεωμένων κρατών μελών εξαιτίας της άκαμπτης θέσης της Γερμανίας (De Grauwe και Ji 2013). Έτσι, ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρώπης το

οποίο την καθιστά ευάλωτη μακροχρόνια, είναι η έλλειψη ενός εργαλείου ευθυγράμμισης, το οποίο θα μπορούσε να διορθώσει τις αποκλίσεις ανταγωνιστικότητας ανάμεσα στα κράτη μέλη.

8. Η ΟΝΕ δεν συνιστά μια ΑΝΠ. Όπως παρουσιάσαμε και στο τρίτο κεφάλαιο αυτό το ζήτημα είναι μεγάλης σημασίας για την μακροχρόνια βιωσιμότητα της ζώνης του ευρώ. Οι Skliás και Maris (2012) έδειξαν ότι εξαιτίας του ότι η ΟΝΕ δεν είναι μια ΑΝΠ, οι περιφερειακές ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ελλάδα παραμένουν παγιδευμένες σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο, γεμάτο από ευπάθειες, ανισοροπίες και ασυμμετρίες¹⁰⁰. Όσο το ευρωπαϊκό πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο παραμένει ευπαθές τόσο οι ευρωπαϊκές χώρες θα παραμένουν ανίκανες να ξεπεράσουν τις αδυναμίες τους και όσο οι πολιτικοί ηγέτες δεν παρεμβαίνουν σε αυτό το πλαίσιο για να λάβουν αποφασιστικές αποφάσεις για την βελτίωση του, τόσο θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα απαισιόδοξοι σχετικά με τη μελλοντική πορεία της Ευρωζώνης, καθώς υπονομεύεται καθημερινά η βιωσιμότητα της.

9. Κανένα από τα κριτήρια για τη ένταξη μιας χώρας στην ΟΝΕ δεν περιελάμβανε το ζήτημα της πολιτικής και θεσμικής σύγκλισης. Οι Eichengreen και Ghironi (2003) είχαν τονίσει πως η σύγκλιση δυστυχώς θα έπρεπε να αναμένεται μόνο για τις χώρες που είχαν ανεπτυγμένους και ισχυρούς δημοκρατικούς θεσμούς. Η οικονομική σύγκλιση των κρατών μελών ήταν ονομαστική ενώ η πολιτική και θεσμική σύγκλιση εντελώς απύσχα. Όλα τα παραπάνω στοιχεία μας δείχνουν το γιατί μέσα στην ΟΝΕ θα συντηρούνταν και θα διευρύνονταν οι μεγάλες αποκλίσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη γεγονός που μονιμοποιούσε τις αμφιβολίες για το μέλλον της ΟΝΕ. Το παράδειγμα της Ελλάδας που αναλύσαμε στο έβδομο κεφάλαιο είναι το πλέον χαρακτηριστικό. Όσο τα εθνικά συστήματα μπορούσαν να διατηρούν τα εθνικά τους χαρακτηριστικά και τις εθνικές τους ιδιαιτερότητες κάθε πιθανότητα σύγκλισης και εναρμόνισης των ασκούμενων πολιτικών στην Ευρώπη περιοριζόνταν (Τσούκαλης 2004).

10. Η έλλειψη ενός συνεκτικού πλαισίου αντιμετώπισης χρηματοοικονομικών κρίσεων στην Ευρωζώνη. Οι δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ευρωζώνη τονίζουν την ανάγκη αλλαγής των δύο άρθρων της Συνθήκης του Μάαστριχτ περί αποτροπής της

¹⁰⁰ Για αυτό το ζήτημα βλέπε επίσης Jager και Hafner (2013).

νομισματικής χρηματοδότησης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και της απαγόρευσης της διάσωσης ενός κράτους μέλους από ένα άλλο, όπως περιγράφονται στα άρθρα 123 και 125 αντίστοιχα και τα οποία περιγράψαμε λεπτομερώς στο κεφάλαιο 5. Ένα σημαντικό συμπέρασμα που βγάζουμε από την εμφάνιση της ΕΚΧ είναι πως μάλλον το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ θα πρέπει να συμπληρωθεί και από διαδικασίες διαχείρισης κρίσεων πολύ πιο ανεπτυγμένες από αυτές που προβλέπουν οι αρχικές διατάξεις της συνθήκης του Μάαστριχτ (Buti και Carnot 2012).

11. Από μιας αρχής το σχέδιο δημιουργίας της ΟΝΕ ήταν ένα σχέδιο πολιτικό. Η ίδια η δημιουργία της ΟΝΕ ήταν αποτέλεσμα της σύγκλισης των συμφερόντων των πιο ισχυρών κρατών μελών της ΕΕ που επιτεύχθηκε μέσω μιας πολιτικής διαπραγμάτευσης. Με αυτό τον τρόπο, κάθε σημείο του σχεδίου της ΟΝΕ έχει και μια αντίστοιχη πολιτική χροιά η οποία επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την αποτελεσματικότητα του πλαισίου της ΕΟΔ. Για παράδειγμα, στην λειτουργία του ΣΣΑ την τελική απόφαση για την επιβολή κυρώσεων σε μια χώρα έχει το Συμβούλιο αποτελούμενο από τους υπουργούς οικονομικών και όχι η Επιτροπή. Ο παραμερισμός του ΣΣΑ από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του 2003 μετά από τις πιέσεις της ίδιας της Γαλλίας και της Γερμανίας ή ο τρόπος διάσωσης της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια είναι απτά παραδείγματα του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζει η πολιτική ή οι πολιτικές διαπραγματεύσεις στην όλη διαδικασία. Το πολιτικό στοιχείο που παρεμβάλλεται κάθε φορά σε όλες τις διαδικασίες της ΕΟΔ ουσιαστικά δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες καταστρατήγησης των διαδικασιών από τους πολιτικούς αρχηγούς γεγονός που έχει καταστροφικό αντίκτυπο στην αξιοπιστία των διαδικασιών, στην διαδικασία μάθησης, στην προσαρμογή και στην πραγματοποίηση των ευρωπαϊκών στόχων.

12. Το πολιτικό στοιχείο που σχετίζεται με την διαδικασία της ΕΟΕ φαίνεται πως επηρεάζει κάθε φορά το βαθμό και τον τρόπο της ίδιας της ενοποίησης. Δηλαδή, η διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης προχωρά κάθε φορά μόνο στο βαθμό που τις επιτρέπει η διαδικασία σύγκρουσης ή σύγκλισης των συμφερόντων των κρατών μελών. Το γεγονός αυτό σχετίζεται άμεσα με την παράβλεψη αυτού που ο De Grauwe (2009c, σ. 19) «deep variable». Η έλλειψη μιας ευρύτερης πολιτικής ένωσης, η οποία θα μπορούσε να προσφέρει στην ΟΝΕ α. ένα σύστημα

δημοσιονομικών μεταβιβάσεων το οποίο θα μπορούσε να παράσχει την απαιτούμενη διασφάλιση από τις ασύμμετρες διαταραχές και β. να μειώσει τις συγκρούσεις πολιτικής κυρίως προέλευσης, θεωρείτε πως είναι μια από τις σημαντικότερες ευπάθειες του σύγχρονου πλαισίου της ΕΟΔ (De Grauwe 2006). Για αυτό το λόγο άλλωστε και ο De Grauwe (2006) υποστηρίζει πως, η βιωσιμότητα της νομισματικής ένωσης εξαρτάται από την ύπαρξη ενός κεντρικού προϋπολογισμού ο οποίος θα λειτουργεί ως ένας αναδιανεμητικός μηχανισμός ο οποίος θα σταθεροποιεί την Ευρωζώνη προσφέροντας τον κατάλληλο συντονισμό γεγονός που θα μείωνε τις επιπτώσεις των ασυμμετρικών διαταραχών. Με αυτό τον τρόπο, το ασύμμετρο πολιτικό-οικονομικό θεσμικό πλαίσιο της ΟΝΕ ταυτίζεται με την έλλειψη μιας ευρύτερης πολιτικής ένωσης (Enderlein και Verdun 2009). Δυστυχώς, κατά την πρώτη δεκαετία λειτουργίας της ΟΝΕ δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις πως μπορεί να παρακινηθεί μια ευρύτερη διαδικασία προς μια πολιτική ένωση είτε σαν αποτέλεσμα μιας λειτουργικής αναγκαιότητας, είτε σαν μια στρατηγική επιλογή (Hodson 2009).

Έστω και αν τα προηγούμενα χρόνια η ΟΝΕ έχει ενδυναμώσει τον *sui generis* χαρακτήρα της, η παγκόσμια οικονομική κρίση από ότι φαίνεται την επηρέασε αρνητικά τόσο από την πλευρά της νομιμότητας όσο και από την πλευρά της οικονομικής αποτελεσματικότητας των κρατών μελών (Enderlein και Verdun 2009). Μάλιστα, μετά την εμφάνιση της ΕΚΧ φαίνεται πως μάλλον οδηγούμαστε σε μια διαδικασία από-ολοκλήρωσης χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει πως αποκλείεται, όπως η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ αποδεικνύει, μια ξαφνική αλλαγή στην εν γένει στρατηγική της οικονομικής ενοποίησης υποκινούμενη πάντα από τα συμφέροντα των ισχυρών κρατών της ΕΕ. Εάν οι παραπάνω οικονομικές, δομικές και θεσμικές ανεπάρκειες της Ευρωζώνης δεν διορθωθούν τότε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως κάποια στιγμή η ΟΝΕ δεν θα μπορέσει να αντέξει στην πίεση δυσμενών οικονομικών συνθηκών και θα καταρρεύσει.

8.3 Η νέα αρχιτεκτονική της ΕΟΔ

Σε μια ομιλία του, στην Κολωνία στις 13 Σεπτεμβρίου του 2011, ο πρόεδρος της Bundesbank Jens Weidmann είχε δηλώσει πως υπάρχουν δύο δρόμοι για την νέα οικονομική αρχιτεκτονική της Ευρώπης, είτε θα πρέπει να επιστρέψει στις αρχές των ιδρυτικών συνθηκών, είτε να προχωρήσει προς ένα ομοσπονδιακό μετασχηματισμό με ότι αυτό συνεπάγεται. Η δεύτερη λύση ασφαλώς και συνιστά μια ξεκάθαρη πρόοδο προς μια πολιτική ένωση. Αυτή η δήλωση του Weidmann κρύβει την ουσία της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, το πιο σημαντικό στοιχείο το οποίο επηρεάζει τα πάντα σχετικά με τις εξελίξεις για το μετασχηματισμό της νέας ΕΟΔ. Αυτό το στοιχείο δεν είναι άλλο από το ζήτημα της μεταβίβασης εθνικής κυριαρχίας προς τους ευρωπαϊκούς υπερεθνικούς θεσμούς.

Το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ θα πρέπει να προχωρήσει μέσω της μεταβίβασης εθνικής κυριαρχίας και τα κύρια ζητήματα που τίθεται είναι α. πόσο θα πρέπει να προχωρήσει και β. σε ποια κατεύθυνση (Delors 2013). Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι οικονομικές, πολιτικές και θεσμικές ιδιαιτερότητες και αποκλίσεις των κρατών μελών καθώς και οι οικονομικές, πολιτικές και θεσμικές ευπάθειες της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ που μελετήσαμε παραπάνω. Ήδη, τα πάνω από 10 χρόνια εμπειρίας που μας προσφέρει η ΟΝΕ και τα πάνω από 40 χρόνια επιστημονικών εξελίξεων στα αντικείμενα της πολιτικής και της οικονομίας, μπορούν να γίνουν η βάση για αυτό τον ριζικό μετασχηματισμό της ΕΟΔ. Αυτή η ιστορική ευκαιρία δεν θα πρέπει να πάει χαμένη.

Από την εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007 και της μετέπειτα ΕΚΧ το νέο πλαίσιο της διακυβέρνησης της ΟΝΕ έχει αλλάξει σημαντικά αλλά όχι επαρκώς. Οι οποίες αλλαγές έγιναν για να αντιμετωπιστούν οι βραχυχρόνιες και όχι οι μακροχρόνιες προκλήσεις (Morgancsik 2012). Οι όποιες αλλαγές δεν έγιναν γιατί πραγματικά οι αξιωματούχοι της ΕΕ πραγματικά ήθελαν να βελτιώσουν το πλαίσιο της ΕΟΔ αλλά γιατί δεν είχαν άλλη επιλογή μπρος στις προκλήσεις που αντιμετώπιζαν. Ένα άλλο χαρακτηριστικό αυτών των αλλαγών είναι το ότι οι περισσότερες από τις λύσεις οι οποίες προτάθηκαν και υιοθετήθηκαν από την ΕΕ ως άμεση απάντηση στην κρίση δεν ήταν ριζοσπαστικές παρά μάλλον ήταν συμβατές με τα έως τώρα συμφέροντα και τις προτιμήσεις των κρατών μελών χωρίς

να αλλάζουν στην ουσία το μείγμα και το περιεχόμενο της οικονομικής πολιτικής της Ένωσης. Με απλά λόγια, ο μετασχηματισμός του συστήματος της ΕΟΔ προχώρησε με βάση τις αρχικές συνθήκες δημιουργίας χωρίς να προστίθεται κανένα στοιχείο καινοτομίας. Παρακάτω θα παρακολουθήσουμε και θα αναλύσουμε κριτικά όλες τις αλλαγές που έγιναν σε αυτό το πλαίσιο από το 2008 έως το 2012.

8.3.1 Η αντίδραση της ΕΕ το 2008

Το 2008, η ΕΕ ερχόταν αντιμέτωπη με την παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2007 στις ΗΠΑ¹⁰¹. Μέχρι τότε, έστω και εάν επικρατούσε αβεβαιότητα σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις, κανένας δεν μπορούσε να προβλέψει τον αντίκτυπο της παγκόσμιας κρίσης στην Ευρωπαϊκή οικονομία¹⁰². Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως τον Μάιο του 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την έκθεση της «EMU@10: Successes and Challenges after 10 years of Economic and Monetary Union» στην οποία παρουσίαζε τις οικονομικές αναταραχές εκείνης της περιόδου ως μια από τις πολλές γενικόλογες ανησυχίες. Δηλαδή, δεν ήταν καθόλου ξεκάθαρή, όταν η έκθεση δημοσιεύτηκε, η επίπτωση που θα είχαν οι χρηματοοικονομικές αναταραχές στην Ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία (Andrews 2013). Έτσι, η ΕΕ επικεντρώθηκε κυρίως σε δράσεις οι οποίες είχαν σαν στόχο τον μετριασμό των επιπτώσεων της παγκόσμιας κρίσης και την αναζωογόνηση της πληγωμένης Ευρωπαϊκής οικονομίας μέσω της καλύτερης λειτουργίας του χρηματοοικονομικού συστήματος, της αποκατάστασης του κλίματος αισιοδοξίας στις ευρωπαϊκές αγορές και της ανάληψης δράσεων οι οποίες στόχευαν στην αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και στην βελτίωση της Ευρωπαϊκής οικονομίας.

Αρχικά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Οκτώβριο του 2008 παρουσίασε ένα συντονισμένο σχέδιο δράσης για την οικονομική ανάκαμψη¹⁰³. Το σχέδιο αυτό περιελάμβανε παρεμβάσεις σε τρεις κυρίως τομείς α. την νέα αρχιτεκτονική των

¹⁰¹ Για τις αιτίες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης βλέπε μεταξύ άλλων Carmassi *et al.* (2009), Soros (2009), Krugman (2009), Foster και Magdoff (2009).

¹⁰² Βλέπε για παράδειγμα Verdun (2009).

¹⁰³ COMM (2008) 706.

χρηματοοικονομικών αγορών στην Ευρώπη, β. ένα νέο πλαίσιο για την ανάκαμψη της πραγματικής οικονομίας και γ. μια αντίδραση στην παγκόσμια οικονομική κρίση. Εκείνη την περίοδο ο κύριος στόχος των ευρωπαϊών αξιωματούχων ήταν η δημιουργία ενός συντονισμένου σχεδίου δράσης για την ανάκαμψη της Ευρωπαϊκής οικονομίας (European Commission 2008). Τον ίδιο μήνα στις 12 Οκτωβρίου, οι αρχηγοί των κρατών μελών της Ευρωζώνης αποφάσισαν να εγγυηθούν την ρευστότητα των χρηματοοικονομικών ινστιτούτων της Ευρώπης και να διαβεβαιώσουν την μελλοντική συνεργασία των κρατών μελών.

Τον επόμενο μήνα στις 12 Νοεμβρίου η Επιτροπή εγκρίνει την πρόταση για την κανονιστική ρύθμιση των οργανισμών αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας¹⁰⁴, ενώ στις 19 Νοεμβρίου υπογράφεται το Μνημόνιο Συνεργασίας για την χρηματοοικονομική βοήθεια προς την Ουγγαρία¹⁰⁵. Μια εβδομάδα αργότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθετεί το Ευρωπαϊκό σχέδιο για την ανάπτυξη της οικονομίας (European Recovery Plan) το οποίο στόχευε στην πραγματοποίηση των μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων της Στρατηγικής της Λισσαβόνας μέσω δομικών μεταρρυθμίσεων και επενδυτικών σχεδίων¹⁰⁶. Μέχρι το τέλος του 2008, στις 11/12 Δεκεμβρίου πραγματοποιήθηκε επίσης η έγκριση του Ευρωπαϊκού Σχεδίου Ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθώς και η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κεφαλαιοποίηση των χρηματοοικονομικών ινστιτούτων¹⁰⁷.

Η γενικότερη αντίδραση της ΕΕ εκείνη την περίοδο δεν μπορεί να υποθέσει κανείς πως ήταν απόλυτα ικανοποιητική. Μέχρι τότε, οποιεσδήποτε αντιδράσεις που πραγματοποιούνταν κυρίως σε εθνικό επίπεδο εκτός του ότι αποφασίζονταν στην βάση των προσδοκιών και των συμφερόντων κάθε κράτους ξεχωριστά είχαν και έναν συγκρουσιακό χαρακτήρα¹⁰⁸. Η παγκόσμια οικονομική κρίση έδωσε το απαραίτητο ερέθισμα στους ευρωπαίους αξιωματούχους για την υιοθέτηση συγκεκριμένων δράσεων στο ευρωπαϊκό και στο παγκόσμιο επίπεδο. Όμως, αυτή η πρόκληση φαίνεται πως μάλλον αποδείχτηκε εξαιρετικά δύσκολη για τους

¹⁰⁴ European Commission - IP/08/1684 12/11/2008.

¹⁰⁵ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13495_en.pdf

¹⁰⁶ COMM (2008) 800.

¹⁰⁷ C(2008) 8259.

¹⁰⁸ Για παράδειγμα οι αντιδράσεις της Βρετανίας και της Γερμανίας στην παγκόσμια οικονομική κρίση (Schirm 2011).

ευρωπαϊούς με εξαίρεση τον τομέα της νομισματικής πολιτικής όπου εκεί υπήρχε ήδη ένα καλά οργανωμένο υπερεθνικό σύστημα λήψης αποφάσεων (Quaglia *et al.* 2009). Για παράδειγμα, ενώ υπήρχε η ανάγκη δημιουργίας ενός νέου υπερεθνικού ρυθμιστικού και εποπτικού χρηματοοικονομικού συστήματος αμέσως μετά την εμφάνιση της κρίσης, τα κράτη μέλη πέρα από τις παραπάνω διακηρύξεις δεν έδειχναν την απαραίτητη θέληση για την πραγματοποίηση του (Begg 2009). Τα κράτη μέλη της ΕΕ προτιμούσαν, παρόλες τις διακηρύξεις περί συντονισμένων πολιτικών, να ακολουθούν ξεχωριστά μονοπάτια τόσο όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις όσο και τα πακέτα ώθησης των οικονομιών τους, τα οποία στόχευαν στην αντιμετώπιση της κρίσης (Schirm 2011). Πολλές φορές μάλιστα μη καινοτόμα σχέδια, όπως το βρετανικό σχέδιο για την διάσωση των τραπεζών, έγιναν η αφορμή για την επίλυση παρόμοιων προβλημάτων στην ΕΕ επειδή δεν περιλάμβαναν ουσιαστικές παρεμβάσεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο (Quaglia 2009). Θα πρέπει να τονίσουμε πάντως πως εκείνη την περίοδο προτάθηκε από την γερμανική πλευρά (Wolfgang Schauble), η δημιουργία του ENT το οποίο θα ήταν υπεύθυνο για την παροχή ρευστότητας στα κράτη μέλη που την έχουν ανάγκη στην βάση αυστηρών προϋποθέσεων, όμως η πρόταση αυτή απορρίφτηκε από την Merkel γιατί για την πραγματοποίηση της χρειαζόνταν η αλλαγή των Ευρωπαϊκών Συνθηκών (Gocaj και Meunier 2013). Όλες οι παραπάνω συνθήκες, δημιουργούσαν αρνητικές αντιλήψεις σχετικά με την λειτουργικότητα και την αποτελεσματικότητα της ONE γεγονός που επηρέαζε σημαντικά την νομιμοποίηση της (Jones 2009).

8.3.2 Η αντίδραση της ΕΕ το 2009

Το πρώτο τρίμηνο του 2009 οι συνθήκες δεν είχαν αλλάξει. Στόχος της ΕΕ όπως φάνηκε και από το ανεπίσημο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις Βρυξέλλες στις 1 Μαρτίου του 2009 για την έξοδο από την κρίση ήταν η δημιουργία συντονισμένων δράσεων σε τρία επίπεδα¹⁰⁹. Η ΕΕ ανέμενε πως τα μέτρα που είχε πάρει το 2008 θα της

¹⁰⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/106390.pdf

επέτρεπαν να παρουσιάσει ανάπτυξη το δεύτερο εξάμηνο του 2009¹¹⁰. Έτσι τουλάχιστον άφηγε ξεκάθαρα να εννοηθεί ο Επίτροπος Οικονομικών και Νομισματικών υποθέσεων Joaquin Almunia¹¹¹. Στις 26 Ιανουαρίου το ECOFIN αποφάσισε να παράσχει χρηματοοικονομική βοήθεια στην Λετονία ύψους 3.1 δισ. ευρώ¹¹², ενώ στις 25 Φεβρουαρίου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την έκθεση Larosiere για την χρηματοοικονομική εποπτεία στην ΕΕ¹¹³. Η έκθεση πρότεινε την δημιουργία ενός Φόρουμ Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας (Financial Stability Forum) για την σύγκλιση των διεθνών χρηματοοικονομικών πολιτικών στο ανώτερο επίπεδο. Στις 4 Μαρτίου 2009, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε ένα νέο πρόγραμμα για την ανάκαμψη της Ευρωπαϊκής οικονομίας¹¹⁴. Όπως αναφερόταν και στην ανακοίνωση το νέο πρόγραμμα θα περιελάμβανε μεταξύ άλλων την υλοποίηση συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων με πέντε βασικούς στόχους α. την διασφάλιση ενός εποπτικού πλαισίου για την ΕΕ το οποίο θα εντοπίζει νωρίς τους δυνητικούς κινδύνους, θα τους αντιμετωπίζει αποτελεσματικά πριν εκδηλωθούν οι επιπτώσεις τους, και θα ανταποκρίνεται στην πρόκληση των σύνθετων διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών μέσω μιας Ευρωπαϊκής δέσμης μέτρων χρηματοπιστωτικής εποπτείας β. την κάλυψη των κενών όπου οι ευρωπαϊκές ή οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις παρουσιάζουν ανεπάρκειες ή ατέλειες, γ. την διαβεβαίωση ότι οι ευρωπαίοι επενδυτές, οι καταναλωτές και οι ΜΜΕ μπορούν να έχουν εμπιστοσύνη όσον αφορά τις αποταμιεύσεις τους, την πρόσβαση σε πιστώσεις και τα δικαιώματα τους σχετικά με τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα δ. τη βελτίωση της διαχείρισης κινδύνου σε χρηματοπιστωτικές εταιρείες και την ευθυγράμμιση των κινήτρων για τις αμοιβές με τις βιώσιμες επιδόσεις και ε. τη διασφάλιση αποτελεσματικότερων κυρώσεων κατά των αθέμιτων πρακτικών στις αγορές. Τέλος, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 19-20 Μαρτίου 2009 εκφράστηκε η αισιοδοξία ότι η ΕΕ είναι ικανή να αντιμετωπίσει την κρίση και για αυτό το λόγο οι ευρωπαίοι ηγέτες θα κάνουν τα πάντα την ανάκαμψη της Ευρωπαϊκής

¹¹⁰ http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/interimforecastjanuary/interim_forecast_jan_2009_en.pdf

¹¹¹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-67_en.htm

¹¹² http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13874_en.pdf

¹¹³ http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/de_larosiere_report_en.pdf

¹¹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0114:FIN:EN:PDF>

οικονομίας¹¹⁵. Εκείνη ακριβώς την περίοδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή άρχιζε να αντιλαμβάνεται πως μια σειρά από χώρες Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία και Ιρλανδία αντιμετώπιζαν υπερβολικά ελλείμματα και για αυτό θα έπρεπε να ενταχθούν στη ΔΥΕ¹¹⁶.

Το δεύτερο τρίμηνο του 2009, ανακοινώνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή πως το 2009 η ευρωπαϊκή οικονομία θα παρουσίαζε ύφεση της τάξεως του 4%, ύφεση η οποία θα προερχόταν κυρίως εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2009¹¹⁷, ενώ στις 13 Μαΐου, η Λιθουανία, η Μάλτα, η Πολωνία και η Ρουμανία τίθενται και αυτές υπό το καθεστώς της ΔΥΕ¹¹⁸. Επίσης, στο τέλος Μαΐου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την δημιουργία ενός ισχυρότερου καθεστώτος χρηματοπιστωτικής εποπτείας στην Ευρώπη¹¹⁹. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το νέο ενισχυμένο ευρωπαϊκό πλαίσιο χρηματοπιστωτικής εποπτείας θα αποτελείται από δύο νέους πυλώνες 1. το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου (ΕΣΣΚ), το οποίο θα παρακολουθεί και θα εκτιμά τις δυνητικές απειλές στην χρηματοπιστωτική σταθερότητα που απορρέουν από μακροοικονομικές εξελίξεις και από εξελίξεις εντός του χρηματοπιστωτικού συστήματος συνολικά («μακροπροληπτική εποπτεία») και 2. το Ευρωπαϊκό Σύστημα Χρηματοπιστωτικής Εποπτείας (ΕΣΧΕ) το οποίο θα έχει τη μορφή ενός εύρωστου δικτύου εθνικών εποπτικών αρχών που θα λειτουργεί παράλληλα με τις Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές για τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας σε επίπεδο μεμονωμένων χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων και για την προστασία των καταναλωτών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών («μικροπροληπτική εποπτεία»). Το νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο χρηματοπιστωτικής εποπτείας θα έχει την μορφή που παρουσιάζεται στον εικόνα 8.1.

¹¹⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/106809.pdf

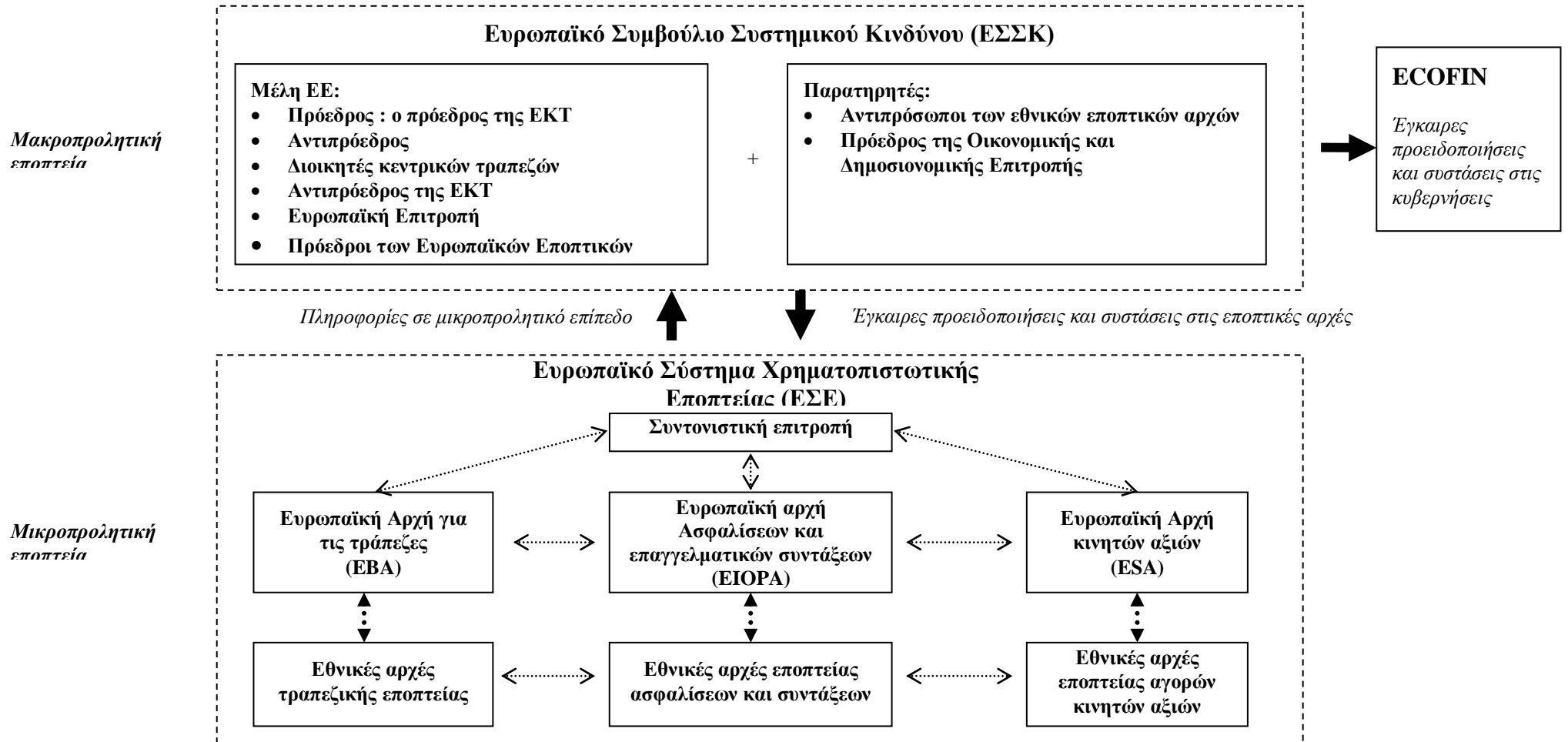
¹¹⁶ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/sgp/article14582_en.htm

¹¹⁷ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15048_en.pdf

¹¹⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-752_en.htm

¹¹⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0252:EN:NOT>

Εικόνα 8.1 Το νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο διαφύλαξης χρηματοπιστωτικής σταθερότητας

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Στο τέλος του Ιουνίου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την έκθεση της σχετικά με τα δημόσια οικονομικά στην ΟΝΕ¹²⁰. Στην έκθεση δηλωνόταν πως για την ανάκαμψη της Ευρωπαϊκής οικονομίας ήταν αναγκαία η απαιτούμενη δημοσιονομική ώθηση καθώς και η δημιουργία μιας αξιόπιστης στρατηγικής εξόδου. Την ίδια στιγμή που η Επιτροπή τόνιζε την αναγκαιότητα δημοσιονομικών παρεμβάσεων για την ανάκαμψη, την ίδια ακριβώς στιγμή προωθούσε την ΔΥΕ για ακόμα πέντε χώρες¹²¹.

Το τρίτο τρίμηνο του 2009 ξεκινά με την διαπίστωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περί ύπαρξης υπερβολικών ελλειμμάτων στην Λετονία¹²², ενώ την επόμενη ημέρα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοινώνει πως θέτει σε δημόσια διαβούλευση ένα από τα πιο σημαντικά θέματα που ταυτίζονται με την χρηματοπιστωτική αστάθεια, το θέμα της αγοράς παραγώγων καθώς και τους κινδύνους που δημιουργούν¹²³. Στις 13 Ιουλίου 2009, προτείνει την ενδυνάμωση του τραπεζικού τομέα μέσω της αναθεώρησης των τραπεζικών κανονισμών¹²⁴, ως έναν κατάλληλο τρόπο για την αντιμετώπιση της κρίσης, ενώ στις 23 Ιουλίου, προκειμένου να συμβάλει στην βιωσιμότητα του τραπεζικού τομέα, ανακοινώνει συγκεκριμένες οδηγίες σχετικά με την ενίσχυση των αναδιρθρώσεων προς τις τράπεζες¹²⁵. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της Επιτροπής, αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές βασίζονταν σε τρεις θεμελιώδεις αρχές α. οι τράπεζες στις οποίες χορηγούνται ενισχύσεις πρέπει να καθίστανται βιώσιμες μακροπρόθεσμα χωρίς περαιτέρω κρατική στήριξη, β. οι τράπεζες στις οποίες χορηγούνται ενισχύσεις και οι ιδιοκτήτες τους πρέπει να επωμίζονται ένα εύλογο μέρος του κόστους αναδιάρθρωσης και γ. θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για να περιοριστούν οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού στην ενιαία τραπεζική αγορά. Στο τέλος Ιουλίου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβαίνει σε τρεις ακόμα σημαντικές κινήσεις διαφορετικού χαρακτήρα. Πρώτον, εγκρίνει ένα γερμανικό σχέδιο βοήθειας των περιουσιακών στοιχείων¹²⁶, δεύτερον, δημιουργεί

¹²⁰ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15390_en.pdf

¹²¹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-990_en.htm

¹²² http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1069_en.htm

¹²³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0332:EN:NOT>

¹²⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0362:FIN:EN:PDF>

¹²⁵ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1180_el.htm

¹²⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1216_en.htm

ένα πρόγραμμα εκκαθάρισης των CDS¹²⁷ και τρίτον, εγκρίνει την χρησιμοποίηση 5.5 εκ. ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσαρμογής (ΕΤΠ) για να βοηθήσει 1300 εργάτες στην Γερμανία να επαναπροσληφθούν από την NOKIA¹²⁸. Μέχρι και το ανεπίσημο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 17^{ης} Σεπτεμβρίου του 2009 οι ηγέτες της Ευρώπης δεν έδειχναν να είχαν καταλάβει την σοβαρότητα της κατάστασης, αφού ακόμα και εκείνη την περίοδο, αναζητούσαν την ενίσχυση του μακροοικονομικού συντονισμού, τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και μεταρρυθμίσεις στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές¹²⁹. Οι μελλοντικές οικονομικές προβλέψεις εκείνης της περιόδου ανέφεραν πως η κρίση έστω και δύσκολα θα ξεπεραστεί αρκεί να προβούμε σε αξιοσημείωτες παρεμβάσεις καθώς νέες προκλήσεις εμφανίζονταν μπροστά μας¹³⁰.

Το τέταρτο τρίμηνο του 2009 η κατάσταση έδειχνε να έχει χειροτερεύσει. Στις 7 Οκτωβρίου, η Επιτροπή υιοθετεί την ΔΥΕ για εννέα χώρες της Ευρωζώνης την Αυστρία, το Βέλγιο, την Τσεχία, την Γερμανία, την Ιταλία, την Σλοβακία, την Σλοβενία, την Ολλανδία και την Πορτογαλία¹³¹. Μια εβδομάδα μετά, παρουσιάζει την έκθεση βιωσιμότητας της Ευρωπαϊκής οικονομίας¹³², και ανακοινώνει πως η οικονομική ανάκαμψη προϋποθέτει τον μακροχρόνιο έλεγχο των δημόσιων οικονομικών μέσω του αυστηρού συντονισμού ανάμεσα στα κράτη μέλη¹³³. Τα παραπάνω επιβεβαιώθηκαν από την συνάντηση των υπουργών οικονομικών του Eurogroup και του ECOFIN στο Λουξεμβούργο στις 19-20 Οκτωβρίου¹³⁴. Είναι γεγονός ότι μέχρι και τον Νοέμβριο τίποτα δεν φαίνεται να είχε επηρεάσει την γενικότερη προσέγγιση της ΕΕ. Το κλίμα όμως πολύ γρήγορα θα άλλαζε.

Οι κυριότερες αλλαγές στην γενικότερη φιλοσοφία της ΕΕ απέναντι στην κρίση άρχισαν να πραγματοποιούνται από τον Δεκέμβρη του 2009. Στην συνάντηση των υπουργών οικονομικών του Eurogroup και του ECOFIN στις 1-2 Δεκεμβρίου, το Συμβούλιο αποφάσισε να δημιουργήσει τρεις ευρωπαϊκές αρχές εποπτείας του

¹²⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1215_en.htm

¹²⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1212_en.htm

¹²⁹ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15876_en.pdf

¹³⁰ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15864_en.pdf και

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf

¹³¹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1428_en.htm

¹³² http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15998_en.pdf

¹³³ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15996_en.pdf

¹³⁴ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-09-461_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-461_en.htm)

τραπεζικού συστήματος α. την Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών (ΕΑΤ) β. την Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων (ΕΑΕΣ) και γ. την Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών (ΕΑΚΑΑ)¹³⁵. Επίσης όπως περιγράφονταν και στο επίσημο ανακοινωθέν τύπου, το Συμβούλιο κίνησε τις διαδικασίες υπερβολικού ελλείμματος για το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, την Ιταλία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πορτογαλία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία, και εξέδωσε συστάσεις για τη λήψη διορθωτικών μέτρων. Ακόμα, ενέκρινε νέες συστάσεις για τη λήψη μέτρων από την Ιρλανδία, την Ισπανία, τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, με σκοπό τη διόρθωση των υπερβολικών τους ελλειμμάτων, και εξέδωσε μια απόφαση περί ανεπαρκούς ανταπόκρισης της Ελλάδας στη σύσταση του. Το Συμβούλιο ακόμα ενέκρινε την στρατηγική εξόδου για την αντιμετώπιση της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, ρυθμίσεις χρηματοοικονομικής σταθερότητας και διαχείρισης κρίσεων στον χρηματοπιστωτικό τομέα καθώς και την στρατηγική της ΕΕ για την ανάπτυξη και την απασχόληση μετά το 2010.

Μια εβδομάδα μετά στις 8 Δεκεμβρίου η ελληνική κρίση χρέους έγινε για πρώτη φορά επίσημα ευρωπαϊκό πρόβλημα. Ο επίτροπος Almunia είχε δηλώσει

"We take note of the fact that the sustainability of public finances in Greece draws the attention of financial markets and rating agencies. A difficult situation in one euro area Member State is a matter of common concern for the euro area as a whole. It is clear that Greece faces very substantial economic and fiscal challenges. The Greek government has transmitted to the Commission and the Eurogroup its determination to restoring sound public finances. The draft budget adopted on 20 November is one important step in the right direction, but more measures are required. The Commission will continue to monitor the situation in Greece very closely, in close contact with the President of the Eurogroup, and stands ready to assist the Greek government in setting out the comprehensive consolidation and reform

¹³⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/111706.pdf

programme, in the framework of the Treaty provisions for euro-area Member States"

Μετά από τρεις ημέρες, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 10-11 Δεκεμβρίου του 2009, υιοθετεί τις στρατηγικές εξόδου από την κρίση του χρηματοοικονομικού τομέα που υιοθετήθηκαν στην συνάντηση των υπουργών οικονομικών¹³⁶. Ενώ μια εβδομάδα μετά, σχετικά με το πρόβλημα της Ελλάδας, ο Επίτροπος Almunia ξαναδήλωνε

«We take note of the Greek government's commitment -- as reiterated yesterday evening by Prime Minister Papandreou -- to cut public deficits and reduce government debt through permanent expenditure cuts and revenue increases. Mr Papandreou has also strengthened the Greek government's intentions in relation to structural reforms in social security, the budgetary process, tax system, and the compilation of statistics. The 2010 budget, which is being discussed in the Greek Parliament, and Mr Papandreou's statement, are steps in the right direction. We look forward to the spelling out in the Stability Programme, which is expected in the course of January, of concrete measures that will strengthen fiscal adjustment in 2010 and ensure a fast consolidation of public finances. We will continue to monitor the macroeconomic and fiscal situation and the implementation of the measures¹³⁷».

Από την παραπάνω ανάλυση, γίνεται φανερό πως μέχρι και το τέλος του 2009, η ΕΕ δεν είχε αντιληφθεί την σοβαρότητα της κατάστασης και μέχρι που αυτή μπορούσε να οδηγήσει. Μέχρι εκείνη την περίοδο, η κρίση που παρουσιαζόταν ήταν για την ΕΕ ένα καθαρά αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007 και η ΕΕ προσπαθούσε να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που παρουσιαζόταν καθημερινά μέσω της ενδυνάμωσης του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών,

¹³⁶ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/09/st17/st17066.el09.pdf>

¹³⁷ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-09-555_en.htm?locale=en](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-555_en.htm?locale=en)

τις αλλαγές στο ρυθμιστικό πλαίσιο καθώς και μεταρρυθμίσεις στον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό τομέα. Για τους ευρωπαϊούς αξιωματούχους η κρίση ήταν κυρίως κρίση τραπεζική (Pisani-Ferry και Sapir 2009). Το κακό με αυτό ήταν σύμφωνα με τους Pisani-Ferry και Sapir (2009, σ. 21) πως

«the management of the crisis has taken place according to the assignment of competences that exists in the EU: the ECB and national central banks outside the euro area have acted as liquidity providers, national governments have dealt with financial stability, and the European Commission has enforced competition disciplines. Although some of these players, notably the ECB, have gone beyond the pre-existing script, none has gone beyond its pre-existing role. Especially, there has been no EU-financed bail-out of ailing transnational institutions».

8.3.3 Η αντίδραση της ΕΕ το 2010

Το πρώτο τρίμηνο του 2010, αρχίζει με την έκθεση της Eurostat για την αξιοπιστία των στατιστικών της Ελλάδας καθώς και για την βιωσιμότητα των ελλειμμάτων και των χρεών της χώρας¹³⁸. Μετά από μια εβδομάδα, στις 18 και 19 Ιανουαρίου το Συμβούλιο του Eurogroup και του ECOFIN, υιοθετεί τα συμπεράσματα για το ύψος των δημόσιων ελλειμμάτων και των χρεών της Ελλάδας¹³⁹. Μετά από λίγες ημέρες, στις 3 Φεβρουαρίου, σύμφωνα με το δελτίο τύπου, η Επιτροπή αξιολογεί το πρόγραμμα σταθερότητας της Ελλάδας και προβαίνει σε συστάσεις για τη διόρθωση του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και τη παροχή αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων της χώρας¹⁴⁰. Στις 11 Φεβρουαρίου, στην έκτακτη συνάντηση κορυφής για την οικονομική

¹³⁸ [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SPLIT_COM:2010:0001\(01\):FIN:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SPLIT_COM:2010:0001(01):FIN:EN:PDF)

¹³⁹ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/2010_01_19_eurogroup_e_cofin_en.htm

¹⁴⁰ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-116_el.htm

πολιτική στην ΕΕ, το Συμβούλιο επανέλαβε πως όλες οι χώρες θα πρέπει να ακολουθήσουν τους δημοσιονομικούς κανόνες της ΕΕ και να επαναφέρουν τις οικονομικές τους αποδόσεις σε φυσιολογικά επίπεδα, αφού όλες οι χώρες έχουν κοινή ευθύνη για την οικονομική και δημοσιονομική σταθερότητα της Ευρωζώνης¹⁴¹. Όμως, από ότι φάνηκε το πρόβλημα της Ελλάδος ήταν αρκετά μεγάλο για να αντιμετωπιστεί με απλές παρεμβάσεις στο δημοσιονομικό πλαίσιο. Εκείνη την εποχή εμφανίστηκαν και οι πρώτες απόψεις που καλούσαν την Ελλάδα να ζητήσει την βοήθεια του ΔΝΤ. Άλλωστε, στην δήλωση των αρχηγών κρατών της ΕΕ αναφερόταν ξεκάθαρα πως, «Η επιτροπή θα παρακολουθεί στενά την εφαρμογή των συστάσεων σε συνεννόηση με την ΕΚΤ και θα προτείνει τυχόν απαραίτητα πρόσθετα μέτρα, στηριζόμενη στην εμπειρία του ΔΝΤ». Αυτή ήταν η πρώτη φορά που οι ευρωπαίοι ηγέτες ουσιαστικά αναγνωρίζουν πως είναι πιθανή κάποια μορφή διεθνούς παρέμβασης για την διασφάλιση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας στην Ευρωζώνη (Gocaj και Meunier 2013). Στην συνάντηση του Eurogroup και του ECOFIN στις 15-16 Φεβρουαρίου, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάνει δεκτό το νέο πρόγραμμα σταθερότητας της ελληνικής κυβέρνησης και καλεί την Ελλάδα μέσα στο 2010, να μειώσει τα δημοσιονομικά της ελλείμματα στο 4% του ΑΕΠ¹⁴². Επίσης, επιβάλλει στην Ελλάδα συγκεκριμένα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής και θέτει αυστηρά όρια σχετικά με το ύψος των ελλειμμάτων και των χρεών το 2010, το 2011 και το 2012. Τον επόμενο μήνα, στις 16 Μαρτίου, το Συμβούλιο εξέφρασε την ικανοποίησή του για την πρώτη έκθεση της Ελλάδας που υποβλήθηκε στις 8 Μαρτίου, και συμφωνεί με την Επιτροπή ότι η Ελλάδα εφαρμόζει την απόφαση του Συμβουλίου και πως το ελληνικό πρόγραμμα σταθερότητας και τα πρόσθετα μέτρα που ανακοίνωσε η ελληνική κυβέρνηση στις 3 Μαρτίου, είναι ικανοποιητικά για την αντιμετώπιση της κρίσης¹⁴³. Τον ίδιο μήνα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, επίσης αξιολογεί τα προγράμματα σταθερότητας και σύγκλισης για συνολικά 24 χώρες και τονίζει πως αυτά στις περισσότερες των περιπτώσεων είναι μάλλον υπεραισιόδοξα και πως η στρατηγική δημοσιονομικής προσαρμογής που αναπτύσσουν είναι μάλλον

¹⁴¹ Βλέπε, δήλωση των αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 11/02/2010. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/112856.pdf

¹⁴² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/112905.pdf και http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ecofin/113087.pdf

¹⁴³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ecofin/113536.pdf

ανεπαρκής¹⁴⁴. Μετά το τέλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 25/26 Μαρτίου, οι αρχηγοί των κρατών μελών της Ευρωζώνης ανακοίνωσαν πως σε συνεργασία με το ΔΝΤ, θα ετοιμάσουν ένα χρηματοοικονομικό πρόγραμμα βοήθειας προς την Ελλάδα¹⁴⁵. Μάλιστα, είχαν αποκαλέσει αυτό το πρόγραμμα βοήθειας ως ένα έσχατο μέτρο (*ultima ratio*) για τη χώρα. Όπως τόνιζαν, θα έπρεπε να ενισχυθεί η επιτήρηση των οικονομικών και των δημοσιονομικών κινδύνων και η ΔΥΕ καθώς και να δημιουργηθεί ένα εύρωστο πλαίσιο αντιμετώπισης των κρίσεων. Για αυτό το λόγο, ζήτησαν από τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Hermann Van Rompuy, να ετοιμάσει μια έκθεση σχετικά με την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Οι ευρωπαίοι άρχισαν δηλαδή σιγά σιγά να καταλαβαίνουν πως η ελληνική κρίση δεν ήταν μια ξεχωριστή περίπτωση και πως ταυτιζόνταν με τις ελλείψεις και τις ευπάθειες της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής. Το μεγαλύτερο θέμα βεβαίως ήταν έως ποιο σημείο το νέο αυτό πλαίσιο της ΕΟΔ θα μπορούσε να προχωρήσει, αφού πολλά κράτη μέλη εξέφραζαν αμφιβολίες. Αμφιβολίες που είχαν να κάνουν κυρίως με τα ζητήματα της εθνικής κυριαρχίας.

Στο δεύτερο τρίμηνο του 2010 όλα ήταν πλέον πολύ ρευστά. Το κόστος δανεισμού των δεκαετών ελληνικών ομολόγων είχε φτάσει τον Απρίλιο στο 8.7% και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας ζητεί την ενεργοποίηση του χρηματοοικονομικού πακέτου βοήθειας. Στις 11 Απριλίου, οι υπουργοί οικονομικών του Eurogroup φτάνουν σε συμφωνία για την δημιουργία πακέτου χρηματοοικονομικής βοήθειας της Ελλάδας¹⁴⁶. Η συμφωνία περιλαμβάνει την παροχή δανείων αξίας 45 δις ευρώ με την σύμπραξη της ΕΕ, του ΔΝΤ καθώς και της ΕΚΤ. Την επόμενη ημέρα η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διοργανώνουν ένα κοινό συνέδριο για τη χρηματοοικονομική ολοκλήρωση και τη σταθερότητα της Ευρωζώνης. Το κύριο συμπέρασμα αυτού του συνεδρίου ήταν πως η χρηματοοικονομική κρίση είχε τεράστια επίδραση στη χρηματοοικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης και για αυτό το λόγο θα έπρεπε

¹⁴⁴ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-288_en.htm και http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-346_en.htm

¹⁴⁵ Δήλωση των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων, 25 Μαρτίου 2010

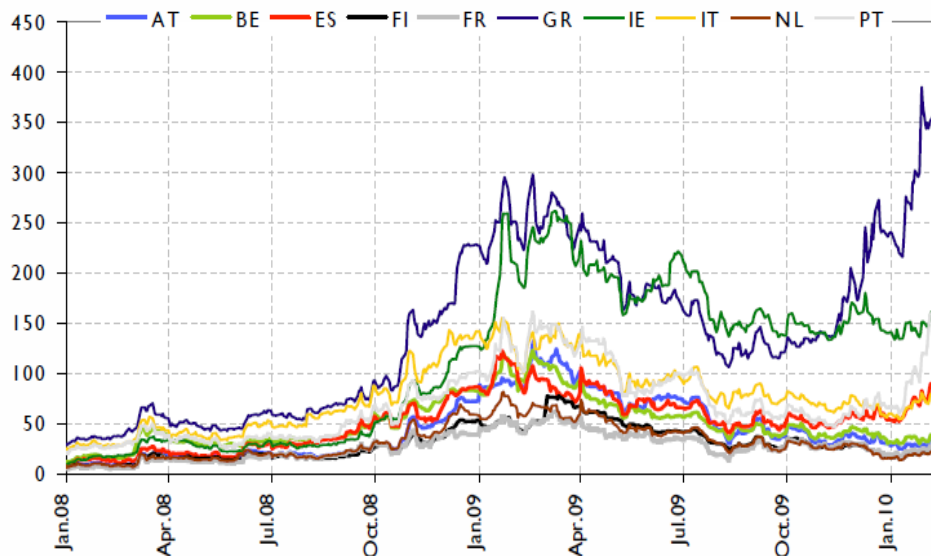
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/113563.pdf

¹⁴⁶ Δήλωση του προέδρου του Eurogroup Van Rompuy, 11 Απριλίου 2010

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/113684.pdf

άμεσα να ενδυναμωθεί το χρηματοοικονομικό σύστημα¹⁴⁷. Όμως οι αγορές δεν φαίνονταν πως είχαν πειστεί από την αποτελεσματικότητα των ενεργειών της ΕΕ. Η επίπτωση της κρίσης στην γενικότερη ανισορροπία της Ευρωζώνης φαίνονταν ξεκάθαρα από τις αποδόσεις των δεκαετών ομολόγων σε σχέση με το γερμανικό ομόλογο εκείνης της περιόδου (βλέπε διάγραμμα 8.9). Τον Μάιο του 2010, το δεκαετές ελληνικό ομόλογο, έφτασε στο ιστορικό υψηλό των 1000 μονάδων βάσης και από τότε η ανησυχία διαδόθηκε δημιουργώντας προβλήματα ρευστότητας και χρεών σε όλες σχεδόν τις περιφερειακές χώρες της Ευρωζώνης¹⁴⁸ (Drudi *et al.* 2012).

Διάγραμμα 8.9 Αποδόσεις των δεκαετών ομολόγων σε σχέση με το γερμανικό ομόλογο

Πηγή: ECB Financial Integration Report

Για τους παραπάνω λόγους, τονίζονταν πως η ενδυνάμωση του πλαισίου της ΕΟΔ μέσω του βελτίωσης του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής και της δημοσιονομικής εποπτείας ήταν μια αναγκαιότητα. Μάλιστα σε μια ομιλία του στο Κέντρο Ευρωπαϊκής Πολιτικής ο Ευρωπαίος Επίτροπος Rehn τόνισε χαρακτηριστικά «M is much stronger than E in the EMU. It is high time to fill the E with life»¹⁴⁹.

¹⁴⁷ http://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/ws_eucom_ecb/efir_report_2009_en.pdf?1900f149171fa84200f020392a270ced

¹⁴⁸ Για τις χρηματοοικονομικές επιπτώσεις αυτών των συνθηκών βλέπε Ang και Longstaff (2011), Cassola *et al.* (2011), De Santis (2012).

¹⁴⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-160_en.htm?locale=en

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, μετά από το αίτημα της ελληνικής πλευράς για ένταξη της στο μηχανισμό στήριξης, στις 2 Μαΐου του 2010, ανακοινώνεται η δημιουργία του τριετούς προγράμματος βοήθειας προς την Ελλάδα συνολικής χρηματοδοτικής αξίας 110 δις. ευρώ¹⁵⁰. Μετά την συμφωνία, ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού συμβουλίου Herman Van Rompuy δηλώνει πως, η συμφωνία που βασίζεται κυρίως στην δημοσιονομική εξυγίανση και στις δομικές μεταρρυθμίσεις είναι αξιόπιστη και φιλόδοξη¹⁵¹. Οι ηγέτες της Ευρώπης ανέμεναν πως το παραπάνω πακέτο διάσωσης θα μετρίαζε τις αρνητικές προσδοκίες των αγορών και θα απέτρεπε μια πιθανή μετάδοση της κρίσης χρέους. Όμως, από ότι φαίνεται αυτό το πρώτο πακέτο βοήθειας προς την Ελλάδα δεν ικανοποιούσε τις αντιδράσεις και τις προσδοκίες των αγορών. Στην σύνοδο κορυφής της 7-9 Μαΐου, οι ευρωπαίοι ηγέτες ανακοινώνουν πως όλοι οι ευρωπαϊκοί θεσμοί δεσμεύονται να καταπολεμήσουν την οικονομική κρίση και να εξασφαλίσουν την οικονομική σταθερότητα της Ευρωζώνης. Όπως είχε ειπωθεί χαρακτηριστικά «Όλα τα θεσμικά όργανα της ζώνης του ευρώ (Συμβούλιο, Επιτροπή, ΕΚΤ), καθώς και όλα τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ, συμφωνούν να χρησιμοποιήσουν το πλήρες φάσμα των διαθέσιμων μέσων, προκειμένου να διασφαλίσουν τη σταθερότητα στη ζώνη του ευρώ»¹⁵². Πέρα από τα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης, σε εκείνη την συνάντηση, οι υπουργοί των οικονομικών συμφώνησαν να δημιουργήσουν τον European Financial Stability Facility (ΕΤΧΣ), ενώ ταυτόχρονα τονίστηκε πως θα υποστηριχτούν οποιεσδήποτε ενέργειες από την πλευρά της ΕΚΤ, για την σταθεροποίηση της ζώνης του ευρώ. Το νέο πλαίσιο για την ενίσχυση της ΕΟΔ, όπως ακριβώς αναφέρεται και στην δήλωση των αρχηγών των κρατών, θα διακρίνεται σε τρεις τομείς α. στην διεύρυνση και ενίσχυση της οικονομικής εποπτείας και το συντονισμό της πολιτικής στη ζώνη του ευρώ, μεταξύ άλλων θα εξετάζονται προσεκτικά τα επίπεδα χρέους και οι τρέχουσες εξελίξεις όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα, β. στην ενίσχυση των κανόνων και των διαδικασιών για την εποπτεία των κρατών μελών της ζώνης του ευρώ, μεταξύ άλλων με την ενίσχυση του ΣΣΑ και με αποτελεσματικότερες κυρώσεις και γ. στην δημιουργία ενός ισχυρού

¹⁵⁰ <http://www.imf.org/external/lang/greek/np/sec/pr/2010/pr10176g.pdf>

¹⁵¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/114223.pdf

¹⁵² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/114310.pdf

πλαίσιου για τη διαχείριση κρίσεων, σεβόμενοι την αρχή της ίδιας δημοσιονομικής ευθύνης των κρατών μελών. Μετά από την σύνοδο κορυφής, ακολούθησε μια έκτακτη συνάντηση του ECOFIN στις 9 Μαΐου, όπου και αποφασίστηκε η δημιουργία μιας περιεκτικής δέσμης μέτρων για τη διατήρηση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας στην Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένου ενός προσωρινού προγράμματος χρηματοδότησης έκτακτης ανάγκης του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης (EMΧΣ) (European Financial Stability Mechanism EFSM) και ενός φορέα ειδικού σκοπού του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) (European Financial Stability Facility EFSF)¹⁵³. Για την ένταξη μιας χώρας σε αυτούς τους μηχανισμούς πέρα από το αίτημα ένταξης θα έπρεπε να ικανοποιούνται και μια σειρά από αυστηρές προϋποθέσεις. Ο μηχανισμός σταθερότητας, παρέχει χρηματοπιστωτική βοήθεια με την μορφή δανείων ή πιστώσεων στα κράτη μέλη τα οποία αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες. Ο EMΧΣ ενεργοποιήθηκε για την Ιρλανδία και την Πορτογαλία για ένα ποσό που αγγίζει τα 48.5 δις ευρώ. Μια σύνοψη των προγραμμάτων των δύο χωρών φαίνεται στον παρακάτω πίνακα 8.2.

Πίνακας 8.1 Σύνοψη των δανείων του EFSM

Ποσό	Διάρκεια Λήξεως	Raised on	Δικαιούχος Δανείου	Disbursement on
€ 5.0 δις	5 χρόνια	5 Ιανουαρίου 2011	Ιρλανδία	12 Ιανουαρίου 2011
€ 3.4 δις	7 χρόνια	17 Μαρτίου 2011	Ιρλανδία	24 Μαρτίου 2011
€ 4.75 δις	10 χρόνια	24 Μαΐου 2011	€ 3 δις για την Ιρλανδία, € 1.75 δις για την Πορτογαλία	31 Μαΐου 2011
€ 4.75 δις	5 χρόνια	25 Μαΐου 2011	Πορτογαλία	1 Ιουνίου 2011
€ 5.0 δις	10 χρόνια	14 Σεπτεμβρίου 2011	Πορτογαλία	21 Σεπτεμβρίου 2011
€ 4.0 δις	15 χρόνια	22 Σεπτεμβρίου 2011	€ 2 δις για την Ιρλανδία; € 2 δις για την Πορτογαλία	29 Σεπτεμβρίου 2011
€ 1.1 δις	7 χρόνια	29 Σεπτεμβρίου 2011	€ 0.5 δις για την Ιρλανδία; € 0.6 δις για την Πορτογαλία	6 Οκτωβρίου 2011
€ 3.0 δις	30 χρόνια	9 Ιανουαρίου 2012	€ 1.5 δις για την Ιρλανδία; € 1.5 δις για την Πορτογαλία	16 Ιανουαρίου 2012
€ 3.0 δις	20 χρόνια	27 Φεβρουαρίου 2012	Ιρλανδία	5 Μαρτίου 2012
€ 1.8 δις	26 χρόνια	17 Απριλίου 2012	Πορτογαλία	24 Απριλίου 2012
€ 2.7 δις	10 χρόνια	26 Απριλίου 2012	Πορτογαλία	4 Μαΐου 2012
€ 2.3 δις	15 χρόνια	26 Ιουνίου 2012	Ιρλανδία	3 Ιουλίου 2012
€ 3.0 δις	15 χρόνια	23 Οκτωβρίου 2012	€ 1 δις Ιρλανδία, € 2 δις Πορτογαλία	30 Οκτωβρίου 2012

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

¹⁵³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ecofin/121111.pdf

Θα πρέπει να τονίσουμε πως, κατά την διάρκεια της Συνόδου της 9-10 Μαΐου, η Γερμανία¹⁵⁴ αντέδρασε σε μια πολύ πιο φιλόδοξη προσπάθεια διάσωσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και πιο συγκεκριμένα στην πρόταση της για την δημιουργία ενός Ταμείου Διάσωσης, για την αγορά ομολόγων των υπερχρεωμένων κρατών μελών (Gocaj και Meunier 2013). Την ίδια ημέρα, η ΕΚΤ ακολουθώντας την παρακίνηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να κάνει τα πάντα έτσι ώστε να επανέλθει η σταθερότητα στην ζώνη του ευρώ ανακοίνωσε πως θα προβεί σε μια σειρά μέτρων για την αντιμετώπιση των σοβαρών προβλημάτων στην χρηματοοικονομική αγορά¹⁵⁵. Τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν εκτός των συμβατικών μέτρων νομισματικής πολιτικής, την εξαγορά των ελληνικών χρεών από την δευτερογενή αγορά ομολόγων μέσα στα πλαίσια του Securities Market Programme (SMP). Επίσης, στις 12 Μαΐου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοινώνει τα νέα της σχέδια για την ενδυνάμωση του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής στην Ευρωζώνη¹⁵⁶. Τα νέα αυτά σχέδια περιλαμβάνουν κυρίως την ενδυνάμωση της συμμόρφωσης με το ΣΣΑ, την επέκταση της μακροοικονομικής εποπτείας έτσι ώστε να εξαλειφτούν οι ανισοροπίες, το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο», για το συγχρονισμό της αξιολόγησης των δημοσιονομικών και δομικών πολιτικών των κρατών μελών και την δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού αντιμετώπισης κρίσεων (μετέπειτα ΕΜΣ). Αυτή ήταν η πρώτη ουσιαστικά φορά που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρησιμοποίησε τον όρο οικονομική διακυβέρνηση της Ευρώπης¹⁵⁷. Μέχρι το τέλος Μαΐου, πέρα από την ομιλία του Ευρωπαϊκού Επιτρόπου Olli Rehn στις 19 Μαΐου, για την χρηματοοικονομική σταθερότητα και την ενδυνάμωση της οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη¹⁵⁸ και τις προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 20^{ης} Μαΐου¹⁵⁹, συνεδρίασε για

¹⁵⁴ Η Γερμανική πλευρά υποστήριξε πως αν υιοθετηθεί μια τέτοια πρόταση θα υπάρξουν προβλήματα με το συνταγματικό δικαστήριο (Barber 2010)

¹⁵⁵ <http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2010/html/pr100510.en.html>

¹⁵⁶ [http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/2010-05-12-com\(2010\)250_final.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/2010-05-12-com(2010)250_final.pdf)

¹⁵⁷ Για τις διάφορες ερμηνείες του όρου της οικονομικής διακυβέρνησης από τα κράτη μέλη βλέπε Mussler (2011).

¹⁵⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-246_en.htm?locale=en

¹⁵⁹ Οι προτάσεις της Επιτροπής για την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης βασίζονταν σε τρεις πυλώνες α. την ενδυνάμωση του ΣΣΑ, β. την καταπολέμηση των μακροοικονομικών ανισοροπιών και των αποκλίσεων της ανταγωνιστικότητας και γ. την δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού διαχείρισης κρίσεων, βλέπε http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-204_en.htm?locale=en#footnote-1

πρώτη φορά η νέα ειδική ομάδα οικονομικής διακυβέρνησης (Task Force) που περιελάμβανε τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Van Rompuy, τους Υπουργούς Οικονομικών των 27 κρατών μελών, τον Ευρωπαίο Επίτροπο Olli Rehn, τον πρόεδρο της ΕΚΤ Trichet και τον πρόεδρο του Eurogroup Juncker¹⁶⁰. Η νέα ειδική ομάδα δράσης είχε τέσσερις κυρίως στόχους που ουσιαστικά δήλωναν τους τομείς δράσεως της ΕΕ για την αντιμετώπιση της κρίσης. Όπως παρουσιάζεται και στο κείμενο με τις παρατηρήσεις του προέδρου Van Rompuy αυτοί ήταν:

- Η επίτευξη μεγαλύτερης δημοσιονομικής πειθαρχίας. Με άλλα λόγια, είναι αναγκαίο να ενισχυθεί το ΣΣΑ και να καταστεί αποτελεσματικότερο.
- Η μείωση των αποκλίσεων ανταγωνιστικότητας μεταξύ των κρατών μελών, τουλάχιστον στις περιπτώσεις εκείνες όπου οι αποκλίσεις αυτές είναι υπερβολικές. Αυτό είναι απαραίτητο ώστε να πετύχουμε ομαλότερη οικονομική συνεργασία και πρόοδο εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως μέσα στην Ευρωζώνη.
- Η δημιουργία ενός ουσιαστικού μηχανισμού για τη διαχείριση κρίσεων, ώστε να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε προβλήματα σαν αυτά που ζούμε σήμερα στην Ευρωζώνη.
- Η ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης, από θεσμική άποψη, ώστε να μπορούμε να αναλαμβάνουμε ταχύτερα δράσεις με περισσότερο συντονισμένο και αποτελεσματικότερο τρόπο.

Όλα τα παραπάνω περιλαμβάνονταν στην ανακοίνωση της Επιτροπής για την ενίσχυση του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής, την οικονομική ανάπτυξη και την εργασία της 30^{ης} Ιουνίου¹⁶¹, όπου η Επιτροπή αναπτύσσει συγκεκριμένες προτάσεις για την ενίσχυση του συντονισμού, την ενδυνάμωση της εποπτείας, την δημιουργία αποδοτικών μηχανισμών επιβολής, και προτείνει το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο» ως το κύριο μηχανισμό για τον συντονισμό της οικονομικής πολιτικής.

¹⁶⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/115129.pdf

¹⁶¹ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/com_2010_367_en.pdf

Το τρίτο τρίμηνο του 2010, σύμφωνα με το ανακοινωθέν δελτίο τύπου του Συμβουλίου στις 13 Ιουλίου¹⁶², αποφασίστηκε πρώτα από όλα να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τη μεταρρύθμιση της χρηματοπιστωτικής εποπτείας στην Ευρώπη και να επιδιωχθεί η περαιτέρω μεταρρύθμιση του ευρωπαϊκού πλαισίου για την εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Αυτές οι ενέργειες αφορούν κυρίως τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Επιτροπής Συστημικών Κινδύνων καθώς και τριών Ευρωπαϊκών Εποπτικών Αρχών για τον τραπεζικό τομέα, τον ασφαλιστικό τομέα και τον τομέα των κινητών αξιών όπως παρουσιάζονται και στο πίνακα 8.1. Τέλος, το Συμβούλιο όρισε γενικούς προσανατολισμούς οικονομικής πολιτικής στη βάση της νέας στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και ενέκρινε την υιοθέτηση του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου», κατά τη διάρκεια του οποίου θα διασφαλισθεί η εποπτεία των δημοσιονομικών και διαρθρωτικών πολιτικών των κρατών μελών. Επίσης, στις 4 Αυγούστου το ΕΤΧΣ¹⁶³ τίθεται σε πλήρη λειτουργία και με αυτό τον τρόπο μπορεί να εκδίδει ομόλογα στις αγορές¹⁶⁴, ενώ στις 20 Αυγούστου παρουσιάζεται για πρώτη φορά η πρώτη αξιολόγηση του ελληνικού οικονομικού προγράμματος προσαρμογής¹⁶⁵. Όπως υποστηρίζουν οι Gocaj και Meunier (2013), η λειτουργία του ΕΤΧΣ αντικατοπτρίζει την Γερμανική προσπάθεια να ελέγξει το νέο θεσμό και να τον διαχωρίσει από τον ευρωπαϊκό τρόπο τεχνοκρατικής διαχείρισης, αφού το ΕΤΧΣ είναι εταιρεία με έδρα το Λουξεμβούργο και δεν ανήκει ούτε στην Επιτροπή ούτε στο Συμβούλιο. Είναι δηλαδή προφανές ότι ακόμα και στην δημιουργία και λειτουργία του ΕΤΧΣ υπήρχαν πολιτικοί λόγοι οι οποίοι επηρέασαν το τελικό αποτέλεσμα του. Σε ανακοίνωση της Επιτροπής την προηγούμενη ημέρα είχε τονίσει πως, η συμμόρφωση της Ελλάδας με τους κανόνες του μνημονίου ήταν ικανοποιητική¹⁶⁶.

Το επόμενο μήνα, στις 7 Σεπτεμβρίου, στο ανακοινωθέν δελτίο τύπου της Συνόδου του Συμβουλίου τονίζεται πως, εγκρίθηκε η συμφωνία που επιτεύχθηκε με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΕ για την

¹⁶² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ecofin/116059.pdf

¹⁶³ Για μια εξαιρετική ανάλυση σχετικά με την λειτουργία και αποτελεσματικότητα του ΕΤΧΣ βλέπε Gocaj και Meunier (2013).

¹⁶⁴ Για την γενικότερη λειτουργία του ΕΤΧΣ, <http://www.ΕΤΧΣ.europa.eu/about/index.htm>

¹⁶⁵ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp68_en.pdf

¹⁶⁶ http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/30_edps/communication_to_the_council/2010-08-19_el_communication_en.pdf

εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος τον προηγούμενο μήνα και επίσης εγκρίθηκαν οι τροποποιήσεις ως προς τον τρόπο εφαρμογής του ΣΣΑ της ΕΕ προκειμένου να είναι δυνατή η θέσπιση από το 2011 και εξής του «Ευρωπαϊκού εξαμήνου» στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης των διατάξεων της ΕΕ για το συντονισμό της οικονομικής πολιτικής¹⁶⁷. Στόχος όλων των παραπάνω βέβαια ήταν η βελτίωση του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών και η ενίσχυση της δημοσιονομικής πειθαρχίας, της μακροοικονομικής σταθερότητας και της ανάπτυξης σύμφωνα με τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» για την απασχόληση και την ανάπτυξη. Στο τέλος Σεπτεμβρίου και συγκεκριμένα στις 29 του μήνα, έγινε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η παρουσίαση ενός πιο ολοκληρωμένου πακέτου ενδυνάμωσης του πλαισίου της ΕΟΔ στην ΕΕ. Ολόκληρο το πακέτο περιελάμβανε την ενδυνάμωση του ΣΣΑ, την ενίσχυση των κανόνων δημοσιονομικής εποπτείας για την αποτροπή των ανισορροπιών και των ελλειμμάτων, την δημιουργία ποιοτικότερων εθνικών οικονομικών πλαισίων και ένα ισχυρότερο πλαίσιο επιβολής για τα κράτη μέλη που δεν συμμορφώνονται με τις ευρωπαϊκές διατάξεις¹⁶⁸. Όπως κανείς μπορεί να παρατηρήσει και στο παρακάτω πίνακα όλα τα παραπάνω ενσωματώνονται στο «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο» δημιουργώντας ένα περιεκτικό και αποτελεσματικό πλαίσιο οικονομικής πολιτικής¹⁶⁹.

Το τέταρτο τρίμηνο του 2010, άξια αναφοράς είναι η συνάντηση ανάμεσα στον πρόεδρο της Γαλλίας Nicolas Sarkozy και της Γερμανίδας Καγκελάρου Angel Merkel στις 18 Οκτωβρίου στο Deauville. Οι δύο ηγέτες σε εκείνη την συνάντηση συμφώνησαν στην δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού αντιμετώπισης κρίσεων ο οποίος θα έδινε και την δυνατότητα αναδιανομής του χρέους. Την ίδια ακριβώς ημέρα πραγματοποιήθηκε η τελευταία συνάντηση της ειδικής ομάδας για την Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση που συστάθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το Μάρτιο του 2010. Η Ειδική ομάδα παρουσίασε στις 21 Οκτωβρίου μια δέσμη μέτρων σε πέντε τομείς¹⁷⁰. Όπως αναφέρεται και στο δελτίο τύπου οι τομείς αυτοί στοχεύουν:

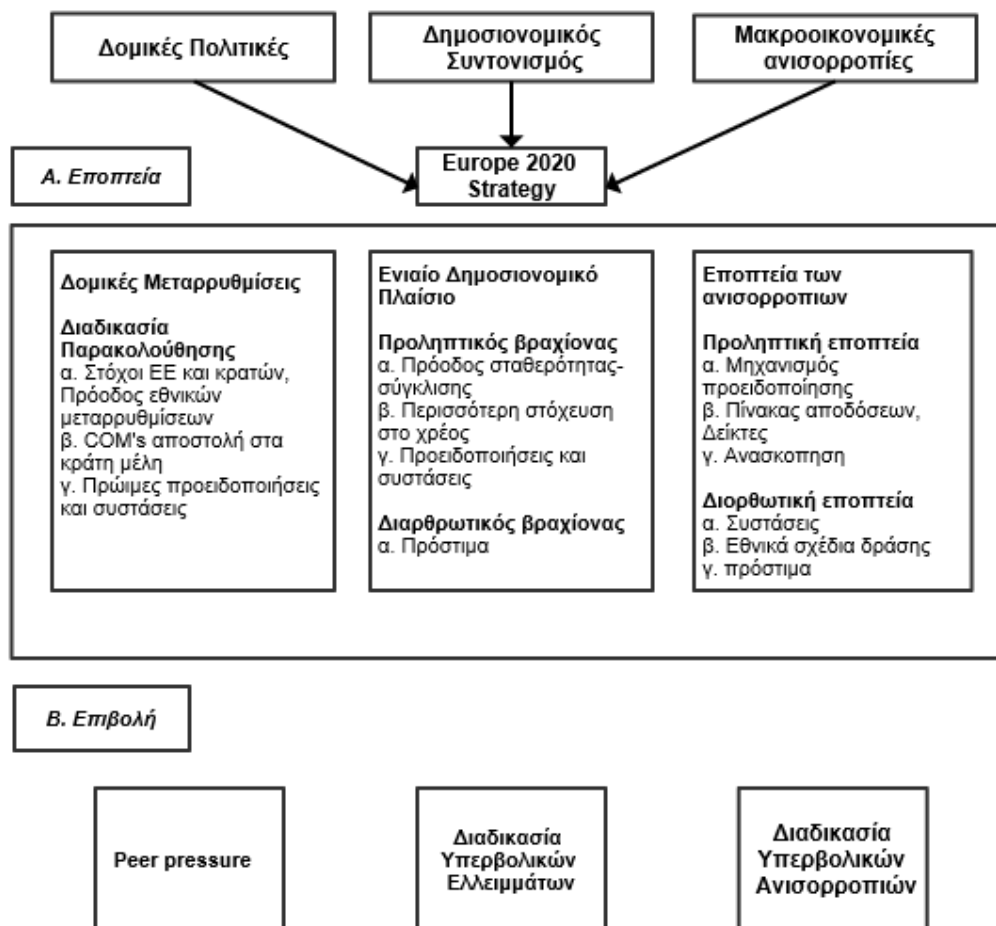
¹⁶⁷ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ecofin/116513.pdf

¹⁶⁸ Πληροφορίες για ολόκληρο το πακέτο μεταρρυθμίσεων μπορεί να βρει κανείς στο http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/2010-09-eu_economic_governance_proposals_en.htm

¹⁶⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1199_en.htm?locale=en

¹⁷⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/117254.pdf

Πινάκας 8.2 Ευρωπαϊκό Εξάμηνο: Ολοκληρωμένη οικονομική εποπτεία και διακυβέρνηση

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

- Στην επίτευξη μεγαλύτερης δημοσιονομικής πειθαρχίας μέσω της καλύτερης εφαρμογής του ΣΣΑ, της καλύτερης τήρησης των δημοσιονομικών κανόνων της ΕΕ, της αύξησης της αποτελεσματικότητας του προληπτικού και διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ, της δημιουργίας ενός ευρύτερου πλαισίου κυρώσεων και της αύξησης της αποτελεσματικότητας του συστήματος συμμόρφωσης,
- Στην διεύρυνση της οικονομικής εποπτείας μέσω ενός νέου μηχανισμού επιτήρησης,
- Στο βαθύτερο και ευρύτερο συντονισμό των πολιτικών μέσω του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου»,

- Σε ένα ανθεκτικό πλαίσιο για την διαχείριση των οικονομικών κρίσεων μέσω της λειτουργίας του ΕΤΧΣ και του ΕΜΧΣ και τέλος,
- Στην δημιουργία ισχυρότερων θεσμών για την αποτελεσματικότερη οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ μέσω της ίδρυσης νέων δημόσιων θεσμικών οργάνων¹⁷¹.

Όλες οι παραπάνω διεργασίες και συζητήσεις ενσωματώθηκαν στα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις 28/29 Οκτωβρίου του 2010¹⁷². Σύμφωνα με τα συμπεράσματα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε την έκθεση της ειδικής ομάδας για την οικονομική διακυβέρνηση αφού η εφαρμογή της έκθεσης θα αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα προόδου για την ενίσχυση του οικονομικού πυλώνα της ΟΝΕ, θα αυξήσει τη δημοσιονομική πειθαρχία, θα διευρύνει την οικονομική εποπτεία και θα εμβαθύνει τον οικονομικό συντονισμό και όρισε κατευθυντήριες αρχές για ένα εύρωστο πλαίσιο για τη διαχείριση κρίσεων και για ισχυρότερους θεσμούς.

Τον επόμενο μήνα, στις 21 Νοεμβρίου, πραγματοποιήθηκε η συνάντηση του Eurogroup για το θέμα της Ιρλανδίας¹⁷³. Σύμφωνα με την ανακοίνωση το κοινό πακέτο διάσωσης ανάμεσα στην ΕΕ και το ΔΝΤ θα χρηματοδοτηθεί από τον ΕΤΧΣ και το ΕΜΧΣ. Οποιοσδήποτε άλλες ανάγκες θα καλυφτούν από διμερή δάνεια. Δυσημέρες μετά παρουσιάστηκαν τα συμπεράσματα από την ΕΕ, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ για το ελληνικό πρόγραμμα διάσωσης. Στα συμπεράσματα τονίζεται πως ,η Ελλάδα για να επανέλθει στην ανάπτυξη χρειάζεται απαραίτητα περισσότερη προσπάθεια στο πεδίο της δημοσιονομικής εξυγίανσης καθώς και δομικές μεταρρυθμίσεις¹⁷⁴. Στις 28 Νοεμβρίου φτάσαμε στην συμφωνία για το μέλλον του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ) (European Stability Mecanism ESM)¹⁷⁵. Ο ΕΜΣ, ο οποίος θα αντικαταστήσει το ΕΤΧΣ μέχρι τα μέσα του 2013, θα είναι πλέον ο νέος μόνιμος μηχανισμός διασφάλισης της χρηματοοικονομικής σταθερότητας στην Ευρώπη και θα συμπληρώνει την ενδυνάμωση της οικονομικής εποπτείας στην ΟΝΕ. Τέλος, τον

¹⁷¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/117236.pdf

¹⁷² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/117496.pdf

¹⁷³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/117898.pdf

¹⁷⁴ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/financial_operations/pdf/greece_missionreport20101123_en.pdf

¹⁷⁵ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-10-636_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-636_en.htm)

επόμενο μήνα, στις 16 Δεκεμβρίου, η ΕΚΤ αυξάνει το κεφάλαιο της από 5.76 δις σε 10.76 δις ευρώ ενώ ταυτόχρονα τίθεται σε ισχύ το ΕΣΣΚ¹⁷⁶. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 16-17 Δεκεμβρίου εγκρίνεται και ο ΕΜΣ¹⁷⁷.

8.3.4 Η αντίδραση της ΕΕ το 2011

Το πρώτο τρίμηνο του 2011, ξεκινά με την δημοσίευση της ετήσιας επισκόπησης της ανάπτυξης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή όπου παρουσιάζεται μια ολοκληρωμένη απάντηση της ΕΕ στην κρίση¹⁷⁸. Στην επισκόπηση παρουσιάζονται διάφορες σημαντικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη όπως μεταξύ άλλων είναι:

- η εφαρμογή αυστηρής δημοσιονομικής εξυγίανσης,
- η διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών,
- η εξασφάλιση της σταθερότητας τους χρηματοπιστωτικού τομέα,
- η βελτίωση των κινήτρων εργασίας,
- η μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων,
- η αξιοποίηση του δυναμικού της ενιαίας αγοράς και
- η προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων για την χρηματοδότηση της ανάπτυξης.

Στις 17-18 Ιανουαρίου, πραγματοποιήθηκε η σύνοδος του Συμβουλίου για τα οικονομικά και δημοσιονομικά θέματα¹⁷⁹. Στο Συμβούλιο, σύμφωνα με το δελτίο τύπου, συζητήθηκαν μεταξύ άλλων το θέμα του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου», η ετήσια επισκόπηση της Επιτροπής για την ανάπτυξη, η ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ και η θέσπιση του νέου μηχανισμού για την εξασφάλιση της σταθερότητας της Ευρωζώνης. Επιπλέον, στις 2 Φεβρουαρίου, η ΕΕ αποφάσισε να αυξήσει το κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανοικοδόμησης και Ανάπτυξης από 20 δις σε 30 δις ευρώ¹⁸⁰, ενώ στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 4 Φεβρουαρίου¹⁸¹, οι

¹⁷⁶ http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2010/html/pr101216_3.en.html

¹⁷⁷ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/118578.pdf

¹⁷⁸ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0011:FIN:EN:PDF>

¹⁷⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/118888.pdf

¹⁸⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0034:FIN:EN:PDF>

ευρωπαίοι ηγέτες τόνισαν την υποστήριξη τους σε όλα έχουν συμφωνηθεί μέχρι στιγμής. Μετά από δέκα ημέρες, στις 14-15 Φεβρουαρίου, στην Σύνοδο του Συμβουλίου για τα οικονομικά και δημοσιονομικά θέματα, σύμφωνα με το δελτίου τύπου, οι υπουργοί οικονομικών διεξήγαγαν μια πρώτη συζήτηση σχετικά με τη δέσμη των έξι νομοθετικών μέτρων (Six Pack), με στόχο την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ, για να αντιμετωπισθούν οι προκλήσεις τις οποίες δημιούργησε η κρίση του δημόσιου χρέους. Επίσης, το Συμβούλιο, υλοποιώντας για πρώτη φορά το επονομαζόμενο «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο», που προέρχεται από μια ευρύτερη μεταρρύθμιση της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ, ενέκρινε συμπεράσματα με τα οποία δίνονται στα κράτη μέλη πολιτικές κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση μακροοικονομικών και δημοσιονομικών προκλήσεων¹⁸².

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 11^{ης} Μαρτίου, οι ευρωπαίοι ηγέτες αποφάσισαν α. να εγκρίνουν το Σύμφωνο για το Ευρώ το οποίο κατοχυρώνει τον ισχυρότερο συντονισμό των οικονομικών πολιτικών για την ανταγωνιστικότητα και τη σύγκλιση, β. να μειώσουν τα επιτόκια των ελληνικών δανείων στο 5% και να αυξήσουν την διάρκεια λήξεως των δανείων αυτών στα 7.5 χρόνια, σε αντιδιαστολή με την ολοκλήρωση ενός προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων από την πλευρά της Ελλάδας αξίας 50 δις. ευρώ, ενώ ταυτόχρονα γ. κάλεσαν τους υπουργούς οικονομικών να ολοκληρώσουν εγκαίρως τις εργασίες τους σχετικά με τον ΕΜΣ και το ΕΤΧΣ. Επίσης, ενόψει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 24^{ης} και 25^{ης} Μαρτίου 2011, ενεργοποίησαν πλήρως την ικανότητα δανεισμού του ΕΤΧΣ και έδωσαν την δυνατότητα στο ΕΤΧΣ και το ΕΜΣ να παρεμβαίνουν στις πρωτογενείς αγορές χρεών¹⁸³. Ο νέος ΕΜΣ είχε σχεδιαστεί να αναπληρώσει το ΕΤΧΣ και το ΕΜΧΣ μετά τον Ιούνιο του 2013 ως ο μόνιμος μηχανισμός σταθερότητας. Αξίζει να θυμόμαστε πως αυτό το γεγονός ήταν κάτι το οποίο απέφευγε η Γερμανία για μεγάλο χρονικό διάστημα (Gocaj και Meunier 2013).

¹⁸¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/119175.pdf

¹⁸² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/119316.pdf

¹⁸³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/119810.pdf

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 24/25 Μαρτίου 2011 ήταν σημαντικής σημασίας για την νέα οικονομική διακυβέρνηση της Ευρώπης¹⁸⁴. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα του, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υιοθέτησε μια συνολική δέσμη μέτρων για την αντιμετώπιση της κρίσης, τη διατήρηση της χρηματοοικονομικής σταθερότητας και τη θεμελίωση της επίτευξης ανάπτυξης. Τα μέτρα αυτά περιλάμβαναν α. την υλοποίηση του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου», β. την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης μέσω του Six-Pack, γ. την δημιουργία ενός νέου επίπεδου ποιότητας συντονισμού οικονομικών πολιτικών: το Σύμφωνο για το Ευρώ +, όπου τα κράτη μέλη δεσμεύονται να εξαγγείλουν, βάσει των δεικτών και των αρχών που περιέχονται σ' αυτό, μια δέσμη συγκεκριμένων δράσεων υλοποιούμενων εντός των επόμενων δώδεκα μηνών¹⁸⁵, δ. την αποκατάσταση της ευρωστίας του τραπεζικού τομέα και ε. την ενίσχυση των μηχανισμών σταθερότητας της Ευρωζώνης.

Το δεύτερο τρίμηνο του 2011, οι σημαντικές εξελίξεις σχετικά με την ΕΟΔ ξεκινούν από τον Μάιο. Στις 16 Μαΐου 2011, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάνει αποδεκτό το αίτημα χρηματοοικονομικής βοήθειας ύψους 78 δις ευρώ της Πορτογαλίας, την οποία είχε ήδη υποβάλει από τις 7 Απριλίου¹⁸⁶ και υπογράφετε ένα μνημόνιο συνεργασίας ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη¹⁸⁷. Σύμφωνα με την δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, τα 78 δις ευρώ θα καλυφτούν ισομερώς από το α. ΕΤΧΣ, β. τον ΕΜΧΣ και γ. το ΔΝΤ¹⁸⁸. Επίσης, το Συμβούλιο αποφάσισε πως ο επόμενος πρόεδρος της ΕΚΤ θα πρέπει να είναι ο Mario Draghi, όμως την τελική απόφαση για αυτό θα πρέπει να πάρει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουνίου¹⁸⁹.

Τέλος, τον Ιούνιο τα πιο σημαντικά γεγονότα περιλαμβάνουν πρώτα από όλα τη δήλωση των υπουργών οικονομικών του Eurogroup στις 20 Ιουνίου για την Ελλάδα¹⁹⁰, τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου προς μια καλύτερη διαχείριση των στατιστικών δεδομένων¹⁹¹ και τέλος το ανακοινωθέν τύπου του

¹⁸⁴ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf

¹⁸⁵ Για το νέο σύμφωνο βλέπε

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/120306.pdf

¹⁸⁶ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/122011.pdf

¹⁸⁷ http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/mou/2011-05-18-mou-portugal_en.pdf

¹⁸⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/122047.pdf

¹⁸⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/122042.pdf

¹⁹⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/122908.pdf

¹⁹¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/122932.pdf

Ευρωπαϊκού Συμβουλίου όπου ανέφερε πως το Συμβούλιο ενέκρινε ομοφώνως επικαιροποιημένη γενική προσέγγιση όσον αφορά την δέσμη νομοθετικών προτάσεων για την οικονομική διακυβέρνηση, τις συστάσεις για τα εθνικά προγράμματα μεταρρυθμίσεων και τις δημοσιονομικές πολιτικές των κρατών μελών και κατέγραψε την ολοκλήρωση του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου»¹⁹². Τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 23/24 Ιουνίου ήρθαν να επαναεπιβεβαιώσουν όλες τις προηγούμενες προσπάθειες στο πλαίσιο της ΕΟΔ¹⁹³.

Το τρίτο τρίμηνο του 2011, στις 11 Ιουλίου, υπογράφηκε η Συνθήκη για τη θέσπιση του ΕΜΣ¹⁹⁴. Σχετικά με το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο», όπως ακριβώς αναφέρετε και στο επίσημο ανακοινωθέν, το Συμβούλιο ανακοίνωσε α. την σύσταση για την εφαρμογή των γενικών προσανατολισμών για τις οικονομικές πολιτικές των κρατών μελών με νόμισμα το ευρώ και β. συστάσεις για κάθε κράτος μέλος ξεχωριστά¹⁹⁵, μαζί με μια γνωμοδότηση για το επικαιροποιημένο πρόγραμμα σταθερότητας ή σύγκλισης. Επίσης, έγιναν ξεχωριστές αναφορές για την δημιουργία ενός νέου πολυετούς προγράμματος οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας, καλώντας την χώρα να αυξήσει τις προσπάθειες δημοσιονομικής εξυγίανσης, δομικών μεταρρυθμίσεων και ιδιωτικοποιήσεων¹⁹⁶. Τέλος, εξεδώθηκαν τα συμπεράσματα για την γενικότερη δημοσιονομική εποπτεία¹⁹⁷ καθώς και οι προτεραιότητες για την επανεκκίνηση της Κοινής Αγοράς¹⁹⁸.

Δέκα ημέρες μετά, στις 21 Ιουλίου, τα κράτη μέλη αποφάσισαν να δημιουργήσουν ένα νέο πακέτο μέτρων για την αποτροπή της κρίσης. Αυτό περιελάμβανε από την μια πλευρά ένα νέο πρόγραμμα για την Ελλάδα. Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η συνολική χρηματοδότηση του θα ανέλθει στα 109 δισ. ευρώ μέσω του ΕΤΧΣ. Το πρόγραμμα αυτό θα περιλαμβάνει χαμηλότερα επιτόκια και μεγαλύτερες προθεσμίες λήξεως, ώστε να βελτιώσει αποφασιστικά τη βιωσιμότητα του χρέους και τις δυνατότητες αναχρηματοδότησης

¹⁹² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/122936.pdf

¹⁹³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/123075.pdf

¹⁹⁴ <http://www.european-council.europa.eu/media/582311/05-tesm2.en12.pdf>

¹⁹⁵ Οι συστάσεις για την Ελλάδα περιλαμβάνονται στο

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/11/st11/st11406-re02.en11.pdf>

¹⁹⁶ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/123601.pdf

¹⁹⁷ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/123622.pdf

¹⁹⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/123628.pdf

της Ελλάδας¹⁹⁹. Πιο συγκεκριμένα, αποφασίστηκε η επιμήκυνση της προθεσμίας λήξεως των μελλοντικών δανείων του ΕΤΧΣ προς την Ελλάδα κατά το μέγιστο δυνατό διάστημα από τα ισχύοντα 7,5 έτη σε τουλάχιστον 15 έτη και σε 30 έτη κατ' ανώτατο όριο με περίοδο χάριτος 10 ετών. Επίσης ανακοινώθηκε η παροχή δανείων μέσω του ΕΤΧΣ με επιτόκια δανεισμού ισοδύναμα με τα επιτόκια του Μηχανισμού για τη στήριξη του ισοζυγίου πληρωμών (περ. 3,5%), ώστε να πλησιάσουν το κόστος χρηματοδότησης του ΕΤΧΣ. Αποφασίστηκε ακόμα, η παράταση των προθεσμιών λήξεως του υπάρχοντος ελληνικού μηχανισμού καθώς και η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, η καθαρή συνεισφορά του οποίου θα έφτανε τα 37 δις ευρώ. Από την άλλη πλευρά, πάρθηκαν μέτρα για την βελτίωση της ευελιξίας των εργαλείων σταθεροποίησης επιτρέποντας στα ΕΤΧΣ/ΕΜΣ να λαμβάνουν δράση στη βάση του προληπτικού προγράμματος, να κάνουν παρεμβάσεις στην δευτερογενή αγορά και να χρηματοδοτούν την ανεκαιφαλοποίηση των χρηματοπιστωτικών ινστιτούτων μέσω δανείων προς τις τράπεζες²⁰⁰.

Στην βάση όλων των παραπάνω εξελίξεων, τον επόμενο μήνα στις 4 Αυγούστου, την ίδια στιγμή που ο Barosso τόνιζε την ανάγκη να χρησιμοποιήσουν όλα τα μέσα οικονομικής διακυβέρνησης για να προστατέψουν την Ευρωζώνη²⁰¹, η ΕΚΤ άρχισε τις παρεμβάσεις στην δευτερογενή αγορά ομολόγων αγοράζοντας Ιταλικά και Ισπανικά ομόλογα με σκοπό να μετριάσει τις χρηματοπιστωτικές πιέσεις²⁰². Μάλιστα, σύμφωνα με ένα δημοσίευμα της Ελευθεροτυπίας στις 23 Αυγούστου, οι παρεμβάσεις της ΕΚΤ έριξαν τις αποδόσεις τόσο των δεκαετών ιταλικών ομολόγων όσο και των αντίστοιχων ισπανικών τίτλων κοντά στο 5% από επίπεδα υψηλότερα του 6% στις αρχές του μήνα ενώ από την πρώτη εβδομάδα της παρέμβασής της στην αγορά, η ΕΚΤ δαπάνησε 22 δις. ευρώ²⁰³. Αυτό που είναι βέβαια πολύ σημαντικό και αναφέρετε στο άρθρο της Ελευθεροτυπίας είναι πως η απόφαση απενεργοποίησης του προγράμματος αγοράς ομολόγων δεν βρήκε σύμφωνα όλα τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της τράπεζας καθώς 4 μέλη, μεταξύ αυτών και οι

¹⁹⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/123978.pdf

²⁰⁰ Δείτε περιληπτικά το νέο πακέτο μέτρων από την επίσημη δήλωση του προέδρου Barosso http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-534_en.htm

²⁰¹ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/pdf/2011-08-04_barroso_en.pdf

²⁰² http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2011/html/pr110804_1.en.html

²⁰³ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=303573>

δύο Γερμανοί τραπεζίτες Γενς Βάιντμαν και Γιούγκερν Σταρκ διαφώνησαν με τις γενικότερες πολιτικές. Στις 10 Αυγούστου, ακολούθησε η συνάντηση ανάμεσα στην Merkel και τον Sarkozy όπου και οι δύο χώρες απεύθυναν έκκληση για την ενίσχυση της ΕΟΔ και τον καλύτερο συντονισμό της οικονομικής πολιτικής. Μάλιστα, σε εκείνη την συνάντηση προτάθηκε η δημιουργία μιας «Αυθεντικής Οικονομικής Διακυβέρνησης»²⁰⁴. Παρόλες αυτές τις αναφορές, η Μέρκελ επαναδιατύπωσε την θέση της Γερμανίας για την μη δημιουργία ευρώ-ομολόγων λέγοντας χαρακτηριστικά πως αυτή η κρίση θα πρέπει να αντιμετωπιστεί βήμα προς βήμα²⁰⁵.

Τον επόμενο μήνα, στις 7 Σεπτεμβρίου, το Γερμανικό συνταγματικό δικαστήριο, ενώ ενέκρινε τα συμφωνημένα πακέτα διάσωσης, τόνισε πως όλα τα μελλοντικά προγράμματα από το ΕΤΧΣ θα πρέπει να εγκριθούν από αυτό. Αυτό το γεγονός έκανε τον Jurgen Σταρκ, μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΕΚΤ, να εκφράσει ανοιχτά την αντίθεση του με την εξαγορά ομολόγων από την ΕΚΤ. Εκείνη την περίοδο όλοι οι ευρωπαίοι αξιωματούχοι πλέον είχαν καταλάβει την σοβαρότητα της κρίσης. Η Ευρωπαϊκή κρίση δεν ήταν ένα σύμπτωμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007 μα κυρίως η σοβαρότερη κρίση που αντιμετώπισε ποτέ η Ευρωπαϊκή οικογένεια²⁰⁶. Το γεγονός αυτό επιβεβαιωνόταν και από τις προβλέψεις για την συνέχεια της ύφεσης και μετά το 2011²⁰⁷. Για αυτό το λόγο μέχρι το τέλος του Σεπτεμβρίου, είχε επιτευχθεί η συμφωνία για το «Six Pack». Πιο συγκεκριμένα ο πρόεδρος ανακοίνωσε πως η συμφωνία που επιτεύχθηκε χρειαζόνταν να επικυρωθεί από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τις επόμενες ημέρες²⁰⁸. Λεπτομέρειες της νέας συμφωνίας παρουσιάστηκαν τόσο από την ανακοίνωση της προεδρίας σχετικά με την νέα οικονομική διακυβέρνηση²⁰⁹, όσο και από την ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής

²⁰⁴ <http://www.spiegel.de/international/europe/euro-zone-crisis-merkel-and-sarkozy-plan-true-economic-government-a-780630.html>

²⁰⁵ <http://www.spiegel.de/international/europe/euro-zone-crisis-merkel-and-sarkozy-plan-true-economic-government-a-780630.html>

²⁰⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-572_en.htm

²⁰⁷ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/pdf/2011/2011-09-interim-forecast-final_en.pdf

²⁰⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-621_en.htm

²⁰⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/124640.pdf

Επιτροπής²¹⁰. Το επόμενο διάστημα, η συμφωνία εγκρίθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου του 2011 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο²¹¹.

Το τέταρτο τρίμηνο του 2011, άρχισε με την αντικατάσταση του Jean-Claude Trichet από τον Mario Draghi στην προεδρία της ΕΚΤ. Στο συμβούλιο του ECOFIN, στις 3-4 Οκτωβρίου, τα κράτη μέλη συμφώνησαν πρώτα από όλα σε ένα σχέδιο κανονισμού που στόχευε στην μεγαλύτερη διαφάνεια και τη μείωση του κινδύνου στην αγορά εξωχρηματοστηριακών παραγώγων²¹². Εκτός από αυτό, σύμφωνα με το ανακοινωθέν τύπου, το Συμβούλιο έκανε δεκτή την πρόταση της Επιτροπής σχετικά με τη δέσμη έξι νομοθετικών μέτρων (Six Pack) για την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ και ενέκρινε τη σύσταση για το διορισμό του Jörg Asmussen στην εκτελεστική επιτροπή της ΕΚΤ προκειμένου να διαδεχθεί τον Jürgen Stark²¹³. Όπως ακριβώς περιγράφεται και στο ανακοινωθέν τα μέτρα είχαν ως στόχο:

- να βελτιώσουν τη δημοσιονομική πειθαρχία στο πλαίσιο του ενωσιακού ΣΣΑ, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ικανοποιητική μείωση του δημόσιου χρέους στα κράτη μέλη (τέσσερις προτάσεις). Σε αυτό συμπεριλαμβάνονταν επίσης και η ενίσχυση της εποπτείας των δημοσιονομικών μέτρων, η θέσπιση διατάξεων για εθνικά δημοσιονομικά πλαίσια και η εφαρμογή με μεγαλύτερη συνέπεια και εγκαίρως, κατασταλτικών μέτρων για τα κράτη μέλη που δεν συμμορφώνονται,
- να διευρύνουν την εποπτεία των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών έτσι ώστε να ληφθούν αρκούντως υπόψη οι μακροοικονομικές ανισορροπίες (δύο προτάσεις). Επίσης, θα θεσπιστεί μηχανισμός προειδοποίησης για τον έγκαιρο εντοπισμό ανισορροπιών, οι οποίες θα αξιολογούνται με τη χρήση «πίνακα αποτελεσμάτων» οικονομικών δεικτών, καθώς και μια «διαδικασία υπερβολικής ανισορροπίας» με κατασταλτικά μέτρα για τα κράτη μέλη που δεν συμμορφώνονται²¹⁴.

²¹⁰ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-11-627_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-627_en.htm)

²¹¹ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-11-647_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-647_en.htm)

²¹² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/124903.pdf

²¹³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/124904.pdf

²¹⁴ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/124882.pdf

Στις 12 Οκτωβρίου, είχαμε μια ακόμα σημαντική πρωτοβουλία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία υιοθέτησε ένα χάρτη πορείας προς την σταθερότητα και ανάπτυξη²¹⁵. Σύμφωνα με τον πρόεδρο της Επιτροπής Barroso, ο χάρτης αυτός είναι πολύ σημαντικός γιατί τα κράτη μέλη θα πρέπει επιτέλους να δημιουργήσουν μια κοινή Ευρωπαϊκή προσέγγιση για την κρίση κρατώντας την κοινοτική μέθοδο στον πυρήνα των διαδικασιών²¹⁶. Ο χάρτης αυτός απαιτούσε δράσεις σε πέντε συγκεκριμένους τομείς α. στα προβλήματα της Ελλάδας, β. στην ενίσχυση των δικτύων ασφαλείας της ζώνης του ευρώ έναντι της κρίσης μέσω της μεγιστοποίησης της αποτελεσματικότητας του ΕΤΧΣ, την επίσπευση της δρομολόγησης του ΕΜΣ στα μέσα του 2012 και την παροχή επαρκούς ρευστότητας από την ΕΚΤ, γ. στην συντονισμένη προσέγγιση για την ενίσχυση των ευρωπαϊκών τραπεζών μέσω της εφαρμογής νέων μέτρων εποπτείας και ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών, δ. στην επίσπευση πολιτικών για την ενίσχυση της σταθερότητας και της ανάπτυξης μέσω της υλοποίησης των ανειλημμένων δεσμεύσεων στους τομείς των υπηρεσιών, της ενέργειας και των συμφωνιών ελεύθερων συναλλαγών, την ταχεία έγκριση των προτάσεων που εκκρεμούν για την ενίσχυση της ανάπτυξης, όπως των φορολογικών πρωτοβουλιών, και επίσπευση της διεκπεραίωσης των προσεχών προτάσεων, ιδίως εκείνων που επεκτείνουν τα οφέλη της ενιαίας αγοράς, καθώς και των στοχοθετημένων επενδύσεων και ε. στην οικοδόμηση εύρωστης και ολοκληρωμένης οικονομικής διακυβέρνησης για την ενίσχυση της κοινοτικής προσέγγισης μέσω των προτάσεων για την ενισχυμένη εξάδα μέτρων για την οικονομική διακυβέρνηση και το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, τις προτάσεις που επιδιώκουν να ενσωματώσουν τον ΕΜΣ και το ΣΣΑ σε ένα ενιαίο, πλήρως ολοκληρωμένο, σύστημα διακυβέρνησης ώστε να ενισχυθεί η συνοχή και η αποτελεσματικότητα²¹⁷.

Στις 23 Οκτωβρίου, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τόνισε πως απαιτούνται εντατικότερες προσπάθειες για την εξασφάλιση διατηρήσιμης ανάπτυξης καθώς και αποφασιστικότερες δράσεις για την ενίσχυση των οικονομικών συνθηκών στην

²¹⁵ http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/speeches-statements/pdf/20111012communication_roadmap_en.pdf

²¹⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-657_en.htm?locale=en

²¹⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1180_el.htm

Ευρώπη²¹⁸. Όλα αυτά θα πρέπει να γίνουν σύμφωνα με το ήδη δημιουργημένο πλαίσιο της νέας ΕΟΔ δηλαδή κυρίως με την στρατηγική «Ευρώπη 2020», το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο», το Σύμφωνο για το ευρώ + και το Six Pack. Επιπλέον, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 26^{ης} Οκτωβρίου, έπειτα από ολονύκτιες διαπραγματεύσεις, τα κράτη μέλη αποφάσισαν ένα ακόμα μεγαλύτερο πακέτο διάσωσης της Ελλάδας²¹⁹. Το νέο πακέτο διάσωσης περιελάμβανε κούρεμα του χρέους της Ελλάδας κατά 50% με κύριο στόχο το 2020 το δημόσιο χρέος της Ελλάδας να γίνει ξανά 120%. Όπως χαρακτηριστικά αναφερόταν στην δήλωση

«καλούμε την Ελλάδα, τους ιδιώτες επενδυτές και όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη να διαμορφώσουν εθελοντική ανταλλαγή ομολόγων με ονομαστική μείωση του 50% επί του θεωρητικού ελληνικού χρέους που κατέχουν ιδιώτες επενδυτές. Τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης θα συνεισφέρουν στη δέσμη PSI ποσό ύψους έως 30 δισ. ευρώ. Στη βάση αυτή, ο επίσημος τομέας είναι έτοιμος να παράσχει πρόσθετη χρηματοδότηση του προγράμματος ύψους έως 100 δισ. ευρώ μέχρι το 2014, συμπεριλαμβανομένης της απαιτούμενης ανακεφαλαιοποίησης των ελληνικών τραπεζών. Το νέο πρόγραμμα θα πρέπει να συμφωνηθεί έως το τέλος του 2011 και η ανταλλαγή ομολόγων να εφαρμοστεί στις αρχές του 2012».

Επίσης, οι ευρωπαίοι ηγέτες συμφώνησαν στη βελτίωση του ΕΤΧΣ καθώς και σε νέα μέτρα για την ενίσχυση των τραπεζών μέσω της υιοθέτησης μιας νέας δέσμης για τις τράπεζες²²⁰, την ΕΟΔ και τη δημοσιονομική πειθαρχία.

Τέσσερις όμως ημέρες μετά την επίτευξη της τόσο δύσκολης συμφωνίας, ο Γεώργιος Παπανδρέου κατά την επιστροφή του στην Αθήνα ανακοινώνει πως το νέο σχέδιο για να εγκριθεί θα πρέπει να περάσει από δημοψήφισμα στην Ελλάδα. Το αποτέλεσμα αυτής της επιλογής του Παπανδρέου, ήταν στις 4 Νοεμβρίου στις Κάννες τόσο η Μέρκελ όσο και ο Σαρκοζί να δηλώσουν στον Παπανδρέου πως το

²¹⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/125496.pdf

²¹⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/125644.pdf

²²⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/125621.pdf

μόνο πραγματικό δημοψήφισμα θα έπρεπε να διευκρινίζει ένα πράγμα: Έξοδο από την Ευρωζώνη ή όχι;²²¹. Αποτέλεσμα όλων αυτών των εξελίξεων καθώς και της ασφυκτικής κατάστασης στην Ελλάδα ήταν ο Παπανδρέου να παραιτηθεί και την θέση του να πάρει ο Λουκάς Παπαδήμος μέσα σε ένα τρομερά ασταθές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον.

Όσον αφορά το ευρωπαϊκό πλαίσιο, στις 23 Νοεμβρίου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει δύο νέα σχέδια για την ενδυνάμωση και την ενίσχυση της δημοσιονομικής εποπτείας και παρακολούθησης²²². Το ένα είναι το λεγόμενο «two-pack»²²³ το οποίο σχετίζεται με την πρωτοβουλία του «six-pack», ενώ το δεύτερο αφορά την πρωτοβουλία της Επιτροπής να ανοίξει την διαβούλευση για την δυνατότητα εισαγωγής των «Ομολόγων Σταθερότητας» μέσω της Πράσινης Βίβλου²²⁴. Πολύ σημαντικές είναι επίσης οι παρεμβάσεις που έγιναν στα τέλη Νοεμβρίου και στις αρχές Δεκεμβρίου από την ΕΚΤ. Στις 30 Νοεμβρίου, η ΕΚΤ μαζί με άλλες κεντρικές τράπεζες ανακοίνωσαν πως έφτασαν σε συμφωνία για να βελτιώσουν την ικανότητα τους στην παροχή ρευστότητας²²⁵. Μια ημέρα μετά, ο Mario Draghi τόνισε την ανάγκη δημιουργίας ενός νέου «Δημοσιονομικού Συμφώνου» το οποίο θα μπορούσε να προφυλάξει την ουσία των δημοσιονομικών κανόνων ταυτόχρονα με την διατήρηση του κύριου στόχου της ΕΚΤ που ήταν η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών²²⁶. Για αυτό το λόγο τόνισε ο Mario Draghi, οι ευρωπαίοι ηγέτες θα έπρεπε να είναι ανοικτοί σε πιθανές αλλαγές των ευρωπαϊκών συνθηκών προς μια ουσιαστικότερη ΟΝΕ²²⁷.

Το αμέσως επόμενο διάστημα, στις 8-9 Δεκεμβρίου του 2011, οι Ευρωπαίοι ηγέτες αποφάσισαν να ενισχύσουν την ΟΝΕ μέσω συγκεκριμένων δράσεων σε δύο

²²¹ Μάλιστα στο παρασκήνιο αυτής της συνάντησης ο Σαρκοζί φαίνεται σε έξαλλη κατάσταση να είπε «Στις Βρυξέλλες μας είχε πει ότι αποδέχεται το σχέδιο διάσωσης και στη συνέχεια πήγε και ανακοίνωσε ένα δημοψήφισμα χωρίς να μας ενημερώσει. Είναι μια πισώπλατη μαχαιριά... Το απόλυτο σκάνδαλο. Και ύστερα από όλα αυτά, τώρα πρέπει να τον ευχαριστήσω κιόλας;». <http://www.skai.gr/news/politics/article/246652/sarkozi-pros-papandreou-eisai-enas-ganos-psuhopathis/#ixzz2liu8oM00>

²²² http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1381_el.htm

²²³ Βλέπε Κανονισμούς http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/regulation_1_en.pdf και http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/regulation_2_en.pdf

²²⁴ http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/green_en.pdf

²²⁵ <http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2011/html/pr111130.en.html>

²²⁶ <http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2011/html/sp111201.en.html>

²²⁷ Το θέμα της αλλαγής των Ευρωπαϊκών Συνθηκών ταυτιζόταν καθαρά με τις γερμανικές προτάσεις σχετικά με την αλλαγή της ΕΟΔ.

κατευθύνσεις α. σε ένα νέο δημοσιονομικό συμβόλαιο («Δημοσιονομικό Σύμφωνο» ή Fiscal Compact) για την ενίσχυση του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής και β. μέσω της βελτίωσης των εργαλείων σταθεροποίησης που διαθέτουμε ώστε να αντιμετωπιστούν οι βραχυπρόθεσμες προκλήσεις²²⁸. Το νέο «Δημοσιονομικό Σύμφωνο» περιελάμβανε την υιοθέτηση νέων δημοσιονομικών κανόνων σε εθνικό επίπεδο καθώς και άλλες αλλαγές με στόχο την δημοσιονομική πειθαρχία και εποπτεία των κρατών μελών. Οι ευρωπαίοι ηγέτες επίσης αποφάσισαν την ενδυνάμωση των εργαλείων σταθεροποίησης μέσω του ΕΤΧΣ/ΕΜΣ²²⁹. Ταυτόχρονα, στις 8 Δεκεμβρίου η ΕΚΤ ανακοινώνει ένα νέο πακέτο μέτρων για την στήριξη του τραπεζικού συστήματος²³⁰, ενώ στις 13 Δεκεμβρίου το «Six-Pack» τίθεται σε ισχύ²³¹.

8.3.5 Η αντίδραση της ΕΕ το 2012

Το 2012 αρχίζει με το Συμβούλιο των Υπουργών Οικονομικών στις 23-24 Ιανουαρίου. Οι υπουργοί ασχολήθηκαν κυρίως με το θέμα της δημιουργίας ενός σχεδίου κανονισμού σχετικά με τα εξωχρηματιστηριακά παράγωγα καθώς και με την ΔΥΕ στην Ουγγαρία²³². Το Συμβούλιο συζήτησε επίσης δύο σχέδια κανονισμών για την οικονομική διακυβέρνηση και πιο συγκεκριμένα α. τον κανονισμό για την ενισχυμένη παρακολούθηση και αξιολόγηση των σχεδίων δημοσιονομικών προγραμμάτων των κρατών μελών της Ευρωζώνης²³³ και β. τον κανονισμό ενισχυμένης εποπτείας των κρατών μελών της Ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν σοβαρές οικονομικές δυσκολίες ή αιτούνται χρηματοδοτική βοήθεια²³⁴. Επίσης το Συμβούλιο συζήτησε την Ετήσια Επισκόπηση της Ανάπτυξης της Επιτροπής η οποία ουσιαστικά περιελάμβανε δράσεις προτεραιότητας που θα έπρεπε να αναλάβουν τα κράτη μέλη για τη βελτίωση του συντονισμού και της αποτελεσματικότητας των

²²⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/126658.pdf

²²⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το τι περιλαμβάνουν αυτές οι δράσεις βλέπε την δήλωση των αρχηγών κρατών των κυβερνήσεων

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/126658.pdf

²³⁰ http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2011/html/pr111208_1.en.html

²³¹ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-11-898_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-898_en.htm)

²³² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/127516.pdf

²³³ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/11/st17/st17231.el11.pdf>

²³⁴ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/11/st17/st17230.el11.pdf>

πολιτικών, ώστε να τεθεί η οικονομία της Ευρώπης σε τροχιά βιώσιμης ανάπτυξης²³⁵. Στο τέλος Ιανουαρίου, πραγματοποιήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, η δημοσίευση πρώτα από όλα των συμφωνηθέντων κοινών γραμμών για την καταπολέμηση της κρίσης²³⁶, καθώς και η δήλωση των κρατών μελών σχετικά με την ανάπτυξη και την απασχόληση²³⁷. Σύμφωνα με την ανακοίνωση των συμφωνημένων κοινών γραμμών, μέχρι τον Μάρτιο, θα έπρεπε να έχει υπογραφεί η Συνθήκη για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση ή αλλιώς Fiscal Compact καθώς και να αποφασισθεί μια ρύθμιση για τη διαδικασία που θα ακολουθείται για την παραπομπή στο Δικαστήριο της ΕΕ των κρατών μελών που δεν συμμορφώνονται με τη Συνθήκη. Επίσης, μέχρι τον Ιούλιο του 2012, θα έπρεπε να έχει τεθεί σε ισχύ ο ΕΜΣ ο οποίος συμβάλει στην αύξηση της εμπιστοσύνης, της αλληλεγγύης και της δημοσιονομικής σταθερότητας στη ζώνη του ευρώ. Από την άλλη, στην κοινή δήλωση σχετικά με την ανάπτυξη και την απασχόληση, τονίζονταν πως αυτή θα πραγματοποιηθεί μέσω α. της τόνωσης της νεανικής απασχόλησης, β. της ολοκλήρωσης της ενιαίας αγοράς και γ. της ενίσχυσης της χρηματοδότησης της οικονομίας.

Στις 2 Φεβρουαρίου υπογράφηκε η Συνθήκη του ΕΜΣ²³⁸. Ο νέος ΕΜΣ θα ίσχυε μόλις γίνονταν αποδεκτός και επικυρωνόταν από όλα τα κράτη μέλη²³⁹. Στις 14 Φεβρουαρίου παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η έκθεση του μηχανισμού επαγρύπνησης²⁴⁰, για την αποτροπή και την διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών, η οποία περιλαμβάνει εκτός των άλλων ένα πίνακα αποδόσεων των κρατών μελών²⁴¹. Οι αποδόσεις για το έτος 2010 παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 8.4.

²³⁵ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/11/st17/st17229.el11.pdf>

²³⁶ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/127633.pdf

²³⁷ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/127599.pdf

²³⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/127788.pdf

²³⁹ Για την Συνθήκη του ΕΜΣ βλέπε <http://www.european-council.europa.eu/media/582311/05-tesm2.en12.pdf>

²⁴⁰ http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2014/amr2014_en.pdf

²⁴¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0068:FIN:EN:PDF>

Πίνακας 8.3 Αποδόσεις των κρατών μελών σχετικά με τη Διαδικασία Μακροοικονομικών Ανισορροπιών 2010

Year 2010	External imbalances and competitiveness					Internal imbalances				
	3 year average of Current Account Balance as % of GDP	Net International Investment Position as % of GDP	% Change (3 years) of Real Effective Exchange Rate with HIPC deflators	% Change (5 years) in Export Market Shares	% Change (3 years) in Nominal ULC	% y-o-y change in deflated House Prices	Private Sector Credit Flow as % of GDP	Private Sector Debt as % of GDP	Public Sector Debt as % of GDP	3 year average of Unemployment
Thresholds	-4/+6%	-35%	±5% & ±11%	-6%	+9% & +12%	+6%	15%	160%	60%	10%
BE	-0.6	77.8	1.3	-15.4	8.5	0.4	13.1	233	96	7.7
BG	-11.1	-97.7	10.4	15.8	27.8	-11.1	-0.2	169	16	7.5
CZ	-2.5	-49.0	12.7	12.3	5.1	-3.4	1.7	77	38	6.1
DK	3.9	10.3	0.9	-15.3	11.0	0.5	5.8	244	43	5.6
DE	5.9	38.4	-2.9	-8.3	6.6	-1.0	3.1	128	83	7.5
EE	-0.8	-72.8	5.9	-0.9	9.3	-2.1	-8.6	176	7	12.0
IE	-2.7	-90.9	-5.0	-12.8	-2.3	-10.5	-4.5	341	93	10.6
EL	-12.1	-92.5	3.9	-20.0	12.8	-6.8	-0.7	124	145	9.9
ES	-6.5	-89.5	0.6	-11.6	3.3	-3.8	1.4	227	61	16.5
FR	-1.7	-10.0	-1.4	-19.4	7.2	5.1	2.4	160	82	9.0
IT	-2.8	-23.9	-1.0	-19.0	7.8	-1.4	3.6	126	118	7.6
CY	-12.1	-43.4	0.8	-19.4	7.2	-6.6	30.5	289	62	5.1
LV	-0.5	-80.2	8.5	14.0	-0.1	-3.9	-8.8	141	45	14.3
LT	-2.3	-55.9	9.1	13.9	0.8	-8.7	-5.3	81	38	12.5
LU	6.4	96.5	1.9	3.2	17.3	3.0	-41.8	254	19	4.9
HU	-2.1	-112.5	-0.5	1.4	3.9	-6.7	-18.7	155	81	9.7
MT	-5.4	9.2	-0.6	6.9	7.7	-1.6	6.9	212	69	6.6
NL	5.0	28.0	-1.0	-8.1	7.4	-3.0	-0.7	223	63	3.8
AT	3.5	-9.8	-1.3	-14.8	8.9	-1.5	6.4	166	72	4.3
PL	-5.0	-64.0	-0.5	20.1	12.3	-6.1	3.8	74	55	8.3
PT	-11.2	-107.5	-2.4	-8.6	5.1	0.1	3.3	249	93	10.4
RO	-6.6	-64.2	-10.4	21.4	22.1	-12.1	1.7	78	31	6.6
SI	-3.0	-35.7	2.3	-5.9	15.7	0.7	1.8	129	39	5.9
SK	-4.1	-66.2	12.1	32.6	10.1	-4.9	3.3	69	41	12.0
FI	2.1	9.9	0.3	-18.7	12.3	6.8	6.8	178	48	7.7
SE	7.5	-6.7	-2.5	-11.1	6.0	6.3	2.6	237	40	7.6
UK	-2.1	-23.8	-19.7	-24.3	11.3	3.4	3.3	212	80	7.0

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Επιπλέον, έπειτα από συνεχόμενες προσπάθειες, στις 21 Φεβρουαρίου, οι ευρωπαίοι ηγέτες αποφάσισαν τους όρους του δεύτερου πακέτου διάσωσης προς την Ελλάδα²⁴². Όπως αναφέρεται σχετικά

«The Eurogroup acknowledges the common understanding that has been reached between the Greek authorities and the private sector on the general terms of the PSI exchange offer, covering all private sector bondholders. This common understanding provides for a nominal haircut amounting to 53.5%. The Eurogroup considers that this agreement constitutes an appropriate basis for launching the invitation for the exchange to holders of Greek government bonds (PSI). A successful PSI operation is a necessary condition for a successor programme».

²⁴² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/128075.pdf

Επίσης, στις 21 Φεβρουαρίου το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε του δύο νέους κανονισμούς σχετικά με την ΕΟΔ (two-pack)²⁴³ και δινόταν στα κράτη μέλη κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση μακροοικονομικών και δημοσιονομικών προκλήσεων, βάσει του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου»²⁴⁴. Τέλος, εγκρίθηκαν τα συμπεράσματα των 23 κρατών που συμμετέχουν στο Euro-Plus Pact²⁴⁵. Στις αρχές Μαρτίου, και πιο συγκεκριμένα στις 2 Μαρτίου, τα κράτη μέλη υπέγραψαν την Συνθήκη για τη Σταθερότητα, τον Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση στην ΟΝΕ²⁴⁶, ενώ ταυτόχρονα τα κράτη μέλη στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 1-2 Μαρτίου επανεπιβεβαίωσαν τους στόχους και τις στρατηγικές τους για την έξοδο από την κρίση²⁴⁷. Οι υπουργοί οικονομικών, στο Συμβούλιο της 13ης Μαρτίου²⁴⁸, τόνισαν πως εγκρίθηκαν τα συμπεράσματα σχετικά με την έκθεση της Επιτροπής που σχετίζονταν με τον μηχανισμό επαγρύπνησης για τον έγκαιρο εντοπισμό μακροοικονομικών ανισορροπιών²⁴⁹. Σε αυτό το Συμβούλιο, έγινε μια πρώτη συζήτηση σχετικά με τον φόρο επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών που πρότεινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή²⁵⁰. Η πρόταση αυτή θεωρητικά βασιζόταν στην ιδέα που πρωτοδιατυπώθηκε από τον οικονομολόγο Tobin.

Το επόμενο τρίμηνο, στις 18 Απριλίου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοινώνει, μετά τη συμφωνία για το δεύτερο πρόγραμμα διάσωσης της Ελλάδας και την επιτυχημένη συμφωνία με τον ιδιωτικό τομέα για τη μείωση του χρέους, ένα νέο σχέδιο για την ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης στην Ελλάδα²⁵¹. Την επόμενη ημέρα στις 19 Απριλίου το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε την πρόταση της Επιτροπής έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν οι πόροι της πολιτικής συνοχής που είναι ακόμη διαθέσιμοι για εγγυήσεις και δάνεια από

²⁴³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/128085.pdf

²⁴⁴ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/128094.pdf

²⁴⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/128095.pdf

²⁴⁶ <http://www.european-council.europa.eu/media/639238/06 - tscg.el.12.pdf>

²⁴⁷ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/12/st00/st00004-re02.en12.pdf>

²⁴⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/128932.pdf

²⁴⁹ <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EL&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%206360%202012%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fel%2F12%2Fst06%2Fst06360.el12.pdf>

²⁵⁰ <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EL&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2014942%202011%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fel%2F11%2Fst14%2Fst14942.el11.pdf>

²⁵¹ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/financial_operations/pdf/2012-04-18-greece-comm_en.pdf

χρηματοπιστωτικά μέσα όπως η ΕΤΕ²⁵². Τον επόμενο μήνα, σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Συμβουλίου των υπουργών οικονομικών της 15^{ης} Μαΐου, οι υπουργοί κατέληξαν σε συμφωνία για την τροποποίηση των κανόνων της ΕΕ σχετικά με τις κεφαλαιακές απαιτήσεις για τράπεζες και επιχειρήσεις επενδύσεων, τη λεγόμενη δέσμη «CRD 4»²⁵³, ενώ στις 30 Μαΐου, σύμφωνα με το δελτίο τύπου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε μια δέσμη συστάσεων μέσα στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου²⁵⁴ για την εφαρμογή δημοσιονομικών μέτρων και οικονομικών μεταρρυθμίσεων, με στόχο την ενίσχυση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, την τόνωση της ανάπτυξης και τη δημιουργία απασχόλησης σε ολόκληρη την ΕΕ²⁵⁵ καθώς και παρουσίασε τα συμπεράσματα δώδεκα εμπειρισταωμένων επισκοπήσεων στο πλαίσιο της νέας Διαδικασίας Μακροοικονομικών Ανισορροπιών (ΔΜΑ) και διατύπωσε συστάσεις προς το Συμβούλιο σε σχέση με τη ΔΥΕ²⁵⁶. Εκείνη την ημέρα επίσης η Επιτροπή παρουσίασε τις συστάσεις της για την ΔΥΕ της Γερμανίας, της Βουλγαρίας και της Ουγγαρίας²⁵⁷.

Τον επόμενο μήνα πέρα από τις εκλογές στην Ελλάδα²⁵⁸ μια σημαντική εξέλιξη αφορούσε τη διάσωση της Ισπανίας²⁵⁹ ενώ στις 22 Ιουνίου το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έκλεισε την ΔΥΕ για την Βουλγαρία και την Γερμανία²⁶⁰. Παρακάτω παρουσιάζεται ο πίνακας 8.5 με τις εν εξελίξει ΔΥΕ.

Επίσης, στις 22 Ιουνίου, το Συμβούλιο ενέκρινε τις προτάσεις για όλες τις 27 χώρες της ΟΝΕ σχετικά με τις οικονομικές και δημοσιονομικές πολιτικές όπως αυτές παρουσιάζονται στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου²⁶¹ ενώ σύμφωνα με το επίσημο ανακοινωθέν του Συμβουλίου της 22^{ης} Ιουνίου, το Συμβούλιο ενέκρινε, στο πλαίσιο του φετινού Ευρωπαϊκού Εξαμήνου α. σχέδια συστάσεων προς όλα τα κράτη μέλη σχετικά με τις οικονομικές πολιτικές που εκτίθενται στα εθνικά τους προγράμματα μεταρρυθμίσεων β. σχέδια γνωμών σχετικά με τις δημοσιονομικές

²⁵² http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-383_el.htm

²⁵³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/130268.pdf

²⁵⁴ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-386_en.htm

²⁵⁵ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-513_el.htm

²⁵⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-388_en.htm

²⁵⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-385_en.htm

²⁵⁸ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131027.pdf

²⁵⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/130778.pdf

²⁶⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131128.pdf

²⁶¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131135.pdf

Πίνακας 8.4 Σύνοψη των τρεχουσών ΔΥΕ

Χώρα	Ημερομηνία έκθεσης της Επιτροπής (Art.104.3/126.3)	Απόφαση Συμβουλίου για την ύπαρξη υπερβολικού ελλείμματος (Art.104.6/126.6)	Τελευταία προθεσμία διόρθωσης
Κροατία	15 Νοεμβρίου 2013	-	-
Μάλτα	21 Μαΐου 2013	21 Ιουνίου 2013	2014
Δανία	12 Μαΐου 2010	13 Ιουλίου 2010	2013
Κύπρος	12 Μαΐου 2010	13 Ιουλίου 2010	2016
Αυστρία	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2013
Βέλγιο	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2013
Τσεχία	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2013
Ολλανδία	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2014
Πορτογαλία	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2015
Σλοβενία	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2015
Σλοβακία	7 Οκτωβρίου 2009	2 Δεκεμβρίου 2009	2013
Πολωνία	13 Μαΐου 2009	7 Ιουλίου 2009	2014
Γαλλία	18 Φεβρουαρίου 2009	27 Απριλίου 2009	2015
Ιρλανδία	18 Φεβρουαρίου 2009	27 Απριλίου 2009	2015
Ελλάδα	18 Φεβρουαρίου 2009	27 Απριλίου 2009	2016
Ισπανία	18 Φεβρουαρίου 2009	27 Απριλίου 2009	2016
Ηνωμένο Βασίλειο	11 Ιουνίου 2008	8 Ιουλίου 2008	Χρηματοοικονομικό έτος 2014/15

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

πολιτικές που παρουσιάζονται στα προγράμματά τους για σταθερότητα και σύγκλιση, και γ. ένα ειδικό σχέδιο σύστασης σχετικά με τις οικονομικές πολιτικές των κρατών μελών της ζώνης του ευρώ²⁶². Τέλος, στις 29 Ιουνίου είχαμε πρώτα από όλα την δήλωση από την διάσκεψη κορυφής της Ευρωζώνης²⁶³. Σε αυτήν αναφέρονταν η ανάγκη θέσπισης ενός εποπτικού μηχανισμού των τραπεζών και την παροχή οικονομικής στήριξης της Ισπανίας και τονιζόταν η ανάγκη διασφάλισης της Ευρωζώνης μέσω των μηχανισμών που ήδη έχουν δημιουργηθεί. Παράλληλα, σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 28/29 Ιουνίου και έπειτα από πρωτοβουλία του νέου Γάλλου προέδρου Francois Hollande α. πάρθηκε η απόφαση δημιουργίας ενός «Σύμφωνου για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση»,

²⁶² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131141.pdf

²⁶³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/131359.pdf

το οποίο περιλαμβάνει τις δράσεις που θα πρέπει να αναλάβουν τα κράτη μέλη και η ΕΕ με στόχο να αναθερμάνουν την ανάπτυξη, τις επενδύσεις και την απασχόληση και να καταστήσουν την Ευρώπη πιο ανταγωνιστική²⁶⁴, β. εγκρίθηκαν ειδικές ανά χώρα συστάσεις που θα καθοδηγήσουν τις πολιτικές και τους προϋπολογισμούς των κρατών μελών, γ. τονίσθηκε ο ρόλος που θα πρέπει να παίξει το νέο Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο για την ενίσχυση της ανάπτυξης και της απασχόλησης και τέλος δ. ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου παρουσίασε την έκθεση με τίτλο «Προς μια ουσιαστική Οικονομική και Νομισματική Ένωση»²⁶⁵. Η έκθεση που παρουσίασε ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου προβλέπει την δημιουργία τεσσάρων πλαισίων απαραίτητων για το μέλλον της ΟΝΕ. Αυτά είναι φορούν α. ένα ενοποιημένο χρηματοοικονομικό πλαίσιο, β. ένα ενοποιημένο δημοσιονομικό πλαίσιο, γ. ένα ενοποιημένο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής και δ. την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμότητας και της λογοδοσίας²⁶⁶.

Το επόμενο τρίμηνο του 2012, στις 5 Ιουλίου, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψηφίζει το σχέδιο της Επιτροπής για την Πρωτοβουλία των Ομολόγων Χρηματοδότησης Έργων²⁶⁷. Τα ομόλογα αυτά είναι ένας τρόπος για να παρακινηθούν οι επενδύσεις στους τομείς των μεταφορών, της ενέργειας και της τεχνολογίας στα πλαίσια της Στρατηγικής 2020²⁶⁸. Στις 10 Ιουλίου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επίσης εξέδωσε συστάσεις για τα 27 κράτη μέλη και την Ευρωζώνη συνολικά στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου²⁶⁹ και έδωσε ακόμα ένα χρόνο προθεσμία στην Ισπανία να διορθώσει τα υπερβολικά της ελλείμματα²⁷⁰. Επίσης, όπως περιγράφεται και στο επίσημο ανακοινωθέν της 10^{ης} Ιουλίου, το Συμβούλιο έδωσε το πράσινο φως για την πιλοτική φάση της πρωτοβουλίας για τη χρήση ομολόγων χρηματοδότησης έργων, έως 4,5 δισεκατομμυρίων ευρώ για την

²⁶⁴ Ακόμα και για αυτή την προσπάθεια υπήρξαν σοβαρές ανησυχίες και αμφιβολίες (EurActiv 2012). Συνολικά όπως υποστηρίζει και ο Hodson (2013) αυτά τα πακέτα που έφταναν τα 120 δις ευρώ ενώ ήταν λίγα για την υποστήριξη της ανάπτυξης στην Ευρωζώνη ήταν επαρκούσαν για να δείξουν πως οι ευρωπαίοι ηγέτες θα μπορούσαν να φανταστούν και ένα εναλλακτικό σχέδιο.

²⁶⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/131388.pdf

²⁶⁶ http://ec.europa.eu/economy_finance/crisis/documents/131201_en.pdf

²⁶⁷ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/financial_operations/2012-07-05-project-bonds_en.htm

²⁶⁸ <http://eib.europa.eu/products/project-bonds/index.htm> και

http://eib.europa.eu/attachments/documents/project_bonds_guide_en.pdf

²⁶⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131662.pdf

²⁷⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131676.pdf

χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα για βασικά στρατηγικά έργα υποδομής²⁷¹. Ενώ στις 26 Ιουλίου, ο πρόεδρος της ΕΚΤ δήλωσε από ένα συνέδριο στο Λονδίνο ότι «Within our mandate, the ECB is ready to do whatever it takes to preserve the euro. And believe me, it will be enough»²⁷².

Τον Αύγουστο του 2012 δεν είχαμε κάποια σημαντική εξέλιξη στο πλαίσιο της ΕΟΔ από την πλευρά της ΕΕ. Στις 2 Αυγούστου είχαμε όμως μια σημαντική παρέμβαση του προέδρου της ΕΚΤ ο οποίος δήλωσε πως «The adherence of governments to their commitments and the fulfillment by the EFSF/ESM of their role are necessary conditions. The Governing Council, within its mandate to maintain price stability over the medium term and in observance of its independence in determining monetary policy, may undertake outright open market operations of a size adequate to reach its objective»²⁷³. Τον Σεπτέμβριο του 2012 είχαμε ακόμα δύο σημαντικές εξελίξεις. Η πρώτη αφορούσε την δυνατότητα αγοράς ομολόγων στην δευτερογενή αγορά από την ΕΚΤ ή όπως ονομάστηκε πρόγραμμα των Άμεσων Νομισματικών Συναλλαγών (ΑΝΣ)²⁷⁴. Η δεύτερη αφορούσε την πρόταση της Επιτροπής για την δημιουργία ενός ενιαίου μηχανισμού τραπεζικής εποπτείας μέσω της παραχώρησης νέων εξουσιών προς στην ΕΚΤ στο πλαίσιο της τραπεζικής ένωσης²⁷⁵. Η Επιτροπή κάλεσε για αυτό το λόγο τόσο το Συμβούλιο όσο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να εγκρίνουν έως το τέλος του 2012 αυτούς τους κανονισμούς, σε συνδυασμό με τα άλλα τρία συστατικά στοιχεία της ολοκληρωμένης «τραπεζικής ένωσης» α. το ενιαίο εγχειρίδιο κανόνων υπό μορφή κεφαλαιακών απαιτήσεων²⁷⁶, β. το εναρμονισμένο καθεστώς προστασίας των καταθέσεων²⁷⁷ και γ. το ενιαίο ευρωπαϊκό πλαίσιο για την ανάκαμψη και την εξυγίανση²⁷⁸. Τέλος, στις 27 Σεπτεμβρίου η Συνθήκη για τον ΕΜΣ τέθηκε σε ισχύ²⁷⁹.

²⁷¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/131686.pdf

²⁷² <http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp120726.en.html>

²⁷³ <http://www.ecb.europa.eu/press/pressconf/2012/html/is120802.en.html>

²⁷⁴ Το πρόγραμμα θα αξιολογηθεί παρακάτω, λεπτομέρειες σχετικά με τα τεχνικά χαρακτηριστικά του βλέπε http://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2012/html/pr120906_1.en.html

²⁷⁵ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-953_el.htm

²⁷⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-915_en.htm?locale=en

²⁷⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-918_en.htm?locale=en

²⁷⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-570_en.htm?locale=en

²⁷⁹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ecofin/132622.pdf

Το τελευταίο τρίμηνο του 2012, το Συμβούλιο της 9^{ης} Οκτωβρίου, σύμφωνα με το επίσημο ανακοινωθέν, α. τροποποίησε τους όρους από τους οποίους εξαρτάται η οικονομική βοήθεια προς την Πορτογαλία, δίνοντας της διορία ενός ακόμα έτους για να διορθώσει το υπερβολικό της έλλειμμα, και β. εξέδωσε αντίστοιχη σύσταση προς την ίδια χώρα στο πλαίσιο της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος²⁸⁰. Στις 12 Οκτωβρίου, εκδόθηκε η ενδιάμεση έκθεση για την ουσιαστικότερη ΟΝΕ²⁸¹, ενώ στις 18/19 Οκτωβρίου, πραγματοποιήθηκε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο όπου πέρα από την στήριξη στην όλη διαδικασία υποστηρίχτηκε πως αυτή θα πρέπει να βασίζεται στο θεσμικό και νομικό πλαίσιο της ΕΕ και να χαρακτηρίζεται από ανοικτή και διαφανή στάση έναντι των κρατών μελών που δεν συμμετέχουν στη ζώνη του ευρώ με σεβασμό προς την ακεραιότητα της ενιαίας αγοράς. Για αυτό το λόγο, είναι αναγκαίο στην σύνοδο του Δεκεμβρίου, να παρουσιαστεί ένας συγκεκριμένος και χρονικά καθορισμένος οδικός χάρτης²⁸².

Στις 7 Νοεμβρίου, άρχισε η πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος της Πρωτοβουλίας των Ομολόγων Χρηματοδότησης Έργων²⁸³ ενώ στις 28 του ίδιου μήνα, είχαμε την δημοσίευση της Έκθεσης του Μηχανισμού Επαγρύπνησης²⁸⁴. Τέλος, τον Δεκέμβρη παρουσιάστηκε η Έκθεση προς μια ουσιαστικότερη ΟΝΕ²⁸⁵ και στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 13-14 Δεκεμβρίου, συμφωνήθηκε η δημιουργία ενός χάρτη πορείας για την ολοκλήρωση της ΟΝΕ, που θα βασίζονταν σε βαθύτερη ενοποίηση και ενισχυμένη αλληλεγγύη. Η διαδικασία αυτή θα ξεκινήσει με την ολοκλήρωση, την βελτίωση και την υλοποίηση της νέας, ενισχυμένης οικονομικής διακυβέρνησης, καθώς και με τη σύσταση του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού και τη θέσπιση των νέων κανόνων για την ανάκαμψη και την εξυγίανση και για τις εγγυήσεις των καταθέσεων²⁸⁶. Λίγο πριν το τέλος του Δεκεμβρίου, ανακοινώθηκε επίσης πως το Fiscal Compact ή αλλιώς η Συνθήκη για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση τέθηκε σε ισχύ²⁸⁷.

²⁸⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/132771.pdf

²⁸¹ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/132809.pdf

²⁸² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/133004.pdf

²⁸³ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1183_en.htm

²⁸⁴ http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/governance/pdf/alert_mechanism_report_2012-11_en.pdf

²⁸⁵ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/134069.pdf

²⁸⁶ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/134353.pdf

²⁸⁷ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/134543.pdf

8.3.6 Σύνοψη και κριτική του νέου πλαισίου της ΕΟΔ

Παρακολουθήσαμε παραπάνω βήμα προς βήμα τις συνθήκες και τον τρόπο μέσω του οποίου δημιουργήθηκε το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ. Είναι ξεκάθαρο από την παραπάνω ανάλυση πως σημαντικές αλλαγές έγιναν σε συγκεκριμένα πεδία και κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Όταν ξεκίνησε η παγκόσμια οικονομική κρίση το 2007, στην ΕΕ δεν μπορούσαν να αντιληφθούν την σοβαρότητα και τις συνέπειες που θα είχε στον ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο. Τα επόμενα χρόνια σιγά σιγά άρχισαν όλοι να συνειδητοποιούν το μέγεθος και τις επιπτώσεις της εμφάνισης της ΕΚΧ. Η μια μετά την άλλη οι ευρωπαϊκές περιφερειακές χώρες δήλωναν αδυναμία να εξυπηρετήσουν τα χρέη και τις δεσμεύσεις τους. Ο κίνδυνος μετάδοσης της κρίσης σε ολόκληρη την Ευρώπη ήταν πραγματικός όπως πραγματικός ήταν και ο κίνδυνος χρεοκοπίας και διάλυσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η απουσία κοινών μηχανισμών, εργαλείων και κανόνων για την αντιμετώπιση της κρίσης άφηνε τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη διχασμένα συνεισφέροντας στην δημιουργία ενός ακόμα πιο εκρηκτικού μείγματος στις χρηματαγορές (Gianviti *et al.* 2010). Η αντίδραση των ηγετών της ΕΕ δεν μπορεί να χαρακτηριστεί πως ήταν ικανοποιητική. Από την άλλη δεν ήταν και απογοητευτική. Στηρίζονταν πάντα πάνω στο ήδη δημιουργημένο πλαίσιο της ΕΟΔ που περιγράψαμε στα προηγούμενα κεφάλαια και σε καμία περίπτωση τα κράτη μέλη και οι ηγέτες τους δεν ξεπέρασαν τον εαυτό τους προτείνοντας ουσιαστικότερες λύσεις. Οποιοσδήποτε αλλαγές έγιναν βασίζονταν πάντα στις ίδιες αρχές και στην ίδια διαδικασία με την οποία χτίστηκε ολόκληρο το ευρωπαϊκό οικονομικό οικοδόμημα όλα αυτά τα χρόνια. Τα συμφέροντα και οι προτιμήσεις των ισχυρότερων κρατών μελών έπαιζαν και πάλι σπουδαίο ρόλο στην δημιουργία της νέας Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής. Η υπόθεση της δημιουργίας του νέου πλαισίου της ΕΟΔ ήταν και πάλι ένα διαπραγματευτικό παιχνίδι. Η νέα ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική προωθήθηκε μόνο στο βαθμό που αυτά τα συμφέροντα άφηναν να προωθηθεί. Από αυτή την άποψη, η αντίδραση της ΕΕ στην ΕΚΧ ήταν ικανοποιητική γιατί όπως πολύ απλά λέγεται στην Ελλάδα «αυτή είναι η στάνη μας, αυτό το γάλα βγάζει». Από την άλλη όμως οφείλουμε να αξιολογήσουμε κριτικά τις

τελευταίες εξελίξεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ που συνέβησαν την περίοδο από το 2007-2012.

Η αξιολόγηση της νέας οικονομικής αρχιτεκτονικής μπορεί να γίνει σε τρία κυρίως πλαίσια α. στο χρηματοοικονομικό πλαίσιο, το οποίο σχετίζεται με τις συνθήκες χρηματοοικονομικής σταθερότητας στην Ευρωζώνη, την αποφυγή ενδεχόμενων τραπεζικών χρεοκοπιών, και την ύπαρξη κατάλληλων μηχανισμών για την εξυγίανση του τραπεζικού συστήματος β. στο δημοσιονομικό πλαίσιο, το οποίο αφορά τις δυνατότητες εφαρμογής κατάλληλων δημοσιονομικών πολιτικών τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τον συντονισμό τα οικονομικής πολιτικής και την βελτίωση της εποπτείας και γ. στο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο περιλαμβάνει την δημιουργία κατάλληλων μηχανισμών εφαρμογής των εθνικών και ευρωπαϊκών οικονομικών πολιτικών για την βελτίωση των συνθηκών ευημερίας, απασχόλησης και ανταγωνιστικότητας στην Ευρωζώνη²⁸⁸. Παρακάτω, θα αναλύσουμε τα δύο πρώτα πλαίσια.

Το νέο χρηματοοικονομικό πλαίσιο έρχεται να καλύψει το κενό της έλλειψης επαρκούς πλαισίου για την αντιμετώπιση των χρηματοοικονομικών κρίσεων στην Ευρώπη. Περιλαμβάνει μια σειρά από διαδικασίες, μηχανισμούς και εργαλεία που αναπτύχθηκαν για την αντιμετώπιση των σοβαρών κρίσεων χρέους των περιφερειακών κρατών τα οποία περιγράψαμε παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα περιλαμβάνει α. την δημιουργία του ΕΜΧΣ και του ΕΤΧΣ τον Μάιο του 2010 για την αντιμετώπιση των ισχυρών πιέσεων στις χρηματαγορές, β. την δημιουργία του ΕΜΣ τον Οκτώβριο του 2012, ως το μόνιμο μηχανισμό διάσωσης των κρατών μελών, παράλληλα με την λειτουργία του ΕΜΣ θα λειτουργούν και ο ΕΤΧΣ και ο ΕΜΧΣ μέχρι να ολοκληρωθούν τα προγράμματα της Ελλάδας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, γ. την δημιουργία των προγραμμάτων διάσωσης της Ελλάδας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας και δ. την εφαρμοζόμενη νομισματική πολιτική της ΕΚΤ.

Από την μία πλευρά το ΕΤΧΣ ήταν ουσιαστικά ένας προσωρινός διακυβερνητικός θεσμός που δεν μπορούσε να οδηγήσει στην επίλυση των μακροχρόνιων προβλημάτων της κρίσης (Gocaj και Meunier 2013). Όπως υποστηρίζεται, ο ΕΤΧΣ

²⁸⁸ Αυτό το πλαίσιο κυρίως περιλαμβάνει την στρατηγική Europe 2020 καθώς και το Σύμφωνο για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση το οποίο υιοθετήθηκε το 2012. Επίσης, εν μέρει περιλαμβάνει και το Euro-Plus-Pact το οποίο περιέχει δεσμεύσεις για μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες από όλα τα κράτη μέλη και στοχεύει στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας μακροχρόνια.

είναι «certainly a major policy issue with the potential for catastrophic consequences if not addressed properly. It is also a puzzle because it is unclear why EAMS leaders chose to make the EFSF, an incredibly complex structure often called a 'CDO'» (Gocaj και Meunier 2013, σ. 251). Από την άλλη, ο ΕΜΣ είναι πολύ σημαντικός γιατί θα καλύψει ένα μεγάλο έλλειμμα που υπήρχε στην οικονομική αρχιτεκτονική της ΟΝΕ (Buti και Carnot 2012) δηλαδή των αρρυθμιών που δημιουργεί στις αγορές και στην αποτελεσματικότητα των οικονομικών πολιτικών, η απροθυμία της ΕΚΤ να δράσει ως δανειστής έσχατης ανάγκης. Όμως, παρόλο που είναι ένας τόσο σημαντικός μηχανισμός αντιμετωπίζει μια σειρά από σημαντικά προβλήματα όπως για παράδειγμα το ότι η χορηγίες του φαίνεται πως δεν επαρκούν, το χρηματοδοτικό του σύστημα του είναι ευπαθές, το σύστημα ψήφισής παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες και χρειάζεται κάθε φορά η Επιτροπή να παρουσιάζει μια έκθεση περί μη βιωσιμότητας του χρέους κάθε κράτους (Manasse 2011). Το πιο σημαντικό πρόβλημα από όλα φαίνεται να είναι η αδυναμία του να δανειστεί απευθείας από την ΕΚΤ και έτσι η ικανότητα διάθεσης ρευστών προς τις χώρες που το έχουν ανάγκη περιορίζεται στην βοήθεια των συμμετεχόντων (Gros και Mayer 2012). Είναι γεγονός δηλαδή πως η δομή του ΕΜΣ δεν είναι άριστη και δεν μπορεί να βοηθήσει σημαντικά στην επίλυση της κρίσης (Gocaj και Meunier 2013). Το κυριότερο πρόβλημα του όμως είναι πως δεν μπορεί να αντικαταστήσει επάξια ένα θεσμικό εργαλείο το οποίο θα μπορούσε να ομογενοποιήσει το χρέος της Ευρώπης όπως για παράδειγμα θα γινόταν στα πλαίσια μιας δημοσιονομικής ένωσης. Έτσι, ενώ μπορεί να είναι ένας μόνιμος μηχανισμός αντιμετώπισης κρίσεων δεν φαίνεται να επαρκεί για την επίλυση της κρίσης.

Όσον αφορά τα προγράμματα διάσωσης, αυτά ουσιαστικά είναι ένας νέος πολύ εκλεπτυσμένος τρόπος για την αντιμετώπιση των κρίσεων στα διάφορα περιφερειακά κράτη. Η μεγάλη τους καινοτομία έγκειται στο γεγονός πως στην δημιουργία τέτοιων προγραμμάτων συμμετέχουν μια σειρά από δρώντες. Για παράδειγμα στο ελληνικό σχέδιο διάσωσης συμμετείχαν η ΕΕ, η ΕΚΤ και το ΔΝΤ. Από την άλλη όμως το μεγάλο τους μειονέκτημα είναι πως αφορούν προγράμματα που αντιμετωπίζουν τα προβλήματα χρεών ως μοναδικές περιπτώσεις και προσπαθούν να επιλύσουν την κρίση μέσω διμερών δανείων όπου εφαρμόζεται ισχυρή conditionality και πολιτικές λιτότητας. Όμως, αυτές οι πολιτικές λιτότητας

εκτός από καταστροφικές για την πραγματική οικονομία κάθε χώρας πολλές φορές δεν είναι και οι πρέπουσες (De Grauwe και Yi 2013).

Όσον αφορά τώρα την εφαρμοζόμενη νομισματική πολιτική, η ΕΚΤ φαίνεται πλέον να ξεπερνά ως ένα σημείο τις αρχικές αγκυλώσεις των δέκα πρώτων χρόνων και να παίρνει σωστές αποφάσεις σχετικά με την νομισματική πολιτική²⁸⁹. Δεν ήταν όμως πάντα έτσι. Μετά την εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2007, η ΕΚΤ έδειξε απροθυμία να εφαρμόσει μη συμβατικές νομισματικές πολιτικές για να μειώσει τα ποσοστά επιτοκίων και να προσφέρει ρευστότητα στην αγορά (Hodson 2013). Ξεκίνησε να μειώνει τα επιτόκια τον Οκτώβριο του 2008 και περίμενε ως το Μάιο του 2010 έως ότου αρχίσει να αγοράζει ομόλογα. Παρόλα αυτά ακόμα και το πρόγραμμα SMP (Securities Market Programme) δεν ήταν τόσο αποτελεσματικό αφού η ΕΚΤ αντί να αγοράζει τα ομόλογα από τις εθνικές κυβερνήσεις τα αγόραζε από την δευτερογενή αγορά (Buiter και Rahbari 2012).

Όμως ήδη από το 2011, η ΕΚΤ άρχισε να αλλάζει τα τακτική και το 2012 να ανταποκρίνεται πολύ πιο ουσιαστικά στις προκλήσεις. Αυτή η αλλαγή είναι εν μέρει αποτέλεσμα της αλλαγής προσώπων στην ηγεσία της ΕΚΤ. Ο Mario Draghi κατάφερε να κερδίσει σχεδόν αμέσως τις αγορές με την εισαγωγή του προγράμματος Long-Term Refinancing Operation (LTRO) μέσω του οποίου παρείχε στις ευρωπαϊκές τράπεζες πάνω από 1 τρις ευρώ σε φτηνά δάνεια τριών χρόνων (Hodson 2013). Όμως, η πιο σημαντική απάντηση στις προκλήσεις της παγκόσμιας και Ευρωπαϊκής οικονομίας ήταν το σχέδιο Ντράγκι των «Άμεσων Νομισματικών Συναλλαγών» της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 2012. Οι δηλώσεις του Mario Draghi ότι η ΕΚΤ θα κάνει τα όσα χρειάζεται για να διατηρήσει το ευρώ και το νέο πρόγραμμα των «Άμεσων Νομισματικών Συναλλαγών» δημιούργησαν ευφορία στις διεθνείς και ευρωπαϊκές αγορές καθώς το πρόγραμμα συνιστά ένα σημαντικό βήμα προς την οικονομική ολοκλήρωση της ΕΕ. Στόχος των δηλώσεων και του προγράμματος ήταν να πειστούν οι επενδυτές για την σταθερότητα του ευρώ. Πράγματι αμέσως μετά από αυτές τις εξελίξεις κατευνάστηκαν οι χρηματοοικονομικές πιέσεις και τα ποσοστά επιτοκίων των δεκαετών ομολόγων έπεσαν και συνεχίζουν να πέφτουν σε ένα ικανοποιητικό βαθμό. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα όμως του προγράμματος είναι πως ουσιαστικά

²⁸⁹ Για ένα εξαιρετικό άρθρο σχετικά με τις δράσεις της ΕΚΤ και την αιτιολόγηση τους κατά την διάρκεια της κρίσης βλέπε Drudi *et al.* (2012)

επιβεβαιώνει τον ρόλο της ΕΚΤ ως δανειστή εσχάτης ανάγκης (Hodson 2013). Μάλιστα, κάποιιοι θεώρησαν πως η γερμανική προσέγγιση δέχτηκε ένα ισχυρό πλήγμα και έπαψε πια να είναι η κυρίαρχη στη διαδικασία της ΕΟΔ (Mussler 2011).

Ενώ όμως το πρόγραμμα είναι σημαντικό και δίνει τη δυνατότητα αγοράς ομολόγων φαίνεται πως δεν αντιμετωπίζει όλες τις θεσμικές και δομικές ευπάθειες της ΟΝΕ (De Grauwe 2012). Το νέο πλαίσιο αγοράς ομολόγων, που ανακοινώθηκε δημιουργήθηκε για να βοηθηθούν οι χώρες που βρίσκονται υπό την πίεση των αγορών και να μειωθούν οι αδικαιολόγητοι φόβοι των επενδυτών. Αυτό έχει 3 κύρια χαρακτηριστικά α). την Conditionality, αυστηρούς και αποτελεσματικούς όρους (strict and effective conditionality) μέσω είτε ενός ολοκληρωμένου σχεδίου οικονομικών μεταρρυθμίσεων (σχέδιο διάσωσης), είτε μέσω ενός πιο εκλεπτυσμένου σχεδίου (Enhanced Conditions Credit Line), β). την κάλυψη, η ΕΚΤ θα μπορεί να αγοράζει χωρίς όριο ομόλογα βραχυχρόνιας διάρκειας λήξεως από 1-3 χρόνια στις δευτερογενείς αγορές. Θα μπορεί να αγοράζει και δεκαετές ομόλογα, αρκεί να παραμένουν έως και τρία χρόνια μέχρι τη λήξη του και γ). την προτεραιότητα, η ΕΚΤ δεν θα αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τους άλλους κατόχους ομολόγων, «Pari Passu».

Οι όροι αγοράς των ομολόγων θα καθορίζονται από τα ΕΤΧΣ/ΕΜΣ αφού ήδη έχει διατυπωθεί από το ενδιαφερόμενο κράτος-μέλος επίσημο αίτημα για βοήθεια και το κράτος έχει υπαχθεί προηγουμένως σε πρόγραμμα προσαρμογής. Η ΕΚΤ θα μπορεί να αγοράζει στη δευτερογενή αγορά και ομόλογα κρατών που ήδη έχουν υπογράψει μνημόνιο συνεργασίας (Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ελλάδα), εφόσον αυτά όμως βρίσκονται κοντά στην ανάκτηση της πρόσβασής τους στις αγορές. Όσο χρήμα δημιουργηθεί από αυτή τη διαδικασία άλλο τόσο θα αποσυρθεί για πληθωριστικούς λόγους. Τέλος, καταργούνται τα κατώτατα όρια πιστοληπτικής αξιολόγησης που απαιτούσε η ΕΚΤ, ώστε να δεχθεί κρατικά ομόλογα της Ευρωζώνης ως εγγυήσεις. Η πρόβλεψη αυτή δεν ισχύει προς το παρόν για την Ελλάδα.

Το πρόγραμμα είναι πολύ σημαντικό γιατί είναι ένα σπουδαίο βήμα προς τη δημιουργία ενός καλύτερου πλαισίου της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής, δίνει χρόνο και ανάσα στα κράτη μέλη, ακρωτηριάζει τους κερδοσκόπους και σταθεροποιεί την αγορά. Έτσι, κατευνάζει τις πιέσεις και δημιουργεί ακόμα ευνοϊκότερο κλίμα στην προσπάθεια των κρατών προς τη δημοσιονομική

εξυγίανση. Πέρα από το δημοσιονομικό συμβόλαιο, που ζήτησε ο Mario Draghi τον περασμένο Δεκέμβριο, το πρόγραμμα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου θέτει ρητούς και αυστηρούς κανόνες εφαρμογής και με αυτό τον τρόπο δημιουργείται ένας ουσιαστικά «Οδικός Χάρτης Πολιτικής». Όμως ακόμα και έτσι υπάρχουν σοβαρές αιτίες σκεπτικισμού αφού

- Υπάρχει αβεβαιότητα αξιοπιστίας του προγράμματος αφού σε αυτό αντιτίθεται η Κεντρική Τράπεζα της Γερμανίας
- Η παρέμβαση στα ομόλογα λήξεως από 1-3 χρόνια θα μπορούσε να είναι ένας τρόπος συντήρησης της κρίσης αφού είναι πολύ μικρός ο χρόνος λήξεως. Ένα μεγάλο ποσοστό του ΑΕΠ θα πρέπει κάθε χρόνο να πηγαίνει στην αποπληρωμή των ομολόγων.
- Η διατύπωση αιτήματος βοήθειας κάνει την διαδικασία χρονοβόρα.
- Παρατηρείται κόπωση σε χώρες που εφαρμόζουν ή και όχι πρόγραμμα προσαρμογής.
- Επιλύει μόνο ένα μέρος της κρίσης και όχι όλες τις πτυχές της.
- Προκύπτει ο κίνδυνος οι χώρες να περιμένουν να ενταχτούν στο πρόγραμμα (εξαιτίας της απροθυμίας τους) έως ότου είναι πολύ αργά για δράσεις.
- Η conditionality μπορεί να μην είναι τόσο ισχυρή και επιπλέον μπορεί να προκύπτει έλλειμμα αξιοπιστίας της.
- Το πρόγραμμα δεν καθορίζει τι θα γίνει σε περίπτωση αποτυχίας ενός κράτους να συμμορφωθεί με τους όρους που θα του τεθούν. Αυτό δημιουργεί ένα επιπλέον ηθικό κίνδυνο (moral hazard).
- Δεν εξαλείφεται πλήρως η αβεβαιότητα στις αγορές.
- Η ανεξάρτητη δράση της ΕΚΤ θα επηρεαστεί από την πολιτική διαπραγμάτευση με τις κυβερνήσεις για τους όρους του προγράμματος.

Σε κάθε περίπτωση πάντως το πρόγραμμα δημιούργησε μεγάλες διαμάχες στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Ο πρόεδρος της Bundesbank Γενς Βάιντμαν απείλησε με παραίτηση. Αιτία ήταν το ότι η αγορά ομολόγων στην δευτερογενή αγορά ουσιαστικά σημαίνει τύπωμα χρήματος και χρηματοδότηση των κρατών. Μια ημέρα πριν τον είχε υποστηρίξει η Γερμανίδα Καγκελάρια κ. Μέρκελ. Ο προκάτοχός του

είχε παραιτηθεί το πρώτο εξάμηνο του 2011 ακριβώς για τον ίδιο λόγο. Από την πλευρά της η Ισπανία, κύρια ενδιαφερόμενη χώρα, με δηλώσεις του πρωθυπουργού της θέλησε να εξετάσει πρώτα τους όρους που τίθενται από το θεσμό. Η θέση της Γαλλίας η οποία εκφράστηκε από τον Γάλλο Πρόεδρο Φρανσουά Ολάντ τόνιζε την πίστη και την αφοσίωση στην ΕΚΤ. Όπως χαρακτηριστικά είπε ο Γάλλος Πρόεδρος, «σέβομαι την ανεξαρτησία του θεσμού, αλλά πιστεύω ότι ενήργησε σύμφωνα με την εντολή που του έχει ανατεθεί». Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο κατά τη διάρκεια συνάντησης στη Ρώμη με τον Ιταλό πρωθυπουργό Μάριο Μόντι δήλωσε ότι η ΕΚΤ ενεργεί «πλήρως στο πλαίσιο της εντολής της» και με «πλήρη ανεξαρτησία».

Από ότι φαίνεται παραπάνω, τίποτα δεν είναι οριστικό σχετικά με το νέο χρηματοοικονομικό πλαίσιο της ΟΝΕ. Οι απόψεις και τα επιχειρήματα όλων των ενδιαφερόμενων μερών είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων συγκρουόμενα και αντιφατικά ενώ όλες οι πρωτοβουλίες οι οποίες πάρθηκαν ίσως να μην επαρκούν για την αντιμετώπιση της κρίσης.

Από την άλλη, σχετικά με τις αλλαγές στο δημοσιονομικό πλαίσιο, οι Buti και Carnot (2012) υποστήριξαν πως η κρίση χρέους της Ευρωζώνης τόνισε την ανάγκη αλλαγών στο αρχικό μείγμα των δημοσιονομικών κανόνων και την εποπτεία της αγοράς, οι οποίες δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν την δημοσιονομική πειθαρχία στην Ευρωζώνη. Το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο δημιουργήθηκε για να καλύψει τα κενά και τις ελλείψεις της ΕΟΔ σχετικά με την δημοσιονομική πειθαρχία και εποπτεία στην ΟΝΕ. Το νέο πλαίσιο περιλαμβάνει α. την δημιουργία ενός ισχυρότερου και νέου ΣΣΑ μέρος των λεγόμενων έξι νομοθετικών ρυθμίσεων (Six-Pack) που υιοθετήθηκε το 2011 για την αποτροπή όχι μόνο των ελλειμμάτων αλλά και των χρεών των κρατών μελών, β. την δημιουργία του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου» ως ενός ολοκληρωμένου πολυμερούς συστήματος οικονομικής και δημοσιονομικής εποπτείας που λειτουργεί ταυτόχρονα με την Στρατηγική Europe 2020, γ. την εισαγωγή μιας νέας διαδικασίας μακροοικονομικής εποπτείας της ΔΜΑ, μέρος του Six-Pack, δ. της δημιουργίας του Two-Pack, δύο κανονισμών για την βελτίωση της οικονομικής εποπτείας, του συντονισμού, της ολοκλήρωσης και της σύγκλισης των κρατών μελών, ε. την εισαγωγή του Euro Plus Pact το οποίο εκτός από τα κράτη μέλη της ΟΝΕ υιοθέτησαν η Δανία, η Πολωνία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Βουλγαρία

και η Ρουμανία για τον καλύτερο συντονισμό και την εποπτεία των οικονομικών πολιτικών και ζ. την πρωτοβουλία για την Συνθήκη Σταθερότητας Συντονισμού και Διακυβέρνησης ή αλλιώς «Δημοσιονομικό Σύμφωνο» η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου του 2013.

Όλα τα παραπάνω, περιλαμβάνουν την υιοθέτηση νέων δημοσιονομικών κανόνων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο καθώς και άλλες μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην ενδυνάμωση του δημοσιονομικού συντονισμού, της δημοσιονομικής πειθαρχίας και της βελτίωσης της εποπτείας των κρατών μελών. Τέτοιοι νέοι δημοσιονομικοί κανόνες είναι για παράδειγμα οι πρώιμες και βαθμιαίες κυρώσεις, η DMA, οι οδηγίες σχετικά με το εθνικό δημοσιονομικό πλαίσιο, η ενισχυμένη παρακολούθηση που υιοθετήθηκε με το Two-Pack, το κοινό δημοσιονομικό χρονοδιάγραμμα, και η εξέταση των πρόχειρων προϋπολογισμών που υιοθετήθηκαν από το Δημοσιονομικό Σύμφωνο. Παρόλες αυτές τις αλλαγές υπάρχει αυξημένη μετριοπάθεια σχετικά με την αποτελεσματικότητα αυτού του νέου πλαισίου αφού οποιεσδήποτε πρωτοβουλίες και εάν παρθούν για την ενδυνάμωση της δημοσιονομικής εποπτείας και την επιβολή της δημοσιονομικής πειθαρχίας, τα κράτη μέλη είναι πολύ δύσκολο να αλλάξουν τις συνήθειες και τις πρακτικές δεκαετιών (Wyplosz 2010).

Τώρα, όσον αφορά το Six Pack αυτό, περιλαμβάνει μια σειρά από νομοθετικές πρωτοβουλίες οι οποίες αφορούν την βελτίωση του οικονομικού και δημοσιονομικού συντονισμού της Ευρωζώνης. Πιο συγκεκριμένα ύστερα από την πρόταση της Επιτροπής στις 29 Σεπτεμβρίου 2010 και σύμφωνα με τα MEMO/11/364, MEMO/11/627 και MEMO/11/898 αυτές στοχεύουν κυρίως:

- Στην ισχυρότερη προληπτική δράση μέσω ενός ενισχυμένου ΣΣΑ όπου κάθε χρόνο τα κράτη μέλη θα πρέπει να καθορίζουν τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και όλα όσα είναι αναγκαία για την επίτευξη της δημοσιονομικής βιωσιμότητας στα προγράμματα σταθερότητας ή σύγκλισης. Αυτό το νέο σύστημα διακυβέρνησης εμπεριέχει τρεις κύριες αλλαγές που έχουν να κάνουν με την μεγαλύτερη διαφάνεια (ευθυγράμμιση στοιχείων με τα πρότυπα της ΕΕ), τους αυστηρότερους κανόνες (θα πρέπει ικανοποιούν τους μεσοπρόθεσμους δημοσιονομικούς στόχους όπου η

αύξηση των δαπανών θα πρέπει να συνδέεται με τον μεσοπρόθεσμο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ) και την καλύτερη εφαρμογή των κανόνων όπου εκτός από τις προειδοποιήσεις και τις συστάσεις της Επιτροπής τα κράτη μέλη μέσω του Συμφώνου για το Ευρώ + δεσμεύονται για τη μεταφορά των δημοσιονομικών κανόνων της ΕΕ στο εθνικό τους δίκαιο.

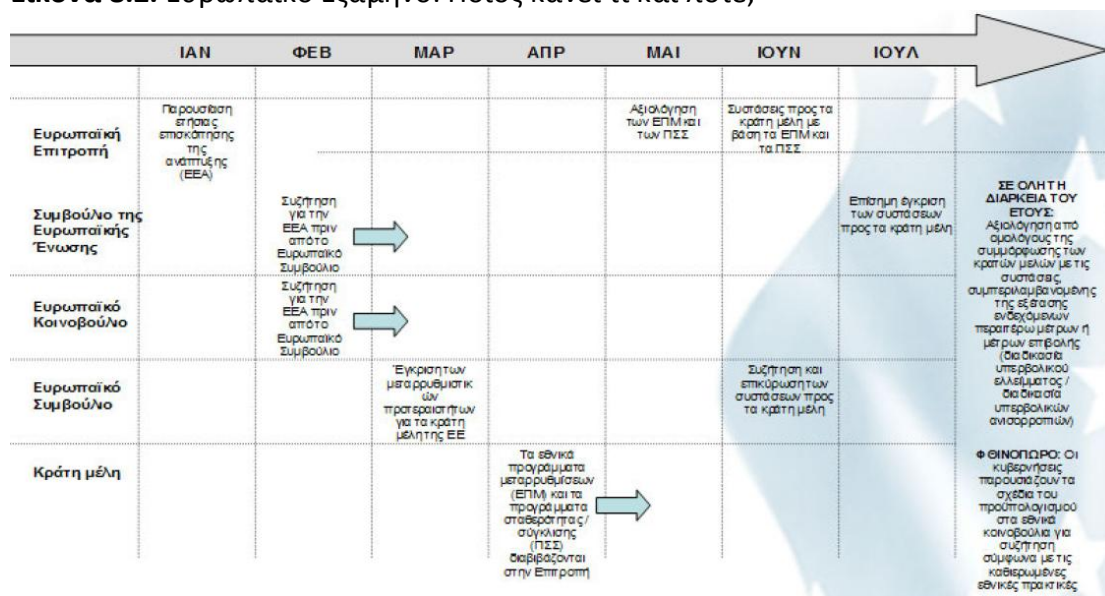
- Στην ισχυρότερη διορθωτική δράση μέσω ενός ενισχυμένου ΣΣΑ όπου εκτός από την ΔΥΕ η Επιτροπή πρότεινε την ενίσχυση του ΣΣΑ με την καλύτερη εφαρμογή αυστηρότερων κανόνων καθώς και με την δυνατότητα επιβολής προστίμου στα κράτη μέλη. Το ύψος του προστίμου θα φτάνει το 0.2% του ΑΕΠ.
- Στην μείωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών και των ανισορροπιών ανταγωνιστικότητας μέσω της δημιουργίας ενός μηχανισμού παρακολούθησης και εντοπισμού αυτών των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Αυτός ο μηχανισμός θα περιλαμβάνει ένα σύστημα σαφούς προειδοποίησης, μέσω της νέας Διαδικασίας Υπερβολικών Ανισορροπιών (ΔΥΑ) και μέσω της καλύτερης εφαρμογής των κανόνων. Η νέα ΔΥΑ θα ενεργοποιείται εάν η Επιτροπή κρίνει πως υπάρχουν (ή ενδέχεται να υπάρξουν) μακροοικονομικές ανισορροπίες.

Όσον αφορά το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, σύμφωνα με το MEMO/11/364, IP/11/22 και MEMO/11/14 αυτό αφορά μια αλλαγή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων των θεμάτων της οικονομικής πολιτικής και των δημοσιονομικών πλαισίων. Πριν τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου οι ηγέτες της ΕΕ αποφάσιζαν για τα θέματα των οικονομικών στόχων χωρίς να γνωρίζουν το πόσα χρήματα θα μπορούσαν να κινητοποιήσουν. Μετά την θέσπιση του Ευρωπαϊκού εξαμήνου τα θέματα των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, της τόνωσης της ανάπτυξης και της δημοσιονομικής εποπτείας θα συζητούνται ταυτόχρονα από τον Ιανουάριο έως τον Ιούνιο κάθε έτους (σε ένα εξάμηνο). Τον Ιανουάριο θα παρουσιάζεται η Ετήσια Επισκόπηση της Ανάπτυξης²⁹⁰, το Μάρτιο θα γίνεται η πολιτική έγκριση από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, τον Απρίλιο/Μάιο η παρουσίαση των εθνικών

²⁹⁰ Βλέπε MEMO/11/11

προγραμμάτων, ενώ τον Ιούνιο θα γίνονται οι απαραίτητες συστάσεις της Επιτροπής και τελικά θα εγκρίνονται τα τελικά σχέδια. Δείτε παρακάτω στην εικόνα την διαδικασία με την οποία το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο πραγματοποιείται.

Εικόνα 8.2. Ευρωπαϊκό Εξάμηνο: Ποιος κάνει τι και πότε;

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Σε αυτά τα πλαίσια η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζει η Ευρωζώνη είναι η ανάγκη να δημιουργηθούν οι κατάλληλοι μηχανισμοί για την διασφάλιση των δημόσιων οικονομικών. Η δημιουργία μιας δημοσιονομικής ένωσης θα έλυνε το πρόβλημα του δημοσιονομικού συντονισμού και της πειθαρχίας. Είναι όμως η νέα αρχιτεκτονική σχετικά με την δημοσιονομική πειθαρχία επαρκής για να καλύψει το έλλειμμα της δημοσιονομικής ένωσης; Το Δημοσιονομικό Σύμφωνο μέσω της υποχρεωτικής εισαγωγής του κανόνα ισοσκελισμένου προϋπολογισμού, του μηχανισμού διόρθωσης των αποκλίσεων στους εθνικούς προϋπολογισμούς και της ενδυνάμωσης της ΔΥΕ είναι ένα σημαντικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση (Drudi *et al.* 2012). Όμως ακόμα και έτσι στο δημοσιονομικό πλαίσιο όλες οι εξελίξεις καθορίζονται από την συμπεριφορά των κρατών μελών. Τι θα γίνει δηλαδή εάν τα κράτη μέλη δείξουν απροθυμία για την επικύρωση της νέας Συνθήκης Σταθερότητας Συντονισμού και Διακυβέρνησης στην ΟΝΕ;

Το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο θα πρέπει εκτός των άλλων να περιλαμβάνει και να διασφαλίζει πρακτικές ανταλλαγής πληροφοριών καθώς και στενότερη

συνεργασία ανάμεσα στα κράτη μέλη έτσι ώστε να διασφαλίζεται η επαρκής εποπτεία του συστήματος και να αναγνωρίζονται οι συστημικοί χρηματοοικονομικοί κίνδυνοι (Drudi *et al.* 2012). Το θέμα αυτό καλύπτεται από τους δύο πυλώνες μακροπροληπτικής και μικροπροληπτικής εποπτείας που δημιουργήθηκαν μέσω του ΕΣΣΚ και του ΕΣΧΕ αντίστοιχα. Το νέο αυτό πλαίσιο εκτός των άλλων προσπαθεί να αποτρέψει της μακροοικονομικές και χρηματοοικονομικές ανισορροπίες όμως υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες εάν καταφέρει να το πετύχει (Hodson 2013). Όπως μάλιστα αναφέρει ο Hodson (2013), ακόμα και η ΔΥΑ είναι μάλλον προβληματική. Επίσης, το νέο πλαίσιο δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει τις κύριες αιτίες της εμφάνισης της ΕΚΧ της Ευρωζώνης και είναι πολύ πιθανό η υιοθέτηση αυτών των νέων κανόνων να επιδεινώσει τις μακροοικονομικές αποκλίσεις και την αποδοτικότητα της διακριτικής δημοσιονομικής πολιτικής (Solomos και Koumparoulis 2012). Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα φαίνεται να προκύπτει από το γεγονός πως το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο λίγα πράγματα προσφέρει για την αντιμετώπιση των δημοσιονομικών προβλημάτων εγχώρια. Σε αυτά τα πλαίσια περιλαμβάνεται και η συζήτηση για το πως τα ευρωπαϊκά δημοσιονομικά προβλήματα μπορούν να επιλυθούν στο εθνικό επίπεδο και όχι μέσω της Ευρωπαϊκής δημοσιονομικής εποπτείας (Hallerberg *et al.* 2009; Lane 2010; Calmfors και Wren-Lewis 2011).

Συνοπτικά, ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές στο χρηματοοικονομικό και δημοσιονομικό πλαίσιο της ΕΟΔ δεν θα πρέπει να είμαστε καθόλου σίγουροι για την αποτελεσματικότητα των αλλαγών αυτών. Από την πλευρά των αγορών όχι μόνο δεν υπάρχει μια κοινή συμφωνία για το τι ακριβώς συνεπάγονται οι αλλαγές αυτές στην πράξη για το μέλλον της Ευρωπαϊκής οικονομίας αλλά και επίσης φαίνεται πως η πολιτική και οικονομική βιωσιμότητα όλων των μεταρρυθμίσεων καθώς και των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής είναι αμφίβολη (Liddle *et al.* 2012). Έστω και εάν με μικρά βήματα ξεφεύγουμε πλέον από την συντηρητική συνθήκη του Μάαστριχτ η οποία τόνιζε την μη δυνατότητα διάσωσης ενός κράτους μέλους γεγονός το οποίο είχε ασκηθεί μεγάλη κριτική²⁹¹, η αντίδραση της ΕΕ και των κρατών μελών δεν μπορεί να

²⁹¹ Βλέπε De Grauwe (2006).

υποστηριχθεί πως είναι κοινά αποδεκτή από όλους (Hall 2012). Επίσης γίνεται φανερό πως, η ΕΕ στηρίχθηκε για την αντιμετώπιση της κρίσης σε προγράμματα προσαρμογής που ενώ περιελάμβαναν σημαντικές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες, των οποίων η αποτελεσματικότητα είναι αμφίβολη δεδομένων των διαφορετικών θεσμικών πλαισίων και της κουλτούρας κάθε χώρας, βασιζόνταν κυρίως στην εφαρμογή σκληρής λιτότητας. Στην βάση αυτής της λογικής δεν δόθηκε καμία σημασία σε Κεϋνσιανές πολιτικές αντιμετώπισης της τεράστιας ύφεσης που δημιουργήθηκε στα κράτη μέλη. Τα αποτελέσματα φαίνονται να είναι καταστροφικά κυρίως για την Ελλάδα η οποία αντιμετωπίζει ήδη τεράστια προβλήματα υπανάπτυξης και ανεργίας και η κρίση μετασχηματίστηκε πλέον σε ανθρωπιστική. Αυτή η στρατηγική αντιμετώπισης της κρίσης από την ΕΕ μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο μέλλον ακόμα στην ίδια την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τι θα γίνει για παράδειγμα εάν οι Έλληνες με την ψήφους στηρίξουν, κάτω από αυτές τις απάνθρωπες συνθήκες που αντιμετωπίζουν, ένα κόμμα το οποίο θα υποστηρίζει την έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη και την ΕΕ; Αυτή η πολιτική διάσταση του προβλήματος απαιτεί οι ευρωπαίοι να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα των κρατών μελών με περισσότερη υπευθυνότητα. Επίσης, είναι φανερό πως η διαδικασία της νέας ΕΟΔ πέρασε σε ένα νέο διακυβερνητικό πλαίσιο. Με βάση αυτό, φαίνεται αδύνατη η δημιουργία μέτρων που θα άλλαζαν ριζικά τον τρόπο της ΕΟΔ και καταπολεμούσαν ριζοσπαστικά τις βαθύτερες αιτίες της κρίσης (ύπαρξη ασύμμετρων διαταραχών, μακροοικονομικών ανισορροπιών και αποκλίσεων ανάμεσα στα κράτη μέλη και ταυτόχρονη εφαρμογή κοινής νομισματικής πολιτικής), όπως για παράδειγμα θα ήταν η δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού δημοσιονομικών μεταβιβάσεων ή η εισαγωγή των ευρώ-ομολόγων. Σε κάθε περίπτωση αποτράπηκε η ιδέα δημιουργίας μιας ευρωπαϊκής οικονομικής κυβέρνησης, αυτό που οι Γάλλοι ανέφεραν ως «gouvernement économique». Από ότι φαίνεται, μέσω της ΕΚΧ όλες οι αρνητικές επιπτώσεις του διαπραγματευτικού παιχνιδιού της ΟΝΕ ήρθαν στην επιφάνεια και οι ευρωπαίοι έστω και εάν έκαναν πολύ αξιόλογη δουλειά στην αντιμετώπιση των βραχυχρόνιων συμπτωμάτων της κρίσης, οι μακροχρόνιες προκλήσεις παρέμειναν (Moravcsik 2012). Όπως μάλιστα δηλώνει ο Moravcsik (2012, σ. 55)

«Europeans should trust in the essentially democratic nature of the EU, which will encourage them to distribute the costs of convergence more fairly within and among countries. The burden must be shifted from Europe's public sectors and deficit countries to its private sectors and surplus countries. If this does not occur, the survival of the euro will be called into question and Europe will face a long-term economic catastrophe that could drain its wealth and power for the rest of this decade and beyond».

8.4 Ο ρόλος της πολιτικής

Το πιο σημαντικό θέμα που σχετίζεται με τον μετασχηματισμό της ΟΝΕ δεν είναι όμως τόσο η αξιολόγηση του νέου πλαισίου της ΕΟΔ όσο το πώς, το γιατί και από ποιους αυτές οι συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις πραγματοποιούνται, υιοθετούνται και υποστηρίζονται. Από ότι φαίνεται και σήμερα, ο μετασχηματισμός της ΕΟΔ είναι συμβατός με τα συμφέροντα των εθνικών κυβερνήσεων οι οποίες ουσιαστικά αντικατοπτρίζουν τις προτιμήσεις των διάφορων κοινωνικοοικονομικών δρώντων (Moravcsik 2012). Δηλαδή, η διαδικασία εξέλιξης της ΕΟΕ δεν έχει αλλάξει καθόλου εδώ και σαράντα τουλάχιστον χρόνια, ήταν πάντα ένα διαπραγματευτικό παιχνίδι συγκρουσιακού χαρακτήρα που στηρίζονταν στα συμφέροντα των κρατών μελών²⁹². Μπορεί η διαδικασία να έγινε πιο περίπλοκη η ουσία της όμως δεν άλλαξε.

Σύμφωνα με την θεωρητική προσέγγιση του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού τα κράτη μέλη φτάνουν εν τέλει στην επίτευξη συμφωνίας μέσα από μια διαδικασία τριών σταδίων. Εφαρμόζοντας την διαδικασία των τριών σταδίων του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού στην τρέχουσα ΕΚΧ αυτό πρακτικά σημαίνει πως στο πρώτο στάδιο θα πρέπει να αναλύσουμε τις προτιμήσεις και τα συμφέροντα των κρατών μελών, στο δεύτερο στάδιο θα πρέπει να αναλύσουμε το διαπραγματευτικό πλαίσιο κάτω από το οποίο επιτεύχθηκαν οι συμφωνίες για τις αλλαγές στο πλαίσιο της ΕΟΔ ενώ στο τρίτο στάδιο να παρουσιάσουμε αυτές τις αλλαγές που έγιναν εξαιτίας της

²⁹² Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ακόμα και η πολιτική της ευρωπαϊκής χρηματοοικονομικής ολοκλήρωσης είναι ταυτόσημη με την παλαιά (Howarth και Quaglia 2013).

ΕΚΧ στην ΕΟΔ. Το τελευταίο στάδιο έχει αναλυθεί με μεγάλη λεπτομέρεια παραπάνω. Άρα, εδώ θα επικεντρωθούμε στα δύο πρώτα στάδια.

Ο νέος τρόπος της ΕΟΔ ουσιαστικά προήλθε πολύ περισσότερο μέσα από μια διακυβερνητική διαδικασία παρά μέσω της κοινοτικής μεθόδου. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως ακόμα και στην συνθήκη για την δημιουργία του ΕΜΣ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε μόνο συμβουλευτικό ρόλο, γεγονός που μείωσε την αξιοπιστία της (Liddle *et al.* 2012). Σε ακόμη χειρότερο επίπεδο φαίνεται να βρέθηκε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Manoli και Maris 2014). Η παρατήρηση αυτή ίσως είναι αρκετά σημαντική καθώς με αυτό τον τρόπο μπαίνουν και όρια σχετικά με την μεταρρύθμιση της ΕΟΔ. Φαίνεται δηλαδή πως τα επόμενα βήματα προς την δημοσιονομική και πολιτική ένωση της Ευρώπης είναι πολύ δύσκολό να γίνουν και πως η κοινοτική μέθοδος έχει φτάσει στα όρια της (;) (Kundhani 2013) ή μάλλον καλύτερα η κοινοτική μέθοδος έχει φτάσει στα όρια της όσο τα συμφέροντα των ισχυρών κρατών της Ευρώπης δεν το επιτρέπουν.

Αυτό το γεγονός δεν θα πρέπει όμως να μας προκαλεί έκπληξη. Πρώτον γιατί και κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Συνθήκης του Μάαστριχτ οι δύο ευρωπαίοι ηγέτες είχαν κρατήσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε απόσταση. Όπως παρατηρεί ο Dyson (1999, σ. 27), «The French favoured this rule from arguments rotted in national sovereignty and democratic legitimation; the Germans from arguments related to preserving the independence of the ECB». Με αυτό τον τρόπο, εισήγαν στις διαπραγματεύσεις και στο τελικό αποτέλεσμα την σπουδαιότητα και κεντρικότητα της Γαλλογερμανικής σχέσης έναντι οποιουδήποτε άλλου υπερεθνικού οργάνου. Δεύτερον, γιατί όπως έχουμε ήδη μελετήσει, η δημιουργία της Συνθήκης του Μάαστριχτ ήταν αποτέλεσμα ενός διαπραγματευτικού παιγνίου, που εξηγείτε καλύτερα από τις αρχές του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού, το οποίο δεν είχε σχέση ούτε με τα προβλήματα που προέκυπταν από την ενοποίηση της Γερμανίας²⁹³, ούτε με την ώθηση που του έδωσαν οι γερμανικές πολιτικές ελίτ για την υποστήριξη των Γερμανικών γεωπολιτικών συμφερόντων (Kaltenthaler 2002), ούτε με την υλοποίηση της ιδέας μιας ενιαίας Ευρώπης. Από την πλευρά της Γερμανίας, η ΟΝΕ ήταν ο καλύτερος τρόπος για την υποστήριξη της οικονομικής

²⁹³ Πιο πρόσφατες μελέτες αναφέρουν ως καθοριστικό τον ρόλο που έπαιξε ο Γερμανός Καγκελάριος Κολ και η πτώση του τείχους του Βερολίνου (Van Esch 2012).

ανάπτυξης της χώρας στην βάση των νεοφιλελεύθερων αρχών των ανοικτών αγορών, του ελεύθερου εμπορίου και της αντιπληθωριστικής νομισματικής πολιτικής²⁹⁴. Επιπλέον, η ίδια η δημιουργία της ΕΚΤ και μετέπειτα του ΣΣΑ, ήταν ο τρόπος προώθησης αυτών των ίδιων στόχων όπως μονιμοποιήθηκε από την μονεταριστική επανάσταση και την κυριαρχία της έναντι του κεϋνσιανισμού (McNamara 1998). Έπειτα από την υιοθέτηση των μονεταριστικών ιδεών, αυτοί οι στόχοι θα προωθούνταν καλύτερα μέσω της ανεξαρτησίας της κεντρικής τράπεζας, της σταθερότητας των τιμών και της δημοσιονομικής πειθαρχίας (δημοσιονομική λιτότητα) χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα συντονισμού της δημοσιονομικής πολιτικής μεσοπρόθεσμα (Hall και Franzese 1998). Αυτό τον τρόπο υιοθετούσαν τότε, όπως υιοθετούν και τώρα, τα μεγάλα γερμανικά επιχειρηματικά συμφέροντα ως τον καλύτερο για την ανάπτυξη της γερμανικής οικονομίας. Σε όλα αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε και το μεγάλο όφελος που θα είχαν οι γερμανικές επιχειρήσεις στην ανάπτυξη ενός πιο εξωστρεφούς χαρακτήρα από την απαγόρευση (μέσα στην ΟΝΕ) των υποτιμήσεων των εθνικών νομισμάτων (Hall 2012). Οι γερμανικές επιχειρήσεις έβλεπαν αυτό το γεγονός σαν μια ευκαιρία για αύξηση των εξαγωγών τους. Όμως αυτό ταυτόχρονα σήμαινε πως τα υπόλοιπα κράτη θα έχαναν την δυνατότητα υποτιμήσεων και έτσι την ευκαιρία να μπορούν να παραμένουν ανταγωνιστικά τα προϊόντα των εγχώριων επιχειρήσεων τους. Αυτά τα δύο αποτελέσματα συνιστούν δυο βασικές ευπάθειες της ΟΝΕ στις οποίες δεν δόθηκε καμία απάντηση και οι οποίες συμβάλουν στην παγίδευση των περιφερειακών κρατών μελών μέσα στην ΟΝΕ. Επιπλέον, ακόμα και εάν οι χώρες αυτές ακολουθούσαν διαφορετικές στρατηγικές στη βάση μιας πιο προσανατολισμένης από το εξωτερικό στρατηγικής (export-led strategy) δεν θα είχαμε τα αναμενόμενα αποτελέσματα εξαιτίας των διαφορών στη θεσμική δομή των περιφερειακών κρατών (Hall 2012). Δηλαδή, η Γερμανία θυσιάσε το γερμανικό νόμισμα για να εισάγει την κουλτούρα της οικονομικής σταθερότητας στην βάση συγκεκριμένων

²⁹⁴ Η διαπραγματευτική θέση της Γερμανίας στις συζητήσεις σχετικά με την συνθήκη του Μάαστριχτ επηρεάστηκε από την οικονομική φιλοσοφία του *ordoliberalism* (Dyson και Featherstone 1999) η οποία σχετίζεται με μια πολιτική προσέγγιση βασισμένη στους κανόνες την *Ordnungspolitik* όπου το κράτος θα πρέπει να καθορίζει μόνο το νομικό πλαίσιο στο οποίο οι ιδιωτικοί δρώντες θα δρουν όσο πιο ελεύθερα γίνεται (Mussler 2011). Για μια γενικότερη μελέτη σχετικά με τις κύριες αιτίες συγκρούσεων ανάμεσα στην Γαλλία και την Γερμανία μέχρι τη δημιουργία της Συνθήκης του Μάαστριχτ βλέπε Maes (2004).

κανόνων σε ολόκληρη στην ONE (Jamet 2011). Ήταν δηλαδή προφανές πως από μιας αρχής οι Γερμανοί δεν θα αποδεχόταν το ευρώ εάν οι νομισματικοί κανόνες δεν σχεδιάζονταν στην βάση του γερμανικού μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης (Mussler 2011).

Από την άλλη για τη Γαλλία, η δημιουργία της ONE ήταν ένας τρόπος για να μπορέσουν να ανταγωνιστούν την Γερμανία στο οικονομικό πεδίο και ταυτόχρονα χρησιμοποιώντας την ONE, να την κάνουν να πλησιάσει τα δικά τους οικονομικά μοντέλα μέσω της αύξησης των δημοσίων δαπανών της, των αυξήσεων στους μισθούς και στον πληθωρισμό, έτσι ώστε να σταματήσουν οι συναλλαγματικές κρίσεις και οι κρίσεις χρέους των δεκαετιών του 1970 και του 1980 (Moravcsik 2012). Δηλαδή, η Γαλλία θα προσπαθούσε να εξισορροπήσει την σχέση της με την Γερμανία μειώνοντας της αξιοπιστία του γερμανικού οικονομικού μοντέλου (Dyson 1999). Αυτό όμως απαιτούσε έναν συμβιβασμό ανάμεσα στην Γερμανία και τις άλλες χώρες ο οποίος όμως ποτέ δεν επιτεύχθηκε και αυτό θεωρείται πως είναι η μεγαλύτερη αποτυχία της ONE (Moravcsik 2012). Έτσι, η δημιουργία της ONE πέρα από το ότι ήταν ένα πολιτικό σχέδιο (Dyson 1994; Dyson και Featherstone 1999) ενσωμάτωσε και έναν «Δέσμο Λεβιάθαν» ο οποίος αντιπροσώπευε μια τεράστια πρόκληση για τις Γαλλικές απόψεις σχετικά με την κυριαρχία του κράτους και την νομιμότητα (Dyson 1999).

Έτσι, όσο οι διαπραγματεύσεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο γινόταν με τους όρους που έθετε κάθε φορά η Γερμανία (Moravcsik 2012), το αποτέλεσμα της συνθήκης του Μάαστριχτ ήταν μια ξεκάθαρη νίκη της Γερμανίας, η δημιουργία της ΕΚΤ ήταν μια ξεκάθαρη νίκη της Γερμανίας, η δημιουργία του ΣΣΑ ήταν μια ξεκάθαρη νίκη της Γερμανίας. Η ίδια λογική, η ίδια επιχειρηματολογία, ο ίδιος τρόπος αντιμετώπισης. Όλα αυτά γιατί όπως η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού προέβλεπε η Γερμανία δεν θα προχωρούσε στην δημιουργία της ONE εάν οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες δεν συναινούσαν να υιοθετήσουν στο Μάαστριχτ το Γερμανικό οικονομικό μοντέλο, αφού εκείνη σε αντίθεση με την Γαλλία, ήταν η μόνη η οποία θα μπορούσε να πείσει για την ανωτερότητα του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης της. Η οικονομική αποτελεσματικότητα της Γαλλίας τις δεκαετίες του '70 και '80 δεν άφηνε καμία αμφιβολία για αυτό (Dyson 1999). Κανένας όμως δεν σκέφτηκε κατά πόσο οι υπόλοιπες χώρες είχαν όλα εκείνα τα στοιχεία πολιτικά, οικονομικά,

πολιτισμικά και πολιτιστικά να το υιοθετήσουν πραγματικά. Ακόμα και εάν το σκέφτηκε φαίνεται να σώπασε πιστεύοντας πως η ΟΝΕ θα δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για την σύγκλιση των κρατών μελών. Μια σύγκλιση όμως που δεν ήρθε ποτέ αφού ποτέ η ΟΝΕ δεν έγινε μια ΑΝΠ και ποτέ δεν απέκτησε τους απαραίτητους μηχανισμούς δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και διάσωσης των κρατών μελών της.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το κύριο θέμα συζήτησης στο ευρωπαϊκό επίπεδο τα τελευταία χρόνια ήταν ένα: Πως και με ποιο τρόπο θα αντιμετωπιστεί η ΕΚΧ;. Σήμερα πέντε χρόνια έπειτα από την εμφάνιση της Ευρωπαϊκής κρίσης καμία σημαντική αλλαγή δεν φαίνεται να έχει πραγματοποιηθεί σε αυτό το πλαίσιο της ανάλυσης. Μικρές αλλαγές έχουν παρατηρηθεί βέβαια όπως για παράδειγμα η απόρριψη του σχεδίου ενός ENT από την Γαλλική πλευρά αλλά και αυτές μπορούν να εξηγηθούν. Όλα σχεδόν τα προγράμματα για την ενδυνάμωση και βελτίωση του πλαισίου της ΕΟΔ ακόμα και τα προγράμματα διάσωσης των κρατών εμπίπτουν στην ίδια λογική, στην ίδια επιχειρηματολογία και στον ίδιο στόχο. Η ΟΝΕ πέρα από ένα ατελές οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο είναι η ζώνη εκείνη όπου τα τελευταία χρόνια έχουν δημιουργηθεί σημαντικές αποκλίσεις συμφερόντων ανάμεσα κυρίως στην Γαλλία και στην Γερμανία (Tomazos 2011). Μάλιστα, αυτές οι αποκλίσεις φαίνεται να δημιουργούν ένα τελείως συγκρουσιακό περιβάλλον σχετικά με τα θέματα της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής της Ένωσης. Η Γαλλία και η Γερμανία ερμήνευσαν την ΕΚΧ με δύο τελείως διαφορετικές προσεγγίσεις οι οποίες προκύπτουν βέβαια και από δυο διαφορετικά πλαίσια ανάλυσης της κρίσης τα οποία είναι αποτέλεσμα των συμφερόντων τους. Οι Γάλλοι επικεντρώθηκαν στην ιδέα της δημιουργίας μιας οικονομικής διακυβέρνησης που είχε σαν κεντρική ιδέα την ανάπτυξη ενώ οι Γερμανοί απέρριψαν κάθε ιδέα δημιουργίας μιας οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη και παρέμειναν πιστοί στις αρχές της σταθερότητας και της δημοσιονομικής εξυγίανσης. Τόσο η Γαλλία όσο και η Γερμανία είδαν την κρίση σαν μια ευκαιρία να προωθήσουν τον μετασχηματισμό της ΕΟΔ στην βάση των συμφερόντων και των προτιμήσεων τους. Όμως ούτε η Γαλλία ούτε και η Γερμανία είχαν ξεκάθαρα σχέδια για αυτό το μετασχηματισμό. Οι απόψεις και των δύο χωρών ταυτίζονταν στο ότι το ευρώ και η Ευρωζώνη θα έπρεπε να διασωθεί με κάθε τρόπο. Υπήρχε όμως σύγκρουση σχετικά με τον τρόπο διάσωσης των κρατών

μελών καθώς και στον τρόπο με τον οποίο η ΕΟΔ θα μετασχηματιζόταν. Οι Γερμανοί υποστήριζαν πως αυτό θα πρέπει να γίνει στην βάση των ήδη συμφωνημένων αρχών και κανόνων της ΕΟΔ ενώ οι Γάλλοι πως θα πρέπει να προχωρήσουμε την διαδικασία της ΕΟΕ προς την δημιουργία μιας οικονομικής διακυβέρνησης.

Πιο συγκεκριμένα, οι Γερμανοί βλέπουν την ΕΚΧ ως αποτέλεσμα της δημοσιονομικής ακαταστασίας των κρατών μελών. Για τους Γερμανούς η Ευρωπαϊκή κρίση δεν υπήρχε ουσιαστικά μέχρι και πριν λίγο καιρό. Αυτό που υπήρχε ήταν ξεχωριστές και μοναδικές δημοσιονομικές και τραπεζικές κρίσεις των κρατών μελών. Για την αντιμετώπιση τους επικροτήθηκε η ίδια δοκιμασμένη συνταγή που στηρίζεται σε τρεις αρχές α. την ανεξαρτησία της ΕΚΤ στην βάση της μονεταριστικής προσέγγισης, β. την εφαρμογή πιο αυστηρών κανόνων όσον αφορά το ΣΣΑ και την ΔΥΕ και γ. την δημοσιονομική εξυγίανση των κρατών μελών μέσω σκληρής και πολλές φορές καταστροφικής λιτότητας και δομικών μεταρρυθμίσεων. Για ποιο λόγο όμως η ίδια η Μέρκελ προώθησε την γαλλική ιδέα δημιουργίας μιας οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη; Όπως αναφέρει ο Jamet (2011) η κίνηση αυτή της Μέρκελ ήταν καθαρά μια κίνηση τακτικής για να κερδίσει τον ηγετικό ρόλο σε αυτή την συζήτηση, να ορίσει τους στόχους της σχετικά με την διακυβέρνηση στην βάση των κανόνων και να ωθήσει την Γαλλία να προωθήσει πιο συγκεκριμένες και πρακτικές προτάσεις σχετικά με το περιεχόμενο της ΕΟΔ.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως αφού είναι η χώρα η οποία απολαμβάνει τα περισσότερα οφέλη από την στιγμή της δημιουργίας της ΟΝΕ και μετά, έστω και την τελευταία στιγμή, θα κάνει τα πάντα για να μην καταρρεύσει η Ευρωζώνη κρατώντας έτσι πολλά περιφερειακά κράτη μέλη σε «κώμα» εξαιτίας της απaráλλακτης και αδιάλλακτης πολιτικής της. Η Γερμανία προχωρά σε συμβιβασμούς μόνο όταν γνωρίζει πως αυτό δεν θα επηρεάσει αρνητικά τα συμφέροντα των επιχειρήσεων της ή εάν έχουμε πραγματικά φτάσει ένα βήμα πριν την καταστροφή. Από την κατάρρευση της Ευρωζώνης εξάλλου είναι η χώρα η οποία θα χάσει τα περισσότερα και θα πληγεί ανεπανόρθωτα ο εξαγωγικός της τομέας. Σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Bertelsmann Stiftung (2012) μια πιθανή χρεοκοπία της Ελλάδας και μια έξοδο της από την ΟΝΕ μπορεί να μην έχει σημαντικές επιπτώσεις για τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη, καθώς η Ελλάδα αντιπροσωπεύει ένα μικρό μόνο μέρος της Ευρωπαϊκής οικονομίας, όμως

μέσω του ντόμινο που είναι πιθανό να δημιουργηθεί, μπορεί να ενεργοποιήσει την κατάρρευση των χρηματαγορών στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία και να μειώσει το συνολικό ΑΕΠ στις 42 μεγαλύτερες χώρες του κόσμου συνολικά σε ένα ποσό που φτάνει τα 17.2 τρις ευρώ.

Την ίδια στιγμή όμως η Γερμανία βρίσκεται στην πιο πλεονεκτική θέση από όλα τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη από τότε που άρχισε η κρίση. Αυτό δεν της αποφέρει μόνο τεράστια οικονομικά οφέλη αλλά ταυτόχρονα της δίνει, όπως και η θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού αναφέρει, ένα μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα στις διαπραγματεύσεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Έστω δηλαδή και εάν διαφωνούσε με τα σχέδια διάσωσης των περιφερειακών χωρών ή την δημιουργία του ΕΤΧΣ και του ΕSM εξαιτίας του ότι παραβίαζαν την Συνθήκη του Μάαστριχτ ή με την πολιτική της ΕΚΤ για την αγορά ομολόγων των υπερχρεωμένων κρατών στην δευτερογενή αγορά, τελικά προχώρησε σε συγκεκριμένες παραχωρήσεις οι οποίες με εκλεπτυσμένο τρόπο δεν υπονόμειαν τα γερμανικά συμφέροντα. Εκτός των άλλων οι Γερμανοί δεν ήθελαν να πληρώσουν μόνοι τους τον λογαριασμό. Η στρατηγική που εφάρμοσε η γερμανική πλευρά για να αποφύγει να πληρώσει μόνη της το κόστος των διασώσεων, να κερδίσει τα περισσότερα από αυτές τις διαπραγματεύσεις και να επηρεάσει με αυτό τον τρόπο όσο γίνεται περισσότερο το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ, ήταν η στρατηγική της τελευταίας ευκαιρίας. Η Γερμανία και η καγκελάρια Μέρκελ αρνούμενη για ένα μεγάλο διάστημα την διάσωση της Ελλάδας για διάφορους λόγους καθυστέρησε τόσο πολύ την διάσωση της Ελλάδας που έκανε το ζήτημα της ελληνικής διάσωσης να κρέμεται από μια κλωστή. Με αυτό τον τρόπο, μείωσε την διαπραγματευτική ικανότητα των άλλων ευρωπαϊκών δρώντων και περιόρισε στο ελάχιστο την δυνατότητα παρουσίασης εναλλακτικών μορφών διάσωσης. Ασφαλώς και η Γερμανία φαίνεται να ακολούθησε αυτή την στρατηγική για να επιβάλει τους δικούς της κανόνες στο νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και να διαφυλάξει με τον καλύτερο τρόπο τα γερμανικά οικονομικά συμφέροντα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η ΕΕ να έχει προσφέρει από τα σχέδια διάσωσης των υπερχρεωμένων κρατών μελών «the most cost-effective and politically expedient way to Berlin to ensure that German banks and bondholders get paid back for their impudent international loans. It is no surprise, then, that strong support from German business has been decisive in ensuring a multiparty majority in the

Bundestag behind committing resources to defend the euro» (Moravcsik 2012, σ. 61).

Ήδη από το 2010 η Γερμανία τόνιζε την αναγκαιότητα των αλλαγών στο θεσμικό πλαίσιο της ΕΟΔ, αλλαγές οι οποίες θα έπρεπε πάντα να στηρίζονται σε μια ισχυρή νομική βάση. Η δικαιολογία του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου ήταν πάντα πολύ αξιόπιστη. Για αυτό σύμφωνα με τους Γερμανούς, οι κυριότερες αλλαγές θα έπρεπε να γίνουν σε τρεις τομείς α. στην ενδυνάμωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας μέσω του ΣΣΑ, β. στην βελτίωση του συντονισμού της οικονομικής πολιτικής και γ. στην δημιουργία ενός μηχανισμού αντιμετώπισης κρίσεων. Για τις γερμανικές αρχές η αλλαγή του πρώτου τομέα βασιζόταν σε πολύ ξεκάθαρες θέσεις ενώ το πλαίσιο των αλλαγών στους υπόλοιπους δυο τομείς δεν ήταν τόσο ξεκάθαρο. Όσον αφορά την δημιουργία ενός πλαισίου που να υποστηρίζει την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη η Γερμανική πλευρά τόνιζε πως οποιεσδήποτε αλλαγές θα μπορούσαν να γίνουν με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να μην πληγεί ο γερμανικός τομέας εξαγωγών. Επίσης με κάθε τρόπο η Γερμανική κυβέρνηση απέφευγε την δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής ένωσης μεταβιβάσεων στα πλαίσια της γαλλικής προσέγγισης. Τον Σεπτέμβριο του 2010 σε ένα non-paper της Γερμανίας τονίζονταν η ανάγκη να επιταχυνθούν οι διαδικασίες δημοσιονομικής εξυγίανσης μέσω της δημιουργίας αυτόματων κυρώσεων στα κράτη τα οποία παραβιάζουν το ΣΣΑ. Η Γερμανική προσέγγιση με αυτό τον τρόπο τόνιζε την δημιουργία μιας πιο απολιτικοποιημένης διαδικασίας δημοσιονομικών κυρώσεων. Οποιοσδήποτε κυρώσεις δεν θα έπρεπε έτσι να τίθενται στην διακριτική ευχέρεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αλλά να τίθενται αυτόματα. Ουσιαστικά όλες αυτές οι εξελίξεις επανέφεραν στο προσκήνιο την γαλλογερμανική διαμάχη ανάμεσα στην τήρηση των κανόνων και στην πολιτική διακυβέρνηση (Mussler 2011). Όπως υποστηρίζει ο Schild (2012) η Γερμανία θέλησε όχι μόνο να κάνει τις κυρώσεις που προκύπτουν από το ΣΣΑ αυτόματες και με αυτό τον τρόπο να απολιτικοποιήσει την ΔΥΕ αλλά και μέσω του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου» να κάνει πιο συμπαγής την Ευρωπαϊκή δημοσιονομική εποπτεία. Την ίδια στιγμή εισήγαγε την πολυμερής εποπτεία στην βάση συγκεκριμένων δεικτών μέτρησης καθώς και κυρώσεις στα απείθαρχα κράτη μέλη μέσω της νέας ΔΥΑ. Επίσης, η Γερμανία «insisted on the participation of private lenders in the restructuring of Greek debt and pushed to

enshrine the principle of private sector participation in the restructuring of sovereign debts into the treaty establishing the permanent lending facility ESM» (Schild 2012, σ. 7). Τέλος η Γερμανία φαίνεται να προώθησε το Euro-Plus Pact καθώς και τον ΕΜΣ γιατί ουσιαστικά βασιζόταν στην διακυβερνητική διαδικασία και όχι στην κοινοτική μέθοδο.

Με βάση τα παραπάνω, τα περισσότερα Ευρωπαϊκά Συμβούλια από το 2010 έως το 2012 περιλαμβάνουν ουσιαστικά ένα ασύμμετρο διαπραγματευτικό παιχνίδι ανάμεσα στην Γερμανία και στα άλλα κράτη μέλη. Όπως υποστηρίζει ο Hodson (2013, σ. 197-198) ειδικά για τα ευρωπαϊκά συμβούλια του Ιουνίου, του Οκτωβρίου και του Δεκεμβρίου του 2012 η Angela Merkel

«made it clear that as majority shareholder in the ESM this fund would be used to recapitalize banks only if the ECB's authority over financial supervision was significantly beefed up. At the second summit, the German chancellor secured a concrete timetable for launching the single supervisory mechanism [...] while delaying discussions of the ESM's role until after Germany's general election. At the final Summit, the chancellor protected Germany's smaller saving and regional banks from ECB oversight by striking a deal that the single supervisory mechanism would apply to banks with assets in excess of €30 billion».

Έστω και εάν κάποιος μπορεί να υποστηρίξει πως το γερμανικό μοντέλο περιορίστηκε και ουσιαστικά καταστράφηκε από τα μέτρα σχετικά με την ΕΟΔ που πάρθηκαν τα τελευταία χρόνια σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Mussler 2011), όλα τα μέτρα τα οποία προωθήθηκαν δε φαίνεται να επηρέαζαν αρνητικά τα γερμανικά οικονομικά συμφέροντα όσο και εάν πολλές φορές κατακρίθηκαν από τις διάφορες ομάδες συμφερόντων στο εσωτερικό της Γερμανίας.

Υπάρχει κάποια αντίδραση από την πλευρά της Γαλλίας σε όλα αυτά; Ήδη, κατά την περίοδο του σχεδιασμού της ΟΝΕ η Γαλλία υποστήριζε την δημιουργία της λεγόμενης «gouvernement economique». Η ιδέα μιας οικονομικής κυβέρνησης είχε τεθεί από τον Mitterrand ήδη κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Μάαστριχτ. Επίσης, ενώ οι Γάλλοι υποστήριξαν την δημιουργία της ΕΚΤ και του ΣΣΑ

κυρίως για να αποτρέψουν τις γαλλικές κυβερνήσεις σε αλόγιστες αυξήσεις των δημόσιων χρεών και των δημόσιων ελλειμμάτων, αρνούσαν να δεχτούν τον τυφλό χαρακτήρα των κανόνων οικονομικής διακυβέρνησης που επέβαλε η Γερμανία αφού ήθελαν επίσης να διαφυλάξουν την δυνατότητα παρέμβασης των γαλλικών κυβερνήσεων σε εποχές κρίσεων (Howarth 2007). Σύμφωνα με την Γαλλική θέση η δημιουργία κάποιας μορφής της οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη θα έπρεπε να καλύπτει τέσσερις αρχές α. τον κατάλληλο συντονισμό της οικονομικής πολιτικής της ΕΕ καθώς και την δημιουργία του κατάλληλου μείγματος οικονομικής πολιτικής της ΕΚΤ, β. τον πιο ενεργητικό ρόλο της ΕΕ στην δημιουργία της οικονομικής ανάπτυξης και θέσεων εργασίας, γ. στην ενδυνάμωση της αξιοπιστίας και της νομιμοποίησης της ΟΝΕ, και δ. την πρόκληση των στόχων και της ανεξαρτησίας της ΕΚΤ (Howarth 2007). Αυτό όμως δεν σήμαινε σε καμία περίπτωση πως οι Γάλλοι είχαν δημιουργήσει μια ξεκάθαρη και σταθερή γραμμή σχετικά με το προς τα πού θα έπρεπε να κινηθεί η νέα μορφή της οικονομικής διακυβέρνησης. Όπως τονίζεται οι Γάλλοι είχαν για πολύ καιρό παραμείνει στα ερωτήματα του εάν θα πρέπει να παραχωρήσουν μερίδια εθνικής κυριαρχίας και εάν ναι με ποιο τρόπο θα έπρεπε να γίνει αυτή η παραχώρηση (Arnaud 2000; Drake 2001). Ο Howarth (2007, σ. 1075) τονίζει «the most common feature of French communicative discourse on economic governance has been the absence of any concrete proposal of transferring real economic policy competences from the national to the European level». Για αυτό το λόγο ίσως ακόμα και σήμερα κατά την διάρκεια της ΕΚΧ η Γαλλία δεν έχει ξεκαθαρίσει πλήρως τι περιλαμβάνει η έννοια της ΕΟΔ.

Η τρέχουσα γαλλική προσέγγιση σχετικά με την αντιμετώπιση της ΕΚΧ διαφέρει σημαντικά από την Γερμανική. Όπως τονίζει ο Jamet (2011) η γαλλική στάση σχετικά με το ποιο θα είναι το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ επηρεάζεται κυρίως από πέντε δομικούς παράγοντες, α. την μη-φιλελεύθερη οικονομική κουλτούρα που διακατέχει τους Γάλλους και η οποία χαρακτηρίζεται από την γαλλική προτίμηση για κυβερνητικές παρεμβάσεις στην οικονομία, β. την σημασία που δίνει στην διακριτική ευχέρεια που θα πρέπει να έχει η πολιτική, γ. τη δημοσιονομική θέση της Γαλλίας, δ. την σχέση της με την Γερμανία και ε. τον φόβο μείωσης της γαλλικής επιρροής παγκόσμια. Βέβαια δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως υπάρχει μια διαφορά στην θέση της Γαλλίας όπως παρουσιάζεται στο εσωτερικό της χώρας και στην θέση της στην

Ευρώπη (Jamet 2011). Όπως τονίζει ο Jamet (2011) τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει ριζικά η προσέγγιση της Γαλλίας σχετικά με την δημιουργία της οικονομικής κυβέρνησης στην Ευρώπη αφού φαίνεται να είναι πιο κοντά σε ένα διακυβερνητικό παρά σε ένα υπερεθνικό σχέδιο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως την σημασία που δίνουν οι γαλλικές αρχές στα θέματα ανάπτυξης παρά στα θέματα σταθερότητας καθώς και σε θέματα δημοσιονομικής ώθησης και ευρύτερου συντονισμού και διακριτικής ευχέρειας της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής²⁹⁵. Επίσης, είναι φανερό πως σήμερα η Γαλλία επιθυμεί ένα πιο «αδύναμο» ευρώ για να τονωθεί η ανταγωνιστικότητα των γαλλικών επιχειρήσεων, ενώ η Γερμανία θέλει ένα πιο «σκληρό» ευρώ για να μην αποκτήσει ευρωπαίους ανταγωνιστές στην παγκόσμια οικονομία. Για αυτό το λόγο οι Γάλλοι επικέντρωσαν την προσοχή τους κυρίως στις μακροοικονομικές ανισορροπίες και τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας των κρατών μελών. Κατά τον Jamet (2011) η γαλλική προσέγγιση σχετικά με την οικονομική διακυβέρνηση διακρίνεται σε 5 διαφορετικά θέματα α. την αύξηση του βαθμού θεσμοποίησης του συντονισμού της μακροοικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη, β. την δημιουργία ενός συνεκτικότερου πλαισίου μακροοικονομικής εποπτείας, γ. την ενδυνάμωση του χρηματοοικονομικού πλαισίου, δ. την δημιουργία μιας οικονομικής στρατηγικής προσανατολισμένης στην ανάπτυξη παρά στην σταθερότητα και ε. τον προστατευτισμό.

Πιο συγκεκριμένα, η Γαλλία πίεσε για την υιοθέτηση μιας ευρύτερης έννοιας για την οικονομική διακυβέρνηση στην Ευρώπη. Σε αντίθεση με την Γερμανική εμμονή στην σταθερότητα η Γαλλία θεωρούσε πως θα έπρεπε να επικεντρωθούμε στην ανάπτυξη. Προς αυτή την κατεύθυνση στρέφονταν οι προτάσεις για την ενδυνάμωση της Ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής, για την αναζωογόνηση της Ευρωπαϊκής κοινής αγοράς καθώς και της δημιουργίας μιας κοινής Ευρωπαϊκής στρατηγικής επενδύσεων. Στα πλαίσια αυτά η Γαλλία επίσης πρότεινε την δημιουργία του ευρωομολόγου, μια πρόταση η οποία απορρίφθηκε από την Γερμανία στην βάση του ηθικού κινδύνου. Η Γαλλία υποστήριξε επίσης τα σχέδια του προέδρου της Επιτροπής για τον κοινό ευρωπαϊκό δανεισμό για την ανάληψη

²⁹⁵ Βλέπε Pisani-Ferry *et al.* (2008).

επενδυτικών δράσεων. Όσον αφορά το χρηματοοικονομικό πλαίσιο η Γαλλία υποστήριξε επίσης την ενδυνάμωση της χρηματοδοτικής εποπτείας και προώθησε την μετέπειτα δημιουργία του ΕΣΣΚ καθώς και των άλλων 3 ευρωπαϊκών αρχών όπως παρουσιάζονται στον πίνακα 8.1.

Όσον αφορά το θέμα της δημιουργίας ενός μηχανισμού κρίσεων η Γαλλία είχε αρχικά συμφωνήσει με την Γερμανία στο θέμα της αλλαγής του άρθρου 136 έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένας μόνιμος μηχανισμός κρίσεων. Όμως δεν παρουσίασε αναλυτικές προτάσεις σχετικά με το πώς θα λειτουργούσε ένας τέτοιος μηχανισμός. Έτσι, τον Μάρτιο του 2010 ο Schauble πρότεινε την δημιουργία ενός ENT για την παροχή άμεσης ρευστότητας στα κράτη μέλη και την εξάλειψη του κινδύνου χρεοκοπίας. Όμως, παρόλο που η δημιουργία ενός τέτοιου μηχανισμού ήταν από την αρχή μια γαλλική ιδέα η Γαλλία στάθηκε εμπόδιο σε αυτή την εξέλιξη. Υπήρχαν δύο κύριοι λόγοι για αυτό α. η Γαλλία δεν ήθελε να θεωρείται το ENT ένας περιφερειακός ανταγωνιστής του ΔΝΤ και β. υπήρχαν φόβοι πως εάν το ENT υιοθετούνταν στην βάση της πρότασης του Mayer και Gros τότε οι αγορές θα αναζητούσαν μεγαλύτερες αποδόσεις στα κυβερνητικά ομόλογα (Jamet 2011). Για αυτό το λόγο η Γαλλία στράφηκε στην υποστήριξη της δημιουργίας του ΕΜΣ. Θα πρέπει να τονισθεί πως ο Γάλλος πρόεδρος Σαρκοζί είχε επίσης προτείνει πως ο ΕΤΧΣ θα έπρεπε να έχει απεριόριστη πρόσβαση στα κεφάλαια της ΕΚΤ. Στα ίδια πλαίσια, η ΕΚΤ θα έπρεπε να παρεμβαίνει, όπως και έγινε, αγοράζοντας τα ομόλογα των υπερχρεωμένων κρατών μελών από τις δευτερογενείς αγορές. Αυτό το γεγονός όπως είδαμε και παραπάνω προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις από τα γερμανικά στελέχη της ΕΚΤ. Τώρα όσον αφορά το θέμα τη ελληνικής διάσωσης η Γαλλία είχε ταχτεί εξ αρχής στην παροχή μιας άμεσης βοήθειας προς την Ελλάδα και απέρριπτε οποιαδήποτε εμπλοκή του ΔΝΤ. Σε αντίθεση η Γερμανία, μελετούσε την πιθανότητα εξόδου από την Ευρωζώνη, αρνιόταν οποιοδήποτε σχέδιο διάσωσης και τόνιζε πως οποιαδήποτε διάσωση της Ελλάδας θα έπρεπε να αποφασισθεί με την ενεργό συμμετοχή του ΔΝΤ. Το αποτέλεσμα είναι γνωστό σε όλους.

Όσον αφορά το πλαίσιο της δημοσιονομικής εποπτείας, ήδη από τον Οκτώβριο του 2010, η Γαλλία σε συμφωνία με την Γερμανία υποστήριξε την δημιουργία αυστηρών κυρώσεων για όσα κράτη μέλη παραβιάζουν το ΣΣΑ. Έφτασαν μάλιστα σε σημείο να συμφωνήσουν για την απαγόρευση της δυνατότητας ψήφου στα

Ευρωπαϊκά Συμβούλια για τα κράτη μέλη που παραβιάζουν το δημοσιονομικό πλαίσιο όμως αυτή η πρόταση δεν έγινε τελικά αποδεκτή. Η Γαλλία υποστήριζε επίσης την ενδυνάμωση της πολυμερούς δημοσιονομικής εποπτείας και συμφώνησε με την Γερμανική πλευρά στην υιοθέτηση του Euro-Plus-Pact της 25^{ης} Μαρτίου 2011. Τέλος, εισήγαγε στην συζήτηση τις συντονισμένες δράσεις εναντίων των χωρών που παρουσιάζουν υπερβολικά πλεονάσματα για την υποστήριξη της ενεργού ζήτησης των εθνικών οικονομιών²⁹⁶. Αυτή όμως η πρόταση αντικρούστηκε όπως ήταν φυσιολογικό από την Γερμανία η οποία τόνιζε την ανάγκη δομικών μεταρρυθμίσεων. Όπως υποστηρίζει ο Schild (2012) μάλλον οι Γάλλοι σε αντίθεση με τους Γερμανούς

- φάνηκαν πιο αποφασιστικοί στην δημιουργία των σχεδίων διάσωσης και των μόνιμων μηχανισμών αντιμετώπισης της κρίσης,
- πίεσαν την ΕΚΤ να κάνει ότι είναι αναγκαίο για την διάσωση των κρατών μελών ακόμα και μέσω της αγοράς χρέους στις δευτερογενείς αγορές
- έδωσαν έμφαση στις αρχές τις αλληλεγγύης
- και πήραν σημαντικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της κρίσης

8.5 Συμπεράσματα

Παραπάνω παρουσιάστηκαν αναλυτικά οι ευπάθειες του σύγχρονου πλαισίου της ΕΟΔ. Μεταξύ άλλων τονίσθηκε ο σημαντικός ρόλος της ΕΚΤ, του ΣΣΑ και του γενικότερου ευπαθούς πλαισίου της ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής στην εμφάνιση και δημιουργία της ΕΚΧ. Μετέπειτα, τονίσθηκαν λεπτομερώς η αντίδραση της ΕΕ για την αντιμετώπιση πρώτα από όλα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε το 2007 και της ΕΚΧ. Όπως τονίσθηκε, η αντίδραση της ΕΕ ήταν ικανοποιητική μόνο στην αντιμετώπιση των βραχυπρόθεσμων προκλήσεων και το νέο προτεινόμενο πλαίσιο της ΕΟΔ δεν θα καταφέρει να αντιμετωπίσει τις σύγχρονες προκλήσεις.

296 <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,683567,00.html>

Αδιαμφισβήτητα, σήμερα σε αντίθεση με το χθες, το διεθνές και το ευρωπαϊκό διαπραγματευτικό παίγνιο των οικονομικών σχέσεων είναι πολύ πιο περίπλοκο (Eichengreen 2012). Όπως υποστηρίζει ο Eichengreen (2012, σ. 134):

Now there are the complex politics of crisis management, which involves hard bargaining between European governments, their domestic constituents, the Commission, the European Banking Authority and the ECB. There is the involvement of the International Monetary Fund in crisis-resolution efforts, the solicitation of financial assistance from countries like China and Brazil, and the unsolicited advice of the government of the United States. This complex game will fodder for political scientists for years to come, whether the single currency survives or not.

Όμως αυτή η πολυπλοκότητα υπήρχε πάντα και σε τελική ανάλυση ο κρίσιμος παράγοντας που επηρεάζει τόσο τις διαπραγματεύσεις όσο και το αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων του νέου πλαισίου της ΕΟΔ δεν είναι άλλος από τα συμφέροντα των κρατών μελών. Σε αυτό το πλαίσιο το πιο σημαντικό ζήτημα που τίθεται είναι αυτό της εθνικής κυριαρχίας. Η νέα Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική, όπως και η γέννηση και δημιουργία της ΟΝΕ, είναι κυρίως αποτέλεσμα της σύγκλισης των εθνικών συμφερόντων και των προτιμήσεων των ισχυρότερων κρατών μελών της ΕΕ, κυρίως της Γερμανίας και της Γαλλίας, όπως αυτή εξηγείται από την θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Αυτή η σύγκλιση συμφερόντων και προτιμήσεων των δυο ισχυρότερων κρατών μελών παρήγαγε σχετικά με το αρχικό πλαίσιο της ΕΟΔ δυο ετερογενείς συνέπειες α. τη δημιουργία μιας ασταθούς οικονομικής και κοινωνικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη (Begg 2010) και β. την δημιουργία ενός άκαμπτου και διαφοροποιημένου πλαισίου οικονομικών πολιτικών (Dyson και Marcussen 2010). Όσον αφορά την δημιουργία του νέου πλαισίου της ΕΟΔ, η αντίδραση της ΕΕ για την αντιμετώπιση της ευρωπαϊκής κρίσης τα τελευταία 4 χρόνια, ήταν μάλλον μη ικανοποιητική. Τόσο η Γερμανία όσο και η Γαλλία, στράφηκαν στην επίλυση της ΕΚΧ στην βάση μιας διακυβερνητικής προσέγγισης, η οποία είχε στην βάση της την κυριαρχία του έθνους κράτους έναντι των

υπερεθνικών δρώντων, την διακυβερνητική μέθοδο έναντι της κοινοτικής. Με αυτό τον τρόπο, όσο εξακολουθούν να εισάγονται περιορισμοί στο πλαίσιο μετασχηματισμού της ΕΟΔ, τόσο φαίνεται πως μπαίνουν ξεκάθαρα όρια στην γενικότερη διαδικασία της ΕΟΕ. Έτσι, η διαδικασία της ΕΟΕ προχωρά, μόνο στον βαθμό εκείνο που επιτρέπουν τα συμφέροντα και οι προτιμήσεις των πιο ισχυρών κρατών μελών.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9
Συμπεράσματα

9. Συμπεράσματα

Είμαστε τώρα έτοιμοι να προβούμε σε μια σύνοψη των ερευνητικών μας προσπαθειών και να απαντήσουμε στα ερωτήματα που θέσαμε στην αρχή της διατριβής. Αυτό θα γίνει όχι γιατί στα προηγούμενα κεφάλαια δε απαντήσαμε σε αυτά τα ερωτήματα αλλά γιατί θέλουμε δημιουργήσουμε μια ξεκάθαρη εικόνα για τον αναγνώστη αυτής της μελέτης.

Χωρίς να υπάρχει αμφιβολία, η ΟΝΕ είναι ένα «μείζονος πολιτικό ζήτημα» οι οικονομικές προεκτάσεις του οποίου αγγίζουν και την «καρδιά του ζητήματος της εθνικής κυριαρχίας» (Τσούκαλης 1998, σ. 247). Όπως παρακολουθήσαμε και παραπάνω οι εξελίξεις στο παγκόσμιο, ευρωπαϊκό και εθνικό περιβάλλον από το 2007 και μετά επηρέασαν όχι μόνο την θεσμική δομή του πλαισίου της ΕΟΔ αλλά και την ίδια της πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η στροφή προς την διακυβερνητική μέθοδο αναμφίβολα μας δείχνει πως η διαδικασία της οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης όχι μόνο προχωρά βήμα προς βήμα αλλά και πως μπορεί να επηρεάζεται από τις προθέσεις και τα συμφέροντα των κρατών μελών. Βέβαια σήμερα, η Ευρώπη φαίνεται να δείχνει θέληση να ξεπεράσει τα εμπόδια και τον ίδιο της τον εαυτό, όμως το τελικό αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας δεν είναι κάτι το οποίο μπορεί να προβλέψει κανείς.

Ποια είναι όμως η κύρια αιτία αυτής της κρίσης; Είναι αποτέλεσμα της δημοσιονομικής ακαταστασίας; Είναι αποτέλεσμα της καταναλωτικής κουλτούρας και της χαλάρωσης των κανόνων δανεισμού; Είναι αποτέλεσμα της διαφθοράς και του πελατειακού κράτους; Είναι αποτέλεσμα της χρεοκοπίας του Ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου; Πως μπορούμε να την αντιμετωπίσουμε; Ας τα πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάσαμε το περιεχόμενο και τα μειονεκτήματα των κύριων θεωρητικών προσεγγίσεων των ευρωπαϊκών σπουδών, τις αρχές των οποίων χρησιμοποιήσαμε για την ανάλυσή μας. Κυρίως, τονίσαμε τη θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού και αναπτύξαμε τις θεωρητικές της παραδοχές, αποκρυσταλλώνοντας ουσιαστικά το πλαίσιο της ανάλυσης μας. Όπως υποστηρίχθηκε, ακόμα και σήμερα, η δημιουργία του νέου πλαισίου της ΕΟΔ μπορεί να εξηγηθεί σε ένα μεγάλο μέρος του, από τις αρχές του φιλελεύθερου

διακυβερνητισμού. Όπως έχει υποστηριχθεί, «η κύρια πηγή ολοκλήρωσης έγκειται στα συμφέροντα των ίδιων των κρατών και στη σχετική ισχύ που το καθένα φέρει στις Βρυξέλλες» και μόνο εάν «η δράση των υπερεθνικών ηγετών απομακρύνει συστηματικά τα αποτελέσματα από το μακροπρόθεσμο συμφέρον κάθε κράτους μέλους μπορούμε να μιλάμε για μια σοβαρή αμφισβήτηση της διακυβερνητικής άποψης» (Moravcsik 1993a, σ. 514). Έτσι, η κυριαρχία και η κεντρικότητα του έθνους κράτους φαίνεται να είναι αδιαμφισβήτητη, έστω και εάν ελάχιστες φορές θα μπορούσε σε ορισμένες περιπτώσεις να αμφισβητηθεί. Όμως ακόμα και έτσι, οποιοσδήποτε μελλοντικές αλλαγές στο πλαίσιο της ΕΟΔ, δεν αναμένεται να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την κεντρικότητα και τη σημασία του έθνους κράτους σε τέτοιο βαθμό που να μιλάμε για την υποχώρηση της σημασίας του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το κύριο συμπέρασμα είναι πως η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης καθώς και του μετασχηματισμού του νέου πλαισίου της ΕΟΔ προχωρά μόνο μέχρι τον βαθμό εκείνο που τα συμφέροντα των ισχυρότερων κρατών επιτρέψουν.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, είδαμε πως σε όλα τα στάδια δημιουργίας της ΟΝΕ σημαντικό ρόλο έπαιξε η σύγκρουση των εθνικών πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων της Γαλλίας και της Γερμανίας (Gilpin 2007). Αυτή η κεντρικότητα της Γάλλο-Γερμανικής συνεργασίας-σύγκρουσής συμβάλλει στην κατανόηση των λόγων για τους οποίους ο μετασχηματισμός της ΕΟΔ δεν προχωρά παρά την ύπαρξη και τη σοβαρότητα της σημερινής κρίσης. Πιο απλά, η Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση προχωρά μόνο όταν και στον βαθμό εκείνο που θα υπάρξει η σύγκλιση των οικονομικών συμφερόντων και προτιμήσεων των ισχυρών κρατών μελών. Άρα, οι αλλαγές και οι απαιτούμενες προσαρμογές που απαιτούνται στο επίπεδο της ΟΝΕ, όπως για παράδειγμα οι αλλαγές στην αγορά εργασίας ή η δημιουργία μηχανισμών δημοσιονομικών μεταβιβάσεων ή η εισαγωγή των ευρωομολόγων ή μιας τραπεζικής ένωσης δεν θα είναι αποτέλεσμα μιας αυτόματης ή απολιτικοποιημένης διαδικασίας. Οι αλλαγές δεν προωθούνται όσο δεν υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στα οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων χωρών, δηλαδή της Γαλλίας και της Γερμανίας. Αυτό είναι ένα συμπέρασμα που έχει τον πυρήνα του στη θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού και εξηγείται μέσω αυτής. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν η δημιουργία μιας ΟΝΕ με έντονα τα χαρακτηριστικά ασυμμετρίας

μέσα στην οποία η ευρύτερη οικονομική διακυβέρνηση καθίσταται αδύνατη (Verdun 1996; 2000). Σε αυτά τα πλαίσια, ενώ η Συνθήκη του Μάαστριχτ καθόριζε το γενικό πλαίσιο λειτουργίας της ΟΝΕ, ταυτόχρονα καθόριζε και τις ευπάθειες της Ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής (Τσούκαλης 1998). Στην ουσία δηλαδή καθόριζε τόσο τις αλλαγές που θα έπρεπε να γίνουν όσο και τις συνθήκες και τον τρόπο του μελλοντικού μετασχηματισμού της ΕΟΔ.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάσαμε αναλυτικά το θεωρητικό πλαίσιο κόστους οφέλους ένταξης μιας χώρας σε μια νομισματική ένωση καθώς και τα σημαντικότερα ζητήματα της θεωρίας των ΑΝΠ. Από ότι έγινε κατανοητό ένα μεγάλο πρόβλημα της ίδιας της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ, ήταν πως παρόλη την αξιοπιστία της θεωρίας των ΑΝΠ, αυτή ποτέ δεν έπαιξε σημαντικό ρόλο τόσο στον σχεδιασμό της νομισματικής ένωσης και του ευρώ όσο και στα κριτήρια σύγκλισης (Arestis και Sawyer 2011). Η όλη ανάλυση παραβλέφθηκε από τους ηγέτες των πιο ισχυρών κρατών μελών της Γερμανίας και τη Γαλλίας κυρίως εξαιτίας των συμφερόντων τους και της σύγκλισης των ιδεών που παρατηρήθηκε τη δεκαετία του '70, δημιουργώντας έτσι μια στρεβλή και γεμάτη ευπάθειες αρχιτεκτονική της ΟΝΕ. Για αυτό το λόγο, η κρίση χρέους της Ευρωζώνης αποτελεί από μόνη της μια απάντηση στις κύριες εξελίξεις και τα ερωτήματα που έχουν δημιουργηθεί ήδη από εκείνη την πρώιμη περίοδο. Έστω και εάν ακόμη και σήμερα επικρατεί μια διάσταση απόψεων σχετικά με τα καθαρά κέρδη ή τις καθαρές ζημιές που προσφέρει το ενιαίο νόμισμα προσφέρει στα κράτη μέλη ή σχετικά με την αξιοπιστία της θεωρίας των ΑΝΠ, τα κριτήρια της θεωρίας των ΑΝΠ, η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής, ο βαθμός ανοίγματος της εθνικής οικονομίας, η διαφοροποίηση της παραγωγής, η χρηματοοικονομική ολοκλήρωση, η ομογένεια των προτιμήσεων, καθώς και οι ανεπαρκείς μηχανισμοί προσαρμογής φαίνεται πως επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την λειτουργία μιας νομισματικής ένωσης. Το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τα κριτήρια αυτά.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, μελετήσαμε δυο από τους κυριότερους θεσμικούς μηχανισμούς της ΕΕ, ονομαστικά την ΕΚΤ και το ΣΣΑ. Τονίσαμε, πως και οι δύο μηχανισμοί αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα τα οποία και αναδείξαμε. Η ΕΚΤ καλείται να εγκαταλείψει την συντηρητική και περιοριστική νομισματική πολιτική και να ακολουθήσει μια πολιτική προσανατολισμένη στην ανάπτυξη. Ταυτόχρονα,

θα πρέπει να γίνει πιο ελαστική και εγκαταλείψει την «one size fits all» νομισματική πολιτική η οποία φαίνεται πως έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την λειτουργία της Ευρωζώνης και έχει συμβάλει στην εμφάνιση της ΕΚΧ. Επίσης, θα πρέπει να αναλάβει την πραγματοποίηση και άλλων στόχων πέρα από αυτόν της σταθερότητας των τιμών και να αποφασίσει επιτελούν να δράσει ως δανειστής έσχατης ανάγκης προσφέροντας σταθερότητα στην Ευρωπαϊκή οικονομία. Το ΣΣΑ δεν έχει γίνει εκείνος ο θεσμικός μηχανισμός για την εξασφάλιση της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην Ευρωζώνη. Το ζήτημα των «ελεύθερων καβαλάρηδων» και της δημοσιονομικής ακαταστασίας φαίνεται πως είναι ένα καθαρά εθνικό πρόβλημα που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες όλα σχεδόν τα κράτη μέλη έχουν παραβιάσει του κανόνες του ΣΣΑ. Τέλος, τονίσαμε πως ένα από τα κυριότερα προβλήματα της ευρωζώνης προέρχεται από τις αποκλίσεις ανταγωνιστικότητας και του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών που παρουσιάζονται στην Ευρωζώνη. Οι πολιτικοί ηγέτες της Ευρώπης αντί να εφαρμόσουν αναπτυξιακές πολιτικές και να ενισχύσουν τους μηχανισμούς της δημοσιονομικής διακυβέρνησης προς μια πολιτική ένωση, επικεντρώθηκαν στην πολιτική της λιτότητας. Μια πολιτική η οποία από ότι φαίνεται έχει καταστροφικές συνέπειες για τις περιφερειακές χώρες.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, εξετάσαμε το βαθμό εκπλήρωσης των κριτηρίων των ΑΝΠ κυρίως για την περίπτωση της Ελλάδας καθώς και τις ευπάθειες της ΕΚΤ και του ΣΣΑ παίρνοντας σαν παράδειγμα την περίπτωση της Ελλάδας. Επίσης, αναλύσαμε την πιθανότητα μελλοντικών κρίσεων όσο διευρύνετε η ευρωπαϊκή οικογένεια και κάναμε συγκεκριμένες προτάσεις για τα κύρια στοιχεία της νέας ευρωπαϊκής οικονομικής αρχιτεκτονικής. Όπως υποστηρίζουμε, πολλές ευρωπαϊκές περιφερειακές χώρες ανάμεσα τους και η Ελλάδα, αδυνατούν να παραμείνουν ανταγωνιστικές μέσα στο ευπαθές και μονομερές, αδύναμο πολιτικό και οικονομικό ευρωπαϊκό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν απολέσει ήδη σημαντικά στοιχεία της πολιτικής και οικονομικής τους κυριαρχίας. Όσο αυτές οι χώρες παραμένουν ανίκανες να διατηρήσουν την οικονομική τους ανταγωνιστικότητα μέσα στα πλαίσια της Ευρωζώνης και όσο καμία δομική και θεσμική βελτίωση στα πλαίσια της ΕΟΔ δεν παρατηρείται, τόσο το ευρωπαϊκό νομισματικό πλαίσιο θα μετασηματίζεται σε μια Ευρωπαϊκή πολιτική και οικονομική παγίδα για τα ίδια τα μέλη του. Παρόλες τις

προτάσεις για την αναθεώρηση του πλαισίου της ΕΟΔ, παρατηρείται μια άρνηση των ευρωπαϊκών πολιτικών ηγετών να μετασχηματίσουν σημαντικά το νέο πλαίσιο εξαιτίας των ισχυρών εθνικών τους συμφερόντων. Εάν όμως ένα νέο πλαίσιο ΕΟΔ δεν δημιουργηθεί, τότε οι ενδεχόμενες μελλοντικές διευρύνσεις της Ευρωζώνης θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ακόμα περισσότερα προβλήματα για όλες τις χώρες της Ευρωζώνης και όχι μόνο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι περιφερειακές χώρες θα παραμένουν παγιδευμένες, και η ΕΕ μπορεί να παραμένει σε μια επικίνδυνη ανισορροπία μακροχρόνια.

Στο έκτο κεφάλαιο, αναπτύχθηκαν και αναλύθηκαν μια σειρά από πολιτικούς παράγοντες οι οποίοι θεωρείται ότι έχουν συνεισφέρει τα μέγιστα στην εμφάνιση της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Η δημιουργία του κρατισμού, η αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης, η αποτυχία του εξευρωπαϊσμού, τα επίπεδα διαφθοράς, η επίδραση των συνδικάτων και των ομάδων ενδιαφέροντος, ο λαϊκισμός, το ασταθές πολιτικό και κοινοβουλευτικό καθεστώς είναι οι πιο σημαντικοί από αυτούς. Οι Έλληνες στο εσωτερικό, φαίνεται πως δημιούργησαν έναν στρεβλό «Λεβιάθαν», ο οποίος απέτυχε να τους υποστηρίξει. Για αυτό το λόγο, όλες οι προσπάθειες για εκσυγχρονισμό και εξευρωπαϊσμό απέτυχαν να δημιουργήσουν ένα σταθερό πολιτικό και οικονομικό σύστημα και ταυτόχρονα μονιμοποίησαν και νομιμοποίησαν ένα «ώριμο πελατειακό σύστημα» σαν το κύριο χαρακτηριστικό της Ελληνικής πολιτείας. Αυτό το «ώριμο πελατειακό σύστημα» είναι η κύρια αιτία της Ελληνικής κρίσης και μπορεί να θεωρηθεί πως είναι η κύρια συνέπεια της παραπάνω πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης στην Ελλάδα. Όλοι οι παραπάνω συντελεστές συνδέονται με το πελατειακό σύστημα το οποίο όλες οι πολιτικές ελίτ στην Ελλάδα χρησιμοποίησαν για να επεκτείνουν τα δίκτυα πατρωνίας μέσα από τους νέους πολιτικούς θεσμούς που δανειστήκαμε τα τελευταία χρόνια τόσο γεωγραφικά όσο και λειτουργικά. Άρα, είναι πολύ δύσκολο έστω και αν τα οικονομικά μέτρα λιτότητας έχουν στο μέλλον ικανοποιητικά αποτελέσματα, να αλλάξει σε ένα σύντομο διάστημα η ελληνική πολιτική κουλτούρα. Η αλλαγή του τρόπου λειτουργίας της ελληνικής πολιτείας είναι μια πολύ δύσκολη δουλειά για τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους αξιωματούχους και μάλλον είναι απίθανο να πραγματοποιηθεί βραχυχρόνια.

Όπως υποστηρίζεται η ελληνική κρίση κρύβει μια σημαντική πολιτική διάσταση η οποία δεν πρέπει να παραβλεφθεί. Είναι, μάλιστα, αυτό το πολιτικό στοιχείο που συμβάλλει στην όξυνση ανησυχιών που υπάρχουν όχι μόνο για την πορεία της Ελλάδας αλλά και για το μέλλον της ΕΕ. Έτσι, είναι αμφίβολο να υποθέσουμε πως η ελληνική οικονομική κρίση μπορεί να ξεπεραστεί σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα όση βοήθεια και αν πάρει η Ελλάδα από τους τεχνοκράτες του ΔΝΤ και της ΕΕ. Η εξοντωτική λιτότητα που επιβάλλουν στην Ελλάδα είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει την χώρα στην εξαθλίωση και το κυριότερο να εξασθενίσει ακόμα περισσότερο την σχέση πολιτικής και πολίτη. Από την άλλη, δεν μπορεί κανείς να προβλέψει ότι η ΕΕ θα προβεί στις απαραίτητες θεσμικές μεταρρυθμίσεις έτσι ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι, το μείγμα των πολιτικών εξόδου από την κρίση που ακολουθήθηκαν έως σήμερα στόχευαν περισσότερο στην διάσωση των ευρωπαϊκών τραπεζών και του κοινού νομίσματος παρά στην πραγματική μεταμόρφωση του συστήματος της ΕΟΔ.

Επιπλέον, στο εσωτερικό της χώρας είναι πολύ σημαντική η αποκατάσταση των στοιχείων καλής διακυβέρνησης της ελληνικής πολιτείας όπως για παράδειγμα του νόμου και του κράτους δικαίου στα μάτια των πολιτών της. Η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες από την μια πλευρά και των πολιτών και της πολιτικής από την άλλη, είναι επίσης αναγκαία. Η αναδημιουργία του κοινωνικού κράτους και η παροχή κοινωνικών και άλλων παροχών ιδιαίτερα προς τις ευπαθείς ομάδες είναι μια ακόμα αναγκαιότητα. Η δημιουργία ενός νέου πλαισίου πολιτισμικών και πολιτιστικών αξιών και ηθικής που να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής πολιτείας είναι επίσης τόσο σημαντική όσο και οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Έστω και αν σε ευρωπαϊκό επίπεδο το στοίχημα κερδηθεί, τίποτα δεν θα πρέπει να θεωρείται ακόμα δεδομένο στο εσωτερικό. Η αναμόρφωση της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας είναι ένα πολύ σημαντικό και δύσκολο έργο στο οποίο θα πρέπει να επικεντρωθεί οποιαδήποτε κυβέρνηση για να μπορέσουμε οριστικά να μπούμε στον δρόμο της οικονομικής και πολιτικής σταθερότητας και ανάπτυξης και να ξεπεράσουμε την κρίση της ελληνικής πολιτείας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, κάναμε μια συνολική αποτίμηση των πρώτων χρόνων της ΟΝΕ. Όπως έγινε φανερό από την ανάλυση μας, η δημιουργία της ΟΝΕ δεν οδήγησε στην σύγκλιση των οικονομιών της ΕΕ και ούτε δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την βιωσιμότητα του ευρωπαϊκού νομισματικού και οικονομικού συστήματος. Το αντίθετο μάλιστα, φαίνεται πως οδήγησε στην απόκλιση των οικονομιών, συνεισφέροντας με αυτό τον τρόπο στην εμφάνιση της ΕΚΧ. Άρα, για να μπορέσουμε να προσφέρουμε τις απαραίτητες συνθήκες βιωσιμότητας του συστήματος της ΟΝΕ, το πρωταρχικό πρόβλημα το οποίο θα πρέπει να αντιμετωπισθεί είναι το πρόβλημα της σύγκλισης των άνισων και ασύμμετρων καπιταλιστικών μοντέλων που παρατηρούνται στο σύνολο της ευρωπαϊκής οικονομίας. Επίσης, παρουσιάσαμε αναλυτικά τις κυριότερες αιτίες εμφάνισης της ΕΚΧ. Είδαμε πως οι πιο σημαντικές ευπάθειες της ΟΝΕ συνδέονται με τις θεσμικές και δομικές ανεπάρκειες της αρχιτεκτονικής της. Εάν οι παραπάνω οικονομικές, δομικές και θεσμικές ανεπάρκειες της Ευρωζώνης δεν διορθωθούν, τότε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως, κάποια στιγμή η ΟΝΕ δεν θα μπορέσει να αντέξει στην πίεση δυσμενών οικονομικών συνθηκών και θα καταρρεύσει. Εναλλακτικά, θα μπορούσε με συγκεκριμένες βελτιώσεις στο πλαίσιο της ΕΟΔ να συνεχίσει να λειτουργεί ατελώς μακροχρόνια. Θα μπορούσε όμως και κάτω από συγκεκριμένες υποθέσεις να δημιουργηθεί μια ουσιαστική ΟΝΕ.

Μετάπειτα, παρουσιάσαμε αναλυτικά την αντίδραση της ΕΕ στην ΕΚΧ από το 2008-2012. Έγινε φανερό πως, ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές στο χρηματοοικονομικό και δημοσιονομικό πλαίσιο της ΕΟΔ δεν θα πρέπει να είμαστε καθόλου σίγουροι για την αποτελεσματικότητα των αλλαγών αυτών. Έστω και εάν, με μικρά βήματα ξεφεύγουμε πλέον από την συντηρητική συνθήκη του Μάαστριχτ, η οποία τόνιζε την μη δυνατότητα διάσωσης ενός κράτους μέλους, η αντίδραση της ΕΕ και των κρατών μελών δεν μπορεί να υποστηριχθεί πως είναι κοινά αποδεκτή από όλους (Hall 2012). Επίσης γίνεται φανερό πως, η ΕΕ στηρίχθηκε για την αντιμετώπιση της κρίσης σε προγράμματα προσαρμογής που ενώ περιελάμβαναν σημαντικές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες, των οποίων η αποτελεσματικότητα είναι αμφίβολη δεδομένων των διαφορετικών θεσμικών πλαισίων και της κουλτούρας κάθε χώρας, βασίζονταν κυρίως στην εφαρμογή σκληρής λιτότητας. Ο ρόλος της Γερμανίας στην υιοθέτηση αυτού του είδους των

προγραμμάτων προσαρμογής και των αλλαγών στο πλαίσιο της ΕΟΔ είναι πολύ σημαντικός. Στην βάση αυτής της λογικής δεν δόθηκε καμία σημασία σε Κεϋνσιανές πολιτικές αντιμετώπισης της τεράστιας ύφεσης που δημιουργήθηκε στα κράτη μέλη. Ακόμα περισσότερο δεν φαίνεται να διορθώνεται το μεγαλύτερο πρόβλημα της Ευρωζώνης που είναι η έλλειψη ενός μηχανισμού ανακύκλωσης των πλεονασμάτων. Κάτω από αυτά τα πλαίσια η μόνη επιλογή που απέμεινε για τις Ευρωπαϊκές ελλειμματικές χώρες φαίνεται να είναι η επιλογή της εσωτερικής υποτίμησης μέσω της μείωσης των μισθών, της ελαχιστοποίησης των δημοσίων δαπανών και της σκληρής λιτότητας. Τα αποτελέσματα φαίνονται να είναι καταστροφικά κυρίως για την Ελλάδα, η οποία αντιμετωπίζει ήδη τεράστια προβλήματα υπανάπτυξης και ανεργίας. Μέσω της ΕΚΧ, όλες οι αρνητικές επιπτώσεις του διαπραγματευτικού παιχνιδιού της ΟΝΕ, ήρθαν στην επιφάνεια και οι ευρωπαίοι έστω και εάν έκαναν πολύ αξιόλογη δουλειά στην αντιμετώπιση των βραχυχρόνιων συμπτωμάτων της κρίσης, δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν τις μακροχρόνιες προκλήσεις (Moravcsik 2012).

Η νέα Ευρωπαϊκή οικονομική αρχιτεκτονική όπως και η γέννηση και δημιουργία της ΟΝΕ είναι κυρίως αποτέλεσμα της σύγκλισης των εθνικών συμφερόντων και των προτιμήσεων των ισχυρότερων κρατών μελών της ΕΕ, κυρίως της Γερμανίας και της Γαλλίας όπως αυτή εξηγείται από την θεωρία του φιλελεύθερου διακυβερνητισμού. Όσον αφορά την ΕΚΧ, σύμφωνα με την συμβατική άποψη, η κρίση ήταν αποτέλεσμα της δημοσιονομικής σπατάλης και ακαταστασίας, ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας, και για αυτό το λόγο θα έπρεπε να επιβληθούν σε αυτές τις χώρες αυστηροί δημοσιονομικοί περιορισμοί (Moravcsik 2012). Τόσο η Γερμανία όσο και η Γαλλία στράφηκαν στην επίλυση της ΕΚΧ στην βάση μιας διακυβερνητικής προσέγγισης η οποία είχε στην βάση της κυριαρχία του έθνους κράτους έναντι των υπερεθνικών δρώντων, την διακυβερνητική μέθοδο έναντι της κοινοτικής. Με βάση αυτή την προσέγγισή άλλωστε, όπως παρακολουθήσαμε σε κάθε στάδιο αυτής της μελέτης, άρχισε να διαμορφώνεται και να δημιουργείται η ΟΝΕ. Σε αυτό το πλαίσιο δηλαδή, η Γερμανική προσέγγιση σχετικά με την δημιουργία και τον μετασχηματισμό της ΕΟΔ δεν άλλαξε σχεδόν καθόλου από την δεκαετία του '70 και μετά. Άρα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως, όσο εισάγονται τέτοιοι περιορισμοί συμφερόντων και κυριαρχίας στο πλαίσιο μετασχηματισμού της ΕΟΔ

τόσο φαίνεται πως μπαίνουν ξεκάθαρα όρια στον μετασχηματισμό του πλαισίου της ΕΟΔ και στην γενικότερη διαδικασία της ΕΟΕ και τόσο, η ΟΝΕ φαίνεται πως θα παραμένει σε ανισορροπία μακροχρόνια. Όπως υποστήριζε και ο Τσούκαλης (2004, σ. 265) τέτοιες «μεσοβέζικες λύσεις» μπορεί να επιφέρουν τεράστιους κινδύνους μακροχρόνια.

Αυτή η σελίδα έμεινε σκόπιμα κενή

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Acemoglu, D. & Robinson, D.A. (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Profile Books, London.
- Adler, E. (1997) 'Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics', *European Journal of International Relations*, vol. 3, no. 3, σ. 319-363.
- Afxentiou, P.C. (2000) 'Convergence, the Maastricht Criteria and their Benefits', *The Brown Journal of World Affairs*, vol. 7, no. 1, σ. 245-254.
- Aglietta, M. & Uctum, M. (1996) *Europe and the Maastricht Challenge*, Federal Reserve Bank of New York, Research Paper, no. 9616, June.
- Aizenman, J. & Sengupta, R. (2011) 'Global Imbalances: Is Germany the New China? A Skeptical View', *Open Economies Review*, vol. 22, no. 3, σ. 387-400.
- Akerlof, G. Dickens, W. & Perry, G. (2000) 'Near-Rational Wage and Price Setting and the Long Run Phillips Curve', *Brookings Paper on Economic Activity*, vol. 1, σ. 1-60.
- Alesina, A. & Grilli, V. (1993) 'On the Feasibility of a One-speed or Multispeed European Monetary Union', *Economics and Politics*, vol. 5, no. 2, σ. 145-165.
- Alesina, A. & Perotti, R. (1995), *The Political Economy of Budget Deficits*, IMF Staff Papers, No. 42, σ. 1-32.
- Alesina, A & Summers, L. H. (1993) 'Central Bank Independence and Macroeconomic Performance', *Journal of Money, Credit and Banking*. vol. 25, no. 2, σ. 151-162.
- Alesina, A. Barro, R. J. & Tenreyro, S. (2002) *Optimal Currency Area*, Harvard University, mimeo.
- Alesina, A. & Gatti, R. (1995) 'Independent Central Banks: Low Inflation at no Cost?', *American Economic Review*, vol. 85, no. 2, σ. 196-200.
- Alesina, A. & Tabellini, G. (1987) 'Rules and Discretion with Non-Coordinated Monetary and Fiscal Policies', *Economic Inquiry*, vol. 25, no. 4, σ. 619-630.

- Alesina, A., Blanchard, O., Gali, J., Giavazzi, F. & Uhlig, H. (2001) *Defining a Macroeconomic Framework for the Euro Area*, Monitoring the European Central Bank, no. 3, CEPR, London.
- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London.
- Andrews, D. M. (1993) 'The Global Origins of the Maastricht Treaty on EMU: Closing the Window of Opportunity', in *The State of the European Community: The Maastricht Debates and Beyond*, επιμ. A.W. Cafruny, & G.G. Rosenthal, Lynne Rienner, Boulder.
- Andrews, D. M. (2002) *Organizing Principals: The European Commission as an Agent for Monetary Integration*, European Center of California, Working Paper no. 6/2002.
- Andrews, D. (2013) 'Merged Into One: Keystones of European Economic Governance, 1962-2012', *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 3, σ. 315-331.
- Andrews, D.M. & Willet, T.D. (1997) 'Financial Interdependence and the State: International Monetary Relations at Century's End', *International Organization*, vol. 51, no. 3, σ. 479-511.
- Ang, A. & Longstaff, F. A. (2011) *Systemic Sovereign Credit Risk: Lessons from the US and Europe*, NBER Working Paper 16982, Cambridge.
- Angelaki, M. (2007) 'Applying the Open Method of Cooperation Back Home: The Case of Greek Pension Policy', *Social Cohesion and Development*, vol. 2, no. 2, σ. 129-138.
- Angeloni, I. Flad, M. & Mongelli, F.P. (2007) 'Monetary Integration of the New EU Member States: What Sets the Pace of Euro Adoption?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 45, no. 2, σ. 367-409.
- Arestis, P. & Sawyer, M. (2011) 'The Design Faults of the Economic and Monetary Union', *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 19, no. 1, σ. 21-32.
- Arnaud, J-L. (2000) *France and Europe: The Debate in France at the Start of the French Presidency*, Notre Europe Research and Policy Papers 10, July, Paris.
- Arnove, M., Laurens, B., Segalotto, J. & Sommer, M. (2007) *Central Bank Autonomy: Lessons from Global Trends*, IMF Working Paper, No. WP/07/88.

- Artis, M. (2003) 'Reflections on the Optimal Currency Area (OCA) Criteria in the Light of EMU', *International Journal of Finance and Economics*, vol. 8, no. 4, σ. 297-307.
- Artis, M. (2007) 'The ECB's Monetary Policy', in *The Economics of the European Union: Policy and Analysis*, επιμ M. Artis, & F. Nixon, Oxford University Press, New York.
- Artis, M.J. & Winkler, B. (1999) 'The Stability Pact: Trading off Flexibility for Credibility?', in *Fiscal Aspects of European Monetary Integration*, επιμ A. Hughes Hallett, M.M. Hutchison & S.E.H. Jensen, Cambridge University Press, New York.
- Athanasiades, H. & Patramanis, A. (2002) *Dis-embeddedness and de-classification: modernization politics and the Greek teacher unions in the 1990s*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Atkeson, A. & Bayoumi, T. (1993) 'Do Private Capital Markets Insure Regional Risks? Evidence from the United States and Europe', *Open Economies Review*, vol. 4, no. 3, σ. 303-324.
- Badinger, H. (2005) 'Growth Effects of Economic Integration: Evidence from the EU Member States', *Review of World Economics*, vol. 141, no. 1, σ. 50-78.
- Backus, D. & Driffill, J. (1985) 'Inflation and Reputation', *American Economic Review*, vol. 75, no. 3, σ. 530-538.
- Bade, R. & Parkin, M. (1978) *Central Bank Laws and Monetary Policies. A Preliminary Investigation: The Australian Monetary System in the 1970s*, Monash University, Clayton.
- Baele, L., Ferrando, A., Hordahl, P., Krylova, E. & Monnet, C. (2004) 'Measuring European Financial Integration', *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 20, no. 4, σ. 509-530.
- Baer, G. & Padoa-Schioppa, T. (1989) *The Werner Report Revisited*, in Collection of Papers annexed to Report on Economic and Monetary Union (the Delors Report).
- Baun, M. J. (1996) *An Imperfect Union: The Maastricht Treaty and the New Politics of European Integration*, Boulder, Colo.
- Balassa, B. (1961) *The Theory of Economic Integration*, George Allen and Unwin, London.

- Baldwin, R. (2001) 'On the Microeconomics of the European Monetary Union', *European Economy*, Special Edition, No. 1, σ. 19-35.
- Baldwin, R. (2006) *In or Out: Does it Matter? An Evidence-Based Analysis of the Euro's Trade Effects*, Centre for Economic Policy Research, London.
- Baldwin, R. & Wyplosz, C. (2006) *The Economics of European Integration*, McGraw-Hill Education, Berkshire.
- Baldwin, R., Berglof, E., Giavazzi, F. & Widgren, J. (2001) 'Eastern Enlargement and ECB Reform', *Swedish Economic Policy Review*, vol. 89, no. 1, σ. 15-50.
- Baltensperger, E. (1999) 'Monetary Policy under conditions of Increasing Integration (1979-96)', in *Deutsche Bundesbank: Fifty Years of the Deutsche Mark*, επιμ Oxford University Press, Oxford.
- Bancevicius, R. (2011) 'New Member States and the Euro: Economic Rediness, Benefits and Costs', *Empirica*, vol. 38, no. 4, σ. 461-480.
- Banducci, S.A., Karp, J.A. & Loebel, P.H. (2009) 'Economic Interests and Public Support for the Euro', *Journal of European Public Policy*, vol. 16, no. 4, σ. 564-581.
- Barber, T. (2010) Saving the Euro: Dinner on the Edge of the Abyss, *The Financial Times*, 22 April 2010.
- Barkin, J.S. (1996) 'Hegemony Without Motivation: Domestic Policy Priorities and German Monetary Policy', *German Politics and Society*, vol. 14, no. 3, σ. 54-72.
- Barrell, R., Gottschalk, S., Holland, D., Khoman, E., Liadze, I. & Pomerantz, O. (2008) *The Impact of EMU on Growth and Employment*, European Economy Economic Papers 318, European Commission, Economic and Financial Affairs Directorate-General.
- Barro, R. & Gordon, D. (1983) 'Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy', *Journal of Monetary Economics*, vol. 8, no. 4, σ. 297-307.
- Bayoumi, T. & Eichengreen, B. (1992) *Shocking Aspects of European Monetary Unification*, NBER Working Paper No. 3949, Cambridge.
- Bayoumi, T. & Eichengreen, B. (1993) 'Shocking Aspects of European Monetary Unification', in *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, επιμ F. Torres, & F. Giavazzi, Cambridge University Press, New York.

- Bayoumi, T. & Eichengreen, B. (1996) *Operationalising the Theory of Optimum Currency Areas*, CEPR Discussion Paper No. 1484, London.
- Bayoumi, T. & Eichengreen, B. (1997) 'Ever Close to Heaven: An Optimum Currency Area Index for European Countries', *European Economic Review*, vol. 41, no. 3-5, σ. 761-770.
- Bayoumi, T. & Klein, M. (1997) 'A Provincial View of Economic Integration', *IMF Staff Papers*, vol. 44, no. 4, σ. 534-556.
- Bayoumi, T. & Masson, P. (1995) 'Fiscal Flows in the US and Canada: Lessons for Monetary Union in Europe?', *Review of International Economics*, vol. 1, no. 3, σ. 209-220.
- Bayoumi, T. Eichengreen, B. & von Hagen, J. (1997) 'European Monetary Unification: Implications of Research for Policy, Implications of Policy for Research', *Opens Economies Review*, vol. 8, no. 1, σ. 71-90.
- Bearce, D.H. (2009) 'EMU: The Last Stand for the Policy Convergence Hypothesis?', *Journal of European Public Policy*, vol. 16, no. 4, σ. 582-600.
- Beck, G. & Weber, A. (2001) *How Wide are European Borders? New Evidence on the Integration Effects of Monetary Unions*, Mimeo, University of Frankfurt.
- Beetsma, R. & Bovenberg, L. (2000) 'Designing Fiscal and Monetary Institutions for a European Monetary Union', *Public Choice*, vol. 102, σ. 247-274.
- Begg, I. (2002) *Europe: Government and Money. Running EMU: The Challenge of Policy Coordination*, Federal Trust, London.
- Begg, I. (2008) *Economic Governance in an Enlarged Euro Area*, European Economy Economic Papers, 311, European commission, Economic and Financial Affairs Directorate-General.
- Begg, I. (2009) 'Regulation and Supervision of Financial Intermediaries in the EU: The Aftermath of the Financial Crisis', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 5, σ. 1107-1128.
- Begg, I. (2010) 'Economic and Social Governance in the Making: EU Governance in Flux', *Journal of European Integration*, vol. 32, no. 1, σ. 1-16.
- Begg, D. De Grauwe, P. Uhlig, F.H. & Wyplosz, C. (1998) *The ECB: Safe at any Speed*, Monitoring the European Central Bank, 1, Centre for Economic Policy Research, London.

- Benassy-Quere, A. & Turkisch, E. (2009) 'The ECB Governing Council in an Enlarged Euro Area', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 1, σ. 25-53.
- Bentolila, S. (1997) Sticky Labor in Spanish Regions, *European Economic Review*, vol. 41, no. 3-5, σ. 591-598.
- Berger, H. & Danninger, S. (2006) *The Employment Effects of Labor and Product Market Deregulation and their Implication for Structural Reform*, CESifo Working Paper no. 1709, May.
- Berman, S. & McNamara, K.R. (1999) 'Bank on Democracy: Why Central Banks Need Public Oversight', *Foreign Affairs*, vol. 78, no. 2, σ. 2-8.
- Bertelsmann Stiftung (2012) *Economic Impact of Southern European Member States Exiting the Eurozone*, Policy Brief no. 2012/06, Bertelsmann Stiftung.
- Bertola, G. (1993) 'Models of Economic Integration and Localized Growth', in *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, επιμ F. Torres, & F. Giavazzi, Cambridge University Press, New York.
- Bertola, G. & Boeri, T. (2002) 'EMU and Labour Market Two Years On: Microeconomic Tensions and Institutional Evaluation', in *EMU and Economic Policy in Europe*, επιμ M. Buti, & A. Sapir, Edward Elgar, Cheltenham.
- Bindseil, U. (2001) 'A Coalition-Form Analysis of the "One Country – One Vote" Rule in the Governing Council of the European Central Bank', *International Economic Journal*, vol. 15, no. 1, σ. 141-164.
- Bini-Smaghi, L. & Gros, D. (2000) *Open Issues in European Central Banking*, CEPS, London.
- Bini-Smaghi, L. & Vori, S. (1992) *Rating the EC as an Optimum Currency Area: Is it worse than the US?*, Mimeo, Banca d' Italia, Roma.
- Bini-Smaghi, L., Paddoa-Schioppa, T. & Papadia, F. (1993) The Policy History of the Maastricht Treaty: The Transition to the Final Stage of EMU, in CEPR, *The Monetary Future of Europe*, Centre for Economic Policy Research, London.
- Black, J. (2006) *The European Question and the National Interest*, Social Affairs Unit, London.
- Blanchard, O.J. (1999) *European Unemployment: The Role of Shocks and Institutions*, Baffi Lecture, Banca d' Italia, Rome.

- Blanchard, O. J. & Giavazzi, G. (2003) 'Macroeconomic Effects of Regulation and Deregulation in Goods and Labor Markets', *Quarterly Journal of Economics*, vol. 118, no. 3, σ. 879-907.
- Blanchard, O. J. & Katz, L. F. (1992) 'Regional Evolutions', *Brookings Papers on Economic Activity*, no. 1, σ. 1-75.
- Blanchard, O. J. & Wolfers, J. (2000) 'The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence', *The Economic Journal*, vol. 110, no. 462, σ. 1-33.
- Bladen-Hovell, R. (2007) 'The Creation of EMU;', in *The Economics of the European Union: Policy and Analysis*, επιμ M. Artis, & F. Nixson, Oxford University Press, New York.
- Boeri, T., Borsch-Supan, A. & Tabellini, G. (2001) 'Would you like to Shrink the Welfare State? The Opinion of European Citizens', *Economic Policy*, vol. 16, no.32, σ. 7-44.
- Boix, C. & Posner, D. (1998) 'Social Capital: Explaining its Origins and Effects on Government Performance', *British Journal of Political Science*, vol. 28, no. 4, σ. 686-693.
- Bordo, M. & James, H. (2008) *A Long term Perspective on the Euro*, European Economy Economic Papers 307, European Commission, Economic and financial Affairs Directorate-General.
- Borras, S. & Jacobsson, K. (2004) 'The Open Method of Co-ordination and New Governance Patterns in the EU', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 2, σ. 185-208.
- Brunila, A., Buti, M. & Franco, D. (2001) *The Stability and Growth Pact*, Palgrave, London.
- Bruno, M. & Sachs, J. (1985) *Economics of Worldwide Stagflation*, Basil Blackwell, Oxford.
- Buiter, W. (1999) 'Alice in Euroland', *Journal of Common Market Studies*, vol. 37, no. 1, σ. 181-209.
- Buiter, W. (2000) 'Optimal Currency Areas: Why does the Exchange Rate Regime Matter? With an Application to UK Membership in EMU', *Scottish Journal of Political Economy*, vol. 47, no. 3, σ. 213-250.

- Buiter, W. (2006) 'The 'Sense and Nonsense of Maastricht' Revisited: What Have we Learnt about Stabilization in EMU?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, no. 4, σ. 687-710.
- Buiter, W.H. & Rahbari, E. (2012) 'The ECB as Lender of Last Resort for Sovereign in the Eurozone', *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, no. S2, σ. 6-35.
- Buiter, W. Corsetti, G. & Roubini, N. (1993) 'Sense and Nonsense in the Treaty of Maastricht', *Economic Policy*, vol. 8, no. 16, σ. 57-100.
- Bulmer, S. (2007) 'History and Institutions', in *The Economics of the European Union: Policy and Analysis* επιμ M. Artis, & F. Nixson, Oxford University Press, New York.
- Bulmer, S. & Paterson, W. (1996) 'Germany in the European Union: Gentle Giant or Emergent Leader?', *International Affairs*, vol. 72, no. 1, σ. 9-32.
- Bulmer, S. & Paterson, W. E. (2013) 'Germany as the EU's Reluctant Hegemon? Of Economic Strength and Political Constraints', *Journal of European Public Policy*, vol. 20, no. 10, σ. 1387-1405.
- Bun, M. & Klaassen, F. (2002) *Has the Euro Increased Trade?*, Tinbergen Institute Discussion Paper TI 2002 – 108/2, Tinbergen Institute, Amsterdam.
- Buti, M. & Carnot, N. (2012) 'The EMU Debt Crisis: Early Lessons and Reforms', *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, no. 6, σ. 899-911.
- Buti, M., Roeger, W. & in't Velt, J. (2001) 'Stabilizing Output and Inflation: Policy Constraints and Co-operation under a Stability Pact', *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, no. 5, σ. 801-828.
- Buzaglo, J. (2011) 'The Eurozone Crisis: Looking through the Financial Fog with Keynesian Glasses', *Real-World Economics Review*, vol. 58, σ. 77-82.
- Cadiou, L., Guichard, S. & Maurel, M. (2001) *Labour Market Asymmetries and EMU*, CEPII, Paris.
- Calmfors, L. & Driffil, J. (1988) 'Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance', *Economic Policy*, vol. 3, no. 6, σ. 13-61.
- Calmfors, L. & Wren-Lewis, S. (2011) *What Should Fiscal Councils Do?*, Working Paper 3382, CES-Ifo, Munich.
- Calvo, G. (1978) 'On the Time Consistency of Optimal Policy in a Monetary Economy', *Econometrica*, vol. 46, no. 6, σ. 1411-1428.

- Cameron, D. (1995) 'Transnational Relations and the Development of European Economic and Monetary Union', in *Bringing Transnational Relations Back in: Non-State Actors, Domestic Structures, and International Institutions*, επιμ. T. Risse-Kappen, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cameron, D. (1997) 'Economic and Monetary Union: Underlying Imperatives and Third-Stage Dilemmas', *Journal of European Public Policy*, vol. 4, no. 3, σ. 455-485.
- Cameron, D. (1998) 'Creating Supranational Authority in Monetary Exchange Rate Policy: The Sources and Effects of EMU', in *European Integration and Supranational Governance* επιμ. W. Sandholtz & A. Stone Sweet, Oxford University Press, Oxford.
- Cameron, D. (1998b) 'EMU after 1999: The Implications and Dilemmas of the Third Stage', *Columbia Journal of International Law*, vol. 4, Spring, σ. 425-446.
- Capiello, L., Hartmann, P., Hordahl, P., Kadareja, A. & Manganelli, S. (2006) *The Impact of the Euro on Financial Markets*, ECB Working Paper, No. 598.
- Caporale, G. M. (1993) 'Is Europe an Optimum Currency Area? Symmetric Versus Asymmetric Shock in the EC', *National Institute Economic Review*, vol. 144, no. 1, σ. 95-113.
- Caporaso, J. (1997) 'Does the European Union Represent an n of 1?', *ECSA Review*, vol. 10, no. 3, σ. 1-5.
- Carmassi, J., Gros, D. & Micossi, S. (2009) 'The Global Financial Crisis: Causes and Cures', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 5, σ. 977-966.
- Carroll, L. (1865) *Alice's Adventures in Wonderland*.
- Caserano, F. (2006) 'The Origins of the Theory of Optimum Currency Areas', *History of Political Economy*, vol. 38, no. 4, σ. 711-731.
- Cassola, N., Durre, A. & Holthausen, S. (2011) 'Implementing Monetary Policy in Crisis Times: the Case of the ECB', in *Approaches to Monetary Policy Revisited: Lessons from the Crisis*, επιμ. M., Jarocinski, F., Smets, & C. Thimann, European Central Bank, Frankfurt.
- Centre for European Reform (2010) *The Lisbon Scorecard IX. How to Emerge from the Wreckage*, CER, London.

- Cerny, P. (1999) 'Globalization and the Erosion of Democracy', *European Journal of Political Research*, vol. 36, no. 1, σ. 1-26.
- Chrystal, A. (1991) The Pros and Cons of EMU, *Economic Affairs*, February, σ. 38-40.
- Cini, M. (2007) 'Intergovernmentalism', in *European Union Politics* επιμ M. Cini, Oxford University Press, Oxford, σ. 99-116.
- Collignon, S. & Schwarzer, D. (2003) *Private Sector Involvement in the EMU: The Power of Ideas*, Routledge, London.
- Commission (1969) Memorandum to the Council on the Co-ordination of Economic Policies and Monetary Co-operation within the Community, Bulletin of the EC, Supplement 3/69.
- Committee for the Study of Economic and Monetary Union (1989) Report on Economic and Monetary Union in European Community, (Delors Report), Luxemburg.
- Congdon, T. (1993) 'The ERM: Incompatible with Domestic Policies', in *The European Currency Crisis*, επιμ P. Temperton, Probus Publications, Cambridge.
- Conolly, B. (1998) The Case for a Euro Catastrophe, *The International Economy*, July/August.
- Council of the EU (2009) *Council Opinion on the Updated Stability Programme of Greece*, doc 7316/09 (10/03/2009).
- Corden, W.M. (1972) *Monetary Integration*, Essays in International Finance, no. 93, Princeton University.
- Corsetti, G. & Roubini, N. (1993) 'The Design of Optimal Fiscal Rules for Europe after 1992', in *Adjustment and Growth in the European Monetary System* επιμ F. Torres, & F. Giavazzi, Cambridge, Cambridge University Press.
- Crouch, C. (2000) *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of Monetary Union*, Oxford University Press, Oxford.
- Crouch, C. (2002) The Euro, and Labour Markets and Wage Policies, in *European States and the Euro*, επιμ K. Dyson, Oxford University Press, London.
- Crowley, P. (2001) 'The Institutional Implications of EMU', *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, no. 3, σ. 385-404.
- Crucini, M. J. (1999) 'On International and National Dimensions of Risk Sharing', *Review of Economics and Statistics*, vol. 81, no. 1, σ. 73-84.

- Cukierman, A. (1992) *Central Bank Strategy, Credibility and Independence: Theory and Evidence*, MIT Press, Cambridge.
- Currie, D.A. Holtham, G. & Hughes, H. (1989) *The Theory and Practise of International Policy Coordination: Does coordination Pay?*, Brookings Institution, Washington.
- Darvas, Z. & Szapary, G. (2008) 'Business Cycle Synchronization in the Enlarged EU', *Open Economies Review*, vol. 19 no. 1, σ. 1-19.
- Decressin, J. & Fatas, A. (1995) 'Regional Labour Market Dynamics in Europe', *European Economic Review*, vol. 39, no. 9, σ. 1627-1655.
- De Grauwe, P. (1975) *Conditions for Monetary Integration: A Geometric Interpretation*, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 111, σ. 634-646.
- De Grauwe, P. (1991) 'Is the European Monetary System a DM-Zone?', in *Evolution of the International and Regional Monetary Systems*, επιμ Α. Steinherr, & D. Weiserbs, Macmillan, London.
- De Grauwe, P. (1996) *The Economics of Convergence: Towards Monetary Union in Europe*, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 132, σ. 1-27.
- De Grauwe, P. (1997) *The Economics of Monetary Integration*, Oxford University Press, Oxford.
- De Grauwe, P. (2000) 'Monetary Policies in the Presence of Asymmetries', *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 4, σ. 593-612.
- De Grauwe, P. (2002) 'Challenges for Monetary Policy in Euroland', *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 4, σ. 693-718.
- De Grauwe, P. (2006) 'What have we Learnt about Monetary Integration since the Maastricht Treaty?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, no. 4, 711-730.
- De Grauwe, P. (2008) 'Review: On the Need to Renovate the Eurozone', *International Finance*, vol. 11, no. 3, σ. 327-333.
- De Grauwe, P. (2009a) 'Some Thoughts on Monetary and Political Union', in *The Future of EMU*, επιμ S.L. Talani, Palgrave MacMillan, New York.
- De Grauwe, P. (2009b) *The Economics of Monetary Union*, Oxford University Press, Oxford. (in Greek)
- De Grauwe, P. (2009c) 'The Euro at Ten: Achievements and Challenges', *Empirica*, vol. 36, no.1, σ. 5-20.

- De Grauwe, P. (2010a) *Crisis in the Eurozone and How to Deal with it*, Centre for European Policy Studies, CEPS Policy Brief, No. 204, February.
- De Grauwe, P. (2010b) 'The Fragility of the Eurozone's Institutions', *Open Economies Review*, vol. 21, no.1, σ. 167-174.
- De Grauwe, P. (2012) The ECB was Right to Intervene as Lender of Last Resort, but Structural Reforms are Still Needed to Save the Eurozone, EUROPP, LSE Blog. <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2012/09/12/ecb-eurozone/>
- De Grauwe, P. & Heens, H. (1993) *Real Exchange Rate Variability in Monetary Unions*, Recherches Economiques de Louvain, 59/1-2.
- De Grauwe, P. & Ji, Y. (2012) 'Mispricing of Sovereign Risk and Macroeconomic Stability in the Eurozone', *Journal of Common Market Studies*, vol. 51, Annual Review, σ. 31-41.
- De Grauwe, P. & Ji, Y. (2013) 'From Panic-Driven Austerity to Symmetric Macroeconomic Policies in the Eurozone', *Journal of Common Market Studies*, vol. 51, Annual Review, σ. 31-41.
- De Grauwe, P. & Mongelli, F.P. (2005) *Endogeneities of Optimum Currency Areas: What brings Countries Sharing a Single Currency Closer together?*, ECB Working Paper Series, No. 468, April.
- De Grauwe, P. & Polan, M. (2005) 'Is Inflation always and everywhere a Monetary Phenomenon?', *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 107, no. 2, σ. 239-259.
- De Grauwe, P. & Venhaverbeke, W. (1990) 'Exchange Rate Experiences of Small EMS Countries: The Cases of Belgium and the Netherlands', in *Choosing an Exchange Rate Regime* επιμ. V. Argy, & P. De Grauwe, International Monetary Fund, Washington.
- De Grauwe, P. and Yuemei, J. (2013) *More Evidence that Financial Markets Imposed Excessive Austerity in the Eurozone*, CEPS Commentary, February.
- Dellas, H. & Tavlas, G.S. (2009) *An Optimum-Currency-Area Odyssey*, Bank of Greece, Working Paper, September.
- Delors, J. (2013) 'JCMS 50th Anniversary Lecture Economic Governance in the European Union: Past, Present and Future', *Journal of Common Market Studies*, vol. 51, no. 2, σ. 169-178.

- Demertzis, M. Hughes, A. & Rummel, O. (2000) 'Is the European Union a Natural Currency Area, or is it Held by Policy Makers?', *Weltwirtschaftliches Archiv*, vol. 136, no. 4, σ. 657-679.
- Demopoulos, C., Katsimbris, G. & Miller, S. (1987) 'Monetary Policy and Central Bank Financing of Government Budget Deficits: A Cross-Country Comparison', *European Economic Review*, vol. 31, no. 5, σ. 1023-1050.
- Deroose, S., Hodson, D. & Kuhlmann, J. (2008) 'The Broad Economic Policy Guidelines: Before and After the Re-launch of the Lisbon Strategy', *Journal of Common Market Studies*, vol. 46, no. 4, σ. 827-848.
- De Santis, R. A. (2012) *The Euro Area Sovereign Debt Crisis: Safe Have, Credit Rating Agencies and the Spread of the Fever from Greece, Ireland and Portugal*, European Central Bank, Working Paper 1419, Frankfurt.
- Dinan, D. (2000) *Encyclopedia of the European Union*, MacMillan, Basingstoke.
- Dinan, D. (2005) *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Dibooglu, S. & Horvath, J. (1997) 'Optimum Currency Areas and the European Monetary Unification', *Contemporary Economic Policy*, vol. 15, no. 1, σ. 37-49.
- Dixit, A. (2001) 'Games of Monetary and Fiscal Interactions in the EMU', *European Economic Review*, vol. 45, no. 4-6, σ. 589-613.
- Dixit, A. & Lambertini, L. (2000) *Fiscal Discretion Destroys Monetary Commitment*, Working Paper, Princeton and UCLA.
- Dixit, A. & Lambertini, L. (2001) 'Monetary-Fiscal Policy Interactions and Commitment versus Discretion in a Monetary Union', *European Economic Review*, vol. 45, no. 4-6, σ. 977-987.
- Dominguez, K. M. E. (2006) 'The European Central Bank, the Euro, and Global Financial Markets', *Journal of Economic Perspectives*, vol. 20, no. 4, p. 67-88.
- Dornbusch, R. (1988) 'The European Monetary System, the Dollar and the Yen', in *The European Monetary System*, επιμ F. Giavazzi, S. Micossi, & M. Miller Cambridge University Press, Cambridge.
- Dornbusch, R. (1990) 'Two Track EMU, Now!', in *Britain and EMU* επιμ K.O. Pohl, Centre for Economic Performance, London School of Economics.

- Dornbusch, R. (1997) 'Fiscal Aspects of Monetary Integration', *American Economic Review*, vol. 87, no. 2, σ. 221-223.
- Drake, H. (2001) 'France on Trial? The Challenge of Change Posed by the French Council Presidency of the European Union', *Modern and Contemporary France*, vol. 9, no. 4, σ. 453-466.
- Driver, L. & Wren-Lewis, S. (2000) 'European Monetary Union and Asymmetric Shocks in a New-Keynesian Model', *Oxford Economic Papers*, vol. 51, no. 4, σ. 665-689.
- Drudi, F., Durre, A. & Mongelli, F.P. (2012) 'The Interplay of Economic Reforms and Monetary Policy: The Case of the Eurozone', *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, no. 6, σ. 881-898.
- Dyson, K. (1994) *Elusive Union: The Process of Economic and Monetary Integration in Europe*, Longman, London.
- Dyson, K. (1999) 'The Franco-German Relationship and Economic and Monetary Union: Using Europe to 'Bind Leviathan'', *West European Politics*, vol. 22, no. 1, σ. 25-44.
- Dyson, K. (2003) *European States and the Euro: Europeanization, Variation and Convergence*, Oxford University Press, Oxford.
- Dyson, K. & Featherstone, K. (1996) 'Italy and EMU as Vincolo Esterno', *Journal of South European Society and Politics*, vol. 2, no. 3, σ. 272-299.
- Dyson, K. & Featherstone, K. (1999) *The Road to Maastricht: Negotiating Economic and Monetary Union*, Oxford University Press, Oxford.
- Dyson, K. & Marcussen, M. (2010) 'Transverse Integration in European Economic Governance: Between Unitary and Differentiated Integration', *Journal of European Integration*, vol. 32, no. 1, σ. 17-39.
- Dyson, K., Featherstone, K. & Michalopoulos, G. (1994) 'The Politics of EMU: The Maastricht Treaty and the Relevance of Bargaining Models', paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, New York, September.
- Dyson, K., Featherstone, K. & Michalopoulos, G. (1995) 'Strapped to the Mast: EC Central Bankers Between Global Financial Markets and Regional Integration', *Journal of European Public Policy*, vol. 2, no. 3, 465-487.

- ECB (2003) *The Adjustment of Voting Modalities in the Governing Council*, Monthly Bulletin, May, σ. 73-83.
- ECB (2008) *ECB Governing Council Decides to Continue its Annual Voting Regime*, ECB Press Release, Frankfurt, 18 December.
- Eichengreen, B. (1984) 'International Policy Coordination in Historical Perspective: a View from the Interwar Years', in *International Economic Policy Coordination*, επιμ W.B. Buiter & R.C. Marston Cambridge University Press, Cambridge.
- Eichengreen, B. (1990a) *Costs and Benefits of European Monetary Unification*, Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper No. 453, London.
- Eichengreen, B. (1990b) 'One Money for Europe? Lessons from the US Currency Union', *Economic Policy*, vol. 5, no. 10, σ. 117-187.
- Eichengreen, B. (1991) *Is Europe an Optimum Currency Area?*, NBER Working Paper Series, no. 3579, Cambridge.
- Eichengreen, B. (1992) 'Designing the Central Bank for Europe: A Cautionary Tale from the Early Years of the Federal Reserve System', in *Establishing a Central Bank: Issues in Europe and Lessons from the US*, επιμ M. Canzoneri, V. Gilli & P. Masson, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Eichengreen, B. (1993) 'Labour Markets and European Monetary Unification', in *Policy Issues in the Operation of Currency Unions*, επιμ P. Mason, & M. Taylor, Cambridge University Press, Cambridge, σ. 130-162.
- Eichengreen, B. (1993b) 'Thinking About Migration: Notes on European Migration Pressures at the Dawn of the Next Millennium', in *Migration: A Challenge for Europe*, επιμ H. Siebert, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Eichengreen, B. (1994) 'Fiscal Policy in EMU', in *The Political Economy of European Monetary Unification*, επιμ B. Eichengreen, & J. Frieden, Westview, Boulder.
- Eichengreen, B. (1996) 'How to avoid a Maastricht Catastrophe', *International Economy*, May/June, σ. 16-20.
- Eichengreen, B. (1996b) 'Lessons from the Gold Standard for European Monetary Unification', in *Modern Perspectives on the Gold Standard*, επιμ T. Bayoumi, B. Eichengreen, & M. Taylor, Cambridge University Press, New York, σ. 365-387.
- Eichengreen, B. (1997a) *European Monetary Unification: Theory, Practice and Analysis*, The MIT Press, Cambridge.

- Eichengreen, B. (1997) 'Saving Europe's Automatic Stabilizers', *National Institute Economic Review*, vol. 159, no. 1, σ. 92-98.
- Eichengreen, B. (2000) 'Hegemonic Stability Theories of the International Monetary System', in *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*, επιμ J.A. Frieden & D.A. Lake, St. Martin's Press, New York, σ. 220-244.
- Eichengreen, B. (2008) *Sui Generis EMU*, NBER Working Paper 13740, Cambridge.
- Eichengreen, B. (2012) 'European Monetary Integration with Benefit of Hindsight', *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, no. S1, σ. 123-136.
- Eichengreen, B. & Frieden, J.A. (1993) 'The Political Economy of European Monetary Unification: An analytical Introduction', *Economics and Politics*, vol. 5, no. 2, σ. 85-104.
- Eichengreen, B. & Frieden, J. A. (2001) 'The Political Economy of European Monetary Unification: An Analytical Introduction', in *The Political Economy of European Monetary Unification*, επιμ B. Eichengreen, & J. Frieden, Westview, Boulder.
- Eichengreen, B. & Ghironi, F. (2003) 'EMU in 2010', in *EMU and Economic Policy in Europe: The Challenge of the First Two Years*, επιμ M. Buti & A. Sapir, Edward Elgar, Cheltenham.
- Eichengreen, B. & Wyplosz, C. (1998) 'The Stability Pact: More than a Minor Nuisance?', *Economic Policy*, vol. 13, no. 26, σ. 65-113.
- Eichengreen, B., Frieden, J. & Von Hagen, J. (1995) 'The Political Economy of European Integration: Introduction', in *Monetary and Fiscal Policy in an Integrated Europe*, επιμ B. Eichengreen, J. Frieden, & J. Von Hagen, Springer, New York.
- Eijffinger, S.C.W. & De Haan, J. (1996) *The Political Economy of Central Bank Independence*, Princeton Special Papers in International Economics, no. 19, May.
- Eleytherotipia (2008) *Acknowledgment of Responsibilities Months Later*, Eleytherotipia, 16 December. [in Greek]. As accessed online 15 May 2013
<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=584>
- Elgie, R. (1998) 'Democratic Accountability and Central Bank Independence: Historical and Contemporary National and European Perspectives', *West European Politics*, vol. 21, no. 3, σ. 53-65.

- Enderlein, H. (2004) 'Break it, don't Fix it', *Journal of Common Market Studies*, vol. 42, no. 5, σ. 1039-1046.
- Enderlein, H. (2006) 'Adjusting to EMU: The Impact of Monetary Union on Domestic Fiscal and Wage-Setting Institutions', *European Union Politics*, vol. 7, no. 1, σ. 113-140.
- Enderlein, H. & Verdun, A. (2009) 'EMU's Teenage Challenge: What have we Learned and What Can We Predict from Political Science', *Journal of European Public Policy*, vol. 16, no. 4, σ. 490-507.
- Engel, C. & Rogers, J.H. (2004) 'European Product Market Integration after the Euro', *Economic Policy*, vol. 19, no. 39, σ. 347-384.
- EurActiv (2012) Question Marks over €12 Billion EU "Growth Pact", <http://thedayaftergr.blogspot.gr/2012/06/euractiv-question-marks-over-120.html>
- European Commission (1990) *Economic and Monetary Union*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.
- European Commission (1991) *Annual Economic Report*, European Economy, 46.
- European Commission (1999a) *Euro 1999: Progress towards Convergence*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.
- European Commission (1999b) *The Competition of European Industry*, Report, Brussels.
- European Commission (2006) *EU Economy Review*, European Economy no. 6, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.
- European Commission (2008) *EMU@10: Successes and Challenges after Ten Years of Economic and Monetary Union*, European Economy 2, Directorate-General for Economic and Financial Affairs.
- European Commission (2009) *Annual Report on the Euro Area*, European Economy, 6, Luxemburg.
- European Commission (2010) *The Impact of the Global Crisis on Competitiveness and Current Account Divergences in the Euro Area*, Quarterly Report on the Euro Area, vol. 9, no. 1.
- European Economy (1990) *One Market, One Money: An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union*, European Economy, no. 44, October.

- European Economy (2005) *Statistical Annex of European Economy*, Directorate General Economic and Financial Affairs, Spring.
- European Monetary Institute (1998) *Convergence Report*, European Monetary Institute, Frankfurt.
- Faruqee, H. (2004) *Measuring the Trade Effects of EMU*, IMF Working Paper No. WP/04/154.
- Fasone, C. (2012) *The Struggle of the European Parliament to Participate in the New Economic Governance*, EUI Working Paper RSCAS 2012/45, European University Institute.
- Featherstone, K. (2005a) 'Introduction: 'Modernisation' and the Structural Constraints of Greek Politics', *West European Politics*, vol. 28, no. 2, σ. 223-241.
- Featherstone, K. (2005b) "'Soft' Co-Ordination Meets 'Hard' Politics: The European Union and Pension Reform in Greece", *Journal of European Public Policy*, vol. 12, no. 3, σ. 733-750.
- Featherstone, K. (2011) 'The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime', *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, no. 2, σ. 193-217.
- Featherstone, K., Kazamias, G. & Papadimitriou, D. (2000) 'Greece and the Negotiation of Economic and Monetary Union: Preferences, Strategies, and Institutions', *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 18, no. 2, σ. 393-414.
- Featherstone, K., Kazamias, G. & Papadimitriou, D. (2001) 'The Limits of External Empowerment: EMU, Technocracy and Reform of the Greek Pension System', *Political Studies*, vol. 49, no. 3, σ. 462-480.
- Feldstein, M. (1992) *Europe's Monetary Union: The Case Against EMU*, *The Economist*, 13 June, σ. 19-22.
- Feldstein, M. (1997a) 'EMU and International Conflict', *Foreign Affairs*, vol. 76, no. 6, σ. 45-60.
- Feldstein, M. (1997b) 'The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources and Economic Liability', *Journal of Economic Perspectives*, vol. 11 no. 4, σ. 23-42.
- Feldstein, M. (2000) *The European Central Bank and the Euro: The First Year*, NBER Working Paper Series, no. 7517.

- Feldstein, M. (2001) *Economic Problems of Ireland in Europe*, NBER Working Paper Series, no. 8264.
- Fidrmuc, J. (2004) 'The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria and Intra-Industry Trade: Implications for EMU Enlargement', *Contemporary Economic Policy*, vol. 22, no. 1, σ. 1-12.
- Fidrmuc, J & Korhonen, L. (2003) 'Similarity of Supply and Demand Shocks between the Euro Area and the CEECs', *Economic Systems*, vol. 27, no. 3, σ. 313-334.
- Fidrmuc, J. & Korhonen, L. (2006) 'Meta analysis of the Business Cycle Correlation between the Euro Area and the CEECs', *Journal of Comparative Economics*, vol. 34, no. 3, σ. 518-537.
- Fink, G. & Salvatore, D. (1999) 'Benefits and Costs of European Economic and Monetary Union', *The Brown Journal of World Affairs*, vol. 6 no. 2, σ. 187-194.
- Fitoussi, J.P. & Creel, J. (2003) *How to Reform the European Central Bank*, Centre for European Reform, London.
- Fleming, M. (1971) 'On Exchange Rate Unification', *Economic Journal*, vol. 81, no. 323, σ. 467-488.
- Foster, J.B. & Magdoff, F. (2009) *The Great Financial Crisis: Causes and Consequences*, Monthly Review Press, New York.
- Franchino, F. (2007) *The Powers of the Union: Delegation in the EU*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Frankel, J. (1999) *No Single Currency Regime is Right for all Countries or at all Times*, National Bureau of Economic Research, Working Paper 7338, Cambridge.
- Frankel, J. & Rose, A. (1996) *The Endogeneity of the Optimum Currency-Area Criteria*, NBER Working Paper Series, no. 5700.
- Frankel, J. & Rose, A. (1997) 'Is EMU more Justifiable ex post than ex ante?', *European Economic Review*, vol. 41, no. 3-5, σ. 753-760.
- Frankel, J. & Rose, A. (1998) 'The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria', *Economic Journal*, vol. 108, no. 449, σ. 1009-1025.
- Frankel, J. & Rose, A. (2000) *Estimating the Effect of Currency Unions on Trade and Output*, NBER Working Paper Series, no 7857.

- Frankel, J. & Rose, A. (2002) 'An Estimate of the Effect of Common Currencies on Trade and Income', *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 117, no. 2, σ. 437-466.
- Fratianni, M. & Von Hagen, J. (1993) 'On the Road to EMU', in *Building the New Europe: The Single Market and Monetary Unification*, επιμ Μ. Baldassarri, & Mundell, R. St. Martins's Press, New York.
- Frieden, J.A. (1991) 'Invested Interests: The Politics of National Economics Policies in a World of Global Finance', *International Organization*, vol 45, no. 4, σ. 425-452.
- Frieden, J.A. (1996) 'The Impact of Goods and Capital Market Integration on European Monetary Politics', *Comparative Political Studies*, vol. 29, no. σ. 193-222.
- Frieden, J.A. (1998) 'The Euro: Who Wins? Who Loses?', *Foreign Affairs*, no. 112, Autumn, σ. 25-41.
- Frieden, J.A. (2002) 'Real Sources of European Currency Policy: Sectoral Interests and European Monetary Integration', *International Organization*, vol. 56, no. 4, σ. 425-451.
- Frieden, J., Gros, D. & Jones, E. (1998) *The New Political Economy of EMU*, Rowman and Littlefield, Lanham.
- Friedman, M. (1953) *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Friedman, M. (1968) 'The Role of Monetary Policy', *American Economic Review*, vol. 58, no. 1, σ. 1-17.
- Garrett, G. (1993) 'The Politics of Maastricht', *Economics and Politics*, vol. 5, no. 2, σ. 105-124.
- Garrett, G. & Tsebelis, G. (1996) 'An Institutional Critique of Intergovernmentalism', *International Organization*, vol. 50, no. 2, σ. 269-299.
- Garton Ash, T. (1993) *In Europe's Name: Germany and the Divided Continent*, Random House, New York.
- Gaspar, V. & Mongelli, F.P. (2003) 'Monetary Unification and the Single Market', in *Economic Convergence and Divergence in Europe: Growth and Regional Development in an Enlarged European Union*, επιμ G. Tumpel-Gugerell, & P. Mooslechner, Edward Elgar, Cheltenham.

- Gianviti, F., Krueger, A.O., Pisani-Ferry, J., Sapir, A. & Von Hagen, J. (2010) *A European Mechanism for Sovereign Debt Crisis Resolution: A Proposal*, Bregel Blueprint Series, Vol. X.
- Giavazzi, F. (1989) 'The European Monetary System: Lessons from Europe and Perspectives in Europe', *Economic and Social Review*, vol. 20, σ. 73-90.
- Giavazzi, F. & Giovannini, A. (1989) *Limiting Exchange Rate Flexibility: The European Monetary System*, MIT Press, Cambridge.
- Giavazzi, F. & Pagano, M. (1988) 'The Advantage of Tying One's Hands: EMS Discipline and Central Bank Credibility', *European Economic Review*, vol. 32, no. 5, σ. 1055-1082.
- Giavazzi, F. & Spaventa, L. (1990) 'The "New" EMS', in *The European Monetary System in the 1990's*, επιμ P. De Grauwe, & L. Papademos, Longman, London.
- Gillingham, J. (2003) *European Integration 1950-2003: Superstate or New Market Economy?*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gilpin, R. (1987) *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton.
- Giuliani, M. (2003) 'Europeanization in Comparative Perspective: Institutional Fit and National Adaptation', in *The Politics of Europeanization*, επιμ K. Featherstone, & C.M. Radaelli, Oxford University Press, Oxford.
- George, S. (1991) *Politics in the European Union*, Oxford University Press, Oxford.
- George, S. & Bache, I. (2001) *Politics in the European Union*, Oxford University Press, Oxford.
- Gerlach, S. (2004) 'The ECB's Two Pillars', *Economic Policy*, vol. 19, σ. 389-439.
- Gocaj, L. & Meunier, S. (2013) 'Time Will Tell: The EFSF, the ESM and the Euro Crisis', *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 3, σ. 239-253.
- Goldmann, K. (1997) 'Nationalism and Internationalism in Post-Gold War Europe', *European Journal of International Relations*, vol. 3, no. 3, σ. 259-290.
- Goodfriend, M. (2000) 'The Role of a Regional Bank in a System of Central Banks', *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*, vol. 86, no. 1, σ. 7-25.
- Goodhart, C. (1998) 'Two Concepts of Money: Implications for the Analysis of Optimal Currency Areas', *European Journal of Political Economy*, vol. 14, no. 3, σ. 402-432.

- Goodhart, C.A.E. (2006) 'The ECB and the Conduct of Monetary Policy: Goodhart's Law and Lessons from the Euro Area', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, no. 4, σ. 757-778.
- Graycar, A. & Villa, D. (2011) 'The Loss of Governance Capacity through Corruption', *Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, vol. 24, no. 3, σ. 419-438.
- Gregorioy, A., Kontonikas, A. & Montagnoli, A. (2011) 'Euro Area Inflation Differentials: Unit Roots and Nonlinear Adjustment', *Journal of Common Market Studies*, vol. 48, no. 4, σ. 719-739.
- Grieco, J. (1995) 'The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-Realist Research Programme', *Review of International Studies*, vol. 21, σ. 21-40.
- Grilli, V., Masciandaro, D. & Tabellini, G. (1991) 'Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in Industrial Countries', *Economic Policy*, vol. 6, no. 13, σ. 341-392.
- Gros, D. (2013). *The Austerity Debate is Beside the Point for Europe*, CEPS Commentary, May.
- Gros, D. & Mayer, T. (2012) *Liquidity in Times of Crisis: Even the ESM Needs it*, CEPS Policy Brief, March.
- Gros, D. & Thygesen, N. (1992) *European Monetary Integration: From the European Monetary System to European Monetary Union*, Longman, London.
- Gros, D. Mayer, T. & Ubide, A. (2005) *EMU at Risk, 7th Annual Report of the CEPS Macroeconomic Policy*, Centre for European Policy Studies, Brussels.
- Groshen, E.L. & Schweitzer, M.E. (2000) 'The Effects of Inflation on Wage Adjustments in Firm-Level Data: Grease or Sand?', paper presented at the ECB Labour Market Workshop on 18-19 December 2000.
- Grossman, G.M. & Helpman, E (1994) 'Protection for Sale', *American Economic Review*, vol. 84, no. 4. σ. 833-850.
- Grubb, D. Jackman, R. & Layard, R. (1983) 'Wage Rigidity and Unemployment in OECD Countries', *European Economic Review*, vol. 21, no. 1-2, σ. 11-39.
- Grubel, H. (1984) *The International Monetary System*, Penguin Books, Harmondsworth.

- Haas, E.B. (1958) *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957*, Stanford University Press Stanford.
- Haas, E.B. (1961) 'International Integration: The European and the Universal Process', *International Organization*, vol. 15, no. 3, σ. 366-392.
- Haas, E.B. (1964) *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford.
- Haas, E.B. (1967) 'The Uniting of Europe and the Uniting of Latin America', *Journal of Common Market Studies*, vol. 5, no. 4, σ. 315-343.
- Haas, E.B. (1968) *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford.
- Haas, E.B. (1971) 'The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing', in *European Integration: Theory and Research*, επιμ. L.N. Lindberg, & S.A. Scheingold, Harvard University Press, Cambridge.
- Haas, E.B. (1975) *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Research Studies 25, Institute of International Studies, Berkley.
- Haas, E. B. (1976) 'Turbulent Field and the Theory of Regional Integration', *International Organization*, vol. 30, no. 2, σ. 173-212.
- Haas, E.B. & Schmitter, C. (1964) 'Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections about Unity in Latin America', *International Organization*, vol. 18, no. 4, σ. 705-737.
- Haberler, G. (1970) 'The International Monetary System: some Developments and Discussions', in *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates*, επιμ. G.N. Halm, Princeton University Press, Princeton.
- Hall, P.A. (2012) 'The Economics and Politics of the Euro Crisis', *German Politics*, vol. 21, no. 4, σ. 355-371.
- Hall, P.A. και Franzese, R.J. (1998) 'Mixed Signals: Central Bank Independence, Coordinates Wage Bargaining, and European Monetary Union', *International Organization*, vol. 52, no. 3, σ. 505-535.
- Hallerberg, M., Strauch, R. & von Hagen, J. (2009) *Fiscal Governance in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hallwood, C.P. & MacDonald, R. (2004) *International Money and Finance*, Blackwell Publishing, Oxford.

- HAMPL, M. (2012) 'The Case of European Monetary Integration and its Former Hegemon', *German Economic Review*, vol. 14, no. 1, pp. 2-14.
- HASKEL, J. & WOLF, H. (2001) 'The Law of One Price: A Case Study', *The Scandinavian Journal of Economics*, vol. 103, no. 4, σ. 545-558.
- HEFFTLER, C. & WESSELS, W. (2013) *The Democratic Legitimacy of the EU's Economic Governance and National Parliaments*, IAI Working Papers, No. 13/13, April.
- HEIPERTZ, M. (2001) *How Strong was the Bundesbank? A Case Study in the Policy-Making of German and European Monetary Union*, CEPS Working Document 172, September.
- HEIPERTZ, M. (2003) *The Stability and Growth Pact-not the Best but Better than Nothing: Reviewing the Debate on Fiscal Policy in Europe's Monetary Union*, MPIFG Working Paper no. 03/10.
- HEIPERTZ, M. & VERDUN, A. (2004) 'The Dog that would Never Bite? What we can Learn from the Origins of the Stability and Growth Pact', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 5, σ. 765-780.
- HEIPERTZ, M. & VERDUN, A. (2005) 'The Stability and Growth Pact-Theorizing a Case in European Integration', *Journal of Common Market Studies*, vol. 43, no. 5, σ. 985-1008.
- HEIPERTZ, M. & VERDUN, A. (2010) *Ruling Europe: The Politics of the Stability and Growth Pact*, Cambridge University Press, Cambridge.
- HEISENBERG, D. (1999) *The Mark of the Bundesbank: Germany's Role in European Monetary Cooperation*, Lynne Rienner, Boulder.
- HELLEINER, E. (1994) *States and the Reemergence of Global Finance*, Cornell University Press, Ithaca.
- HELLEINER, E. (2003) *The Making of National Money: Territorial Currencies in Historical Perspective*, Cornell University Press, Ithaca.
- HENNING, C.R. (1998) 'Systemic Conflict and Regional Monetary Integration: The Case of Europe', *International Organization*, vol. 52, no. 3, σ. 537-573.
- HERZ, B. & ROGER, W. (1992) 'The EMS is a Greater Deutschmark Area', *European Economic Review*, vol. 36, no. 7, σ. 1413-1425.
- HIX, S. (1994) 'The Study of the European Community: The Challenge to Comparative Politics', *West European Politics*, vo. 17, no. 1, σ. 1-30.

- Hix, S. (2005) *The Political System of the European Union*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Hodson, D. (2004) 'Macroeconomic Co-ordination in the Euro Area: The Scope and Limits of the Open Method', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 2, σ. 231-248.
- Hodson, D. (2009) 'EMU and Political Union: What if Anything, Have we Learned from the Euro's First Decade?', *Journal of European Public Policy*, vol. 16, no. 4, σ. 508-526.
- Hodson, D. (2010) 'Economic and Monetary Union: An Experiment in New Modes of EU Policy Making', in *Policy-Making in the European Union*, επιμ Η. Wallace, M. Pollack, & A. Young, Oxford University Press, Oxford.
- Hodson, D. (2013) 'The Eurozone in 2012: 'Whatever It Takes to Preserve the Euro'?', *Journal of Common Markets Studies*, vol. 51, Annual Review, σ. 183-200.
- Hodson, D. & Maher, I. (2001) 'The Open Method as a New Mode of Governance: The Case of Soft Economic Policy Co-ordination', *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, no. 4, σ. 719-746.
- Hodson, D. & Maher, I. (2004) 'Soft Law and Sactions: Economic Policy Co-ordination and Reform of the Stability and Growth Pact', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 5, σ. 798-813.
- Hoffmann, S. (1966) 'Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe', *Daedalus*, vol. 95, no. 3, σ. 862-915.
- Hoffmann, S. (1982) 'Reflections on the Nation-State in Western Europe Today', *Journal of Common Market Studies*, vol. 21, no. 1-2, σ. 21-37.
- Hoffmann, S. (1995) *The European Sisyphus: Essays on Europe 1964-1994*, Westview Press, Boulder.
- Horstmann, W & Schneider, F. (1994) 'Deficits, Bailout and Free Riders: Fiscal Elements of a European Constitution', *Kyklos*, vol. 47 no. 3, σ. 355-383.
- Horvath, J. & Ratfai, A. (2004) 'Supply and Demand Shocks in Accession Countries to the Economic and Monetary Union', *Journal of Comparative Economics*, vol. 32 no. 2, σ. 202-211.

- Hosli, M.O. (2000) 'The Creation of the European Economic and Monetary Union (EMU): Intergovernmental Negotiations and Two-Level Games', *Journal of European Public Policy*, vol. 7, no. 5, σ. 744-766.
- Howarth, D. (2001) *The French Road to European Monetary Union*, Palgrave, Basingstoke.
- Howarth, D. (2007) 'Making and Breaking the Rules: French Policy on EU "Government Economique"', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 5, σ. 1061-1078.
- Howarth, D. & Loebel, P. (2005) *The European Central Bank*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Howarth, D. & Quaglia, L. (2013) 'Banking on Stability: The Political Economy of New Capital Requirements in the European Union', *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 2, σ. 333-346.
- Hurrell, A. & Menon, A. (1996) 'Politics Like any Other? Comparative Politics, International Relations and the Study of the EU', *West European Politics*, vol. 19, no. 2, σ. 386-402.
- Imman, R.P. & Rubinfeld, D. (1992) 'Fiscal Federalism in Europe: Lessons from the United States', *European Economic Review*, vol. 36, no. 2, σ. 654-660.
- Ingram, J. (1962) *Regional Payments Mechanisms: The Case of Puerto Rico*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Ingram, J. (1969) 'Comment: The Optimum Currency Problem', in *Monetary Problems of the International Economy* επιμ R. Mundell & A. Swoboda, University of Chicago Press, Chicago.
- Ishiyama, Y. (1975) 'The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey', *IMF Staff Papers*, no. 22, σ. 344-383.
- Issing, O. (1999) *Willem in Wonderland*, Centre for Economic Policy Research, CEPR Policy Paper 2, London.
- Issing, O. (2001) 'Economic and Monetary Union in Europe: Political Priority versus Economic Integration?', Paper for the Conference 2001 of the European Society for the History of Economic Thought, February.
- Issing, O. (2006a) 'Central Bank Independence: Economic and Political Dimensions', *National Institute Economic Review*, vol. 196, April.

- Issing, O. (2006b) 'Europe's Hard Fix: The Euro Area', *International Economics and Politics*, vol. 3, σ. 3-4.
- Issing, O. (2010) *The Birth of the Euro*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jabko, N. (1999) 'In the Name of the Market: How the Commission Paved the Way for Monetary Union', *Journal of European Public Policy*, vol. 6, no. 3, σ. 475-495.
- Jabko, N. (2003) 'Democracy in the Age of Euro', *Journal of European Public Policy*, vol. 10, no. 5, σ. 710-739.
- Jachtenfuchs, M. (2005) 'Deepening and Widening Integration Theory', in *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*, επιμ F. Schimmelfennig & U. Sedelmeier, Routledge, London and New York.
- Jager, G. & Hafner, K.A. (2013) 'The Optimum Currency Area Theory and the EMU: An Assessment in the Context of the Eurozone Crisis', *Intereconomics*, vol. 48, no. 5, σ. 315-322.
- Jamet, J-F., (2011) 'EU Economic Governance : The French View', in *EU Economic Governance : The French and German View* επιμ J-F., Jamet, W. Mussler, and S. De Corte, Centre for European Studies, Brussels.
- Jensen, C. S. (2007) 'Neo-functionalism', in *European Union Politics*, επιμ M. Cini, Oxford University Press, Oxford, σ. 85-98.
- Jones, E. (2002a) 'Macroeconomic Preferences and Europe's Democratic Deficit', in *The Euro: European Integration Theory and Economic and Monetary Union*, επιμ A. Verdun, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Jones, E. (2002b) *The Politics of Economic and Monetary Union: Integration and Idiosyncrasy*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Jones, E. (2009) 'Output Legitimacy and the Global Financial Crisis: Perceptions Matter', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 5, σ. 1085-1105.
- Jones, E. Frieden, J. & Torres, F. (1998) *Joining Europe's Monetary Club: The Challenges for Smaller Member States*, St. Martins, Press, New York.
- Johnson, C. (1994) 'Fiscal and Monetary Policy in Economic and Monetary Union', in *Maastricht and Beyond: Building the European Union*, επιμ A. Duff, J. Pinder, & R. Pryce, Routledge, London and New York.
- Jovanovic, M. N. (2005) *The Economics of European Integration: Limits and Prospects*, Edward Elgar, Cheltenham.

- Jonung, L. & Drea, E. (2009) *The Euro: It can't happen. It's a Bad Idea. It won't Last, US Economists on the EMU, 1989-2002*, European Economy, Economic Papers 395, December.
- Jung, A., Mongelli, F.P. & Moutot, P. (2010) 'How the Eurosystem's Monetary Policy Prepared? A Roadmap', *Journal of Common Market System*, vol. 48, no. 2, σ. 319-345.
- Kaltenthaler, K. (1998) *Germany and the Politics of Europe's Money*, Duke University Press, Durham.
- Kaltenthaler, K. (2002) 'German Interests in European Monetary Integration', *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 1, σ. 69-87.
- Kaltenthaler, K. Anderson, C.J. & Miller, W.J. (2010) 'Accountability and Independent Central Banks: Europeans and Distrust of the European Central Bank', *Journal of Common Market Studies*, vol. 48. p. 5, σ. 1261-1281.
- Kaplanoglou, G. and Rapanos, V.T. (2012) 'Tax and Trust: The Fiscal Crisis in Greece', *South European Society and Politics*, vol. 18, no. 3, σ. 283-304.
- Katzenstein, P. (1997) 'United Germany in an Integration Europe', in *Tamed Power: Germany in Europe*, επιμ P. Katzentein, Cornell University Press, Ithaca.
- Kaufmann, H.M. (1995) 'The Importance of Being Independent: Central Bank Independence and the European System of Central Banks', in *The State of the European Union*, επιμ C. Rhodes, & S. Mazey, Longman, London.
- Kaufmann, D. & Kraay, A. (2002) 'Growth without Governance', *Economia*, vol. 3, no. 1, σ. 169-215.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2005) *Governance Matters IV*, World Bank, Washington.
- Kawai, M. (1987) 'Optimum Currency Areas', in *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, Stockton Press, New York.
- Keefer, P. & Stasavage, D. (2002) 'Checks and Balances, Private Information, and the Credibility of Monetary Policy Commitments', *International Organization*, vol. 56, no. 4, σ. 751-774.
- Kenen, P. (1969) 'The Theory of Optimum Currency Areas', in *Monetary Problems of the International Economy* Mundell, επιμ R. Swoboda, Chicago University Press, Chicago.

- Keohane, R.O. (1989) 'Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics', στο *International Institutions and State Power: Essays in International Relations*, επιμ R.O. Keohane, & S. Hoffmann, Westview, Boulder.
- Keohane, R. & Nye, J. (1977) *Power and Independence: World Politics in Transition*, Little, Brown, Boston.
- Keynes, J.M. (1921) *A Treatise on Probability*, AMS Press, New York.
- Keynes, J.M. (1982) *Activities 1931-1939: World Crises and Policies in Britain and America*, MacMillan Cambridge University Press, London.
- Keynes, J.M. (2001) *The General Theory of Employment Interest and Money*, Papazisi, Athens. [in Greek].
- Konig, J. & Ohr, R. (2013) 'Different Efforts in European Economic Integration: Implications of the EU Index', *Journal of Common Market Studies*, vol. 51, no. 6, σ. 1074-1090.
- Korhonen, I. & Fidrmuc, J. (2001) 'Similarity of Supply and Demand Shocks between the Euro Area and the Accession Countries, Focus on Transition', *Austrian National Bank*, no. 2, Vienna.
- Kosters, W. (2010a) 'Challenges Facing European Monetary Union – Rules and Assignment or Discretion and Coordination?', *Intereconomics*, vol. 45 no. 2, σ. 86-89.
- Kosters, W. (2010b) 'Credible Rules, Not Discretion, Will Make the Euro Sustainable', *Intereconomics*, vol. 45 no. 6, σ. 340-356.
- Krugman, P.R. (1990) 'Policy Problems of a Monetary Union', in *The European Monetary System in the 1990s*, επιμ P. De Grauwe & L. Papademos, Longman, London.
- Krugman, P.R. (1991) *Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge.
- Krugman, P. R. (1993a) 'Lessons of Massachusetts for EMU', in *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, επιμ F. Torres, & F. Giavazzi, Cambridge University Press, New York.
- Krugman, P.R. (1993b) 'Six Skeptical Propositions about EMU', *Greek Economic Review*, vol. 15, σ. 93-104.
- Krugman, P.R. (2009) *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*, W.W. Norton & Company, New York.

- Krugman, P.R. & Obstfeld, M. (2003) *International Economics: Theory and Policy*, Addison-Wesley, Boston.
- Krugman, P.R. & Venables, A.J. (1996) 'Integration, Specialization and Adjustments', *European Economic Review*, vol. 40, σ. 959-967.
- Kruse, D.C. (1980) *Monetary Integration in Western Europe: EMU, EMS, and Beyond*, Butterworths, London.
- Kydland, F. & Prescott, E. (1977) 'Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans', *Journal of Political Economy*, vol. 85, no. 3, σ. 473-491.
- Lane, P. (2010) *Rethinking National Fiscal Policies in Europe*, VoxEU, 17 June.
- Laskar, D. (1989) 'Conservative Central Bankers in a Two-Country World', *European Economic Review*, vol. 33, no. 8, σ. 1575-1595.
- Leblond, P. (2006) 'The Political Stability and Growth Pact is Dead: Long Live the Economic Stability and Growth Pact', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44 no. 5, σ. 969-990.
- Le Cacheux, J. (2010) 'How to Herd Cats: Economic Policy Coordination in the Euro Zone in Tough Times', *European Integration*, vol. 32, no. 1, σ. 41-58.
- Letiche, J.M. (1992) *Maastricht: Prospect and Retrospect*, University of California, Berkeley, Departments of Economics Working Paper Series, no. 92-205.
- Levitt, M. & Lord, C. (2000) *The Political Economy of Monetary Union*, Palgrave, Basingstoke.
- Liddle, R.M. Cramme, O. & Thillaye, R. (2012) *Where Next for Eurozone Governance? The Quest for Reconciling Economic Logic and Political Dilemmas*, Policy Network Paper, July.
- Lindberg, L.N. (1963) 'The Political Dynamics of European Economic Integration', in *Debates on European Integration: A Reader*, επιμ M. Eilstrup-Sangiovanni, Stanford University Press, Stanford.
- Lohmann, S. (1996) 'Quis Custodiet Ipsos Custodiet? Necessary Conditions for the Price Stability in Europe', in *Monetary Policy in an Integrated World Economy*, επιμ H. Siebert, Mohr, Tubingen.
- Lohmann, S. (1999) *The Dark Side of Monetary Union*, in E. Meade επιμ, *The European Central Bank: How Decentralized? How Accountable? Lessons from the*

- Bundesbank and the Federal Reserve System*, American Institute for Contemporary German Studies, Washington.
- Lucas, R.E. (1976) 'Econometric Policy Evaluation: A Critique', in *The Phillips Curve and Labour Markets*, Carnegie-Rochester Conferences in Public Policy, επιμ Κ. Brunner, & A.H. Meltzer, North Holland, Amsterdam.
- Ludlow, P. (1982) *The Making of the European Monetary System: A Case Study of the Politics of the European Community*, Butterworth Economic Studies, Butterworth Scientific, London.
- MacDougall Report (1977) *Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration*, Commission of the European Communities, vol. 1 and 2, Doc II/10/77, Brussels.
- Maes, I. (2004) 'On the Origins of the Franco-German EMU Controversies', *European Journal of Law and Economics*, vol. 17, no. 1, σ. 21-39.
- Maes, I. & Verdun, A. (2005) 'The Role of Medium-sized Countries in the Creation of EMU: The Cases of Belgium and the Netherlands', *Journal of Common Market Studies*, vol. 43, no. 2, σ. 27-48.
- Majone, G. (1994) 'The Rise of the Regulatory State in Europe', *West European Politics*, vol. 17, no. 3, σ. 77-101.
- Manasse, P. (2011) *The Trouble with the European Stability Mechanism*, VoxEU.org, <http://www.voxeu.org/article/trouble-european-stability-mechanism>
- Manoli, P. & Maris, G. (2014) 'The Role of the European Parliament in Managing the International Economic and Financial Crisis', in *The European Parliament as an International Actor: Assessing the First 35 years of a Directly-Elected "Supranational Parliamentary Institutions's External Relations*, επιμ S. Stavridis, & D. Irrera, Routledge, (forthcoming).
- Marcussen, M. (1997) 'The Role of "Ideas" in Dutch, Danish and Swedish Economic Policy in the 1980s and the Beginning of the 1990s', in *The Politics of Economic and Monetary Union*, επιμ P. Minkkinen, & P. Heikki, Kluwer, Dordrecht.
- Marcussen, M. (2000) *Ideas and Elites: The Social Construction of Economic and Monetary Union*, Aalborg University Press, Viborg.

- Marjolin, R. *et al.* (1975) *Report of the Study Group Economic and Monetary Union 1980 (The Marjolin Report)*, Commission of the European Communities, Doc II/675/3/74, Brussels.
- Markovits, A. & Reich, S. (1997) *The German Predicament*, Cornell University Press, Ithaca.
- Marks, G (1997) 'Does the European Union Represent an n of 1?', *ECSA Review*, vol. 10, no. 3, σ. 1-5.
- Marks, G. Hooghe, L. & Blank, K. (1996) 'European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance', *Journal of Common Market Studies*, vol. 34, no. 3, σ. 341-378.
- Martin, L. (1993) 'International and Domestic Institutions in the EMU Process', *Economics and Politics*, vol. 5, no. 2, σ. 125-144.
- Masson, P.R. & Taylor, M.P. (1994) 'Optimal Currency Areas: A Fresh Look at the Traditional Criteria', in *Varieties of Monetary Reforms: Lessons and Experiences on the Road to Monetary Union*, επιμ P. Siklos, Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Mattli, W. & Sweet, A.S. (2012) 'Regional Integration and the Evolution of the European Polity', *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, no. S1, σ. 1-17.
- Maurer, A. (2013) *From EMU to DEMU: The Democratic Legitimacy of the EU and the European Parliament*, IAI Working Papers, No. 13/11, April.
- Mayer, T. (2012) *Europe's Unfinished Currency*, Anthem Press, London.
- Mbaye, H. (2001) 'Why National States Comply with Supranational Law: Explaining Implementation Infringements in the European Union 1972-1993', *European Union Politics*, vol. 2, no. 3, σ. 259-281.
- McCallum, J. (1989) *Monetary Economics: Theory and Policy*, Macmillan, New York.
- McKay, D. (1996) *Rush to Union: Understanding the European Federal Bargain*, Clarendon Press, Oxford.
- McKay, D. (1999) 'The Political Sustainability of European Monetary Union', *British Journal of Political Science*, vol. 29, no. 3, σ. 463-485.
- McKinnon, R. (1963) 'Optimum Currency Areas', *American Economic Review*, vol. 52, σ. 717-725.

- McKinnon, R. (2004) 'Optimum Currency Areas and Key Currencies: Mundell I versus Mundell II', *Journal of Common Market Studies*, vol. 42, no. 4, σ. 689-715.
- McNamara, K.R. (1998) *The Currency of Ideas: Monetary Politics in the European Union*, Cornell University Press, Ithaca.
- McNamara, K.R. (2002) 'Rational Fictions: Central Bank Independence and the Social Logic of Delegation', *West European Politics*, vol. 25, no. 1, σ. 47-76.
- McNamara, K.R. (2003) 'Towards a Federal Europe? The Euro and Institutional Change in Historical Perspective', in *The State of the European Union, VI: Law, Politics and Society*, επιμ Borzel & Cichowski Oxford University Press, Oxford.
- McNamara, K.R. (2005) 'Economic and Monetary Union: Innovation and Challenges for the Euro', in *Policy-Making in the European Union*, επιμ H. Wallace, W. Wallace & M. A. Pollack, Oxford University Press, Oxford, σ. 141-160.
- McNamara, K.R. (2006a) 'Economic Governance, Ideas and EMU: What Currency Does Policy Consensus have Today?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, no. 2, σ. 803-821.
- McNamara, K.R. (2006b) 'Managing the Euro: The European Central Bank', in *The Institutions of the European Union*, επιμ J. Peterson, & M. Shackleton, Oxford University Press, Oxford.
- Meade, E. E. & Sheets, N. (2002) *Regional Influences on U.S. Monetary Policy: Some Implications for Europe*, The Federal Reserve Board, International Finance Discussion Paper, no. 721.
- Melitz, J. (1991) 'Brussels on a Single Money', *Open Economies Review*, vol. 2, no. 3, σ. 323-336.
- Melitz, J. (1995a) 'The Current Impasse in Research on Optimum Currency Areas', *European Economic Review*, vol. 39, no. 3-4, σ. 492-500.
- Melitz, J. (1995b) 'A Suggested Reformulation of the Theory of Optimal Currency Areas', *Open Economies Review*, vol. 6, no. 3, σ. 281-298.
- Melitz, J. (1996) 'Assessing the Cost of a European Monetary Union', *Atlantic Economic Journal*, vol. 24, no. 4, σ. 269-280.
- Melitz, (2001) *Geography, Trade and Currency Union*, CEPR Discussion Paper, No. 2987, Centre for Economic Policy Research, London.

- Micco, A, Stein, E. & Ordonez, G. (2002) 'The Currency Union Effect on Trade: Early Evidence from EMU', *Economic Policy*, vol. 18, no. 37, σ. 315-356.
- Mikek, P. (2009) 'Shocks to New and Old Europe. How Symmetric?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 4, σ. 811-830.
- Milesi, G. (1998) *Le roman de l'euro*, Hachette littératures, Paris.
- Mishkin, F.S. & Schmidt-Hebbel, K. (2001) *One Decade of Inflation-Targeting: What do we Know and What do we Need to Know*, NBER Working Paper No. W8397.
- Mitsopoulos, M. & Pelagidis, T. (2009a) 'Economic and Social Turbulence in Greece: The Product Markets are a No-Brainer, the Labour Market is Not', *Intereconomics*, vol. 44, no. 4, σ. 246-254.
- Mitsopoulos, M. & Pelagidis, T. (2009b) 'Vikings in Greece: Kleptocratic Interest Groups in a Closed, Rent-Seeking Economy', *Cato Journal*, vol. 29, no. 3, σ. 399-416.
- Mo, P. H. (2009) 'Corruption and Economic Growth', *Journal of Comparative Economics*, vol. 29, no. 1, σ. 66-79.
- Monastiriotes, V. (2011) 'Making Geographical Sense of the Greek Austerity Measures: Compositional Effects and Long-run Implications', *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 4, no. 3, pp. 323-337.
- Mongelli, F. (2002) "New" Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling us?, ECB Working Paper Series, no. 138, April.
- Mongelli, F. (2005) 'What is European Economic and Monetary Union Telling us About the Properties of Optimum Currency Areas?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 43, no. 3, σ. 607-635.
- Mongelli, F.P., Dorrucchi, E. Agur, I. (2007) 'What Does European Institutional Integration Tell Us about Trade Integration?', *Integration and Trade*, vol. 11, no. 26, σ. 151-200.
- Morales, A. & Padilla, A.J. (1994) *Designing Institutions for International Monetary Co-Operation*, CEMFI, Madrid.
- Moravcsik, A. (1989) 'Disciplining Trade Finance: The OECD Export Credit Arrangement', *International Organization*, vol. 43, no. 1, σ. 173-205.

- Moravcsik, A. (1991) 'Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community', *International Organization*, vol. 25, no. 1, σ. 19-56.
- Moravcsik, A. (1993a) 'Preferences and Power in European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach', *Journal of Common Market Studies*, vol. 31, no. 4, σ. 473-524.
- Moravcsik, A. (1993b) *Liberalism and International Relations Theory*, Harvard University Center for International Affairs, Paper No. 92-96.
- Moravcsik, A. (1995) 'Liberal Intergovernmentalism and Integration: A Rejoinder', *Journal of Common Market Studies*, vol. 33, no. 4, σ. 611-628.
- Moravcsik, A. (1997) 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics', *International Organization*, vol. 51, no. 4, σ. 513-553.
- Moravcsik, A. (1998) *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, Cornell University Press, Ithaca NY.
- Moravcsik, A. (1999) 'A New Statecraft? Supranational Entrepreneurs and International Cooperation', *International Organization*, vol. 53, no. 2, σ. 267-306.
- Moravcsik, A. (2005) 'The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy', *Journal of European Public Policy*, vol. 12, no. 2, σ. 349-386.
- Moravcsik, A. (2008) 'The New Liberalism' in *The Oxford Handbook of International Relations*, επιμ C. Reus-Smit, & D. Snidal, Oxford University Press, Oxford.
- Moravcsik, A. (2012) 'Europe After the Crisis: How to Sustain a Common Currency', *Foreign Affairs*, vol. 91, no. 3, σ. 54-68.
- Moravcsik, A. & Schimmelfennig, F. (2009) 'Liberal Intergovernmentalism', in *European Integration Theory* επιμ A. Wiener, & T. Diez, Oxford University Press, Hampshire.
- Mortensen, J. (1990) *Federalism vs. Co-ordination: Macroeconomic Policy in the European Community*, Centre for European Policy Studies, CEPS Paper, 47, Brussels.
- Morris, R. Ongena, H. & Schuhknecht, L. (2006) *The Reform and Implementation of the Stability and Growth Pact*, Occasional Paper Series, no. 47, ECB.

- Morris, R. Ongena, H. & Winkler, B. (2007) 'Fiscal Policy', in *The Economics of the European Union: Policy and Analysis*, επιμ M. Artis, & F. Nixon, Oxford University Press, New York.
- Moutot, P., Jung, A. & Mongelli, F.P. (2008) *The Workings of the Eurosystem, Monetary Policy Preparations and Decision-Making*, ECB Occasional Paper, No. 79, ECB, Frankfurt.
- Mundell, R. (1961) 'A Theory of Optimal Currency Areas', *American Economic Review*, vol. 51, no. 4, σ. 657-665.
- Mundell, R. (1968) *International Economics*, Macmillan, London.
- Mundell, R. (1973) 'Uncommon Arguments for Common Currencies', in *The Economics of Common Currencies*, επιμ H.G. Johnson, & A.K. Swoboda, Allen and Unwin.
- Murlon-Druol, E. (2011) *The Euro Crisis: A Historical Perspective*, LSE Ideas, Strategic Update, June.
- Mussler, W. (2011) 'EU Economic Governance: The German View', in *EU Economic Governance: The French and German View*, επιμ J-F., Jamet, W. Mussler, and S. De Corte, Centre for European Studies, Brussels.
- Neumann, M. & von Hagen, J. (1991) *Real Exchange Rates within and Between Currency Areas: How far away is EMU?*, Discussion Paper, Indiana University.
- Nitsch, V. (2001) 'Honey, I Shrunk the Currency Union Effect on Trade', *World Economy*, vol. 25, no. 4, σ. 457-474.
- Nowotny, E., Mooslechner, P. & Ritzberger-Grunwald, D. (2009) *The Integration of European Labour Markets*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Nugent, N. (1999) *The Government and Politics of the European Union*, MacMillan, Basingstoke.
- Nye, J.S. (1971) 'Comparing Common Markets: A Revised Neofunctionalist Model', in *Regional Integration: Theory and Research*, επιμ L. N. Lindberg, & S. A. Scheingold Harvard University Press, Cambridge.
- Obstfeld, M. (1996) 'Models of Currency Crises with Self-fulfilling Features', *European Economic Review*, vol. 40, no. σ. 1037-1047.
- OECD (1994) *Employment Outlook*, Organisation for Cooperation and Development, Paris.

- OECD (1999) *EMU: Facts, Challenges and Policies*, Organisation for Cooperation and Development, Paris.
- O'Neil, M. (1996) *The Politics of European Integration: A Reader*, Routledge, London.
- Padoa-Schioppa, T. (1987) *Efficiency, Stability and Equity: A Strategy for the Evolution of the Economic System of the EC*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Padoa-Schioppa, T. (1988) 'The European Monetary System: A Long-term View', in *The European Monetary System*, επιμ. M. Giavazzi, Cambridge University Press, Cambridge.
- Padoa-Schioppa, T. (1994) *The Road to Monetary Union in Europe*, Oxford University Press, Oxford.
- Padoa-Schioppa, T. (2000a) *The European Union and the Nation State*, The Hume Lecture 2000, Hume Occasional Paper no. 58.
- Padoa-Schioppa, T. (2000b) *The Road to Monetary Union in Europe: The Emperor, the Kings, and the Genies*, Oxford University Press, Oxford.
- Persson, T. (2001) 'Currency Union and Trade: How Large is the Treatment Effect', *Economic Policy*, vol. 16, no. 33, σ. 335-348.
- Persson, M. & Tabellini, G. (1993) *Designing Institutions for Monetary Stability*, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, vol. 39, σ. 53-83.
- Persson, M. & Tabellini, G. (1995) 'Double-edged Incentives: Institutions and Policy Coordination', in *Handbook of International Economics*, επιμ. G.M. Grossman, & K. Rogoff, Elsevier, Amsterdam.
- Persson, M. & Tabellini, G. (1996) 'Monetary Cohabitation in Europe', *American Economic Review*, vol. 86, no. 2, σ. 111-116.
- Peterson, J. (2001) 'The Choice for the EU Theorists: Establishing a Common Framework for Analysis', *European Journal of Political Research*, vol. 39, no. 3, σ. 289-318.
- Pisani-Ferry, J. & Sapir, A. (2009) *Banking Crisis Management in the EU: AN interim Assessment*, Bruegel Working Paper, 2009/07, December.
- Pisani-Ferry, J., Sapir, A. & Von Weizsacker, J. (2008) *A European Recovery Programme*, Bruegel Policy Brief, November.

- Pollack, M.A. (2003) *The Engines of European Integration: Delegation, Agency and Agenda-Setting in the EU*, Oxford University Press, Oxford.
- Pollack, M.A. (2005) 'Theorizing EU Policy-Making', in *Policy-Making in the European Union*, επιμ Η. Wallace, W. Wallace & M. A. Pollack, Oxford University Press, Oxford.
- Pollard, P. (1995) *EMU: Will it Fly?*, Federal Reserve Bank of St. Louis, Economic Review, July/Aug, σ. 3-16.
- Pollard, P. (2003) 'A Look Inside Two Central Banks: The European Central Bank and the Federal Reserve', *Review of Federal Reserve Bank of St Louis*, vol. 85, no. 2, σ. 11-30.
- Pond, E. (1993) *Beyond the Wall: Germany's Road to Unification*, Washington.
- Puchala, D. (1971) 'Of Blind Men, Elephants and International Integration', *Journal of Common Market Studies*, vol. 10, no. 2, σ. 267-284.
- Puetter, U. (2004) 'Governing Informally: The Role of the Eurogroup in EMU and the Stability and Growth Pact', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 5, σ. 854-870.
- Puetter, U. (2006) *The Eurogroup: How a Secretive Circle of Finance Ministers Shapes European Economic Governance*, Manchester University Press, Manchester.
- Quaglia, L. (2009) 'The 'British Plan' as a Pace-Setter: The Europeanization of Banking Rescue Plans in the EU?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 5, σ. 1063-1083.
- Quaglia, L., Eastwood, R. & Holmes, P. (2009) 'The Financial Turmoil and EU Policy Co-operation in 2008', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. S1, σ. 63-87.
- Rauch, J. (1994) *Bureaucracy, Infrastructure, and Economic Growth: Evidence from U.S. Cities During Progressive Era*, NBER Working Paper, no. 4973.
- Risse-Kappen, T. (1996) 'Exploring the Nature of the Beast: International Relations theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union', *Journal of Common Market Studies*, vol. 34, no. 1, σ. 54-81.
- Robson, P. (1983) *Integration, Development and Equity*, Allen & Unwin, London.
- Robson, P. (1987) *The Economics of International Integration*, Allen and Unwin, London.

- Rockoff, H. (2000) *How Long did it Take the United States to Become an Optimal Currency Area?*, NBER Historical Paper no. 124, Cambridge.
- Rodseth, A. (2000) *Open Economy Macroeconomics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rogoff, K. (1985a) 'Can International Monetary Policy Coordination be Counterproductive?', *Journal of International Economics*, vol. 18, no. 3-4, σ. 199-217.
- Rogoff, K. (1985b) 'The Optimal Degree of Commitment to an Intermediate Monetary Target', *Quarterly Journal of Economics*, vol. 100, no. 4, σ. 1169-1187.
- Rohrschneider, R. (2002) 'The Democratic Deficit and Mass Support for an EU-Wide Government', *American Journal of Political Science*, vol. 46, no. 2, σ. 463-475.
- Rosamond, B. (2005) 'The Uniting of Europe and the Foundations of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas', *Journal of European Public Policy*, vol. 12, no. 2, σ. 237-254.
- Rose, A. (2000) 'One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade', *Economic Policy*, vol. 15, no. 30, σ. 9-45.
- Rose, A. (2002) *The Effect of Common Currencies on International Trade: Where do we Stand?*, Monetary Authority of Singapore, Occasional Paper no. 22, Berkley.
- Rose, A. & van Wincoop, E. (2001) 'National Money as a Barrier to Trade: The Real Case for Currency Union', *American Economic Review*, vol. 91, no. 2, σ. 386-390.
- Rosenthal, G.G. (1975) *The Men Behind the Decisions: Cases in European Policy-Making*, Lexington Books, Toronto and London.
- Ross, G. (1995) *Jacques Delors and European Integration*, Polity Press Oxford.
- Roubini, N. & Sachs, J. (1989) 'Political and Economic Determinant of Budget Deficits in the Industrial Democracies', *European Economic Review*, vol. 33, no. 5, σ. 903-938.
- Sachs, J.D. & Sala-i-Martin, X. (1992) 'Fiscal Federalism and Optimum Currency Areas: Evidence for Europe from the United States', in *Establishing a Central Bank: Issues in Europe and Lessons from the US*, επιμ. M. Canzoneri, V. Grilli, & P.R. Masson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sachs, J. & Wyplosz, C. (1986) 'The Economic Consequences of President Mitterrand', *Economic Policy*, vol. 1, no. 2, σ. 261-322.

- Sadeh, T. (2009) 'EMU's Diverging Micro Foundations: A Study of Governments' Preferences and the Sustainability of EMU', *Journal of European Public Policy*, vol. 16, no. 4, σ. 545-563.
- Sadeh, T. & Verdun, A. (2009) 'Explaining Europe's Monetary Union: A Survey of the Literature', *International Studies Review*, vol. 11, no. 2, σ. 277-301.
- Sala-i-Martin, X. & Sachs, J. (1991) *Fiscal Federalism and Optimum Currency Areas: Evidence for Europe from the United States*, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper no. 3855, Cambridge.
- Sala-i-Martin, X. & Sachs, J. (1992) 'Federal Fiscal Policy and Optimum Currency Areas', in *Establishing a Central Bank: Issues in Europe and Lessons from the U.S.*, επιμ M. Canzoneri, V. Grilli, & P. Masson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Salvatore, D. (1997) 'The Common Unresolved Problem with the EMS and EMU', *American Economic Review*, vol. 87, no. 2, σ. 224-226.
- Salvatore, D. (1998) 'Europe's Structural and Competitiveness Problems and the Euro', *The World Economy*, vol. 21, no. 2, σ. 189-205.
- Sandholtz, W. (1993a) 'Choosing Union: Monetary Politics and Maastricht', *International Organization*, vol. 47, no. 1, σ. 31-34.
- Sandholtz, W. (1993b) 'Monetary Bargains: The Treaty on EMU', in *The State of the European Community: The Maastricht Debates and Beyond*, επιμ S.W. Cafruny, & G.G. Rosenthal, Lynne Rienner, Boulder.
- Sandholtz, W. (1996) 'Membership Matters: Limits of the Functional Approach to European Institutions', *Journal of Common Market Studies*, vol. 34, no. 3, σ. 403-429.
- Sarno, L. & Taylor, M.P. (2002) *The Economics of Exchange Rates*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sassen, S. (1996) *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*, Columbia University Press, New York.
- Schadler, S. (2007) 'The Challenges of Enlargement', in *The Economics of the European Union: Policy and Analysis*, επιμ M. Artis, & F. Nixson, Oxford University Press, New York.
- Scharpf, F.W. (2011) 'Monetary Union, Fiscal Crisis and the Preemption of Democracy', Paper Presented at the LEQS Annual Lecture 'Saving the Euro – at

- the expense of democracy in Europe?' on 12 May 2011 at the London School of Economics.
- Schelkle, W. (2004) 'EMU's Second Chance: Enlargement and the Reform of Fiscal Policy Coordination', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 5, σ. 890-908.
- Schelkle, W. (2006) 'The Theory and Practice of Economic Governance in EMU Revisited: What have we Learnt about Commitment and Credibility?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 44, no. 4, σ. 669-685.
- Schild, J. (2012) 'Leadership in Hard Times: France, Germany and the Managements of the Eurozone Crisis', Paper presented at the UACES Conference, Passau, 3-5 September 2012.
- Schirm, S. A. (2011) 'Varieties of Strategies: Societal Influences on British and German Responses to the Global Economic Crisis', *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 19, no. 1, σ. 47-62.
- Schmidt, V. A. (2013) 'Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and 'Throughput'', *Political Studies*, vol. 61, no. 1, σ. 2-22.
- Schmidt, C. & Straubhaar, T. (1995) 'Maastricht II: Are Real Convergence Criteria Needed?', *Intereconomics*, vol. 30, no. 5, σ. 211-220.
- Schmitter, P. (1969) 'Three Neofunctional Hypotheses about International Integration', *International Organization*, vol. 23, no. 1, σ. 161-166.
- Schuknecht, L. et al. (2011) *The Stability and Growth Pact: Crisis and Reform*, European Central Bank, Occasional Paper 129, September, Frankfurt.
- Sibert, A. & Sunderland, A. (2000) 'Monetary Union and Labor Market Reform', *Journal of International Economics*, vol. 51, no. 2, σ. 421-436.
- Skidelsky, R. (2010) *Keynes: The Return of the Master*, Public Affairs, New York.
- Sklias, P. & Galatsidas, G. (2010) 'The Political Economy of the Greek Crisis: Roots, Causes and Perspectives for Sustainable Development', *Middle Eastern Finance and Economics*, vol. 7, σ. 166-177.
- Sklias, P. & Maris, G. (2012) 'Reassessment of the OCA Criteria: The Case of Greece'. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, vol. 5, no. 2, σ. 124-138.
- Sklias, P. & Maris, G. (2013) 'The Political Dimension of the Greek Financial Crisis'. *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 14, no. 1, σ. 144-164.

- Smaghi, B.L. & Casini, C. (2000) 'Monetary and Fiscal Policy Co-Operation in EMU', *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 3, σ. 375-391.
- Smeets, H. D. (1990) 'Does Germany Dominate the EMS?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 29, no. 1, σ. 37-52.
- Smith, D. L. & Ray, J. L. (1993) 'The 1992 Project', in *European Union: Power and Policy Making*, επιμ D.L. Smith & J.L. Ray, Routledge, London.
- Smith, M.E. & Sandholtz, W. (1995) 'Institutions and Leadership: Germany, Maastricht and the ERM Crisis', in *The State of the European Union*, επιμ C. Rhodes & S. Mazey, Longman, London.
- Solomos, D.K. & Koumparoulis, D.N. (2012) 'The Recent Reform of European Governance: A Critical Review', *Intereconomics*, vol. 47, no. 5, σ. 298-303.
- Sorensen, P.B. (2004) *Monetary Union in Europe: Historical Perspectives and Prospects for the Future*, DJOF Publishing, Copenhagen.
- Sorensen, B.E. & Yosha, O. (1998) 'International Risk-Sharing and European Monetary Unification', *Journal of International Economics*, vol. 45, no. 2, σ. 211-238.
- Soros, G. (2009) *The Crash of 2008 and What it Means: The New Paradigm for Financial Markets*, Perseus Books Group, Chatham.
- Soskice, D. & Iversen, T. (2001) 'Multiple Wage Bargaining Systems in the Single European Currency Area', *Empirica*, vol. 28, no. 4, σ. 435-456.
- Standard & Poor's, (2012). *Economic Research: The Eurozone's New Recession-Confirmed*, Standard & Poor's Rating Services, September.
- Stark, J. (2001) 'Genesis of a Pact', in *The Stability and Growth Pact: The Architecture of Fiscal Policy in EMU*, επιμ A. Brunila, M. Buti, & D. Franco, Palgrave, New York.
- Stasavage, D. & Guillaume, D. (2002) 'When are Monetary Commitments Credible? Parallel Agreements and the Sustainability of Currency Unions', *British Journal of Political Science*, vol 32, σ. 119-146.
- Stoker, G. (1995) 'Introduction', in *Theory and Method in Political Science*, επιμ D. Marsh & C. Stoker, MacMillan, Basingstoke.
- Story, J. (1988) 'The Launching of the EMS: An Analysis of Change in Foreign Economic Policy', *Political Studies*, vol. 36, no. 3, σ. 397-412.

- Story, J. & de Cecco, M. (1993) *The Politics and Diplomacy in Monetary Union: 1985-1991*, in J. Story, επιμ, *The New Europe: Politics, Government and Economy since 1945*, Blackwell, Oxford.
- Strange, S. (1994) *States and Markets*, Pinter London.
- Svensson, L.E.O. (1997) 'Inflation Forecast Targeting: Implementing and Monitoring Inflation Targets', *European Economic Review*, vol. 41, no. 6, σ. 1111-1146.
- Svensson, L.E.O. (2000a) 'Open-Economy Inflation Targeting', *Journal of International Economics*, vol. 50, no. 1, σ. 155-183.
- Svensson, L.E.O. (2000b) *What is Wrong with the Eurosystem's Money-Growth Indicator, and What Should the Eurozone do about it?*, Report to the European Parliament.
- Szasz, A. (1999) *The Road to European Monetary Union*, Palgrave Macmillan, London.
- Talani, S. (2005) 'The European Central Bank: Between Growth and Stability', *Comparative European Politics*, vol. 3, σ. 204-231.
- Talani, S. (2007) 'The Future of EMU: Towards the Disruption of the European Integration Process', in *The State of European Integration*, επιμ Y. Stivachtis, Hampshire, Ashgate.
- Talani, S. (2008) 'A Dead Stability and Growth Pact and a Strong Euro: There Must be a Mistake', in *Between Growth and Stability: The Demise Reform of the European's Union Stability and Growth Pact*, επιμ S. Talani, & B. Casey, Edward Elgar Publishing, Massachusetts.
- Taleb, N. (2007) *The Black Swan: The Impact of Highly Improbable*, Random House, New York.
- Tavlas, G.S. (1993) 'The "New" Theory of Optimum Currency Areas', *World Economy*, vol. 16, σ. 663-685.
- Tavlas, G.S. (1994) 'The Theory of Monetary Integration', *Open Economies Review*, vol. 5, no. 2, σ. 211-230.
- Tavlas, G.S. (2004) 'Benefits and Costs of Entering the Eurozone', *Cato Journal*, vol. 24, no. 1-2, σ. 89-106.
- Taylor, C. (2004) 'An Exchange-Rate Regime for the Euro', *Journal of European Public Policy*, vol. 11, no. 5, σ. 871-889.

- Taylor, P. (1982) 'Intergovernmentalism in the European Communities in the 1970s: Patterns and Perspectives', *International Organization*, vol. 36, no. 4, σ. 741-766.
- Thatcher, M. (1993) *The Downing Street Years*, HarperPress, New York.
- Tilford, S. (2006) *Will the Eurozone Crack?*, Center for European Reform, London.
- Tinbergen, J. (1965) *International Economic Integration*, Elsevier, Amsterdam.
- Tindemans, L. (1976) *European Union, Report to the European Council of the European Communities*, Bulletin of the EC, Supplement 1, Brussels.
- Tobin, J. (1998) *Currency Unions: Europe Versus the United States*, Policy Options, May, σ. 31-33.
- Tombazos, S. (2011) 'Centrifugal Tendencies in the Euro Area', *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 19, no. 1, σ. 33-46.
- Tower, E. & Willet, T. (1976) *The Theory of Optimum Currency Areas and Exchange Rate Flexibility*, International Finance Section, no. 11, Princeton University.
- Tranholm-Mikkelsen, J. (1991) 'Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC', *Millennium: Journal of International Studies*, vo. 20, no. 1, σ. 1-22.
- Transparency International (2010) *Corruption Perceptions Index 2010*, Transparency International.
- Trichet, J-C. (2008) *ECB Press Conference*, 6 March 2008, Frankfurt.
- Trichet, J-C. (2010) 'State of the Union: The Financial Crisis and the ECB's Response between 2007 and 2009', *Journal of Common Market Studies*, vol. 48, Annual Review, σ. 7-19.
- Tsakalotos, E. (1998) 'The Political Economy of Social Democratic Economic Policies: The PASOK Experiment in Greece', *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 14, no. 1, σ. 114-138.
- Tsebelis, G. (1995) 'Decision Making in Political Systems: Veto Payers in Presidentialism, Parliamentarism, Mulricameralism, and Multipartism', *British Journal of Political Science*, vol. 25, no. 3, σ. 289-326.
- Tsoukalis, L. (1977) *The Politics and Economics of European Monetary Integration*, Allen and Unwin, London.

- Tsoukalis, L. (1996) 'Economic and Monetary Union: The Primacy of High Politics', in *Policy Making in the European Union* επιμ H. Wallace & W. Wallace, Oxford University Press, Oxford.
- Uhlig, H. (2002) *One Money, but Many Fiscal Policies in Europe: What are the Consequences?*, Humboldt University Berlin and CEPR, No. 2002-32, April.
- Van Esch, F. (2012) 'Why Germany Wanted EMU: The Role of Helmut Kohl's Belief system and the Fall of the Berlin Wall', *German Politics*, vol. 21, no. 1, σ. 34-52.
- Vantoor, W.F.V. (1999) *A Chronological History of the European Union, 1946-1998*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Verdun, A. (1996) 'An "Asymmetrical" Economic and Monetary Union in the EU: Perceptions of Monetary Authorities and Social Partners', *Journal of European Integration*, vol. 20, no. 1, σ. 59-81.
- Verdun, A. (1998) 'The Institutional Design of EMU: A Democratic Deficit?', *Journal of Public Policy*, vol. 18, no. 2, σ. 107-132.
- Verdun, A. (1999) 'The Role of the Delors Committee in Creating EMU: An Epistemic Community?', *Journal of European Public Policy*, vol. 6, no.2 , σ. 308-328.
- Verdun, A. (2000) *European Responses to Globalization and Financial Market Integration: Perceptions of Economic and Monetary Union in Belgium, France and Germany*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Verdun, A. (2002a) *The Euro: European Integration Theory and Economic and Monetary Union*, Rowman and Littlefield, Lanham.
- Verdun, A. (2002b) 'Why EMU Happened: A Survey of Theoretical Explanations', in *Before and Beyond EMU: Historical Lessons and Future Prospects*, επιμ P.M. Crowley, Routledge, London.
- Verdun, A. (2003) *La ne'cessite' d'un "gouvernement e'conomique" dans une UEM asyme'trique. Les pre'occupations franc,aises sont-elles justifie'es?*, *Politique Europe'enne* 10 (spring), σ.11-32.
- Verdun, A. (2007a) 'A historical Institutionalist Analysis of the Road to Economic and Monetary Union: A Journey with Many Crossroads', in *Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, επιμ S. Meunier, & K.R. McNamara Oxford University Press, New York.

- Verdun, A. (2007b) 'Economic and Monetary Union' in *European Union Politics*, επιμ M. Cini, Oxford University Press, Oxford.
- Verdun, A. (2009) 'Economic Developments in the Euro Area', *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, σ. 233-257.
- Verdun, A. & Christiansen, T. (2000) 'Policy-Making, Institution-Building and European Monetary Union: Dilemmas of Legitimacy', in *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union*, επιμ C. Crouch, Oxford University Press, Oxford.
- Way, C. (2000) 'Central Banks, Partisan Politics, and Macroeconomic Outcomes', *Comparative Political Studies*, vol. 33, no. 2, σ. 196-224.
- Wildasin, D. E. (2002) 'Fiscal Policy in Post-EMU Europe', *European Union Politics*, vol. 3, no. 2, σ. 251-260.
- Willett, T.D. Permpoon, O. & Wihlborg, C. (2010) 'Endogenous OCA Analysis and the Early Euro Experience', *The World Economy*, vol. 33, no. 7, σ. 851-872.
- Winkler, B. (1996) 'Is Maastricht a Good Contract?', *Journal of Common Market Studies*, vol. 37, no. 1, σ. 39-58.
- Webb, C. (1977) 'Introduction: Variations on a Theoretical Theme', in *Policy-Making in the European Communities*, επιμ Wallace, Wallace & Webb Wiley, Chichester.
- Werner Report (1970) *Report to the Council and the Commission on the Realization by States of Economic and Monetary Union*, Council and Commission of the EEC Bulletin of the EC: Supplement 11, Doc 16.956/11/70.
- Wiener, A. & Diez, T. (2009) *European Integration Theory*, Oxford University Press, Hampshire.
- Willett, T. D. (2000) 'Some Political Economy Aspects of EMU', *Journal of Policy Modeling*, vol. 22, no. 3, σ. 379-389.
- Wincott, D. (1995) 'Institutional Interaction and European Integration: Towards an Everyday Critique of Liberal Intergovernmentalism', *Journal of Common Market Studies*, vol. 33, no. 4, σ. 597-609.
- Woolley, J.T. (1994) 'Linking Political and Monetary Union: The Maastricht Agenda and German Domestic Politics', in *The Political Economy of European Monetary Unification*, επιμ B. Eichengreen & J. Frieden Westview, Boulder.
- World Bank (2008) *Doing Business 2009*, World Bank, Washington.

- World Bank (2005) *World Development Report 2005*, World Bank, Washington.
- World Economic Forum (2010) *The Lisbon Review 2010: Towards a More Competitive Europe?*, World Economic Forum, Geneva,
- Wunderlich, J-U, (2012) 'The EU an Actor Sui Generis? A Comparison of EU and AEESEAN Actorness', *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, no. 4, σ. 653-669.
- Wynne, M.A. (1999) *The European System of Central Banks*, Federal Reserve Bank of Dallas, Economic Review, First quarter, σ. 2-4.
- Wyplosz, C. (2001) 'Do we Know how Low should Inflation be?', in *Why Price stability?* επιμ Α. Herrero, V. Gaspar, L. Hoogduin, J. Morgan, & B. Winkler, First ECB Central Banking Conference, European Central Bank.
- Wyplosz, C. (2003) 'Policy Challenges under EMU', in *Economic and Monetary Union in Europe: Theory, Evidence and Practice*, επιμ Μ. Baimbridge, & P. Whyman, Edward Elgar, Cheltenham.
- Wyplosz, C. (2006) 'European Monetary Union: The Dark Sides of a Major Success', *Economic Policy*, vol. 21 no. 46, σ. 207-261.
- Wyplosz, C. (2010) *Eurozone Reform: Not yet Fiscal Discipline, but a Good Start*, VoxEu.org, 4 October.
- Young, R. (1999) 'The Politics of the Single Currency: Learning Lessons of Maastricht', *Journal of Common Market Studies*, vol. 37, no. 2, σ. 295-316.
- Young, B. (2002) 'On Collision Course: The European Central Bank, Monetary Policy, and Nordic Welfare Model', *International Feminists Journal of Politics*, vol. 4, no. 3, σ. 295-314.

Ελληνικές

- Αλεξάκης, Π. (1993) *Ευρωπαϊκή Νομισματική Ενοποίηση, στο Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Θεωρία και Πολιτική*, επιμ Ν. Μαραβέγιας, και Μ. Τσινισεζέλης, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Αλιβιζάτος, Ν. (2001) *Ο Αβέβαιος Εκσυγχρονισμός και η Θολή Συνταγματική Αναθεώρηση*, Πόλις, Αθήνα.
- Αλογοσκούφης, Γ. (2009) *Η Ελλάδα μετά την Κρίση*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.

- Αλογοσκούφης, Γ. και Αρτάγου, Ι. (1999) *Το Ευρώ, οι Αναγκαίες Διαρθρωτικές Αλλαγές στην Ελληνική Οικονομία και οι Τράπεζες, Τάσεις: Ελληνική Οικονομία*, All Media Publications, Αθήνα.
- Απέργης, Ν. (2001) 'Η ΟΝΕ και οι Μακροοικονομικές Πολιτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Β*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Βαβούρας, Ι. (1994) *Εθνική Οικονομική Πολιτική και Ο.Ν.Ε.*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Βαρουφάκης, Γ. (2012) *Παγκόσμιος Μινώταυρος*, Λιβάνη, Αθήνα.
- Γιαννακόπουλος, Ν. και Δημόπουλος, Γ. (2001) 'Θεωρία Νομισματικών Ενώσεων', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Β*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Gilpin, R. (2005) *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: Η Διεθνής Οικονομική Τάξη, Ποιότητα*, Αθήνα.
- Gilpin, R. (2007) *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού: Η Παγκόσμια Οικονομία τον 21^ο Αιώνα*, Ποιότητα-Princeton University Press, Αθήνα.
- Γκόρτσος, Χ. (2001) 'Το Θεσμικό Πλαίσιο της Οικονομικής Ένωσης', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Β*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Δημόπουλος, Γ.Δ. (1999) *Τα Πραγματικά Προβλήματα στην ΟΝΕ: Έλλειψη Αυτόματων Ρυθμιστικών Μηχανισμών, Τάσεις: Ελληνική Οικονομία*, All Media Publications, Αθήνα.
- Ζερβογιάννη, Α. (2001) 'Μακροοικονομική Πολιτική', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Β*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Ήφαιστος, Π (2001) 'Θεωρία Περιφερειακής Ολοκλήρωσης', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Α*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Θεοδωρόπουλος, Σ. (2006) *Εξελίξεις και Προοπτικές της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ολοκλήρωσης*, Σταμούλης, Αθήνα.
- Ιωακειμίδης, Π.Κ. (1990) *Η Ευρώπη σε Μεταλλαγή*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Καζάκος, Π. (1978) *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα: Παρουσίαση και Κριτική της Οικονομικής Ολοκλήρωσης στη Δυτική Ευρώπη*, Παπαζήση, Αθήνα.

- Καζάκος, Π. (2009) *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά: Οικονομία και Οικονομική Πολιτική στην Μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*, Πατάκη, Αθήνα.
- Καζάκος, Π. (2010) *Από τον Ατελή Εκσυγχρονισμό στην Κρίση: Μεταρρυθμίσεις, Χρέη και Αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)*, Πατάκη, Αθήνα.
- Καζάκος, Π. (2011) *Μετά το «Μνημόνιο»: Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα υπό Διεθνή Έλεγχο*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Κανελλόπουλος, Π.Ι. (2001) 'Το Θεσμικό Πλαίσιο της Νομισματικής Ένωσης', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Β*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Καρφάκης, Κ. (2001) 'Ιστορική Εξέλιξη: Από το ΕΝΣ στην ΟΝΕ και στο Ευρώ', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Β*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Κορρές, Γ.Μ., Κότιος, Α. και Λιαργκόβας, Π.Γ. (2010) *Οικονομική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Σταμούλης, Αθήνα.
- Κουτσούκης, Κ. και Σκλιάς, Π. (2005) *Διαφθορά και Σκάνδαλα στην Δημόσια Διοίκηση και στην Πολιτική*, Σιδέρης, Αθήνα.
- Kundhani, H. (2013) Κείμενο το οποίο περιλαμβάνεται στο *Κρίση στην Ευρώπη και την Ελλάδα: Διλλήματα και Επιλογές*, επιμ Δ.Κ. Ξενάκης, Παπαζήση, Αθήνα.
- Λαπαβίτσας, C., Kaltebrunner, A., Lindo, D., Michell, J., Paineira, J.,P., Pires, E., Powell, J., Stenfors, A. & Teles, N. (2010) *2010 Κρίση Ευρωζώνης: Φτώχεια του Δυνατού, Πτώχευση του Αδυνάτου*, Νοβόλι, Αθήνα.
- Μακρυδημήτρης, Α. (2006) *Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών: Ελευθερία και Κοινωνική Δικαιοσύνη*, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις. Αθήνα.
- Μαριόλης, Θ. (2009) 'Παγκοσμιοποίηση, Διεθνές Εμπόριο και Οικονομική Πολιτική', στο *Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα: Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις*, επιμ Π. Σιούσουρας, & Κ. Χαζάκης, Ποιότητα, Αθήνα.
- Μητσόπουλος, Μ. & Πελαγίδης, Θ. (2012) *Κατανοώντας την Κρίση στην Ελλάδα*, Ψυχογιός, Αθήνα.
- Ράπανος, Β. (2009) *Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα*, ΙΟΒΕ, Αθήνα.

- Reisenbichler, A. & Morgan, K.J. (2013) *Πως η Γερμανία Βγήκε Κερδισμένη από την Κρίση του Ευρώ και γιατί τα Κέρδη της μπορεί να είναι Φευγαλέα*, Foreign Affairs, 21/06/2013.
- Rosamond, B. (2004) *Θεωρίες Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Μεταίχιμο, Αθήνα.
- Σημίτης, Κ. (1989), *Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός της Ελληνικής Κοινωνίας*, Γνώση, Αθήνα.
- Στεφάνου, Κ. (1984) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση Ι. Δυτική Ευρώπη*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2009) *Έκθεση του Διοικητή για το 2008*, Τράπεζα της Ελλάδος, Ευρωσύστημα.
- Τσινισιζέλης, Μ. (1993) 'Θεωρία Πολιτικής Ενοποίησης και Θεσμοί των Ε.Κ.', στο *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Θεωρία και Πολιτική*, επιμ Ν. Μαραβέγιας, και Μ. Τσινισιζέλης, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Τσινισιζέλης, Μ. (1995) 'Θεωρία της Διεθνούς και Πολιτικής Ενοποίησης', στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, επιμ Ν. Μαραβέγιας και Μ. Τσινισιζέλης, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Τσινισιζέλης, Μ. και Χρυσόχου, Δ. (2006) 'Διεθνής Θεωρία και Ευρωπαϊκή Ένωση' στο *Παγκόσμια Ευρώπη; Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, επιμ Δ.Κ. Ξενάκης και Μ.Ι. Τσινισιζέλης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Τσούκαλης, Λ. (1998) *Η Νέα Ευρωπαϊκή Οικονομία: Στο Κατώφλι του 21^{ου} Αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Τσούκαλης, Λ. (2004) *Ποια Ευρώπη;*, Ποταμός, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2009) *Αναθεωρημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2008-2011*, Ελληνική Δημοκρατία, Ιανουάριος.
- Χριστοδουλίδης, Θ. (2001) 'Η Ιστορική Διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης', στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Α*, επιμ Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος, και Θ. Χριστοδουλίδης, Σιδέρης, Αθήνα.
- Χρυσόχου, Δ. (2003) *Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, Παπαζήση, Αθήνα.

Διαδικτυακές

Eurostat (2012α), Real GDP growth rate – Volume. 19/2/2012

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=0&language=en&pcode=tsieb020>

Eurostat (2012β), General government fixed investment. 19/2/2012.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina210&plugin=0>

Eurostat (2012γ), Business Investment. 19/2/2012.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsier140&plugin=0>

World Bank (2011). Worldwide Governance Indicators. 19/2/2012.

<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>